

SAMRĀD JAGANNĀTH-VIRACITA

SAMRĀT SIDDHĀNTA

(SIDDHĀNTA-SĀRĀ KAUSTUBHA)

WITH

Various Readings on the Basis of
Different Mss.

First Six Chapters

VOL I

Edited by

A board of Editors headed by

ACHARYAVARA RAM SWARUP SHARMA

Chief Editor and Director of the Institute

Published by

**Indian Institute of Astronomical and
Sanskrit Research**

Gurudwara Road, Karolbagh, New Delhi-5.

Published by

**Indian Institute of Astronomical
and Sanskrit Research**

2239, Gurudwara Road, Karol Bagh,
New Delhi-5.

*

Aided by

**Ministry of Education,
Government of India**

*

Editorial Board

Shri Ram Swarup Sharma

Chief Editor, Director of the Institute.

Shri Mukund Mishra

Jyotishacharya

Shri Vishwanath Jha

Jyotishacharya

Shri Om Datt Sharma, Shastri

M.A., M.O.L.

*

© Copy rights reserved by publishers
1967

*

Price Rs. 80-00

*

Printed by

Padam Shree Prakashan & Printers

12, Chamelian Road,
Delhi-5.

सम्राट् जगन्नाथ-विरचितः

सम्राट्-सिद्धान्तः

(अवान्तर पाठभेदसमन्वितः सिद्धान्तसारकोस्तुभः)

पूर्वार्धः—षडध्यायः

प्रथमो भागः

प्रधान सम्पादकः

आचार्यवर पंडित रामस्वरूप शर्मा

(सञ्चालक—इण्डियन इन्स्टीट्यूट आफ् आस्ट्रानोमिकल एण्ड संस्कृत रिसर्च)

प्रकाशकः

इण्डियन इन्स्टीट्यूट आफ् आस्ट्रानोमिकल एण्ड संस्कृत रिसर्च
गुरुद्वारा रोड, करोलबाग, नई दिल्ली-५.

प्रकाशक—

इण्डियन इन्स्टीट्यूट आफ् आस्ट्रानोमिकल
एण्ड संस्कृत रिसर्च
२२३६, गुरुद्वारा रोड, करोलबाग,
नई दिल्ली-५ (भारत)

*

भारत सरकार के शिक्षा मन्त्रालय द्वारा
प्रदत्त अनुदान से प्रकाशित

*

सम्पादक मण्डल—

श्री रामस्वरूप शर्मा,
प्रधान सम्पादक एवं सञ्चालक

श्री मुकुन्द मिश्र,
ज्योतिषाचार्य

श्री विश्वनाथ झा,
ज्योतिषाचार्य

श्री ओदत्त शर्मा शास्त्री,
एम० ए०, एम० ओ० एल०

*

प्रथम संस्करण

१९६७

© प्रकाशक द्वारा सर्वाधिकार सुरक्षित

*

मूल्य ८०-००

*

मुद्रक—

पद्म श्री प्रकाशन एण्ड प्रिण्टर्स
१२, चमेलियन रोड,
दिल्ली-६.

समर्पण
सेठ श्री घनश्याम दास बिड़ला
क
सादर समर्पित

Dedicated to
Seth Shri G. D. Birla

विषयानुक्रमिका

विषय

पृष्ठ

१. प्रथमाध्यायः

४-११६

मंगलाचरणम्	१
प्रथम प्र०—ज्ञानव्यवहारविशयोर्वर्णनम्	४
द्वितीय प्र०—भूम्याकाशवर्णनम्	५
तृतीय प्र०—आकाशस्य गोलरूपगतीनां च वर्णनम्	५
चतुर्थ प्र०—भूमेर्गोलत्वनिरूपणम्	८
पञ्चम प्र०—सर्वग्रहाकाशगोलानां केन्द्रं भूकेन्द्रमिति वर्णनम्	९
षष्ठ प्र०—ग्रहाकाशगोलेषु भूमिः चित्तरूपेति प्रतिपादनम्	११
सप्तम प्र०—भूमेर्निश्चलत्व प्रतिपादनम्	१२
अष्टम प्र०—आकाशस्य द्विविधागतिनिरूपणम्	१३
नवम प्र०—ज्याचापादिकं रेखागणितसाध्यम्	१४
दशम प्र०—पूर्णज्योत्पादननिरूपणम्	१६
प्रथमं क्षेत्रम्	१७
द्वितीयं क्षेत्रम्	१८
तृतीयं क्षेत्रम्	२०
चतुर्थं क्षेत्रम्	२१
पञ्चमं क्षेत्रम्	२३
षष्ठं क्षेत्रम्	२७
सप्तमं क्षेत्रम्	२८
पूर्णज्याचापयोः निष्पन्नाङ्कान्तरम्	३०

विषय

पृष्ठ

अर्धज्यानयन प्रकारः	४६
जीवाचापयोनिष्पन्नांशकलाविकलावर्णनम्	५३
अर्द्धशान्नवत्यंशपर्यंत जीवाकोष्ठकादर्शनम्	५८
एकादश प्र०—अयनवृत्ते कर्मकराहोरात्रवृत्तयोरन्तरसाधनम्	६१
द्वादश प्र०—कालिक रेखानिष्पत्तिगणितसाधनम्	६४
अष्टमं क्षेत्रम्	७४
नवमं क्षेत्रम्	७६
दशमं क्षेत्रम्	७८
एकादशं क्षेत्रम्	८३
द्वादशं क्षेत्रम्	८५
त्रयोदशं क्षेत्रम्	८६
चतुर्दशं क्षेत्रम्	८७
छायागणितम्	९७
चापछाययोरंशकलाविकलानां निष्पन्नाङ्कप्रतिपादनम्	१०१
त्रिभुजे कोणभुजछाययोनिष्पत्तिप्रतिपादनम्	१०३
त्रयोदश प्र०—क्रान्तिसाधनम्	१०८
चतुर्दश प्र०—निरक्षोदयसाधनम्	१११
पञ्चदशं क्षेत्रम्	"
षोडशं शकलम्	"
चापक्रान्त्यंशादितिरूपणम्	११२
निरक्षोदयांशदर्शनम्	११३

२. द्वितीयोध्यायः

११६-२३४

प्रथम प्र०—पृथिव्यां मनुष्याणां सञ्चारप्रदेशवर्णनम्	११९
द्वितीय प्र०—परमदिनादग्रासाधनम्	१२१
चापक्षेत्रनिरूपणम्	१२३
छायाक्षेत्र प्रकारः	"
तृतीय प्र०—अक्षांशचरकाग्रान्यतमद्वयज्ञानेन तृतीयज्ञानम्	१२४
चापक्षेत्रनिरूपणम्	१२५
छायाक्षेत्रम्	१२६
अक्षांशचराम्यामग्राज्ञानम्	"
चापक्षेत्रम्	"
छायाक्षेत्रपरिचय	१२७

विषय	पृष्ठ
चतुर्थ प्र०—वर्ष देशवशेन रवेः खमध्यस्थताज्ञानम्	१२६
पञ्चम प्र०—परमक्रान्त्यक्षांशज्ञानेन सायनमेषतुलामकरकर्कटशंकुतः मध्याह्नछायोत्पत्तिः	१३०
तृतीयं क्षेत्रम्	"
षष्ठ प्र०—अहोरात्रवृत्तानां विचारः	१३३
अहोरात्र-देश-छायादर्शनसारिणी	१३५
सप्तम प्र०—एकपदकलांशज्ञानेन शेषपदकलांशज्ञानम्	१४३
षष्ठं क्षेत्रम्	१४५
सप्तमं क्षेत्रम्	१४८
अष्टम प्र०—प्रकारान्तरेणोदयसाधनम्	१४९
छायाक्षेत्रेणानयनप्रकारः	१५२
कालांशसारिणी	१५४
नानादेशोदयांशसारिणी	१५६
नानादेशकालांशसारिणी	"
अक्षांशसारिणी (क)	१६०
नानादेशकालांशसारिणी (ख)	१६१
नवम प्र०—कालांशेभ्यो ज्ञातपदार्थनिरूपणम्	१६४
दशमलग्नसाधनम्	१६५
दशम प्र०—क्रान्तियाम्योत्तरवृत्तोत्पन्नकोणानां प्रदर्शनम्	१६७
दशमं क्षेत्रम्	१६९
एकादशं क्षेत्रम्	१७०
द्वादशं क्षेत्रम्	१७१
त्रयोदशं क्षेत्रम्	१७२
एकादश प्र०—क्रान्तिक्षितिजवृत्तोत्पन्नकोणविचारः	१७६
पञ्चदशं क्षेत्रम्	१७७
षोडशं क्षेत्रम्	१७९
सप्तदशं क्षेत्रम्	१८०
द्वादश प्र०—क्रान्तिदृग्वृत्तसम्पातजनितकोणानां प्रमाणनिरूपणम्	१८३
अष्टादशं क्षेत्रम्	"
एकोनविंशतितमं क्षेत्रम्	१८५
विंशतितमं क्षेत्रम्	१८६
एकविंशतितमं क्षेत्रम्	१८७
द्वाविंशतितमं शकलम्	१८८

विषय

पृष्ठ

त्रयोविंशतितमं शकलम्	१८८
चतुर्विंशतितमं क्षेत्रम्	१८९
पञ्चविंशतितमं क्षेत्रम्	१९०
त्रयोदश प्र०—कथितकोणचापानां सारिण्यः	१९२

३. तृतीयोऽध्यायः

२३७-३०३

प्रथम प्र०—सूर्यचारनिरूपणम्	२३७
द्वादशमासानां नामानि	२३९
सूर्यवर्षज्ञाननिरूपणम्	२४३
ग्रहाणां गतावप्यन्तरनिरूपणम्	२४७
रवेर्मध्यमानयनसारणी	२५२
वर्षराश्यादिकसारणी	२५४
राश्यादिकमाससारणी	"
राश्यादिक दिन सारणी	२५५
होराकलादि षष्टसारणी	२५६
द्वितीय प्र०—सूर्यमध्यमगति सारणी	२५९
रवेर्मध्यमसारणी	२६०
तृतीय प्र०—मध्यमगतिस्पष्टगत्योविचारः	२६३
द्वितीयं क्षेत्रम्	२६४
तृतीयक्षेत्रस्यविचारः	२६७
चतुर्थक्षेत्रम्	२६९
पञ्चमं क्षेत्रम्	२७१
सप्तमक्षेत्रे विचारः	२७५
अष्टमं क्षेत्रम्	२७६
चतुर्थ प्र०—सूर्यस्य परममन्दफलनिरूपणम्	२७७
नवमक्षेत्रनिरूपणम्	२७९
दशमं क्षेत्रम्	३८३
एकादशं क्षेत्रम्	२८४
पञ्चम प्र०—इष्टफलसाधनम्	२८५
द्वादशक्षेत्रे विचारः	"
त्रयोदशं क्षेत्रम्	२८६
चतुर्दशं क्षेत्रम्	२८६

विषय

पृष्ठ

	पञ्चदशं क्षेत्रम्	२८७
	षोडशं क्षेत्रम्	२८८
	सप्तदशं क्षेत्रम्	२८९
	अष्टादशं क्षेत्रम्	२९०
	एकोनविंशतितमं क्षेत्रम्	"
षष्ठ	प्र०—मन्दफलसारणीसाधनम्	२९०
सप्तम	प्र०—सारणीकोष्टकाः	२९१
अष्टम	प्र०—मध्यमक्षेपध्रुवकाणां ज्ञाननिरूपणम्	२९३
	विंशतितमं क्षेत्रम्	"
नवम	प्र०—सारिण्याः स्पष्टसाधनम्	२९६
दशम	प्र०—स्पष्टमध्यमदिनयोरन्तरसाधनम्	२९७
	द्वितीयान्तरविचारः	२९७

४. चतुर्योऽध्यायः

३०७-४०६

प्रथम	प्र०—चन्द्रस्य वेधनिरूपणम्	३०७
द्वितीय	प्र०—चन्द्रभगणस्य कालज्ञाननिरूपणम्	३०९
	सूर्यसंस्थाननिरूपणम्	३१६
तृतीय	प्र०—चन्द्रगतिनिरूपणम्	३२१
चतुर्थ	प्र०—सारणीकोष्टकस्थापनम्	३२२
	चन्द्रमध्यगतिद्योतिका सारणी	३२३
	चन्द्रमन्दकेन्द्रगतिद्योतिका सारणी	३२५
	मध्यचन्द्रमध्यसूर्ययोरन्तरगतिः	३२७
	शरकेन्द्रगतिदर्शनम्	३२९
	मासेषु शरकेन्द्रगतिदर्शनम्	३४०
	मन्दकेन्द्रगतयः दिनानि च	३४१
	चन्द्रस्य मध्यमानयनसारणी	३४१
	चन्द्रकेन्द्रगतिदर्शनसारणी	३४७
	सूर्यचन्द्रान्तरगतिदर्शनम्	३५१
	चन्द्रवर्षगतिदर्शनम्	३५३
	मन्दकेन्द्रस्य होरागतिः	३५६
	शरकेन्द्रस्य होरागतिः	३५७
	सूर्यचन्द्रगत्यन्तरस्य होरागतिः	३५८
	चन्द्रस्य मासगतिदर्शनम्	३५९

विषय

पृष्ठ

शरकेन्द्रस्य मासगतिदर्शनम्	३६०
चन्द्रस्य दिनगतिः	३६१
मन्दकेन्द्रस्य दिनगतिः	३६२
शरकेन्द्रस्य दिनगतिः	३६३
सूर्यचन्द्रगत्यन्तरस्य दिनगतिः	३६४
पञ्चम प्र०—चन्द्रस्य मन्दफलसाधनम्	३६५
प्रथमं क्षेत्रम्	३६६
द्वितीयं क्षेत्रम्	३६८
षष्ठ प्र०—चन्द्रपरममन्दफलसाधनम्	३७०
तृतीयं क्षेत्रम्	३८१
चतुर्थं क्षेत्रम्	३८५
पञ्चमं क्षेत्रम्	"
षष्ठं क्षेत्रम्	३८८
सप्तमं क्षेत्रम्	३९०
अष्टमं क्षेत्रम्	३९१
सप्तम प्र०—मध्यम-मन्दकेन्द्रगत्योनिरूपणम्	३९२
अष्टम प्र०—चन्द्रमध्यममन्दकेन्द्रयोः क्षेपनिरूपणम्	३९३
नवम प्र०—शरकेन्द्रगतिनिरूपणम्	३९४
नवमं क्षेत्रम्	३९८
दशम प्र०—मन्दफलसारणी-निरूपणम्	३९९
एकादश प्र०—वर्षसेनसाधिते मन्दफले गणितजनितान्तरदर्शनम्	४००
बाबुलदेशे ग्रहणत्रयस्य वर्णनम्	४०१

५. पञ्चमाध्यायः

४०६-५१४

प्रथम प्र०—गोलयन्त्रनिरूपणम्	४०६
द्वितीय प्र०—चन्द्रस्य द्वितीयफलनिरूपणम्	४१४
प्रथमं क्षेत्रम्	४१५
द्वितीयं क्षेत्रम्	४१७
तृतीय प्र०—परमान्तरसाधननिरूपणम्	४१८
चतुर्थ प्र०—भूकेन्द्रप्रतिवृत्तकेन्द्रयोरन्तरस्य निष्पत्तिनिरूपणम्	४२१
तृतीयं क्षेत्रम्	"
पञ्चम प्र०—अभिमुखकेन्द्रसाधनम्	४२२
चतुर्थपञ्चमक्षेत्रयोः निरूपणम्	४२७

विषय	पृष्ठ
षष्ठ प्र०—रेखांगणितेन स्पष्टचन्द्रसाधनम्	४३२
षष्ठ क्षेत्रम्	"
सप्तम प्र०—मन्दफलसारिणीसाधनम्	४३४
सप्तम क्षेत्रम्	४३५
अष्टम प्र०—सारिणीदर्शनम्	४३७
चन्द्रस्य मन्दफलोत्तिका सारिणी	४४२
नवम प्र०—सारिणीतः स्पष्टचन्द्रसाधनम्	४४४
दशम प्र०—ग्रमापूर्णमयोः चन्द्रगणिते प्रवृत्तजनितस्वरूपान्तर-	
निरूपणम्	४४६
अष्टम क्षेत्रम्	४४७
नवम क्षेत्रम्	४४८
एकादश प्र०—लम्बनानयननिरूपणम्	४५२
द्वादश प्र०—चन्द्रस्य लम्बनबोधार्थं यन्त्रनिरूपणम्	४५३
त्रयोदश प्र०—चन्द्रकर्णानयननिरूपणम्	४५९
दशम क्षेत्रम्	४६०
एकादश क्षेत्रम्	४६१
चतुर्दश प्र०—चन्द्रार्कयोरमायां भूछायायाश्च पूर्णिमायां विबव्यास-	
निरूपणम्	४६४
पञ्चदश प्र०—सूर्यकर्णसाधनं तदुपकरणनिरूपणञ्च	४७१
द्वादश क्षेत्रम्	"
षोडश प्र०—चन्द्रार्कभूछायायां विवप्रमाणानि	४७५
त्रयोदश क्षेत्रम्	४७७
चतुर्दश क्षेत्रम्	४७९
पञ्चदश क्षेत्रम्	४८२
अष्टादश प्र०—दृग्लम्बनसारिणी	४८५
एकोन- प्र०—सारिणीदृग्लम्बसाधनम्	४८२
विंश षोडश क्षेत्रम्	५००
सप्तदश क्षेत्रम्	५०१
अष्टादश क्षेत्रम्	५०२
विंशतितम क्षेत्रम्	५०४
नव्याचार्यकृतोलम्बनार्थं सूक्ष्मप्रकारः	५०६

६. षष्ठोऽध्यायः

५१७-६०६

प्रथम	प्र०—अमावस्यापूर्णिमासाधननिरूपणम्	५१७
	अमावस्यासारणी	५२३
	पौर्णमास्यर्थं सारणी	५२७
	वर्षेषु सारणीकोष्टकाः	५३१
	मासेषु सारणीकोष्टकाः	५३३
	अमावस्यार्थं सारणी	५३४
	पौर्णमास्यर्थं सारणी	५३६
तृतीय	प्र०—सारणीतः कर्तव्यताप्रकारः	५४०
चतुर्थं	प्र०—ग्रहणसंभवासंभवनिरूपणम्	५४२
	प्रथमं क्षेत्रम्	५४४
पञ्चम	प्र०—ग्रहणद्वयान्तरकालनिरूपणम्	५४८
षष्ठ	प्र०—ग्रहणयोः सारणीनिरूपणम्	५५७
	द्वितीयं क्षेत्रम्	५६२
	तृतीयं क्षेत्रम्	५६३
	चतुर्थं क्षेत्रम्	५६५
	पञ्चमं क्षेत्रम्	५६८
	ग्रहणसारिणी	५७२
	सूर्यग्रहणे उच्चकर्णं सारिणी	५७३
	सूर्यग्रहणे नीचकर्णस्थे चन्द्रे सारिणी	५७४
	चन्द्रग्रहणसारिणी उच्चकर्णं	५७६
	चन्द्रग्रहण उच्चकर्णं सारिणी	५८१
	चन्द्रनीचकर्णं सारिणी	५८२
सप्तम	प्र०—चन्द्रग्रहणसाधनम्	५८३
अष्टम	प्र०—सूर्यग्रहणसाधनम्	५८५
नवम	प्र०—स्पर्शमोक्षयोजननिरूपणम्	५८६
	सप्तमं क्षेत्रम्	६००
दशम	प्र०—स्पर्शादीनां दिक्साधनम्	६०५

सम्राट् सिद्धान्तः

श्री सिद्धान्त सार कोस्तुभ

श्री गणेशायनमः श्री सरस्वत्यैनमः श्री गुरुभ्यो नमः ।

गणाधिपं सुराचितं समस्त कामवं नृणाम् ।

प्रशस्तभूतिभूषितं स्मरामि विघ्नवारणम् ॥ १ ॥

लक्ष्मीनृसिंह चरणांबुहं सुरेशंबंघं समस्तजनसेवितरेणुगंधम् ।

चाग्देवतां निखिलमोहतमोपहंत्रौ बंदे गुरुं गणितशास्त्रविशारदम् ॥ २ ॥

श्री गोविन्द समान्हायादि विबुधान्वृदादवीनिर्गतान्यस्तत्रै संव

निराकुलं शुचिमनोभावः स्वभक्त्यान् यत् स्लेखान्

मानसमुन्नतान् स्वतरसा निर्जित्य भूमण्डले जीयात्

श्रीजयसिंहदेवो नृपतिः श्रीराजराजेश्वरः ॥ ३ ॥

१. (ख) १. 'श्री सिद्धान्त सार कोस्तुभ' लुप्त २. 'श्री सरस्वत्यैनमः' लुप्त
 ३. 'श्री गुरुभ्यो नमः' लुप्त ४. + गजाननं +
 ५. + सुरा + ६. + सदा +
 ७. + भक्त + ८. (शिवामृतं सुखपदं) for नृणां ॥ १ ॥
 ९. + वितंडचंडयोगिनी समाज मध्यवर्तिनं । १०. ॥ २ ॥ for ॥ १ ॥
२. (ग) श्रीवरदमूर्तिर्जयति for श्रीगणेशाय नमः श्रीसरस्वत्यै नमः श्रीगुरुभ्यो नमः
 (ख) १. विशारदं च ॥ ३ ॥ for (विशारदम् ॥ २ ॥)
 (ग) २. अनुस्वार लुप्त ३. तमोहमंत्रौ for (तमोपहंत्रौ)
 ३. (ख) १. समान्हायादि for (समान्हायादि) (ग) २. वृन्दाटवी for (वृन्दादवी)
 ३. तत्रैव for (तत्रै संव) ४. निराकुलः for (निराकुलं)
 ५. स्वभक्त्यान् यत् for (स्वभक्त्यान् यत्) (ग)
 ६. छी for (वृश्ची) (ग) ७. ॥ ४ ॥ for ॥ २ ॥
 (ग) ७. ३ for (२)

राजाधिराजो जयसिंहदेवा^१ श्रीमत्स्यदेशाधिपतिश्च सम्राट्^२ ।
 श्रीरामपादांबुजसत्तचितो यज्वा सदादानरतः सुशीलः ॥ ४ ॥
 गोलादियंत्रेषु नवीनयुक्तिप्रचारदक्षो गणितागमज्ञः ।
 सत्यप्रियः सत्यरतः कृपालुस्तिग्मप्रतापो जयति क्षमायाम् ॥ ५ ॥
 स धर्मपालो गणितप्रवीणा^३ ज्योतिर्विदो भोलविचारदक्षान् ।
 कारुंस्तथाहूय चकार वेधं गोलादियंत्रं ह्युसदां च भानाम् ॥ ६ ॥

४. (ख) १. + अधिक श्लोक +

करं जनार्दनं नाम दूरीकृत्य स्वतेजसा ।

* भ्राजते दुः सहोऽरीणां यथा ग्रामो दिवाकरः ॥ ५ ॥

(ग) १. रीणां for (दूरीणां),

२. क्रमसंख्या ४ for (५)

(ख) १. देवः for (देवा)

२. सम्राट् for (सम्राट्)

३. सत्त for (सत्त)

४. ॥६॥ for (४)

(ग) यह श्लोक यहां लुप्त है—इसके स्थान में 'ख' के अन्तर्गत दिया गया अधिक श्लोक विद्यमान है ।

१. (ख) १. ७ for (५)

(ग) यह श्लोक विद्यमान नहीं है इसके स्थान में निम्नांकित श्लोक लिखा है—

“येनेष्टं वाजये यार्धं मंहादानानि षोडश ।

दत्तानि द्विजवर्येभ्यो गोग्रामजवाजिनः ॥ ५ ॥

६. (ख) १. प्रवीणाब् for (प्रवीणा)

२. ८ for (६)

(ग) यहां यह श्लोक विद्यमान नहीं इसके स्थान में निम्नांकित श्लोक है ।

“तस्य श्री जयसिंहस्य लुप्तार्धं रचयति स्फुटम् ।

द्विजः सम्राट् जगन्नाथो रेखागणितमुत्तमम्” ॥६॥

ग्रंथं सिद्धान्तं संम्राजं सम्राट् रचयति स्फुटम् ।

तुष्टुर्ग्रंथो श्रीजयसिंहस्य जगन्नाथ संबन्धः कृती ॥

अरवीभाषया ग्रंथो मिर्जास्तीनामकस्थितः छ्वाणकानां सुबोधाय गोर्वा-
प्या प्रकटीकृतः । अस्य ग्रंथस्य त्रयोदशाध्यायाः सन्ति, एक चत्वारिंशदधिकशतं
प्रकरणानि सन्ति, षण्णवत्ये नरशतं क्षेत्राणि सन्ति ॥

(ख) १. येनेष्टं वाजपेयाद्यैर्महादानानि षोडश ।

दत्तानि द्विजवर्येभ्यो गोश्राम द्विपवाजिनः ॥१६॥

for line one (ग्रंथं.....स्फुटम्)

वि०—१. २. यह श्लोक यहां पांडु लिपि में अन्य हाथ से निम्नस्थ उपान्व में
लिखा हुआ है ।

२. तेन श्रीजयसिंहेन प्रार्थितः शास्त्रसंविदा ।

करोति श्री जगन्नाथः सम्राट् सिद्धान्तमुत्तमं ॥१०॥

for line two (तुष्टुर्ग्रंथं.....कृती)

३. मिर्जास्तीनामकः for (मिर्जास्तीनामक)

४. बालकानां for (छ्वाणकानां)

५. + सिद्धान्तं श्रवणेच्छा चेत्सम्राजं शृणु तत्त्वतः ।

+ रेखागणितं मालोक्त्य व्यक्ताव्यक्तं तथैव च ॥१२॥ +

+ शिरोमण्यादि सिद्धांतैर्न हि स्याद्भ्रातिवारणम् । +

+ अतस्त्वयं प्रयत्नेन पठनीयः सुबुद्धिभिः ॥१३॥

६. षण्णवत्युत्तरशतं for (षण्णवत्यनरशतं)

अथ प्रथमाध्यायः

अस्मिन् चतुर्दश प्रकरणानि षोडश क्षेत्राणि यन्ति तत्र प्रथम प्रकरणं लोके विद्याद्वयमस्ति एका ज्ञानविद्या एका व्यवहारविद्या च । ज्ञानविद्या त्रिविधा एका सच्चिदानन्दरूपभगवदनुभवसाधनभूता, द्वितीया बुद्ध्या दृष्ट्या च ग्रहनक्षत्रादिज्ञानकारिणी, तृतीया दृष्ट्यानां च भौतिकायां ज्ञानकारिणी व्यवहारविद्यापि त्रिविधा आचारव्यवहारप्रायश्चित्तरूपाः, व्यवहारविद्या सुगमास्ति ज्ञानविद्या अतिकठिनास्ति तत्रापि प्रथमविद्याऽपि कठिणास्ति तत्रापि प्रथम विद्यापि कठिणास्ति कुतः अगोचरत्वात् तृतीया तु विनाशशीलानां पदार्थानां ज्ञानमस्ति, अतः द्वितीया विद्या गोलगलितज्ञान रूपा मर्त्य उक्तः इमं बुद्ध्या दृष्टोपपत्त्या च ज्ञानं योग्यास्ति एतत् प्रतिपादितानां वस्तूनां अविनाशित्वात् अत एवास्यां विद्यायां प्रवर्तितव्यं कुतः अस्या उपपत्तिव्यक्ताव्यक्त गणितेन रेखा गणितेन च कृतास्ति अस्यां विद्यायां पूर्वाचार्यैर्वैधादिना यत् प्राप्तं ग्रहर्क्षध्रुवकादि अस्माभिः प्राप्तं च तदत्र निबद्धं इति उपोद्धात प्रकरणं प्रथमम् ।

- (ख) १. अस्मिन्चतुर्दश for (अस्मिन् चतुर्दश) २. षोडश for (षोडश)
 ३. सन्ति for (यन्ति)
 ४. स्वरूप for (रूप)
 ५. दृष्ट्या for (दृष्ट्या)
 ६. विसर्गलुप्त
 ७. कठिणा for (कठिना)
 ८. तिकठिणा for (ऽपिकठिणा)
 ९. "तत्रापि-कठिणास्ति" लुप्त
 १०. तृतीयायां for (तृतीया)
 ११. अतो for (अत)
 १२. गणित for (गलित)
 १३. उक्ता for (उक्तः)
 १४. इयं for (इमं)
 १५. अनुस्वार लुप्त
 १६. व्यक्ता for (व्यक्ता)
 १७. विद्यायां for (विद्यानां)
 १८. पूर्वाचार्यैर्वैधादिना for (पूर्वाचार्यैर्वैधादिना) १९. रपि for (ः)

अथ द्वितीयं प्रकरणम्

अस्या ज्योतिष विद्यायाः अनुक्रमः प्रदर्शते । प्रथमं ग्रहाकाशा गोलरूपाः संतीति ज्ञेयम् । आकाशानां गतिरपि गोलरूपास्ति भूरपि गोलरूपास्ति भूरपि गोलरूपास्ति इयं भूः आकाशमध्यगा वृत्तमध्यस्थकेन्द्रमिवास्ति पुनरियं नक्षत्रकक्षा पक्षया चिन्हमिव भाति ॥

मध्यात् न प्रचलति स्थिरैवास्ति पुनः आकाशानां त सरला गतिः तिर्यगति चक्राकारा गतिश्च ज्ञेया अक्षांशानां न्यूनाधिक्ये न त्रिर्यगते बहवः प्रकाश भवन्ति तेपि ज्ञेयाः ततः सूर्यगतेनिश्चयः कार्यः ततः चन्द्रस्य गतेनिश्चयः कार्यः ततः सूर्याचन्द्रमसोर्गत्युत्पन्न ग्रहादीनां निश्चयः कार्यः क्वचित् क्रमः आवश्यकोस्ति क्वचिदुपयुक्तोस्ति अयं क्रमः स्वकृत वेधेन प्राचीनाचार्यकृतवेधेन च रेखागणितेन च निश्चितोऽस्ति ॥

द्वितीय प्रकरणं समाप्तम्

अथ तृतीयं प्रकरणम्

अस्मिन् प्रकरणे आकाशाः गोलरूपाः गत्यश्च गोलरूपाः संतीति प्रतिपाद्यते पूर्वाचार्यैः प्रकाशवन्ति बिम्बानि दृष्टानि तानि पूर्वस्यां दिशुदयन्ति यानि भानि नाडीवलयाद्यावतांतरेणोत्तरस्थानि तेषां य दिनमानं रात्रिमानं च

- (ख) १. विसर्गं लुप्त २. प्रदर्श्यते for (प्रदर्शते)
 ३. 'भूरपि—रूपास्ति' लुप्त ४. मध्यान्त for (मध्यातन) ५. 'त' लुप्त
 ६. तिर्यगतिश्चक्रा for (तिर्यगति चक्रा) ७. तिर्यगते for (तिर्यगते)
 ८. प्रकाराः for (प्रकाश)
 ९. ततश्चन्द्रस्य for (ततः चन्द्रस्य) १०. ग्रहणादीनां for (ग्रहादीनां)
 ११. क्वचित्क्रमः for (क्वचित् क्रमः) १२. २ for (द्वितीयं समाप्तम्)
 १३. + पूर्वस्यां दिश्युदयं प्राप्य शनैः शनैरुन्नतानि भूत्वा परमोन्नतत्वं प्राप्नुवन्ति ततः शनैः शनैरुन्नतानि भूत्वा पश्चिमायां दिश्यस्तं प्रयाति ततः क्वचित्कालमदर्शनं प्राप्य पुनः + १४. यदिन for (यदिन)
 १५. + यद्भवति नाडी वलया तावतांतरेण दक्षिणतः स्थितानां दिनमानं रात्रिमानं च +

तद्व्यन्तयाद्भवति तेषां अग्रापि तुल्यैव भवति तेषां अग्रापि तुल्यैव भवति अथ च ध्रुवसमीपस्थानां मानां अस्तो न भवति एतानि कस्य चिह्नस्य पण्डितः समानान्तराणि भवन्ति । तच्चिह्नं ध्रुवत्वेन निश्चितं ध्रुवसमीपस्थानमहोरात्रवृत्तानि अल्पप्रमाणानि भवन्ति दूरस्थानां तु महत्परिमाणानि भवन्ति । येषां ध्रुवान्महदन्तरमरित तेषां उदयोस्तश्च भवति दिनमानं महद्भवति रात्रिमानं मल्पं च भवति यथा यथेषां महदन्तरं स्यात् तथा तथा अहोरात्रवृत्तानि वृहत्परिमाणानि भवन्ति रात्रिमानं वर्द्धिष्णु भवति । दिनमानं क्षीयमानं भवति एवमग्रे सर्वेभ्योभ्यधिकंमहोरात्रं वृत्तं भवति तत्र दिनमानं रात्रिमानं च समानं भवति । ततः यदा अधिकमन्तरं यथा भवति तथा तथा अहोरात्रवृत्तानि लघूनि भवन्ति रात्रिमानमधिकं वर्द्धिष्णु च भवति । दिनमानमल्पं क्षीयं च भवति एवं पूर्वक्रमात् विपरीतं भवति एतैः प्रकारैः अक्राशाः गोलरूपाः तेषां गतिरिति गोलरूपास्तीति निश्चितं यैः नदीजलप्रवाहवत् नक्षत्राणां पश्चिमगमनमंगीकृतं तेषां बुद्धि शून्यानां मतं समीचीनं न भवति कुतः अस्तगतस्यैव पुनरुदय दर्शनात् । यदि तानि पश्चिमस्यां सरलगत्यैव गच्छन्ति तदा अति दूरगतानां विवाल्पं त्वं स्यात् तत्तु न भवति किन्तु अस्तमये महर्द्धिवमेव दृश्यतेऽस्तमये च विवममिति प्रतीयते अल्पं भूत्वा अदर्शनं यातीति न प्रतीयते । अथ च अन्यैरपि अल्पबुद्धिभिरेव मुच्यते भूमेरुत्थितो धूमोग्नि गोलं प्राप्य प्रकाशवान् भवति तदा किंचिदुदितमिति प्रती-

(ख) १. तद्व्यन्तयाद्भवति for (तद्व्यन्तयाद्भवति)

२. "तेषां—भवति" लुप्त

३. भानां for (मानां)

४. कस्यचित् for (कस्य)

५. परितः for (पण्डितः)

६. उदयोस्तश्च for (उदयास्तश्च)

७. अनुस्वार लुप्त

८. अनुस्वार लुप्त

९. + यथा +

१०. मधिकं for (मधिक)

११. क्षयिष्णु for (क्षयिष्णु)

१२. अक्राशाः for (अक्राशाः)

१३. गतिर्गोल for (गतिरितिगोल)

१४. नक्षत्राणां for (नक्षत्राणां)

१५. पश्चिमायां for (पश्चिमस्यां)

१६. विम्बाल्पत्वं for (विवाल्पं त्वं)

१७. अस्त समये च for (ऽस्तमये च)

१८. + विवचतुर्थांशो मग्नः विवर्द्धं मग्नं पादोनं +

१९. विवं मग्नमिति for (विवं मग्नमिति)

यते स प्रकाशः^१ज्वलन् पश्चिमदिशं समागत्य नाशं प्रयाति तदा अस्तो जात इति प्रतीयते इति यदुक्तं^२ तदपि बाधितमेव कुतः तत्स्थानात् पश्चिमस्थानां तत्प्रकाश-दर्शनात् यदि स धूमो नष्टः तदा पश्चिमस्थानां दर्शनं न स्यात् मतद्वयाश्चिताः^३ ध्रुवासन्न तारकानां सदोदितानां संस्थां विलोच्य किं वदंतीति न विद्मः यदि च ग्रहर्क्षाश्रिताकाशाः^४ गोलरूपाः न स्युः तर्हि उदयादस्तपर्यन्तं ग्रहर्क्षाणां बिम्बस्य दर्शनं एकरूपं न स्यात् । दर्शनं तु एक रूपं भवति । अतः तेषां आकाशाः गोलरूपां भवन्तीति ज्ञायते क्षितिजासन्नं बिम्बं यत् बृहदृश्यते तत्रेदं कारणं तत्रातिदेशे जल-तुषाराः बहवः सन्ति तैः राक्षिन्नं^५ बिम्बं जलांतर्गतं वस्तुवत् प्रतिनेत्रादर्शवन्व महदृश्यते^६ तत्रापि यादृशं जलमविकं स्यात् तादृशं बृहदृश्यते । अथ च यैः गोल यंत्रादिपदार्थैः^७ बोधः कृतः ते पदार्था गोलरूपा एव तस्मादपि च ज्ञायते आकाशां गोलरूपा आकाशा एवेति निश्चितां^८ ॥

तृतीय प्रकरणं समाप्तम्

(ख) १. ज्वलन् for (ज्वलन्) २. इति for (इति)

३. मतद्वयाश्चिताः for (मतद्वयाश्चिताः)

४. तारकाणां for (तारकानां)

५. ग्रहर्क्षाश्रिताकाशाः for (ग्रहर्क्षाश्रिताकाशाः)

६. ग्रहर्क्षाणां for (ग्रहर्क्षाणां)

७. गोलरूपाः for (गोलरूपां)

८. बृहदृश्यते for (बृहदृश्यते)

९. तत्र क्षिति प्रदेशे for (तत्रातिदेशे) १०. +वाष्प+

११. रक्षान्नं for (राक्षिन्नं)

१२. वच्च for (वन्व)

१३. महदृश्यते for (महदृश्यते)

१४. बृहदृश्यते for (बृहदृश्यते)

१५. पदार्थबोधः कृतः for (पदार्थः बोधः कृतः)

१६. अनुस्वार लुप्त

१७. +एव नोचेत् तर्हि गोलादिना तेषां गतयः न मिलिता भवेयुः तस्मात् गोलरूपा +

१८. निश्चितं for (निश्चितां)

१९. "तृतीय—समाप्तम्" लुप्त

अथ चतुर्थः प्रकरणम्

अथ चतुर्थः प्रकरणं तत्र भूमेः गोलरूपत्वं प्रतिपाद्यते । तन्न पूर्वाश्रितानां क्षिति-
जानां मुपरि ग्रहर्क्ष बिंबदर्शनं मुत्तरोत्तर कालेन जायते अस्तक्षितिजेषु च स्वस्व
देशांतरमित कालेन विवा दर्शनं भवति ततः प्रतीयते इयं भूगोलरूपास्ति यदि
कचोसोदरसमिभ्यात् तदा भूमस्थ स्थानां महाताकलेनोदयात् पश्चात् बिंबदर्शनं
स्यात् पश्चिमस्थानां पूर्वमेव स्यात् । यदि च मुकुरतः संनिमा समा चक्राकाश स्यात्
तर्हि सर्वेषां भूस्थानां युगपदेव बिंबदर्शनं स्यात् । तच्चैवं संभवति तस्मात्
पूर्वोक्ताग्रह विवा दर्शनादर्शन विचारेण भूः गोलरूपास्तीति फलितं अथ चैव
पूर्वपश्चिम स्थानामुपपन्नं याम्योत्तर प्रदेशस्थानां केन प्रकारेण दर्शनादर्शनेन गोल-
रूपत्वं भूमेः प्रदिपादितं तत्र स्वस्थाना दुत्तरतः गमनशीलस्य पुंसः भचक्रस्योन्नत्यं
ध्रुवाश्रितानां तारकानां च सहोदितत्वं च भवति तस्मादपि च जायते याम्यो-
त्तरत्वेनापि भूगोल रूपास्ति ।

चतुर्थप्रकरणं समाप्तम्

(ख) १. लुप्त "अथ—प्रकरणम्"

२. विसर्गं लुप्त

३. तत्र for (तन्न)

४. अनुस्वार लुप्त

५. अनुस्वार लुप्त

६. कचोलोदरसन्निभा for (कचोसोदसभि)

७. भूमध्यस्थानां for (भूमस्थस्थानां)

८. महाता for (महाता)

९. मुकुरतलनिभा for (मुकुरत संनिमा)

(ख) १०. पूर्वोक्ता for (पूर्वोक्त)

११. चैव for (चैव)

१२. स्थानादुत्तर for (स्थानात्)

अथ पञ्चम प्रकरणम्

तत्रभूः ख मध्ये वृत्तमध्यस्थ केन्द्रमिवास्तीति प्रतिपाद्येत तत्र ते ख मध्येभूः ध्रुवसूत्रकेन्द्रेन स्यात् उपरि चाध्योभागेस्ति तदा निक्षक्षितिजेदिन रात्र्यो समत्वं न स्यात् कुतः निक्षक्षितिज नाडी बलयाहोरात्रवृत्तानां समानानि खंडानि ने करिष्यति । अथ च निरक्षादन्यत्र देशे यदा रवि प्रवेशेन दिनरात्रिसाम्यं स्यात् न भवति सर्वदेशेषु नाडीमंडलं प्रविष्टे रवौ दिनरात्र्योः साम्यं भवतीति दृष्टं तस्मात् ध्रुवसूत्रादूर्धाधरस्थाभूनास्ति यदि ध्रुवसूत्रात् पूर्वापर विभागेभूरस्ति तदा उदयेस्ते विम्बस्य एकरूपं दर्शनं न स्यात् । अयमभिप्रायः यदा ध्रुवसूत्रात् भूः पूर्वतस्तिष्ठति तदा उदये विम्बमल्पं दृष्टं स्यात् अस्ते महद्विम्बं दृष्ट्वा स्वात् अन्यच्च पूर्वापर कपाले नतांशसाम्येन तत्कालसाम्यं न स्यात् । दिनाद्धं साम्यं च न स्यात् । तस्मात् भूकेन्द्रं ध्रुवसूत्र एव तिष्ठति ध्रुवसूत्राद्धं प्रदेशात् यदिभूदक्षिणोत्तरस्थास्ति तदा निराक्षक्षितिजं अकाशगोलस्य समानभागद्वयं करिष्यति साक्षक्षितिजं

-
- (ख) १. प्रतिपाद्यते for (प्रतिपाद्येत)   २. यदि for (ते) ५
 ३. चाधो for (चाध्यो)   ४. निरक्ष for (निक्षं)
 ५. रात्र्योः for (रात्र्यो)   ६. निरक्षक्षितिजं for (निक्षक्षितिज)
 ७. वृत्तानां for (वृत्तानां)   ८. न for (ने)
 ९. +रविनाडीवृत्ते समायाति तदा दिनरात्र्योः साम्यं न स्यात् अन्यस्मिन्नहोरात्र्ये +
 १०. तन्न for (न्त)
 ११. +विम्बं महत् दृष्टं स्यात् अस्ते अल्पं दृष्टं स्यात् यदा पश्चिमस्था भूः तदा-उदये +
 १२. दृष्टं स्यात् for (दृष्ट्वा स्वात्)   १३. तत्कालसाम्यं for (तत्कालसाम्यं)
 १४. तिष्ठति for (तिष्ठति)   १५. निरक्ष for (निराक्ष)
 १६. आकाश for (अकाश)   १७. क्षितिजं for (क्षितिज)

विभागद्वयं न करिष्यति तत्रमभिप्रायः यदा भूः^३ उत्तरोतोभवति तदा^३ उपरितनं^४ खण्डं^५ महद्भवति अथस्तनं^६ मल्पं^७ भवति इयं व्यक्षादुत्तरस्थानां^८ स्थितिः व्यक्षादक्षिण-
स्थानां तु उक्तं वैपरीत्येन भवति अन्यच्च नाडीवलस्य साक्षक्षितिजं^९ समान खण्ड
द्वयं न करिष्यति अन्यच्च उत्तरस्याहोरात्र वृत्तस्य^{१०} दिनखण्डं^{११} रात्रिखण्डं^{१२} च तत्तुल्य-
दक्षिणस्थाहोरात्रवृत्तस्य रात्रिखण्डेन^{१३} दिनखण्डेन च साक्षिदेशे^{१४} समानं^{१५} स्यात्
समानता तु दृष्टास्ति अन्यच्च विषुवदिने^{१६} शंकुछाया खेरुदयेस्ते च^{१७} पूर्वे^{१८} पि सूत्रेन^{१९}
पतिष्यति तद्दिने पूर्वापर सूत्रे^{२०} प्रत्यक्षं पतिता दृष्टास्ति तस्मात्तृभूमिः^{२१} ध्रुव सूत्राद्धं^{२२}
एव तिष्ठति^{२३} तत्केन्द्रं सर्वग्रहाकाश गोलानां केन्द्रमस्ति ॥

पंचम प्रकरणं समाप्तम्

(ख) १. तत्रायमभिप्रायः for (तत्रमभिप्रायः) २. विसर्गलुप्त

३. + उपरितनं आकाशगोलखंडं अल्पं स्यात् अथस्तनं महत् स्यात् यदा दक्षिणतो
भवति तदा +

४. अनुस्वारलुप्त

५. दक्षिणस्थानां for (दक्षिणस्थानां)

६. उत्तरस्था for (उत्तरस्था)

७. दिनखंडं for (दिनखंड)

८. साक्षदेश for (साक्षिदेशे)

९. + न +

१०. दिनेशं for (दिनेशं)

११. पूर्वापर सूत्रे न for (पूर्वे पि सूत्रे न)

१२. तिष्ठति for (तिष्ठति)

१३. 'पंच — समाप्तम्' लुप्त

अथ षष्ठ प्रकरणम्

अस्मिन् ग्रहाकाशगोलेषु भूमिः चित्तरूपास्तीति प्रतिपाद्यते कुतः सर्वदेशेषु एक काले वेधेन बिम्ब प्रमाणकलानां समत्वात् अन्यच्च यदि भूः महत्प्रमाणा स्यात् तदा ख मध्याः भू पृष्ठस्थानां निकटे स्यात् क्षितिजं दूरे स्यात् क्षितिजे बिम्बप्रमाणमल्पदृष्टां स्यात् रथमध्ये बिम्ब प्रमाणं महद्दृष्टं स्यात् तादृशं तु न दृश्यते एकरूप प्रमाणं बिम्बं दृश्यते अन्यच्च भूमिपृष्ठे या शंकु छाया भवति गणितेनापि संवायाति किंचदप्यन्तरं नायाति अन्यच्च वेधार्थं कृतानां धात्वादि गोलयंत्राणां केन्द्राणि भूमिपृष्ठे भवन्ति अपेक्षितं तु भूकेन्द्रे गोलादि यन्त्रकेन्द्रं तु भूकेन्द्रा दूरेऽस्ति भूपृष्ठस्थैर्गोलादि यन्त्रैः सम्यक् निष्पादितैर्यदा वेधः क्रियते भूकेन्द्राभिप्रायेण ग्रहध्रुवकशर क्रांत्यादि सर्वं निरंतरं मिलति एतैः प्रकारैः ग्रह-गोलाकाशापेक्षया भूरूप प्रमाणास्तीति निश्चितं ॥

षष्ठ प्रकरणं समाप्तम्

(ख) १. +बिम्बप्रमाणकलानां समत्वात् एक देशे अनेककालवेधेनापि+

२. मध्यं for (मध्याः)

३. मल्पं दृष्टं for (मल्पदृष्टां)

४. खमध्ये for (रथमध्ये)

५. अन्यहाथ से उपरिउपांत में—महदंतरं for (चिदप्यन्तरं)

६. पृष्ठे for (पृष्ठे)

७. दूरेऽस्ति for (दूरेऽस्ति)

८. गोलादि for (गोलादि)

९. 'षष्ठ समाप्तम्' लुप्त

अथ सप्तमप्रकरणम्

अत्रभूमिः आकाशगोलमध्यात् न चलति किंतु निश्चलास्ति यदि सूर्य-
मध्यात् चलिताभवेत् तदा पूर्वोक्तान्ये च दृपणानि समार्थाति यानि गुरुणि
वस्तूनि तानि आकाशगोलकेन्द्राभिषु ख मेव प्रयाति यदिभूरावर्णी न स्यात्
तदा गुरु वस्तु आकाश केन्द्र गतमेव स्यात् पृथ्वी सर्वं वस्तुभ्यो अति गुर्वस्ति
अस्याः केन्द्रं आकाशकेन्द्रे मिलितमस्ति तेन पृथिव्या आकाशगोलः सर्वतः
समानान्तरश्चास्ति अनेनेयं भूरतिभाराक्रान्ता कथं निश्चला तिष्ठतीतिरपास्ता ।
अथ केचिद्वदति भूरधो अधो प्रातितन्नं यदि भूः अधोधोयाति तदा आकाशक्षिप्तं
वस्तुभूलग्नं न स्यात् । अथ च केचिदेवं वदन्ति भूरेव नाक्षत्राहोरात्रेण परिभ्रमणं
करोति तेनैवग्रहक्षणां उदयास्तादिकं भवति ननु आकाश चलनेनेति तन्न यदि भूः
पूर्वतो याति तदा शरपक्षमादीनां पूर्वगमनं न स्यात् अपि तु पूर्वाक्षिप्तानां शर-
पापाणादीनां पश्चिमगमनमेव प्रतीयते कुतः शरादीनां वेगस्य असु मात्रकालेन
क्रोशमात्रं पूर्वदिशि क्षिप्तं शरादिकं पूर्वतो यातीति चेत् तदा केपामपि पश्चिम
गमनं न स्यात् कुतः सन्मुखागतं वायुं निभिद्यां गन्तुमशक्यत्वात् तस्मात् पृथ्वी
निश्चलास्तीति निश्चितम् ।

सप्तम प्रकरणं समाप्तम्

- (ख) १. भूममध्यात् for (सूर्यमध्यात्) २. पूर्वोक्तान्येव for (पूर्वोक्तां न्ये च)
३. समार्थाति for (समार्थाति) ४. रावरेणं for (रावणीं)
५. अतिगुर्वस्ति for (अतिगुर्वस्ति) ६. केन्द्रं for (केन्द्रे)
७. तिष्ठतीति for (तिष्ठतीति) ८. + भ्राति +
९. केचिद्वदति for (केचिद्वदति) १०. अनुस्वारलुप्त
११. भूः for (भू)
१२. न तु for (ननु)
१३. पूर्वक्षिप्तानां for (पूर्वाक्षिप्तानां) १४. प्रतीयते for (प्रतीयते)
१५. कालेन for (कालेन)
१६. + गच्छत्या भूमेर्वेगादल्पत्वात् यदि भूसंलग्नः वायुरपि पूर्वतो याति तेनाकृष्टं +
१७. निभिद्य for (निभिद्यां) १८. मशक्यत्वात् for (मशक्यत्वात्)
१९. 'सप्तम-- समाप्तम्'

अथ अष्टमं प्रकरणम्

अत्राकाशस्य द्विविधा गतिरस्तीति प्रतिपाद्यते आकाशस्य एकाहोरात्रगतिः पूर्ववः^१ पश्चिमपर्यन्तमस्ति अनया गत्या यस्य कस्यचिद्विम्बादि चिह्नस्य ग्रहोरात्र वृत्तं स्यात् एवं अनेकान्यहोरात्रवृत्त्यानि स्युः^२ एतेषां ध्रुवद्वयं निश्चलं तत्प्रसिद्धमेवास्ति यत् सर्वत्राहोरात्रवृत्तेभ्यो महत् द्वयोः ध्रुवयोः समानांतरितं यद्वृत्तं तन्नाडी वलयं संज्ञमस्ति । आकाशस्य पश्चिमगतिं प्रकाशमत् ग्रहक्षविम्बानां उदयास्ता दिनानिश्चितास्ति द्वितीयागति एतद्विपरीताश्चिमतः पूर्वं पर्यन्तमस्ति पूर्वगमनशीलानामाकाशगोलानां ध्रुवौ भिन्नौ स्तः । ध्रुवद्वयमध्यवर्ती वृत्तमपि प्रत्येकं भिन्नमेवास्ति । इयं पूर्वगतिः कथं ज्ञाता इति चेत् समग्रहाणां नक्षत्र चरिणुपलक्षिता अन्यदपि एते ग्रहाः नाडीवलात्कदाचिदुत्तरस्थाः कदाचिन्नाडी वलय एव भवन्ति तेन ज्ञातं एतेषां मध्यवृत्तानि भिन्नानि ध्रुवाश्च भिन्ना इति । अथ यस्मिन्वृत्ते रविभ्रमंति तेनद्वृत्तं क्रान्तिवृत्तं संज्ञं तत् नाडीवलये वृत्तादन्तिरितस्थानद्वये संलग्नमस्ति तत् ध्रुवौ कदम्बसंज्ञकौ स्तः यावदेवनाडीवृत्तक्रान्तिवृत्तयोः परममंतरं परमक्रान्तिं संज्ञमस्ति तावदेव ध्रुवकादम्बयोरंतरमस्ति । अथ चन्द्रादयोः ग्रहाः कदाचित् क्रान्तिवृत्ता कदाचित् तत् दूरतः कदाचित्दक्षिणतः दृष्टाः अतः तेषां

- (ख) १. ग्रहोरात्रगतिः for (होरात्रगतिः) २. पूर्वतः for (पूर्ववः)
 ३. अन्यहाय से — पश्चिमां प्रत्यस्ति for (पश्चिमपर्यन्तमस्ति)
 ४. वृत्तानि for (वृत्त्यानि) ५. स्युः for (स्यु)
 ६. सर्वेभ्यो for (सर्वत्रा) ७. ध्रुवयोः for (ध्रुवयोः)
 ८. अनुस्वार लुप्त ८. गतिः for (गति)
 १०. ग्रहक्षं for (ग्रहक्षां) ११. गतिः for (गति)
 १२. पश्चिमतः for (पश्चिमतः) १३. पूर्वगतिः for (पूर्वगतिः)
 १४. सप्त for (सम) १४. चारेण for (चरिण)
 १६. उपलक्षिता for (उपलक्षिता) १७. ग्रहाः for (ग्रहा)
 १८. + कदाचिद्विम्बादिस्थाः + १८. तद्वृत्तं for (तेनद्वृत्तं)
 २०. वृत्तादन्तिरित for (वृत्तादन्तिरित) २१. कदम्बयो for (कादम्बयो)
 २२. उत्तरतः for (कदाचित् तत् दूरतः) २२. दक्षिणतो for (दक्षिणतः)
 २४. अतस्तेषां for (अतः तेषां)

वृत्तानि ध्रुवोश्च^१ क्रान्तिवृत्तं कदम्बाभ्यां भिन्नाः संतीति ज्ञातं अथैकवृत्तं ध्रुव-
द्वयकदम्बद्वयो परिगतं क्रान्तिवृत्तं नाडीवृत्तसम्पातात् त्रिभांतरे क्रान्तिवृत्तं नाडी-
वृत्तलग्नं परम क्रान्त्युपरिगतं क्रान्तिवृत्तं नाडीवृत्तं सम्पातात् त्रिभांतरे क्रान्ति-
वृत्तं नाडीवृत्तं लग्नं परं म क्रान्त्युपरिगतं तदायनवृत्तं । ज्ञेयं अथ क्रान्तिवृत्तस्ययन
वृत्तसम्पातेन नाडीवृत्तसम्पातेन च चिह्नं चतुष्टयाच्चत्वारि पदानि जातानि नाडी-
वृत्तं क्रान्तिवृत्तसंपाते उत्तर गोलादौ मेषादि चिह्नं ज्ञेयं, एवं द्वितीय सम्पाते
दक्षिण गोलादौ तुलादि चिह्नं ज्ञेयं आयनवृत्तक्रान्तिवृत्तसम्पाते मकरादि चिह्नं
ज्ञेयं दक्षिणायनादौ कर्कादिचिह्नं ज्ञेयं । एकस्मिन् एकस्मिन् पदे राशित्रयमस्तीति
ज्ञेयं । अथ^५ पश्चिमगमनरूपा प्रथमगतिः सर्वानाकाशगोलान् पश्चिमतो भ्रमयति
सर्वगोलानां ध्रुवान् स्वध्रुवस्य आसमंततो भ्रमयति क्रान्तिवृत्तं अयनवृत्तं च
भ्रमयति । अथ^५ यद्वृत्तं अहोरात्रवृत्तानां दिन खण्डस्य^६ समानं भागद्वयं करोति
तद्याम्योत्तरवृत्तं^७ ज्ञेयं यथा अयन वृत्तं नाडी वृत्तेऽस्ति तथा याम्योत्तरवृत्त-
मप्यस्ति । इदं याम्योत्तरवृत्तं कदम्बोपरिगतं न भवति । यदा आयनवृत्तं अहो-
रात्रोपावारद्वयं याम्योत्तरवृत्ते समायाति तदा याम्योत्तरवृत्तं कदम्बगतं भवति ।
अथ द्वितीयगतिस्तु नवम गोला^{१०}स्थिषु^{११} सर्वगोलेषु प्राप्तास्ति ।

अष्टम प्रकरणं समाप्तम्

(ख) १. ध्रुवाश्च for (ध्रुवोश्च)

२. 'क्रान्ति-वृत्त' समस्त पंक्तिं लुप्त

३. 'नाडी-परिगतं' लुप्त

४. वृत्तस्यायन for (वृत्तस्ययन)

५. + एवं सर्वस्मिन् क्रान्तिवृत्तेद्वादशराशयो ज्ञेयाः—

६. सर्वगोलानां for (सर्वगोलानां)

७. अथैतद्वृत्तं for (अथ यद्वृत्तं)

८. + रात्रिखंडस्य +

९. अहोरात्रेण for (अहोरात्रोपा)

१०. गोलाः for (गोलाव)

११. स्थितेषु for (स्थिषु)

१२. 'अष्ट — समाप्तम्' लुप्त

अथ नवम प्रकरणम्

अत्र वक्ष्यमाणस्य गणितस्योपयोगि ज्याचापादिकं रेखागणित साध्यं प्रतिपाद्यते येन गणिते सौकर्यं स्यात् । अथो यस्य कस्य चिद्वृत्तस्य षष्ठ्युत्तर शतत्रयमिताः विभाग^१ाः कृताः तत् व्यासस्य विशत्युत्तर शतं विभाग^२ाः कृताः ततः प्रत्येक विभागस्य षष्टिविभाग^३ाः कृतास्ते कला संज्ञा जाताः कलायाः षष्टि-विभाग^४ाः कृतास्ते विकला संज्ञा जाताः एवं अग्रेऽपि विभाग^५ा ज्ञेयाः अत्र षष्टि-मित विभागैर्गणित सौकर्यं स्त्विति तेन षष्टिमिता एव विभाग^६ाः कृताः एतैरेव विभागैः चापानि पूर्णज्याश्च गुणनेनमूलेन भजनेन च अंशाद्ध^७स्य अंशाद्ध^८ चेत्पाद-यित्वा सारण्यां लिखितस्ति ।

नवम प्रकरणं समाप्तम्

(ल) १. विसर्गं लुप्त

२. विभागाः for (विभागा)

३. भवति for (स्त्विति)

४. अंशाद्ध^७स्य for (अंशाद्ध^८)

५. 'नवम-समाप्तम्' लुप्त

अथ दशम प्रकरणम्

अथ दशम प्रकरणे पूर्णं ज्योत्पादनं क्रियते तत्र प्रथमं पङ्क्तिशदंशानां द्विसप्तत्यंशानां च पूर्णज्ये निष्पाद्येते तत्र प्रथम क्षेत्रे अवजं वृत्ताद् अहज व्यासः दचिह्नं केन्द्रं व्यासोपरि वदलं वश्च कल्पितः जदहं चिह्ने अर्द्धकृतं वहरेखा च योजितावहं तुल्यहजं पृथक्कृतं वऊरेखा च योजिता इत्येवं कृते दजं पङ्क्तिश-दंशानां पूर्णज्या वऊं वजं द्विसप्तत्यंशानां पूर्णज्या जाता अत्रोपपत्तिः जदं ह चिह्ने अर्द्धितं कृतमस्ति दजं अत्रयोजितमस्ति तस्मात् जउउ दधातः दहवर्गयुस्ति- पुनः हदवर्गः उभयस्तुल्ययोः शोधितः शेषो जउउदधातः दववर्गश्च एतौ समानी जातौ जदवर्गाणां समानी तस्मात् जउरेखायादचिह्ने तादृश खंडद्वयं जातं संपूर्ण रेखाया निष्पत्तिः वृहत्खंडेन तथा वृहत् खंडस्य निष्पत्तिः लघुखंडेना पुनः

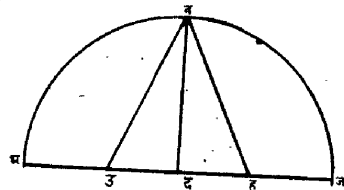
१. 'अथ-प्रकरणम्' लुप्त २. क्रियते for (क्रियते)
 ३. अदजं for (अहज) ४. वदलं वश्च for (वदलं वश्च)
 ५. जदहं for (जदहं) ६. वह for (वह)
 ७. तुल्यं (तुल्य) ८. पट् त्रिश for (पङ्क्तिश)
 ९. अर्द्धितं for (अर्द्धितं) १०. देखिये पृष्ठ ६६ पर नोट ।
 ११. दधातः for (दधातः) १२. युक्तः
 १३. + हउवर्गस्तुल्योस्ति हव वर्ग तुल्योप्यस्ति हदवर्गदववर्गयोग तुल्योप्यस्ति +
 १४. उभयोस् for (उभयम्)
 १५. दधातः for (दधातः)
 १६. वर्गाणां (वर्गाणां)
 १७. रेखायाः for (रेखाया)
 १८. खंडेन for (खण्डेना)
 १९. + लघुखंडस्य +

तदं बृहत्खण्डं षष्ट्यंशानां पूर्णज्यास्ति तस्मात् दंडं षड्विंशदंशानां पूर्णज्या भविष्यति षड्वर्गः वदवर्ग दडवर्ग योगतुल्योस्ति तस्मात् ५ वडं द्विनगांशानां पूर्णज्या जाता । अत्रोदाहरणं व्यासः १२० कल्पितः हदं ३० जाताः अस्य वर्गः ९०० वदं ६० वर्गः ३६०० वर्गयोगं वह वर्गः ४५०० अस्य मूलं ६७।४।५५ जाता वहरेखा दडरेखा ३७।४।५५ इयं रसगुणांशानां पूर्णज्या । अस्या वर्गः १३७५।४।१९ त्रिज्या वर्गयुतः ४९७५।४।१४ अस्य मूलं ७०।३२।३० इयं द्विनगांशानां पूर्णज्या-जाता । अथ खरसांशानां पूर्णज्या ६०। अथ त्रिज्यावर्गो द्विगुणः ७२०० अयनंवत्यंशानां पूर्णज्या च वर्गोस्ति अस्य मूलं ४५।१।१०। नवत्यंशानां पूर्णज्या जाता पुनः त्रिज्यावर्गः त्रिगुणः १०८०० खाकांशानां पूर्णज्यावर्गोस्ति । अस्य मूलं १०३।५।२३। खाकांशानां पूर्णज्या जाताः भुजांशानां पूर्णज्या वर्गः भुजांशोनभाद्विंशः १८० पूर्णज्यावर्गः १३७५।४।१४ व्यासवर्गात् १४४०० शोधितः शेषं १३०२४।५।४६ अस्य मूलं ११४।७।३७ वेदशक्राशानां १४४ पूर्णज्या जाता अनयैव प्रक्रियया शेषाः पूर्णज्या निष्पादनीयाः ।

प्रथम प्रकरणं समाप्तम्

- (ख) १. जदं for (तदं) २. दडं for (दडं)
३. षट्विंश for (षड्विंश) ४. वड for (षड्)

विशेष—यहां पर एक रेखाकृति भी बनी है

नोट :—यहां दक्षिण Margin में अन्य हाथ से लिखित (लाल स्याही) में विद्यमान है—(इसका जल्लेख 'अत्रोपपत्तिः' पृष्ठ १६ पर है) 'वृत्तपंचमांशस्य ७२ पूर्ण-जीवावर्गः, षष्ट्यांशपूर्णज्या ६० वर्ग दशमांश ३६ पूर्णज्या वर्गयोगेन तुल्यो भवति ।'

५. जातं for (जाताः) ६. वदं for (वदं)
७. वर्गयोगः for (वर्ग योग) ८. १४ for (१९)
११. जाता for (जाताः)
१६. वेदशक्रांशानां for (वेदशक्राशानां) १७- 'प्रथम...समाप्तम्' लुप्त

(क) ९. अयं नवत्यंशानां for (अयनंवत्यंशानां) ख.

१०. ८४।५।१० for (४।५।१०) ख. १२. भुजांशोन for (भुजांशोन)
१३. विसर्ग लुप्त (ख). १४. वर्गयुक्तः for (वर्गः) (ख).
१५. + व्यासवर्गंतुल्योस्तीति प्रसिद्धमेव रसगुणांशानां पूर्णज्यावर्गः + (ख)

अथ द्वितीय क्षेत्रम्

यच्चतुर्भुजं क्षेत्रं वृत्तं तर्बत पालिलग्नं स्यात् तस्य मुखभूम्योर्धातः घाव्हो-
 धातस्तयोर्योगः कर्णयोर्धातेन समो भवति यथा अवजद चतुर्भुजं वृत्तान्तवृत्तपालि-
 लग्नं कल्पितं तत्र वज अदयोर्धातः व अदजधातयोर्योगः वदज अधात तुल्योभवति
 अस्योपपत्तिः अवहकोणः जवदकोण तुल्यः कार्यः हवदकोणः उभयत्र योज्यः तदा
 जवह त्रिभुजे अवदत्रिभुजे च जवहकोण अवद कोणौ समानौ भविष्यतः एवं अजव-
 कोण वद अकोणौ व अ चापस्यौ तौ समानौ स्तः तस्माज्जवह त्रिभुज अवद विभुजे
 समाजातीये जाते ततः वजरेखायाः निष्पत्तिः जह रेखेक्षया तथास्ति यथा वद-
 रेखानिष्पत्तिः दअ रेखाया भविष्यति तस्मात् वजद अ रेखयोर्धातः वदरेखा जह-

- (क) १. वृत्तांत वृत्तपालि for (वृत्ततर्बत) २. धातः (ख) for (धातः)
 ३. बाह्योर्धातस् for (घाव्होर्धातस्) ४. धातिसमो for (धातेन समो)
 ५. चतुर्भुजं (ख) for (चतुर्भुजं) ६. वृत्तपालि for (वृत्तपालि)
 ७. धातः (ख) for (धातः) ८. धातयो (ख) for (धातयो)
 ९. लुप्त १०. विसर्गं लुप्त
 ११. कोणौ for (कोणौ) १२. समानौ for (समानौ)
 १५. चापस्यौ for (चापस्यौ)
 १६. त्रिभुजे (ख) for (त्रिभुजं) १७. सजातीये for (समाजातीये)
 १८. जाते (ख) for (जाते)
 १९. ततो for (ततः) २०. + क्षेत्रस्य +
 २१. जहापेक्षया for (जहरे रेखया)
 २२. रेखया (ख) for (रेखाया)

- (ख) २३. द्वितीयं for (द्वितीय)
 २४. बाह्योर्धातस् for (घाव्होर्धातस्) २५. धातेन for (धातेन)
 २६. 'भविष्यतः—अकोणौ' लुप्त
 २७. 'वअ—समानौ' लुप्त
 २८. सजातीये for (समाजातीये)
 २९. जहरेखया for (जहरे रेखया)

रेखयोधात्^१ तुल्यो भविष्यति पुनः अवह^२ त्रिभुजे वदज^३ त्रिभुजे च अवह^३ कोण
जवद कोणौ समौ स्तः एवं व अवह कोण बजज कोणौ वजचापोपरि समानौ स्तः
तस्मात् अवह त्रिभुजं वद त्रिभुजं च न जातं तदा व अ अहयोनिष्पत्तिः वदज
निष्पत्तिरिव^४ भविष्यति तस्मात्^५ च अज दजधातः वद अह^६ धातेन समो भविष्यति
तदा वज अदयोर्धातः व अदज धातः युतः^७ वदजह^८ धातः वद अह^९ धातयोः समानो
भविष्यति तदा बदरेखा^{१०} अरे खा धातेन समानो भविष्यति इदमेवास्माकमिष्टम् ॥

द्वितीय क्षेत्र समाप्तम्

- (क) १. धात for (धात) (ख) २. वजद for (वदज) (ख)
३. 'ह' लुप्त ४. समानो for (समो)
५. कोणो for (कोणौ) ६. समानो for (समानौ)
७. वजद for (वदत्रिभुजं)
८. सजायं for (चनं)
९. अहस्य निष्पत्तिः for (अहयोनिष्पत्तिः)
१०. तस्माद् अदजधातः for (तस्मात् व अजदजधातः) (ख)
११. अह for (आह)
१२. धातयुतः for (धातः युतः)
१३. वजदह for (वदजह)
१४. धातवद for (धातवद)
१५. धात for (धात)
१६. +ज+ (ख)
१७. धातेन (ख) for (धातेन)
१८. लुप्त 'द्वितीय—समाप्तम्' तक (ख)
(ख) ४. समानो for (समो) ८. समानं for (नं)
१९. निष्पत्तिरिव for (निष्पत्तिरिव)
१३-१५. वदजहधात वद अहधात for (वदजहधात वद, अह धात)

अथ तृतीय क्षेत्रम्

तत्र चापद्वयस्य पूर्णजीवायां पृथक् ज्ञातायां तस्य पूर्णजीवा ज्ञानं कथ्यते
अत्र अज्ञं चापद्वयं ज्ञातमस्ति अनयोर्द्वे पूर्णं ज्ये अवरेखा अजरेखे ज्ञाते स्तः वज-
रेखा चापांतरस्य पूर्णं जीवास्ति इममज्ञातातास्ति अस्योपपत्तिः वदरेखा जद-
रेखा च वायो नभादृशानां पूर्णज्ये स्तः एते च पूर्वोक्त प्रकारेण ज्ञाते स्तः तस्मात्
अजवदकर्ण द्वयधातः विदितोस्ति अवरेखा जदरेखा धातोपि विदितोस्ति अयं भज
धातः कर्णधाताक्षवोध्यः तदा अदवज धातोवशिष्टो भवति तस्मात् अयं शेष
धातु अदव्यासभक्तः लब्धं वदपूर्णज्या चापांतरस्य पूर्णज्याभवति अनेनैव प्रकारेण
खरसद्विनं गांशपूर्णं जीवाभ्यां द्वादशांशानां पूर्णज्यो सिद्धां एवमन्येषामपि चापां
तरांशानां पूर्णजीवाभवति ।

तृतीय क्षेत्रं समाप्तम्

(क) २. लुप्त

३. तस्यांतरस्य for (तस्य पूर्ण)

४. + अजवदं वृत्ताद्धं अदव्यासे कल्पितं पुनः + (ख)

५. पूर्ण for (पूर्ण) (ख)

६. इयं च for (इममज्ञा)

७. लुप्त 'ता'

८. विसर्ग लुप्त

१०. ११, १२, १३ लुप्त

१५. धातो for (धातो) (ख)

१६. भवति for (भवति) (ख)

१७. अयं for (अयं) (ख)

१८. लब्धः for (लब्धं)

२०. खरस for (खरस) (ख)

२१. द्विनगांशानां द्वादशांशानां for (द्विनगांश)

२२-२३. लुप्त

२४. ज्याहिद्धा for (ज्यो सिद्धा) (ख)

२५. +३+

२६. २७, २८, लुप्त (ख)

(ख) १. तृतीयं for (तृतीय)

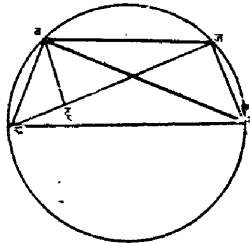
६-७. इयमज्ञातास्ति for (इममज्ञातातास्ति)

८. चापोन for (वायोन)

९. धातः (धातः)

१२. धातोपि for (धातोपि)

१४. कर्णधाता छोध्यते for (कर्णधाताक्षवोध्यः)

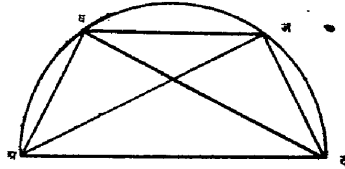

१८. शेषधातु for (शेषधातु)

अथ चतुर्थं क्षेत्रम्

तत्र चाप पूर्णजीवाज्ञाने तदद्ध^१पूर्णज्या^२ साध्यतेति^३ अवजवृत्ताद्ध^४ अज व्यासे कल्पितं वजं ज्ञातं चापमस्ति अस्य पूर्णज्या ज्ञातास्ति अस्य चापस्य द चिह्ने^५ अद्धं^६ कृतमस्ति तदा जदं चापाद्धस्य^७ पूर्णज्या ज्ञाता भवेत् स्ति अस्योपपत्ति^८ अत्र अद वददजरेखा^९ संयोजिताः दचिह्नात् दक्षरेखा^{१०} अज व्यासे लम्बरूपा^{११} आ आनीत^{१२}स्ति तदा जयरेखा^{१३}ज व्यासस्य ज्ञात चापो न भाट्टाशानां अवपूर्ण जीवा-
याश्च अंतराद्धमस्ति^{१४} कुतः यदि अहं अवतुल्यं^{१५} अजरेखातः पृथक् क्रियते देह^{१६} रेखा-
जोजिते तदाहभुज^{१७} अदभुजं^{१८} अभुज अदभुजयोः क्रमेण समानौ पुनः ह अदकोणः^{१९}
व अद कोणेन समानोस्ति तस्मात् हदरेखा^{२०} तुल्या जाता तदादज वर्गः दक्ष

- (क) १. चतुर्थं for (चतुर्थं) (ख) २. ज्ञानं for (साध्यतेति)
३. अवजं (ख) for (अवज) ४. लुप्त
५. अद्धं for (अद्धं)
६. लुप्त ७. पत्तिः for (पत्ति) (ख)
८. रेखाः for (रेखा) (ख) ९. दज for (दक्ष)
१०. लुप्त ११. लुप्त 'आ' (ख)
१२. आनीतास्ति for (आनीतस्ति) (ख)
१३. जभ for (जभ) १४. लुप्त
१५. अंतराद्धं for (अंतराद्धं) १६. योज्य for (जोजिते)
१७. लुप्त १८. भुजोव for (भुजं)
१९. समानौ स्तः for (समानौ) २०. हद for (हद) (ख)
२१. + द ज रेखायापि तुल्या जाता + (ख)
(ख) २. साध्यते for (साध्यतेति) ३. भवेत् for (भवेत्स्ति)

१. दक्षरेखा for (दक्षरेखा) २. व्याप्ते for (व्याप्ते)
३. जभ for (जभ) ४. देह for (देह)
५. योज्यते for (जोजिते) ६. तदाहभुज for (तदाहभुज)
७. अदभुजो for (अदभुजं) ८. + स्तः +

वर्णजं स^१ वगंयोर्गो^२ तुल्योस्ति^३ एवं दह^४ वर्गः दसवर्गक्षह^५ वर्गयोगेन तुल्योस्ति ।
 जसहो^६ समानो जाता^७ अनयोद्वयो^८ यो^९गि अजव^{१०} अवयोरंतर मस्ति पुनः अदज^{११} त्रिभुजे
 दसमकोणात् दक्षलम्ब^{१२} कर्णोपर्यागतो^{१३} स्ति तस्मात् अजस्य निष्पत्ति^{१४} जदेन^{१५} तथास्ति
 यथा जद निष्पत्तिः जसे^{१६} नास्ति पुनः अजक्षधातो^{१७} दजवर्गो^{१८}ना^{१९} समानोस्ति तस्मात्
 दजरेखापि जाता^{२०} इदमेवास्माकमिष्टम् । अनेनैव प्रकारेण द्वादशांशानां पूर्णज्यायाः
 सकाशात् रसांशानां ततः^{२१} सा^{२२}द्वि^{२३}शस्य^{२४} पूर्णजोवा^{२५} १।३४।१५।५। जाता पुनरनेनैव
 प्रकारेण पादोनांशः ४५^{२६} स्य^{२७} ४७।६ पूर्णज्या जाता एवं अन्या अपि पूर्णज्याः
 निष्काशिताः ।

२३ २४ २५
 चतुर्थं प्रकरणं समाप्तम्

- (क) १. वर्गः for (वर्ग)
 २. जक्ष for (जस)
 ३. यो^१गो^२जस्ति for (योगेन)
 ४. लुप्त
 ५. दसवर्ग for (दसवर्ग)
 ६. जक्षसहो for (जसहो)
 ७. द्वयो for (द्वयो) (ख)
 ८. लुप्त
 १०. दसम for (दसम)
 ११. लंक for (लंब)
 १२. परिगतो for (पर्यागतो)
 १३. जदेन for (जदेन)
 १४. जसे for (जसे)
 १५. जक्षधातो for (जक्षधातो)
 १६. वर्गेण for (वर्गोना)
 १७. जाताः for (जाता)
 २०. + तद्विंशानां गुणांशानां ततः +
 २३, २४, २५. लुप्त

- (ख) १-२. दसवर्गजप्तवरांयो for (दक्षवर्गजसवर्गयो)
 ६. दसवर्गजप्तह for (दसवर्गक्षह)
 ७. जक्षहो for (जसहो)
 ८. योगः for (योग)
 ९. अज for (अजव)
 ११. लंबः for (लंब)
 १४. जसे for (जसे)
 १५. धाते for (धातो)
 १६. दवर्गेण for (दजवर्गोना)
 १८. + पूर्णज्या +
 २०. तन्मन्त्रद्विंशानां गुणांशानां ततः for (ततः)
 २१. साद्विशस्य for (साद्विशस्य)
 २२. स्य for (स्य)
 २३, २४, २५. for (चतुर्थं ..... समाप्तम्)

मिष्टम् । अनेन प्रकारेण साद्वींशात् नाद्वींश पर्यन्तं पूर्णज्याः जाताः भविष्यति
 एष्यं ज्ञात चापानां द्विगुणितानां तृतीयांशाः निरवयवो भवेत् । तानि चापानि
 ज्ञेयानि यावत्पर्यन्तमद्वींशस्य जीवा ज्ञाता न भवति तावत् पर्यन्तं ज्ञातं चापात्
 अद्वींशांतरित चापस्य पूर्णज्या ज्ञातान भवेत् । अंशाद्वींश पूर्णज्याः यदि ज्ञाता भवि-
 ष्यति तदा ज्ञात चापात् अद्वींशांतरित चापानां सर्वेषां चापानां पूर्णज्याः ज्ञाताः
 भविष्यति । अंशाद्वींशस्य पूर्णज्या ज्ञानाय भागो न लब्धः कुतः चाप त्रितीयांशस्य
 पूर्णज्या ज्ञानस्य प्रकारः केनापि न ज्ञातः तदर्थं एकांशस्य पूर्णज्या स्वस्यां-
 तरात् कथितास्ति तेन गणिते किंचिदप्यंतरं नायाति पष्टं क्षेत्रं वृहत्पूर्णं ज्यायाः
 निष्पत्तिः लघुपूर्णं जीवया भवति । सा तच्चापयोनिष्पत्तेरन्यूनाभवति । अवजद वृत्ते
 जव पूर्णज्या अधिका कल्पिता अवपूर्णज्या न्यूना कल्पिता जवस्य अवेन निष्पत्तिः

- (क) १. भाद्वींश for (नाद्वींश) (ख) ३. जाताः for (जाताः) (ख)
 ४. भविष्यति for (भविष्यति) (ख) ५. + तानि कानि चापानि +
 ६. एषां for (एष्यं) ८. मद्वींशस्य for (मद्वींशस्य) (ख)
 ९. ज्ञात for (ज्ञात) (ऊ)
 १०. अद्वींशांतरित (ख) for (अद्वींशांतरित)
 ११. ज्ञातान् for (ज्ञातान) १२. अंशाद्वींशपूर्णं for (अंशांर्धपूर्णं)
 १३. विसर्गं लुप्त (ख) १६. भागो for (भागो) (ख)
 १७. तृतीयांशस्य for (त्रितीयांशस्य) (ख)
 १८. स्वस्यांतरान् for (स्वस्यांतरान्) (ख)
 २०. दप्यंतरं for (दप्यंतरं) (ख) २१. + ५, अथ +
 २३. कलिता for (कल्पिता) २४-२५. अत्रजवव अ for (जवस्य अवेन)

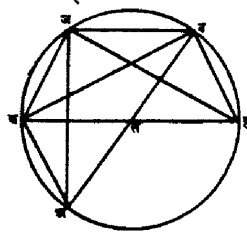
- (ख) २. विसर्गलुप्त ७. तृतीयां for (तृतीयांशाः)
 १४. 'यदि' लुप्त १५. 'पूर्णज्याः—अंशाद्वींशस्य' लुप्त
 १८. तदर्थं for (तदर्थं) (ख) २२. जव' लुप्त

—वि 'यहाँ षष्टं क्षेत्रम्' शीर्षक होना चाहिए ।

यहीं से छठा क्षेत्र आरम्भ होता है ।

चापद्वयं निष्पत्तेन्यूनं नास्ति । अत्रोपपत्तिं अवजकोणं वदरेखायां अर्द्धितः कुतः अहज-
रेखा योजिता अदरेखा जदरेखापि योजितां जद अदरेखे समाने जाते कुतः जवद
कोण अवद कोणी समास्तनीः पुनः जहं अहादधिकमस्ति पुनः दडलम्बः अज-
रेखायां निष्पादितः अयं लम्बः जहमध्ये पतिष्यति द अहदादधिकं स्यात् दहं उदा-
दधिकं स्यात् पुनद केन्द्रं कृत्वा दह व्यासाद्धेन वृत्तं कृतं इदं वृत्तं द अरेखायां व
चिह्ने सपातं करिष्यति दडरेखायाः वहिर्गमि स्यात् दडरेखात चिह्नं पर्यन्तं

- (क) १. पतिः for (पति) (ख) २. कोणः for (कोण) (ख)
३. रेखाया for (रेखाया) (ख) ४. योजिता for (योजितां) (ख)
५. समानी स्तः for (समानस्तनीः) (ख)
७. जहमहा for (जहं अहा) ८. दडलम्बः for (दडलम्बः)
९. पुनः द for (पुनद) (ख) १०. केन्द्रे for (केन्द्र)
११. सपातं for (संपातं) १२. वहिर्गमि for (वहिर्गमि)
(ख) ६. + तेन तत्सन्मुखचाप समत्वेन तत्पूर्णांज्ययोरपि समत्वं जातं +

१३. चिह्न for (चिह्न)

वर्द्धनीया^१ दहतक्षेत्रं^२ दहक्ष^३ त्रिजादधिकयस्ति^४ दहयक्षेत्रं^५ दह^६ अत्रिभुजान्यूनमस्ति^७
 त्रिभुजस्य निष्पत्तिस्त्रिभुजेन^८ डहह^९ रेखानिष्पत्तिः^{१०} तुल्यास्ति क्षेत्रयोनिष्पत्तिः^{११}
 तदहकोणहदवकोण निष्पत्तिस्तुल्यास्ति^{१२} तेन^{१३} भुजयो निष्पत्तिः^{१४} कोणयोनिष्पत्तेन्यूनं^{१५}
 ना जाता^{१६} ।

पंचम क्षेत्रं समाप्तम्

(क) १. वर्द्धनीया for (वर्द्धनीया) (ख)

२. दहन for (दहत) ३. दहउ for (दहक्ष)
 ४. यस्ति for (यास्ति) ५. दहव for (दहय) (ख)
 ६. न्यून for (न्यून)
 ७. लुप्त १०. + क्षेत्रनिष्पत्तेन्यूनमस्ति +

११-१२. लुप्त—(+उ अ रेखा ह अ रेखा—आदि)

१३. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः) १४. +क दअ कोण हद कोणनिष्पत्तेन्यूनमस्ति

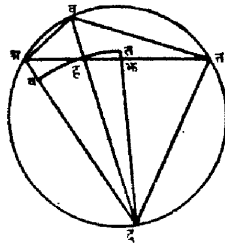
१५. पुनः ज अ ह अनिष्पत्तिः जद अ कोणनिष्पत्तेन्यूनमस्ति पुनः जह ह अनिष्पत्तिः

जद व अनिष्पत्ति तुल्यास्ति इयं जदव कोण वद अकोण निष्पत्तिस्तुल्या जव
 चाप व अचाप

१६. अस्ति ।

नोट तेन ११—से कोणयो १६ तक लुप्त, इसके स्थान में जो पाठ है वह
 अग्रिम पृष्ठ पर अंकित है ।

(ख) ३. दहभजादधिक for (दहक्षत्रिजादधिक)

७. डहह for (डहह)

८. विसर्ग लुप्त

१७. 'पण्ट'—समाप्तम् लुप्त

अथ षष्ठं क्षेत्रम्

ऊँ अरेखाहँ अरेखा निष्पत्तिः उद अकोण हृद अकोण निष्पत्तेन्यूनं नास्ति
 पुनः ज अह अरेखा निष्पत्तिः जद अ कोण हृद अ कोण निष्पत्तेन्यूनं नास्ति पुनः
 जदह अरेखा निष्पत्तिः त्यज वव अ निष्पत्ति तुल्यास्ति इयं जदवकोण वद अकोण
 निष्पत्ति तुल्ये जव चाप व अचाप निष्पत्तेन्यूनं नास्ति इदमेवास्मकमिष्टम् ।

१४. १५. १६
 षष्ठं क्षेत्रं समाप्तम्

(क) ३. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) (ख)

४-५. अनिष्पत्तिः for (अरेखा निष्पत्तिः)

६-७. लुप्त

८-१०. अनिष्पत्तिः for (अरेखा निष्पत्तिः)

११. लुप्त 'त्य' (ख)

१३. +६+

(ख) १. 'अथ—क्षेत्रं' लुप्त

८. जहह for (जदह)

१२. तुल्या for (तुल्ये)

१४. १५, १६, लुप्त

२. झ for (ऊ)

१४. १५, १६, 'षष्ठं-समाप्तम्' लुप्त

अथ सप्तमं क्षेत्रम्

अवजं वृत्ते अवरेखा शरवेद कलानांभ्य पूर्णज्या कल्पिता अजरेखा एकां-
 शस्य पूर्णज्या कल्पिताः अजरेखायाः निष्पत्तिः अवरेखायास्ति सातन्त्र्यापयोनिष्पत्ते-
 न्यूनास्ति चापयोनिष्पत्तिस्तु त्रिभागयुक्तरूपस्य रूपेण या निष्पत्तिरस्ति तत्तुल्या-
 स्ति तस्मात् अजपूर्णज्या त्रिभागयुक्त अवपूर्णज्यायाः न्यूनास्ति अवपूर्णज्या
 ०।४७।८८ अस्या त्रितीयांशः ०।१५।४३। अनेन युक्ता जाता १।२।५०। तस्मात् अज-
 रेखा १।२।५०। अस्या न्यूनास्ति पुनः अवरेखा एकांशस्य पूर्णज्या कल्पिता अज-
 रेखा सादृशस्य पूर्णज्या कल्पिता तदा अजरेखाद्विभुक्ताव रेखाया न्यूना भवि-
 ष्यति अजरेखा निष्काशिता तस्मात् अवरेखा १।२।५०। अस्मादंकादधिका भवि-

(क) १. कलातां ४५ for (कलानांभ्य) २. कल्पिता for (कल्पिताः) (ख)

३. ४७।८८

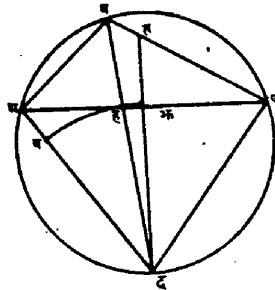
४. अस्यास्तृतीयांशः for (अस्या त्रितीयांशः)

५. अस्मा for (अस्या)

७. सादृशस्य for (सादृशस्य)

८. स्वाद्वयुक्ता for (साद्वयुक्ता) (ख)

(ख) २. कलानां ४५ for (कलानांभ्य)

४. अस्यास्त्रितयांशः for (अस्या त्रितीयांशः)

५. अस्मान्यूनान्ति for (अस्यान्यूनान्ति)

६. 'अजरेखा — कल्पिता' लुप्त

प्यति तस्मात् एकांशस्य जीवा १।२।५०। अस्मादंका^१ किन्याना^२ वा अधिकास्ति
तस्मात् इयमेव पूर्णज्या^३ गृहीतास्ति न किंचिदत्र बहूतरं^४ ततः उक्तप्रकारेण एकां-
शास्यत् नवत्यंशं^५ पर्यन्तं^६ अर्द्धांशस्य^७ निष्काशिता^८ सारिण्यां^९ । अथ पूर्णज्याकोष्ट^{१०}
लिख्यते^{११} ।

सप्तमं क्षेत्रं समाप्तम्

(क) २. किंचिन्न्यूना for (किन्याना) ३. ग्रहीतास्ति for (गृहीतास्ति)

४. बहूतरं for (बहूतरं) (ख)

५. एकांशात् for (एकांशास्यत्) (ख)

६. नवत्यंसपर्यन्तं for (नवत्यंशपर्यन्तं)

७. अर्द्धांशस्यार्द्धांशस्य for (अर्द्धांशस्य) (ख)

१०. शारण्याम् for (सारिण्यां) ११. इति for (अथ)

१२. कोष्ट का for (कोष्ट) १३. लिखिताः for (लिख्यते)

(ख) १. अस्मादंकात् for (अस्मादंका) २. किन्न्यूना for (किन्याना)

७. पर्यन्तं for (पर्यन्त) ८. निष्काशिताः for (निष्काशिता)

१२. कोष्ठका for (कोष्ट) १३. लिख्यन्ते for (लिख्यते)

१४. 'सप्त—समाप्तम्' लुप्त

क

चाप	०	१	१	२	२	३	३	४	४	५	५	६	६	७	७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
पूज्या	०	१	१	२	२	३	३	४	४	५	५	६	६	७	७
	३१	२	३४	५	१७	८	३६	११	४२	१४	४५	१६	५८	१६	५०
	२५	५०	१५	४०	४	२८	१२	१६	४०	४	२६	४६	११	३३	५७
अंतर	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	४४	४३	४२	४१
	५०	५०	५०	५०	४८	४८	४८	४७	४७	४७	४७	४७	४७	४७	४७
चाप	८	८	६	६	१०	१०	११	११	१२	१२	१३	१३	१४	१४	१५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
पूज्या	८	८	६	६	१०	१०	११	१२	११	१३	१३	१४	१४	१५	१५
	३२	५६	२४	५६	२७	५८	४	१	३१	३	१५	३७	३७	८	१६
	५०	५३	१४	१३	३०	४६	५	२१	३६	३४	४	२७	२७	१८	४७
अंतर	४०	३६	३८	३७	३५	३३	३२	३०	२८	२७	२५	२३	२१	१९	१७
चाप	१५	१६	१६	१७	१७	१८	१८	१९	१९	२०	२०	२१	२१	२२	२२
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
पूज्या	१६	१६	१७	१७	१८	१८	१९	१९	२०	२०	२१	२१	२२	२२	२३
	१०	४२	१३	४४	१५	४६	१६	४८	४६	५५	२१	५२	२२	१३	३४
	५६	३	६	१४	१७	१६	२१	२१	४६	१६	१३	६	१८	३६	२६
अन्तर	१					१	१	१	१						
	२	१३	१०	७	५	१	२	१	१८	५१	४८	४५	४२	३६	३६
	१५				२	२	०	४६	४४						
चाप	२३	२३	२४	२४	२५	२५	२६	२६	२७	२७	२८	२८	२९	२९	३०
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
पूज्या	२३	२४	२४	२५	२५	२६	२६	२७	२८	२८	२९	२९	३०	३०	३१
	५५	२६	५६	२७	३८	२६	५६	३०	०	३१	१	३२	२	१३	२
	२७	१३	५७	४१	२२	१	३८	१४	४८	२०	३	१८	४४	८	३०
अंतर									१	१					
	३३	३०	२६	२२	१६	१५	११	८	४	१	०	५२	४८	४४	४०
												५६	५६		

क

चाप	३०	३१	३१	३२	३२	३३	३३	३४	३४	३५	३५	३६	३६	३७	३७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
पूज्या	३१	३२	३२	३३	३३	३४	३४	३५	३५	३६	३६	३७	३७	३८	३८
	२३	४	३४	४	३४	४	३५	५	३५	५	३५	४	३१	४	३४
	५०	८	२२	३५	५६	५५	१	५	६	५	१	५५	४७	३६	२४
अंतर	३१								०	०					
	०	२१	२६	२२	१७	१२	८	३	५६	५६	४८	४३	३७	३२	२७
	३५								५६	५२					
चाप	३८	३८	३९	३९	४०	४०	४१	४१	४२	४२	४३	४३	४४	४४	४५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
पूज्या	३९	३९	४०	४०	४१	४१	४२	४२	४३	४३	४३	४४	४४	४४	४५
	४	२३	३	३३	२	३२	१	३०	०	२९	१८	३८	५६	२६	५५
	०	३३	३	२०	५४	४५	३३	४९	१	१३	४९		१०	१६	१९
अंतर					०	०	४६								
	२२	१६	११	५	५८	५८	४२	४२	३७	३१	२५	१५	१२	६	०
					०	५४	०								
चाप	४५	४६	४६	४७	४७	४८	४८	४९	४९	५०	५०	५१	५१	५२	५२
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
पूज्या	४६	४६	४७	४१	४८	४७	४९	४९	५०	५०	५१	५१	५२	५३	५३
	३०	१३	३२	५१	४९	४७	१६	४५	१४	१२	११	१९	८	१६	१०
	४९	१६	८	०	१७	३०	४१	४७	२१	११	१८	१२	०	१६	३९
अंतर	०								०	०					
	५७	४७	४१	३६	२६	२१	१४	७	५६	५६	४०	३८	३२	२५	२३
	५४								५४	४३					

क

चाप	५३	५३	५४	५४	५५	५५	५६	५६	५७	५७	५८	५८	५९	५९	६०
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०

पूज्या	५३	५४	५४	५५	५५	५६	५६	५७	५७	५८	५८	५९	०	०	६०
	३२	७	२३	१६	२४	१२	२०	४७	५४	४३	१०	१७		३२	०
	३८	४३	४४	४५	३६	३६	१२	१४	१३	७	३८	५			०

अंतर		०	०							०	०				
	१०	५६	५५	४८	४०	३३	२५	१७	९	५५	५४	४५	३६	२९	२१
		३	५५							१	५३				

चाप	६०	६१	६१	६२	६२	६३	६३	६४	६४	६५	६५	६६	६६	६७	६७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०

पूज्या	६०	६१	६१	६२	६२	६३	६३	६४	६४	६५	६५	६६	६६	६७	६७
	२६	१४	११	४४	१५	४२	८	३५	२	२८	५५	२१	३७	११	४०
	११	१७	१८	४७	१०	०	४५	२५	२	३४	१	३७	४२	१७	७

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	५४	५४	५३	५७	५३	५३	५३	५३	५३	५२	५२	५२	५२	५२	५२
	१२	४	४७	४७	३९	३०	२२	१३	३	५७	४६	३७	२८	१९	९

चाप	६८	६८	६९	६९	७०	७०	७१	७१	७२	७२	७३	७३	७४	७४	७५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०

पूज्या	६७	६७	६७	६८	६८	६९	६९	७०	७०	७०	७१	७१	७२	७२	७३
	६	२८	५८	२३	४९	१५	४१	६	३२	५७	२२	४७	२३	१८	३
	१२	१२	८	५९	४५	२७	४	१६	३०	२६	१६	५६	४	४	५

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	५२	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५०	५०	५०	५०	५०	५०	४९	४९
	१	५२	४३	३३	२३	१४	४	४५	४२	३५	३६१	६	६	५७	४८

क

चाप	७५	७६	७६	७७	७७	७८	७८	७९	७९	८०	८०	८१	८१	८२	८२
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०

पूज्या	७३	७३	७४	७४	७५	७५	७६	७६	७७	७७	७७	७८	७८	७९	७९
	२७	५२	१७	४२	४	३१	५५	१६	४३	८	३२	५६	१६	४३	७
	५८	४६	२६	७	३६	७	४१	४६	५८	५	६	२	१२	५८	१८

अंतर	७	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	४६	४६	४६	४६	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४७	४७	४७	४७	४७
	३६	२६	१६	६	५५	४५	३४	२४	१३	३	५२	४१	३१	२७	६

चाप	८३	८३	८४	८४	८५	८५	८६	८६	८७	८७	८८	८८	८९	८९	९०
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०

पूज्या	७६	७६	८०	८०	८१	८१	८१	८२	८२	८२	८३	८३	८४	८४	८४
	३०	५४	१७	४१	४	२७	५०	१३	३६	५८	२१	४४	६	२८	५१
	१२	२१	४५	३	४५	१२	२४	१६	६	५४	३३	४	३२	५४	१०

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	४६	४६	४६	४६	४६	४५	४५	४५	४५	४५	४४	४४	४४	४४	४४
	५८	४७	२६	२५	१४	३	५२	४०	२६	१८	६	५५	४३	३१	२२

चाप	९०	९१	९१	९२	९२	९३	९३	९४	९४	९५	९५	९६	९६	९७	९७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०

पूज्या	८५	८५	८६	८६	८६	८६	८७	८७	८८	८८	८९	८९	९०	९०	९०
	१३	१३	१६	१८	११	२	२४	४५	७	४४	१०	२१	२२	१३	५३
	२७	३४	२२	१५	२	४२	१७	४५	७	३४	३६	३७	२६	१५	५५

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	४४	४३	४३	४३	४३	४२	४२	४२	४२	४२	४१	४१	४१	४१	४१
	८	५७	४५	३५	२१	६	५७	४५	३३	२१	६	५३	४५	३३	२१

क

चाप	६८ ०	६८ ३०	६६ ०	६६ ३०	१०० ०	१०० ३०	१०१ ०	१०१ ३०	१०२ ०	१०२ ३०	१०३ ०
पूज्या	६० ५४ २४	६१ ५४ ५६	६१ ३० १६	६१ १५ ३२	६१ १५ ४०	६१ १५ ४२	६२ १५ २३	६२ १५ ३७	६२ ३५ ११	६३ १४ ४७	६४ १४ ४३
अंतर	० ४१ ८	० ४० ५५	० ४० ४२	० ४० ३०	० ४० १३	० ४० ४	० ३९ ८	० ३९ १७	० ३९ १५	० ३९ २३	० ३९ २१

चाप	१०३ ३०	१०४ ०	१०४ ३०	१०५ ०	१०५ ३०	१०६ ०	१०६ ३०	१०७ ०	१०७ ३०	१०८ ०	१०८ ३०
पूज्या	६४ १४ १७	६४ १३ ६	६४ ३२ १८	६५ १२ ४	६५ ३१ १३	६५ ५० ११	६५ ८ २	६६ २२ ५७	६६ ४६ ३५	६६ ७ १६	६७ २३ ३०
अंतर	० ३८ ६	० ३८ २५	० ३८ ४	० ३८ १७	० ३७ २१	० ३७ ६	० ३७ १७	० ३७ ४२	० ३७ १३	० ३६ २१	० ३६ ३

चाप	१०९ ०	१०९ ३०	११० ०	११० ३०	१११ ०	१११ ३०	११२ ०	११२ ३०	११३ ०	११३ ३०	११४ ०
पूज्या	६७ ११ १३	६७ १६ ४६	६८ १७ १४	६८ २५ १५	६८ २३ ४३	६९ ११ २६	६९ २६ ५	६९ ४६ २०	१०० ३ ३६	१०० २१ १६	१०० १८ २७
अंतर	० ३६ १४	० ३६ ४२	० ३५ ३०	० ३५ १७	० ३५ ४	० ३५ १५	० ३५ ११	० ३४ ४८	० ३४ ३४	० ३४ २०	० ३४ ६

क

चाप	११४	११५	११५	११६	११६	११७	११७	११८	११८	११९	११९
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
पूज्या	१००	१०१	१०१	१०१	१०२	१०२	१०२	१०२	१०३	१०३	१०३
	५५	१२	२६	४५	२	१६	३५	५१	३०	२४	३१
	२८	२२	५५	१६	२३	१	२२	३७	४६	१४	३७
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	३३	३३	३३	३३	३२	३२	३२	३२	३२	३१	३१
	३२	३६	२६	११	५१	४३	२६	१४	०	४६	३२

चाप	१२०	१२०	१२१	१२१	१२२	१२२	१२३	१२३	१२४	१२४	१२५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
पूज्या	१०३	१०४	१०४	१०४	१०५	१०५	१०५	१०५	१०६	१०६	१०६
	५५	११	४६	११	५६	११	२६	४२	१७	१६	२६
	२३	२	३४	५६	१५	२६	३०	२६	१४	१५	१६
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	३१	२१	३०	३०	३०	३०	२६	२८	२८	२८	२८
	१८	४	४६	३५	२१	७	५२	४४	२६	२४	१४

चाप	१२५	१२६	१२६	१२७	१२७	१२८	१२८	१२९	१२९	१३०	१३०
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
पूज्या	१०६	१०६	१०७	१०७	१०७	१०८	१०८	१०८	१०८	१०८	१०८
	४०	४६	६	१३	३७	११	५	१८	३२	४४	४८
	१६	२५	२७	३२	३०	१७	१५	३७	५	२५	२८
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	२८	२८	२८	२७	२७	२७	२६	२६	२६	२६	२६
	१६	२५	१०	१५	१४	२२	१०	५६	०	२६	११

क

चाप	१३१	१३१	१३२	१३२	१३३	१३३	१३४	१३४	१३५	१३५	१३६
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
पूज्या	१०६	१०६	१०६	१०६	१०६	११०	११०	११०	१११	१११	१११
	१२	२४	३७	५०	२	१४	२६	११	३	१५	२६
	४४	४२	३२	२५	४५	४८	३६	१६	५४	४४	२७
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	२६	२६	२५	२५	२५	२४	२४	२४	२३	२३	२३
	१६	२६	२६	४२	४६	४१	२७	२०	५५	४०	३४
चाप	१३६	१३७	१३७	१३८	१३८	१३९	१३९	१४०	१४०	१४१	१४१
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
पूज्या	१११	१११	११२	११२	११२	११२	११२	११२	११३	११३	११३
	३६	५०	१	१२	२४	३५	४५	५६	७	४६	२७
	१	२८	४६	५६	३	०	४८	१६	२	२७	४६
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	२३	२२	२२	२२	२२	२१	२१	२१	२०	२०	२०
	६	५४	१६	२४	८	५३	३७	२२	७	५१	२६
चाप	१४२	१४२	१४३	१४३	१४४	१४४	१४५	१४५	१४६	१४६	१४७
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
पूज्या	११३	११४	११४	११४	११४	११४	११४	११४	११४	११५	११५
	३७	३७	१७	७	४६	२६	३७	४५	१४	३	१२
	५४	३६	५०	१६	१५	४६	४६	२४	३१	३२	२७
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	२०	२०	१६	१६	१६	१६	१८	१८	१६	१७	१७
	२७	४	४८	३३	१७	२	४६	३५	१४	५६	५३

क

चाप	१४७	१४८	१४८	१४९	१४९	१५०	१५०	१५१	१५१	१५२	१५२
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०

पूज्या	११५	११५	११५	११५	११५	११५	११५	११६	११६	११	११६
	२१	२९	३८	४६	१४	२	१०	१८	२६	३३	४८
	६	४२	९	३८	४०	४२	४०	२८	८	४०	४

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	१७	१७	१६	१६	१६	१६	१५	१५	१५	१५	१४
	२७	११	५४	४०	२३	८	५२	३६	२७	४	४८

चाप	१५३	१५३	१५४	१५४	१५५	१५५	१५६	१५६	१५७	१५७	१५८
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०

पूज्या	११६	११६	११६	११६	११६	११६	११६	११७	११७	११७	११७
	४८	५५	२	९	१६	२२	२९	३५	४१	५३	५९
	२०	२८	१८	१७	४	४०	८	८	४०	३९	२९

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	१४	१४	१४	१३	१३	१३	१२	१२	१२	१२	११
	३२	४६	०	४४	२८	१२	५६	४०	२४	३०	५३

चाप	१५८	१५९	१५९	१६०	१६०	१६१	१६१	१६२	१६२	१६३	१६३
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०

पूज्या	११८	११८	११८	११८	११८	११८	११८	११८	११८	११८	११८
	५	१०	१	२१	३६	३१	३६	४०	४४	४९	५४
	६	३७	२	३६	२३	२२	२३	५५	३०	१६	१५

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	११	११	११	१०	१०	१०	९	९	९	९	८
	५३	१८	३	४३	३१	१४	५८	४२	२४	९	५३

क

चाप	१६४ ०	१६४ ३०	१६४ ०	१६४ ३०	१६६ ०	१६६ ३०	१६७ ०	१६७ ३०	१६८ ०	१६८ ३०	१६९ ०
पूज्या	११८ १८ २२	११९ २ २६	११९ ६ २	११९ २० ६	११९ १३ ४४	११९ १४ १२	११९ २० २४	११९ २३ ४७	११९ २७ ४२	११९ २८ ४९	११९ ३२ ३६
अंतर	० ८ २७	० ८ २०	० ७ ४	० ७ ४८	० ७ ३१	० ७ १४	० ६ १९	० ६ ४२	० ६ २६	० ६ १०	० ५ ५३
चाप	१६९ ३०	१७० ०	१७० ३०	१७१ ४	१७१ ३०	१७२ ०	१७२ ३०	१७३ ०	१७३ ३०	१७४ ०	१७४ ३०
पूज्या	११९ ३५ १३	११९ ३७ ४९	११९ ४० ४	११९ ४२ २८	११९ ४४ ३४	११९ ४६ ३५	११९ ४८ ३६	११९ ४८ ८	११९ ५१ ४३	११९ ५१ १०	११९ ५४ २८
अंतर	० ५ ३६	० ५ २०	० ५ ४	० ४ ४८	० ४ ३१	० ४ १४	० ४ ५८	० ३ ४१	० ३ २६	० ३ ९	० २ ५३
चाप	१७५ ०	१७५ ३०	१७६ ०	१७६ ३०	१७७ ०	१७७ ३०	१७८ ०	१७८ ३०	१७९ ०	१७९ ३०	१८० ०
पूज्या	११९ ५५ ४३	११९ ५६ १०	११९ ५६ २८	११९ ५८ ३८	११९ ५८ ३९	११९ ५८ ३२	११९ ५९ ४४	११९ ५९ ३६	१२० ० ०	१२० ० ०	१२० ० ०
अंतर	० २ २६	० २ २०	० २ ३	० १ ४६	० १ २०	० १ १४	० १ ५६	० ० ४२	० ० २५	० ० ९	० ० ०

ख-बि० यहां $४० \times ९ = ३६०$ प्रविष्टियां विद्यमान हैं अर्थात् ६० तक । अन्त में निम्नांकित पंक्ति अंकित है ।

+ अष्टांशाद्विगुणवत्पञ्चपयंतपूर्णज्या लिखिताः + १८० +

स

चाप	०	१	१	२	२	३	३	४	४	५	५	६	६	७	७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०

पूरुण्य्या	०	१	१	२	२	३	३	४	४	५	५	६	६	७	७
	३१	२	३४	५	१७	८	३६	११	४२	१४	४५	१६	५८	१६	५०
	२५	५०	१५	४७	४	२८	१२	१६	४०	४	२६	४६	११	३३	५७

अंतर	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
	५०	५०	५०	५०	४८	४८	४८	४७	४७	४७	४७	४४	४३	४२	४१

चाप	८	८	९	९	१०	१०	११	११	१२	१२	१३	१३	१४	१४	१५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०

पूरुण्य्या	८	८	९	९	१०	१०	११	१२	१२	१३	१३	१४	१४	१५	१५
	२२	५८	२४	५६	२७	५८	४	१	३२	३	१५	६	७	८	१६
	५०	५३	१४	१३	३०	४६	५	२१	२६	३४	४	१६	२७	१८	४७

अंतर	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
	४०	३६	३८	३७	३५	३३	३२	३०	२८	२७	२५	२३	२१	१९	१७

चाप	१५	१६	१६	१७	१७	१८	१८	१९	१९	२०	२०	२१	२१	२२	२२
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०

पूरुण्य्या	१६	१६	१७	१७	१८	१८	१९	१९	२०	२०	२१	२१	२२	२२	२३
	१०	४२	१३	४४	१५	४६	१६	४८	४५	२१	४२	२२	१३	३४	
	५६	३	६	१४	१७	१९	२१	२१	४६	१६	११	६	१८	३६	२६

अंतर	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
	१५	१३	१०	७	५	२	०	५६	५४	५१	४८	४५	४२	३६	३६

ख

चाप	२३	२३	२४	२४	२५	२५	२६	२६	२७	२७	२८	२८	२९	२९	३०	
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	
पूर्णज्या	३३	२४	२४	२५	२५	२६	२६	२७	२८	२८	२९	२९	३०	३०	३१	
	५५	२६	५६	२७	३८	२९	५९	३०	७	३१	१	३२	२	१३	३	
	२७	१३	५८	४१	२२	१	३९	१४	५८	२०	३	१८	४४	८	३०	
अंतर	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	
		१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	०	०	०	
	३३	३०	२६	२२	१९	१५	११	८	४	५६	५६	५२	४८	४०	२५	
चाप	३०	३१	३१	३२	३२	३३	३३	३४	३४	३५	३५	३६	३६	३७	३७	
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	
पूर्णज्या	३१	३२	३२	३३	३३	३४	३४	३५	३५	३६	३६	३७	३७	३८	३८	
	२३	४	३४	४	३४	४	३५	५	३५	५	३५	४	३२	४	२४	
	५	८	२२	३५	४६	५५	४७	३६	२६	५	१३	५५	४७	३६	३४	
अंतर	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	०	०	०	०	०	
	०	०	०	०	०	०	०	०	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	
	३५	३१	२६	२२	१७	१२	८	३	५६	४२	४८	४३	३८	३२	२७	
चाप	३८	३८	३९	३९	४०	४०	४१	४१	४२	४२	४३	४३	४४	४४	४५	
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	
पूर्णज्या	३९	३९	४०	४०	४१	४१	४२	४२	४३	४३	४३	४४	४४	४५	४५	
	४	३०	२	२३	२८	३२	१	३०	०	२९	५८	२८	५६	२६	५५	
	३३	५३	१३	५	५४	४५	३०	५९	१	१३	४९		१०	१६	१९	
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
	५९	५९	५९	५९	५९	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५९	५८	
	२२	१६	११	५	०	५४	४८	४२	३७	३१	२५	१८	१२	६	०	

स

चाप	४५	४६	४७	४७	४८	४८	४९	४९	५०	५०	५१	५१	५२	५२
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०

पूर्णाज्या	४६	४६	४७	४७	४८	४८	४९	४९	५०	५०	५१	५१	५२	५३	५३
	३०	१३	३२	५१	४९	४८	१६	४५	१४	१२	११	१९	८	१६	१०
	४९	१६	९	०	१७	३०	४१	४८	२१	११	१८	१२	०	१६	२९

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५६	५६	५६	५६	५६	५६	५६
	१४	४७	४१	३४	२६	२१	१४	७	४४	४३	४०	३९	३२	२५	२३

चाप	५३	५३	५४	५४	५५	५५	५६	५६	५७	५७	५८	५८	५९	५९	६०
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०

पूर्णाज्या	५३	५४	५४	५५	५५	५६	५६	५७	५७	५८	५८	५९	५९	६०	६०
	२२	८	२३	१६	२४	२२	२०	४७	५४	४७	१०	१८	०	३२	०
	१८	४३	४४	४५	३६	२६	१२	१४	१३	७	३८	५	०	४१	०

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	५६	५६	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५४	५४	५४	५४	५४
	१०	३	५६	४८	४०	३३	२५	१७	९	१	५३	४५	३६	२९	२१

चाप	६०	६१	६१	६२	६२	६३	६३	६४	६४	६५	६५	६६	६६	६७	६७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०

पूर्णाज्या	६०	६१	६१	६२	६२	६३	६३	६४	६४	६५	६५	६६	६६	६७	६७
	२६	१४	११	४८	१५	४२	८	३५	२	२८	५५	२१	३७	१३	४०
	११	१७	१९	४७	१०	०	४५	२५	२	३४	१०	२७	४३	१७	७

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	५४	५४	५३	५३	५३	५३	५३	५३	५३	५२	५२	५२	५२	५२	५२
	१२	४	५७	४७	३९	३०	२२	१३	३	५७	४६	३७	२८	१९	९

॥

चाप   ६८ ६८ ६८ ६८ ७० ७० ७१ ७१ ७२ ७२ ७३ ७३ ७४ ७४ ७५
             ० ३० ० ३० ० ३० ० ३० ० ३० ० ३० ० ३० ०

पूर्णाङ्ग्या   ६७ ६७ ६७ ६८ ६८ ६८ ६८ ७० ७० ७० ७१ ७१ ७२ ७२ ७३
             ६ ३२ ५८ २६ ४६ १५ ४१ ६ ३२ ५७ २२ ४७ १३ १८ ३
             १२ १२ ८ ५६ ४५ २७ ४ १६ ३० २६ १४ ५६ ४ ४ ५

अंतर   ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ०
             ५२ ५१ ५१ ५१ ५१ ५१ ५१ ५० ५० ५० ५० ५० ५० ४६ ४६
             १ ५२ ४३ ३३ २३ १४ ४ ४५ ४२ ३५ २६ १६ ६ ५७ ४६

चाप   ७५ ७६ ७६ ७७ ७७ ७८ ७८ ७८ ७८ ८० ८० ८१ ८१ ८२ ८२
             ३० ० ३० ० ३० ० ३० ० ३० ० ३० ० ३० ० ३०

पूर्णाङ्ग्या   ७३ ७३ ७४ ७४ ७५ ७५ ७५ ७६ ७६ ७७ ७७ ७७ ७८ ७८ ७८
             २७ ५२ १७ ४२ ४ ३१ ५५ १६ ४३ ८ ३२ ५६ १६ ४३ ७
             ५८ ४६ २६ ७ ३६ ७ ४१ ४६ ५८ ५ ६ २ १२ ५८ १८

अंतर   ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ०
             ४६ ४६ ४६ ४६ ४८ ४८ ४८ ४८ ४८ ४८ ४७ ४७ ४७ ४७ ४७
             ३६ २६ १६ ६ ५५ ४५ ३४ २४ १३ ३ ५२ ४१ ३१ २७ ६

चाप   ८३ ८३ ८४ ८४ ८५ ८५ ८६ ८६ ८७ ८७ ८८ ८८ ८९ ८९ ९०
             ० ३० ० ३० ० ३० ० ३० ० ३० ० ३० ० ३० ०

पूर्णाङ्ग्या   ७६ ७६ ८० ८० ८१ ८१ ८१ ८२ ८२ ८२ ८३ ८३ ८४ ८४ ८४
             ३० ५४ १७ ४१ ४ २७ ५० १३ ३६ ५८ २१ ४४ ६ २८ ५१
             १२ २१ ५५ ३ ४५ २२ २४ १६ ६ ५४ ३३ ४ ३२ ५४ १०

अंतर   ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ०
             ४६ ४६ ४६ ४६ ४६ ४५ ४५ ४५ ४५ ४५ ४४ ४४ ४४ ४४
             ५८ ४७ ३६ २५ १४ ३ ५२ ४० २६ १८ ६ ५५ ४४ ३१ २२

ख

चाप	६०	६१	६१	६२	६२	६३	६३	६४	६४	६५	६५	६६	६६	६७	६७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
पूर्णज्या	८५	८५	८६	८६	८६	८७	८७	८८	८८	८८	८९	८९	८९	९०	९०
	२३	३५	१६	१६	११	२	२४	४५	७	४६	१०	२१	१२	१३	५३
	२७	२४	२२	१५	२	४२	१७	४५	७	३४	३६	३७	२६	१५	५५
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	४४	४४	४३	४३	४३	४२	४२	४२	४२	४२	४१	४१	४१	४१	४१
	८	५७	४५	३५	२१	६	५७	४५	३३	२१	६	५७	४५	३३	२१

चाप	६८	६८	६९	६९	१००	१००	१०१	१०१	१०२	१०२	१०३	
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	
पूर्णज्या	६०	६१	६१	६१	६२	६२	६२	६२	६२	६३	६४	
	५४	४४	३५	१५	१५	३५	१५	१५	३५	१४	१४	
	२६	५६	१६	३२	४१	४२	२३	३७	११	४७	४७	
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
	४१	४०	४०	४०	४०	४०	३६	३६	३६	३६	३६	
	८	५५	४२	३०	१७	४	८	१७	१५	२३	२२	

चाप	१०३	१०४	१०४	१०५	१०५	१०६	१०६	१०७	१०७	१०८	१०८	
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	
पूर्णज्या	६४	६४	६४	६५	६५	६५	६५	६६	६६	६६	६७	
	१४	३३	३२	१२	३१	५०	६	२२	४६	७	२३	
	४७	६	१८	६	१३	११	२	४७	३५	१६	३०	
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
	३८	३८	३८	३८	३७	३७	३७	३७	३७	३६	३६	
	६	२५	६	१७	२१	६	१७	४२	३	२१	२	

ख

अर्द्धांशा द्विगुणनवत्यंश १८० पर्यन्तं पूर्णज्या कोष्ठका लिखिताः

चाप	१०६	१०६	११०	११०	१११	१११	११२	११२	११३	११३	११४
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
पूर्णज्या	६७	६७	६८	६८	६८	६९	६९	६९	१००	१००	१००
	११	१६	१७	२५	२३	११	२६	४६	३	२१	२८
	१३	४६	१४	१२	४३	२६	५	३०	५६	१६	२७
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	३६	३६	३५	३५	३५	३५	३५	३४	३४	३४	३४
	१४	४२	३०	१७	४	१५	१२	३८	३४	२०	५
चाप	११४	११५	११५	११६	११६	११७	११७	११८	११८	११९	११९
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
पूर्णज्या	१००	१०१	१०१	१०१	१०२	१०२	१०२	१०२	१०३	१०३	१०३
	५५	१२	२६	४५	२	१६	३५	५१	३०	२३	३१
	२८	२२	५५	१६	३३	१	२२	३७	४६	१४	३७
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	३३	३३	३३	३३	३२	३२	३२	३२	३२	३१	३१
	३३	३६	२६	११	५१	४३	२६	१५	३२	४६	३२
चाप	१२०	१२०	१२१	१२१	१२२	१२२	१२३	१२३	१२४	१२४	१२५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
पूर्णज्या	१०३	१०४	१०४	१०४	१०४	१०५	१०५	१०५	१०५	१०६	१०६
	५५	११	२६	११	५६	१२	२६	४२	१७	१५	२६
	२	२	३४	५६	१५	२६	३०	३६	१४	१५	२६
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	३१	३१	३०	३०	३०	३०	२६	२८	२८	२८	२८
	१८	४	४६	३५	२१	७	५२	४४	१६	२४	१४

ख

चाप	१२५	१२६	१२६	१२७	१२७	१२८	१२८	१२९	१२९	१३०	१३०
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०

पूज्याणि	१०६	१०६	१०७	१०७	१०७	१०७	१०८	१०८	१०८	१०८	१०८
	४०	४९	९	१३	३७	११	५	१८	३२	४४	४८
	१६	२५	२७	३२	३०	१७	१५	३७	५	२५	२८

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	२८	२८	२८	२७	२७	२७	२६	२६	२६	२६	२६
	१९	२५	१०	१४	४०	२२	१३	५४	०	२६	११

चाप	१३१	१३१	१३२	१३२	१३३	१३३	१३४	१३४	१३४	१३५	१३५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०

पूरांज्या	१०९	१०९	१०९	१०९	१०९	११०	११०	११०	१११	१११	१११
	११	३४	३७	५०	२	१४	२६	११	३	१५	२६
	४४	४२	३२	१५	४५	४८	३९	१६	५४	४४	२७

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	२६	२६	२५	२५	२५	२४	२४	२४	२३	२३	२३
	१६	२६	२६	४१	४६	४२	२७	१०	५५	४०	२४

चाप	१३६	१३७	१३७	१३८	१३८	१३९	१३९	१४०	१४०	१४१	१४१
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०

पूरांज्या	१११	१११	११२	११२	११२	११२	११२	११२	११३	११३	११३
	३९	५०	१	१२	२४	३५	४५	५६	७	४६	२७
	१	२८	४६	५९	३	०	४८	१९	२	२७	४४

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	२३	२२	२२	२२	२२	२१	२१	२१	२०	२०	२०
	९	५४	२९	२४	८	५३	३७	२२	७	५१	२६

ख

चाप	१४२	१४२	१४३	१४३	१४४	१४४	१४५	१४५	१४६	१४६	१४७
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
पूर्णज्या	११४	११४	११४	११४	११४	११४	११४	११४	११४	११५	११५
	३७	४७	१७	७	४६	२६	३७	४५	१४	३	१२
	५४	३६	५०	१६	१५	४६	६	२४	३१	३२	२७
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	२०	२०	१६	१६	१६	१६	१८	१८	१८	१७	१७
	२७	४	४८	३३	२७	२	४६	३५	१४	५६	५३
चाप	१४७	१४८	१४८	१४९	१४९	१५०	१५०	१५१	१५१	१५२	१५२
	३०	५०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
पूर्णज्या	११५	११५	११५	११५	११५	११५	११६	११६	११६	११६	११६
	२१	२६	३८	४६	१४	२	१०	१८	२६	३३	४१
	६	४१	६	२६	४०	४२	४०	२८	८	४०	४
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	१७	१७	१६	१६	१६	१५	१५	१५	१५	१५	१४
	२७	११	५४	४०	२३	८	५२	३६	२०	४	४८
चाप	१५३	१५३	१५४	१५४	१५५	१५५	१५६	१५६	१५७	१५७	१५८
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
पूर्णज्या	११६	११६	११७	११६	११६	११६	११७	११७	११७	११७	११७
	४८	५५	२	६	१६	२२	२६	३५	४१	५३	५६
	२०	२८	१८	१७	४	४०	८	२८	४०	३६	२६
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	१४	१४	१४	१३	१३	१३	१२	१२	१२	१२	११
	३२	४६	०	४४	२८	२२	५६	४०	२४	३०	५१

स

चाप	१५८	१५९	१५९	१६०	१६०	१६१	१६१	१६२	१६२	१६३	१६३
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०

पूर्णज्या	११८	११८	११८	११८	११८	११८	११८	११८	११८	११८	११८
	५	१०	१६	२१	२६	३१	३६	४०	४४	४८	५४
	६	३७	१	३६	२३	२२	१३	५५	३०	५६	१५

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	११	११	११	१०	१०	१०	९	९	९	९	८
	३५	१९	३	४७	३१	१४	५८	४२	२४	९	५३

चाप	१६४	१६४	१६५	१६५	१६६	१६६	१६७	१६७	१६८	१६८	१६९
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०

पूर्णज्या	११८	११९	११९	११९	११९	११९	११९	११९	११९	११९	११९
	१८	२	६	१०	१३	१४	२०	२३	५७	२९	३२
	२२	२६	२०	६	४४	१३	३४	४७	५२	४९	३६

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
		८	८	७	७	७	६	६	६	६	५
	२७	२०	४	४८	३१	१५	५९	४२	२६	१०	५३

चाप	१६९	१७०	१७०	१७१	१७१	१७२	१७२	१७३	१७३	१७४	१७४
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०

पूर्णज्या	११९	११९	११९	११९	११९	११९	११९	११९	११९	११९	११९
	३५	३७	४०	४२	४४	४६	४८	४८	५१	५३	५४
	१७	४९	४	२८	३४	३५	२६	८	४३	१०	२८

अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	५	५	५	४	४	४	३	३	३	३	२
	३६	२०	४	४८	३१	१५	५८	४२	३६	९	५३

स

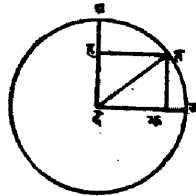
चाप	१७५	१७५	१७६	१७६	१७७	१७७	१७८	१७८	१७९	१७९	१८०
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
पूरण्यया	११९	११९	११९	११९	११९	११९	११९	११९	१२०	१२०	१२०
	५५	५६	५९	५८	५८	५९	५९	५९	०	०	०
	४३	१०	२८	३८	३९	३२	४४	३६	०	०	०
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	२	२	२	१	१	१	०	०	०	०	०
	३६	२०	३	४६	२०	१४	५६	४५	२५	९	०

अथाद्धं ज्यानयन प्रकारः

चापाग्रात् । द्वितीयाग्रगतव्यासरेखायां पतितो लंबः तच्चापस्य जीवा भवति लंबमूलात् केंद्र पर्यन्तं व्यासखण्डं तच्चापस्य कोटिज्या भवति यथा अवजवृत्तदं केन्द्रकं अवचापं वज कोटिः कल्पिताः अदं व्यासाद्धं वह लम्बः अयं लम्बः अव चापस्य जीवास्ति पुनः दज व्यासाद्धं बडलम्बः वजचापस्य जीवास्ति वडं हृदेन व्यासखंडेन समानमस्ति अतः भुजज्याज्ञानात् कोटिज्याज्ञानं भवति कोटिज्याज्ञानात् भुजज्याज्ञानं भवति कुतः यथावद् व्यासाद्धं स्य वर्ग-भुजज्या कोटिज्या वर्गयोग तुल्योस्ति । अथ भाद्धां शानां जीवा नास्ति यथा भाद्धां शानां ३६० पूर्णज्या नास्ति वृत्तषष्ठांशस्य ६० वृत्तं तृतीयांशस्य च १२० जीवा तुल्येव भवति ख चतुर्थांशेन व्यासाद्धं वर्गस्य मूलं षष्ठ्यं शानां जीवा भवति

- (क) १. तच्चापस्य for (तच्चापस्य) २. पर्यन्तं for (पर्यन्तं)
 ३. व्यास्य for (व्यास)
 ४. वृत्तं द for (वृत्तदं) (ख)
 ७. लंबं for (लंबः)
 ६. ज्ञाना तु for (ज्ञानात्)
 १०. वर्गः for (वर्गं) (ख)
 ११. भांशानां for (भाद्धांशानां)
 १२. षष्ठांशस्य for (षष्ठांशस्य)
 १३. वृत्तं for (वृत्तं) (ख)
 १४. तुल्येव for (तुल्येव) (ख)
 १५. स्व for (स्व), (ख)

- (ख) ५. विसर्गं लुप्त
 ६. वहं for (वह)
 ७. लंबः for (लंबः)
 ११. भाज्ञानां for (भाद्धांशानां)
 ८. लंबः for (लंबः)

१६. व्यास्याद्धं for (व्यासाद्धं)

नवत्यंशानां जीवा व्यासाद्धंमस्ति अष्टमांशस्य ४५ जीवत्रिज्या वर्गाद्धं पदं भवति । दशमांशस्य ३६ जीवा द्विनगांशानां पूर्णज्याद्धं तुल्यास्ति द्वादशांशस्य ३० जीवा त्रिज्याद्धं भवति विशांशस्य १८ जीवा दशमांश पूर्णज्याद्धंमस्ति एताः सर्वा जीवा उक्त पूर्णजीवाभ्यः विदिता भवति । अथ षट् त्रिशदंशानां अष्टादशांशानां जीवानयनं प्रकारांतरेणाह दक्रे अवजं वृत्ताद्धं कल्पितः वदलवः अज व्यासो परिकार्यः जदह चिन्हे अद्धितं कार्यं हदं उचिन्हे अद्धितं कार्यं वदं व चिन्हेद्धितं कार्यं उ व रेखा संयोजनीया डतंडव तुल्यं पृथक्कार्यं वतरेखा संयोज्या पूर्वोक्त प्रथमक्षेत्रप्रकारेणोपपत्तिः प्रतिपाद्यते तद्यथा हतरेखायाः द चिन्हे तादृशं खंड-द्वयं जातं यथा सम्पूर्ण रेखायाः बृहत्खंडेन निष्पत्तिरस्ति तादृशैव निष्पत्तिः

(क) १. नवत्यंशानां for (नवत्यंशानां)

४. नगांशानां for (नगांशानां)

५. द्वादशांशस्य for (द्वादशांशस्य)

६. लुप्त

७. विशांशस्य for (विशांशस्य)

८. दशमांशस्य for (दशमांश)

९. जीवाभ्यो for (जीवाभ्यः)

१०. भवति for (भवति) (ख)

११-२२. त्रिशदंशानामदशांशानां for (त्रिशदंशानां)

१३. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं)

१५. प्रकारेण वक्षमाणोपपत्तिः for (प्रकारेणोपपत्तिः)

१६. तादृशं for (तादृशं)

१८. विसर्गं लुप्त

१९. तादृश्येव for (तादृश्यैव)

(ख) २. जीवा for (जीव)

३. २६ for (३६)

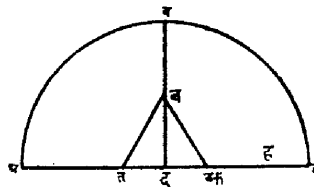
५. द्वादशांशस्य for (द्वादशांशस्य)

७. विशांशस्य for (विशांशस्य)

१४. कल्पितं for (कल्पितः)

२. तादृश्यैव for (तादृश्यैव)

१७. यथा for (याथा)

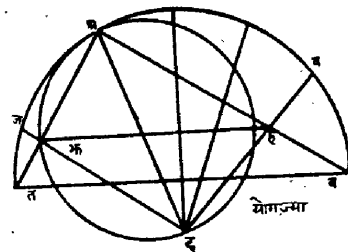
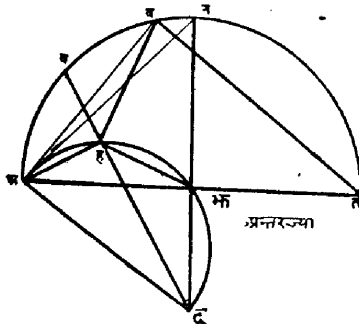

बृहत्खंडस्य लघुखंडेन भवेत् तथा खंडद्वयं कल्पनीयमित्यर्थः । अथ हृदं बृहत्खंडे
षष्टिभागानां पूर्णज्याद्वमदत्तं लघुखंडं षड्त्रिंशं दशानां पूर्णज्याद्वमस्ति
अतः षष्टादशांशानां जीवा जाता वतं द्विनगीशापूर्णज्याद्वमस्ति अतः वतरस-
राम लवज्या जाता अथ चापद्वयजीवा ज्ञाने सति चाप योगांतरयोज्यानयन-
मुच्यते दकेन्द्रकृतवृत्ते अवं जं चापद्वयं कल्पितं दव व्यासाद्वं दज व्यासाद्वं
योजितं अहं अडं लम्बद्वयं व्यासाद्वं रेखयो निष्कासितं इदं लम्ब द्वयं कल्पित-
चापद्वयस्य जीवाद्वयमस्ति पुनः हडरेखा संयोजिता इयं वजचापस्य जीवास्ति
कुतः यदा अहलंब अडलंबौ व चिन्हत चिह्नपर्यंतं वर्द्धितोवतं पूर्णज्या च योजितां
तदावतं हडरेखायाः द्विगुणं भविष्यति वतचापं वजचापाद्विगुणमस्ति तस्मात्

- (क) १. अत्र for (अथ) २. खण्डं for (खण्डे) (ख)
५. मस्तिदत्तं for (मदत्तं) ६. षड्त्रिंशं for (षड्त्रिंशं)
८. + दत्तं + (ख) ९. भवति for (जाता)
१०. द्विनगांशानां for (द्विनगीशा) ११. जाताः for (जाता)
१२. तयन for (नयन) १३. अजं for (अवंजं)
१५. लम्बो for (लम्बौ) १६. चि for (चिह्न)
१८. गरां for (द्विगुणं)

(ख) ३. षष्टिभागानां for (षष्टिभागानां)

४. 'पूर्ण'—षड्त्रिंशं' लुप्त ७. 'दशानां' लुप्त
१०. द्वितगांश for (द्विनगीशा) १३. अजं for (अवंजं)
१४. निष्काशितं for (निष्कासितं) १७. वर्द्धितो for (वर्द्धितो)

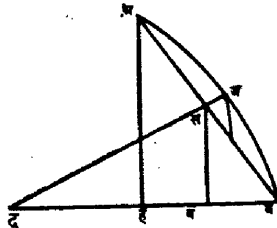

हडरेखा वज चापस्य जीवा जाता इयं जीवा विहिता भवेत् १ अस्योपपत्तिः अद-
व्यासाद् कार्यं व्यासाद् व्यासं कृत्वा वृत्तं कार्यं इदं वृत्तं ह चिन्ह ड चिन्ह-
गतं भविष्यति कुतः अहदकोणा अउदकोणौ समकोणौ स्तः तदा अहदउ चतुर्भुज-
क्षेत्रं लघुवृत्तांतः पालिलग्नं भविष्यति तदा अहडघातः अडहद घाच्छोधितः
शेषं हड अदघातः भवति अदं विदितमस्ति तेनघातेभक्तः २ विदितं भविष्यति
चापयोगस्य वा जीवा भवति अनेन प्रकारेण ख शमांशानां रस रामलवानां
चांतरस्य जीवा ज्ञाता । अथ चापज्या ज्ञाने सति चापाद्धजीवा ज्ञानमुच्यते अथ
चापस्य वदव्यासाद्धं अहं वः जीवास्ति जवं अवचापाद्धं कल्पितं अवपूर्णज्या
संयोजिता पुनः दजव्यासाद्धं कृत्वा उचिन्हे अवपूर्णज्याद्धिताकार्यं तदा वडं वज-

-
- (क) १. विदितास्ति for (विहिता) २. अस्योपपत्तिः for (अस्योपपत्तिः)
४. भवति for (भविष्यति) ५. कोण for (कोणा)
७. घाताच्छोधितः for (घाच्छोधितः) (ख)
८. अदघातः for (अदघातः) (ख) ९. घातो for (घाते) (ख)
१०. + लब्धं हडचापांतरस्य अहडघातः, अडहदघातः अडहदघातो भवति अदं
विदिमस्ति तेन घातो भक्तः +
११. डं for (ङ)
१२. रामांशानां for (शमांशानां) १३. लुप्त
१४. रामलवानां for (रामलवानां) १५. अहलंबः for (अहं वः) (ख)
१६. चापाद्धं for (चापाद्धं) (ख)
- (ख) १. विदिता for (विहिता) ३. 'व्यासाद्धं—कार्यं' लुप्त
६. अहउदघातः for (अहउघात)
१०. + लब्धं हउ चापांतरस्य जीवा भवति । अहभदघातः अउहदघात युतः
अदउहघातो भवति अदं विदितमस्ति तेन घातो भक्तः +
११. हुम् for (ङ) १२. खरामांशानां for (खशमांशानां)
१७. व्यासाद्धं for (व्यासाद्धं) १८. कार्या for (कार्यं)

चापस्य जीवा भविष्यति इयं जीवा च ज्ञाता भवेत् । अस्थोपपत्तिः उचिन्हात्
वदरेखायां उव लंबकार्यः तदावत् हस्याद्धं भविष्यति कुतः वडंव अस्य अद्धं मस्ति
हृदं च ज्ञातं मेवास्ति कुतः व अ चापस्य कोटिज्यात्वात् तस्मात् वहमपि ज्ञातं
ववमपि विदितं च पुनः वववदधातः व उ वगंतुल्योपि ज्ञातोस्ति तस्मात् व उ मपि
ज्ञातं इदमेवास्मकमिष्टम् । अनेनैव प्रकारेण षडंश जीवातः अंशत्रयस्य ततः
साद्धांशस्य ततः पादोनांशस्य जीवाः ज्ञाताः । अथ बृहज्जीवायाः लघुजीवायाः
निष्पत्तिः चापद्वयनिष्पत्ते न्यूना भविष्यतीति प्रतिपाद्यते । दक्षद्वोपरि कृतवृत्ते
अवं अजं च चापद्वयं कल्पितमस्ति । द अं व्यासाद्धं वहं ज उं चापद्वयस्य
जीवा द्वयं च कल्पितं वज्रपूरांज्या संयोज्य वद्धं नीया व्यासाद्धं मपि वद्धं नीयं
यथा तयोः संपातः व चिह्ने स्यात् पुनः दवं दजं च संयोजनीयं तदा ज
उ वह जीवयो निष्पत्तिः बंदजक्षे अद वक्षेत्रं निष्पत्ति तुल्यास्ति पुनः दजवं दवव

- (क) १. स्ति for (भवेत्) २. लंबः for (लंब) (ख)
 ३. हस्यादं for (हस्यादं) ५. घातः for (घातः)
 ६. वगं for (वगं) (ख) ७. मेवास्माक for (मेवास्माक)
 ८. लघुजीवया for (लघुजीवाया) (ख)
 १०. नित्यपेक्षया for (निष्पत्ति)
 ११. + अत्र अवचापयोनिष्पत्तेन नास्ति कुतश्चतुर्षु अवचापयो निष्पत्तिः +
 १२. क्षेत्र for (क्षे) (ख) १३. क्षेत्रनिष्पत्ति for (क्षेत्रनिष्पत्ति) (ख)
 (ख) ३. बहस्यादं for (हस्यादं)
 ४. ज्ञात for (ज्ञातं) ५. बवबदघातः for (बवबदघातः)
 ८. त्रयस्य for (त्रयस्थ) १०. निष्पत्तेः for (निष्पत्ते)

११. + अ ज ग्रन्थापयोनिष्पत्तेर्युं नास्ति । कुतः बज चाप ग्रव चापयोनिष्पत्तिः +
१४. जद for (दज)

त्रिभुजयो निष्पत्तिः जव वव निष्पत्तिः^१ ज ऊ ज उ वहयो निष्पत्ति तुल्यास्ति इयं
 अज चाप अय चापयोनिष्पत्ते न्यूनास्ति पुनः एकांशस्य जीवा अर्द्धांशस्य जीवा^२
 पूर्वेक्ति प्रकारेण कार्या आभ्यां जीवाभ्यां सर्वांशानां जीवाः उत्पाद्या^४कोष्टकेषु
 लिखितास्ति ।^५ ६

(क) १. + तुल्यास्ति इयं निष्पत्तिः, चापयो निष्पत्ते न्यूनास्ति; तस्मात् जव ववयो-
 निष्पत्तिः +

४. उत्पाद्य for (उत्पाद्या)

५. लिखिताः सन्ति for (लिखितास्ति)

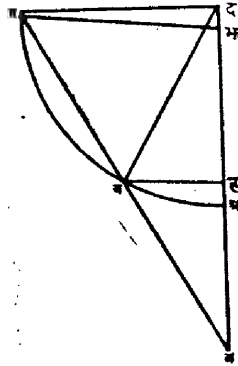
(ख) १. + तुल्यास्ति । इयं निष्पत्तिः चापयोनिष्पत्ते न्यूनास्ति । तस्मात् जव ववयो
 निष्पत्तिः +

२. 'अर्द्धांशस्य' लुप्त

३. 'जीवा' लुप्त

४. उत्पाद्याः for (उत्पाद्या)

६. + अथ जीवा कोष्टका लिख्यंते । +

क

चाप	०	१	१	२	२	३	३	४	४	५	५	६	६	७	७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
जीवा अंश	०	१	१	२	२	३	३	४	४	५	५	६	६	७	७
कला विकला	३१	२	३४	५	३७	८	१८	११	४२	१३	१५	१६	४७	२८	४६
	२५	४७	१४	१८	२	२८	४६	३०	२६	१५	२	३८	३२	४४	०

चाप	८	८	६	६	१०	१०	११	११	१२	१२	१३	१३	१४	१४	१५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
जीवा अंश	८	८	६	६	१०	११	११	१२	१२	१३	१४	१४	१५	१५	१५
कला विकला	२१	१२	२३	१४	२५	४६	२६	५७	२८	५६	२६	०	३०	१	३
	११	३०	१०	१०	८	८	५५	४३	२६	११	४६	२४	५७	३२	४

चाप	१५	१६	१६	१७	१७	१८	१८	१९	१९	२०	२०	२१	२१	२२	२२
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
जीवा अंश	१६	१६	१७	१७	१८	१८	१९	१९	२०	२०	२१	२१	२२	२२	२२
कला विकला	२	२२	२	३२	२	३२	२	३२	१	३१	०	३०	०	१८	५४
	४	१८	२७	३२	२३	२८	४८	३	४१	६	४५	३०	२४	३५	४०

चाप	२३	२३	२४	२४	२५	२५	२६	२६	२७	२७	२८	२८	२९	२९	३०
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
जीवा अंश	२३	२३	२४	२४	२५	२५	२६	२६	२७	२७	२८	२८	२९	२९	३०
कला विकला	३६	५५	२४	१२	२१	४६	१८	४६	१४	४२	१०	३७	५	३२	०
	३८	३०	१४	१४	२६	५१	८	१६	२२	१८	६	४६	१६	४३	०

चाप	३०	३१	३१	३२	३२	३३	३३	३४	३४	३५	३५	३६	३६	३७	३७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
जीवा अंश	३०	३०	३१	३१	३२	३२	३३	३३	३४	३४	३५	३५	३६	३६	३६
कला विकला	२७	५४	२१	४७	१४	४०	६	३३	५६	२४	५५	१६	४१	६	३
	८	८	०	४३	१७	४७	५८	६	४	१३	३२	२	२२	३१	३२

ॐ

चाप	३८	३८	३८	३८	४०	४०	४१	४१	४२	४२	४३	४३	४४	४४	४५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
जीवा ग्रंश	३६	३७	३७	१८	३८	३८	३८	३८	४०	४०	४०	४१	४१	४२	४२
कला विकला	५६	२	५४	८	३४	५८	१८	४४	८	३२	५५	१८	४०	३	२५
	२३	१६	३३	५८	२	१	४८	२६	५२	७	४२	५	४६	१६	३५

चाप	४५	४६	४६	४७	४७	४८	४८	४८	४८	५०	५०	५१	५१	५२	५२
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
जीवा ग्रंशादि	४२	४३	४३	४३	४४	४४	४४	४५	४५	४५	४६	४६	४६	४७	४७
	४६	८	३१	५२	१५	३५	५६	१६	३४	५७	१७	३७	५७	१६	३६
	४२	१७	२१	५२	५२	१८	५४	५४	२८	४६	५१	४४	२४	५०	४

चाप	५३	५३	५४	५४	५५	५५	५६	५६	५७	५७	५८	५८	५९	५९	६०
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
जीवा ग्रंशादि	४७	४४	४८	४८	४८	४८	४८	५०	५०	५०	५०	५१	५१	५१	५७
	५५	१३	३२	५०	८	२६	४४	१	१८	३६	५२	८	२५	४१	५७
	६	५४	२८	४८	५४	५१	३२	५८	१३	१३	२८	३०	४८	५२	४१

चाप	६०	६१	६१	६२	६२	६३	६३	६४	६४	६५	६५	६६	६६	६७	६७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
जीवा ग्रंशादि	५२	५२	५२	५२	५३	५३	५३	५३	५४	५४	५४	५४	५५	५५	५५
	१८	२०	४६	५८	१३	२७	४२	५५	८	४२	३५	४८	१	१३	२५
	१७	३८	१५	३७	१४	३७	४७	४०	१८	४२	४२	४६	२५	४२	५८

चाप	६८	६८	६८	६८	७०	७०	७१	७१	७२	७२	७३	७३	७४	७४	७५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
जीवा ग्रंशादि	५५	५५	५६	५६	५६	५६	५६	५६	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५८
	७३	४८	०	१२	२२	३३	४३	५३	३	१३	२२	३१	४०	५४	५
	४२	३०	५३	१	५४	३१	५२	१८	४८	२३	४२	४५	३	२०	२०

क

चाप	७५	७६	७६	७७	७७	७८	७८	७९	७९	८०	८०	८१	८१	८२	८२
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
जीवा अंशादि	५८	५८	५७	५८	५८	५८	५८	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९
	१३	३२	२७	३४	४१	४७	५३	५९	५	१०	१५	२०	२४	२९	३३
	१४	३२	४५	४८	२०	४४	५२	४३	४८	३८	४१	२७	५८	१२	१०

चाप	८३	८३	८४	८४	८५	८५	८६	८६	८७	८७	८८	८८	८९	८९	९०
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
जीवा अंशादि	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	६०
	३६	४०	४३	४६	४८	५१	५३	५४	५६	५७	५८	५९	५९	५९	६०
	२५	१७	२६	५८	५४	१४	१७	४	३५	४९	४६	२७	२७	०	०

ख

अद्वैताशारम्भ नवत्यंशपर्यंत जीवाकोष्ठका लिखिताः

चाप	०	१	१	२	२	३	३	४	४	५	५	६	६	७	७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
जीवा अंशाद्या	०	१	१	२	२	३	३	४	४	५	५	६	६	७	७
	३१	२	३४	५	३७	८	१६	११	४२	१३	१५	१६	४७	१८	४६
	२५	५०	१४	१८	२	२८	४६	३०	२६	१५	२	३८	३२	४४	१३
चाप	८	८	६	६	१०	१०	११	११	१२	१२	१३	१३	१४	१४	१५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
जीवा अंशाद्या	८	८	६	६	१०	१०	११	११	१२	१२	१३	१४	१४	१५	१५
	२१	१२	२३	१४	२५	४६	२६	५७	२८	५६	२६	०	३०	१	३१
	१३	३०	१०	१०	८	८	५५	४३	२६	११	४६	२४	५५	२२	४५
चाप	१५	१६	१६	१७	१७	१८	१८	१९	१९	२०	२०	२१	२१	२२	२२
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
जीवा अंशाद्या	१६	१६	१७	१७	१८	१८	१९	१९	२०	२०	२१	२१	२२	२२	२२
	२	२२	२	३२	२	३२	२	३२	१	३१	०	३०	०	१८	५४
	४	१८	२७	३२	३२	२८	४८	३	४२	१६	४५	३०	२४	३५	४०
चाप	२३	२३	२४	२४	२५	२५	२६	२६	२७	२७	२८	२८	२९	२९	३०
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
जीवा अंशाद्या	२३	२३	२४	२४	२५	२५	२६	२६	२७	२७	२८	२८	२९	२९	३०
	३६	५५	२४	१२	२१	४६	१८	४६	१४	४२	१०	३७	५	३२	०
	३८	३०	१४	१४	२६	५१	८	१६	२२	१८	६	४६	१६	४३	०
चाप	३०	३१	३१	३२	३२	३३	३३	३४	३४	३५	३५	३६	३६	३७	३७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
जीवा अंशाद्या	३०	३१	३१	३२	३२	३३	३३	३४	३४	३५	३५	३६	३६	३७	३७
	२७	५४	२१	४७	१४	४०	६	३३	५६	२४	५५	१६	४१	६	३१
	८	८	०	४३	१७	४७	५८	६	४	१३	२२	२	२२	३२	३२

ख

चाप	३८	३८	३६	३६	४०	४०	४१	४१	४२	४२	४३	४३	४४	४४	४५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
जीवा अंशाद्या	३६	३७	३७	३८	३८	३८	३६	३६	४०	४०	४०	४१	४१	४२	४२
	५१	२१	५४	६	३४	५८	२६	४५	८	३२	५५	१८	४१	३	२५
	२३	६	३३	५८	२	१	४६	२६	५२	७	४२	५	४६	१६	३५
चाप	४५	४६	४६	४७	४७	४८	४८	४६	४६	५०	५०	५१	५१	५२	५२
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
जीवा अंशाद्या	४२	४३	४३	४३	४४	४४	४४	४५	४५	४५	४६	४६	४६	४७	४७
	४६	६	३१	५२	१४	३५	५६	१६	३४	५७	१७	३७	५७	२६	३६
	४२	१७	२१	५२	५२	१६	५४	५४	२८	४६	५१	४४	२४	५०	४
चाप	५३	५३	५४	५४	५५	५५	५६	५६	५७	५७	५८	५८	५६	५६	६०
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
जीवा अंशाद्या	५७	५८	५८	५८	५६	५६	५६	५०	५०	५०	५०	५१	५१	५१	५१
	५५	१३	३२	५०	८	२६	४४	१	१६	३६	५२	६	२५	४१	५७
	६	५४	५०	४६	५४	५१	३२	५६	१३	१३	५८	३०	४८	५२	४१
चाप	६०	६१	६१	६२	६२	६३	६३	६४	६४	६५	६५	६६	६६	६७	६७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
जीवा अंशाद्या	५८	५२	५२	५२	५३	५३	५३	५३	५४	५४	५४	५४	५५	५५	५५
	१८	२८	४६	५८	१३	२७	४१	५५	६	२२	३५	४८	१	१३	२५
	१७	३८	१५	३८	१४	३७	४७	४०	१८	४२	५२	४६	२५	४२	५६
चाप	६८	६८	६६	६६	७०	७०	७१	७१	७२	७२	७३	७३	७४	७४	७५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
जीवा अंशाद्या	५५	५५	५६	५६	५६	५६	५६	५६	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५८
	३७	४६	०	१२	२२	३३	४३	५३	३	१३	२२	३१	४०	५४	५
	५२	३०	४३	१	५४	३१	५२	१८	४८	२३	४२	४५	३३	२०	२०

ख

चाप	७५	७६	७६	७७	७७	७८	७८	७९	७९	८०	८०	८१	८१	८२	८२
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
जीवा अंशाद्या	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९
	१३	२२	२७	३४	४१	४७	५३	५९	५	१०	१५	२०	२४	२९	३३
	४	३२	४५	४६	२०	४४	५२	४३	४८	३८	४१	२७	५८	१२	१०
चाप	८३	८३	८४	८४	८५	८५	८६	८६	८७	८७	८८	८८	८९	८९	९०
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
जीवा अंशाद्या	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	६०	६०
	३६	४०	४३	४६	४८	५१	५३	५५	५६	५७	५८	५९	५९	०	०
	५२	१७	२६	५८	५४	१४	१७	४	३५	४९	४६	२७	५२	०	०

अथ जीवा कोष्टका लिख्यते अथैकादशं प्रकरणम्

तत्र कर्काहोरात्रवृत्त-मकराहोरात्रवृत्तयोरन्तरं मयनवृत्ते साध्यते इदमन्तर-
चापं क्रांतिवृत्तनीडीवृत्तयोः परममन्तरं द्विगुणमयनवृत्तेऽस्ति ध्रुवकदं वयोरन्तरमपि
परमक्रांतिवृत्तमस्ति इयं परम क्रांतिः वक्ष्यमाणवेधप्रकारेण ज्ञेया तद्यथा ताम्रस्य
पित्तलस्य वा पंचहस्तादधिक व्यासवृत्तं चतुरंगुलिपिडयुतं चतुरं गुलायतं च कार्यं
इदं याम्योत्तरवृत्तसंज्ञं ज्ञेयं । इदं मीशांकितं चक्रकलांकितं च कार्यं पुनः द्वितीयं
वृत्तं तस्मान्मूलं तात्सदृशं च तद्वृद्धं वृत्तांतरगतं सद्भ्रमणशीलं लघुवृत्तकार्यं लघु-
वृत्ताद्धं चिह्नयोः वेधार्थं नेत्रद्वयं योजनीयं यथा यंत्रराजे कृतमस्ति । तत्र छिद्रद्वयं
समानांतरं कार्यं छिद्रसंग्रमुखं लघुवृत्ते सूत्राग्रद्वयं कार्यं लघुवृत्तभ्रमणेन सूत्र-
वृद्धवृत्तस्य अंशकलादिकं स्पृशति तथा कार्यमित्यर्थः पुनः जलसमिकृताया भूमौ
दिक्साधनं कृत्वा याम्योत्तरलोहकृत दृढं शंको अथवा पाषाणशंको द्विहस्तो-

- (क) १. रन्तर for (रन्तरं) २. साध्यते for (साध्यते)
३. नाडी for (नीडी) (ख) ४. व्यास for (व्यास)
५. भाशांकितं for (मीशांकितं) (ख) ६. तद्वृद्ध for (तद्वृद्ध) (ख)
१०. वृत्तांतरगतं for (वृत्तांतरगतं)
११. 'द्र' लुप्त १२. सूच्यग्र for (सूत्राग्र)
१३. सूच्यग्र for (सूत्राग्रद्वयं) १४. विसर्ग लुप्त
१६. समिकृताया for (समिकृताया) १७. साधत for (साधनं)
१८. + रेखायां + (ख) १९. शंको for (शंको)
२०. शंको for (शंको)

(ख) दे० पृष्ठ ६० पर (ख) के अन्तर्गत अंतिम पंक्ति ।

४. दध्रुव for (ध्रुव) ५. व्याप्त for (व्याप्त)
७. तस्मान्मूलं for (तस्मान्मूलं) ८. तात्सदृशं for (तात्सदृशं)
१२. सूच्यग्रद्वयं for (सूत्राग्रद्वयं) १३. सूच्यग्र for (सूत्राग्र)
१४. अंश for (अंश) १६. समिकृतायां for (समिकृताया)

छिते निखातेन दृढीकृते तद्बृहद् वृत्तं प्रोतं कार्यं यथा दृढं निश्चलं याम्योत्तर-
दिगतं भवेत् पुनः वृत्तोर्द्धपालिरेखातः निसृतलंबः वृत्ताद्धचिन्हे अधः पालि-
रेखायां पतति चेत् तदा वृत्तमूर्द्धाधिरशुद्धमस्तीति ज्ञेयं । पुनः तिर्यग्रेखातः
लंबद्वयं पातनीयं तद्यदि याम्योत्तररेखायां पतति तदा याम्योत्तर
छुद्धं ज्ञेयं । एतादृशं यत्र कृत्वा रे (र) वे मध्यान्हे वेधः कार्यः एवं
प्रत्यहं वेधेन दक्षिणतः यत्परमचिन्हं तत् उत्तरतो यत् परमचिन्हं भवेत्
तच्चिन्हद्वयांतरगतं चापं परमक्रांति द्विगुणास्ति । अथवा काष्टं पाषाणं वा
समतलं चतुः कोणं कृत्वा अथवा समानां भित्तिं कृत्वा याम्योत्तररेखायां सम्यङ्नि-
धाय तस्य दक्षिणोर्द्धकोणे केन्द्रं कृत्वा वृत्तचतुर्थांशो निष्कासनीयः । तत्र ऊर्ध्व-
धररेखां तिर्यग्रेखां च विधाय नवत्यंशाम् तत्कालाश्चाकनीयाः केंद्रे दृष्टं शंकु-
र्देयः तथैव तत्प्रमाणकः शंकुः ऊर्ध्वधर रेखापालिसंपाते देयः यथो-
र्ध्वशंकवग्रं निसृतो लम्बः द्वितीय शंकवग्रे पतति तथा देयः एवं लम्बनिपातेन

- (क) १. तेत for (तेन) २. गातं for (गतं)
३. चेत् for (चेत) (ख) ५. याम्योत्तरं for (याम्योत्तर)
७. खेमध्याह्ने for (खेमध्याह्ने) (ख)
८. द्विगुणास्ति for (द्विगुणास्ति) (ख)
११. दक्षिणोर्द्ध for (दक्षिणोर्द्ध) १२. निष्कासनीयः for (निष्कासनीयः)
१३. तिर्यग्रेखां for (तिर्यग्रेखा) १७. शंकु for (शंकु)
१५. तत्कालाश्चाकनीयाः for (तत्कालाश्चाकनीयाः)
१४. नवत्यंशात् for (नवत्यंशाम्) १८. शंकः for (शंकुः)
१९. शंकवग्र for (शंकवग्र)

- (ख) २. दिग्गतं for (दिगतं)
४. मूर्द्धाधर for (मूर्द्धाधर) ६. शुद्ध for (छुद्ध)
९. पाषाणं for (पाषाणं) १०. भित्तिं for (भित्ति)
११. दक्षिणोर्ध्वं for (दक्षिणोर्द्ध) १३. तिर्यग्रेखां for (तिर्यग्रेखा)
१४. नवत्यंशात् for (नवत्यंशाम्) १६. दृष्ट for (दृष्ट)

वृत्तस्थिते^१ शुद्धता कार्या । अथ केंद्रं तत्^२ शंकुछायामध्याह्नसमये वृत्तपाली^३
कुत्र पतितेति दृष्टव्यं छायाग्रहणे पाली पट्टिकालापयित्वा छायामध्यं कुत्र पतिता-
मिति सूक्ष्मबुद्ध्या द्रष्टव्यं एवं दक्षिणतः उत्तरश्च परमतां ज्ञात्वा चिह्नद्वयं कार्यं
चिह्नद्वयांतर्गतं चापं द्विगुणाक्रांतिरस्ति । एवं यत्रप्रकारद्वयेन अनेकवारं वेधेन
प्राप्तमंतरं चापं अंशादि ४७।४० नगान्ध्यांशमितं खाब्धिकलाधिकं कदाचित्
ततोप्यधिकं पंच कला पर्यन्तं लब्धं ४७।४५ मस्ति अन्यैः पूर्वाः चार्ये नगान्ध्यां
शमितं द्विचत्वारिंशत्कलाधिकं एकोनचत्वारिंशद्विकला सहितं प्राप्तं ४७।४२।३६
इदं अस्मात्प्राप्तं चापस्य सन्निहितमस्ति । अनेन प्रकारेण अक्षांश ज्ञानमपि भवति
तद्यथा लब्धचापाद्धं चिह्नात् खमध्यचिह्नपर्यंतं माक्षांशाः ज्ञेयाः ख देशीयाः ।

२१ २२ २३
एकादश प्रकरणं समाप्तम्

- (क) १. विसर्गं लुप्त २. गत for (तत्) (ख)
३. पाली for (पाली) ४. पाली for (पाली)
५. पट्टिका for (पट्टिका) (ख) ६. पतित मिति for (पतितामिति) (ख)
७. बुद्ध्या for (बुद्ध्या) ८. दृष्टव्यं for (द्रष्टव्यं)
९. दक्षिणतः for (दक्षिणतः) १०. गुणाक्रांति for (गुणाक्रान्ति)
११. एवं for (एवं) १२. प्रकार for (वार)
१३. नगान्ध्यांशमितं for (नगान्ध्यांशमितं) (ख)
१४. लब्ध for (लब्धं) (ख) १५. नागान्ध्यांशमितं for (नगान्ध्यांशमितं) (ख)
१६. अस्मात्प्राप्त for (अस्मात्प्राप्त) (ख)
१८. मक्षांशा for (माक्षांशाः) (ख) १९. स्वदेशीयाः for (खदेशीयाः) (ख)
२०. + ११ + २१-२२-२३ लुप्त

(ख) १७. सन्निहत for (सन्निहित)

अथ द्वादश प्रकरणम्

तत्र वक्ष्यमाण प्रकारोपयोगि रेखागणितमुच्यते । अथ यत्र प्रमाणत्रयमस्ति तत्र कं मध्य प्रमाणं कल्पनीयम् । शेषं प्रमाणद्वयं पाश्चवस्थं ज्ञेयं प्रथमं तृतीय-प्रमाणयो निष्पत्तिः प्रथमं द्वितीय प्रमाण निष्पत्तिः द्वितीयं तृतीय प्रमाणनिष्पत्तिः धातु तुल्यास्ति यथा अवजं प्रमाण मस्ति व प्रमाणं मध्ये कल्पितं अप्रमाणं प्रथमं ज प्रमाण तृतीयम् अजनिष्पत्तिः अव निष्पत्ति वज निष्पत्ति धातुतुल्यास्ति । अत्रोप-पत्तिः अवनिष्पत्तिः रूपह प्रमाणनिष्पत्तिः तुल्याकल्पिता वज निष्पत्तिः रूप ज प्रमाण तुल्या कलिता एवं अजनिष्पत्ति यस्य प्रमाणतुल्या कल्पिता तस्मात् हज्जवं निष्पत्ति त्रयस्य प्रमाणं ज्वात ह प्रमाण रूपं निष्पत्तिः व अ निष्पत्ति तुल्यास्ति रूप व प्रमाण निष्पत्तिः अज निष्पत्ति तुल्यास्ति तस्मात् हव निष्पत्तिः

- (क) २. वक्ष्यमाण for (वक्षमाण) ३. शेष for (शेषं)
 ४. पाश्चवस्थं for (पाश्चवस्थं) (ख) ५. तृतीय for (तृतीय)
 ६-७. विसर्गं लुप्त ८. + प्रमाण +
 ९. विसर्गं लुप्त (ख) ११. प्रमाणं for (प्रमाण) (ख)
 १२. विसर्गं लुप्त १३. धातु for (धातु) (ख)
 १४. अत्रोपपत्तिः for (अत्रोपपत्तिः)
 १५. लुप्त १६. रूप : for (रूपह)
 १७-१८. विसर्गं लुप्त १९. 'ज' लुप्त
 २०. : रूप व for (रूपव)
 २१. जातं for (ज्वात)
 २२. रूप for (रूपं) (ख)
 २३. + हज्जवं निष्पत्तित्रयस्य प्रमाणं जातं ह प्रमाणरूपनिष्पत्तिः व अनिष्पत्ति तुल्या
 स्ति रूप व प्रमाणनिष्पत्तिः अज निष्पत्ति तुल्यास्ति तस्मात् +

- (ख) १. द्वादशं for (द्वादश) ६. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)
 ७. विसर्गं लुप्त
 १०. धातु for (धातु) १८. विसर्गं लुप्त
 २०. : रूपव for (यस्य)

वज निष्पत्ति तुल्या जाता वज निष्पत्तिः रूपं अ निष्पत्तिः तुल्यास्ति वरूपधातः
चतुल्य एवास्ति रूपगुणनेन विवृतत्वात् तत् अजनिष्पत्ति प्रमाणं ह अ धातेन
समानमस्ति । अयं हत रुझधातः अज निष्पत्तिः प्रमाण वजनिष्पत्ति प्रमाणधात-
तुल्योस्ति तस्मात् अजनिष्पत्तिः द्वयोनिष्पत्योर्धातुतुल्या जाताः, एवं पाचनि तत्तुल्या
भविष्यति सा निष्पत्तिद्वयोर्धातो भविष्यति । कुतः समान निष्पत्ति जानित प्रमाणा
नान्यूनानाधिक्याभावात् इदमेनास्माकमिष्टम्, यदि पूर्वोक्त निष्पत्तिद्वयं तुल्यं स्यात्,

(क) १. क for (क)

२. + तस्मात् हव निष्पत्तिः वजनिष्पत्तिः वजनिष्पत्ति तुल्या जाता वजनिष्पत्तिः
रूपकनिष्पत्ति तुल्यास्ति तस्मात् रूपकनिष्पत्ति हव निवनिष्पत्ति तुल्या जाता +

४. गुणनेना for (गुणनेन) (ख) ५. विवृतवृत्तत्वात् for (विवृतत्वात्)

६. ततः for (तत्) ७. धातेन for (धातेन) (ख)

८. जातं for (मस्ति) ९-१०. 'तद्' लुप्त (ख)

११. निष्पत्ति for (निष्पत्ति) (ख) १२. निष्पत्तोर्धात for (निष्पत्योर्धात)

१४. विसर्ग लुप्त (ख)

१५-१६. या निष्पत्तिरस्ति सा उक्त निष्पत्ति समाना स्यात् for (पाचनि तत्तुल्या)

१७-१८. इयं निष्पत्ति तत् निष्पत्ति समानं किमपि for (भविष्यति सा)

१९. धातो for (धातो) (ख) २०. भवति for (भविष्यति)

२१-२२. प्रमाणायो for (जानित प्रमाण)

२३. न्यूनाना for (नान्यूनाना) २४. पूर्वोक्त for (पूर्वोक्त)

(ख) २+तस्मात् रूपकनिष्पत्तिः हवनिष्पत्तिस्तुल्यास्ति +

३. धातः for (धातः)

६. तत for (तत्) १२. धात for (धात) (ख)

१३. निष्पत्योर्धात for (निष्पत्योर्धात)

१५-१६. पुनरपि एवं याचनिष्पत्तिरेतत्तुल्या for (एवं याच नितत्तुल्या)

२३. नान्यूनाना for (नान्यूनाना)

२४. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेनास्माकमिष्टम्)

प्रथमं तृतीय प्रमाणयोर्निष्पत्तिः मध्यनिष्पत्ति वर्गतुल्या भवति । एतां सा पूर्वोक्तानां निसृष्टाणां निष्पत्तिनां प्रमाणानि यदि भिन्नानि भवन्ति तदा षट्प्रमाणा निजभवति तत्र प्रमाणद्वयं घातनिष्पत्तेः भवति । प्रमाण चतुष्टयं घातरहित निष्पत्योऽर्थदभवति, तद्यदायाभ विस्तारपिंडसंज्ञितानि क्रमेण भवन्ति । घात प्रमाणस्य द्वितीयं । अथातयोः प्रथम प्रमाणद्वयं एतेषां शेष प्रमाणानां द्वितीयदैर्घ्यं विस्तारपिंड इति संज्ञाभवति । दैर्घ्यविस्तारपिंडघातेन यत्फलमुत्पद्यते घनफल-

(क) १. प्रथमतृतीय for (प्रथमं तृतीय)

२. वर्गतुल्यं for (वर्गतुल्या) , ३. एतासां for (एतासां) (ख)

४. लुप्त

५. तिसृणां for (निसृष्टां)

६. निष्पत्तिनां for (निष्पत्तिनां)

७. 'ज' लुप्त (ख)

८. घात for (घात) (ख)

१०. विसर्ग लुप्त

११. घात for (घात)

१२. भवति for (सर्वदुभवति)

१३ + प्रथमप्रमाणं . घातनिष्पत्तेः द्वितीय प्रमाणद्वयं घातरहितनिष्पत्योऽर्थदभवति + (ख)

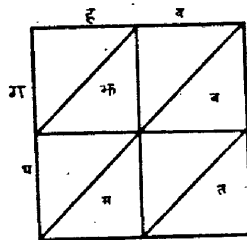
१४. तदायाम for (तद्यदायाभ) (ख) १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. लुप्त

२२. लुप्त

२३. घातो न for (घातेन)

२४. तद्धन for (घन) (ख)

(ख) १. प्रथम for (प्रथमं)

८. भवति for (भवति)

१०. निष्पत्तेर्भवति for (निष्पत्तेः भवति)

१५. घात for (घात)

१८. अथातयोः for (अथातयो)

२३. घातेन for (घातेन)

संज्ञं भवति । उभयत्रोत्पन्नं धनफलं समानं भवति, यथा अप्रमाणं व प्रमाणयो-
निष्पत्तिः^२ जप्रमाणं दप्रमाणं^३ निष्पत्तिः ह प्रमाणं व प्रमाणं निष्पत्तिः^४ धातुतुल्या
कल्पिता तस्मात् अप्रमाणादप्रमाणं व प्रमाणाानीधनं^५ फलं व प्रमाणं ज प्रमाणं
ह प्रमाणाणां धनफलेन तुल्यं भवति । अस्योपपत्तिः ज प्रमाणं ह प्रमाणधातः^६ उ
प्रमाणं तुल्यः कल्पितः द प्रमाणं ह प्रमाणयोर्धातः^७ इचत प्रमाणं तुल्यश्च कल्पितः^८ ।
तस्मात् ज प्रमाणं द प्रमाणे^९ ह प्रमाणेन^{१०} गुणिते^{११} उ प्रमाणाय प्रमाणे^{१२} उत्पत्ते

- (क) १. धन for (धन) (ख) २. विसर्गं लुप्त
३. + तियो + ४. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
५. निष्पत्त्योर्धातुतुल्या for (निष्पत्तिधातुतुल्या) (ख)
७. प्रमाणाणां for (प्रमाणाणी) (ख)
८. धनफलं for (धनं फलं) (ख) ९. धन for (धन) (ख)
११. धातः for (धात) (ख) १२-१३. लुप्त
१४. धातः for (धातः) (ख) १५. यप्रमाण for (इचत प्रमाण) (ख)
१६. तुल्यः for (तुल्यश्च) (ख)
१७. + दप्रमाणव प्रमाणयोर्धातश्च तप्रमाणतुल्यश्च कल्पितः + (ख)
१८. प्रमाणो for (प्रमाणे) १९. न for (ह)
२०. लुप्त २१. + ततः +
२२. *उप्रमाण य प्रमाण for (उप्रमाणाय प्रमाणे)
२३. उत्पन्ने न for (उत्पत्ते)

- (ख) ६. अप्रमाण for (अप्रमाणा) १०. जप्रमाण for (जप्रमाणा)
२२. उप्रमाण य प्रमाणे for (उप्रमाणाय प्रमाणे)
२३. उत्पन्ने for (उत्पत्ते)

अ	द	अ	व
र	ख	य	न

भवति^१ । तदा ज प्रमाणद प्रमाणयोनिष्पत्तिः उ प्रमाण^३ य प्रमाणयोनिष्पत्तिरिव भविष्यति । पुनः द प्रमाणं ह प्रमाणेन व प्रमाणेन तथास्ति यथाय प्रमाण निष्पत्तिः त प्रमाणेन भवति, तस्मात् उ प्रमाण त प्रमाणयो निष्पत्तिः वक्ष्यमाण निष्पत्त्यो-
र्घात तुल्या भविष्यति वक्ष्यमाण निष्पत्तिर्यथा एका उ प्रमाण य प्रमाण निष्पत्तिः-
ज प्रमाण द प्रमाण निष्पत्ति तुल्यास्ति द्वितीयाय प्र प्रमाण त प्रमाण निष्पत्तिः
ह प्रमाण व प्रमाण निष्पत्ति तुल्यास्ति । तस्मात् उ प्रमाण निष्पत्तिः त प्रमाणेन
तथा जाता यथा अ प्रमाण निष्पत्तिर्व प्रमाणे नास्ति । तस्मात् अतःधातः अदव-
धात तुल्यः व उधातेन वह^{१३} धात तुल्येन समानो जातः इदमेवेष्टम् । अथ^{१४} प्रथम
पङ्क्ति प्रमाणोद^{११}र्घं विस्तार पिङ^{१५} साशेषाणां चतुर्णां प्रमाणानां निष्पत्ति धात

- (क) १. भवतः for (भवति) (ख) २. लुप्त
३. प्रमाणयोनिष्पत्तिः उ प्रमाण for (उप्रमाण)
४. + व गुणितं तदा य प्रमाणं त प्रमाणं चोत्पन्नं तस्मात् ह प्रमाणस्य निष्पत्ति
व प्रमाणेन +
७. ज for (ज) ६. नास्ति for (नास्ति)
१०. धातः for (धात) (ख) ११. धात for (धात)
१२. धातेन for (धातेन) १३. वज्रहृधाततुल्येन for (वहृधाततुल्येन)
१४-१५. लुप्त (ख) १६. स्थदैर्घ्यं for (उधातेन)
१८. पिङ्गेषु + निष्पत्ति यत्किञ्चित्प्रमाणेन यास्ति सा प्रत्येक द्वितीय पङ्क्तिस्थ प्रमाण-
दैर्घ्यं विस्तार पिङ्गेषु यत्किञ्चित्प्रमाणस्य +
१९. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) २०. धात for (धात)

- (ख) ४. + गुणितं । तदा य प्रमाणं त प्रमाणं चोत्पन्नं । तस्मात् ह प्रमाणस्य
निष्पत्तिः व प्रमाणेन +
५. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) ६. वक्ष्यमाण for (वक्ष्यमाण)
७. : ज for (ज) ८. प्रमा for (प्रमाण)
१७. दैर्घ्यं for (दैर्घ्यं) १८. पिङ्गेषु for (पिङ्ग)
१९. पिङ्गेषु + निष्पत्तिः यत्किञ्चित्प्रमाणेन यास्ति द्वितीय पङ्क्तिप्रमाणोदैर्घ्यं विस्तार
पिङ्गेषु यत्किञ्चित्प्रमाणस्य + साशेषाणां

तुल्या भवति, यथा द प्रमाण निष्पत्तिः ज प्रमाणेन तन्निष्पत्ति द्व्यघात रूपास्ति
याव प्रमाणनिष्पत्तिः अ प्रमाणेन ह प्रमाणस्य च तन्निष्पत्ति वं प्रमाणेन च
यास्ति । अस्योपपत्तिः यदि द अत्र प्रमाणानां प्रथम दैर्घ्यं विस्तार पिंडानां द
प्रमाणं पिंडः कल्प्यते ज प्रमाणं द्वितीय घन फले पिंडः कल्पितश्चेत् तदा
अ प्रमाणा व प्रमाणायोर्घातः प्रथम घन फलस्य भूमिः स्यात् व प्रमाण ह प्रमा-
णायोर्घातः द्वितीय घन फलस्य भूमि स्यात् घन फलद्वयं च प्रमानमस्ति तस्मात्
प्रथम-पिंडनिष्पत्तिः द्वितीय पिंडेन तथा जाता यथा द्वितीय भूमिक्षेत्रं निष्पत्तिः
अ प्रमाण व प्रमाणायोर्घात क्षेत्रेण यास्ति सा तद्भुज निष्पत्ति घातरूपास्ति
तद्भुज निष्पत्तिस्तव प्रमाण अ प्रमाणायोर्निष्पत्तिः ह प्रमाण व प्रमाणायोर्निष्पत्ति

(क) १. + घातनिष्पत्तिप्रमाणयोः द्वितीयं प्रमाणं यत् पंक्तिस्थं भवति तत्तत्पंक्तिस्थ-

क्षेत्रप्रमाणद्वयं प्रथमं कल्पनीयं प्रथमं यत्रतत्रत्यं द्वितीयं कल्पनीयम् + (ख)

२. विसर्गं लुप्त ३. 'तन्' लुप्त (ख)

४. दीर्घं for (दैर्घ्यं) ५. + घनफलमध्ये +

७. कल्पते for (कल्प्यते)

८. घन for (घन) (ख) १०. घन for घन (ख)

११. घातः for (घातः) (ख) १२. भूमिः for (भूमि) (ख)

१३. घन for (घन) (ख) १४. समानं जातं for (प्रमानमस्ति)

१५. विसर्गलुप्त १६. + फल +

१७. + प्रथमं भूम्या क्षेत्रफले नास्ति व प्रमाण ह प्रमाणायोर्घातजनित क्षेत्र
निष्पत्तिः +

१८. अप्रमाणायोर्घात ('प्रमाणव' लुप्त) for (अप्रमाण-यो)

२०. यत् for (यास्ति) २१. लुप्त

२२. घात for (घात) २३. : ('स्त' स्थाने :)

२४. विसर्गं लुप्त २५. हं for (ह)

२६. यां च निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

(ख) ६. प्रमाणं for (प्रमाण)

६. अप्रमाण for (अप्रमाणा) १४. समानमस्ति for (प्रमानमस्ति)

१७. + प्रथमभूम्यास्ति वप्रमाण ह प्रमाणाघात जनित क्षेत्रीय निष्पत्तिः +

१९. घात for (घात) २३. निष्पत्तिस्तु व for (निष्पत्तिस्तव)

रस्ति^१ तस्मात् द प्रमाणस्य निष्पत्तिर्जं प्रमाणेन तादृश्यस्ति यथाभूम्योर्निष्पत्तिः ।
 इयं च धातरूपास्ति तन्निष्पत्तिं द्वयस्य इदमेवास्मकमिष्टम् पुनरपि धातक्षेत्रयो
 निष्पत्तिर्यथा ब प्रमाण अ प्रमाण निष्पत्ति ह प्रमाण व प्रमाण निष्पत्योश्च
 धातोस्ति तथैव ब प्रमाण व प्रमाण निष्पत्ति ह प्रमाण अ प्रमाण निष्पत्यो
 धातोस्ति तस्मात् या निष्पत्तिः धातरूपा भवेत् । निष्पत्तिं द्वयस्यसैव अन्य निष्पत्ति
 द्वयस्य जातस्य प्रमाणधातयो निष्पत्तिं तुल्या भविष्यति । यदि तत् प्रथम द्वितीययोः
 प्रमाणानि विलोमानि क्रियते तदा प्रत्येकदैर्घ्यं विस्तारं पिंडानां त्रीणि प्रमाणानि
 संति । तत्र प्रमाणानां वर्गो नव मितोस्ति तस्मादत्र नव निष्पत्तयः उत्पन्नाः यासां
 प्रथमा प्रमाणानि एक दैर्घ्यं विस्तारं पिंडेषु भविष्यति । द्वितीय प्रमाणानि द्वितीय

- (क) १. स्यास्ति for (रस्ति) २. धात for (धात) (ख)
 ३. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेवास्मकमिष्टम्)
 ४. धात for (धात) (ख) ६. ('र' स्थानेः) (ख)
 ७. + षष्ठाध्याय पंचविंशक्षेत्रेण + ८. धातोस्ति for धातोस्ति (ख)
 ९. धातोस्ति for (धातोस्ति) (ख)
 ११. धात for (धात) (ख) १२. + कस्यचिन् +
 १३. + तत्प्रमाण + १४. धातरूपातयो for (प्रमाणधातयो)
 १५. निष्पत्ति for (निष्पत्ति) (ख) १६. + तरूपा +
 १७. विसर्ग लुप्त १८. लुप्त
 १९. दैर्घ्यं for (दैर्घ्यं)
 २०. त्रयाणां for (प्रमाणानां) २१. प्रथम for (प्रथमा)
 २२. भविष्यति for (भविष्यति) (ख)
 २३-२४. लुप्त २५. द्वितीय for (द्वितीय)
 (ख) ३. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेवास्मक मिष्टम्)
 ४. धात क्षेत्रफलयो for (धातक्षेत्रयो)
 १०. + एवं + १२. भवेन्निष्पत्ति for (भवेत् निष्पत्ति)
 १४. प्रमाणधातयो for (प्रमाणधातयो)
 २१. प्रस्थाने-उपर्युपति लिखितमन्य हस्तेन—

“प्रथम प्रमाणमेकत्राह्यं द्वितीयं द्वितीयपंक्तौ ग्राह्यं न ह्यभ्यमेक पंक्तौ ग्राह्यम्”

विस्तार^१ दैर्घ्यं पिंडेषु भवति । आसां निष्पत्तिनां^२ द्विविधा^३ धाता भविष्यन्ति तस्मात्
 एताः निष्पत्तयः अष्टादशमिता धातनिष्पत्तयः जाताः यथा एताः निष्पत्तयः कथिताः
 तथैवान्या नव निष्पत्तयः सन्ति, यासां प्रथम प्रमाणानि द्वितीयदैर्घ्यं विस्तार
 पिंडजानि भविष्यन्ति द्वितीयप्रमाणानि च प्रथमदैर्घ्यविस्तारपिंडजानि च भवि-
 ष्यन्ति । एता अपि नव निष्पत्तयः द्विविधधातरूपाः भविष्यन्ति । तस्मात् एताः
 समस्ताः षट्त्रिंशन्निष्पत्तयः उत्पन्नाः यासां एकतरस्य सिद्ध्या सर्वाः सिद्धा
 भवेयुः । अथ प्रमाणद्वयं एतद्वयदैर्घ्यं विस्तारपिंडेन द्वये समानं भवति तद शेष
 चत्वारि प्रमाणानि स जातीयानि धातं विना भवन्ति येषां धन क्षेत्राणां
 पिंडाः समाना भवेयुः तेषां निष्पत्तयः तद्भूमि क्षेत्रफलनिष्पत्तय इव स्युः तस्मात्
 समानं प्रमाणद्वयं पिंडः कल्पते तदा ते द्वे धनफले समानपिंडे भविष्यतः तदा-
 समानं द्वयस्य धनफलं समानं जायते अनयोर्भूमिरपि समाना स्यात् समकोण

- (क) १. विस्ता for (विस्तार) २. भविष्यन्ति for (भवति) (ख)
 ३. निष्पत्तिनां for (निष्पत्तिनां) (ख)
 ४. + प्रत्येकं +
 ५. द्विविधाः धाता for (द्विविधा धाता)
 ६. तथैवान्यानि च for (तथैवान्यानव)
 ७. सन्ति for (सन्ति)
 ८. पिंडयानि for (पिंडजानि) ९. प्रथम (प्रथमै) (ख)
 १०. पिंडज्यानि for (पिंडजानि) ११. धात for (धात)
 १२. + एता +
 १३. सिद्धत्वेन for (सिद्ध्या) १४. सिद्धाः for (सिद्धा)
 १५. + युते पंक्ति + (ख) १६. धातं for (धातं) (ख)
 १७. भवन्ति for (भवति) (ख) १८. एषां for (येषाम्)
 १९. धन for (धन) (ख)
 २०-२२-२३. लुप्त २४. पिंड for (पिंडे)
 २५-२६-२७. लुप्त २५. धनफलं for (धनफलं) (ख)
 (ख) ४. द्विविधाः for (द्विविधा) ५. धाताः for (धाता)
 २०. कल्प्यते for (कल्पते) २३. धनफले for (धनफले)
 २७. समानपिंड for (समान)

समानक्षेत्राणां भुजाः सजातीयः भविष्यति । तस्मात् चत्वारि शेषप्रमाणानि सजातीयानि स्युः यथा अप्रमाणं व प्रमाणं पिंडरूपे अद्वय प्रमाणानां प्रथमदैर्घ्यं विस्तारं पिंडस्य स्वरूपाणां वज्रं प्रमाणानां द्वितीयदैर्घ्यं विस्तारं पिंडस्वरूपाणां समाने कल्पिते तदा दप्रमाणं वप्रमाणं घातक्षेत्रं ज प्रमाणं ह प्रमाणं घनक्षेत्रेण समानं भविष्यति । तस्मात् द प्रमाणं निष्पत्तिर्जप्रमाणेन यथा ह प्रमाणं निष्पत्तिर्जप्रमाणेन यथा ह प्रमाणं निष्पत्तिर्दप्रमाणेन यथा त प्रमाणं निष्पत्तिर्ह प्रमाणेन भविष्यति । अथ यदि चतुरां सजातीयप्रमाणानां एकं प्रमाणमज्ञातमस्ति । तत्र ज्ञातत्रयेण शेषज्ञानं क्रियते इति प्रसिद्धं तथैव प्रमाणषट्कमध्ये ज्ञातपंचप्रमाणैः अवशिष्टस्थानं भवति तद् ज्ञानोपायः द्विविधः यस्य दैर्घ्यं विस्तारं पिंडस्य प्रमाणानि ज्ञातानि तस्य घनफलं द्वितीयदैर्घ्यं विस्तारं पिंडज्ञानप्रमाणद्वयधातेन भक्तं

(क) १. लुप्त	२. प्रमाणानां for (प्रमाणानां (ख)
३. पिंडत्व for (पिंडस्य)	४. 'स्व' लुप्त
६. घात for (घात) (ख)	७. घात for (घात) (ख)
८. वं for (जं)	१०. + चास्ति पुनः
११. लुप्त	१२. द for (ह)
१३. वं for (दं)	१४. ज for (त)
१५. सजातीय for (सजातीय)	१६. प्रमाणं मा for (प्रमाणानां)
१७. प्रमाणं for (प्रमाण)	
१८. त्रयेण for (त्रयेण) (ख)	१९. ज्ञातं for (ज्ञानं)
२०. इति for (इति) (ख)	२१. न सिद्धं for (प्रसिद्धं)
२२. अवशिष्टस्य ज्ञानं for (अवशिष्टस्थानं) (ख)	
२३. घनफलं for (घनफलं)	२४. ज्ञात for (ज्ञान)
२५. द्वयेन for (द्वय)	२६. घातक्षेत्रं for (घातेन)
(ख) ३. पिंड for (पिंडस्य)	५. प्रमा for (प्रमाण)
८. प्रमा for (प्रमाण)	६. दं for (जं)
१२. ज for (ह)	१३. हं for (दं)
१४. यथा—प्रमाणेन 'लुप्त'	१५. सतीय for (सजातीय)
२३. घनफलस्य for (घनफलं)	२६. घातेन for (घातेन)

सत् अज्ञातं प्रमाणं ज्ञातं स्यात् । द्वितीयप्रकारे तु प्रमाणशब्देन राशि उच्यते
 प्रमाणानि पंक्तित्रये स्थाप्यानि । प्रत्येकं पंक्तौ राशिद्वयं लेख्यं तत्र प्रथमपंक्तौ
 घातनिष्पत्तेः राशिद्वयं स्थाप्यं । मध्ये चावकाशं यथा स्यात्तथा स्थाप्यं । द्वितीय-
 पंक्तौ धातरहीत निष्पत्तेः राशिद्वयं स्थाप्यं । अस्मिन् अंत्यावकाशं यथा भवति तथा
 स्थाप्यं । तृतीय पंक्तौ धातरहित द्वितीयनिष्पत्तः आद्यावकाशं यथा स्यात् तथा
 राशिद्वयं स्थाप्यं । अनया क्रियया यदि अप्रमाणं
 अज्ञातं भवति तद अवमध्ये एको राशिः तथा
 कल्पनीयः, यस्य व राशिना निष्पत्तिः हरा
 निष्पत्तिः शिव राश्यो रिब स्यात् । उ कल्पनीयः
 तस्मात् अराशेनिष्पत्तिः उ राशिना जराशिद-
 दराश्योनिष्पत्तिरिव जाता तदा अराशिरपि
 ज्ञातो भविष्यति । जहां ते तादृशो राशिस्त्पाद्यः दराशे निष्पत्तिः तेन तथा भवति,

अ		ब
ज	द	
	ह	व

- (क) १. अज्ञानं for (अज्ञातं)
 ४. प्रत्येक for (प्रत्येकं)
 ५. लेख्य for (लेख्यं)
 ७. विसर्गं लुप्त
 १०. स्थाप्यं for (स्थाप्यं) (ख)
 १३. अप्रमाण for (अप्रमाण)
 १५. हरा for (शिव राश्योनिष्पत्ति)
 १६. लुप्त (ख)
 १७. + निष्पत्ति + (ख)
 १८. 'द' लुप्त (ख)
 २१. विसर्गं लुप्त

३. रुच्यते for (उच्यते)
 ६. घात for (घात) (ख)
 ९. निष्पत्तेः for (निष्पत्ते)
 १२. निष्पत्तिः for (निष्पत्तः)
 १४. तदा for (तद) (ख)
 १८. + असौ +
 २०. वाजदाते for (जहांते) (ख)
 २२. विसर्गं लुप्त

- (ख) २. राशिः for (राशि)
 ११. घात for (धात)
 १८. + असौ +

८. धातरहित for (धातरहित)
 १२. निष्पत्ते for (निष्पत्तः)

यथा हः^१ राशेर्निष्पत्तिः^२ वराशि नास्ति^३ सराशि यः^४ कल्पनीयः तस्मात् अराशेर्निष्पत्तिः^५ व राशिना जराशियराश्योर्निष्पत्तिरिव भवेत् । तदा अराशिरपि ज्ञातो भवति, अथवा हव राश्यो राधेव काशे राशिस्तथा कल्प्यः यथा तस्य राशेर्निष्पत्तिः हराशिना जदसंज्ञयो राश्योर्निष्पत्तिरिव भवेत् । सत राशिकल्म १ तदा अराशेर्निष्पत्तिः^{१२} व राशिना तथा भविष्यति यथा तराशेर्निष्पत्ति व राशि नास्ति तदा अराशिरपि ज्ञातो भविष्यति ईदृक् क्षेत्रं भविष्यति । अनेनैव प्रकारेण शेषराशीनां मध्ये योज्ञातोस्ति तस्यानयनं कार्यम् ।

प	भ	व
अ	ब	य
त	ह	व

अथाष्टम क्षेत्रं

तत्र तादृशाश्चतस्रः सरला रेखा कार्याः^{१६} यासीद्वयोर्द्वयोः संपात स्यात्^{१७} तृतीय रेखा संपातं न करिष्यति तत्र^{१८} क्षेत्रमुत्पद्यते तस्य नामभूमिक्षेत्रं^{१९} यथा व अ रेखा अ

२४ रेखे अ चिहे संपातं करिष्यतः । अनयोः संपातात् अकोण उत्पन्नः पुनः बह-

(क) १. विसर्गं लुप्त (ख)

३. + द +

५. विसर्गं लुप्त

८. कल्पाः for (कल्प्यः)

१०. यद for (जद)

१२. सः त for (सत) (ख)

१४. वं for (व)

१५. अथाष्टमं for (अथाष्टम)

१८. + एकस्मिन्चिह्ने + (ख)

२०. तृतीया for (तृतीय)

२२. संपातं न for (संपातनं) (ख)

२४. ५ व for (वअ)

२६. + संपा +

(ख) ६. राश्यो for (राश्यो)

१६. यासां for (यासी)

१७. संपातं for (संपात)

२. विसर्गं लुप्त (ख)

४. सराशियः for (सराशियः)

७. राधेव for (राधेव) (ख)

९. हराशिता for (हराशिना)

११. लुप्त

१३. कल्पः for (कल्पः)

१६. यासां द्वयोर्द्वयोः for (यासी द्वयोः)

१८. + तत्र + (ख)

२१. रेखा for (रेखा)

२३. + यत् + (ख)

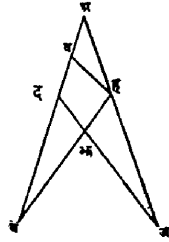
२५. अज for (अज)

१३. कल्प्यः for (कल्पः)

२०. तृतीय for (तृतीय)

रेखाब चित्तात् निसृता अजरेखा^१ यं चिन्हे^२ सम्पतिता भवति । पुनः ज द रेखा ज चित्तात्निसृत्य अ व रेखायां द चिन्हे सम्पतिता भवति । पुनः वह रेखा ज द रेखा च उ चिन्हे संयुक्ता जाता, तस्मात् ज अ रेखायाः निष्पत्तिः^३ अह रेखायां वक्ष्यमाणा निष्पत्तिद्वयस्य धातो भवति प्रथमा जदरेखाया निष्पत्ति उ रेखायां द्वितीया उ व रेखायाः निष्पत्ति वह रेखास्ति । अस्योपपत्तिः^४ ह चिन्हात् ह व रेखा ज द रेखायाः समानांतरा कार्या पुनक्षदरेखां ज द रेखा ह व रेखायो मध्यस्था कल्पिता, जद रेखा ह व रेखायोनिष्पत्तिः^५ जहरेखा अहरेखायोनिष्पत्ति तुल्यास्ति कुतः अदज

- (क) १. रेखायां for (अजरेखायं) (ख) २. + ह + (ख)
३. विसर्गलुप्त

४. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः) ६. वक्ष्यमाणा for (वक्ष्यमाणा)
७. प्रथमतः for (प्रथमा) ८. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
९. + द + (ख) ११. विसर्गलुप्त
१२. वह for (वह) १३. रेखास्ति for (रेखास्ति) (ख)
१४. विसर्गलुप्त १५. कार्याः for (कार्या)
१६. पुनः for (पुनः) १७. उद for (क्षद)
१८. मध्यस्थां for (मध्यस्था) (ख) २०. कल्पयेत् for (कल्पिता)
२१. रेखा for (रेखायोः) २२. + अनयोरुभयो +
२३. जअ for (जह) (ख)

- (ख) ५. रेखायाः for (रेखाया)
७. प्रथमः for (प्रथमा)
१८. रेखायोः for (रेखायो)
६. वक्ष्यमाणाः for (वक्ष्यमाणा)
१०. रेखाया (रेखाया)
२०. कल्पयन् for (कल्पिता)

त्रिभुज अ०व० त्रिभुजयोः सजातीयत्वात् तस्मात् ज अ अ०योनिष्पत्तिवक्ष्यमाण-
निष्पत्त्योर्घातो भविष्यति प्रथमा जद उयो निष्पत्तिः द्वितीया द उ हवयो
निष्पत्तिरस्ति कुतः वदउ त्रिभुज ब०व० त्रिभुजयो सजातीयत्वात् ।

अथ नवम क्षेत्रं

तत्र जहरेखायाः निष्पत्तिः ह अ रेखायाः वक्ष्यमाण निष्पत्त्योर्घातिरूपास्ति तयो-
मध्ये प्रथमा जउ रेखायाः निष्पत्तिः उदरेखायास्ति । अस्योपपत्तिः अचिन्हात् अव-
नरेखा हवरेखायाः समानांतरा कार्या उद रेखा उच वद्धनीया अवरेखा पर्यन्तं पुनः

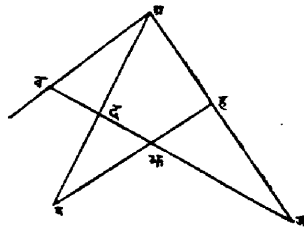
- (क) १. विसर्गलुप्त
३. वक्षमाण for (वक्षमाण) (ख) ४. घातो for (घातो) (ख)
५. भविष्यति for (भविष्यति) ६. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)
७. + दउ हवयो निष्पत्तिरपि उ ब०हयोनिष्पत्तितुल्यास्ति + (ख)
८. नवमं for (नवम)
९. रेखाया for (रेखायाः) (ख) १०. वक्षमाणद्वय for (वक्षमाण)
११. घातिरूपास्ति for (घातिरूपास्ति) (ख)
१२. रेखाया for (रेखाया)
१३. + द्वितीया वद रेखायाः निष्पत्तिः व अवरेखायास्ति +
१४. 'न' लुप्त
१५. समानांतरा for (समानांतर) (ख)
१७. जद for (उद) (ख) १८. 'उ' लुप्त (ल)
१९. रेखा for (रेखा)

- (ख) १. त्रिभुजयोः for (त्रिभुजयो)

विशेष—'अथनवम' से नया शीर्षक होना चाहिए

२. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

१०. वक्षमाण for (वक्षमाण) १३. + द्वितीया दवरेखायाः निष्पत्तिः +
१४. "अस्योपपत्तिः—अचिन्हात्" लुप्त १५. ब०वरेखा for (अवनरेखा)
२०. पर्यन्ता for (पर्यन्त)

उद रेखा जउ रेखा उव रेखयोः मध्यमा कल्पिता । तदा जउ रेखा झव निष्पत्तिः
जह रेखा हअ रेखयोः निष्पत्तितुल्यास्ति । कुतः ज उ ह त्रिभुज जवअ त्रिभुजयोः
सजातीयत्वात् पूर्वं निष्पत्तिवक्ष्यमाणद्विनिष्पत्त्योः धातरूपास्ति प्रथमा जउ
रेखायाः निष्पत्तिः उदरेखाया द्वितीया च उदरेखायाऽनिष्पत्तिः उवरेखाया
द्वितीयेयं दव रेखा वअ रेखयो निष्पत्तेस्तुल्यास्ति, कुतः द उ व त्रिभुज द अव
त्रिभुजयोः सजातीयत्वात् यथा इदं निष्पत्तिद्वयं दर्शितं तथैव अस्य क्षेत्रस्य द्वितीया
दिशि निष्पत्तिद्वयं ग्राह्यं, व अ रेखायाः निष्पत्तिः अद रेखाया वदउ रेखायाः
निष्पत्तिः दअ रेखाया प्रत्येक निष्पत्त्याच्च पूर्वोक्तं पंचत्रिंशं निष्पत्तयः ग्राह्याश्चे-
त्तत्तदा बह्वयः निष्पत्तयः स्युः ।

नवम क्षेत्र समाप्तम्

(क) १. च for (व)	२. रेपयोः for (रेखयोः)
३. 'उ' लुप्त	५. वक्षमाण for (वक्ष्यमाण)
६. द्वय for (द्वि)	७. घात for (घात) (ख)
८. विसर्गलुप्त	९. जद for (उद)
१०. रेखाया for (रेखाया) (ख)	११. रेखायः for (रेखाया) (ख)
१२. रेखाया for (रेखाया) (ख)	
१३. द्वितीयेयं for (द्वितीयेयं)	१४. निष्पत्ते for (निष्पत्ते)
१७. अद रेखाया for (अदरेखाया) (ख)	
१८. रेखाया for (रेखाया)	१९. रेखाया for (रेखाया)
२०. च for (च) (ख)	२१. पूर्वोक्त for पूर्वोक्त) (ख)
२२. 'त्' लुप्त (ख)	२३. बह्वय for (बह्वयः) (ख)
२४. निष्पत्तयः for (निष्पत्ताया)	
(ख) ४. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)	५. वक्षमाण for (वक्ष्यमाण)
१५. 'निष्पत्ति—ग्राह्य' दोनों पंक्तियां लुप्त	
१६. "वअ रेखायाः" लुप्त	

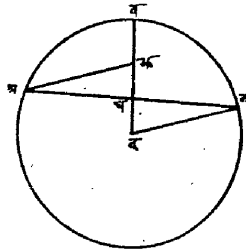
अथ दशम क्षेत्रम्

तत्र अवज वृत्तं द केन्द्र कल्प्यं वृत्तपाली च अचिन्ह व चिन्ह ज चिन्हान्य-
कयानि एभ्यः चिन्हेभ्यः अव वज चाप द्वयमुत्पन्नं स्यात्, यथा प्रत्येकं चापं भाद्धा-
शेभ्यः न्यूनमेव ग्राह्यं भवति । पुनः द व व्यास अर्द्धं संयोज्यं अज पूर्णज्या च
संयोज्या । इयं पूर्णज्या अर्द्धव्यासे ह चिन्हे संपातं करिष्यति, तदा अवव चाप-
ज्यानिष्पत्तिः वज चाप जीवया अह खण्ड ह ज खण्डयोर्निष्पत्तिरिवास्ति । अस्यो-
पपत्तिः वद रेखोपरि अ उ लं व जव लं वश्च निष्कास्यः तदा अर्द्धह त्रिभुज जहव
त्रिभुजे सजातीये भविष्यतः, कुतः ह चिन्हस्य सन्मुखोन्मुखकोणयोः समानत्वात्

- (क) १. दशमं for (दशम) २. कल्पं for (कल्प्यं)
३. वृत्तपाली for (वृत्तपाली) ४. कयानि for (कयानि)
६. न्यूनं स्यात्, + तथा कल्पनीयं भवति एवं हि यदग्रे चापं वक्ष्यमाणं तदपि भा-
द्धाशेभ्यः पूनर्न +
८. 'व' लुप्त ९. विसर्गलुप्त
१०. निष्कास्यः for (निष्कास्यः) ११. अर्द्धह for (अर्द्धह)
१२. समानत्वात् for (समानत्वात्)

(ख) ४. न्यंकयानि for (न्यंकयानि)

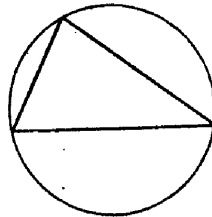
५. + भाद्धाशेभ्यः न्यूनं स्यात् । तथा कल्पनीयं भवति । एवं हि यदग्रे चापं
वक्ष्यमाणं तदपि +
७. दवव्यासं for (दवव्यास) ८. अव for (अवव)
४. + तस्मात् +

पुनः उ कोण व कोणयोः प्रत्येकं समकोणत्वात् तस्मात् अस्मदुक्तनिष्पत्ति-
रूपपन्ना । अथ यदि च^३ अ^२ जापं अथ चाप जीवा वज चाप जीवयोर्निष्पत्तिः विदिता
स्यात्, तदा अज चापं वज चापं प्रत्येकं विदितं भविष्यति । अस्योपपत्त्यर्थं त्रिभुज-
क्षेत्रस्य कानिचिदुपकरणानि कथयित्वा पश्चात्कथिष्यामः, तत्र कोणस्य प्रमाणं
च^३ तद्भुजद्वयोपरिगतं चापगं ज्ञेयं भवति । स कोणः केन्द्रसमीपे वा वृत्तं पालिलगने
यदि च वृत्तांतरेकं त्रिभुजं वृत्त पालिलग्रं भवति, तदा परिधिं तत् कोणत्रयेऽपि
भवति, तस्मात् यच्चापप्रमाणं तदेव कोणप्रमाणं भवति । यदि एतानि कोण-
प्रमाणानि ज्ञातानि तदा कोणनिष्पत्तयोऽपि विदिता भवेयुः । तद्भुजानामपि
निष्पत्तयः ज्ञाता भवेयुः । पुनः समकोणप्रमाणं परिधौ भाद्धांशमितं भवति । यदि
एते पालिस्थकोणाः^{१२} केन्द्रसमीपस्थाः क्रियन्ते तदैतत्केन्द्रकोणप्रमाणानि पूर्वप्रमा-
णानां अर्द्धमितानि स्युः, कुतः कोणानां चापनिष्पत्तेरुत्पन्नत्वात् पुनः तत् केन्द्र-

- (क) १. लुप्त २. अ ज चापं for (अजापं) (ख)
३. 'च' लुप्त ४. 'तद्' लुप्त
५. चापं for (चापगं) (ख) ६. यदि for (भवति)
७. चा for (वा) ८. वृत्तपालितग्रः स्यात् for (वृत्तपालिलगने)
९. अतांतः एकं for (वृत्तांतरेकं)
१०. परिधिः for (परिधि) (ख) ११. + भक्तो +
१२. लुप्त १३. रूपपन्नत्वात् for (रूपपन्नत्वात्)

- (ख) ३-४. यत्तद्भुज for (यत्तद्भुज) ६. 'भवति' लुप्त
८. वृत्तपालिलगने वा भवति for (वृत्तपालिलगने)
११. + विभक्तो +
१२. पालिस्थाः for (पालिस्थ) १४. तदा for (तत्)

कोणाः ^१वृत्त^२पालिकोरोभ्यः द्विगुणा^३ भवन्ति यदि द्वयोः चापे समाने भवतः, पुनः तदा
^५वृत्तकोणानां चापानि केन्द्रकोणचापेभ्यः द्विगुणानि भविष्यन्ति । यदि द्वौ कोणौ
 समानौ भवतः, पुनः तत्कोणसन्मुखभुजानां निष्पत्तयः कोणजीवा निष्पत्तिः समानाः
 भवेयुः, श्रवभुजस्य निष्पत्तिः ^{१३}अजेत^{१४} तथास्ति यथाजकोणजीवायाः निष्पत्तिः ^{१५}व
 कोणजीवयास्ति । अस्योपपत्तिः ज कोण व कोणभुजौ वद्वं नीयौ जद जह वव वत
 रेखाश्च समानाः कार्याः पुनः ज केन्द्रं कृत्वा ^{१६}व समानरेखाद्वं व्यासं कृत्वा दह
 चापं वत चापं च कार्यं पुनर्हहलंबः ^{१७}तक लंबश्च दवरेखायां कार्यः, एतौ द्वौ लम्बौ
 ज कोण व कोणयो ज्योभवतः पुनः अललम्बः जव रेखायां कार्यः तत्र अलज
 त्रिभुजं ^{१८}हज त्रिभुजं सजातीयं भविष्यति । ततः हृदस्य निष्पत्तिः ^{१९}अतरेखायां ज

(क) १. वृत्त for (वृत्त)

२. 'पालि' लुप्त

३. गुणा for (गुणा) (ख)

४. लुप्त

५. अतं for (वृत्त)

६. केंद्र for (केंद्र)

७-८. लुप्त

९. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

११. + यथा + (ख)

१३. विसर्गलुप्त

१४. अजेन for (अजेत) (ख)

१५-१६ विसर्गलुप्त

१७. भुजो for (भुजो)

१८. वद्वं नीयौ for (वद्वं नीयौ)

२०. रेखाश्चाद्वं for (रेखाद्वं)

२१. 'वत' लुप्त —

२२. 'चापं' लुप्त

१९. + वकेन्द्रं कृत्वा +

२३. उ for (ह)

२४. यतौ (एतौ)

२५. ज्यो for (ज्यो) (ख)

२६. हज for (हज) (ख)

२७. + त्रिभुज +

२८. हृदस्य for (हृदस्य) (ख) २९. अल for (अत)

३०. हज for (ज) (ख)

(ख) १०. समाना for (समानाः)

१२. अब for (अब)

१५. विसर्गलुप्त

१६. + अजेन तथास्ति यथा जकोणजीवाया निष्पत्तिः +

१९. वकेन्द्रं कृत्वा for (व)

रेखाऽज रेखायोनिष्पत्तिरिवास्ति पुनः अलव त्रिभुजं च सजातीयमस्ति तत्र अल
निष्पत्तिः तक रेखया तथाश्च रेखायाः निष्पत्तिः तव रेखयास्ति । अथ च, अल
रेखाया निष्पत्तिः हज रेखयाप्यस्ति । तस्मात् ह ह जीवायाः निष्पत्तिः तक जीवया
तथास्ति, यथाऽवभुज निष्पत्तिरभुजेनास्ति, तदेवमुपपन्नं उ समकोण त्रिभुजे द्वौ
ज्ञातो भवतः, वा एको भुजः समकोणातिरिक्तकोणो ज्ञातो भवति । तदा शेषभुजाः
शेषकोणः सर्वे ज्ञाताः भवन्ति, कुतः समकोणस्य सदा ज्ञातत्वात् ज्ञाता-
कोणस्य स्तृतीय कोणस्य भवति । भुजयोनिष्पत्तिरपि कोण जीवयो-
निष्पत्तिरेवास्ति यदि चैक कोणो ज्ञातोऽस्ति, समकोणातिरिक्तः भुज-

(क) १-२. लुप्त
४. + कव त्रिभुजं +

३. रेखयो for (रेखयो)

५. विसर्गलुप्त

६. व for (श्च)

८. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

९. + तव हज तुल्यमस्ति +

१०. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

११. हज for (हह) (ख)

१२. विसर्ग लुप्त

१३. + ज +

१५. + भुजौ + (ख)

१६. एक for (एको)

१७. कोणे for (कोणो) (ख)

१८. ज्ञात for (ज्ञाता)

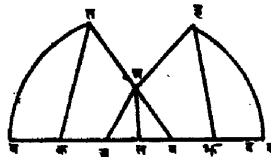
२०. कोटि for (कोणस्य)

२२. कोणो for (कोणस्य)

२४. समकोणं विहाय for (समकोणान्तिरिक्तः)

२५. भुजः for (भुज)

(ख) ४. + तकवत्रिभुजं +

६. तथास्ति for (तथाश्च)

७. यथाऽवरेखायाः for (रेखायाः)

८. + तव हज तुल्यमस्ति +

१३. रज भुजे for (रभुजे)

१४. उच्चैः for (उ)

१८. शेषकोणाः for (शेषकोणः)

२१. कोटि स्तृतीय for (स्तृतीय)

२३. रिवास्ति for (रेवास्ति)

२५. समकोणातिरिक्तः एव for (समकोणातिरिक्तः)

कोपि न ज्ञातोस्ति, तदा प्रोक्तप्रकारेण कोणाः सर्वे ज्ञाताः भविष्यन्ति । भुजानां निष्पत्तयश्च ज्ञाता भविष्यन्ति । परंच भुजप्रमाणानि न ज्ञातानि भवन्ति, यदि चैको भुज एव ज्ञायते तदा किमपि न ज्ञातं भवति, यदि समकोणं त्रिभुजं न स्यात्, यदा सर्वे भुजाः ज्ञाता भवन्ति वा भुज द्वयं एकः कोणश्च ज्ञातो पेक्षितौ भवति, तदा शेष कोणाः भुजा अपि विदिता स्युः । केन प्रकारेण तद्यथा एक कोणं तत् संमुखो लम्बकार्यः अनेन त्रिभुजं द्वयं समकोणं भविष्यति । ताभ्यां पूर्वोक्त प्रकारेण भुजा-ज्ञानं य ज्ञानं भविष्यति यदि चैको भुजः कोणद्वयं च ज्ञातं स्यात् तदा शेषं लम्ब निष्काशनेन विनैव विदितं स्यात् । कुतः कोणं द्वययोगो भाद्वीशेभ्यः १८०.श्चेत्पा-
त्यते शेषं तृतीय कोण एव भवति भुजयो-निष्पत्तिस्तत्कोणज्ययोनिष्पत्तिरेवास्ति-
यदि च कोणत्रयं ज्ञातं स्यात्, भुजकोपि न ज्ञातः तदोक्तप्रकारेण भुजनिष्पत्तयः
ज्ञाता भविष्यन्ति, न भुज प्रमाणानि यदि चैक कोणो ज्ञातः वा एको भुजो ज्ञातः

(क) १. भुजायां for (भुजानां)

२. ज्ञायेत for (ज्ञायते)

३. 'न' लुप्त

४. समकोणा for (समकोण)

६. तदा for (यदा)

८. लुप्त

९. विसर्गलुप्त

११. कोणा for (कोण)

१२. लम्बः for (लम्ब)

१३. द्वयं for (द्वय)

१४-१५. लुप्त

१६. १७. १८. १९ २०. भुज

२२. शं for (शेष)

२३. कोण for (कोण)

२४. भुजः for (भुज)

२५. त for (न)

२६. तदाक्त for (तदोक्त)

२८. भज for (भुज)

(ख) ५. + तत्र +

७. ज्ञाता अपेक्षिताः for (ज्ञाता)

८. पेक्षितो for (पेक्षितौ)

१०. विदिताः for (विदिता)

११. कोणात्तत्संमुखो for (कोण तत् संमुखो)

१७. भुजा for (भुजा)

१९. ज्याज्ञानं च for (मज्ञातं)

२१. चतुष्कोण for (कोण)

२२. शेषं for (शेष)

२७. ज्ञाताः for (ज्ञाता)

१ व एक कोण भुजौ ज्ञातौ वा भुजद्वयमेव ज्ञातं न कोपि कोणस्तदा किमपि शेषं न ज्ञातं स्यात् ।

दशम क्षेत्रम् समाप्तम्

अथ एकादश क्षेत्रम्

तत्र दशमक्षेत्रे अददं अव्यासः संयोज्यः, पुनर्दहलम्बः अज एवयांकार्यः तदा ५ जचापं कार्यः तदा ५ ज चापं ज्ञातमेव अहरेखात च्चापाद्वं ज्यारूपास्ति, दह लम्बस्तु तच्चापकोटिज्यास्ति । पुनर्दह अकोणः ज्ञातोरस्ति तस्मात् अदह समकोण त्रिभुजस्य भुजा कोणाश्च सर्वे ज्ञाता भवेयुः । अथा ५ ज रेखा विदितास्ति । अह रेखा हज रेखयो निष्पत्तिरपि ज्ञातास्ति । तस्मात् अहरेखायो हजरेखा प्रत्येकं

(क) १. वा for (व) (ख)	२. भुजो for (भुजौ)
३. त. for (व)	४-५. लुप्त
६. + अ +	७. 'अ' लुप्त
८. उ for (ह)	८. रेखायां for (एवयां) (ख)
१०. ११-१२. लुप्त (ख)	१३. उ for (इ)
१४. उ for (ह)	१५. स्त for (स्तु)
१६. तच्चय for (तच्चाप)	१७. डंद for (द्वंद)
१८. अकोणाश्च for (अकोणः)	१९. ज्ञातोरस्ति for (ज्ञातोरस्ति)
२०. ड for (ह)	२१. भुजाः for (भुजा)
२२. 'यो' लुप्त (ख)	

४-५. 'दशम—समाप्तम्' लुप्त

६. ७. अद व्यासाद्वं संयोज्यं for (अददं अव्यासः संयोज्यः)

१३. अह for (अह)

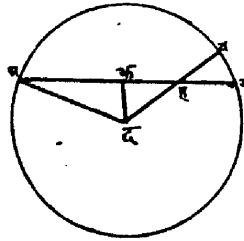
१४. दह for (दह)

१९. ज्ञातोरस्ति for (ज्ञातोरस्ति)

१. ज्ञाता भवेत् पुनर्हं हृद भुजयो ज्ञानेन हृदहं त्रिभुजस्य कोणा भुजा अपि सर्वे ज्ञाताः
 स्युः । तस्मात् अदव कोणोपि ज्ञातः अत्र चापं ज्ञातं वजं शेष चापमपि ज्ञातं
 भवेत् ।

एकोदश क्षेत्रं समाप्तम्

- (क) १. ज्ञाताः for (ज्ञाता)
 २. स्युः for (भवेत्)   ३. ड for (ह)
 ४. ड for (हृ)   ५. +द+
 ६. ज्ञाताः for (ज्ञाता) (ख)   ७. लुप्त
 ८. ६: १०: लुप्त (ख)
 (ख) ३. हंहृद for (हंहृद)

अथ त्रयोदश क्षेत्रम्

शकलं यदि जवचापं विदितं स्यात्, अज जीवा ऽव जीवयो निष्पत्तिरपि ज्ञाता चेत् तदा ऽव चापमपि विदितं स्यात् । अस्योपपत्तिः तत्र दव रेखा संयोज्या दह लम्बश्च कार्यः तदा हृदव कोणः वह भुज हृद भुजौ च ज्ञातौ स्तः, तस्मात् वददं त्रिभुजकोणः भुजाश्च सर्वे ज्ञाताः भविष्यति पुनर्जह हवयो निष्पत्तिरपि ज्ञातास्ति जवंच ज्ञातमस्ति, तस्मात् हवमपि विदितं स्यात् पुनर्हृद ज्ञातमस्ति तस्मात् हृदह त्रिभुजमपि ज्ञातं स्यात्, पुनर्हृदह कोणोपि ज्ञाताः तस्मात् वदग्र-

(क) २. सकलं for (शकलं)

३. + अजजी +

४. ड for (हृ)

५. विसर्गलुप्त

६. ड for (हृ)

७. भुजो for (भुजौ)

८. ज्ञातस्त for (ज्ञातौस्तः)

९. ड for (हृ)

१०. कोणाः for (कोणः)

११. ज्ञाता for (ज्ञाताः)

१२. लुप्त

१३. + हंज +

१४. च for (व)

१५. दंद for (हृदं)

१६. उ for (ह)

१७. दंद for (हृदं)

१८. ज्ञातः for (ज्ञाताः) (ख)

(ख) १. अथ त्रयोदशं शकलं for (अथ त्रयोदशक्षेत्रम्)

२. 'शकलं' लुप्त

९. वदह for (वददं)

१२. भविष्यति for (भविष्यति)

कोणोपि ज्ञातो भविष्यति । अत्र चापमपि ज्ञातं स्यात्, अत्र चापमपि ज्ञातं स्यात् ।
अथ चदअ रेखा जव रेखा समानांतरा चेत्तदा ऽव चापज्या ऽज चापज्या च समाना
भविष्यति । अत्र चापं जव चापाद्भ्यं कोटिर्भविष्यति । इदं प्रकटमेव इदमेवास्म-
दिष्टम् ।

त्रयोदश^२ क्षेत्र^३ समाप्तम्^४

अथ चतुर्दश शकलं

तत्र वृत्तक्षेत्रे अव चापं च गोलपरिधि संलग्नं च कार्यं वह चापं जद चापं
च छ चिन्हे यथा संपत्ति करिष्यति तथा कल्पितं । एतानि चत्वारि चापानि बृह-

- (क) २. ३. ४. लुप्त

५. सकलं for (शकलं)

६. + अजचापं + (ख)

७. व्रत for (गोल)

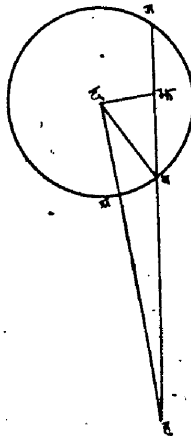
८. कार्य for (कायं) (ख)

- ६-१०. लुप्त

११. ड for (द्य)

१२. संपातं for (संपत्ति) (ख)

- (क) १. + अवचापमपि ज्ञातं स्यात् +

२. ३. ४. लुप्त

११. कचिह् for (द्यचिह्)

१३. 'चत्वारि—वृहद्वृत्तं चापानि' लुप्त

द्वृत्तं चापानि जातानि तत्र जह चाप जीवायाः^१ । अह चाप न्यायाय निष्पत्तिः सैव
 वक्ष्यमाण निष्पत्ति द्वयस्य^३ धातोस्ति ते निष्पत्ति यथा एका तु ज झ चाप जीवायाः
 निष्पत्तिः उद चाप जीवायाः^४ निष्पत्तिः उद चाप जीवायास्ति द्वितीया च दव चाप
 जीवायाः^{१२} निष्पत्तिः व अ चाप ज्यायास्ति । जह चापज्या अह चाप ज्या निष्पत्तिः
 ज झ चापज्या भद चापज्या निष्पत्ति दव चापज्या व अ चाप ज्या निष्पत्ति धात-
 तुल्यास्तीति वाक्यार्थः^{२०} । अस्योपपत्तिः तत्र गोलकेन्द्रं^{२५} व चिन्हं कल्पितं तस्मात्
 केन्द्रात् वव रेखा वझ रेखा वह रेखा निष्पत्त्याः^{३१} अद संयोज्या । द्वयं च वद्धं नीया
 यथा वव रेखायां त चिन्हं संलग्ना स्यात् । दज रेखा पुनः अज रेखा च संयोज्या

(क) १. विसर्गलुप्त

२. ज्यायाय for (चापन्यायाय) (ख)

३. धातोस्ति for धातोस्ति (ख) ४. + चाप जीवयास्ति द्वितीया च दव +

५. विसर्गलुप्त

६-७-८-९-१०-११. लुप्त

१२-१३. लुप्त

१४-२८ लुप्त

२९. अत for (गोल)

३०. 'व' लुप्त

३१. ह for (झ)

३२. रेखाः for (रेखा) (ख)

३३. + निष्काश्याः +

३४-३५-३६. लुप्त

३७. द्वे for (द्वयं)

३८. वधनीये for (वद्धं नीया)

३९. रेखाया for (रेखायां)

४०. चिह्न for (चिह्नं) (ख)

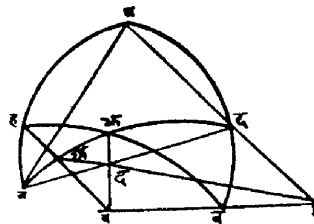
(ख) ४-५. 'उद—निष्पत्तिः' लुप्त

८. जीवयास्ति for (जीवा यास्ति)

२७. धातुल्यास्तीति for (धातुल्यास्तीति)

२८. वाक्यार्थः for (वाक्यार्थः)

३६. निष्काश्याः for (निष्पत्त्याः) ३९. रेखायाः for (रेखायां)

तदाद^१ रेखा^२ वस^३ रेखायां क चिन्हे संपातं करिष्यति । अज रेखा वह रेखा^४ पालं^५ चिन्हे संपातं करिष्यति । सकल चिह्नानि जद विभुजे धरातले वक्षह वृत्ते संपतिष्यति तस्मात् वृत्तं त्रिभुजयोः संपात रेखायां एतानि चिह्नानि पतिष्यति । संपात रेखा च सकल चिन्हरूपां तस्मात् अज तक भूमि क्षेत्रं उत्पन्नं स्यात् तदा जलल अरेखयो निष्पत्तिः वक्षमाण निष्पत्योर्धातो भविष्यति ते निष्पत्ति यथा जा रेखाया निष्पत्तिः कदरेखायास्ति द्वितीया दत रेखाया निष्पत्तिः त अ रेखायास्ति पुनः जल रेखाया निष्पत्तिः ल अ रेखाया तथास्ति, यथा जहया निष्पत्ति ह अ चाप ज्ययास्ति पुनः ज क रेखाया निष्पत्तिः कदरेखाया तथास्ति । दया जज्ञ चापज्या निष्पत्तिः उद चाप जीवयास्ति पुनः दतरेखाया निष्पत्तिः त अ रेखाया तथास्ति यथा दव चाप जीवायाः निष्पत्तिः वअ चाप जीवयास्ति । तस्मात् जह चापजीवायाः निष्पत्तिः ह-अचाप जीवया वक्षमाण निष्पत्योर्धातोस्ति वक्ष्यमाणानिष्पत्तिर्यथा एका जउ चाप

(क) १. + ज + (ख)

३. वड for (वस)

५. लचिह्न for (लचिह्न) (ख)

७. + अ + (ख)

९. लुप्त

११. संपति for (संपतिष्यति)

१३. तकल for (सकल) (ख)

१६. र्धातो for (र्धातो) (ख)

१९. अस्ति for (स्ति)

२१. जहचापजीवाया for (जहया) (ख)

२२. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) (ख)

२४. विसर्गलुप्त

२६. रेखाया for (रेखाया)

२. + व संयोज्या तदा दज रेखा

४. रेखायां for (रेखा पा) (ख)

६. तकल for (सकल) (ख)

८. त्रि for (वि)

१०. वृत्ते for (वृत्ते)

१२. व्रत for (वृत्ते)

१५. अज for (अज) (ख)

१७. जक for (जा) (ख)

२०. यथ for (यथा)

२३. रेखाया for ((रेखाया)

२५. यथा for (दया) (ख)

२७. विसर्गलुप्त

(ख) २-३. वअ for (वस)

१४. चिह्नरूपाः for (चिह्नरूपा)

२८. वक्षमाण for (वक्ष्यमाण)

८. त्रिभुज for (त्रिभुजे)

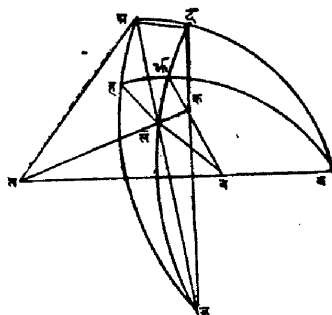
१८. 'कदरेखाया—निष्पत्तिः' लुप्त

या जउचो^१ ज्याउद चापज्ययोः निष्पत्तिः तुल्यास्ति । दत रेखा निष्पत्तिः त अ रेखया
दभ^२ चापज्याम अचापेज्ययोर्निष्पत्ति तुल्यास्ति । दव चापज्या अव चापज्ययो नि-
ष्पत्ति तुल्यास्ति^३ प्यस्ति कुतः दभचापज्या दव चापज्ययोः तुल्यत्वात् यतः एतच्चा-
पद्वयं मिलित्वा भाद्वी^४ श समान^५ मस्ति । अनेनैव प्रकारेण अम चापज्या अव चापज्या
च तुल्यास्ति यदि च द अ रेखा व व रेखा समानांतरा स्यात् तदा कलववरेखा
अपि समानांतरा भविष्यति । तदा कलरेखापि समानांतरा भविष्यति, यदि समानां-
तरा न चेत् तदा त चिन्हलग्न्या स्मादिद्वि^६ कल्पितं तदाद अत^७ चिन्हानि अदज^८ त्रिभु-
जेन^९ द अ वृत्तं संपत्ति तानि भविष्यति । तस्मात् संपात रेखायां भविष्यति तदाद अ-
रेखा संलग्ना भविष्यति । पूर्व^{१०} च समानांतरा कल्पितास्तीत्येतद् शुद्धं तस्मात् ज

(क) १. चाप for (चौ) (ख)	२. दम for (दभ) (ख)
३. 'स्ति' लुप्त (ख)	४. दम for (दभ) (ख)
५. मानं for (समानं)	६. जातं for (मस्ति)
७. + ववरेखा +	८. भविष्यति for (भविष्यति)
९. + रेखा वव + (ख)	१०. स्यादित for (स्यादिति)
११. द for (अदज)	१२. अजद for (अदज) (ख)
१३. वदअ for (नदअ)	१४. व्रते for वृत्तं
१५. पूर्व for (पूर्व) (ख)	१६. शुद्ध for शुद्ध (ख)

- (ख) ५. समानमस्ति for (समानं मस्ति)

१३. बद्ध for (नद)

१४. अवृत्ते for (अवृत्तं)

अद^१ त्रिभुजे कल^२ रेखामूमि^३ समानांतरा^४ भुजद्वय^५ पतिता^६ सु^७ जलरेखा^८ त^९ अ^{१०} रेखयो^{११}
 निष्पत्ति^{१२} जह^{१३} चापज्या^{१४} ह^{१५} अ^{१६} चापज्या^{१७} निष्पत्तेः^{१८} तुल्यास्ति^{१९} । इयं^{२०} च^{२१} जक^{२२} रेखा^{२३} कद-
 रेखयोः^{२४} निष्पत्ति^{२५} तुल्यास्ति^{२६} । जक^{२७} कद^{२८} निष्पत्तिस्तु^{२९} जउ^{३०} चापज्ययोनिष्पत्त्यापि^{३१} तुल्या-
 स्ति^{३२}, तस्मात्^{३३} जह^{३४} चापज्या^{३५} ह^{३६} अ^{३७} चापज्ययोनिष्पत्तिः^{३८} वक्ष्यमाण^{३९} निष्पत्ति^{४०} यथा
 जउ^{४१} चापज्या^{४२} उद^{४३} चाप^{४४} ज्ययो^{४५} निष्पत्ति^{४६} द्वितीयास्ति^{४७} । अथपूर्वोक्त^{४८} वृत्ते^{४९} क्षेत्रे^{५०} जप^{५१} चाप
 ज्या^{५२} अह^{५३} चाप^{५४} ज्ययोनिष्पत्ति^{५५} जइ^{५६} चापज्या^{५७} दउ^{५८} चापज्यायोत्पत्ति^{५९} । भव^{६०} चापज्या
 ब्रह्म^{६१} चापज्ययो^{६२} निष्पत्त्योर्घातरूपास्ति^{६३} । अथ्योपपत्ति^{६४} ज^{६५} अवृत्ताद्^{६६} जद^{६७} व^{६८} वृत्ताद्^{६९} च
 कार्यम्^{७०} तदा^{७१} वह^{७२} वदवृत्तक्षेत्रमेक^{७३} मुत्पन्नं^{७४} स्यात्^{७५} । अस्मिन्^{७६} क्षेत्रे^{७७} वअ^{७८} चापज्यया^{७९} ज^{८०} अ^{८१}

- (क) १. स्ति for (सु) (ख) २. ल for (त) (ख)
 ३. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) ४. जइचाप ज्याइद for (जककद)
 ५-६ लुप्त ६. वक्षमाण for (वक्ष्यमाण)
 १०. + निष्पत्त्योर्घातोस्ति वक्षमाण +
 ११. + उदचापज्या +
 १२. + रेखास्ति दव चाप ज्या व अ चापज्यो निष्पत्ति +
 १३. वत for (वृत्ते) १४. अ for (ए)
 १५. ह अ for (ग्रह) १६. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
 १७. ज्ययो निष्पत्ति for (ज्यायोत्पत्ति)
 १८. डं व for (भव) १९. निष्पत्त्यो for (निष्पत्त्यो)
 २०. घातरूपास्ति for (घातरूपास्ति)
 २१. पत्तिः for (पत्ति) (ख) २२. अवृत्ताद् for (अवृत्ताद्) (ख)
 २३. क्षेत्रे for क्षेत्रं (ख) २४. ज्याया for (ज्यया)

- (ख) ३. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
 ७. + उदचापज्य ८. + वक्ष्यमाणनिष्पत्त्योर्घातोस्ति +
 १२. + रेखास्ति दव चापज्या व अ चापज्ययो निष्पत्ति रेखास्ति दव चापज्या व अ
 चापज्ययो निष्पत्ति +
 १३. वृत्त for (वृत्ते)
 १७. ज्यानिष्पत्ति for (ज्यायोत्पत्ति) १८. उद for (भव)
 २४. ज्यायाः for (ज्यया) २५. 'अ अ—ज्याया' लुप्त

चापज्यया ज अ चापज्या तुल्याया निष्पत्तिः अह चापज्यया वक्ष्यमाण निष्पत्त्योर्धा-
तोस्ति वद चाप ज्ययाः जद चापज्या तुल्यायाः निष्पत्ति इज चाप ज्ययाः जद चाप
ज्या तुल्याया निष्पत्तिः इज चापज्ययाः एकास्ति । उव चाप ज्याया निष्पत्तिः वह
चाप ज्यया द्वितीयास्ति । योनिष्पत्तयः कथितो तासाकं बह्वयः निष्पत्तयः भविष्यति
यथा पूर्व भूमिक्षेत्रे कथिताः । अथान्य क्षेत्रं त्रिभुजं गोलो परि कल्प्य एतत्
त्रिभुजस्य भुजा बृह वृत्तस्य चापानि स्युः । अस्मिन् चापत्रये किमपि चापं नवतेरधिकं
न भवेत् तथा कल्प्यत् अस्य त्रिभुजस्य कोणः समकोणः कल्प्यः तदा शेषद्वय कोण-

(क) १-२. लुप्त

४. ज्याया for (ज्ययाः)

६. पत्तिः for (पत्ति) (ख)

६-१०-११-१२-१३. लुप्त

१५. कथिताः for (कथितो) (ख)

१७. बह्वो for (बह्वयः)

१६. यथापूर्वं for (यथापूर्वं)

२०. कल्प for (कल्प्य)

२२. 'वृ' लुप्त

२४. स्यात् for (भवेत्)

२७. +व+

२६. शेष for (शेष)

(ख) २. जः for (ज)

४. ज्यायाः for (ज्ययाः)

३. वक्ष्यमाण for (वक्ष्यमाण)

५. विसर्गं लुप्त (ख)

७-८. लुप्त (ख) 'इज'—ज्यायाः तक

१४. या for (यो)

१६. ताभिः साकं for (तासाकं) (ख)

१८. भविष्यति for (भविष्यति) (ख)

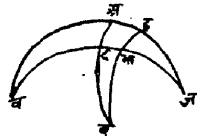
२१. एत for (एतत्)

२३. चापनवते for (चापं नवते)

२५. २६. लुप्त

२८. कल्पः for (कल्प्यः)

३. वक्ष्यमाण for (वक्ष्यमाण)

६-१०-११. 'जद'—निष्पत्ति, लुप्त १२. जम् for (इज)

१३. चापज्या for (चापज्ययाः) १४. ये for (यो)

१७. बह्वयः for (बह्वयः)

२२. बृहद्वृत्तस्य for (बृहद्वृत्तस्य)

२६. कल्प्यं स्यात् for (कल्प्यत्)

योर्मध्ये^२ क अकोणज्याया^३ निष्पत्तिः ख सन्मुखभुजज्यया वज संज्ञया^५स्ति यथाव सम-
कोणज्याया त्रिज्यामिताया^४ निष्पत्तिः व समकोणसन्मुखभुजज्यया अज करणरूप-
यास्ति । अस्योपपत्तिः अत्र चापं अज चापं द चिन्हं^{११} ह चिन्हयोर्यतः^{१२} नवत्यंशं^{१३} पिर्यन्तं^{१४}
वर्द्धनीयं पुनः अचिन्हं ध्रुवं कृत्वा इह चापं बृहद्वृत्तस्य कार्यं इदं चापं अकोण
प्रमाणं भविष्यति पुनरस्माच्चापाद उ चापं वन चापतुल्यं पृथक् कार्यं ज उ सरला
रेखा संयोज्या । इयं सरला रेखा अद वृत्तस्य समानन्तरा भविष्यति । कुतः उद जव
चापयोः समानत्वात् पुनः व चिन्हं गोलकेन्द्रं कृत्वा ह उ पूर्णज्या^{२४} संयोज्या वर्द्धनीयं^{२५}
आद्धं व्यासं च कार्यं एत द्वयं त चिन्हपर्यन्तं वर्द्धनीयं हज पूर्णज्या च संयोज्या व

(क) १. कोणयो for (कोणयो)

२. मंध्यैक for (मंध्येक) (ख)

३. 'या' लुप्त

४. तत्कोणं for (ख)

५. + तथास्ति

६. मितायाः for (मिताया)

७. सन्मुख for (सन्मुख)

८. 'स्ति' लुप्त

१०. + च +

११. 'यंतः' लुप्त

१३. नवत्यंशं for (नवत्यंश)

१४. पर्यंतं for (पिर्यन्तं)

१५. वर्द्धनीयं for (वर्द्धनीयं) (ख)

१६. १७. लुप्त

१८. वज for (वन) (ख)

२०. पृथकार्यं (पृथक् कार्यं)

२१. २२. स र खा for (सरला रेखा)

२३. समानन्तरा for (समानन्तरा) (ख)

२७. आद्धं for (आद्धं)

२८. कार्यं for (कार्यं)

(ख) ४. स्व for (ख)

५. संज्ञया अस्ति for (संज्ञयास्ति)

६. ज्यायाः for (ज्याया)

११. हचि ह्यपर्यंतं for (हचि ह्योर्यतः)

१४. मितं for (पिर्यन्तं)

१६. दह for (इह)

१८. दृ for (द)

२४. केन्द्रं for (केन्द्र)

२५. + वर्द्ध व्यासाद्धं च कार्यं एतद्वयं त चिह्नपर्यंतं वर्द्धनीयं । हज पूर्णज्या +

२६. 'वर्द्ध—संयोज्या' लुप्त

अ अद् व्यासं योज्यं पुनरेतद्वयं क्वचिन्ह पर्यंतं वद्धनीयं तक रेखा संयोज्य इयं तक रेखा अद् वृत्त धरातले हउज त्रिभुज भविष्यति । तत इयं रेखा उज रेखायाः समानांतरा भदिष्यति । पुनः हतक त्रिभुजे जउ रेखा हतक त्रिभुजभूमि समानांतरा भुजद्वयपर्यं संपतित्तास्ति, तस्मात् हत निष्पत्तिः त उेन हद् चापज्या उ चापज्या निष्पत्ति तुल्यास्ति इयं अक्रोण जीवाया निष्पत्ति वज चापज्याया समानास्ति यथा हकारेखा निष्पत्तिः कज रेखापस्ति हम्न पदं ज्यां या निष्पत्ति जम्न चापज्यास्ति । अपि चव समकोणज्या निष्पत्तिः एतत्कोण कर्णानाप्यस्ति पुनरपि अक्रोणज्या निष्पत्तिः व समकोणज्यया तथास्ति यथा वज भुजज्याया निष्पत्तिः अज भुजज्यायास्ति यदि अक्रोण सन्मुख अन्यो भुवः कल्पनेयः यथा जप चाप अद् चापे लम्ब-

- (क) २. कार्यं for (योज्यं) ३. पुनरेव तद्वयं for (पुनरेतद्वयं)
 ४. संयोज्या for (संयोज्य) (ख)
 ५. य for (इयं)
 ६. + धरातले + (ख)
 ७. द. लुप्त
 ८. लुप्त (ख)
 १०. + ज +
 ११. समानास्ति for (तुल्यास्ति)
 १२. लुप्त
 १४. वज for (वज)
 १५. 'समाना' लुप्त
 १६. रेखाया for (रेखा)
 १७. विसर्गलुप्त
 १८. रेखायास्ति for (रेखापस्ति)
 १९. + चापि +
 २०. ज्याया for (ज्यां या)
 २२. विसर्गलुप्त
 २३. ज्यया for (ज्यय)
 २४. भुजः for (भुवः) (ख)
 २५. कल्पते यः for (कल्पनेयः)
 २६. + द्वितीयभुजे लम्बरूपः स्यात् + २७. लमचापं for (जपचापं)

- (ख) १. व्यासाद् for (अद् व्यासं) ३. पुनरेतदद्वयं for (पुनरेतद्वयं)
 १०. दउ for (उ)
 १३. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
 १६. हकारेखा for (हकारेखा) १८. रेखायस्ति for (रेखापस्ति)
 २०. ज्यात्रिज्यया या for (ज्यां या)
 २१. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
 २३. "ज्यय—अक्रोण" लुप्त
 २५. कल्पते यः for (कल्पनेयः) २७. जमचापं for (जपचापं)

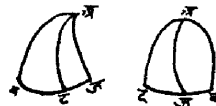

रूपं स्यात्, तदा अम चापज्या निष्पत्तिमल चापज्यया तथास्ति यथा अत चापज्या
 निष्पत्तिः जव चापज्ययास्ति । कुतः एते योनि निष्पत्तिः यथा समकोणज्या निष्पत्तिः
 अकोण ज्ययास्ति जव चापमल चापे अज चापअमचापयो क्रान्तिरूपे स्तः । अत्र चाप
 अल चापयोश्च शरो वान्यक्रान्तिः तत् रूपे स्तः तस्मात् चाप जीवा निष्पत्तयः
 सन्ति । एतत् यदुक्तं तत् समकोण त्रिभुजस्थमेव यदि समकोणक्षेत्रं न स्यात्, यथा
 अवजत्रिभुजं कल्पितं तत्र वकोणजीवा निष्पत्तिः ज कोणज्यया तथास्ति
 यथा वकोण सन्मुख भुजज्यया निष्पत्तिः जकोणसन्मुखभुजज्ययास्ति । अस्यो-
 पपत्तिः यदि अद चापं वद चापोपरि लम्बो भवति तदा अवदत्रिभुजेव कोणज्या

- (क) १. ततः for (तदा) २. ३. ४. ५. लुप्त
 ६. अज for (अत) (ख) ७. विसर्गं लुप्त
 ८. एतयोनिष्पत्तिः for (एतेयोनिनिष्पत्तिः) (ख)
 ९. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) (ख)
 १०. मल for (मल) (ख) ११. अमचापयोः for (अमचापयो)
 १२. रूपस्तः for (रूपे स्तः) १३. 'तत्' लुप्त
 १५. + तत्क्रान्तजीवानां निष्पत्तयः +
 १६. + तथा एतां स्युः + १७. एतेन for (एतत्)
 १८. समकोण for (समकोण) (ख)
 १९. ज्याया for (ज्यया) (ख)
 २०. 'अद' लुप्त २१. 'त्रि' लुप्त

(ख) ६. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

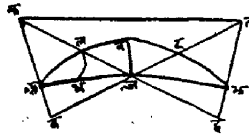
११. अमलचापयोः for (अमचापयो)
 १४. + भुज +
 वाम Margin पर अंकित—

निष्पत्तिः अद चापज्यया यथा समकोण ज्यानिष्पत्तिः अपचापज्ययास्ति अहज
त्रिभुजे अद चापज्याया निष्पत्तिः जअ कोणज्यया तथास्ति यथा अज चापज्या
निष्पत्तिः यमकोण ज्यायास्ति तस्मात् व कोणज्या निष्पत्तिः ज कोणज्यया तथा-
स्ति यथा अज चापज्या निष्पत्तिः । अथ चापज्यास्ति । अथ छायाक्षेत्रं तत्र चाप-
छायास्वरूपं तु अभीष्टवृत्ते व्यासचापसम्पाते वहिः लम्बरूपा रेखा कार्यं वृत्तके-
द्रात् चाप द्वितीयाग्र संलग्नाव वद्धं नीया सक्ता भवेत् । सेव तच्चाप छायोच्यते यथा
अवज वृत्तद्वे केन्द्रोपरि अव चापं कल्पितं पुनः अज व्यासः वह व्यास चापस्या-
ग्रश्च द्वये संयोज्यः अचिन्हे अजव्यासोपरि एकोलम्बः कार्यः अयं लम्बः वह
व्यासश्च वद्धं नीयः यथा उ चिन्हे उभौ यं लग्नौ स्तः तस्मात् अज लम्ब चापस्य छाया

- (क) २. अव for (अप) (ख) ३. अदज for (अहज) (ख)
४. पत्तिः for (पत्ति) (ख)
५. सम for (यम) (ख) ६. अव for (अथ) (ख)
७. +या+ ८. +पुनः+ (ख)
९. द्वितीया रेखा तथा for (व) (ख)
१०. +लम्बसूत्र+ ११. स्यात् for (भवेत्)
१२. सेव for (सेव) (ख) १३. वृत्तेद for (वृत्तेद्र) (ख)
१४. विसर्गं लुप्त १५. +श्च+ (ख)
१६. 'श्च' लुप्त (ख) १७. +कोटिद्वये+
१८. संलग्नौ for (उभौ यं) १९. लम्ब for (लम्ब)

(ख) १. "अद—निष्पत्तिः" लुप्त

१०. यथा लंसूत्रे संसक्ता for (सक्ता)
१२. सेव तत्र लम्बरेखा for (सेल)
१८. संलग्नौ for (यंलग्नौ) १९. लम्बः for (लम्ब)
२०. अज चापस्य for (चापस्य)

जाता । इयं वव^१ लम्बरूप^२ अव चापज्यायाः समानांतरास्ति । अउ^३ रूपा^३ अव चापं^३
छायायाः निष्पत्तिः^४ अद^४ अर्द्ध^४ व्यासेन तथास्ति यथा वव जीवा निष्पत्तिः वदकोटि-
ज्यायास्ति पुनः तथा व्यासः अज व्यासे लम्बः कल्पितः । त चिन्हात् तल लम्बतया^५-
व्यासे कार्यः तदा अयं तललम्ब^५ व अव चाप कोटि छाया भविष्यति । इयं छाया च
कोटिज्यायाः समानांतरा भविष्यति । भुज चापछायायोरन्यतरस्या^६निष्पत्तिर्द्व^७न-
व्यासो न तथास्ति यथा अ व्याद्ध^८सस्य निष्पत्तिः^९ द्वितीये छायायास्ति । अस्योपपत्ति^{१०}
उअ रेखा निष्पत्तिः^{११} अद रेखया^{१२} हत^{१३} रेखयापि तथास्ति हतरैखानिष्पत्तिः^{१४} तत्^{१५}

(क) १. अवलम्बरूप for (वावलम्बरूप) २. रूप for (रूपा) (ख)

३. चाप छायाया for (चापं छायायाः)

४. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) (ख)

५. तय for (तथा) (ख)

६. लम्बः for (लम्ब) (ख)

७. तय for (तथा) (ख)

८. लम्बः for (लम्ब) (ख)

९. छायाकोटि छायायो for (छायायो) (ख)

१०. अन्यतरस्याः for (रन्यतरस्या) (ख)

११. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

१२. + व्यासाद्धेन तथास्ति यथा अर्द्धव्यासस्य निष्पत्ति +

१३. द्वितीय for (द्वितीये)

१४. पत्तिः for (पत्ति) (ख)

१५. दत्त for (हत) (ख)

१६. 'स्ति' लुप्त

१७. दत्त for (हत)

१८. तलरेखयास्ति for (तत् छायायास्ति) (ख)

(ख) ३. अवचाप for (अवचापं)

११. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)

१२. व्यासाद्धेन for (द्वं नव्यासो)

१३. यथा for (यथा अ)

१४. व्यासाद्धस्य for (व्यासाद्धस्य)

१५. द्वितीय for (द्वितीये)

१६. + यथा +

१७. दत्तरेखा for (हतरेखा)

छायास्ति । अथ यदैकं कश्चनांकः द्विस्थः एकत्र एक छायाया गुण्यते परत्र द्वितीय
छाया भाज्यते तदो गुणनफलं लब्धिफलं च समानं भवति । स्यात्, अस्योपपत्तिः
यद्यद्व्यसो रूपं कल्प्यते मं एकं अंकः कल्पितं तदा रूप निष्पत्तिः अउ छायाया
मृनयो निष्पत्तिरिवास्ति पुनर्मंत छायाया भाज्यं तदास्य लब्धिफलं संकल्पितं तदा
रूपनिष्पत्तिः तल छायाद्यातथास्ति यथा स निष्पत्तिः म अंकं नास्ति तस्मात्

(क) १. +मंक+

२. ३. ४. लुप्त

५. लुप्त

६. स्यात् for (भवति)

६. कल्पते for (कल्प्यते)

१०. एक for (एक)

११. अंक for (अंकः)

१२. +कल्पितं एत तत् मं एकत्र अउ छायाया गुणितं गुणनफलम वनं +

१५. मनयो for (मृनयो) (ख)

१६ निष्पत्ति for (निष्पत्ति)

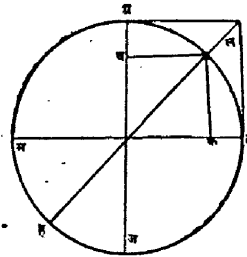
१७. ÷ ल +

१८. छायाया for (छायाया)

१९. संकल्पितं for (संकल्पित)

२०. छायाया for (छायाद्या) (ख) २१. मंकि for (म अंकं)

(ख) १. यदैकः for (यदैक)

७. 'स्यात्' लुप्त

१९. संकल्पितं for (संकल्पित)

८. यद्यद्व्य for (यद्यद्व्य)

१०. ११. १२. रोमंकः अंकः for (मं एकं अंकः)

१३. कल्पितः for (कल्पितं)

१४. +एतत् मं एकत्र अउ छायाया गुणितं गुणनफलं च नं कल्पितं +

१७. पुनः मंतलछायाया for (पुनर्मंत छायाया भाज्यं)

२१. म अंके for (म अंकं)

तस्य^१ लनिष्पत्तेः^२ छाया^३रूपेण तथास्ति यथा ममयो^४निष्पत्तिरस्ति तल^५ निस्यंनिरूपेण^६ तथास्ति यथा रूपनिष्पत्तिः^७ कारेन^८ अस्ति तस्मात् तं^९ गुणफलं^{१०} संभजन फलं एक रूपं जातं । अथ च चाप^{११} छाया प्रथमछायाभिधा^{१२} कौटिछाया^{१३}भिधास्ति ।

अथ प्रथम छायाया सारिणी अंशाद्^{१४} पञ्चचत्वारिंशदंशपर्यन्तं षष्टि व्यासाद्^{१५} कृत्वा लिखितास्ति ।

इति छायोपपत्तिः

(क) १. 'स्य' लुप्त

२. निष्पत्तिः for (निष्पत्तेः) ३. लुप्त 'छाया' (ख)

४. ममयो for (ममयो) ५. तलयो (for) (तल)

६. निष्पत्तिरूपेण for (निस्यंनिरूपेण)

७. + अडेन अस्ति अपि च मनयो निष्पत्तिरिवास्ति तस्मात् म निष्पत्तिः सेन तथास्थि यथामस्य निष्पत्तिः त+

८. कारेण for (कारेन) ९. 'न' लुप्त

१०. नं for (तं) (ख)

११. गुणनफलं for (गुणनफलं) (ख)

१२. छायाया for (छाया) १३. + म+

१४. + द्वितीय छाया+ (ख) १५. + मंशाद्+ (ख)

१६. १७. लुप्त

(ख) १. तल for (तस्यल) २. निष्पत्तिः for (निष्पत्तेः)

४. समयो for (ममयो) ६. निष्पत्ति for (निस्यंनि)

७. + अडेन अस्ति अपि च मनयोनिष्पत्तिरिवास्ति, तस्मात् मनिष्पत्तिः सेन तथास्थि यथामस्य निष्पत्तिः त+

८. कारे for (कारेन)

क

चाप	०	१	१	२	२	३	३	४	४	५	५	६	६	७	७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
अंश	०	१	१	२	२	३	३	४	४	५	५	६	६	७	७
छाया कला	३१	२	३४	५	३७	४८	४०	११	४३	१४	४६	२८	५०	२२	५३
विकला	२५	५०	१६	४३	११	४०	४१	४४	२०	५८	१६	२३	१०	१	२६
चाप	८	८	६	६	१०	१०	११	११	१२	१२	१३	१३	१४	१४	१५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	३०
अंश	८	८	६	६	१०	१०	११	११	१२	१२	१३	१३	१४	१४	१५
छाया कला	२२	५८	३०	१२	३६	३०	३६	४५	४५	१८	२१	२०	५७	३१	४
विकला	१७	१	११	२६	४७	१३	४६	४६	१२	६	८	१७	३५	१	३६
चाप	१५	१६	१६	१७	१७	१८	१८	१९	१९	२०	२०	२१	२१	२२	२२
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
अंश	१६	१७	१७	१८	१८	१९	२०	२०	२१	२१	२२	२३	२३	२४	२४
छाया कला	३८	१२	४६	२०	५५	२६	४	२६	१४	५०	२५	१	३८	१४	५१
विकला	१२	१७	२२	१६	५	४२	३३	३५	४०	१८	५६	४४	४	३०	१०
चाप	२३	२३	२४	२४	२५	२५	२६	२६	२७	२७	२८	२८	२९	२९	३०
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	३०
अंश	२५	२६	२६	२७	२७	२८	२९	२९	३०	३१	३१	३२	३३	३३	३४
छाया कला	२८	५	४२	२७	५८	१७	४५	५४	२४	४४	५४	३५	२५	५६	१८
विकला	७	१६	४६	३७	४२	७	५०	५४	१६	२५	६	३८	३१	४७	५७
चाप	३०	३१	३१	३२	३२	३३	३३	३४	३४	३५	३५	३६	३६	३७	३७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
अंश	३५	३६	३६	३७	३८	३८	३९	३९	४०	४१	४२	४३	४५	४५	४६
छाया कला	१७	३	४६	२६	१३	५६	४२	२८	१४	०	४७	२५	२३	१२	२
विकला	३६	६	५	३२	२२	५२	४६	४४	१२	५५	५१	३३	५२	४८	२३
चाप	३८	३८	३९	३९	४०	४०	४१	४१	४२	४२	४३	४३	४४	४४	४५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	३०
अंश	४६	४७	४८	४९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४५	४६	४७	४८	४९
छाया कला	५२	३३	३५	२७	२२	४४	६	५	१	५६	४७	५६	५६	५७	०
विकला	१८	३५	१३	३७	४६	४१	२६	१	२७	४८	३	१६	२६	५३	०

ख

चाप	०	१	१	२	२	३	३	४	४	५	५	६	६	७	७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
अंश	०	१	१	२	२	३	३	४	४	५	५	६	६	७	७
छाया	३१	२	३४	५	३७	४८	४०	११	४३	१४	४६	२८	५०	२२	५३
कला	२५	५०	१६	४३	११	४०	४१	४४	२०	५८	१६	२३	१०	१	१६
विकला	२५	५०	१६	४३	११	४०	४१	४४	२०	५८	१६	२३	१०	१	१६
चाप	८	८	९	९	१०	१०	११	११	१२	१२	१३	१३	१४	१४	१५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
अंश	८	८	९	१०	१०	११	११	१२	१२	१३	१३	१४	१४	१५	१६
छाया	२२	५८	३०	१२	३६	३०	३६	४५	४५	१८	५१	२४	५७	३१	४
कला	१७	१	११	२६	४७	१३	४६	२६	१२	६	८	१७	३५	१	३६
विकला	१७	१	११	२६	४७	१३	४६	२६	१२	६	८	१७	३५	१	३६
चाप	१५	१६	१६	१७	१७	१८	१८	१९	१९	२०	२०	२१	२१	२२	२२
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
अंश	१६	१७	१७	१८	१८	१९	१९	२०	२०	२१	२१	२२	२२	२३	२४
छाया	३८	१२	४६	२०	५५	२६	४	२६	२४	५०	२५	१	३८	१४	५१
कला	३२	१७	२२	१८	५	४३	३३	३५	५०	१८	५६	५५	४	३०	१०
विकला	३२	१७	२२	१८	५	४३	३३	३५	५०	१८	५६	५५	४	३०	१०
चाप	२३	२३	२४	२४	२५	२५	२६	२६	२७	२७	२८	२८	२९	२९	३०
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
अंश	२५	२६	२६	२७	२८	२८	२९	२९	३०	३१	३१	३२	३३	३३	३४
छाया	२८	५	४२	२७	५८	१७	४५	५४	३४	४४	५४	३५	१५	५६	१८
कला	७	१६	४६	३७	४२	७	५०	५४	१६	२	६	३८	३१	४७	२८
विकला	७	१६	४६	३७	४२	७	५०	५४	१६	२	६	३८	३१	४७	२८
चाप	३०	३१	३१	३२	३२	३३	३३	३४	३४	३५	३५	३६	३६	३७	३७
	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०
अंश	३५	३६	३६	३७	३८	३८	३९	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६
छाया	२७	३	४६	२९	१३	५६	४२	२८	१४	०	४७	३५	२३	१२	२
कला	३४	६	५	३२	२२	५२	४६	४४	१२	४५	५१	३३	५२	४८	२३
विकला	३४	६	५	३२	२२	५२	४६	४४	१२	४५	५१	३३	५२	४८	२३
चाप	३८	३८	३९	३९	४०	४०	४१	४१	४२	४२	४३	४३	४४	४४	४५
	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०	३०	०
अंश	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५५	५५	५५	५६	५७	५८	६०
छाया	५२	३३	३५	२७	२२	४४	६	५	१	५८	५७	५६	१६	५७	०
कला	१८	३४	१३	३७	४६	४१	२६	१	२७	४८	३	१६	२६	४३	०
विकला	१८	३४	१३	३७	४६	४१	२६	१	२७	४८	३	१६	२६	४३	०

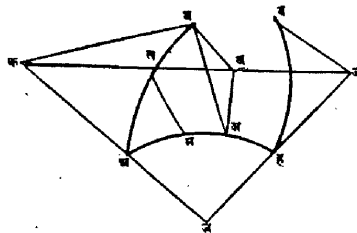
अवज त्रिभुजे अकोण छाया निष्पत्तिः अकोणसन्मुखं भुजं छायायां तथास्ति यथावसमकोणजीवायोः निष्पत्तिः अव चापं ज्ययास्ति । अस्थोपपत्तिः अज चापं अव चापं च तथा वद्धं नीयं यथा प्रत्येकं नवत्यंशमितं स्यात् बृहद्बृत्तस्य दह चापं संयोज्यं, उ चिन्हं^३ गोलकेन्द्रं कल्पनीयं, अस्मात् केन्द्रात् उ अ उ ज उ ह व्यासा-
र्द्धानि संयोज्यानि, पुनः वलं^१ लम्बदैनलं^२ अद बृत्ते निष्काशयो^५ उ जं^१ जं^१ उ^१ ह व्या-
साद्धं^१ रूपेद्धं^२ चिन्हं^३ त चिन्हं^३ पर्यन्तं वद्धं^४ नीया तदा प्रत्येकं वव रेखा दत्त रेखा चवज
चापदहचापयोः छाया भविष्यति । पुनर्दव पूर्णज्या संयोज्या । इयं वद्धं नीया
उग्र व्यासाद्धं^५ च वद्धं नीयं यथा एतद्वयं^२ क चिन्हे सम्पातं करिष्यति, तदा क तवं^३

- (क) १. +बज+
 ३. चिह्न for (चिह्न)
 ५. वव for (वल)
 ७. +वौ+
 ९. +रेख+
 ११. 'उ' लुप्त
 १२. व for (व)
 १४. पर्यंत for (पर्यंत)
 १६. द्वं for (द्वं)
 १८. रूप for (रूप)
 २०. द्व for (द्व)

(ख) १. +बज+
 ५. बवलम्बदतलम्बी for (बवलम्बदतलम्बी)
 १०. 'ज' लुप्त

२. +सम+
 ४. केन्द्र for (केन्द्र) (ख)
 ६. दतलं for (दतलं)
 ८. निष्काश्यौ for (निष्काश्यौ) (ख)
 १०. ज for (जं)
 १३. चिह्न for (चिह्न) (ख)
 १५. वदनीये for (वदनीया)
 १७. 'ए' लुप्त
 १९. व्यासाद for (व्यासाद)
 २१. कृतं व for (कतवं)

१५. वदनीयौ for (वदनीया)

चिन्हं^१ त्रयं सरसैक रेखा पतितं स्यात्, कुतः^३ एत्वं चिन्हं त्रयं समानांतरं वव लम्ब दत्तं लम्बयोः भूतले अहं वृत्तं भूतले चास्ति । तस्मात् तवकैकासरला रेखा दत्तकं त्रिभुजे तव रेखा भूमि समान्यंतरा तद्भुज द्वये पतितास्ति, तस्मात् अकोण छाया-दतेरेखायाः निष्पत्तिः अकोण सम्मुखभुज छाया रेखायां दक रेखा कव रेखयो निष्पत्तिरिवास्ति । अपि च समकोणज्या तुल्यादं अपदज्या निष्पत्तिः अवचापज्यया-स्ति पुनरपि अकोण छाया पतिष्यति । व समकोण ज्यया तथास्ति यथा वजचाप छायाया निष्पत्तिः वअ चाप जीवयास्ति तदा लभ चाप छाया निष्पत्तिः ल अ

(क) १. चिह्न for (चिह्न) (ख)

२. सरसैक for (सरसैक) (ख)

३. एतच्चिह्न for (एतच्चिह्न)

४. 'त' लुप्त

५. धरातले for (भूतले)

६. 'भू' लुप्त

७. +जाता+ (ख)

८. वव for (तव) (ख)

९. समानंतरा for (समान्यंतरा)

१०. दत्त for (दत्ते) (ख)

११. अकोण for (अकोण)

१२. सम्मुख fo (सम्मुख)

१३. +वव+ (ख)

१४. रेखा पादक for (रेखपादक)

१५. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) (ख)

१६. तुल्याद for (तुल्याद) (ख)

१७. छायायाः for (छाया) (ख)

१८. निष्पत्तिः for (पतिष्यति) (ख)

१९. वं for (व)

२१. ज्यीवयास्ति for (जीवयास्ति)

२२. +यदि अकोण सम्मुखान्यभुजः कल्प्यते यथा लम चापं अद चापे लम्बरूपं स्यात् +

२३. लम for (लभ) (ख)

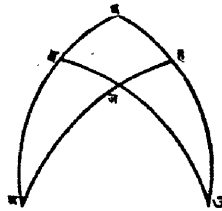
(ख) ३. एतच्चिह्न for (एतच्चिह्न)

२०. छाया for (छायाया)

२२. +यदि अकोपसम्मुखान्यभुजः कल्प्यते । यथा लमचापं अदचापे लम्बरूप-मस्ति +

चापज्यया तथास्ति यथा वज चाप छाया निष्पत्तिः वज्र चापज्यया स्ति कुतः
एतन्निष्पत्तिद्वयं अकोणछाया त्रिज्ययोर्निष्पत्ति तुल्यमस्ति । तस्मात् चाप जीवानां
निष्पत्तयः तच्चापशरछायाणां वान्यक्रान्तिछायाणां निष्पन्नतुल्या भवति । इद-
मेवास्मकं मिष्टं अक्षपूर्वक्षेत्रांतरगतानि क्षेत्राणि निरूप्यते । तत्र पूर्वोक्त क्षेत्रमेव
कार्यं दह चापं तथा वद्धनीयं यथा अद वृत्ते उ ध्रुव चिह्ने च लग्ने स्यात् । अकोण-
सन्मुखभुज वज्र चापस्य कोटि ज्यायाः निष्पत्ति व समकोणं सन्मुख करकणा-
अज चापकोटिज्यया तथास्ति यथा समकोणज्या निष्पत्तिः शेषभुज अत्र चाप
कोटिज्यायास्ति । अस्योपपत्तिः ज ह उ त्रिभुजे हंसमकोणस्ति यत् अचिह्ने दक्ष

- (क) २. निष्पत्तय for (निष्पन्न) ३. इव for (तुल्यां)
४. स्युः for (भवति)
५. इदमेवास्माकमिष्टं for (इदमेवास्माकमिष्टं) (ख)
६. अथ for (अक्ष) (ख) ७. क्षेत्रांतरगतानि for (क्षेत्रांतरगतानि)
८. + वज्रचापं + (ख)
९. 'च' लुप्त १०. लग्नं for (लग्ने) (ख)
११. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) १२. कोण for (कोण)
१३. कर्ण for (करकणा) १४. ज्यायास्ति for (ज्यायास्ति) (ख)
१६. कोणमस्ति for (कोणस्ति) १७. अचिह्ने for (अचिह्ने) (ख)
१८. इ for (क्ष)

- (ख) १. तुल्ययास्ति for (तुल्यमस्ति)
२. निष्पत्ति for (निष्पन्न) ३. तुल्या for (तुल्यां)
४. भवन्ति for (भवति) ५. जहक for (जहउ)
१६. हंसमकोणोस्ति for (हंसमकोणस्ति)
१८. दक्षकृतस्य for (दक्षवृत्तस्य)

द्वत्तस्य ध्रुवस्यामस्ति वज चाप कोटि^२ उ ज^३ चाप ज्याया निष्पत्तिः अज चाप कोटिज्या जह चापज्यया तथास्ति यथा समकोणज्या निष्पत्तिः अत्र चाप कोटि-
द्व चापज्यया उ कोणज्या तुल्ययास्ति प्रकारांतरं अकोण कोटिज्यया निष्पत्तिः
प्रकोण सन्मुख भुज व चाप कोटिज्यया तथास्ति यथा ज कोणज्या निष्पत्तिः
समकोण ज्ययास्ति । अस्योपपत्तिः जह उ त्रिभुजे अकोटिज्या तुल्यायाः ह उ चाप-
ज्यायाः निष्पत्तिः वज भुज कोटिज्यारूपया ज उ चापज्यया तथास्ति यथा ज
कोणज्या निष्पत्तिः समकोण ज्ययास्ति । पुनः प्रकारांतरं अकोण कोटिज्याया
निष्पत्तिः समकोण जीवया तथास्ति, यथा अज कोटिछाया निष्पत्तिः अत्र कोटि-
छायायास्ति । अस्योपपत्तिः ह उ ज त्रिभुजे अकोण कोटिज्यारूपाया ह उ चापज्यायाः
निष्पत्तिः समकोणज्यारूपया सदचापज्यया तथास्ति, यथा अज कोटि हज
चाप छायायाः निष्पत्तिः उ कोण छाया रूपया अत्र कोटि द्व चाड छायायास्ति,

(क) १. ध्रुवस्थानमस्ति for (ध्रुवस्यामस्ति) (ख)

२. + ज्या +

४. ज्यायाः for (ज्याया)

५. 'ज्या' लुप्त (ख)

६. स्त for (स्ति)

७. ज्याया for (ज्या)

८. ज्याया for (ज्यया) (ख)

९. + ज + (ख)

१०. स्त for (स्ति)

११. ज्याया for (ज्या) (ख)

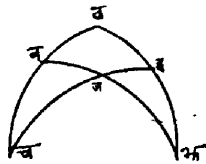
१२. 'तथा' लुप्त

१३. 'कोण' लुप्त

१४. 'तथा स्ति' लुप्त

१५. विसर्ग लुप्त

१६. चाप for (चाउ) (ख)

(ख) ३. 'ज' लुप्त

पुनः प्रकरांतरं अज कोटिज्यायाः निष्पत्तिः समकोणज्यया तथास्ति, यथा अकोण कोटिछाया निष्पत्तिः ज कोण छायायास्ति । अस्योपपत्तिः हउज त्रिभुजे अज कोटि जह चापज्यया^३ निष्पत्तिः ज कोण छायायास्ति ।

द्वादश प्रकरणं समाप्तम्

(क) १. प्रकोरांतरं for (प्रकरांतरं)

२. अस्योपपत्तिः for (अस्योपपत्तिः)

३. ज्याया for (ज्ययाः)

४. + समकोणज्यया तथास्ति यथा अकोणकोटिरूपायाः हउ चाप छायाया निष्पत्तिः + (ख)

(ख) १. प्रकरांतरं for (प्रकरांतरं)

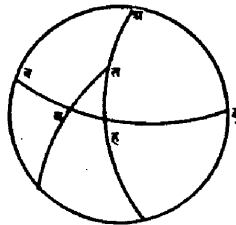
३. ज्यायाः for (ज्ययाः)

अथ त्रयोदश प्रकरणम्

अत्र क्रान्तिः साधनं निरूप्यते तत्र क्रान्तिर्नाम^२ ध्रुवद्वयगतवृत्तेषु नाडि-
मंडलक्रान्ति मंडलयोरंतरं ध्रुवद्वयगतवृत्तं च याम्योत्तर वृत्तवदस्ति । याम्योत्तरवृत्तं
च खस्वस्तिकाधः स्वस्तिकलग्नं सदास्ति पदं च दशं शकलं तत्र अवजदं आयनवृत्तं
ग्रहजं नाडी वृत्ताद्धं वहदं क्रान्ति वृत्ताद्धं च कल्पितं ह चिह्नं मेष सम्पातः, व चिह्नं
मकरस्थानं, द चिह्नं कर्क स्थानं उ चिह्नं ध्रुव स्थानं च कल्पितं । क्रान्ति-
वृत्तस्यैक राशिचापं हत्वं कल्पितं तत्र उवतं ध्रुव वृत्तचापं कल्पितं । तस्मात् इवल
चापं हव चापस्य क्रान्तिरस्ति । इयमेव साध्यास्ति ह्यत्र उव वृत्तक्षेत्रे उ अपवादज्या
निष्पत्तिः अवचाप परमक्रान्तिज्यया वक्ष्यमाणानिष्पत्त्योर्धातोस्ति वक्ष्यमाण

(क) १. विसर्गं लुप्त (ख)	३. द्वयागत for (द्वयगत)
४. नाडी for (नाडि)	६. वृत्तं for (वृत्त)
७. वदति for (वदस्ति)	८. 'ख' लुप्त
९. लग्नं for (लग्न)	१०. पंच for (पंचदश)
११. शकलं for (शकल)	१२. आयन for (आयन)
१४. वृत्तस्यैक for (वृत्तस्यैक)	१५. वं for (त्वं) (ख)
१६. वत for (इवल) (ख)	१७. इवमेव for (इयमेव)
१८. 'वा' लुप्त (ख)	२०. धातोस्ति for (धातोस्ति)

(ख) २. नाडिध्रुव for (नाडिध्रुव)	
५. दध्रुव for (ध्रुव)	
१०. पंचदश for (पंचदश)	
१२. आयनवृत्तं for (आयन वृत्त)	
१३. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं)	१६. "वक्ष्यमाण—धातोस्ति" लुप्त

निष्पत्ती यथा एका उत पदज्या निष्पत्तिः तव इष्टक्रान्तिज्ययास्ति, द्वितीया कल्पितैक राशिहव चाप ज्यायाह वपदज्ययास्ति, अत्र प्रमाण षट्कमस्ति, तत्र पंचराशिज्ञानमस्ति, एकोह्यं ज्ञातः तत्र राशित्रयं व्यासाद्धं मस्ति एकं परम क्रान्ति ज्यास्ति २४।१५।१७।३०। परम क्रान्तिप्रमाणेन २३।५१।२०। एकं भुज्यास्ति । द्वितीय-निष्पत्तिः घाततिष्पत्तेः शोध्यते तदा प्रथमनिष्पत्तिं ख शिष्यते व्यासाद्धस्यानेनाङ्केन १२।७।५९ या निष्पत्तिः संवावशिष्टे पृष्ठक्रान्ति ज्याजाता । अस्याः क्रान्तिप्रकारांतरं तत्र राशिषट्कमध्ये प्रथम तृतीय राशि समानौ स्तः । तत्रापि प्रथम राशिः प्रभधनफलेतृतीयः द्वितीयधन फलेति तदा परमक्रान्तिज्यारूप-द्वितीयराशे निष्पातः तव चापज्या चतुर्थराशिना तथास्ति, त्रिज्यारूप

(क) १. निष्पत्तीयंथा for (निष्पत्ती)

३. ज्यायाः for (ज्यायाह)

४. एतत् for (अत्र)

७. हि for (ह)

६. १५७। for (१७)

१०. २।३।५१।२० for (२३।५१।२०)

११. + चास्ति +

१३. निष्पत्तिः for (निष्पत्तेः)

१५. विसर्गं लुप्त

१७. + प्रमाण +

१६. प्रभधनफले for (प्रभधनफले)

२२. निष्पत्तिः for (निष्पातः) (ख)

६. राशीनां for (राशि)

८. 'य' लुप्त

१२. भुज for (भुज्या)

१४. 'पृ' लुप्त (ख)

१६. + ११।४० ज्या पुनः +

१८. राशी for (राशि) (ख)

२१. 'ति' लुप्त

(ख) २. "हव - ज्यायास्ति" लुप्त

५. "तत्र—ज्ञातः" लुप्त

६. १५७। for (१७)

१२. भुजज्याचास्ति for (भुज्यास्ति)

१६. + ११।४० ज्ञाता +

१७. + प्रमाण +

२०. + प्रमाण +

२१. धनफलेस्ति for (धनफलेति)

षष्ट राशे (निष्पत्तिः एक^२ राशिज्या^३ पंचम^४ राशिनास्ति प्रकारान्तरं चाप^५ क्षेत्रेण^६ निरूप्यते । हव^७ चापज्याया निष्पत्तिः तव^८ चापज्यया त्रिज्या^९ हकोणज्ययो^{१०} निष्पत्तिरिवास्ति ।

अथ छाया क्षेत्र प्रकारेण निरूप्यते, हकोण कोटिज्यायाः^{११} निष्पत्ति^{१२} त्रिज्यया^{१३} तथास्ति यथा हवकोटि छायायाः^{१४} निष्पत्तिः^{१५} हकोण^{१६} छायायास्ति^{१७} षष्टिभितं^{१८} कल्पितं, अस्य ज्या ५१।५७।४१ एता वन्तिता जाता एतैः प्रकारैरेव क्रान्तिज्याः^{१९} २१।०।५४ क्रान्तिश्च २०।२०।१६ जाताः^{२०} अनेनैव प्रकारेणैक पदस्य क्रान्ति निष्काश्य^{२१} कोष्ठकेषु लिखिता^{२२} ।

त्रयोदश प्रकरणं समाप्तम्

- नोट—१. से १५ तक सब लुप्त १६. विसर्गं लुप्त
 १७. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) (ख) १८. छायाया for (छायायाः)
 २०. हकोटि for (हकोण)
 २१. +तस्मात् हतं विदितं भविष्यति पुनः हत चाप ज्याया निष्पत्तिः त्रिज्यया
 यथा तव चाप छायाया निष्पत्तिः ह कोण छायायास्ति तस्मात् तव चापमपि ज्ञातं
 भविष्यति पुनः हव चापं +
 २२. षष्टिभितं for (षष्टिभितं)
 २३. एतावन्मिता जाता for (एतावन्मिता)
 २४. विसर्गं लुप्त २५. विसर्गं लुप्त
 २७. २७।३०।६। for (२०।२०।१६) (ख)
 २८. विसर्गं लुप्त २९. क्रान्ति for (क्रान्ति) (ख)
 ३०. निष्काश्य for (निष्काश्य) ३१. लिखिताः for (लिखिता) (ख)
 ३२. ३३. ३. लुप्त (ख)
 (ख) १०. चापज्यायाः for (चापज्याया)
 १६. +हतकोटि छायायास्ति तस्मात् हतं विदितं भविष्यति पुनः हत चापज्यायाः
 निष्पत्तिः +
 २१. तस्मात् for (त)
 २२. तव चापमपि ज्ञातं भविष्यति पुनः हव चाप षष्टिभितं for (षष्टिभितं)
 २३. एतावन्मिता जाताः for (एतावन्मिता जाता)
 २६. २१।१०।५४ for (२१।०।५४)
 ३०. निष्काश्य for (निष्काश्य)

अथ चतुर्दशं प्रकरणम्

तत्र निरक्षोदयानयनं निरूप्यते । तत्रादौ निरक्षोदयस्वरूपमेवोच्यते अभीष्टं
क्रांतिं वृत्तांशे ध्रुववृत्ते संलग्ने सति तत् यत्र नाडी वृत्ते संलग्नं भवति, तस्य मेषा
देशकासात् तच्चिन्हं पर्यन्तं निरक्षोदशब्द वाच्यं एभिन्निरक्षोदयं क्रांति वृत्तांशस्य
याम्योत्तरवृत्तात् गतकालो ज्ञायते निरक्षक्षितिजं ध्रुव वृत्तमेव ।

अथ षोडशं शकलम्

तत्र पंचदश क्षेत्रमेव कार्यं तत्र हव चाप ज्ञानमस्ति अस्मात् हत चापं
ज्ञानं क्रीयते ह अ उ क्षेत्रे उ व चापज्या निष्पत्ति व अ चापज्यया वक्षमाण निष्प-

(क) १. निरक्षोदय for (निरक्षोदय)

३. वृत्तांशे for (वृत्तांशे) (ख)

५. 'तत्' लुप्त

६. वृत्ते for (वृत्ते)

७. लुप्त

८. मेषादः for (मेषादे)

९. सकाशात् for (शकासात्) ११. + यच्चाप +

१२. निरक्षोदय for (निरक्षोद)

१३. निरक्षोदयः for (निरक्षोदयै)

१४. वृत्तांशस्य for (वृत्तांशस्य)

१५. पंचदशं for (पंचदश)

१६. चाप for (चापं) (ख)

१७. कियते for (क्रीयते) - १८. + व +

२०. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) (ख)

(ख) २. अनुस्वार लुप्त

४. सन्ति for (सति)

८. मेषादेः for (मेषादे)

१०. यतच्चिन्ह for (तच्चिन्ह)

११. + यच्चाप नाडीवृत्तस्यत +

१३. एभिन्निरक्षोदयैहि for (एभिन्निरक्षोदयै)

१७. क्रियते for (क्रीयते)

१८. ह्यउव for (ह्यउ)

क

चाप	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५
क्रांति- अंशादि	०	०	१	१	२	२	२	३	३	४	४	४	५	५	६
	२४	४७	१२	३७	१	२५	४६	१३	३७	१	२५	४६	१३	२६	३०
	३६	३१	४६	०	१२	२२	३०	३५	३७	१८	३२	२४	५१	५३	३०

चाप	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
क्रांति- अंशादि	६	६	७	७	७	८	८	८	९	९	९	१०	१०	११	११
	२४	४७	१०	१३	१७	२०	४२	५	२८	४८	१२	३४	५६	१८	३६
	१	२६	१५	४७	३	०	४०	३२	५	२६	५६	५७	४१	२५	५६

चाप	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५
क्रांति- अंशादि	१२	१२	१२	१३	१३	१३	१४	१४	१४	१५	१५	१५	१६	१६	१६
	१	२२	४३	४	३०	४५	५	२३	४५	४	२३	४२	८	१८	३७
	२०	३०	२८	१४	४७	६	११	२२	१६	४	१०	२	३८	२८	१

चाप	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
क्रांति- अंशादि	१६	१७	१७	१७	१८	१८	१८	१९	१९	१९	१९	२०	२०	२०	२०
	५४	१२	२६	४६	२	१६	३५	५०	१	२०	३५	४६	३	१७	३०
	४	३६	२६	२०	५३	१५	४५	५१	५७	१७	२८	४२	३१	४	६

चाप	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५
क्रांति- अंशादि	२०	२०	२१	२१	२१	२१	२१	२२	२२	२२	२२	२२	२२	२२	२२
	४२	५५	०	७	१८	३०	४१	५१	२	११	२०	१८	३७	४५	५२
	५८	२४	०	२१	५८	५१	०	२५	२५	१	११	५८	१७	४१	१६

चाप	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०
क्रांति- अंशादि	२२	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३
	५६	६	१२	१८	२३	२८	३२	३६	४०	४३	४५	४७	४९	५०	५१
	४१	१७	२६	११	१८	१६	३०	३५	२	२	३४	६	४६	२५	२०

ख

चाप	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५
क्रांति- अंशादि	०	०	१	१	२	२	२	३	३	४	४	४	५	५	६
	२४	४८	१२	३७	१	२५	४६	१३	३७	१	२५	४६	१३	३६	०
	३६	३१	४६	०	१२	२२	३०	३५	३७	१८	३२	२४	५१	५३	२०
चाप	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
क्रांति- अंशादि	६	४	७	७	७	८	८	९	९	१०	१०	१०	११	११	११
	२४	४७	१०	१३	१७	२०	४२	५	२८	५०	१२	३४	५६	१८	३६
	१	२६	१५	५७	३	०	५०	३२	५	२६	४६	५७	४१	२५	५६
चाप	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५
क्रांति- अंशादि	१२	१२	१२	१३	१३	१३	१४	१४	१४	१५	१५	१५	१६	१६	१६
	१	२२	४३	४	२७	४५	५	२५	४४	४	२३	४२	०	१८	३७
	२०	३०	२८	१४	४७	६	११	२	१६	४	१०	२	३८	१८	१
चाप	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
क्रांति- अंशादि	१६	१७	१७	१७	१८	१८	१८	१९	१९	१९	१९	२०	२०	२०	२०
	५४	१२	२६	४६	२	१६	३५	५०	५	२०	३५	४६	३३	१७	३०
	४७	२६	३६	२०	५३	१५	४५	४१	५७	१७	२८	४२	३१	४	६
चाप	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५
क्रांति- अंशादि	२०	२०	०	२१	२१	२१	२१	२२	२२	२२	२२	२२	२२	२२	२२
	४२	५५		७	१८	३०	४१	५१	१	११	२०	२८	३७	४५	५२
	५८	२४	०	२१	५८	५१	०	२५	२५	१	११	५८	१७	४१	१६
चाप	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०
क्रांति- अंशादि	२२	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३
	५६	६	१२	१८	२३	२८	३२	३६	४०	४३	४५	४७	४९	५०	५१
	४१	१७	२६	११	१८	१६	३०	३५	२	२	३४	१६	४६	२५	२०

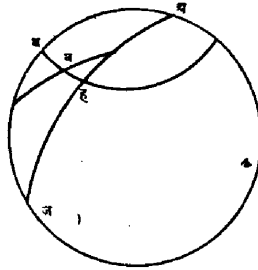
निरक्षोदयांशाः

१	२	३	४	५	६	७	८	९
६	६	६	६	६	१०	१०	१०	१०
१०	१५	२५	४०	५६	३६	३४	४७	५५
		२७			२६			३२
			५०		५४			१६

त्योर्धातो स्ति वक्ष्यमाण निष्पत्ति यथा उ व चापज्यानिती यथा उ व चापज्या
 निष्पत्तिः तव चापज्या एकास्ति द्वितीया च तह चापज्या निष्पत्तिः ह अ चाप
 ज्याया तत्र उ व चापं ८६।८।४० अस्य ज्या ५४।४२।२६।३० व अ चापं तस्य ज्या च
 पूर्वं लिखितास्ति उ व चापं ७८।२०।०।३० अस्य ज्या ५८।४५।३७।३० वत चापं
 तस्य ज्या पूर्वं लिखितास्ति । ह अ चापं ववतिमितं ६० । अत्रापि प्रथम निष्पत्तिः
 घात निष्पत्तेः शोध्यते तदावस्ति १३ कस्य निष्पत्तिः, अनेनांकेना ५८।४५।३७।३०

- (क) १. धातोस्ति for (धातोस्ति) २. वक्ष्यमाण for (वक्षमाण)
 ३. निष्पत्ति यथा for (निष्पत्ति यथा)
 ४-६-७-८-९. लुप्त १०. वत for (तव) (ख)
 ११. ८६।८।४० for (८६।८।४०) १२. ५४।४२।२६।३० for (५४।४२।२६।३०)
 १३. पूर्वं लिखिता (पूर्वा) (ख) १४. नवति for ववति)
 १५. यदि for (अत्रापि) १६. घात for (घात) (ख)
 १७. वसिष्ठा for (वस्ति) (ख) १८-२०. लुप्त (तत्स्थाने — द्वितीया) द्वितीया
 २१. + स्यात् अस्यां २७।२६।१३ कस्य निष्पत्तिः +

(ख) ४. 'यथा—ज्या' लुप्त

५. 'निती' लुप्त ११. ८६।८।४०। for (८६।८।४०)
 १४. ७८।२०।०।३० for (७८।२०।०।३०) for (१३)
 १६. द्वितीया निष्पत्तिः स्यात् । अस्यां २७।२६।१३
 २१. अनेनांकेनास्ति for (अनेनांकेना)

इयं च निष्पत्तिः २८।०।५६।४० एतदंकमितो दशयांशज्यायाः व्यासाद्धे मानं
निष्पत्तिं तुल्या जाता तस्मात् हतं चापं २७।५० एतन्मितं जातं प्रकारांतरं बलं
कोटिज्याया निष्पत्तिः हव कोटिज्यया त्रिज्याहृतं कोटिज्ययो निष्पत्तिरिवास्ति ।
अथ पुनः हव चापं षष्टि ६० मितं कल्पितं तदा उ व चापं ६६।२६।५१ एतन्मितं
भविष्यति । अस्य ज्या ५६।११।५८ वात चापं तस्य ज्या च पूर्वं लिखितास्ति शेषां
राशयः यथा स्थिता एव तह चापज्यायाः निष्पत्तिः ह अ चापज्यया तथास्ति
यथैतस्य कस्य ४७।३१।२०।३० निष्पत्तिः अनेनाकेन ५६।११।५८ स्ति तस्मात्
तह चापज्या ५०।४४।१० एतन्मिता जाता । अस्याः चापं ५७।४४ तस्मात् प्रथम
राशेः कालो जातः २७।५० द्वितीय राशेः २६।५४ तृतीयराशेः पूर्वं राशिद्वयं काल

- (क) १. मितमुदयांश for (मितोदशयांश) ३. 'या' लुप्त
७. वत् for (बल) ८. ज्यायाः for (ज्याया) (ख)
९. हित for (हत) १०. लुप्त
११. वत for वत for (वात) (ख)
१२. लिस्तितास्ति for (लिखितास्ति) १३. शेषप्रमाणानि for (शेषा)
१४. लुप्त 'राशयः' (ख) १५. यथास्ति for (यथास्थिता)
१६-१७. तान्येव for (एव) (ख) १८. यथैतस्यांकस्य for (यथैतस्यकस्य) (ख)
१९. केनः for (केन) २०. + यथा +
२१. द for (तह)
२२. द्वितेय for (द्वितीय) २३. तृतीय for (चितीय)
(ख) २. दयांश for (दशयांश) ३. न या for (यानं)
४. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) ५. तत्तुल्या for (तुल्या)
६. २७।५०।५६ for (२७।५०) ७. वत for (बल)
२३. त्रितीय for (चितीय)

योगो नितनवतिमितो जातः ३२।१६ अनेनैव प्रकारेण दशांश दशांशाना उदयान
निष्काश्य सारणि कोष्ठकेषु लिखिताः सन्ति निरक्ष क्षितिज रूपेण ।

इति प्रथमाध्यायः ॥१॥

राजाधिराज प्रभुतोषणार्थे सम्राट् जगन्नाथ कृते सुशिल्पे सिद्धान्तसारे
खलु कौस्तुभेस्मिन्ध्याय आद्यो विरति जगाम ॥

- (क) १. प्रमाणेन for (दशांशाना) २. लुप्त
३. सारणी for (सारणि) ४. लिखितमस्ति for (लिखिताः)

५-६-७-८. लुप्त (तत्स्थाने—

राजाधिराज प्रभुतोषणार्थे सम्राट् जगन्नाथ कृते सुशिल्पे सिद्धान्तसारे खलु कौस्तु-
भेस्मिन्ध्याय आगाद्विरति धरास्यः”

९. इति for (इति)

१०. यह समस्त संदर्भ यहां ‘इति प्रथमाध्यायः’ से पूर्व है ।

- (ख) १. दशांशानां for (दशांशाना)
२. उदयान्निष्काश्य for (उदयान निष्काश्य)
६-७-८-९. सब लुप्त
११. प्रभुतोषणार्थे for (प्रभुतोषणार्थे)
१२. + इति प्रथमाध्यायः +

सम्राट् जगन्नाथकृते
सिद्धान्तसार कौस्तुभे
द्वितीयोध्यायः

२ पृष्ठ
खाली

अथ द्वितीयोऽध्यायः

स्त्रयोदश प्रकरणैः पञ्चविंशति क्षेत्रैः निरूप्यते । तत्र प्रथम प्रकरणे पृथिव्या^३ मनुष्यानां^३ कियत् प्रदेश पर्यन्तं सञ्चारोऽस्तीति निरूप्यते । पृथिव्याः नाडी वृत्तेन^४ ध्रुव वृत्तेन^५ च चत्वारिंश^६ कलानि भवन्ति । तत्र द्वे उत्तरतः^७ द्वे दक्षिणतश्च ये उत्तरत-
स्तयोर्मध्ये कैस्मिभशकले मया मनुष्य निवासो दृष्टः^८; कुतः सायनं मेषतुलादिस्थे
रवौ मध्यान्हे शंका^{१२} छाया नना देशेषु उत्तरत एवोपलब्धा तस्मात् ज्ञायते । अयं
मनुष्यसंचारः निरक्षादुत्तरत एवास्ति । पूर्वापर देशेषु मनुष्यसंचारः भाद्राश^{१३}
पर्यंतमेवास्माभिर्दृष्टः^{१४}; कुतः ग्रहेणोनां^{१५} साधनेन परमान्तर कालः त्रिशत् घटिका-
मित एवोपलब्धः^{१६}; नत्वधिकः । अथ तत्तद्देशेषु अक्षांशज्ञानं सूर्यं खमध्यस्थो भवति,

(क) २. पृथिव्यां for (पृथिव्या) (ख)

३. मनुष्याणां for (मनुष्यानां) ४. यत् for (कियत्)

६. ७. ८. लुप्त—तत्स्थाने + निरक्षक्षितिजरूपे उन्मंडलेन च +

९. चत्वारि शकलानि for (चत्वारिंश कलानि)

१०. वृत्तरतः for (उत्तरतः)

११. मध्यैकस्मिभशकले for (मध्यैकस्मिभशकले)

१२. शंकोः for (शंका)

१३. नानादेशेषु for (नानादेशेषु)

१४. 'त' लुप्त

१५. निरक्ष्यादुत्तरत for (निरक्षादुत्तरत)

१६. ग्रहणानां for (ग्रहेणोनां) (ख)

१७. तत्र for (तत्)

१८. सूर्यः for (सूर्ये)

(ख) १. विसर्गं लुप्त

५. + निरक्षक्षितिजरूपेण +

११. मध्यैकस्मिभशकले for (मध्यैकस्मिभशकले)

१२. शंकोः for (शंका)

१३. नाना for (नाना)

न^१ भवति, कदा भवतीति ज्ञानमेव तुलाकर्क^२ मकरादिस्य खोमध्यान्हे^३ द्वादशांगुल
शंकुप्रभाप्रमाणज्ञानं दिनरात्र्योः परमोपचया^४ चय ज्ञानं देशेषु^५ स्वोदय ज्ञानं
बृहद्बृत्तं^६ सम्पातजनित कोणप्रमाणज्ञानं च एतानि^७ अत्यावश्यकत्वात्प्रथमं
निरूप्यन्ते ।

इति प्रथम प्रकरणम्

(क) १. +वा+(ख)

२. मकरादिस्य for (मकरादिस्य) (ख)

३. खोः for (खो) (ख) ४. +प+

५. ज्ञानं for (ज्ञान) (ख) ६. तत्तद्देशेषु for (देशेषु) (ख)

७. बृहद्बृत्त for (बृहद्बृत्त)

८. अत्यावश्यकत्वात् for (अत्यावश्यकत्वात्)

१०. निरूपन्त for (निरूप्यन्ते)

(ख) ७. "बृहद्बृत्त—जनित" लुप्त

८. "कोण—ज्ञानं" लुप्त

अथ द्वितीय प्रकरणं प्रारम्भ्यते

तत्र परमदिनज्ञानात् अग्राज्ञानं साध्यते । तद्यथा अग्रानाम क्रान्ति वृत्त-
नाडीवृत्तयो क्षितिज वृत्तत्तरं षड्विंश दक्षांशनगरे परमदिनं ३३।१५। तत्रोदाहरणं
तत्र प्रथम क्षेत्रं अवज दंवा याम्योत्तर वृत्तं वहदं क्षितिजादं अहं जं नाडी-
वृत्तादं उ चिन्हं दक्षिणध्रुवस्थानं व चिन्हं मकरादि क्षितिज सम्पातं च कल्प-
यित्वा उ चिन्हं व चिन्हयोरुपरि उ व त चापं कार्यं क्षितिजस्यं वह चापं मकरा-
देरग्रा तस्या नयनं क्रियते । ^{१३}व चिन्हं ^{१३}त चिन्हं च याम्योत्तर वृत्ते युगपदे व संलग्नं
स्यात् । नाडीवल्यस्य त अ चापं व चिन्हस्य दिनादं मस्ति, नाडी वृत्तस्य ^{१५}जत चापं
रात्र्यदं मस्ति । तस्मात् नाडी वृत्तस्य हत्वं चापं दिनादं रात्र्यदं योः रत्तरदं मस्ति ।

(क) १. अग्राज्ञानं for (अग्राज्ञानं)

२. वृत्तयोः for (वृत्तयो) (ख)

४. दक्षांश for (दक्षांश)

५. ३६।१५ for (३६।१५)

६. 'व' लुप्त (ख)

७. अहंजं for (अहं जं) (ख)

८. चिन्हं for (चिन्ह)

९. द for (व)

१०. क्षितिजस्यं for (क्षितिजस्यं) (ख)

११. तस्य for (तस्या)

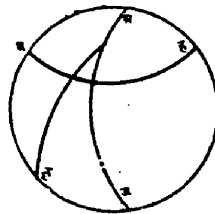
१२. १३. लुप्त—तत्स्थाने—(इदं प्रकटमेव)

१४. व for (त)

१६. ह त for (हत्वं) (ख)

१७. रत्तरदं for (रत्तरदं) (ख)

(ख) ३. षड्विंश for (षड्विंश)

१५. हजत for (जत)

एतत्तवस्थानस्य^२ परमं^३ चरमस्ति, कथितं^३ पुरे^३ तत् परमस्ति प्रमाणेनैतच्च परसपाद^३ होरा
तुलं^३ जातं, तस्यांशाः १८।४५ ह्य उव क्षेवे त अ चापज्यायाः निष्पत्तिः अह चाप-
ज्याया वक्ष्यमाण^५ निष्पत्त्योर्धातं^६ तुल्यास्ति । ते वक्ष्यमाणनिष्पत्ती यथा^{१०} उ चापज्यायाः^{१३}
निष्पत्तिः उव चापज्याया एकास्ति, वव चाप ज्याया निष्पत्तिः^{१३} वह चाप ज्याया
द्वितीयास्ति । त अ चापं हत चापस्य कोटिः^{१४} १७।११५ अस्याः ज्या ५६।४८।५७ उव
चापं च ६६।८।४० अस्य ज्या ५४।५२।२६ अह चापं तउ चापं वह चापं ध्रुत्येकं^{१५}
नवतिमितमस्ति । तत्र प्रथमनिष्पत्तिः यदि धातनिष्पत्तेः^{१६} शोध्यते तदा वसिष्ठा^{१७}
द्वितीया निष्पत्तिः^{१८} तस्मात्^{२०} वव चापज्याच ५१।५७।४३ एतन्मिता भविष्यति ।
अस्याः^{२२} चपि ६०।० तस्मात् हव चापं ३०।० एतन्मितं जातं ।

- (क) १. त् for (त्ति) २. परम for (परमं)
३. तदेत् for (तत्) ४. परमदिन for (परमस्ति)
५. चरसपादा for (तच्च परसपाद)
६. होरात्रि for (होरा) ७. तुल्यं for (तुलं) (ख)
८. वक्ष्यमाण for (वक्षमाण) ९. धातं for (धातं) (ख)
१०. वक्ष्यमाण for (वक्षमाण) ११. +त+ (ख)
१२. ज्यायाः for (ज्यायाः) (ख)
१३. +कवचापज्याया एकास्ति वद चापज्याया निष्पत्तिः +
१४. ७१, १५ for (१७१, १५) (ख)
१५. प्रत्येकं for (ध्रुत्येकं) (घ)
१६. धात for (धात) (ख) १७. निष्पत्तिः for (निष्पत्तेः)
१८. वसिष्ठा for (वसिष्ठा)
१९. पत्तिः for (पत्ति) (ख) २०. +स्यात्+ (ख)
२१. लुप्त (ख)
२२. अस्याश्चायं for (अस्याः चपि)

- (ख) १. एतनव for (एतत्तव) ४. दिन for (स्ति)
५. तच्चरं for (तच्चपर)
२२. चापं for (चपि) (ख)

अथ चापक्षेत्र प्रकारेणोच्यते

हृत कोटिज्यायाः निष्पत्ति^१ त्रिज्यया^२ तथास्ति यथा हव कोटिज्या निष्पत्ति^३
परम क्रांति तव कोटिज्ययास्ति ।

अथ छाया क्षेत्र प्रकारः^४

ह कोण लम्बा शकोटि^५ ज्यायाः^६ निष्पत्तिः^७ त्रिज्ययास्ति^८ सा हवकोटि-
छायाः^९ हृत कोटि छायायो निष्पत्तिरिवास्ति ।

-
- (क) १. पत्तिः for (पत्ति) (ख) २. त्रिज्यायाः for (त्रिज्यया)
४. प्रकारम् for (प्रकारः) ५. स for (सा)
६. ज्यायाःपत्तिः for (ज्यायाः निष्पत्तिः)
७. लुप्त ८. 'स्ति' लुप्त
९. 'सा' लुप्त १०. छायायाः for (छायाः)
११. छायाया for (छायायो)
(ख) ३. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
१२. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)

अथ तृतीय प्रकरणम्

तत्र अक्षांशचरकालाग्रान्यतमद्वयज्ञानेन तृतीयज्ञानं निरूप्यते^३ । तत्र पूर्वोक्तः^३ क्षेत्रे हतचापज्यायाः^४ निष्पत्तिः तत्रचापज्यया^५ वक्ष्यमाण निष्पत्त्यो-
 धतिरूपास्ति । वक्ष्यमाण निष्पत्तिर्यथा ह व चाप ज्याया^६ निष्पत्तिः^७ वव चाप ज्यै-
 कास्ति व उ चाप ज्या निष्पत्तिः उ अ चाप ज्यया द्वितीयास्ति । तत्र हत चाप ज्या
 ७६।१७।११ त अ ह व वव चापानां जोवाः पूर्व भुक्ताः^८ अ उ चापं नवतिमित-
 मस्ति, यदि प्रथम निष्पत्ति^९ घात निष्पत्तौ शोध्यते तदा वसिष्ठा^{१०} द्वितीया निष्पत्तिः
 स्यात् । सा च ३५।१६।२० एतदं क त्रिज्ययो निष्पत्ति रूपास्ति । इयं व उ चापांश
 ज्यास्ति । अस्य चापं ३६।०।३० । अथ चाप क्षेत्रं उ व व त्रिभुजे परमं^{११} चर काल
 कोटि ज्याया^{१२} निष्पत्ति व उ चाप ज्ययास्ति । तस्मात् परम क्रांति कोटि रूप व उ^{१३}

(क) १. त्रितीय for (तृतीय)

२. + तत्र चरकालाग्रज्ञाने न अक्षांश ज्ञानं निरूप्यते + (ख)
३. विसर्गलुप्त (ख) ४. ज्याया निष्पत्ति for (ज्यायाः निष्पत्ति)
५. वक्ष्यमाण for (वक्ष्यमाण) ६. घात for (घात) (ख)
७. वक्ष्यमाण for (वक्ष्यमाण)
८. नष्पत्तिः for (निष्पत्तिः) १०. छ for (वव)
११. ज्ययैकास्ति for (ज्यैकास्ति) (ख)
१२. १६।१७।११ for (७६।१७।११) (ख)
१३. मुक्ताः for (भुक्ताः) (ख) १४. इदि for (यदि)
१५. पत्तिः for (पत्ति) (ख) १६. घात for (घात) (ख)
१७. शिष्टा for (वसिष्ठा) १८. ३० for २० (ख)
१९. ३६।३० for (३६।०।३०) २०. परम for (परमं) (ख)
२१. + ज्यारूपायाः उकोराज्यायाः निष्पत्तिः वव चापरूपपरमाग्राः कोटि ज्ययास्ति
 यथा त्रि (ज्याया) +
२२. उमपि for (उ)

(ख) ८. ज्याया for (ज्याया)

२१. + ज्यारूपायाः उकोराज्यायाः निष्पत्तिः ववचाप रूपपरमाग्रा कोटिज्ययास्ति
 यथा त्रि +

ज्ञानं^१ भवति । अस्य कोटि^२ ज्यायाः निष्पत्तिः परमाग्रा रूपं वव कोटि^३ ज्याया वउ कोटि ज्या त्रिज्ययोः निष्पत्तिरिवास्ति । तस्मात् वउ चापमपि ज्ञातं स्यात् । अथ छायाक्षेत्री^४ चरकालकोटिरूप उ कोण छायाया निष्पत्तिः^५ अग्रा कोटि वव छायाया त्रिज्या वउ चापजीवयोः निष्पत्तिरिवास्ति । अथाक्षांशाग्राज्ञानेन परमचर कालज्ञानं कथ्यते । उ व चाप ज्याया निष्पत्तिः वग्र चाप ज्याया वक्ष्यमाण निष्पत्त्योर्धातरूपास्ति । उ व चापज्याया निष्पत्तिः वत चाप ज्याया कास्ति । सह चाप ज्याया निष्पत्तिः ह अ चाप ज्याया उव चाप ज्या ३५।१६।३० व अ चाप ज्या ४८।३२।२८ उव वतयोः इचापे पूर्वभुक्ते ह अ नवतिमितं यदि प्रथम निष्पत्तिः धात निष्पत्ती शोध्यते तदा १५।३५।४४ एतदंक निष्पत्तिः अनेनांकेन ४८।३२।२८ अवशिष्टा स्यात् तस्मात् हत चाप ज्या १९।१७ अस्या चाप १८।४५।

अथ चाप क्षेत्रं

हृतव त्रिभुजे त्रिज्याया निष्पत्तिः ह कोण लंबांश ज्याया तथास्ति यथा हव अग्राया निष्पत्तिः तव परमक्रान्तिज्यायास्ति । तस्मात् त व विदितं स्यात्, अस्य

(क) २. काटि for (कोटि)

३. क्षेत्रं for (क्षेत्री) (ख)

५. विसर्गलुप्त

७-१८. लुप्त

१९-२०-२१. लुप्त

२३. लुप्त

२५. मुक्ते for (भुक्ते) (ख)

२७. अवशिष्टा for (अवशिष्टा)

२९. लम्बांशज्यायाः for (लम्बांशज्याया)

३०. अग्राया for (अग्राया)

(ख) १. ज्ञातं for (ज्ञानं)

७. ज्याया for (ज्याया)

९-१०. निष्पत्त्योर्धातरूपास्ति for (निष्पत्त्योर्धातरूपास्ति)

११. तह for (सह)

२९. लम्बांश for (लंबांश)

४. छायायाः for (छायाया)

६. छायाया for (छायाया) (ख)

२२. + च +

२४. विसर्ग लुप्त (ख)

२६. धात for (धात)

२८. अस्याः for (अस्या)

३१. व for (व)

८. वक्षमाण for (वक्ष्यमाण)

२८. अस्याः for (अस्या)

कोटि ज्यायाः निष्पत्तिः त्रिज्यया ह व कोटि ज्या हत कोटि ज्ययो निष्पत्तिरिवास्ति ।

अथ छाया क्षेत्रम्

ह कोणत्वं^३ लम्बांशकोटिज्या^४ निष्पत्तिः त्रिज्यया हवाग्रा कोटि छाया हत कोटि छायायो निष्पत्तिरिवास्ति ।

अथाक्षांशचराम्यामग्राज्ञानं कथ्यते

उ व चाप ज्या निष्पत्तिः अ व चाप ज्यया वक्ष्यमाण^५ निष्पत्त्यो धातो^६ स्ति वक्ष्यमाण निष्पत्ती यथा^७ उत चापज्या निष्पत्तिः तव चाप ज्यया एकास्ति द्वितीया च हव चाप ज्याया निष्पत्तिः हव चाप ज्ययास्ति ।

अथ चाप क्षेत्रम्

व व उ त्रिभुजे तव ह त्रिभुजे उ व चाप ज्या निष्पत्तिः उ व चापज्यया हव चाप ज्या तह चापज्यो निष्पत्तिरिवास्ति ।

(क) १. विसर्गलुप्त	२. निष्पत्ति for (निष्पत्ति) (ख)
३. 'त्वं' लुप्त (ख)	४. ज्याया for (ज्या) (ख)
६. वा for (अव)	७. वक्ष्यमाण for (वक्ष्यमाण)
८. धातोस्ति for (धातोस्ति)	९. वक्ष्यमाण for (वक्ष्यमाण)
१०. 'ड' लुप्त (ख)	११. अथा for (अथ)
१२. त् for (त)	१३. डे for (उ)

(ख) ५. उग्र for (उव)

१४. + ज्यावउचापछाया तहचापछाययो +

१४. 'ज्ययो' लुप्त—तत्स्थाने (ज्या—छाययो)

१४. "ज्ययो.....रिवास्ति" "अथ छाया—निष्पत्तिः" लुप्त

अथ छाया क्षेत्रम्

वव चाप ज्या निष्पत्तिः च त चाप ज्यया व उ चाप छाया तह छाप छाया-
योर्निष्पत्तिरिवास्ति, तस्मात् वहं विदितं स्यात् । इदमेवास्मकमिष्टं यदि व चिह्नं
मकर चिह्नात् दन्त्यत्र राशौ स्यात्, कर्कस्थानात् मकरस्थानाद्वायं सामशानां
मंतरं समानं स्यात् । ते स्थानां द्वादशामंशानां चर कालयो अग्रयोश्च दिनरात्र-
योश्च साम्यं भवति । मेषतुलासंपातदेशामंशानो अंतरं समानं भवति । तेषां अग्रा
समाना भवति । परन्तु दिग्वैपरीत्यं भवति । एवं चर साम्यमपि भवति । तत्र दिन
रात्र्योः रात्रिदिनयोश्च भवति । अथ द्वितीय क्षेत्रमस्योपपत्तौ प्रथम क्षेत्रवत् कार्यं क
चिह्नं व तुल्यं कार्यं व चिह्नस्य पद होरात्र वृत्तं तत्तुल्यं क चिह्नं स्याप्य होरात्र वृत्तं

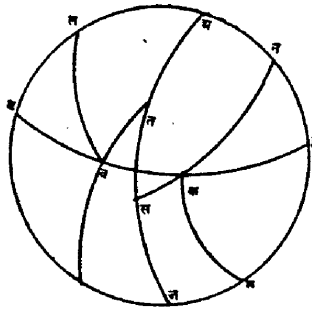
- (क) १. विसर्गं लुप्त २. वंत for (चत)
३. ज्याया for (ज्यया) ४. भाया for (छाया)
६. इदमेवास्माकमिष्टं for (इदमेवास्मकमिष्टं) (ख)
७. चिह्नं for (चिह्ने) (ख) ८. 'त' लुप्त
९. + तदा व चिह्नस्याग्रा चरकालक्रांत्यक्ष्यां विदिता स्यात् + (ख)
१०. येषामंशाना for (यसामंशाना) (ख)
११. तेषा for (ते) १२-१३. लुप्त
१४. कालयोः for (कालयो) (ख) १५. दिनयोः for (दिन)
१६. रात्र्योश्च for (रात्रयोश्च) १७. संपातान् for (संपात)
१८. येषामंशाना for (देशामंशानो) १९. मंतरं for (अंतर)
२०. वैपरीत्यं for (वैपरीत्ये) (ख)
२१. रात्र्यो for (रात्रयोः) २२. + साम्यं +
२३. द्वितीयं for (द्वितीय) २४. कार्यं for (कार्य) (ख)
२६. कार्यं for (कार्य) (ख)
(ख) २. 'चत' लुप्त ३. ज्या for (ज्यया)
४. चाप for (छाप)
११. तेषा मंशाना for (तेस्थाना द्वादशामंशानां)
१७-१८. संपातादेशामंशानां for (संपातदेशामंशानो)
२२. + साम्यं + २५. हचिह्नं for (कचिह्नं)
२७. यदहो for (पदहो)

तदन्य^१ दिशि कल्पनीयं । उभयोर होरात्र वृत्तयोः बल चापमुपरि मकचाप मधस्थात्^२ निष्कासनीयं एतत् चाप द्वयं समानं भवति । पुनः न संज्ञा दुत्तर ध्रुवचिह्नात् क-
चिह्नं लग्नं न कसाचापं ध्रुववृत्तस्य निष्कासनीयं । तस्मात् अतः चापज स चापस्य
समानमस्ति, कुतः बल चापमकचापयोः समानत्वात् तदाह सक त्रिभुजे हतव त्रिभुजे
हसं हत समानं भविष्यति । एतद्वयंकचिन्हं व चिन्हयोः चरकाल रूपमस्ति । अतः^५
योः कस वत क्रांतिचापे समाने स्तः । ह चिन्ह सन्मुखकोण द्वयं समानं स कोणत-
कोणी प्रत्येकं समानी स्तः तस्मात् व चिन्ह स्याकचिन्हस्य क ह हव चापरूपे
अग्रेपि समाने जाते इदमेवास्मकमिष्टं ।

तृतीय प्रकरणं समाप्तम्

- (क) १. तदय for (तदन्य) (ख) २. मधस्तात् for (मधस्थात्)
३. 'सा' लुप्त ४. चापं for (चाप) (ख)
५. अनयोः for (अतयोः) ६. श for (कस)
७. 'चिह्नस्याक' लुप्त
८. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमे वास्मकमिष्टम्)
९-१०-११. लुप्त (ख)

- (ख) ३. कस for (कसा)

७. चिह्नस्य for (चिह्नस्या)

अथ चतुर्थं प्रकरणम्

तत्र कस्मिन् देशे रविः ख मध्यस्थो भवति । कस्मिन् देशे एक वारं ख मध्यस्थो भवति । कस्मिन् देशे द्विवारं ख मध्यस्थो भवतीति निरूप्यते । यत्राक्षांशाः परमक्रांत्यधिका भवन्ति । तत्र रविः ख मध्यस्थो न भवति । यत्र च परमक्रांति तुल्योक्षः तत्र कर्कादिस्थो रविवर्षमध्ये एक वारं ख मध्यस्थो भवति । यत्राक्षांशाः परमक्रांत्यल्पा भवन्ति । तत्र द्विवारं ख मध्यस्थो भवति । परं च यदा रवेः क्रांति-रक्षांशतुल्या भवति तदा ।

चतुर्थं प्रकरणं समाप्तम्

(क) १. कस्मि for (कस्मिन्)

३. विसर्गं लुप्त

४. क्रांत्यला for (क्रांत्यल्पा)

५. यदा for (यदा) (ख)

६. 'तदा' लुप्त

(ख) २. रविः for (रवि)

याम्योत्तर रेखायाः समानांतरास्ति ।

अथ सूर्याकाशापेक्षया पृथिव्याः अल्पप्रमाणत्वात् शंकोशि^२ भूकेन्द्रस्थ^३ मेव कल्पितं, तस्मात् हज शंकुः कल्पितः जन रेखा सा कल्पिता, यस्योपरि शंकु छाया पतति । वह उ रेखा मेषतुलास्थ वेः केन्द्रात् किरणानुकारा कल्पिता, वह क रेखा कर्कस्थ रवेरस्ति लहनरेखा मकरस्थ रवे किरणारूपा चास्ति । तस्मात् जके रेखा कर्कस्थे रवौ शंकु छायास्ति । जउ रेखा मेष तुलास्थे रवौ शंकु छायास्ति । जन रेखा मकरस्थे रवौ शंकु छायास्ति, जद चापं कल्पित देशाक्षांशाः तद चापं दम चापं च प्रत्येकं परम क्रांतिरस्ति । जत चापं १२।८।४० जम चापं ५६।५।१२० एतद्वयं जहत कोण जहम कोणयोः प्रमाणमस्ति जहद-कोणस्य प्रमाणं ३६।० तस्मात् हजक हजउ हजउ हजन त्रिभुजेषु एकः एकः कोणो ज्ञातोस्ति । ज कोणस्तु समकोणोस्ति । तस्मात् शेषकोणा^३पि ज्ञाता भविष्यन्ति । शेषकोणा उक्त कोणकोटिरूपाः संति । एवं कोण जीवाः गृहीताः तत्र जहक कोण-ज्या १२।३।७।२१ कोटिज्या ५८।३।१२५ जहउ कोणज्या ३५।१।६।२ अस्य कोटिज्या ४८।३।२।२८ जहन कोणज्या ५१।५।३।८ कोटिज्या ३०।८।५।१ तस्मात् यदि हज षष्टि तुल्यं कल्पितं, तदा जक रेखा एतावन्मिता भविष्यति । १२।५० जउ रेखा

(क) १. विसर्गं लुप्त

३. स्था for (स्थ)

४. रवेः for (वेः)

५. रवेः for (रवे)

६. किरणारूपा for (किरणारूपा)

७. जक for (जके)

८. कर्कस्थ for (कर्कस्थे)

११. लुप्त 'हजउ' (ख)

१२. : for (ऽ)

१३. क for (उ)

(ख) २. शंकोः for (शंको)

४. रवेः for (वेः)

५. "रवे—रूपा" लुप्त

६. "चास्ति—कर्कस्थे" लुप्त

१०. जलहतकोण for (जहत कोण)

४३।३६ जन रेखा १०३।२० इदमेवास्मकमिष्टं । अत्र छाया^३मध्ये छायाद्वयं ज्ञानेन परमक्रांत्यक्षांशयोजनं निरूप्यते । तद्यथा समकोण त्रिभुजे भुजकोटि ज्ञानेन कोणाः ज्ञायन्ते । कोण त्रयमध्ये कोणद्वयं ज्ञाने शेषकोणज्ञानं भविष्यत्येव, तद्वद कोण महद कोणयोः समत्वात् परं च परमक्रांत्यक्षांशज्ञानेन छायाज्ञानं सूक्ष्मं छाया-ज्ञानेन परमक्रांत्यक्षांश ज्ञानं किञ्चित् स्थूलं । कुतः मेपतुल्यस्थे रवौ छाया ज्ञानं तत् संक्रमणं सूक्ष्मसमयाज्ञानात् दुर्घटं मकरं कर्कटस्थे रवौ प्रत्यहं छायोपचया पचयात् परमता ज्ञानं भवति । तदपि स्थूलं छायांशतस्य दुर्लक्षत्वात् यत्र अक्षांश परमक्रांत्योरज्ञानं भवति । तत्रानेन प्रकारेणाक्षांशक्रान्त्योरानयनं कार्यं यत्र च द्वयोरन्यतरज्ञानमस्ति तत्र छाया ज्ञानेन विशुवद्विन ज्ञानावति यथा उन्नतांशेभ्यः ज्ञानं भवति ।

पञ्चमं प्रकरणं समाप्तम्

(क) १. १०।३।२० for (१०३।२०)

२. इदमेवास्माकमिष्टं for (इदमेवास्मकमिष्टं)

३. + त्रय + (ल)

४. + ज्यतर +

५. त् for (त)

७. तुलास्थे for (तुल्यस्थे) (ख)

८. ज्ञानत् for (ज्ञानात्)

१०. मकर for (मकरं)

११. चय for (चयात्)

१२. तदापि for (तदपि)

१३. छायाप्रांतस्य for (छायांशतस्य)

१४. विषुवद्विन for (विशुवद्विन)

१५. ज्ञानं for (ज्ञाना) (ख)

१६. भवति for (वति) (ख)

४. ५. ६. लुप्त (ख)

(ख) ६. समत्वमस्ति for (समत्वात्)

८. संक्रमेण for (संक्रमण)

१४. विषुवद्विन for (विशुवद्विन)

अथ षष्टं प्रकरणम्

तत्र ग्रहोरात्र वृत्तानां विचारः क्रियते^३ । निरक्षदेशादन्यत्र यत्र यत्र दिनसाद्द^५ सप्त त्रिशत्य २७।३० लाधिक मेकादि गुणित मधिकं भवति । तत्र तत्र छाया-क्षांशादिकं कथ्यते । यत्र नाडी वृत्तं मस्तकोपरिगतं पूर्वापरवृत्तं भवति, तदनुकारं पृथिव्या यत्पूर्वापरवृत्तं भवति । तन्निरक्षभूपरिधिः तद्गत देशो निरक्षः संज्ञः दक्षिणोत्तर दशयो^{१०} संघिरूपाश्चास्ति । तत्र दिनरात्र्योः साम्यं सर्वदेवास्ति । कुतः तत् क्षितिजं सलंग्नयोरग्रहोरात्रवृत्तानां खण्डयो^{११} समत्वात् तदन्यतर देशे क्षितिजेन नाडी वृत्तस्यैव खण्डद्वयं समानं कृतं । नान्याहोरात्रवृत्तानां निरक्षादुत्तरस्थानामुत्तरध्रुवकृतानामहोरात्रवृत्तानां क्षितिजादुपरि क्षेपं दिनं खण्डानि महान्ति भवन्ति । रात्रिखण्डानि लघूनि तत्रैव दक्षिणध्रुवकृतानामहोरात्रवृत्तानां रात्रि खण्डानि महान्ति दिनखण्डानि लघूनि भवन्ति । निरक्षादक्षिणस्थानाभुक्त वैपरीत्येन भवति ।

- (क) १. षष्ट for (षष्टं) (ख) २. वृत्तांतां for (वृत्तानां)
 ३. +तत्र + ४. 'यत्र' लुप्त (ख)
 ५. २७।३० for (२७।३०) (ख) ६. +५+
 ७. पृथिव्यां for (पृथिव्या) (ख)
 ८. तद्रत for (तद्गत)
 ९. निरक्ष for (निरक्षः) (ख)
 १०. देशयोः for (दशयो) (ख)
 ११. रूपश्चास्ति for (रूपाश्चास्ति) (ख)
 १२. रात्र्योः for (रात्र्योः) १३. साम्यं for (साम्य) (ख)
 १४. देवास्ति for (देवास्ति) (ख) १५. वृत्त for (वृत्तानां) (ख)
 १६. खण्डयोः for (खण्डयो) (ख)
 १७. तन for (क्षेप) (ख) १८. 'दिन' लुप्त
 १९. वृत्तानां for (वृत्ताना) २०. संज्ञानि for (खण्डानि)
 २१. भुक्त for (भुक्त) (ख)

- (ख) २. वृत्तानां for (वृत्ताना)
 १८. दिनं for (दिन)

अथ निरक्षदेशे शंकोः छाया दक्षिण गतोत्तर गता च भवति । विषुवदिने ख मध्यस्थे रवौ छायाभावः अयन दिने याम्योत्तर वृत्तस्थे रवौ छाया परमा भवति । तत्र च षष्टिमित शंको रसाधिता परमछाया परमा भवति । तत्र च षष्टिमित शंकोः साधिता परमे छाया २६।३१ यस्य ग्रहस्य नक्षत्रस्य वा क्रांत्यभावस्तन्नक्षत्रं ग्रहौ वैक व र ख मध्यस्थं भवति । तत्र सकलर्क्षबिंबानामुदयास्तौ भवतः । कुतः ध्रुवयोः क्षितिज संलग्नत्वात्, तत्र लोक नीवासौपि सम्भवितुमर्हतीशीतोष्णयोः समत्वात्, तत्र कै देशाः सन्ति, तेन जायते, केचन लंकादयो देशाः शास्त्रतः जायते, निरक्षादन्यत्र ख मध्यगतोऽहोरात्र वृत्त देशेषु यद्ग्रहर्क्ष बिंबस्य क्रांतिरक्षांश तुल्या भवति । तद्विषमहोरात्रे एक वारं ख मध्यस्थं भवति । तत्र नित्योदयास्तहीनानां ध्रुवासन्न नक्षत्राणामहोरात्र वृत्तेषु ध्रुवादक्षांशांतरित वृत्तं महद्भवति । अन्यान्यल्पानि भवन्ति । एवं दक्षिण-स्थानां नित्यास्त्युत्तानां महोरात्र वृत्तेष्वक्षांशांतरितमहोरात्रं वृत्तं महद्भवति ।

(क) २. षष्टिमित for (षष्टिमित)

५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२ = लुप्त

१३. ग्रहौ for (ग्रहौ) (ख) १४. वारं for (वार)

१५. लोकानां for (लोकनी) (ख)

१६. वासोपि for (वासोपि) (ख)

१७. मर्हति for (मर्हती) १८. + के + (ख)

१९. जायते for (जायते) (ख) २०. जायते for (जायते) (ख)

२१. गताऽहो for (गतोऽहो) (ख) २२. यदि ग्रहर्क्ष for (यद्ग्रहर्क्ष)

२३. अन्यान्यानि for (अन्यान्यल्पानि)

२४. युक्तानां for (युक्तानां)

(ख) १. दिने for (दिने)

३. शंकोः for (शंको)

४. साधिता for (रसाधिता)

५. से १२ तक लुप्त

१४. वैकर्मल for (वैकवरल)

२३. दक्षांशांतरित for (दक्षांशांतरित)

२६. महोरात्रवृत्तं for (महोरात्रवृत्तं)

क

अहोरात्र	परम भक्षांशः	देशनामानि	छाया मीम	छाया ५ कादि	छाया मकरादि
१	१२ ०	मध्यरेखा	०	२६	२६ ६० १८०
	० ०		०	३०	३० ० ०
२	१२ ४	टापूतैरूफाई टापूवरमानस	४	२१	३२ ६६ १५६
	१५ १५		२०	२०	० ३० ०
			४		
			२५		
३	१२ ८	नदी अवालीतीईस	८	१६	३७ ६६ १३८
	३० २५		५५	३५	१५ ० ०
४	१२ १२	नदी अवालीतीईवस नदीकलासउ	१३	१२	४४ ५७ ११५
	४५ ३०	लातीरूस	२०	०	५ ४० ०
५	१३ ३६	टापूमारूसिअक्रायमूडापूमरीस	१७	७	५० ४५ ६०
	३० २७		१५	३०	५० ० ०
			१७	७	५१
			४५	४५	०
६	१३ २०	टापूसोईटापूसोईसी	२२	३	५८ ३१ ६२
	३५ ४४		१०	४४	१० ० ०
			२२		५८
			४०		४०
७	१३ २३	टापूसोईटापूसोईसी	२६	०	६०
	३० १		३०	०	०
८	१३ २६	टापूतूलामानसवीयदेशोपआरमी	३०	३	७४
	४५ १२	सावा भारमयुतनाफासके	५०	३०	१०
			३०		७४
			२०		५०
९	१४ ३०	मिसट्केदेशीकतलहटी	३५	७	८३
	० ३२		५	५०	५
१०	१४ ३०	शामके देशी कामध्य	३६	१०	८३
	१५ १५		३०	०	५
११	१४ ३६	टापूरोजसका	४७	१२	१३
	३० ०		३६	१५	२०
				१२	
				५०	

क

अहोरात्र	परम दिन	अक्षांशः	देशनामानि	छाया मीम	छाया ५ कादि	छाया मकरादि
१२	१४ ४५	३८ ३५	टापूसमरनासभूनस	४७ ५०	५ ४७ १५ ४०	११४ ५५
१३	१५ ०	४० ५६	असन्नूतकेकेदेशअन्नत्वतीन	५२ १० ५३ ३०	१८ ३०	१२७ ५०
१४	१५ १५	४५ १	मध्यनदीनीतस् कामध्यनदीसतीस	५५ ५५ ५५ २०	२३ १५	११५ १२ ११५ १३
१५	१५ ३०	४३ १५	टापूमीसालीया टापूमसलीस	६ ०		१४४ १५ १५० १५
१६	१५ ४५	३६ ११	असरूस नदी के डरणे असरूस नदीकोणे	६३ १५	२४ ३०	११७ ५० ११७ ३४
१७	१६ ०	४८ ३२	छरसायनदी का डरणा सरस्तातस्	६० ५०	२६ ३०	१७० ५० १७३ ३५
१८	१६ १५	५० १५	मध्यनदीमेवातदसकी	७१ ४०	२६ ३५	१७३ ३५
१९	१६ ३०	१५ ३०	वर्तनीया के देशों के दक्षिणे अन्नलूती नीय के देसे दक्षिणा	७५ २५	३१ २५ ३१ ३५	२२६ ४०
२०	१६ ४५	५२ ५०	करणानदीरयासकीनदीकेनिकलने कीठोर	७६ ५	३३ १५	२२१ १० २१३ ३६

क

अहोरात्र	परम अक्षांशः	देशनामानि	छाया मीम	छाया ५ कादि	छाया मकरादि
२१	१७ ०	५५ डरणानदीतमानसकासनदीवास- तसका	८२ ३०	३४ ५५	७८ ५५
२२	१७ १५	५७ लूतानीवडाकेदेशीमेंएकठौरकानाम पुरकरतसअवरूसीतीअ	८५ ४०	३६ ४५	३०४ ३०
२३	१७ ३०	५७ मध्यलडेतानीयेकाअवरस्तीये वडे कामध्य	८८ ५०	३६ ४०	२३५ १५
२४	१७ ४५	५७ वैंतानीयाकेदेशीमेंग्रामकानाम कतरकतानीयाकानूरनतल	५२ २४ ५२ ०	३६ १० ३६ ३०	
२५	१८ ०	५८ छोटेकतानीयाकादक्षिणछोटेअवरे- तीये का दक्षिण	६६ ०	४० ४०	
२६	१८ ३०	५६ छोवरतानीयाकामध्यछोवरतानीया			
२७	१८ ०	६१ छो० वरतानीयाकाउत्तरकाअंतटापूकरत			
२८	१६ ३०	६३ टापूअलूनसका			
२९	२० ०	६३ टापूतलनाम			
३०	२१ ०	६४ अवम्			
३१	२२ ०	६५			
३२	२३ ०	६६			
३३	२४ ०	६६			
		३०			
		६६			
		२०			

ख

अहोरात्र	परम	अक्षांशः	देशनाम	छाया	छाया	छाया		
वृत्तगणित दिन				मी. मे.	कर्कादि	मकरादि		
१	१२	०	मध्यरेखा	०	२६	२६	६०	१८०
	०	०		०	३०	३०	०	०
२	१२	४	टापूतैरूफाई टापूवरमानस	४	२१	३२	६६	५६
	१५	१५		२०	२०	०	३०	०
				४				
				२५				
३	१२	८	नदी अवालीसईस	८	१६	३७	६६	१३८
	३०	२५		५५	३५	१४	०	०
४	१२	१२	नदी अवालीतीईवस नदीकलीसउ	१३	१२	४४	५७	११५
	४५	३०	लातीरूस	२०	०	५	४०	०
						४४		
						४०		
५	१३	१६	टापूमारूसियकायतूटापूभरसीस	१७	७	५०	४५	६०
	३०	३२७		१५	३०	५०	०	०
				१७	७	५१		
				४५	४५	०		
६	१३	२०	बेटा उजिन का नाम अका =	२२	३१	५८	३१	६२
	३५	४४	यनातिन	१०	४४	१०	०	०
				२२		५८		
				४०		४०		
७	१३	२२	टापूसोईटापूसोईसी	२६	१०	६०		
	३०	१		३०	०	४०		
						६०		
						१०		
८	१३	२४	टापूतूलामानसवाचदेशीअरमी	३०	३१	७४		
	४५	१२	पावाअरमय	४०	३०	१०		
				३०		७४		
				२०		५०		
९	१४	३०	मिसइकेदेशीकनलहरी	३५	७	८३		
	०	३२		५	५०	५		
१०	१४	३७	श्यामके देशी का मध्य	३६	१०	६३		
	१५	१८		३०	०	५		
११	१४	३६	टापूरोजसका	४७	१२	६३		
	३०	०		३६	१५	२०		
					१२			
					५०			

ख

अहोरात्र वृत्तगणित दिन	परम अक्षांशः	देशनाम	छाया मी. मे.	छाया कक्षादि	छाया मकरादि
१२	१४ ३८ ४५ ३५	टापुसुमरनासमूनस	४७ ५०	१५ ४७ १५ ४०	११४ ५५
१३	१५ ४० ० ५६	असतुसकेदेशअसतुवतीन्	५२ १० ५२ ३०	१८ ३०	२७ ५०
१४	१५ ४५ १५ १	मध्यनदीनीतस् कामध्यनदीसतीस	५५ ५५ ५५ २०	२३ १५	११५ १२ ११५ २८
१५	१५ ४३ ३० १५	टापूमीसालीअ टापूमसलीस	६० ०		१४४ १५ १४४ १५
१६	१५ ३६ ४५ ११	असतुस नदी के भर असतुसनदी के कोणेभर तो	६३ १५	२४ ३०	१७७ ५० १७४ ३५
१७	१६ ४८ ० ३२	छूरसायनदी का भरण सरस्तानस्	६० ५०	२६ ३०	१७० ५० १७३ ३५
१८	१६ ५० १५ १५	मध्यनदीवाऊतसकी मध्यनदीमवातदसकी	७ ४०	२६ ३५	१७३ ३५
१९	१६ ५१ ३० ३०	वार्त्तनीया के देशी के दक्षिण अलूती नीय के दक्ष से दक्षिण	७५ २५	३१ २५ ३१ ३५	२२६ ४०
२०	१६ ५२ ४५ ५०	भरणानदीरपीसकानदी के निकलने की ठोर	७६ ५	३३ १५	२२३ १० २१३ ३६

ख

अहोरात्र परम अक्षांशः			देशनाम	छाया	छाया	छाया
वृत्तगणित दिन				मी. मे.	कर्कादि	मकरादि
२१	१७	५५	भरणादीतमानसकानिकासू	८३	३४	७८
	०	०	दीवासतस्का	३०	५५	५५
२२	१७	५७	लूतानीवडाकेदेशीमेंएकठोरकानाम	८५	३६	३०४
	१५	०	वरकआतसअबरूसीतीअ	४०	४५	३०
२३	१७	५७	मध्यवडेतानीयेकाअवरसीयेवडेका	८८	३७	३३५
	३०	०	मध्य	५०	४०	१५
२४	१७	५७	वैतानीयाकेदेशीमेंग्रामकानामकातर	५२	३६	
	४५	०	नतसकतरकतानीया	२४	१०	
				५२	३६	
				०	०	
२५	१८	५८	छोटेकतानीयाकादक्षिणछोटेअवरे	६६	४०	
	०	०	तीये का दक्षिण	०	४०	
२६	१८	५६	छोटेवरतानीयाकामध्यछोटेवरतानीया			
	३०	३०				
२७	१६	६१	छो० वरतानीकाउत्तरकाअंतटापूकदन्			
	०	०				
२८	१६	६२	टापूअल्लूका			
	३०	०	टापूकतरस्का			
२९	२०	६३	टापूतलनाम			
	०	०				
३०	२१	६४	अवम्			
	०	३०				
३१	२१	६५				
	०	३०				
३२	२३	६६				
	०	०				
३३	२४	६६				
	०	३०				
		६६				
		३०				

अथाऽहोरात्र वृत्ताधस्थि तद्देशेषु मध्याह्ने शंकु छायादक्षिणोत्तरस्या भवति । तत्र रविर्वर्षमध्ये द्विवारं ख मध्यस्थो भवति । केषुचिद्देशेषु मध्याह्ने शंकु छायोत्तरस्यैव भवति ।

अथ यत्र छाया दक्षिणोत्तरा भवति । तत्र छायाणां मक्षांशानां च सारणीयं छाया अक्षांश कोष्टकाः । अत्र सारिण्यां यदं ते अ ६६ अक्षांश देशे-
दिन २४ तद्देशे ककस्थे रवौ मध्याह्ने छाया समन्ततो भ्रमति । तेष्वामिदं महोरात्र वृत्तं भवति । तत्र च कर्कादिः सदोदितः मकरादिः सदास्तंगतः कर्कमकरो परिवर्त्तनेकवारं क्षितिजस्थौ भवतः । तत्र यदा मेषादिः क्षितिजस्थ उदितो भवति, तदा क्रांति वृत्तं क्षितिजाकरं भवति । एतान्यहोरात्र वृत्तानिन्यया कथितानि । एतेभ्यः अधिकानि प्सितानि भवन्ति । तदानेन प्रकारेण साध्यानि ।

अथ ककदिर्लभयतः तुल्यांतरे ये चापे भवतः । तयोः क्रान्ति लम्बाश्च तुल्या चेत् ते चापे तत्र सदोदिते भवतः । तच्चापस्यो रवियावद्भवति तावत् दिनमेव

- (क) १. वृत्ताधः for (वृत्ताधस्थि) २. वर्ष for (वर्षं)
३. 'ख' लुप्त
४. छायाणां for (छायाणां) (ख) ५. ५ for (अ)
६. पदं for (यदं) ६. दिनं for (अं)
७. + तद्देशे षट्षष्टीमित+ १०. '६६' लुप्त
११. + ६६+ १३. १०. लुप्त
१५. ककस्थे for (ककस्थे)
१६. मिद for (मिदं) (ख) १७. परिवर्त्तनेक for (परिवर्त्तनेकवारं)
१८. विसर्ग लुप्त २०. कारं for (करं) (ख)
२१. मया for (न्यया) (ख) २२. नी for (नि) (ख)
२३. 'ये' लुप्त २४. चाप for (चापे)
२६. तच्चापे for (तेच्चापे) (ख) २८. सदोदितौ for (सदोदिते)
३०. यावद्भवति for (यावद्भवति) (ख)
(ख) ६. कोष्टकाः for (कोष्टकाः) १२. दिनं for (दिन)
१४. तद्देशे for (तद्देशे) १६. क्षितिजस्थः for (क्षितिजस्थ)
२५. क्रान्तिः for (क्रान्ति) २७. "तत्र सदोदिते" लुप्त
२६. तच्चापस्यो for (तच्चापस्यो)

स्यात् शंकोछाया तावत्कालपर्यन्तं शंकोरासमंताद् भ्रमति । यावत्कालपर्यन्तं तच्चापस्थ एव रविर्भवति, तावत् कालः परमदिनं भवति । मकरस्था तादप्येव चापद्वयस्थो यावद्भविर्भवति, तावद्वात्रिरेव तदेव परम रात्रि प्रमाणं यत्राक्षांशाः सप्तषष्टि ६७ मितः तत्र प्रत्येकं चापे पञ्चदशांशमिते भवेत् । परमदिनं मासं तुल्यं भवति । यत्र एकोनसप्तत्यंश ६६ मितोक्षः तत्र चापं त्रिशन्मितं दिनं मासद्वयमितं भवति । यत्राक्षांशाः ७३।२० चापं ४५ दिनं मात्रयं अः ७८।२० चापं ६० दि. मा. ४ अ. ८४ चा. ७५ दि. मा. ५ अ. ६० चाप ६० दि. मा. ६ अ. ६० तत्र ध्रुवः खमध्यस्थो भवति । मेषादि षड् राशयः सदोदिता^{१२} तुलादयः षट् राशयः सदास्तंगताः । तत्राहोरात्रं सौरवर्षमितं भवति । तत्र शंको छायापरितः सर्वदैव भ्रमति, नाडीबलय मेव तत्र क्षितिजं ।

षष्ट प्रकरणम् समाप्तम्

(क) १. शंकोः for (शंको) (ख)	३. तावान् for (तावत्) (ख)
४. दप्येवं for (दप्येव)	३. द्वयस्थे for (द्वयस्थो)
६. तावद्वात्तिरेव for (तावद्वात्रिरेव)	
७. मितः for (मितः) (ख)	८. भवत् for (भवेत्) (ख)
९. मास for (मास)	१०. मासत्रयं for (मात्रयं)
११. अ for (अः)	१२. सदोदिताः for (सदोदिता)
१५. १६. १७. लुप्त (ख)	
(ख) २. पर्यन्तं for (पर्यन्त)	११. अ for (अः)
१३. शंकोः for (शंको)	१४. क्षितिजं for (क्षितिज)

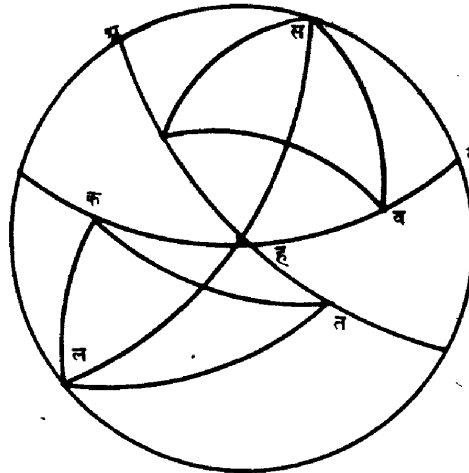
अथ सप्तम प्रकरणम्

तत्र ख देशीयो दशां नयनं निरूप्यते । तत्र क्रान्तिवृत्ते मेषतुल्योः संपातात् तुल्यान्तरस्थितयोः^२श्चापयोः कालांशाः^३ समाना भवन्ति । एतदुपपत्त्यर्थं चतुर्थं क्षेत्रं कृतं । अत्र अवजदं याम्योत्तरवृत्तं वहदं क्षितिजवृत्ताद्धं^४ अहजं नाडीवृत्ताद्धं च कल्पितं । उ चिन्हं तच्चिन्हं मेष संपातरूपे कल्पितं ।^५ डातिवृत्तस्य चापे उव तकं संज्ञे संपातादुभयतः समाने कल्पिते । पुनः योका सांशरूपे नाडीवृत्तचापे उह हत-संज्ञे अरि समाने भविष्यतः । अस्योपपत्तिः लमसंज्ञौ ध्रुवौ कल्पितौ लमं लकं तलं मडं मवं^{१३} ध्रुवृत्त चापानि कृतानि । उव चापं तक चापेन समानं कल्पितं मस्ति । व चिह्नं क चिन्हं लग्ने ये द्वे ज्ञोरात्र वृत्ते नाडीवृत्तादुभयतः समानान्तरे स्तः, तदा लक चापं मव चापस्य समानं भविष्यति । तस्मात् लकत त्रिभुजं मव उ त्रिभुजं समानं जातं, पुनरपि हक चापं हव चापं^{१६}स्य समानमस्तीत्यग्रानयन प्रकरणे निरूपितमेव, तस्मात् लहक त्रिभुजं म ह व त्रिभुजयोरपि भुजाः^{१५} समानाः^{१६} जाताः तस्मात् क ल ह कोणं वमह कोणी^{२०} समानी^{२१} जाती । कलत कोणं व म उ कोणी^{२२} च

(क) १. दशांशानयनं for (दशांशयनं)	२. विसर्गलुप्त
३. कलांशाः for (कालांशाः)	४. कृते for (कृतं)
५. क्षितिज for (क्षितिज)	६. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं) (ख)
७. कल्पिते for (कल्पितं) (ख)	८. क्रान्ति for (डाति) (ख)
९. + तयोः +	१०. + कालांश +
११. अरि for (अरि) (ख)	
१२. लतं for (तलं) (ख)	१३. + व +
१४. ध्रुव for (ध्रुवृत्त)	१५. कल्पितमस्ति for (कल्पितंमस्ति)
१६. चापस्य for (चापस्य)	१७. निरूपितमेव for (निरूपितमेवेव) (ख)
१८. विसर्गलुप्त	१९. विसर्गलुप्त
२०. समानी for (समानौ)	२१. जाती for (जाती)
२२. कोणी for (कोणी)	२३. शेषो for (शेषो)
(ख) १. स्वदेशीयोदशांशानयनं for (स्वदेशीयोदशांशयनं)	
९. तयोः for (यो)	१०. कालांश for (कालांश)
१४. ध्रुव for (ध्रु)	

समानो जातो तस्मात् हलत कोणं ह म उ कोणी शेषो समानो जातो तस्मात्
हृतभुज ह उ भुजो समानो जातो । एतदेवास्मकमिष्टम् । अथ क्रान्ति वृत्तस्य द्वे
चापे मकरकर्कटयोः स्थानात् समानान्तरे भवतः । तच्चापद्वयस्य स्तु देशोदययोगं
द्वतच्चापस्य विषुवांशक योगं ज्व समानो भवन्ति । पञ्चम क्षेत्रे अस्योपपत्तिः नि-
रूप्यते । याम्योत्तर वृत्तं क्षितिजादं नाडी वृत्तादं च पूर्वोक्तप्रकारेण कल्पितं ।

- (क) १. समानो for (समानो) २. जातो for (जातो)
३. कोणं for (कोणं) ४. जातो for (जातो)
५. एतदेवास्मकमिष्टम् for (एतदेवास्मकमिष्टम्)
६. तद्वयस्य for (तच्चापद्वयस्य) ७. स्व for (स्तु) (ख)
१०. योगः for (योग) (ख) ११. तद्वयस्य for (द्वतच्चापस्य)
१२. विषुवांशका for (विषुवांशक) १३. योगश्च for (योगज्व)
१४. भवति for (भवति) १५. विसर्गलुप्त
१६. निरूप्यते for (निरूप्यते) १८. क्षितिजादं for (क्षितिजादं)
१९. वृत्तादं for (वृत्तादं) (ख)
(ख) ५. 'तस्मात्—भुजो' लुप्त

६. 'समानो जातो' लुप्त ११. तच्चापद्वयस्य for (द्वतच्चापस्य)
१२. विषुवांशकः for (विषुवांशक) १४. 'ज्व' लुप्त

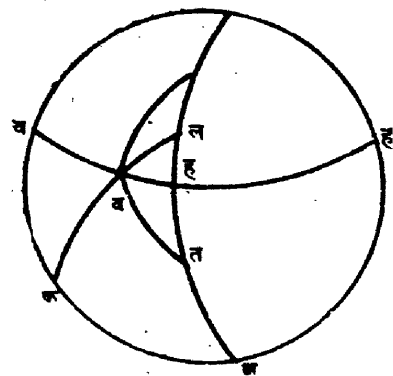
उव चाप तव चापे मकरस्थानात् समानान्तरे कल्पिते । उचिन्हं तुला संपातः
कल्पितं तं चिन्हं मेष संपातः कल्पितः । व चिह्नं क्षितिजे उभयोरुदयस्थानं कल्पितं
कुतः, द्वयोरहोरात्रवृत्तकथत्वात् तव चापस्य कलांशाः तह चापं भविष्यति ।
उव चापस्य कलांशाः उह चापं भविष्यति । पुनः क चिह्नं ध्रुवस्थानं कल्पितं
कवलं ध्रुवकृतं कल्पितं, इदं ध्रुव वृत्तं निरक्षक्षितिजं भविष्यति । तव चापस्य
निरक्षे उदयांशांतलचापं भविष्यति । उव चापस्य उल चापं भविष्यति । तस्मात्
तललउ चाप द्वय योगः तह उह चापयोः योगेन तुल्यो भविष्यति । इदमेवास्मकं
मिष्टम् । अस्मात् प्रकारादिदमुपपन्नं एक पद कालांशज्ञानेन शेषपद कालांश ज्ञानं
भवतीति ।

अथ षष्ठ क्षेत्र-

कालांशोदाहरणं क्रियते तत्र पूर्वोक्त प्रकारेणैव नाडी वृत्ताद्धं पूर्णं याम्यो-

- (क) २. 'त' लुप्त ३. चिह्न for (चिह्नं)
४. कलांशाः for (कलांशाः) (ख) ५. कलांशाः for (कलांशाः) (ख)
६. वृत्तं for (कृतं)
७. निरक्ष for (निरक्ष) ८. उदयांशा for (उदयांशां)
९. उल for (लउ) १०. 'उ' लुप्त
११. चापयो for (चापयोः) १२. योगेन for (योगेन)
१३. इदमेवास्माकमिष्ट for (इदमेवास्मकमिष्टम्)
१४. क्षेत्रं for (क्षेत्र) (ख)
१५. + तत्र + (ख)
१६. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं) (ख)

- (ख) १. कल्पितः for (कल्पितं)
३. हचिन्हं for (वचिह्नं)
८. उदयांशांतल for (उदयांशांतल)
१०. तहहउ for (तह उहउ)

त्तरवृत्तं क्षितिजादं च कल्पितं । यत्राक्षांषा षड्विंश तत्रैतत् कल्पितं । उ व त
 क्रान्ति वृत्तादं क्षितिज स्वलचिन्ह संपातस्थं कल्पितं व चिन्हं मेषसंपातः
 कल्पितवत् चापं मेषराशिः कल्पितः । क चिन्हं व कल्पितः कलम ध्रुव वृत्तं कल्पितं ।
 ह ज कल वृत्त क्षेत्रे कद चाप ज्या निष्पत्तिः द ज चापज्यया वक्षमाण निष्पत्त्यो
 वर्ततेति । वक्षमाण निष्पत्ती यथा कल चापज्यया निष्पत्तिः लम चापज्यया
 प्रथमास्ति । मह चापज्या निष्पत्तिः हज चापज्यया द्वितीयास्ति । प्रत्येकं कद चाप
 ज्याक्षज्या दज चाप ज्या लम्ब चापज्या कल चापज्या ह्युज्या लम चापज्या
 क्रान्ति ज्या एताः पूर्वं निरूपिताः हजं नवतिमितमस्ति । यदि प्रथम निष्पत्तिः
 घात शोधयते तदा द्वितीया निष्पत्ति रवशिष्यते सा चैतदंक ६१२।३० स्य निष्प-
 त्तिः त्रिज्यया अस्यास्ति । तस्मात् इयं च हम चापज्या अस्याः चापं ८।३८ पूर्वं

(क) १. क्षितिजादं for (क्षितिजादं)	२. यत्राक्षांशः for (यत्राक्षांशा)
५. वृत्तादं for (वृत्तादं) (ख)	६. क्षितिजस्य जल for (क्षितिज)
८. कल्पितं for (कल्पितं) (ख)	९. वल for (वत्) (ख)
१०. चिह्नं for (चिह्नं) (ख)	११. ध्रुवं for (ध्रुवः) (ख)
१२. कल्पितं for (कल्पितः)	१३. ज्या for (ज्यो)
१४. वर्ततेति for (वर्ततेति)	१५. निष्पत्तिर्यथा for (निष्पत्ती)
१६. ज्याया for (ज्यया)	१७. निष्पत्ति for (निष्पत्तिः)
१८. लुप्त	१८. जा for (ज्या)
२०. पूर्वं for (पूर्वं)	२१. निषिता for (निरूपिता)
२२. विसमं लुप्त	२३. घात for (घात)
२४. + निष्पत्ती + (ख)	२४. तस्मादियं for (तस्मात् इयं)
२६. ज्याः for (ज्या)	२७. चापः for (चापं)

- (ख) ३. षड्विंशत्तत्र रजसदेशे for (षड्विंश तत्रैतत्)
 ४. एतत्कल्पितं for (कल्पितं) ७. खचिन्ह for (स्वलचिन्ह)
 १६. ज्यायाः for (ज्यया)
 १८. लम्बज्याकल for (लम्बचापज्याकल)
 २३. घात for (घात)

चोक्तं च म चापं वल चापस्य निरक्ष कालांशा इति २७।५० तस्मात् वह शेष चापं १६।१२ एतत् मेषमीनराश्योः प्रत्येकं कालांशाः तद्वययोगः प्रत्येकं कन्या तुला राश्योस्तु देशकालांशाः ३६।२८ यदि वल चापं राशिद्वयं कल्पते, तदा हम चाप- ज्या १६।३८।२ एतावन्मिता स्यात् । अस्य चापं १५।४६ वभ चापं ५७।४४ तस्मात् मेष वृषयोः स्तु देशे कालांशाः ४१।५८ एतावन्मिताः जाता एते च कुंभमीन योगस्य सुदेश कलांशाः ४१।५८ सषड्गयो रेतयो स्वदेशीयकलांशाः ७३।३० भवि- ष्यति । केवल वृषस्य केवल कुम्भस्य च कलांशाः २२।४६ एतयोः सषड्गयोः कालांशाः ३७।२ ।

अथ षड्विंशत्पलाशदेशे परमदिनं ३६।१५ परमालयं च १३।४५ कर्कमारभ्य

(क) २. कालांशा for (कालांशा)

४. स्व for (स्तु) (ख)

६. वम for (वभ) (ख)

८. योग for (योः)

१०. विसर्गं लुप्त

१२. कालांशाः for (कलांशाः) (ख)

१४. 'रेतयो' लुप्त

१७. सषड्गयो for (सड्गयोः)

१९. २३।४५ for (१३।४५)

५. कल्प for (कल्पते)

७. मेष for (मेष)

९. स्व for (स्तु) (ख)

११. स्वदेश for (सुदेश) (ख)

१३. सषड्गयो for (सषड्गयो) (ख)

१६. कालांशा for (कलांशाः) (ख)

१८. 'त्' लुप्त

(ख) १. वमचापं for (चमचापं)

३. राश्योः for (राश्यो)

८. + योगः +

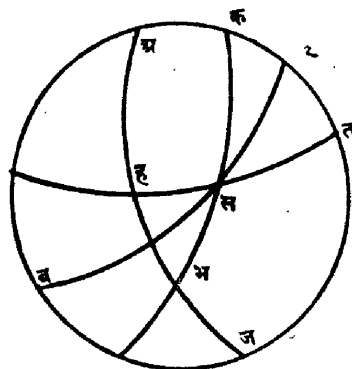
१०. एतावन्मितो for (एतावन्मिताः)

१४. रेतयोः for (रेतयो)

१५. कालांशाः for (कलांशाः)

१८. षट्विंशत्पलाशदेशे

for (पड्विंशत्पलाशदेशे)

मकर पर्यन्तं कलांशां २१७-१७३० मकरमारभ्य कर्क पर्यन्तं १४२।३० तस्मात्
द्वितीयाद्वेक पदस्य ७१।१५ प्रथमाद्वेक पदस्य च १।८।४५ तस्मात् मिथुन मकरयो
शेष कालांशाः २६।१७ कर्कधनुषो ३५।१५ कालांशाः समाः संति । एवं सर्वेषा-
मंशानां कलांशाः उत्पाद्याः अयं प्रकारस्तृतीय प्रकारेण प्रकारोक्त एव तत्रैव
चापक्षेत्रेणापि दर्शितः । छाया क्षेत्रेण अति सुगमोस्ति तद्यथा कुतः हलमं त्रिभुजे
लम्बांशं रूप हकोण छाया निष्पत्तिः त्रिज्यया तथास्ति, यथा लम क्रान्ति छाया
निष्पत्तिः मह चापस्ति इदमेवास्मकमिष्टम् । पुनः प्रकारान्तरेणोदयसाधनं तदुप-
पत्त्यर्थं सप्तम क्षेत्रम् ।

- (क) १-२-३-४-५. लुप्त ६. पदस्य for (पदस्य)
८. १०।८।४५ for (१।८।४५)
९. तस्मान्मिथुनमकरयोः for (तस्मात् मिथुनमकरयोः)
११. कालांशा for (कालांशाः)
१३. + प्रत्येकं + १४. 'समाऽ' लुप्त
१५. कालांशाः for (कलांशाः) १७. इति for (अति)
१८. हलम for (हलमं)
१९. स्वरूप for (शरूप) २०. त्रिजया for (त्रिज्यया)
२१. चापछायास्ति for (चापस्ति)
२२. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेवास्मकमिष्टम्) (ख)
२४. पत्त्यर्थं for (पत्त्यर्थं) (ख)

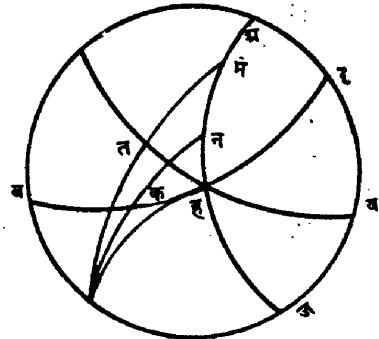
- (ख) १. कालांशाः for (कलांशां) २-३. २१७।३० for (२१७. १७।३०)
७. प्रथमाद्वेक for (प्रथमाद्वेक) ८. १०।८।४५ for (१।८।४५)
१०. मकरयोः for (मकरयोः)
१२. कर्कधनुषोः for (कर्कधनुषो) १४. समाः for (समा)
१५. कालांशाः for (कलांशाः) १६. प्रकारेण for (प्रकरण)
२१. चाप ज्ययास्ति for (चापस्ति) २३. 'पुनः' लुप्त

अष्टम प्रकरणम्

तत्र सम्पूर्णं याम्योत्तर वृत्तं क्षितिजाद्धं नाडीवृत्ताद्धं च कार्यं उह्वं क्रान्ति
वृत्ताद्धं चापं कार्यं हं मेष सम्पातः हतं इष्टचापं क्रान्तिवृत्तस्य कल्पितं । तत्र
अहोरात्रवृत्तस्य चापं हं चिन्होपरिगतं कार्यं क्रान्ति वृत्तस्य हतं चापं नाडी
वृत्तस्य हम चापेन सह निरक्षेणे उदेतीति प्रसिद्धं पुनः स्वक्षितिजेन मचापेन
सह उदेति । कुतः तत्रचापं नमचापसजातीयमस्ति । सजातीयान्यहोरात्रवृत्त-
चापानि सकलदेशेषु समकाले नोदयन्ति । तस्मात् हतचापस्य सुदेश कालांशाः
निरक्षकालांशेभ्य हत चापप्रमाणेन न्यूनाः सन्ति । क्षितिज वृत्त क्रान्तिवृत्तप्रदेश

- (क) १. २. लुप्त ३. सम्पूर्णं for (सम्पूर्णं)
४. क्षितिजाद्धं for (क्षितिजाद्धं) ५. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं)
६. त for (ह) (ख)
७. + कल्पितं नं ध्रुव चिह्नं लमं लनं च ध्रुववृत्तद्वयं त चिह्नं क चिह्नोपरिगतं
लहं ध्रुववृत्त चापं ह चिह्नोपरिगतं +
८. चापेन for (चापेन) ९. 'न' लुप्त (ख)
१०. जनम for (जेनम) ११. 'ह' लुप्त
१२. सजातो for (सजाती) १३. सजातो for (सजाती)
१४. यान्यहोरात्र for (यान्यहोरात्र)
१५. स्वदेश for (सुदेश) १६. कालांशेभ्यः for (कालांशेभ्यः)
१७. क्षितिज for (क्षितिज)

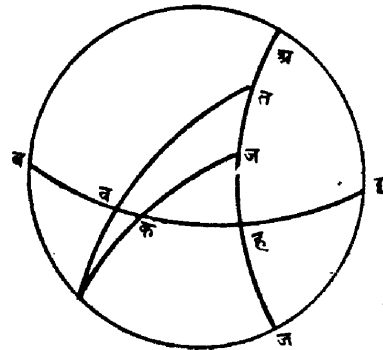
- (ख) १. २. लुप्त
७. + कल्पितं । लं ध्रुव चिह्न-
लमं लनं च ध्रुववृत्तद्वयं त चिह्नं
क चिह्नोपरिगतं लहं ध्रुववृत्त
चापं ह चिह्नोपरिगतं +
८. "हत—वृत्तस्य" लुप्त
९. सजाती यान्यहोरात्र for
(सजाती यान्यहोरात्र)
१०. हन for (हत)

सम्पातो परिगतध्रुव वृत्त क्षितिज वृत्तयोरन्तरं नाडीवृत्ते यद्भवति तन्निरक्षोदय स्वदेशीयोदययोरन्तरमस्ति, तदन्तरं चरकालोस्ति । पुनः एतदर्थमेवाष्टमशकलम् । तत्र याम्योत्तर वृत्तं क्षितिजादं नाडीवृत्तादं च कार्यं । उं ध्रुव चिन्हं दक्षिणस्थं व चिन्हं क्षितिजे मकरोदय चिन्हं क्षितिजे क्रान्ति वृत्तस्य इष्टांशोदय स्थानं ध्रुव वृत्तस्य उल चापं उत चापं क चिन्हं व चिन्हं गतमस्ति । तस्मात् हत चापं मकरस्य चरकालोस्ति । अयं परम चरमकालः हत चापं क चिन्हस्य इष्ट चरकालोस्ति । हत उक्त वृत्तक्षेत्रे तव चापज्या निष्पत्तिः । वउ चापज्यायास्ति सा हत चापज्या हल चापज्या निष्पत्तिः लक चापज्या कउ चापज्या निष्पत्त्योर्धाति रूपास्ति । तव चापं परम क्रान्तिरस्ति । वउ चापं तत्कोटिरस्ति एतच्चाप-

- (क) १. एतायं for (एतदर्थं) २. सकलं for (शकलम्)
 ३. क्षितिजादं for (क्षितिजादं) (ख)
 ५. दक्षिणस्थं for (दक्षिणस्थं)
 ६. +कचिन्हं+ (ख) ७. क्षितिजे for (क्षितिजे)
 ८. इष्टांशोदयस्थानं for (इष्टांशोदयस्थानं)
 १०. चिन्हे for (चिन्हं) ११. चाप for (चापं)
 १२. चरकालः for (चरमकालः) (ख)
 १३. हल for (हत) (ख) १४. +ह+
 १७. सैव for (सा)
 १८. त for (त)
 १९. विसर्गं लुप्त (ख)
 २०. धाति for (धाति) (ख)

- (ख) ४. +च+
 ९. क चिन्हे for (कचिन्हं)
 १४. कन्हस्य for (कचिन्हस्य)
 १५. क्षेत्र for (क्षेत्रं)
 १६. ज्ययायास्ति for (ज्ययास्ति)

द्वय निष्पत्तिः सर्वदेवैक रूपास्ति । लकचापं मिष्टांशस्य क्रान्तिरस्ति । एत-
त्कोटिः कउ चापमस्ति । एतच्चापद्वयजीवयोर्निष्पत्तिः एक पद स्वसर्वांशेषु
विदितमस्ति । इयं निष्पत्तिः सर्वदेशेष्वपि न व्यभिचरति । हत चापं च परमदिन
परमाल्यदिनयोरंतराद्धमस्ति । इदं पूर्वं निरूपितं । तस्मात् हल चापमपि एक
पदस्ये सर्वांशानां ज्ञातमस्ति । एकमेक पदस्य दशांश दशांश प्रमाणेनोत्पाद्य
कोष्टकेष्वंका लिखिता । उदाहरणं तव चापज्या २४।१५।५७।३० वउ चापज्या
५४।५२।२६।३० अनयोर्चापं निष्पत्तिः अस्यां क्रान्तिज्याद्युज्ययोर्निष्पत्तिः शोध्यते । तदा
व्यासाद्धं निष्पत्ति कोष्टलिखित प्रमाणं ख शिष्टातन्नामश्चर कालज्या परमचर
ज्यायो निष्पत्ति । एताभि निष्पत्तिभिर्यदि परम चरज्यायाः निष्पत्त्ययश्चे गृह्यते

(क) १. विसर्गं लुप्त

२. सर्वदेवैक for (सर्वदेवैक) (ख)

३. चाप for (चाप) (ख) ४. मिष्टांशस्य for (मिष्टांशस्य)

५. रनिष्पत्तिः for (निष्पत्तिः) ६. त्रा for (स्व)

७. विदितास्ति for (विदितमस्ति)

८. पदस्य for (पदस्ये) (ख)

९. सर्वांशानां for (सर्वांशानां)- (ख)

१०. एव for (एक) (ख)

१२. लिखिताः for (लिखिता)

१३. ज्या for (र्या)

१४. १५-१६-१७. लुप्त

१८. ज्याया for (ज्यायो)

१९. +रिवास्ति+

२०. एताभिः for (एताभि)

२१. निष्पत्त्ययश्चेद् for (निष्पत्त्ययश्चे)

२२. ग्रहीता for (गृह्यते)

(ख) ६. एकपदस्य for (एकपदस्य)

११. कोष्टकेष्वंकाः for (कोष्टकेष्वंका)

१६. +ज्या +

२१. निष्पत्त्ययश्चेत् for (निष्पत्त्ययश्चे)

तदा तत् स्थानचर कालज्या स्युः । अस्मदिष्टाक्षांश^२ प्रदेशे परमचर कालज्या^{३ ४ ५ ६} १२।३४
अनया परमचरकालज्यया उक्त निष्पत्तिप्रमाणानि गृहीतानि । तस्मात्^७ दुक्ताक्षांश
चर कालज्याजाता पुनस्तासा चापानि चरकालाः । एते निरक्षोदयेषु शुद्धा अवशिष्टां^८
मांक्षोशोदया जाताः एते उत्तरोत्तरं^{९ १०} शुद्धा दश दशांशानामुदया जाताः रूजं^{११ १२} स
कालांश सारणी ।

अथ छायाक्षेत्रेणानयन प्रकारः प्रदर्शिते

निरक्षोज्य^{१३} दयांशानां त्रिज्यया निष्पत्त्या^{१४} क्रान्तिछाया परमक्रान्ति-
छाययोर्निष्पत्तिरिवास्तीति पूर्वमेव निरूपिते^{१५} एता निष्पत्तयोपि चरकालज्या

(क) १. ज्याः for (ज्या)

२. 'श' लुप्त

४. + १८।४५ चर +

७. 'तु' लुप्त

९. तासां for (तासा)

१०. अवशिष्टाक्षांशोदया for (अवशिष्टाक्षांशोदया)

१२. जाता for (जाताः)

१४. + १० रुदेशे +

१६. सारिणी for (सारणी)

१८. 'ज्य' लुप्त

२१. निरूपतं for (निरूपिते)

३. काः ल for (काल)

६. १६।३४ for (१२।३४)

८. 'जा' लुप्त

१३. शुद्धाः for (शुद्धा)

१५. 'स' लुप्त

१८. प्रदर्शयते for (प्रदर्शिते)

२०. पत्तयः for (पत्तया) (ख)

(ख) ४. ज्याः for (ज्या)

५. + स्युः । अस्मदिष्टाक्षांशप्रदेशे परम चर काल १८।४५ चर कालज्या +

६. १६।३४ for (१२।३४)

७. तस्मा दुक्ताक्षांश for (तस्मात् उक्ताक्षांश)

१०. अवशिष्टाः for (अवशिष्टा)

११. साक्षांशोदया for (सांक्षोशोदया)

१४. १५. रूजसदेशे for (रूजस)

१७. + अंश १०।३६ अक्षांशदेशे +

१८. निरक्षोदयांशज्यानां for (निरक्षोज्यदयांशानां)

परम चर कालज्ययो निष्पत्तय इव सन्ति । तस्मात् निरक्षोदयांश ज्यानां निष्पत्तयः
त्रिज्यया चरकालज्या परमचर कालज्ययो निष्पत्तय इव सन्ति । एवं हि चापक्षेत्रे
अग्रज्या परमाग्रज्ययो निष्पत्तयः भविष्यन्ति । यथा भुजज्या त्रिज्ययो निष्पत्तिः एक
पदस्योदयांशज्ञानेन शेष पदोदयांशज्ञानं जायते । पूर्वाक्त प्रकारेण एवं निरक्षा-
दारभ्य सपदा धटिकांतरित स्वस्व परमदिन देशानां लिखितास्ति । साद्ध द्वि-
त्वारिंशत् परमदिन ४२।३० पर्यंतम् ।

अथाष्ट प्रकरणे कालांश सारणी लिखितास्ति

- (क) १. निष्पत्तय for (निष्पत्तय) (ख)
२. त्रिज्याया for (त्रिज्यया)
५. निरक्षादारभ्य for (निरक्षादारभ्य)
६. सपदा for (सपदा) (ख) ८. शत for (शत)
९. अथाष्टम for (अथाष्ट) १०. सारिणी for (सारणी)
- (ख) ३. "निष्पत्तय—त्रिज्ययो" लुप्त ४. पूर्वोक्त for (पूर्वाक्त)
७. + उदयांशसारणी + ८. चत्वारिंशत् for (चत्वारिंशत)
१०. सारणी for (सारणी)

क.

अंश क्रान्तिज्या बुज्या निष्पत्ति- चरकाल तत्रैव निरक्षो- स्वोदयांशा स्वोदयांशा-
प्रमाणानि ज्या चरकालः दयांशा नामंतराणि

१०	४१२ ४६१३०	४६१५१ ४६१३०	६१३३ ५५	२१७ रुजसुदेशे	२११६ ६११०	६११४ रुजसुदेशे	६११४
२०	८१३० १२१४८	५६१२५ २३१३०	१८११२	६१५ ३०	५१५५ १८१२५	१२१३५	६१२१
३०	१२१४८ १८	१८१४५ ३०१३७	२८११	६१३ ३०	८१३८ २६१५०	१६११७	६१३७
४०	१५१३५ १११३०	१७११६ १५१३०	१७११६ १५१३०	२६१३३ ५३०	११११७ ३७१३०	२७१३३	६११
५०	१६१३५ १६१३०	१७१२ १२	४४११२ ५१२	१४१३० ५१२	१३११२ ४७१२८	३३१३६	७१३३
६०	२११० १६१०	१६१११ १८१३०	५०१४४	१६११८ ५३७	१६१४४ ५७१४४	४१११८	८११२
७०	३३१० ३२१६	४५१२८ २०१३०	५५१४४	१७१५६ १६१२४	६८११८	५०११४	८११६
८०	३३११८ ५५०	१५१२ ८	५८११५	१८११६ १८१२४	७६१५	६०१४१	९१४७
९०	२४११५ २६१३०	१४११२ २६१३०	६०१०	१६११७ १८१४५	६०१०	७१११५	१०१३४

ख

अंश	क्रातिज्या	द्युज्या	निष्पत्ति- प्रमाण	चरकाल ज्या रजसदेशे	तत्रैव चरकालः यांशाः दशदश	निरक्षोद- स्वोदयांशा स्वोदयांशा नामंतराणि	रजसे	
१०	४१२ ४६१३०	१६१५१ ५४	१६१३३	२१७	२११६ ६११०	६११४ ६११४		
२०	१२१३० १२१४८	१६१२५ २३१३०	१०११२	६१५ ३०	५१५५ १८१३५	१२१३५ ६१२१		
३०	१२१४८ १८	१८१४५ ३७१३०	२८११	६१३ ३०	८१२८ २६१५०	१६११७ ६१३७		
४०	१५१३५ १११३०	१७११६ १४१३०	३६१३३ ३०	१११४३ ३०	११११७ ३७१३०	२७१३३ ७११		
५०	१८१३५ १६१३०	१७१२ १२	४४११२ १२	१४१३० १२	१३११२ ४७१२८	३३१३६ ७१३३		
६०	२११० १६१०	१६१११ १८१३०	५०१४४ ३७	१६११८ ३७	१६१४६ ५७१४४	४१११८ ८१२		
७०	२३ ३२१६	४५१२८ २०१३०	५५१४४	१७१५६ १६१२४	६८११८ ५०११४	८१२६ ५०११४		
८०	२३१८ ५०	१५१२ ८	५८११५	१८११६ १८१२४	७६१५ ६०१४१	६१४७ ६१४७		
९०	२४११५ २६१३०	१४११२ २६१३०	६०१०	१६११७ १८१४५	६०१० ७१११५	१०१३४ १०१३४		

रजस देशे कालांश सारणी अंश १०१३६ अक्षांशदेशे ।

[illegible]

नानादेश कालांश सारणी

क्र	शु	ध	म	कु	मी
१०	१०	१०	१०	१०	१०
२०	२०	२०	२०	२०	२०
३०	३०	३०	३०	३०	३०
४०	४०	४०	४०	४०	४०
५०	५०	५०	५०	५०	५०
६०	६०	६०	६०	६०	६०
७०	७०	७०	७०	७०	७०
८०	८०	८०	८०	८०	८०
९०	९०	९०	९०	९०	९०
१००	१००	१००	१००	१००	१००

क

	अक्षांश हो १२		उदयाः अंतरं		अक्षांश हो १२।३०		अक्षांश हो १२।२७		अक्षांश हो १२।०	
	१	२	३	४	उदया ५	६	७			
मे	१०	६।१०	६।१०	८।३५	८।३५	७।५८	७।५८			
	२०	६।१५	१८।२५	८।३५	१७।१४	८। ५	१६। ३			
	३०	६।२०	२७।५०	८।१२	३६।-६	८। ६	८।१७			
वृ	१०	६।४०	३७।३०	६। ८	३५।१४	८।३६	३२।५६			
	२०	६।५८	४७।२२	६।२२	४४।४३	६। १	४१।५७			
	३०	१०।१६	५७।४४	६।४१	४४।३४	६।२७	५१।२४			
मि	१०	१०।३५	६८।१८	१०।१५	६४। ६	६।५६	६१।२०			
	२०	१०।५७	७६। ५	१०।३५	७५।२४	१०।२३	७१।४३			
	३०	१०।५५	८०। ०	१०।५१	८६।२५	१०।४७	८२। ३			
क	१०	१०।५५	१०५।५५	१०।५६	८७।१४	११। ३	१०१।१७			
	२०	१०।४७	१११।४७	१०।५६	१०८।१३	११।११	१०४।४४			
	३०	१०।३४	११२।१६	१०।५३	११४। ६	११।१२	११५। ५			
सि	१०	१०।१६	१३२।३२	१०।४१	१२४।४७	११। ५	१२७। १			
	२०	६।५८	१४२।३५	१०।२६	१४०।१४	१०।५५	१३७।५६			
	३०	६।४०	१५२।५२	१०।१२	१५०।२६	१०।४४	१४८।४०			
क	१०	६।२७	१६१-३५	६।५८	१६०।२५	११।३३	१५६।१३			
	२०	६।१५	१७०।५५	६।५१	१७०।१५	१०।२५	१६६।३८			
	३०	६।१०	१८०।४०	६।४५	१८०। ०	१०।२२	१८०। ०			
तु	१०	६।१०	१८४।१०	६।४५	१८६।१५	१०।२२	१८०।२२			
	२०	६।१५	१८६।२४	६।५१	१८७।१६	१०।२५	२००।४७			
	३०	६।२५	२०७।५०	६।१६	२०६।३४	१०।३३	२२१।२०			
वृ	१०	६।४०	२१७।३०	१०।१२	२१६।४४	१०।४४	२२२। ४			
	२०	६।५८	२२५।२८	१०।२६	२३०।४४	१०।५५	२३२।५६			
	३०	६।३६	२३७।४४	१०। ६	२५०।५४	११। ५	२४४। ४			
घ	१०	६।३७	२४८।१५	१०।५३	२१८।४७	११।१२	२५५।१७			
	२०	६।४७	२५६। ५	१०।५६	२६२।४६	११।११	२६६।२६			
	३०	६।५५	२७०। ०	१०।५८	२७३।४५	११। ३	३७७।३०			
म	१०	६।५५	२८०।५५	१०।५१	२८४।३६	१०।४७	२८८।१७			
	२०	६।४७	२८१।१२	१०।३५	२८०।११	१०।२३	२८८।४०			
	३०	६।३४	३०१।१६	१०।४४	३३७। ०	६।५६	३०८।३५			
कु	१०	१०।१६	३१२।३२	६।५१	३१५।१७	६।२७	३१८।१३			
	२०	६।५८	३२२।३२	६।२८	३२४।४७	६। १	३२७। ४			
	३०	६।४०	३३२।१०	६। ८	३३३।४४	८।३७	३३५।४०			
मी	१०	६।२५	३४१।३५	८।५२	३४२।४७	८।१७	३४३।५७			
	२०	६।१४	३५०।५०	८।१६	३५१।५५	८। ५	३५०। ०			

ख

अक्षांश		नाना देश कलिांशसारिणी			
३३।२१	६	अ० ३०।२२ हो० १४।० १०	११	१२	अ० ३६।० हो १४।३० १३
होरा १३।३०					
७।२३	७।२३	६।४८	६।४८	६।४४	६।४४
७।२६	१४।५२	६।५५	१३।४३	६।२१	१२।३५ मे
७।४५	२१।३७	७।१०	२०।५३	६।३७	१६।१२
८। ४	३०। ४	७।३३	१८।२६	७। १	२६।३३
८।३१	३६।१२	८।२२	३६।२८	७।३३	३३।४६ वृ
९। ३	४८।१५	८।३७	४५। ५	८।१२	४१।१८
९।१६	५७।५१	९।१७	५४।२२	८।१६	५०।१४
१०।११	६३। २	१०। ०	६४।२२	९।४७	६०।४१ मि०
१०।४८	७८। ४	१०।१३	७५। ०	१०।३४	७१। ५
५६।५२	८१।१२	१२।	८७।१२	११।१६	८२।३२
५६।२३	१०१।१५	३६।	९७।४७	११।४७	९४। ८ क
१३२	११२।४७	११।	१०६।३७	१२।१२	१०६।३०
१२६	१२४।१६	१५५	१२१।३२	१२।२०	११८।५५
१२७	१३५।४४	१५४	१३३।२६	१२३	१३१।१३ सि
१२६	१४७।५७	१४७	१४५।३२	१२६	१४५।३२
१ ५	१५८।१४	१४०	१५६।५३	१२३	१५५।४५
११। १	१६९। १	१३५	१६३५	१ ६	१ ६ क
१०।५७	१८०। ०	१३२	१८०। ०	१२६	१८०। ०
१५७	१९०।२७	१३२	१९१।३२	१ ६	१९२। ६
११। १	२०१।५८	१३५	२०३। ७	१ ६	२०४।१५ तु
१ ५	२१३। ३	१४०	२१४।४७	१२३	२१६।२८
१२६	२२४। ०	१४७	२२६।२४	१२६	२२८।४७
१२५	२३५।४४	१५४	२३८।२८	१२३	२४१।१० वृ
१२६	२४७।१३	१५५	२४०।२३	१२०	२४३।३०
१३२	२५८।५५	१४०	२६२।१४	१२२	२६०।४२
१२३	२७०। ८	१३४	२७३।४८	१२२	२७६।२६ घ
११।२७	२८१।१५	११।१२	२८६। ०	११।४७	२८०। ०
१०।४७	२५१।५८	१०।१८	२९०।३८	११।१६	३३७।४७ म
१०।११	३०२। ६	१०। ०	३०५।३८	३०।३४	
९।१६	३११।४५	९।१७	३१४।५५	९।४७	
९। ३	३२०।४८	९।३७	३२३।३२	८।५८	
८।३०	३२९।१६	८। २	३३२।३४	८।५२	कु
८। ४	३६०। ०	७।१३	३३७।०७	७।३३	
७।४५	३४५।३७	७।१०	३४७।१७	७। १	
७।२६	३५२।३७	६।५४	३५३।१२	६। ६	मी

नानादेश काळांश सारिणी

[illegible]

अथ नवम प्रकरणम्

तत्र कालांशेभ्यः से^१ पदार्थाः जायन्ते, ते अत्र निरूप्यन्ते ।

अथ दिन चापं रात्रि^२ चापं च अक्षांशं ज्ञाने स्पष्टं सूर्यं ज्ञाने च साध्यं, तद्यथा स्पष्टसूर्यकालांशाः साध्याः^३ । तेषामन्तरं दिनमानचापं भवति । सखड्ग-कालांशाः शोध्याः शेषं रात्रिमानचापं भवति । रात्रिचापं दिनचापं च दश^४ हृतं दिनहोराः रात्रिहोराश्च भवन्ति । एता होराः - एकरूपाः क्षेपाः पुनः^५ दिनचापं च रात्रिचापं च द्वादश भक्तं विषम होरा या^६ कालो भवति । पुनः प्रकारान्तरेण विषमहोरा कालज्ञानमाह^७ स्पष्टसूर्यस्य निरक्षकालांशानां स्वदेशीय कालांशानां चान्तरं षड्भक्तं कार्यं फलं पञ्चदश स्व^८ धनणं रविगोलवशात् कार्यं विषम होराकालमानं भवति^९ ।

अथ विषम होराज्ञाने सति एक रूप होरा ज्ञानमाह-ज्ञात विषम होराः स्व-काल मान गुणिताः पञ्चदश भक्ताः फलं सम होरामानं भवति । एकरूपहोरा

(क) २. रात्री for (रात्रि)

३. + तथा षड्भसूर्यस्य तद्देशीय कालांशाः साध्यास् +

४. सखड्ग for (सखड्ग) (ख)

५. कालांशा for (कालांशाः)

६. + सूर्य कालांशेभ्यः + (ख)

७. रात्री for (रात्रि)

८. दहृतं for (दशहृतं)

९. ज्ञेयाः for (क्षेपाः)

१०. पुन for (पुनः)

११. याः for (या) (ख)

१२. शुद्धतरंग अंशेषु for (स्वधनणं)

१४. + अथ विषम होराकालमानं भवति +

१५. भक्त for (भक्ताः)

१६. एकरूप for (एकरूपे) (ख)

(ख) १. 'से' लुप्त

३. + तथा सखड्ग सूर्यस्य तद्देशीयकालांशाः साध्याः +

८. 'पञ्चदश' for (दश)

१२. माहा for (माह)

१३. सु अंशेषु for (स्व)

ज्ञाने सति विषम होरानयनं, तद्यथा एकरूपे होराः पंचदश गुणिताः विषम होराः प्रमाणभक्ता सन्तः विषम होराः भवन्ति ।

अथ होरातः लग्नानयनं यदि विषम होरा ज्ञाताः तदा ख प्रमाणेन गुणनीयाः एकरूपाश्चेत् पंचदशभिर्गुणनियाः । तत्र दिनं चेत् स्पष्ट सूर्य कालांशा योज्या रात्रिश्चेत् सषड्ग सूर्यकालांशा योज्या रात्रिश्चेत् स्वदेशोदयलग्न कालांशा भवन्ति । तै कालांश स्वदेशलग्नसारिण्या चाप कार्यं तदेव लग्नं स्यात् ।

नवमं प्रकरणम् समाप्तम्

अथ दशम साधनम्

तत्र मध्याह्नात् यावत्ये होरा गताः स्ता यदि एकरूपाश्चेत्तदा पंच दशघ्नाः कार्यः, विषमाश्चेत् सप्रमाणघ्नाः कार्यः स्पष्टसूर्यस्य निरक्षकालांशाः स्तत्र

(क) १. विसर्गलुप्त	२. होराः for (होरा)
३. विसर्गलुप्त	४. विसर्गलुप्त
५. होराः for (होरा) (ख)	६. विसर्गलुप्त
७. स्व for (ख) (ख)	८. विसर्गलुप्त
९. गुंणीया for (गुंणनियाः)	१०. कालांशा for (कालांशा)
११. सषड्ग for (सषड्ग) (ख)	१२. एते for (रात्रिश्चेत्) (ख)
१३. विसर्गलुप्त	
१४. सारिण्या' for ((सारिण्या)	१७-१८-१९. लुप्त (ख)
२०. मध्याह्नात् for (मध्याह्नात्)	२१. यावत्यः for (यावत्ये)
२२. 'यदि' लुप्त	२३. कार्याः for (कार्यः) (ख)
२४. स्वप्रमाणघ्नाः for (सप्रमाणघ्नाः) (ख)	
२५. कार्या for (कार्यः)	२६. कालांशा for (कालांशाः)
२७. 'सु' लुप्त	

- (ख) ९. गुंणीयाः for (गुंणनियाः) १५. चापं for (चाप)
२१. यावत्याहोरागताः for (यावत्याहोरागताः)
२५. कार्याः for (कार्यः) २६. कालांशा for (कालांशाः)

योज्याः तदा दशम कलांशा स्युः । तैः निरक्ष विषुवांश पत्रे चापं कार्यं तद्दशमं लग्नं स्यात् ।

अथ स्वदेशोदयं कालांशेषु नवत्यंशाश्चेत् शोध्यं तदा दशमकालांशः अवशिष्टा भवेयुः । दशम कालांशेषु नवत्यंशाः योज्यन्ते तदा लग्नकालांशा भवन्ति ।

अथ ये ये देशाः याम्योत्तर वृत्ताधः स्याः सन्ति तेषु मध्याह्नादभिष्टान्तर-होराश्चेद् ग्रह्यन्ते तदा सर्वदेशेषु समा एव स्युः । यदि चैक याम्योत्तर वृत्तस्था न भवन्ति । तदा मध्याह्नतः तत्र होरासमानाः न भवन्ति । किं तु देशान्तर पलांतरिता भवन्तीति ।

- (क) १. वास for (वांश) २. कार्ये for (कार्यं)
 ३. तदशम for (दशमं) (ख) ४. स्वदेशोदया for (स्वदेशोदयं)
 ५. शोध्यन्ते for (शोध्यं) ६. कालांशा for (कालांशः)
 ७. अवशिष्टा for (अवशिष्टा) (ख)
 ८. भवेयु for (भवेयुः) ९. कालाशा for (कालांशा)
 १०. देशाः for (देशाः) ११. विसर्गलोप
 १२. दभिष्टा तरे for (दभिष्टान्तर)
 १३. ग्रह्यन्ते for (ग्रह्यन्ते) १४. सम for (समा)
 १६. विसर्गलुप्त १७. संतीति for (भवन्तीति)

- (ख) ४. देशोदयलग्नकालांशेषु for देशोदयं कालांशेषु)
 ५. शोध्यन्ते for (शोध्यं) ६. कालांशाः for (कालांशः)
 १२. दभिष्टान्तर for (दभिष्टान्तर) १५. 'सर्वं—देशेषु' लुप्त

अथ दशमं प्रकरणम्

तत्र क्रान्तिवृत्तयाम्योत्तरवृत्तं सम्पातोत्पन्न^३ कोणाः प्रदर्शन्ते । तत्र गोले बृहद्वृत्त संपातोत्पन्न कोरौषु सम्पात केन्द्र कृत वृत्ते नवतिमितं चापं यस्य कोण-स्य सन्मुखं स्यात् । स कोणः समः तत्र क्रान्तिवृत्तयाम्योत्तरवृत्तसम्पातात् क्रान्ति वृत्तक्षितिजसंपातात् क्रान्तिवृत्तादिगवृत्तं सम्पाताच्च मे कोणा उत्पन्ना । तेषां कोणानां ज्ञानद्विवृत्तक्रान्तिवृत्तं सम्पातात्रतांशं ज्ञातं च अस्मिन् शास्त्रे स्वेष्ट-मस्ति ।

अथ च लंबनानयने स्यात्पवस्येकत्वमस्ति तस्मात् तत् साधनं धनं प्रकार-महं वक्षामि । तत्र प्रत्येकसंपातात् चत्वारः कोणाः उत्पद्यन्ते । तेषु ये पूर्वोत्तरस्थाः तत् साधनं वक्षामि । तत्रापि क्रान्तिवृत्तं याम्योत्तरवृत्तसंपातात् ये कोणा

(क) १. दशमं for (दशम) ३. प्रदर्शयते for (प्रदर्शन्ते)

२. संपातोत्पन्न for (संपातोत्पन्न) (ख)

४. वृत्ति for (वृत्त) ५. क्षितिज for (क्षितिज)

७. एकोणात्पन्ना for (एकोणा उत्पन्ना)

८. ज्ञानं for (ज्ञान) (ख) ९. वृत्त for (वृत्तं) (ख)

१०. संपातान्नतांशं for (संपातात्रतांश)

११. ज्ञानं for (ज्ञातं) (ख) १२. स्वेष्ट for (स्वेष्ट)

१३. + ५. +

१४. स्यात्पावस्येकत्वमस्ति for (स्यात्पवस्येकत्वमस्ति) (ख)

१५. 'त्' लुप्त १६. 'धनं' लुप्त

१७. कोणा for (कोणाः) १८. ए for (ये)

१९. वृत्त for (वृत्तं) (ख)

२०. वृत्त for (वृत्त) २१. ए for (ये)

(ख) २. वृत्तसंपातोत्पन्न for (वृत्तं संपातोत्पन्न)

६. वृत्तदिग्वृत्त for (वृत्तादिग्वृत्तं) ७. ये for (मे)

१०. संपातान्नतांशं for (संपातात्रतांश)

६. साधन for (साधनं)

२०. वृत्तसंपात् for (वृत्तसंपातात्)

भवन्ति । सुगमत्वात् प्रथमतस्तान् वक्षे, यो द्वौ विभागौ क्रान्तिवृत्तं मेषतुला-
संपातात् समानांतरौ भवतः । तयोर्धाम्योत्तर वृत्तसंपातात् समानान्तरो भवतः ।
तयोर्धाम्योत्तरवृत्तसंपातात् ये कोणा उत्पद्यन्ते ते समानाः भवन्ति । अस्मिन्
विचारे नवमं क्षेत्रं निरूप्यते । भवजं नाडी वृत्तस्य चापं उ ध्रुवात् कल्पितं दवहं
क्रान्ति वृत्तस्य चापं व वृत्तापं वतचापं समानं क्रान्तिवृत्तस्य च कल्पितं उव
चापं उल चापं च धाम्योत्तरवृत्तस्य कल्पितं कववकोणउतहकोणौ समानौ
भविष्यतः । कुतः ववकत्रिभुज च तलत्रिभुजयोः भुजानां समत्वात् वव भुज वत-
भुजौ समानौ कल्पितौ, वकभुज तलभुजौ कल्पित समान चापयोः क्रान्ती भवतः ।
वकभुज वल भुजौ समानचापयोः निरक्ष कालांशौ समानौ भवतः । तस्मात् क

- (क) १. उत्पद्यन्ते for (भवन्ति) २. एतावेव for (तान्)
३. यो for (यो) ४. विभागो for (विभागी)
५. वृत्तस्य for (वृत्तं) ६. मेख for (मेख)
७. समानांतरौ for (समानांतरौ) ८-१०. लुप्त
११-१२-१३. लुप्त १४. ए for (ये)
१५. उत्पद्यन्ते for (उत्पद्यन्ते) १६. विसर्गं लुप्त
१७. नवम for (नवमं) १७. चापं for (चापं)
१८. ग for (उ) २०. ध्रुववृत्ते for (ध्रुवात्)
२१. व for (वृ) २३. कोणो for (कोणौ)
२२. ग for (उ) २५. वतल for (वतल) (ख)
२४. समानो for (समानौ) २७. भुजो for (भुजौ)
२६. त for (व) २८. समानो for (समानौ)
२९. कल्पितो for (कल्पितौ) ३०. विसर्गं लुप्त
३१. चापयो for (चापयोः) ३२. निरक्षकालांशो for (निरक्षकालांशौ)

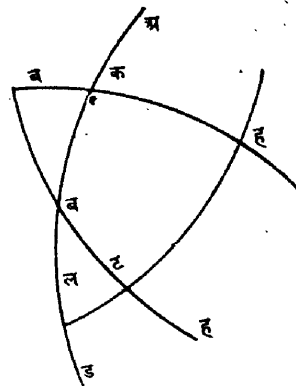
- (ख) ७. समानान्तरो for (समानांतरौ) ८. 'तयोर्धाम्यो—भवतः' लुप्त
२१. वव for (ववृ)

व व कोणः वतलकोणेन समानो जातः । तस्मात् उ तहकोणेनापि समानो जातः यो द्वौ भागौ क्रान्ति वृत्तस्य मकर कर्क स्थानात् समानान्तरो भवतः । तयोः याम्योत्तरवृत्तस्य संपातादुत्पन्नोत्तरकोणौ तयोर्योगः समकोण द्वय तुल्यो ।

अथैतद्विचारार्थं दशमं क्षेत्रम् प्रदर्शते तत्र अवजं क्रान्ति वृत्तस्य चापं चिन्हं च कर्कस्थानं वा मकर स्थानं कल्पितं । वदचापं बृहचापं च समानं कल्पितं । उह चापं उद चापं च याम्योत्तर वृत्तस्य कल्पितं, तदा उदव कोण उ ह ज कोणयोर्योगः समकोण द्वय तुल्यो भविष्यति । कुतः द चिन्ह ह चिन्हयोः श्चोरात्र वृत्तं एकमेवास्ति । तस्मात् उद चाप उ ह चापे समाने भवतः । तस्मात् उ द व कोण उ ह व कोणौ समानौ भविष्यतः । पुनः उ ह व कोण उ ह ज कोणयोर्योगः समकोणद्वय

- (क) १. 'नो' लुप्त
३. यो for (यो)
५. तदैतयो for (तयोः) (ख)
७. व्रत for (वृत्त)
८. कोणौ for (कोणौ)
११. + स्यात् +
१३. प्रदर्शते for (प्रदर्शते)
१४. + व + (ख)
१६. व for (उ)
१८. भविष्यति for (भविष्यति)
१९. श्चोरात्रवृत्तं for (श्चोरात्र वृत्तं) (ख)
२०. स्यात् for (अस्ति)
२१. हउ for (उह)
२२. कोणौ for (कोणौ)
२३. समानो for (समानौ)
२४. पुन for (पुनः)
(ख) ७. वृत्त for (वृत्तस्य)
८. कार्योत्तर for (त्तर)
१०. तुल्यो भवति for (तुल्या)

२. समानो for (समानौ) (ख)
४. समानान्तरो for (समानान्तरो)
६. याम्योत्तर for (याम्योत्तर)
८. + पूर्वो +
१०. तुल्यः for (तुल्या)
१२. दशमं for (दशम)
१५. + कल्पित +
१७. + स +

कोणोपि समकोणो भविष्यति । कुतः कर्कस्थानं कोणं मकरस्थानं कोणयोर्मिथः समानत्वात् ।

एकादशं क्षेत्रम् समाप्तम्

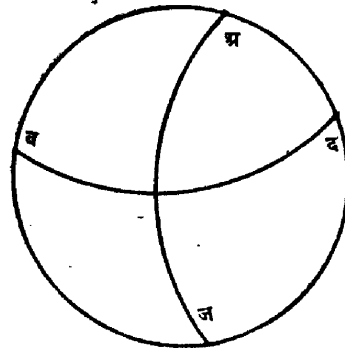
अथ द्वादशं क्षेत्रम्

तत्र अवजदं याम्योत्तरवृत्तं ग्रहजं नाडीवृत्तादं अ उ जं क्रान्तिवृत्तादं अचिन्हं तुला सम्पातः कल्पितः । अ चिन्हं पृष्ठं केन्द्रं कृत्वा वजदं वह वृत्तं कार्यं । तत् अवजदवृत्तं ग्रहजवृत्तस्य पृष्ठं केन्द्रोपरि वहदवृत्तस्य पृष्ठं केन्द्रोपरि गतमस्ति । तदा अ उ चापं नवम्यं शमितं दह चापं च नवत्यंशमितं भविष्यति । तस्मात् उ

- (क) १. 'पि' लुप्त २. लुप्त
४. मिथः for (मिथः) (ख) ५-६-७. लुप्त (ख)
८. ज for (जं) १०. वृत्तादं for (वृत्तादं)
११. प्रष्ट for (पृष्ठ)
१२. वहदवृत्तं for (वहवृत्तं) (ख)
१४. + केन्द्रोपरि + १६. नवत्यंशमितं for (नवम्यंशमितं)
१७. तदं ह चापं for (तदहचापं)

(ख) ३. 'स्थान' लुप्त ।

८. वृत्तादं for (वृत्तादं) -
१०. वृत्तादं for (वृत्तादं)
१३. केन्द्रोपरिगतं for (केन्द्रोपरि)
१५. ग्रहचापं for (अउचापं)
१६. नवत्यंशमितं for (नवम्यंशमितं)
१८. 'च' लुप्त

चिन्हं मकरस्थानं भविष्यति । उह चापं परमक्रान्तिर्भविष्यति । उह चापं दअउ कोणस्य प्रमाणं नवत्यंश परमक्रान्ति योगतुल्यमस्ति । पुनः मेघसम्पात कोणः प्रथमोक्तकोणप्रमाणेन भादृशि १८० मितोस्ति, परमाल्य द्युज्यांश तुल्योस्ति ।

द्वादश क्षेत्रम् समाप्तम्

अथ त्रयोदश क्षेत्रम्

तत्र याम्योत्तरवृत्तं नाडीवृत्तं च पूर्ववत् कल्पितं । वक्रदं क्रान्ति वृत्तादः चिन्हं तुलासम्पातः वउ चापं कन्याराशि कल्पितः । व चिन्हं पृष्ठकेन्द्र कृत्वा व तं बृहद्वृत्तं कार्यं, अजद वृत्तं अहज वृत्तस्य पृष्ठकेन्द्रेपरिगतं वहक वृत्तस्य पृष्ठकेन्द्रे परिगतमस्ति । तदा वव चापं वत चापं हं व चापं च प्रत्येकं नवत्यंशमितं स्यात् । व व ह उ क्षेत्रे व अ चापज्या अव चापज्या निष्पत्तिः वउ चापज्या उत चापज्या

(क) १. गरुद for (उह)

२. ह for (अ)

४. प्रथमकोण for (प्रथमोक्त)

६. त्रयोदश for (त्रयोदश) (ख)

१०. वउदं for (वक्रदं) (ख)

१२. उह for (उचिन्हं)

१४. पृष्ठ केन्द्र for (पृष्ठकेन्द्र)

१६. जंत्रतस्य for (जवृत्तस्य)

१७. पुष्ट for (पृष्ट)

१८. 'गतं' लुप्त

१९. मस्तिः for (मस्ति)

२०. हव for (हंव) (ख)

२१. विसर्ग लुप्त

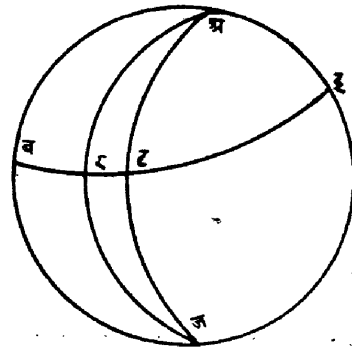
३. केणः for (कोणः)

६. ७-८. लुप्त

११. वृत्तादं for (वृत्तादः) (ख)

१३. राशिः for (राशि) (ख)

१५. अवजद for (अजद) (ख)

(ख) १. उहद चापं for (उह चापं)

५. भादृशि for (भादृशि)

१४. पृष्ठकेन्द्र for (पृष्ठकेन्द्र)

१७. पृष्ठ for (पृष्ट)

निष्पत्तिं तह चापज्या अव चापज्या निष्पत्तिः । वउ चापज्या उत चापज्या निष्पत्तिः । तह चापज्या हव चापज्या निष्पत्तिधातरूपास्ति । व अ चापं कन्या राश्यादेः क्रान्तिरस्ति । अव चापं अव चापं अस्य कोटिरस्ति । वउ चापं त्रिशदशमितुमस्ति । उत चापं षष्ट्यंशमितमस्ति । सर्वेषां जीवाः पूर्वं कथिता सन्ति । यदा प्रथमं निष्पत्तिरस्ति, इयं निष्पत्तिः तथास्ति २१।२६ अस्योक्तस्योः निष्पत्तिर्यथा त्रिज्ययास्ति । अंकयमं हत चापज्यास्ति । अस्य चापं २१।० तस्मात् कवत कोणः ११।० उत्पन्नः, अयं च सिंहात कोणोस्ति । अनेनैव प्रकारेण वृश्चिकादेः कोणः १११।० एतावन्मित एव भवति । एतत् सषड्ग कोण सषभ ६६।० एतावन्मित

(क) १. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

२. ३ ४. ५. ६. ७. ८. ९. लुप्त (ख)

१०. घात for (घात)

११. राश्यादेः for (राश्यादेः)

१२. लुप्त (ख)

१३. दश for (दश)

१४. 'मितु' लुप्त

१५. सर्वेषां for (सर्वेषां)

१६. कथिताः for (कथिता) (ख)

१७. + निष्पत्तिः घातनिष्पत्तेः शोधिताशेषं हत चापज्या +

१८. अनयोरंकयोः for (अस्योक्तस्योः)

२०. अयमंकः for (अंकयमं)

२१. १११।० for (१११।०) (ख)

२३. विसमं लुप्त

२४. 'ए' लुप्त

२५. सषड्भ for (सषड्ग)

२६. प्रमाण for (सषभ)

२७. 'मित' लुप्त

(ख) १०. घात for (घात)

४. विसमं लुप्त

१३. दशमित for (दशमितु)

१७. + निष्पत्तिः घातनिष्पत्तेः शोधिता । शेषं हत चापज्या हवचापज्या +

१८. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

१९. अयमंकस्य for (अस्योक्तस्योः)

२०. अंकः हत for (अंकयमंहत)

२२. सिंहातकोणोस्ति for (सिंहातकोणोस्ति)

२४. सषड्कोणप्रमाणं for (सषड्गकोण)

२५. सषड्भ for (सषभ)

२७. एतावन्मित for (एतावन्मित)

भवति । यदि व चिन्हं सिंहादिः कल्पते पूर्वोक्त प्रकारेण हत चापज्या १२।५६।३० एतावती जाता^३ । अस्याः चापं^३ १२।३० सिंहादि धनुषाद्योः कोणी प्रत्येकं १२।३० एतन्मितौ भवतः । सषड्भयो कोणी ७७।३० । एवं सर्वेषां शीणा आदिम कोणाः उत्पादिताः ।

अथ चाप क्षेत्रेणैतदानयनं प्रदर्शितं । यदि ज्ञात उत चापं उह चापस्य निरक्ष कालांशरूपं कल्पते, तदा उह चापमपि ज्ञातं स्यात् । सह चापज्या निष्पत्तिः^{१२} हत मिष्ट चापज्यया त्रिज्या परमक्रान्ति रूप उकोणज्ययो निष्पत्ति र्वास्ति । प्रयो-जनमिदमत्र हतचापं इष्ट^{१४} लग्नांशकालांशानां क्रान्तिरस्ति । कुतः गृह चापं लग्न-कालांशा अस्यैव हत चापं क्रान्तिरस्ति ।

- (क) १. ज्याः for (ज्या) २. ज्यातः for (ज्याता)
 ३. +अथ+ ४. १०।२०।३० for (१२।३०)
 ५. सषड्भयोः for (सषड्भयो) (ख)
 ६. राशीणां for (शीणा) (ख)
 ८. प्रदर्श्यते for (प्रदर्शितं) ९. ज for (त)
 १०. कल्पितं for (कल्पते) ११. अस्य for (सह)
 १२. विसर्गं लुप्त
 १३. मितमत्र for (मिदमत्र) १४. द्रष्ट for (इष्ट)
 १५. कालांशानां for (कालांशानां) १६. उह for (गृह) (ख)
 १७. कालांशाः for (कालांशा) १८. +सन्ति+ (ख)
 (ख) ७. प्रत्येकं for (चापं) ३. १०।२।३० for (१२।३०)
 ४. १०।२।३० for (१२।३०)
 ८. प्रदर्शते for (प्रदर्शितं) १०. कल्प्यते for (कल्पते)
 ११. सह for (सह)
 १४. इष्ट for (इष्ट)

अथ छाया क्षेत्रेण प्रदर्शते । तत्र त्रिज्यानिष्पत्तिः उ कोणछायया उत चापज्या हत चाप छायायोः निष्पत्तिरिवास्ति । अस्येदं प्रयोजनं हत चापस्य दशम त्रिमत चिन्हस्यान्य क्रान्तिरस्ति ।

त्रयोदश क्षेत्रं समाप्तम्

(क) १. प्रदर्शते for (प्रदर्शते) २. छाया for (छायया)

४. वित्रिभव for (त्रिमत)

५. चिन्हस्यान्य for (चिन्हास्यान्य) (ख)

६. ७. ८. लुप्त

(ख) ३. 'स्य' लुप्त

४. वित्रिभव for (त्रिमत)

अथैकादश प्रकरणम्

तत्र क्रान्ति वृत्त क्षितिज सम्पातोत्पन्न कोणविचारः प्रदर्शते । निरक्षक्षितिज क्रान्तिवृत्तसम्पातद्ये कोणा उत्पस्यते, ते याम्योत्तर वृत्तक्रान्ति वृत्तसम्पातो-
त्पन्न कोण सदृशाः भवन्ति । तस्मात्ते सिद्धा एव सन्त्यत् अन्य क्षितिज कोणाः
निरूप्यन्ते । यद्वे चिन्हे क्रान्तिवृत्तस्य मेघसम्पातात्तुलां सम्पाताद्वा समानांतरे स्तः,
तयोऽङ्कोणी क्षितिजेन समानी भवतः । तद् ज्ञानार्थं चतुर्दश क्षेत्रं प्रदर्श्यते । तत्रा-
ऽवजद याम्योत्तर कृत्तं ग्रहं जं नाडीवृत्ताद्धं वहदं क्षितिजाद्धं सत कम चापे क्रान्ति
वृत्तस्य च समानं कल्पितं ततः हवत कोण कलद कोणी समानी भविष्यतः । कुतः

- (क) १. प्रदर्श्यते for (प्रदर्शते) २. क्षितिज for (क्षितिज)
३. वृत्तं for (वृत्त)
४. सम्पाताद्ये for (सम्पातद्ये) (ख)
५. उत्पस्यते for (उत्पस्यते) (ख)
६. भवति for (भवति)
७. संपन्न for (संत्यत) ८. यद्वे for (यद्वे) (ख)
९. तुल्या for (तुलां)
१०. समानांतररेस्तः for (समानांतरे स्तः)
११. तयो कोणी for (तयो काणी) १२. 'न' लुप्त (ख)
१४. दं for (द)
१६. ग्रहजं for (ग्रहं जं) (ख) १७. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं) (ख)
१८. क्षितिजाद्धं for (क्षितिजाद्धं) (ख)
१९. उ for (स)
२१. +तस्य चिन्हं कह चिन्हं तुलास्थानं हव चापं कलचापक्रान्ति+
२२. कल कोणी for (कलद कोणी) (ख)

- (ख) ९. तुला for (तुलां) १३. चतुर्दशं for (चतुर्दशं)
१४. वृत्तं for (कृत्तं)
२०. +क्रान्ति वृत्तस्य । द्व चिन्हं क चिन्हं तुलास्थानं । हव चापं कलचापं +

हृह्व^१ त्रिभुजे हकल^२ त्रिभुजे भुजाः मिथः समानाः सन्ति । यथा^३ पूर्वकथितं तस्मात्^४
हृवह^५ कोण हलक^६ कोणवापि^७ समानो भविष्यतः । तदेतदून भाद्वांशा अपि समानाः
स्युः । ये द्वे चिन्हे षड्भांतरे स्तः, तत्रैकं^८ पूर्वकोण द्वितीय पश्चिम कोणयो योगं^९
षड्भांशं^{१०} १८० तुल्यो भवति ।

एतद्भानार्थं पंचदं क्षेत्रं निरूप्यते

तत्र अत्र जदं क्षितिजं अहजं^{११} हृं क्रांतिवृत्तं अचिन्हे^{१२} जचिन्हे संलग्नं कल्पितं ।
तस्माद् अहं^{१३} कोणदा^{१४} अदं^{१५} कोणयोर्योगः समकोणद्वय तुल्योस्ति । कुतः दं^{१६} अ ह

(क) १. उ for (हृ)

२. ३. लुप्त

५. 'व' लुप्त

६. उ for (हृ)

७. कोणवापि for (कोणवापि) (ख)

८. तत्रैक for (तत्रैक)

९. योगः for (योग) (ख)

११. षड्भांश for (षड्भांश) (ख)

१२. एतद् भानार्थं for (एतद्भानार्थं)

१३. पंचदश for (पंचद)

१४. अहचिन्हे for (अचिन्हे)

१५. द for (द) (ख)

१६. १८. लुप्त

१९. हृ for (द)

२०. दह for (दअ)

(ख) १. हह्व for (हह्व)

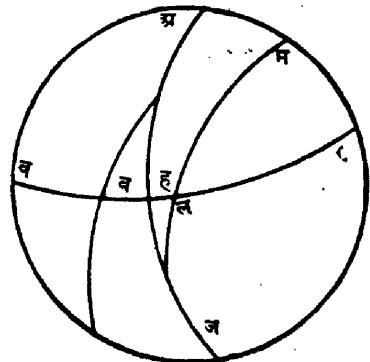
४. यथापूर्वं for (यथापूर्वं)

८. षड्भांतरे for (षड्भांतरे)

१३. पंचदश for (पंचद)

१४. अहज for (अहज)

१९. हृजद for (दाअद)

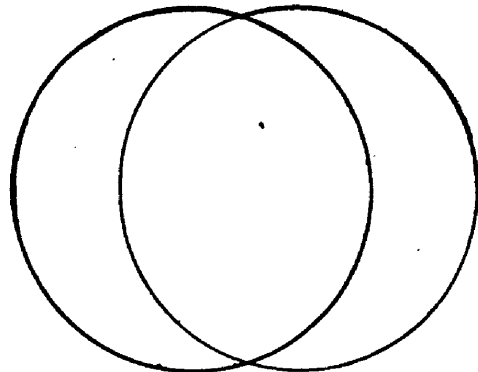
कोणदा अद कोणयोर्योगः समकोणद्वय तुल्योऽस्त तस्माद्वे चिन्हे क्रान्ति वृत्तस्य मकरस्थानात् कर्कस्थानात् समानांतरे स्तः । तदेयोक चिन्ह पूर्व कोणपरचिन्ह पश्चिमकोणयोर्योग समकोण द्वय तुल्यो भवति । यदि क्रान्ति वृत्ताद्वे पूर्व कोण-ज्ञाताः भवन्ति, तदा क्रान्ति वृत्ता द्वितीयाद्वे पूर्व कोणा अपि ज्ञाता भवन्ति । सर्वं अतिवृत्तस्यापि पश्चिम कोणा अपि विदिताः भविष्यति ।

पंचदश क्षेत्रम् समाप्तम्

- (क) १. लुप्त २. तुल्यत्वाद् for (तुल्योऽस्त)
 ३. तस्मात् for (तस्माद्वे) ४. + द्वे +
 ५. वृत्तस्य for (वृत्तस्य) ६. लुप्त
 ७. तदेयोक चिन्हपूर्वकोणपरचिन्ह for (तदेयोकचिन्हपूर्वकोणपरचिन्ह)
 ८. चिन्हयो for (कोणयो) १०. योगः for (योग)
 १२. वृत्ताद्वे for (वृत्ताद्वे) १४. कोणाज्ञाता for (कोणाज्ञाताः)
 १५. भवतिः for (भवन्ति) १६. वृत्त for (वृत्ता) (ख)
 १७. द्वितीयाद्वे for (द्वितीयाद्वे) (घ)
 १८. क्रान्ति for (अति) (ख) १९. विदितां for (विदिताः)
 २०. भविष्यतिः for (भविष्यति) २१. २२. २३. लुप्त (ख)

- (ख) १. द्वाद for (दादद) २. तुल्योस्ति for (तुल्योऽस्त)

३. तस्मात् द्वे for (तस्माद्वे)
 ७. तदेयोक for (तदेयोक)
 ८. + क्रान्तिवृत्त +
 ११. स्तम for (सम)
 १२. भविष्यति for (भवति)

अथ षोडश क्षेत्रम्

तत्राऽऽजदं याम्योत्तरं वृत्तं अहदं षड्विंशदक्षांश क्षितिजाद्धं ह्रं नवत्यंशाः
नाडीवृत्तस्य ह्रवचापं ह्रजचापं क्रांतिवृत्तस्यैकैकपदं च कल्पितं ह चिन्हं तुला-
संपातं व चिन्हं मकर स्थानं मेकवारं कल्पितं पुनः ह चिन्हं मेषसंम्पातं ज चिन्हं
कर्कस्थानं द्वितीय परिवर्त्तं कल्पितं । तस्माद्दहन उ लम्बांशकोणो जातोस्ति । तत्
एव दहज कोणं दहव कोणो जातो भविष्यतः । कुतः जहकोणः दह ह कोणच्छो-

(क) १. षोडश for (षोडश)

२. अजदं for (अजदं)

३. याम्योत्तरं for (याम्योत्तर)

४. षड्विंश for (षड्विंश)

५. हउ for (ह)

६. चहव for (हव)

७ न. लुप्त

८. जह for (जचिन्ह)

१०. लुप्त

११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. लुप्त

१८. दह for (दहन)

१९. तत for (तत्) (ख)

२०. कोण for (कोण)

२१. कोणो for (कोणो)

२२. जहक for (जहकोणः)

२३. उ for (ह)

२४. कर्णा for (कोण)

(ख) १. षोडश for (षोडश)

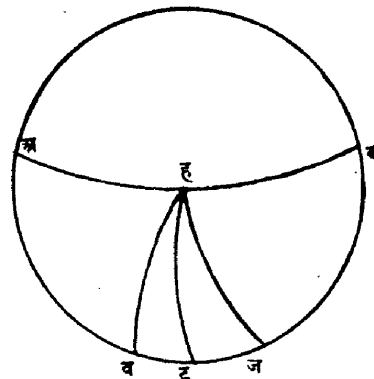
५. हह for (ह)

११. स्थान for (स्थानं)

१२. मेकवार for (मेकवारं)

१८. तस्माद्दह उ लम्बांश for (तस्मा-
दहन उ लम्बांश)

२२. जहद्वकोणः for (जहकोणः)

पुनः^१ हव^२तं हनवत्यंशपरिमितं^३ चापं^४ कार्यं^५ । उ द उ तेपिनवत्यमिते भविष्यतः । कुतः
 ४ चिन्हं^६ बहुलवृत्तस्य यतः पृष्ठकेन्द्रमस्ति । बहव वृत्तं च अवजदवृत्त उ व त
 वृत्तयो^७ ध्रुवोपरिगतमस्ति । जं^८ चिन्हस्य क्रांतिरुत्तर दिशि एताव २२।४० त्यस्ति
 उ चिन्हस्यात्तरं^९ नाडीवृत्तात् अक्षांश ३६ तुल्यमस्ति । तदा रुजं^{१०} चापं ५८।४०
 एतावद् भविष्यति^{११} । पुनः उतहजं^{१२} क्षेत्रे जद चापज्या दउ चापज्ययो निष्पत्तिः जह
 चापज्या हव चापज्या निष्पत्ति वत चापज्या तसं चापज्या निष्पत्ति धातरूपास्ति ।
 जद चापज्या ३१।१२ जह चापं ७७।४१ अस्यज्या ५८।३७ दउ चापज्या हव चाप-
 ज्या^{१३} तउ चापज्या त्रिज्या तुल्याः सन्ति । तस्मात् वेदि प्रथमनिष्पत्तिर्धाति-
 निष्पत्तेः शीघ्र्यते, तदा शेषं^{१४} द्वितीय निष्पत्ति ख शिष्यते सा च अस्यांकस्य ३१।५६

(क) १. २. ३. ४. ५. ६. ७. लुप्त

७. नवत्यंशमितेपि for (नवत्यमिते)

८. बहुल for (बहुल)

९. दध्रुवो for (ध्रुवो)

१०. जह for (जचिन्ह)

११. चिन्हस्यात्तरं for (चिन्हस्यात्तरं) (ख)

१२. उज for (रुज) (ख)

१३. 'ति' लुप्त

१४. उ for (ज)

१५. ज्यप्रो for (ज्ययो)

१६. उ for (स)

१७. धात for (धात) (ख)

१८-१९-२०-२१-२२. लुप्त

२३. लुप्त

२४. यदि for (वेदि) (ख)

२५. धातिनिष्पत्ते for (धातिनिष्पत्तेः)

२६. स्येषं for (शेषं)

२७. + त्रिज्यया निष्पत्तिः तत्तुल्यास्ति अब्रमंकस्तु ३१।५६ + (ख)

(ख) २. हव हतं for (हव तं ह)

७. नवत्यंशमिते for (नवत्यमिते)

८. बहुल for (बहुल)

९. दध्रुवो for (ध्रुवो)

१६. लउ for (तस)

तव चापज्यास्ति । अस्याः चापं ३२।१० एतच्चाद हज कोण प्रमाणमस्ति । इयं या निष्पत्ति^३ निरूपिता सा कथित निष्पत्ति^३ न्यतमास्ति ।

अथ प्रकारांतरं उत चापज्या तव चापज्ययोनिष्पत्तिः उद चापज्या दज चापज्या जह चापज्या हव चापज्या निष्पत्त्योर्धातोस्ति । तस्मात् अनयो निष्पत्तयोर्धातुश्चेत्क्रियते तदा धातुनिष्पत्तिर्भवति । पुनः प्रकारांतरं चापक्षेत्रेण प्रदर्शते । तत्र जह चापज्यायाः निष्पत्तिः जह चापज्यया हव चापं ज्यावत चापज्ययो निष्पत्तिरिवास्ति ।

अथ छाया क्षेत्रेण तत्र हद चापं ह चिन्हाग्रायाः कोटिरस्ति । अस्या ज्या वा यो निष्पत्तिः दज चापछायया तथास्ति । यथा हत चापज्या निष्पत्तिः वत चाप छायाया ।

एकादश प्रकरणं समाप्तम्

- (क) १. एतच्च for (एतच्चा) २. उ for (ज)
 ३. तिष्पत्ति for (निष्पत्ति) ४. सार्कतिथ for (सा कथित)
 ५. निष्पत्तिषु for (निष्पत्तिष्व)
 ६. अन्यतरास्ति for (न्यतमास्ति)
 ७. ज्ययोनिष्पत्तिः for (ज्ययोनिष्पत्ति)
 १०. धातो for (धातो) (ख) ११. तस्मादनयो for (तस्मात् अनयो)
 १२. क्रियते for (त्क्रियते)
 १३. तदाधात for (तदाधात) (ख)
 १४. जद for (जह) (ख) १५. चाप for (चापं) (ख)
 १६. चिन्हाग्रायाः for (चिन्हाग्रायाः) १७. १८. लुप्त
 १९. २०-२१. लुप्त

- (ख) ५. निष्पत्ती धन्यतमास्ति for (निष्पत्तिष्वन्यतमास्ति)
 १४. + निष्पत्ति + १५. उह for (जह)
 १७. १८. जीवायाः for (ज्यानाया)
 १९. २०. २१. लुप्त

अथ द्वादश प्रकरणम्

तत्र क्रान्तिवृत्तद्वयवृत्तसम्पातजनितकोणानां प्रमाणां निरूप्यते । ये द्वे क्रान्तिवृत्तस्य चिन्हं मकरकर्कटयोश्चिन्हात् समानांतरे भवतः । याम्योत्तरवृत्तात् तयोः नत कालः समानश्चेत्तदा तयोर्नतीशा अपि समानाः भवन्ति । इष्ट कोण द्वययोगोऽपि समकोणद्वयतुल्यो भवति ।

अथाष्टदश क्षेत्रम्

एतद्विचारार्थं प्रदर्शते । अथर्वजं याम्योत्तरवृत्तचापं व चिन्हं ख मध्यं ज चिन्हं ध्रुवस्थानं अहं अ उ व क्रान्तिवृत्तचापं द चिन्हं उ चिन्हं मकरादिकर्कटादिस्थानात् समानांतरं अथर्वज वृत्तात् समाननतकालं च कल्पितं । पुनः ज ध्रुववृत्तस्य जद चाप जउचापे द्वयवृत्तस्य वद चाप वउ चाप कार्ये तदा वद चाप वउ चापे समानो भविष्यति । वदहकोणवउ अकोणयोर्योगः समकोणद्वयतुल्यो भविष्यति । अस्योपपत्तिः । ज द व त्रिभुजं ज उ व त्रिभुजे जद भुजः ज उ भुजश्च

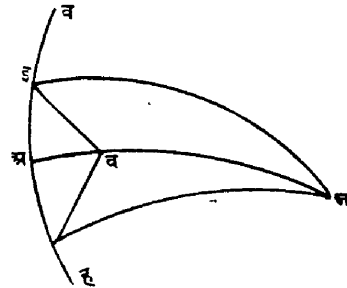
- (क) १. जनितं for (जनित) २. चिन्हे for (चिन्हं) (ख)
 ३. कर्कटयोः for (कर्कटयो) ४. वृत्तत् for (वृत्तात्)
 ५. तयोर्नतकालः for (तयोः नतकालः)
 ६. नतीशा for (नतीशा) (ख)
 ७. समाना भवति for (समानाः भवन्ति)
 ८. प्रदर्शते for (प्रदर्शते) १०. अथर्वजं for (अथर्वजं)
 ११. अदहं for (अहं) १३. दह for (द)
 १४. द्वयवृत्तस्य for (द्वयवृत्तस्य) १६. समाने for (समानो) (ख)
 १७. योगः for (योगः) १८. स्ति for (भविष्यति)
 १९. परितः for (पत्तिः) २०. त्रिभुजे for (त्रिभुज) (ख)

- (ख) ३. कर्कटयोश्चिन्हात् for (कर्कटयोश्चिन्हात्)
 ८. अष्टादशं for (अष्टादश) १२. + चापे +
 १५. चापे for (चाप)
 १७. अकोणद्वयोर्योगः for (अकोणयोर्योगः)

द्युज्याचापे समाने स्तः । जव भुज उभयत्र एक एवास्ति । ज चिन्हस्य च कोण-
द्वयं समानमस्ति । तस्मात् वद चाप वउ चापे समाने स्तः । पुनः जदवकोण जउव
कोणौ समानौ भविष्यतः । पूर्वं इदं कथितमेव जदह कोण जउअ कोणौ क्रान्ति-
वृत्तयाम्योत्तरवृत्तसम्पातजकोणौ, अनयोर्योगः द्वयोः समकोणयोः समानोस्तीति
इ यदि एतत् कोणयोरिजदव कोणो योज्यते जउ कोणश्चेत् शोध्यते । तदा
वदह कोण वउअ कोणयोर्योगः समकोण द्वयतुल्यो भविष्यति ।

अथ यच्च चिन्हं क्रान्तिवृत्तस्य पूर्वापरकपाले याम्योत्तरवृत्तातुल्यनतका-
लकं भवति । तस्य नतांशाः समाना भवन्ति । दृष्टवृत्तक्रान्तिवृत्त कथितैतच्चिन्ह-
सम्पातात् यौ कोणौ भवतस्तद्योगः क्रान्ति वृत्त तच्चिन्हयाम्योत्तरवृत्तसम्पातको-

(क) १. चाप for (चापे) (ख)	२. समानो स्त for (समाने स्तः)
३. येक for (एक)	४. जह for (ज)
५. विसर्ग लुप्त	६. पुनर्जदव for (पुनः जदव)
६. ह for (अ)	१०. योगः for (योगः)
११. द्वयोः for (द्वयोः) (ख)	१२. समकोणयो for (समकोणयोः)
१३. लुप्त (ख)	१४. +रपरि+
१५. 'यो' लुप्त	१६. +व+ (ख)
१७. शोध्यते for (शोध्यते)	
१८. ओ for (अ)	२०. 'अथ' लुप्त
२१. क्रान्ति for (क्रान्ति)	
१. +द्वौ+	२. तद्योगाः for (तद्योगः)
३. ४. लुप्त	
५. +हर+	
(ख) ७. 'पूर्वं' लुप्त	
८. कथितमेव for (कथितमेव)	
१२. 'समकोणयोः' लुप्त	
१३. 'इ' लुप्त	
१८. रजदव कोणो for (रिजदव कोणो)	

एतेन^१ द्विगुणेन तुल्ये^३ भवति । यदि^३ यदितयोस्तत्कालदशमो^३ खमध्यादेक दिक्स्थो^३
भवतः, यदि भिन्नदिक्^५ स्यौ^५ भवतः, तदा कोणावधिको^५स्तदा योगः^५ द्विगुणया-
म्योत्तरकोणात्^५ द्विसमकोणतुल्योधिको^५ भवति । यदि तच्चिन्हं^५ पूर्वदिशिस्थं^५
तं दशमलग्नं^५ दक्षिणस्थं^५ भवति । यदि विलोमो^५ भवति । तदा तावान्^५ न्यूनो-
भवति ।

अष्टादश क्षेत्रम् समाप्तम्

अथ एकोनविंशति तमं क्षेत्रम्

तत्र पूर्वोक्तं विचार्यते । अवजदं^{२३} याम्योत्तरवृत्तचापं^{२३} जचिन्हं^{२४} खमध्यस्थानं^{२४}
रचिन्हं^{२४} ध्रुवस्थानं^{२४} अहं^{२४} उं^{२४} क्रान्तिवृत्तचापं^{२४} पूर्वं^{२४} दिशि^{२४} ववतं^{२४} पश्चिम दिक्स्थं^{२४} क्रान्ति-
वृत्तस्य तदेव चापं^{२४} हं^{२४} चिन्हं^{२४} वं^{२४} चिन्हं^{२४} क्रान्तिवृत्तस्य तदिष्टं^{२४} चिन्हं^{२४} ययोनंतकालौ^{२४}

(क) १. न for (नु)

३. 'यदि' लुप्त

५. स्तः for (स्) (ख)

६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. लुप्त

१५. स्थित for (स्थतं)

१७. विलोमं for (विलोमो)

१८. २०. २१. लुप्त (ख)

२३. जह for (ज)

२४. खं for (ख)

२५. 'ह' लुप्त

२६. स्था for (स्थं)

२७. + चिह्न +

२८. वह for (व)

२९. द for (त)

३०. नंत for (नंत)

(ख) १. कोणेन for (कोणेनु)

१३. 'धिको' लुप्त

१५. स्थितं for (स्थतं)

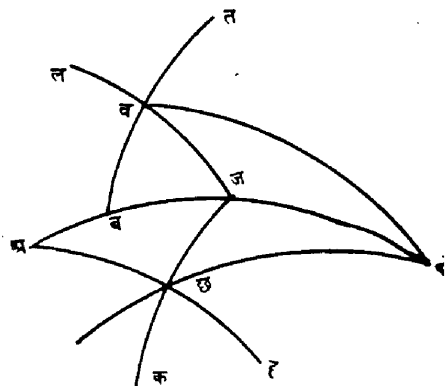
२. तुल्यो for (तुल्ये)

४. स्यौ for (स्यौ) (ख)

१६. + तदा +

१८. 'तावान्' लुप्त

२२. 'तमं' लुप्त

समानौ स्तः^१ अचिन्हं^२ दशमलग्नं^३ यदीष्टचिन्हं^४ ह चिन्हे भवति । पुनः व चिन्हं^५ दशम-
लग्नमस्ति यदीष्ट चिन्हं^६ व चिन्हे भवति । पुनः दह चापं^७ दव चापं^८ जवल चापं^९
जहक चापं^{१०} च बृहद्वृत्तस्य कार्यं^{११} तदा जह जवचापे समाने भविष्यतः । पुनः
अचिन्हं^{१२} व चिन्हं^{१३} चापमध्या दक्षिणं^{१४} दिशि कल्पनीं^{१५}, तदा जहउ कोणं^{१६} ज वव कोण-
योर्योगः द्विगुणं^{१७} दहउ कोणं^{१८} न तुल्यो भविष्यति । कुतः^{१९} दहउ कोणं^{२०} दवव
कोणयोः समानयो र्योगः^{२१} एकस्मात् द्विगुणो भवति । अनयोः समानयोः समानौ^{२२}
जहद कोणः^{२३} जवद कोणः^{२४} क्रमेण योज्यते, शोध्यते तर्हि शेषौ यथास्थितौ स्तः ।
अनयोरपि योगः^{२५} दहसकोणाद्विगुणावशिष्टः^{२६} ।

अथ विशतितमं शकलम्

तत्र अचिन्हं^{२७} व चिन्हं^{२८} मुत्तरदिशि कल्पितं, तदा कह उ कोणं^{२९} लवव
कोणयो र्योगः^{३०} द्विगुणं^{३१} दहउ कोणेन^{३२} समानो भविष्यति । कुतः^{३३} दहउ कोणं^{३४}

- (क) १. विसर्गं लुप्त २. अह for (अ)
३. यदिष्ट for (यदीष्ट) ४. यदिष्ट for (यदीष्ट)
५. अचिह्नः for (अचिह्नः) ६. च ख मध्यात् for (चापमध्या)
७. दक्षिण for (दक्षिण) ८. कल्पनीयं for (कल्पनी) (ख)
११. भविष्य for (भविष्यति) १२. यतः for (कुतः)
१३. योगः for (योगः) १४. 'ह' लुप्त
१६. विसर्गं लुप्त १७. कोणौ for (कोणः)
१८. विसर्गं लुप्त १९. 'ज' लुप्त
२०. द्विगुणावशिष्टः for (द्विगुणावशिष्टः)
२१. चिह्न for (चिन्ह) (ख) २२. 'ल' लुप्त
२३. 'न' लुप्त २४. यतः for (कुतः)

(ख) ६. चखमध्यादक्षिण for (चापमध्यादक्षिण)

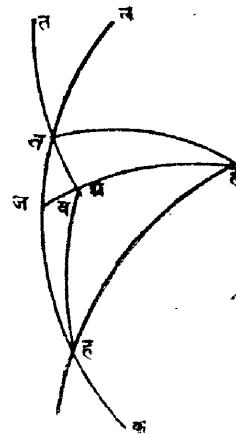
१. + भवति + १०. उकोणेन for (उकोणेन)
१४. समाना for (समानौ) १६. कोणं for (कोणः)
१८. दहउ for (दहस)
२०. कोणावशिष्टः for (कोणाद्विगुणावशिष्टः)

द व व कोणी समानी स्तः, अतः तद्योग एकतर कोणाद्विगुणो भवत्येव । तत्र समानी दहक कोणः दवल कोणः क्रमेण तयोः शोध्यते योज्यते च तदा शेषो यथास्थितो भवतः ।

अथैक विंशतितमं क्षेत्रम्

तत्र अचिन्हं खमध्याद्दक्षिणस्थं कल्पितं, व चिन्हं उत्तरस्थं तदा ज ह उ कोणलववकोणयोर्योगः द्विगुणजहृदकोणात् समकोणद्वयतुल्योधिको भविष्यति । यतः तुल्ययो दहज कोण द व ज कोणतुल्यदवलकोणयोर्योगः समकोणद्वय-तुल्योस्ति । पुनः समानी द ह उ कोण दवव कोणी तयोः योज्येते तदा ज ह उ कोण लवव कोणी भवतः ।

- (क) १. 'व' लुप्त
४. द्विगुणो for (द्विगुणो)
६. विसर्ग लुप्त
८. वेशो for (वेशो)
१०. 'ज' लुप्त
१३. तुल्योऽधिका for (तुल्योधिको)
१५. 'यो' लुप्त
१७. 'ए' लुप्त
२०. कोण 'लुप्त'
२१. योगः for (योगः)
२२. + ज +
२३. तये for (तयोः)
२४. योज्यते for (योज्येते)
- (ख) ३. एककोणा for (एकतरकोणा)
७. कोणा for (कोणः)
९. 'तमं' लुप्त
१२. भृद for (जहृद)
१६. दवजकोण for (दहजकोण)
१७. तुल्यदहजकोण for (दवज कोणतुल्य)
२. दद्योग for (तद्योग)
५. भवेत्येव for (भवत्येव)
७. कोणी for (कोणः)
११. ('गः' लुप्त)
१४. + दवजकोण +
१६. कोणी for (कोणः)
१८-१९. लुप्त

अथ द्वाविंशति शकलम्

तत्र अचिन्हमुत्तरदिशि कल्पं व चिन्हं च दक्षिणदिक्स्थं कल्पं तदा कहउ कोरा जव वकोरायोर्योगः द्विगुणदहउकोरात् समकोराद्वयतुल्ये स्त न्यूनोस्ति । कुतः द ह उ कोराद वव कोरा समानी स्तः । तत्र समकोरा द्वय तुल्यो दहउकोराद वज कोरा शोध्यते, तदा कहउकोराववकोरा शेषी स्तः ।

११

अथ त्रयो विंशति क्षेत्रम्

तत्र अवजदं याम्योत्तरवृत्तं अं ख मध्यं वहदं क्षितिजाद्धं सहवं क्रान्ति वृत्ताद्धं च कल्पितं, उ चिन्हं दशम लग्नं तस्य दृग्वृत्तं याम्योत्तर वृत्तं । अयं तत्

(क) १. द्वाविंशति for (द्वाविंशति)

३. कोरादमानौ for (कोरादव)

७. तुल्यो for (तुल्यो)

१०. + ज +

१२. + तमं +

१४. अ for (अं)

१६. 'स' लुप्त

१८. जह for (उ)

३. तुल्यन्यूनोस्ति for (तुल्यस्तन्यूनोस्ति)

४-५-६. लुप्त

८. कोरा for (कोरादव)

११. कोरावशेषी for (कोराशेषी)

१३. जं for (जदं)

१५. क्षितिजद्धं for (क्षितिजाद्धं)

१७. व for (हव)

१९. ति for (तत्)

(ख) १. द्वविंशतितमं for (द्वाविंशति)

३. कोरा for (कोरा)

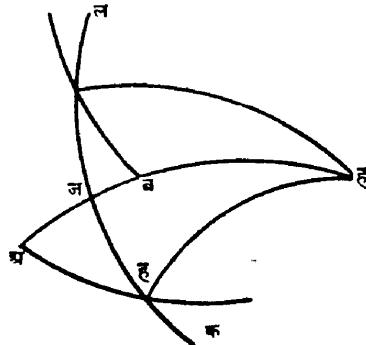
८. कोराः for (कोरा)

९. शोध्यते for (शोध्यते)

१०. दवव for (वव)

१६. उहव for (सहव)

१९. एतत् for (अयं तत्)

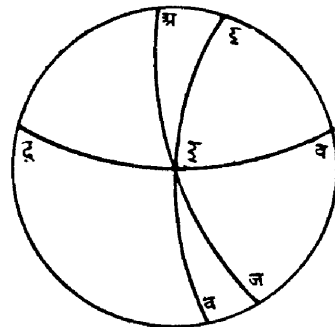
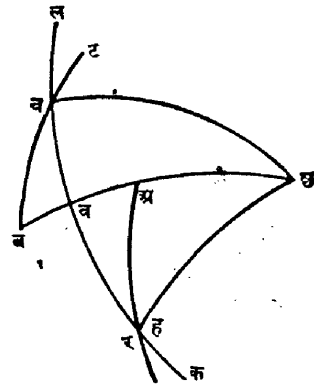
क्रान्तिवृत्तपातकोणाः पूर्वोक्त प्रकारेण ज्ञातोस्ति । उ चिन्हस्य नतांशाः अ उ चाप मस्ति । तच्च क्रान्त्यक्षसंस्कारात् ज्ञातमस्ति । ह चिन्हं लग्नोपरिगतं अ हजं दृग्वृत्तं कल्पितं तदा ह व कोणो ज्ञातो भविष्यति । पुनः दह अ कोणः समः कोणोस्ति, तस्मात् अ ह व कोणोपि ज्ञातो भविष्यति । पुनः ह अ चापं नवत्यंश मितमस्ति ।

अथ चतुर्विंशति क्षेत्रम्

तत्र याम्योत्तर वृत्तं क्षितिजं च पूर्वोक्तमेव कल्पनीयं । उ व तं क्रान्ति वृत्तं चापं च चिन्हं कर्कस्थानं अवज्यां राशेः सप्तदशांशं सप्तत्रिंशत् कलामितं

- (क) १. क्रां वृत्तस्य कोणः for (क्रान्तिवृत्तपातकोणाः)
 ३. नतांशाः for (नतांशाः) ५. 'गतं' लुप्त
 ७. विसर्गलुप्त (ख) ८. स्तिः for (स्ति)
 ९. स्तिः for (स्ति)
 १०. + तमं +
 ११. 'च' लुप्त
 १२. उवतं for (उवतं)
 १३. वृत्त for (वृत्तं)
 १४. स्थान for (स्थानं)
 १६. जं for (ज्यां)
 १७. + दृग्वृत्तं उ चिन्हं मिथुनस्य षडशांशद्वादशकलामितं = १६।१२ त चिन्हं कन्या +
 १८. त्रिंशत् for (त्रिंशत्) (ख)

- (ख) २. वृत्तस्य पात कोणः for (वृत्तपात कोणाः)
 ४. ह चिन्ह for (हचिन्हं)
 ६. दहवकोणोस्ति for (हवको-
 णोस्ति)
 १४. वचिन्हं for (वचिन्हं)
 १६. अवजं दृग्वृत्तं for (अवज्यां)
 १७. + उचिन्हं मिथुनस्य षोडशांश द्वादश कलामितं १६।१२ त चिन्हं कन्या +

१७।३७ कल्पितं, तस्मात् त उ चापं ७९१।२५ वत चापं ७७।३७ उ चिन्हस्य क्रांति-
रुत्तरदिशि इष्टाक्षांशाश्च ३६।० तस्मात् अ उ चापं १२।५३ अस्य कोटि वं उ
चापं ७७।७ तस्मात् अब तव क्षेत्रे उव चाप ज्या निष्पत्ति उत चाप ज्या तव चाप
ज्या निष्पत्ति वह चाप ज्याक् २३।७ निष्पत्योर्धातोस्ति । उव चापज्या ५८।२८।३०
उत चापज्या ५६।५६ वत चाप ज्या ५८।३६ तस्मात् यदि प्रथम निष्पत्तिः पात-
निष्पत्तौ शोध्यते, तदा शेषद्वितीयनिष्पत्तिः एतदंकस्य ५७।८ त्रिज्ययास्ति इयं
च व ह चापज्यास्ति अस्याः चापं ७२।१३ ॥

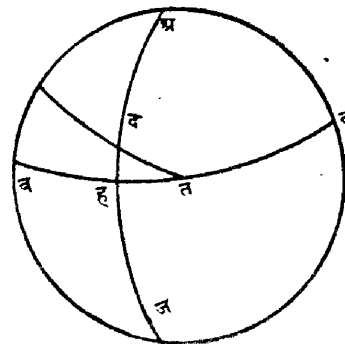
अथ पंचविंशतितमं क्षेत्रम्

तत्र अबतकोणज्ञानार्थं व चिन्हं पृष्ठकेन्द्रं कृत्वा कलमं बृहद्वृत्तं कार्यं ।
अज वृत्तं दह वृत्तकमवृत्तयोः पृष्ठकेन्द्रोपरिगतमस्ति । एतद्वृत्तद्वयमपि तत्पृष्ठ-
केन्द्रोपरि गमिष्यति । तस्मादस्य पृष्ठकेन्द्रमचिन्हं भविष्यति । पुनः हम चापं कम
चापं प्रत्येकं नवतिमितं भविष्यति । वकमतक्षेत्रे वह चापज्या हक चापज्ययो निष्प-

- (क) १. चापं for (चाप) (ख)
३. दिक् for (दिशि)
६. + व अचापुन्या +
८. चाप for (चापं) (ख)
९. हअ for (वह)
११. '२३।७' लुप्त
१३. घात for (पात) (ख)
१४. एतदंकः for (एतदंकस्य)
१५. तमं for (तमं)
१७. 'मितं' लुप्त
१८. लुप्त

२. ६१।२५ for (७६१। ५)
४. + २३।७ +
७. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) (ख)
१०. 'क' (लुप्त)
१२. तव for (वत)

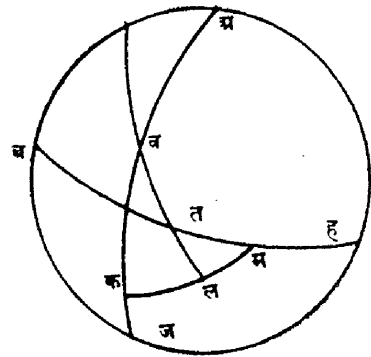
- (ख) ५. 'अ' लुप्त
६. + वअ चापज्या +
१०-११. हअ चापज्या for (क् २३।७)
१६. केन्द्र for (केन्द्र)

तिः वत^१ चापज्या तलचापज्या निष्पत्ति लम चाज्या मक^२चापज्या निष्पत्त्योर्धात-
रूपा भविष्यति । वह^३ चापज्या वतचापज्ये च पूर्वं कथिते । हक^४ चापज्या
१८।१६ एतावत्यस्ति । तत^५ चापज्या १२।५२ । अत्र प्रथम निष्पत्तिः धात^६ निष्पत्तौ
चेत्सोध्यते तदा द्वितीय निष्पत्तिरवशिष्यते सा चैतदंक ४१।५।३० त्रिज्ययोर्निष्पत्ति-
रूपास्ति । इयं च म ल चापज्यास्ति । अस्याः चापं ४३।१४ अस्य कोटिः ४६।४६
एतत्कवल कोणप्रमाणमस्ति एतद्भ्राद्धांशेषु शोधितं अवशिष्टं १३३।३४ एतच्च
अवत कोणप्रमाणमस्ति । इदमेवास्माकमिष्टम् कर्कस्थानात् मकरस्थानपर्यन्तं
पूर्वभागजनितचापकोणाश्चेद्विदिता भवन्ति । तदा क्रान्तिवृत्तस्य पश्चिमभाग-
स्था^७ सकलाश्चापकोणा^८ पूर्वोक्तप्रकारेण विदिता भवन्तीति ।

- (क) १. 'वत' लुप्त
२. कम for (मक)
५. कथ्यते for (कथिते)
७. तल for (तल) (ख)
६. धात for (धात) (ख)
१०. अस्य for (अस्य)
११. स्ति for (स्ति)
१३. शोध्यते for (शोधितं)
१४. अवशिष्टं for (अवशिष्टं) (ख)
१६. 'त' लुप्त
१७. भवन्तीति for (भवन्ति)
१८. भागस्था for (भागस्था)
१९. कोणा for (कोणा)

- (ख) १२. एतद्भ्राद्धांशेषु for
(एतद्भ्राद्धांशेषु)
१५. १३३।१४।० for (१३३।३४)

अथ त्रयोदश प्रकरणम्

तत्र कथितकोणचापानां सारणी क्रियते । तत्र त्रयोदशहोरामितपरम-
दिनदेशमारभ्य अर्द्धहोराधिकं होराद्धाधिकं परमदिनवृद्धि षोडश होरामितपरम-
दिनदेशपर्यन्तं सारणी उत्पाद्य लिख्यते । तत्रचैकेक होराभुं प्रत्येकरास्यादीनि
कोणाश्च कृत्वा कोष्टकेषु लिख्यते । एतेषा नगराणां अक्षांशार्थं इस्कंदरीय देशा-
न्तरं च मया ग्रन्थांतरे लिखितमस्ति ।

इति द्वितीयोऽध्यायः

राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथ कृते सुशिल्पे ।

सिद्धान्तसारे खलु कौस्तुभेस्मिन्न आगाद्विरतिं द्वितीयः ॥१॥

- (॥) २. सारिणी for (सारणी) ४. होराधिकं for (अर्द्धहोराधिकं)
५. 'होराद्धाधिक' लुप्त ६. सारिणी for (सारणी)
७. लिष्यते for (लिख्यते)
८. सु for (मु) ९. प्रप्ते for (प्रत्येक)
१०. रास्मादीनां for (रास्यादीनि) १२. लिष्यते for (लिख्यते)
१३. 'थ' लुप्त १४. +नगरात् + (ख)
१५. ग्रन्थांतर for (ग्रन्थांतरे) १६. लिष्यत for (लिखित)
१७-१८. लुप्त १९. विरति for (विरति)
- (ख) १. त्रयोदश for (त्रयोदश) ३. "होरामित—वृद्धि षोडश" लुप्त
८. चैकेकहोराभु for (चैकेकहोराभु)
१०. रास्यादीनां for (रास्यादीनि) ११. कोणाश्च for (कोणाश्च)
१३. अक्षांशाश्च for (अक्षांशार्थं) १६. विरति for (विरति)

क

होरा	नतांश कर्क १८० पू० क० का पश्चिमकपाले कोणः	मकर
०	७।२५ ६०।० ११४।४५	० ४०१८ ६०।०
१	१५।५५ २५।५५	१ ४२।५४ ६८।३६
२	२६।३ १६।१५ ११७०।४५	२ ४६।४८ ५१।६
३	४२।५२ ११।५-१०६।२२	३ ५६।३५ ३८।५१
४	५६।२५ १७।४ ४।१३	४ ७१।६ २८।३१
५	७०।२ २७०	५ ४३।३१ २१।१२
६	८३।२७ १६४।४१ ६।१५।४२	६।३० ६०।० १३।३
६।३०	६०।० १०१।५७ १८।३।१६ २०५।०	
सि २०।४		कुंभ
०	३।३ ८२।३० १००।५७	० ३६।५७ ७७।३० १४।४ १६।१५
१	१४।२० २६।३ ८।३४	१ ३६।४६ ८०।१२ १४।४
२	२८।४२ २८।१५ ६।३४	२ ४७।१५ ११८।५ १६।१५
३	४२।४३ १०।५ १४।५४	३ ५७।३३ १३१।३ २८।५७
४	५६।४६ ६।१६ १८।४१	४ १६।३० १३६।४६ १५।१२
५	५८।६।३८ २।३३ २२।२६	५ ८२।१८ १४७।५३ २१।१७
६	८४।१७ १८।४।० २८०	२।२५ ६०।० १३।६
७।२५	६०।० १८४।११ ३०।६ २२६।४२	

क

कन्या २२६।४२				मीन १३८।०			
०	१६।२७	११३।४१		०	२८।३०	६६।०	
१				१	३१।४६	६७।०	४०।०
२	२२।३	११४।१३	७२।४६	२	४०।५२	११५।१६	२।१
३	३३।५०	१७३।१७	१४।२५	३	४२।३०	१२०।३३	१०।३७
४	४७।२०	१।२३	४६।२६	४	४५।४०	१३१।४१	१०।१६
५	६१।२२	५।२८	४२।३४	५		१३६।४१	१७८।१६
६	७५।३६	७।२६	४०।३३	५।४६		१४२।६	१७५।११
७।२५	६०।०	७।२४	४०।१८				
तुला २२६।४२				मेष १३२।४८			
०	२८।४६	७२६।४२	१११।०।०	०	१२।२७	६६।०	
१	३१।४६	१३६	८३।०	१	२२।३०	८७।११	२५।२७
२	४०।४२	११७।५६	१४।१	२	३२।४६	१२४।३५	१।४३
३	५२।३०	१६६।४३	५२।३७	३	४७।२०	१३३।४१	१७८।३७
४	६०।४०	१७६।४१	४५।१६	४	६१।२२	१३७।२६	१७५।१२
५	७६।१८	१	४०।५६	५		१३६।२७	१७२।५१
६	६०।०		३४।५१	६		१३६।४२	१७२।१६

क

वृश्चिक २२२।०				वृष			
०	२८।७	दक्षिण		०	४।४७	६६।०	१८०।०
		१११		१	१४।२०		
१	३१।४६	१३६।	८३।०	२	२६।२३	१४६।०	१८२।०
२	४०।५२	१७७।५६	६७।१	३	४३।४०	१३८।०	१७०।४४
३	५२।३०	१६६।२३	५२।२०	४	५३।२३	१४६।१६	१७१।२१
४	६०।४०	१७६।४१	४५।१६	५	७२।३७	१४७।१३	१७३।७
५		१।४१	४०।१६	६	८६।४१	१४३।३७	१०४।२३
६।२५		७।६	३४।५१	६।१४	६०।०	१४२।६	१२२।१५
घन				मिथुन ११५।०			
०	३६।४६	८२।१७		०	४।३	७७।१	१५३।५७
१	३६।४६	१२५।३०	७६।४८	१	१४।२०		
२	४७।१५	१४३।५	६१।५५	२	२८।४२	३।२८	१६४।३२
३	५७।३३	१५६।३	४८।५४	३	४२।४३	११५।५	१६४।५४
४	६६।३०	१६४।४८	४०।१२	४	५६।४६	१११।१६	१७१।४१
५	८२।१८	१७१।४७	३३।१७	५	७०।१८	११७।१६	११७।२१
२५।५	६०	१७४।५१	३०।६	६	८४।१७	११२।०	३१०।०
				६।२२	६०।०	१४६।५१	५।६

क

दिनं ३३।४५ अक्षांशाः २३।५१ कर्क				मकर			
०	०।०	६०।०	३।४५	०	४७।१२	६०।०	
१	१३।४३	११।१५	६।६	१	४६।५२	४८।३	७१।५७
२	२७।२३	१७३।५१	११।४५	२	५०।५३	०।३१	३६।२६
३	४१।२०	१६८।४५	१३।६	३	६४।३७	११३।३७	४४।३०
४	४४।२७	१६६।११	१७।१६	४	७५।७२	११४।५७	३५।३
५	६७।४२	१६३।१५	२२।१	५	८६।५५	११२।४	२८।०
६	८०।३६	१५०।५६		५।५७	६०।०	११३।४६	३४।१४
६।१५	६०।०	१६३।४६	२६।१४				
सिंह				कुम्भ			
०	३।२१	८२।३०	२८।५६	०	४४।२१	७७।३०	५८।३० ४२।४४
१	१४।३८	१७६।४	२०।५६	१	४६।४०	६६।३०	३०।३५
२	२७।५६	१८०।०	२५।०	२	५६।२१	११२।१६	२२।३
३	११।४४	१०६।३	२७।५७	३	६२।१८	१२४।२५	१५।१४
४	५५।१४	१७४।१८	२७।४२	४	७३।२०	१३३।५८	१३।७
५	६८।४३	१८३।४०	३१।२०	५	६०।२३	१३६।४६	
६	८१।५२	१६८।५६	३६।४	५।२२	६०।०	१४१।५३	
६।१८	६०।०	१६६।५३	३७।७				

क

कन्या				मीन			
०	१२१२०	११११०	६३१२०	०	३५१३१	६८१०	
१	१८१४२	११८१४०			४३१२०		
२	३०१५७	१७६१४४	४८११६	१	४८१३५	६१११५	४६१४५
३	४४१२२	१७८१३	४३१५७	२	४६१२	४८११८	२६१४२
४	५८११	१८०१०	४२१०	३	३६१३०	१६६१४१	२६११६
५	७११४३	१७६११५	४२१४५	४	२८१२१	१२७१५	१०१५०
६	१००१२०	१७७११६	४४१२१	५	८११२२	१३२१३०	५१३०
	६०१०	१७६१४१	४५११०	५१३४	६०१०	१२४१४१	३११६
तुला				मेष			
०	२३१११	११३१११		०	२३१५१	६६१६	
१	३७१५६	१४४११०	४३१४२	१	२७१५६	६६१२८	३५१५०
२	३७१३६	१६२१५३	६०१२६	२	३७१३६	११४१३१	१७१५४
३	४६१४२	१७११४२	४७११७	३	१६१४२	१२४१३	८४५
४	६२१४७	१७६१५६	५०१४२	४	६२१४७	१२६११७	३११
५	७६१२०	१७६१३	४८१३६	५	७६१२०	१३११२१	०११७
६	६०१०	१८०१०	४७१४२	६	६०१०	१३२११८	०१०

क

वृश्चिक	वृष
<ul style="list-style-type: none"> • ३५।३१ १११।३१ १ ३८।२४ १३३।१५ ४८।४५ २ ४६।१२ १५०।१८ ७१।४२ ३ ५६।३० १६१।४१ ६०।१८ ४ ६८।६१ १६६।५ ५२।१५ ५ ८१।२२ १७४।३० ४७।३६ ५।३६ ६०।० १७६।० ४५।१४ 	<ul style="list-style-type: none"> • १२।४१ ६६।० २१।४० १ १८।४२ ११७।४० २ ३०।५७ १३१।४४ ६।१७ ३ ४४।२२ १३६।१३ १।५६ ४ १८।१ १३८।० ०।० ५ ७१।४३ १३७।१५ ०।४५ ६ १६०।२० १३०।२८ २।२१ ६।६ ६०।० १२२।१८ ३।१५
मन	मिथुन
<ul style="list-style-type: none"> • ४४।२१ ८२।३० १ ४७।४० १२१।३० ४८।३० २ ३६।४ १३७।१६ ६७।४४ ३ ४२।१८ १४६।३२ ५५।३५ ४ ७३।२० ११७।१८ ४७।१२ ५ १००।२३ ११४।४६ ४०।१४ ५।५२ ०।० ६६।५३ १८।७ 	<ul style="list-style-type: none"> • ३।२१ ७७।३० १ १४।१८ १०७।४३ ३।१६ २ २७।१६ ८२।० ०।० ३ ४१।४४ १७४।३ ०।१७ ४ ५५।४४ १५२।५८ २।४४ ५ ६८।१३ १४८।४० १।२० ६ ८१।१२ ११३।५६ १।१७ ६।८ ६०।० १४१।५३ १।३७

क

दिनं ३५।० अक्षांशाः ३०।३२ कर्क	मकर
० ६।३१ ६०। ० ३०।३१	० ५५।१३ १०। ० ७६।२६
१ १४।५४ १०५। ०	१ ५६।१७ १०४।३४
२ १४।२३ १५३।३८ २२।२३	२ ११।२३ ११६।२३ ३५।३७
३ ४०।५६ १६०।३० १४।२०	३ १६।१७ १३६।४६ ४६।१७
४ १३।१४ ११८।५६ २५। ६	४ ७८।५६ १३६।३० ४०।३२
५ ६०।५५ १६। ० २४। ०	५ ६०। ० १४६।४८ ३३।३२
६ ७८।४० १११।४६ २८।११	
७ ६०। ० १४६।२८ ३३।२२	
<hr/>	
० ६।५२ १०२। ३ ५१।४७	० ५०।५२ ७७।३० ६१।२०
१ १६।४५ ११३।१३	१ ५२।१३ ६०।३६
२ २८।४४ १६६।२२ ३३।३८	२ ५८।२७ १०७।११ ४७। ६
३ ४१।३१ १६६।२६ ३५।३४	३ ६६।४४ ११६। १ ३५।५६
४ ५४।२७ १६६। ८ ३५।५२	४ ७२।५१ १२७।३७ २७।२३
५ ७७।७७ १८०। १ ३७।५६	५ ४८। ६ १३३।४३ २१।१७
६ ७६।४८ ११३।४६ ४१।१४	५
६।५१ ६०। ० ११६।४६ ४५।४१	५। ६ ६०। ० १३४।४६ २०।११

क

•	५३१४२	११११	•	७११४२	•	४२१	२	६६१	•	
१	२३११८	१४०११८			१	४४१३६	१०७१३२	५०१२८		
२	२३१३०	१६२१२५	५६१३५		२	४६१५८	१०२१३८	२५१२२		
३	५५१३१	१६६१३४	५२१३६		३	६०११६	११३१३३	२४१२७		
४	५८१२१	१७२१	•	४६१५०	४	७७१२०	१२०१५६	१७१	४	
५	७१११५	१७२१	५	४६१३२	५	८३११६		१२१	६	
६	८४११७	१२२१३५	५०११५		५१३२	६०१	•	१२५१५४	१०१	६
६१५८	६६१	•	१६६११५	५२१	५					

•	३०१२२	११३१५१	६०११०		•	३०१२२	६१	६	४२१२८	२५१४१
१	३३१३५	१३७१३२			१	३३१३५	५६१५०	१५१५०		
२	४११३६	११४११६	७३१२३		२	४११३६	१०६१३६	१०११३		
३	५२१२५	१६११०	१३१३२		३	५२१२५	११६१२८	७३१६		
४	६४१२८	१६६१४७	५४१५५		४	६४१२८	१२२१४	६३११		
५	७७१	६	१७२१२१	५५१२१	५	७७१	६	१२४१३६		
६	६०१	•	१७३१२६	५४११३	५१३०	६०१	•	१२५१४७		

क

•	४२। २	११५। ५	•	२८।४२ - ६६। ०	२४
१	४४।२७	१२६।३२	१	२३।१८	१०३।१८ ४२
२	५०।४८	१४४।३८	२	३३।३०	१२०।२५ १७।३५
३	६०।१६	११५।३३	३	४७।३६	१२४।३४ १०।२७
४	७२।२०	१५५।४६	४	५८।३१	१३०।१० ७।५०
५	८३।१६	१६७।५४	५	६८।१५	१३०।२८ ७।३२
५।३०	६०। ०	१६६।५५	६	८४। ७	१३६। ५ ८।१५
			६।३८	६०। ०	१३६।१५ १०।५
			६		
•	५०।५२	१०२।३०	•	६।५२	७७।३० २६।१७
१	५२।५३	११८।३६	१	१६७।४५	१२३।१३
२	५८।२७	१३२।५१	२	२८।४४	१४१।२२ १३।३८
३	६६।४४	१४४। १	३	४१।३१	१४४।२६ १०।३४
४	७६।५१	१५२।३७	४	५४।२७	१४४। ८ १०।५२
५	८८।६	१५८।४३	५	६१।१७	१४२। १ १२।५६
५।४६	६०।०	१६६।४६	६	७६।४८	१३८।४६ १६।५४
			६।५१	६०। ०	१३४।४६ २०।४१

क

०	२४।२०	११।१०	४४। ६	०	४७।४०	२६। ०	५३।१०
१	२७।५१	१३०।१८	१२	१	४६।४२	८४।५०	
२	३६।३४	११३।५६	१८। १	२	५०।२६	६८।२०	३६।४०
३	४७।१४	१६२।१०	५६।५०	३	६३।४८	१०८।३४	२६।२६
४	५६। ०	१६०।४०	५६।२०	४	७३।५०	११५।३१	२२। ६
५	७१। ५	१६६।३४	५०।०६	५	८५। ५	१२०।२८	१७।२२
६	८३। ६	१६६।३०	५६।३०	५।२५	६०। ०	१२२। ७	१५।५३
	६०। ०	१६४। ७	५७।१३				
०	३६। ०	११३।४१	६४।१६	०	३६। ०	६६। ६	
१	३८।३७	१३६।२३		१			
२	४५।३१	१४३।२३	७६।१६	२	३८।३७	८०।४१	४६।३७
३	५०। ६	११८। ६	६४।४३	३	४५।३१	११५।४१	३१।३०
४	६६। ६	१६३।५८	६३।५४	४	५५।६	११०।२७	२१।११
५	७७।१६	१६६।३६	६१। ६	५	६६।६	११६।३६	१६। २
६	६०। ०	१६७।५१	५६।५१	६	७७।५६	११८।५४	१३।२४
				६।२५	६०। ०	१२०। ६	१२। ६

क

<p>दिनं ३६।१५ अक्षांशाः ३६।०</p> <p>कर्क</p>	<p>मकर</p>
<p>० २।६ ६०।० ४६</p> <p>१ १६।४७ १३३।४४ ४६</p> <p>२ २८।२२ १४६।४५ ३२।२४</p> <p>३ ४०।२७ १०१।४६ २३।१५</p> <p>४ ५२।३६ १०१।५२ २८।४४</p> <p>५ ६४।३६ १४६।५४ ३३। ८</p> <p>६।७ ७६।२३।८७ १६।१४।६२५ २६।६</p> <p>७।१५ ६०।० १४१।३० ३४।१६।३७</p>	<p>० ५६।५१ ६०। ० ७६।३५</p> <p>१ ६१।३० १०३।४५</p> <p>२ ६६।१२ ११६।१० ६३।५०</p> <p>३ ७३।२२ १२६।३६ ५३।२४</p> <p>४ ५२।२४ १३४।५७ ४४। ४</p> <p>५।४५ ६०। ० १७६। १ ३६।५६</p>
<p>० १५।३० १०।२।३० ६०।२८</p> <p>१ ४६।४१</p> <p>२ २०।२० १३६।३२ ६०।२८</p> <p>३ ३०।२८ ११५।१६ ४६।४१</p> <p>४ ४२। ६ ६०।३७ ४४।२३</p> <p>५ ५४।१२ १६।२।११ ४३।४६</p> <p>६।३५ ६६।१७।७८ ७१।६।१।५ ४३।५६</p> <p>४६।२७ ११३।२१ ४६।५०</p>	<p>० ५६।३० ७७।३० १३।२१</p> <p>५०।३७</p> <p>१ ५८।४४ ४१।३६ ४०।३३</p> <p>२ ६३।४४ ८४।२३ ३२।१६</p> <p>३ ७०।४१ ११४।४७</p> <p>४ ८०। २ ११२।४७ २६।२४</p> <p>६ ६०। ० १२८।३६</p> <p>६।५६</p>

क

ख

• ४७१४० ११११ ० ६११०	• २४१२० ६६१ ० ४२१२२
४६१ २ १२६१ ३	१ २७१५१ ६०३८
२ ५५१२६ १४०१२० ८११४०	२ ३६१२४ ११११५६ २६१ १
३ ६३१४८ १५५१३४ ७११२६	३ ४७११४ १२०११० ७१५०
४ ७३१५५ १५७१५१ ६४१२६	४ ५६१ ० १२३१४० १४१२०
५ ८५१ ५ ११२११८ ५६११२	५ ७११ ५ १२४१३४ १३१२६
५१२ ० ० १६५१ ७ ५७११३	६ ८३१ ६ १२३१३० १४१३०
	६१२५ ६०१ ० १२२१ ७ १५१५३
• ५६५१३० १०२१३० ४८१३१	• १५१३० ७७१३० ४०१२८
१ ५८१४४ ११६१३६	१ २०१२० ११४१२२
२ ६३११३ १३६१२३ ७५११६	२ ३०१२३ १३०११६ २४१४१
३ ७०१४१ १३७१४७ ६०११३	३ ४२१ ६ १३५१३७ १६१२३
४ १४७११७ ५७११३	४ ५४११२ १३७१४२ १७१४६
५	५ ६७११७ १३६१ ५ ८१५०
५१५६ १५३१३६ ५११२४	६ ७८१ ७ १३३११० २११५०
	७ ७६१२७ १३३११६ २६१५१
	७१४ ६०१ ० १३८११६ २६१२४

क

दिनं ३७।३७ अक्षांशः ४०।१६ कर्क	मकर
<p>० १७। ५ ६०। १ ५७।२८</p> <p>१ २१। ८ १२२।३५ ४१।२१</p> <p>२ ३०।१६ १३८।२६ ३५।४२</p> <p>३ ४१।३७ १४५।१८ ३४।२२</p> <p>४ ५२।२७ १४५।१८ ३५।३२</p> <p>५ ६३।५७ १४४।२८ ३८।३०</p> <p>६ ७४।४८ १४१।३० ४२।५५</p> <p>७ ८५। ६ १३७। ५</p>	<p>० ६४।४७ ६०। ०</p> <p>१ ६६।१५ ८२।२७ ७४।१३</p> <p>११३।२५ ६</p> <p>२ ७०।३० १२२।१५ ६६।३५</p> <p>३ ७७। ४ ५७।४५</p> <p>४ ८५।१८ १३०।५८ ४६। २</p> <p>४।३० ६०। ० १३५।१६ ५५।४४</p>
सिंह	कुंभ
<p>० २०।२६ १०२।३०</p> <p>१ २६। ५ १२१। ६</p> <p>२ ३२।३७ १४७।१०</p> <p>३ ४३। ८ १५३।५०</p> <p>४ ५४।१६ १५६। ५</p> <p>५ ६०।३६ १५५। ८</p> <p>६ ७६।४६ १५३।२४</p> <p>७।७ ८७।३४ १४६। ६</p> <p>७।६ ०।० १७८। ६</p>	<p>० ६१।२६ ७७।३० ६४।५४</p> <p>१ १३। ० ६०। ५</p> <p>२ ६७।२४ १३१।२६ १३।२१</p> <p>३ ७४।१३ १११।१० ४३।५०</p> <p>४ ८२।४३ ११८।८५ ३७।१५</p> <p>५ ६०। ० १२६।२६ ४१।५४</p> <p>४४४</p>

क

कन्या	मीन
० २६।३६ १११। ० ५६।३७	० ५२।३६ ६६। ० ५५।१४
१ ३५। ५ १२२।३०	१ ५४।२३ ८२।४१
२ ३६।१२ १४७।३० ७४।३०	२ ५६।२५ ५४।५५ ४३। ५
३ ५६। २ १५६। ० ४४। ०	३ ६६।५८ १८४।२४ ३३।३६
४ ५६।५० १६०। ७ ६१।५३	४ ७६।१५ ११४।१० २६।५०
५ ७५। ५ १६१।२४ ६०।३६	५ ८७।१८ ११५।४५ २२।१५
६ ८२।२२ १६०।४० ६१।२०	५।५८ ६०। ० ११६।५६ २१। २
६।४२ ६०। ० १५३।५६ ६३। १	
तुला	
० ४०।१६ ११३।११	० ४०।५६ ६६। ६
१ ४३। ८ १२६।५७ ५७।१५	१ ४३। ८ ५२।१५ ५०।३
२ ४६। ७ १४७।१८ ८४। ४	२ ४६। ७ ६०। ० ३६।२२
३ ५७।४२ २५३। ८	३ ५७।४२ १६। ० २७।१२
४ ६०।५० १५८।४७ ६८।१५	४ ६०।५० १११। ५ २१।१३
५ ७०।४५ १५१।१६ ६५।४७	५ ७०।४५ ११४।१७ १३। १
६।४ १६०। ० १६२।५० ६६।४७	५।१८ ६०। ० ११५।१३ १७। ५

क

वृद्धिक				वृष			
०	५२३६	१११०		०	२६३६	६६१०	
१				१	३२३५	६०३०	४७३०
२	५४२३	१२४४६	१५७१४४	२	१६२२	१००३०	५२३०
३	५६१२५	१३६१५६	८६१५	३	४६३३	११४१०	२४१०
३	६६११८	१४६१२४	७५३३७	४	५६१५०	११८१७	१६३३
४	७६१५५	११३३१०	६११५०	५	७११५	११६१२४	१८१६
५	६६३३८	११७१४५	६४१५५	६	८२१८७	११८१४०	१६१७
५११८	६०१०	११८१५६	६३३१	६१४२	६०१०	१५६१५६	२१११
घन				मिथुन			
०	६११२६	१०२३०	१०६११५	०	२७३२६	७७३०	५३१४४
१	६३१०	११५१५		१	२४१५	८६१६	
२	६७१२४	१२६१२६	७८३३१	२	३२३३७	१२२१०	३३१०
३	७४१३३	१३६११०	१८१५०	३	४३३८	१२८१७	२६११०
४	८२१४२	१४३३४५	६१११५	४३	५४११४	१३११५	२३११५
४	६०१०	१४६१६	५६११६	६०३६	१३०१८		२५११५
२				६	७६१६	१२८१२४	३६३३०
				७			
				७१४१	८१७१२४	१२४१६	३०११४
				६०१०	१२३१६		३११५५

क

दिन अक्षांश ३८४५ ४५११ कर्क				मकर			
०	२११०	६०१०	६३१५	०	६८१५	६०१०	
१	२५१३२	६६१५		१	७०११४	८११४१	७८१२६ ६८१०
२	३२११२	१३०	४८१३०	२	७४१५	१११३०	६८१४०
३	४२११	३८११७	४७१४३	३	८०१६	१२०१२६	५६१३१
४	५२१२६	१४०१३१	३६१२६	४	८७१४२	१३८१४३	५११४७
५	६३१४०	१४०१२	३६१५३	५११५	६०१०	१२६१२५	५०१३६
६	७३१२४	१३७१३२	४२१२८				
७	८३११०	१३८१२१	४३१३५				
	६०१०						
सिंह				कुंभ			
०	२४१३१	८२१३०	८०१११	०	६०१३१	७७१३०	६६११०
१			६४१४३	१	६६१५५	८८१५०	
२	२७१२४	१२४१४६	६६१५५	२	७०११८	९६१२१	५५१३६
	३४१४८	१४०१४७	५२१५०				
३	४४१२०	१४८१५	५३११३	३	७७१४४	१०८११६	४६१४१
४	५४१३६	१५११५	१५१४०	४	८०११०	१२२१२०	३६१४०
५	६०११५	१५१७		४१३२	६०१०	११०१२५	३६१३०
६	७५११६	१४६१२०					

क

कन्या	मीन
० ३३२१ ११११ ० ६२१४५	० ५६१४१ ६६१ ६ ५२१४१
१ ३५१४३ १२६११५	१ ५८११६ ८०११७
२ ४२१ ४ १४२१५० ७६११०	२ ६२१४६ ६२१४६ ३६१३४
३ ५०१४६ १५११ ६ ७०१११	३ ६६१४२ १०११२२ ३०१३६
४ ६०१४४ १५५१३१ ६६१२६	४ ७८११६ १०७१ ६ २७११२
५ ७१११२ १५६१ ३ ६४१ ०	५ ७४१५६ ११०११३ २२१ ५
६ ८११४६ १५६१३१ ६६०१२६	५११२ ६०११० ११११ ८ २१११०
६१४८ ६०१ ० १५५१४३ ६७११७	
तुला	मेघ
० ४५१ १ ११३१११ ४६१२३	० ४५१ १ ६६१ ६ ५११४
१ ४६१५० १२८११६	१ ४६१५५ ८०१३७
२ ५२११७ १४०१२६ १०७११६	२ ५२१५७ ६२१४४ ३६१३४
३ ६७१ १ १४६१ ४ १४८१३८	३ ६०१ १ १०११२२ ३०१३६
४ ६६११६ १५४१४८ ११२११५	४ १६११६ १०७१ ६ २७११२
५ ७६१२८ १५७१५५ ६६१४७	५ ७४१२८ ११०११३ २२१ ५
६ ६०१ ० ११८१५० ६८११२	६ ६१४८ ६०१ १ ११११ ८ २१११०

क

वृत्तिक	वृष
<ul style="list-style-type: none"> • ५६।४१ १११। • १ ५८।१६ १४३।२१ ५८।२६ २ ६२।५६ १३४।३६ ६७।४४ ३ ६६।४२ १४३।१२ ७८।४८ ४ ७८।१६ १३६।३१ ७२।२६ ५ ८६। • १५४। ६ ६६।५४ ६।१२ ६०। • १५४।४३ ६८।१७ 	<ul style="list-style-type: none"> • ३३।२१ ६६। • ५०।४५ १ ३५।४३ ८७।१५ २ ४२। ४ १००।५५ ३७। १ ३ ५०।४७ १०६। ६ १८।११ ४ ६०।४४ ११३।३१ २४।२६ ५ ७१।१२ ११५। ३ २२।१७ ६ १०१।४६ ११४।३१ २३।२६ ६।४८ ६० ११२।४३ २५।१६
घन	मिथुन
<ul style="list-style-type: none"> • ६०।३१ ८२।३० १ ६६।१५ ११३।५० २ १८।५८ १२४।२१ ८०।३० ३ ७७।१४ १३३।१६ ७१।५१ ४ ८०।१० १४०।२० ६४।४० ४।३३ ६०। • १४३।२५ ६१।२५ 	<ul style="list-style-type: none"> • २४।३१ ७७।३० १ २७।२६ ५६।३६ ५६।३० २ २४।४८ ११५।४० ३६।१३ ३ ४४।२० १२३। ५ ३१।५५ ४ ५४।३७ १२६। ५ २८।५५ ५ ७०।१६ १२४।२० २५।५३ ६ ७०।१६ १२४।२० ३०।४० ७ ६०।३६ १२०।१६ ३४।२१ ७।२८ ६०। • ११८।२५ ३६।३५

क

दितुं ४० म० ४८३० कर्क				मकर			
०	२४।४१	६०।०	६३।१६	०	७२।२३	६०।०	७६।५६
१	२७।३०	१११।४४		१	७३।३८	१००।१५	
२	३४।६	१२६।७	५३।५३	२	७७।१०	१०२।४७	७०।१३
३	४३।२	१३३।१८	४६।४२	३	४२।१४	११८।३	६१।५७
४	५२।४४	१३६।६	४३।५४	४	६०।०	१२४।५८	५५।८
५	६२।४६	१३६।४	४३।५६				
६	७२।३४	१३४।१६	४६।०				
७	८१।३८	१३४।५८	४६।५४				
८	९७।०	१६३।१६	५५।२				
सिंह				कुंभ			
०	२८।२	१०४।३०	८२।५१	०	६६।२	७७।३०	६७।११
१				१	७०।२०	८७।४६	
२	३०।३२	१२२।६	१६।६	२	७४।२	९७।३१	५७।२६
३	३६।५५	१३५।५४	६१।३२	३	७६।४८	१००।४६	४६।११
४	४५।३०	१४३।२८	५८।१०	४	८७।१४	११२।१	४२।३५
५	५०।३	१४६।५०	५७।४१	४।२०	६०।०	११४।२०	४०।४
६							
६	६४।५६	१४७।१६	६४।१३				
६।४४	७४।४७	१४५।४६	६४।४०				

क

कन्या				मीन			
०	३६।५२	१११।०	६०।०	०	६०।१२	६६।०	६७।५५
१	३८।५६	१२३।४५		१	६१।१८	८०।५	
२	४४।३७	१३६।७	८२।१३	२	६५।३६	६०।१६	४७।४४
३	५२।२५	१४०।६	७४।५१	३	७२।५	६८।२६	३६।३४
४	६१।२५	१११।३६	७०।३४	४	८०।३	८४।२८	३३।३२
५	७।२२	११३।२३	६६।३७	५	८६।०	८६।६	२३।५८
६	८१।१७	११२।५८	४६।२	५।६	६०।०	८६।२२	१८।३८
	६०।०	५१।२२	७०।३८				
तुला				मेघ			
०	४८।३२	११३।११	८१।१२	०	४८।३२	७६।६	
१		१२६।३०		१	५०।२१	७८।४८	५३।३०
२	५४।५६	१३७।४	६०।२	२	५४।५६	८६।१८	४२।२०
३	६२।५	१४५।४६	८१।५६	३	६२।५	६८।२५	३४।१४
४	७०।४१	१५१।१८	७६।२४	४	७०।४१	१०३।१६	२३।४२
५	८०।८	१५४।२३	७२।१६	५	८०।८	१०६।४१	२५।३७
६	६०।०	६०।६	७२।२३	६	६०।०	१०७।३७	२६।०

क

वृश्चिक				वृष			
०	६०१२	११११०	६६१५५	०	३६१५२	६६१०	५८१४५
१	६११८	१२२१०		१	३८१५६	८४१४५	
२	६०१३६	१३२१	८६१५०	२	४५१३५	४७१७	४०११३
३	७२१५	१४७१२७	८११३४	३	५२१२५	१००१६	५२१५१
४	८०१३	१४७१२८	७२१३२	४	६११३५	१००१३६	२८१२४
५	८६१३	१५११२	७०१५८	५	७११२२	११११२६	२६१३८
४१२०	६०१०	१५११२२	७०१३८	६१५४	८७११७	११०११८	३२१३
				६०१०	१०६१२२		२८१३६
घन				मिथुन			
०	६६१२	२७१३०	५७१५१	०	१८१२	७७१३०	५७१११
१	७०१२०	६७१६		१	३०१३२	६७१६	
२	७४१२	११०१५४	४४१६	२	३६१५५	११०१५४	४४१६
३	७६१४८	११८१२८	३६१३२	३	४५१३०	११८१२८	३६१३२
४	८७११४	१२११५०	३४११४	४	५५१३	१२११५०	३३१३२
४१२०	६०१०	१२२११६	३७१३३	५	६६११६	१३२११६	३२१४१
				६	७४१४७	१३०११६	२४११४
				७	८४११०	११७१२७	३७१२३
				७१४०	६०१०	११४१२४	४०१४०

ख

दिनं ३२।३० अक्षांशः १६।२७ कर्क १८०				दि० ३२।३० अ० १६।२७ वृश्चिक २२२।०			
होरा:	नक्षत्रांशः	पूर्वकपाले	पश्चिमकपाले	हो०	न०	पू०	प०
	कोणाः	कोणाः					
०	७।२५	६०।०		०	२८।७	दक्षिण	
१	१५।३५	२५।५५	११४।४५			१११।	
२	२६।३	६।१५	१७०।४५	१	३१।४६	१३६।	८३।०
३	४२।४२	१।१८	१०६।२२	२	४०।५२	१७७।५६	६४।१
४	५६।२५	१७।४।		३	५२।३०	१६६।२३	५२।३७
५	७०।२	२७०।	४।१३	४	६०।४०	१७६।४१	४५।१६
६	८३।२७	१६४।४१	६।१५।४२	५		१।४१	४०।५६
६।३०	६०।०	१६१।५७	१८।३।१६	६।१		७।६	३४।५१
सि २०५।०				धनुः			
०	३।३	८२।३०	१००।५७	०	३६।५७	८२।१७	
१	१४।२०	२६।३	८।३४	१	३६।४६	१२५।३०	७६।४८
२	२८।४२	१५।२८	६।३४	२	४७।१५	१४३।५	६१।५५
३	४२।४३	१०।५	१४।५४	३	५७।३३	१५६।३	४८।५४
४	५६।४६	६।१६	१८।३१	४	६६।३०	१६४।४८	४०।१२
५	७०।६।३८	२।३३	२२।२६	५	८२।१८	१७१।४७	३३।१७
६	८४।१७	१८।४।०	२८।०	६।५	९०।०	१७४।५१	३०।६
७।२१	९०।०	१८४।११	३०।६				

ख

कन्या २२६।४२				मकर १८०			
०	१६।२७	११३।४१	७२।	०	४८।१८	६०।०	
१			१४।	१	४२।५४		६८।३६
२	२२।३	११४।१३	७२।४६	२	४६।४८		२१।६
३	३३।५०	१७३।१७	१४।२५	३	५६।३५		३८।५६
४	४७।२०	१।२३	४६।१६	४	७१।६		२८।३१
५	६१।२२	५।८	४२।३४	५	४०।३१		२१।१२
६	७५।३६	७।२६	४०।३३	५।२०	६०।०		१३।३
७।२५	६०।०	७।२४	४०।१८				
तुला २२६।४२				कुम्भ ११५।०			
०	२८।४६	७।२६।४२	७।१	०	३६।५७	७७।३०	
	७।१	१११।०।०			३६।४६		
१	३१।४६	१३६।३	८३।०	१	३६।४४	८०।१२	१४।४८
२	४०।५२	११७।५६	६४।१	२	४७।१५	११८।५	१६।१५
३	५२।३०	१६६।४३	५२।३७	३	५७।३३	१३१।३	२८।५७
४	६०।४०	१७६।४१	४५।१६	४	६६।३०	१३६।४८	१५।२२
५	७६।१८	१।४१	४०।५६	५	८२।१८	१४७।४३	२१।१७
६	६०।०	७।६	३४।५१	५।२५	६०।०	१४६।५६	१३।६

ख

दिनं ३२।३० अक्षांशाः १६।२७ मीन १३८।०				दिनं ३३।४५ अक्षांशाः २३।५१ कर्क			
हो०	न०	पू०	प०	हो०	न०	पू०	प०
०	२८।३०	६६।०		०	०।०	१०।०	३।४५
१	३१।४६	६७।०	४१।०	१	१३।४३	११७।१५	६।६
२	४०।५२	११५।१६	२२।१	२	२७।२३	१६३।५१	११।४५
३	५२।३०	१२७।२३	१०।३७	३	४१।२०	१६८।४५	१३।६
४	४५।४०	१३१।४१	१०।१६	४	४४।२७	१६६।११	१७।१८
५		१३६।४१	१७८।१६	५	६१।४२	१६३।१५	२२।१
५।४६		१४२।६	१७५।११	६	८०।३६	१५७।५६	२६।१४
				६।१५	६०।०	११३।४६	
मेघ १३२।४८				सिंह			
०	१६।२७	६६।०		०	३।२१	८२।३०	२८।५६
१	२२।३०	८७।११	२५।७	१	१४।३८	१७६।४	२८।५६
२	३२।४६	१२४।३५	६।४३	२	२७।५६	१८०।०	३५।०
३	४७।२०	१३३।४१	१७८।३७	३	४१।४४	१७६।३	२७।५७
४	६१।२२	१३७।२६	१७४।१२	४	४४।१४	१७४।१८	२७।४२
५		१३६।२७	१७१।५१	५	६७।५३	१८४।४०	३१।२०
६		१३६।४२	१७२।१६	६	८०।५२	१६८।५६	३६।४
				६।१८	६०।०	१६६।५३	३७।७

ख

वृष				कन्या			
०	४१४७			०	१२१०	११११०	
१	१५१२०	१६१०	१८०१०	१	१८१४२	११८१४०	६३१२०
२	२६१३३	१४६१०	१८२१०	२	३०१५७	१७६१४४	४८११६
३	४३१४०	१३८१०	१७०१४४	३	४४१२२	१७८१३	४३१५७
४	५३१२३	१४६११६	१७११२१	४	५८११	१८०१०	४२१०
५	७२१३७	१४७११३	१७३१७	५	७११४३	१७६११५	४२१४५
६	८६१४१	१४३१३७	१७४१२३	६	१००१२०	१७७११६	४४१२१
४११४	६०१०	१४२१६	१७२१११		६०१०	१७६१४१	४५११०
मिथुन ११५१०				तुला			
०	४१३			०	२३१११	११३१११	
१	१४१२०	७७११	१५३१५७	१	२७१५६	१४४११०	४३१३२
२	३८१४२	३१२८	१६४१३२	२	३७१३६	१६२१५३	६०१२६
३	४२१४३	११५१५	१६६१४४	३	४६१४२	१७११४२	४५११७
४	५६१४६	१११११६	१७३१४१	४	६२१४७	१७६१५६	५०१४३
५	७०११८	११७११६	१७७१२१	५	७६१२०	१७६१३	४८१३६
६	८४११७	११२१०	३१०	६	६०१०	१८०१०	४७१४२
६१२२	६०१०	१४६१५१	५१६				

ख

दिनं ३३।४५ अक्षांशाः २।५१				दि० ३३।४५ अक्षांशाः २३।५१			
वृद्धिक				मीन			
हो०	न०	पू०	प०				
०	३५।३१	१११।३१		०	३५।३१	६६।०	
१	३८।२४	१३३।१५	४८।४५		६६।२०		
२	४६।२	१५०।१८	७१।४२	१	१८।२५	६१।१५	४६।४५
३	५६।३०	१६१।४१	६०।१६	२	४६।२	४८।१८	२६।४२
४	६८।३१	१६६।५	५२।१५	३	३६।३०	१६६।४१	२८।१६
५	८१।२२	१७४।३०	४७।३६	४	६८।३१	१२७।५	१०।५०
५।३०	६०।०	१७६।०	४५।१६	५	८१।२२	१३३।३०	५।३०
				५।३४	६०।०	१३४।४१	३।१६
घनुः				मेष			
०	४४।२१	८२।३०		०	२३।५१	६६।६	
१	४७।४०	१२१।३०	४३।३०	१	२७।५६	६६।२८	३५।५०
२	३६।४	१३७।१६	६७।४४	२	३७।३६	११४।३१	१७।४४
३	४२।१८	१४६।३२	५५।३५	३	१६।४२	१२४।३	८।४५
४	७३।२०	११७।१८	४७।२	४	६२।४०	१२६।१७	३।१
५	१००।२३	१६४।४६	४०।१४	५	७६।२०	१३१।२१	०।१७
५।२२	६०।०	६६।५३	१८।७	६	६०।०	१३२।१८	०।०

ख

मकर				वृष			
०	४७।१२	६०।०		०	१२।४१	६६।०	
१	४६।५२	४८।३	७१।५७	१	१८।४२	११७।४०	२१।२०
२	५०।५२	०।३१	३६।१६	२	३०।५७	१३१।४४	६।१७
३	४४।३७	१३३।३७	४४।२०	३	४४।२२	१३६।१३	१।५६
४	७५।१२	१४४।५७	३५।३	४	१८।१	१३८।०	०।०
५	८६।५५	११२।०	२८।०	५	७१।४३	१३७।१५	०।४५
५।७	६०।०	११३।४६	२६।१४	६	१००।२०	१३१।११	२।२१
				६।६	६०।०	१३२।१८	३।१५
कुम्भ				मिथुन			
०	४४।२१	७७।३०		०	३।२१	७७।३०	
१	४६।४०	६६।३०	५८।३०	१	१४।१२	११७।२३	३।१६
२	५६।२	११२।१६	४२।४४	२	२७।१६	८२।०	०।०
३	६२।१८	१२४।२५	३०।३५	३	४१।४४	११४।३	०।१७
४	७३।२०	१३२।५८	२२।२	४	५५।४४	१५२।५८	२।४२
५	१००।२३	१३६।४६	१५।१४	५	६८।१३	१४८।४०	६।२०
५।२०	६०।०	१४१।५३	१३।७	६	८१।१२	११३।५६	११।७
				६।८	६०।०	१४१।५३	१३।७

ख

दिनं ३५।० अक्षांशाः ३०।२२ कर्क				दिनं ३५।० अक्षांशाः ३०।२२ वृष			
हो०	न०	पू०	प०	हो०	न०	पू०	प०
०	६।३१	६०।०	३०।३१	०	४२।२	१११।५	.
१	१४।५४	१०५।०	२२।२२	१	४४।२७	१२६।३२	६२।२८
२	२४।२३	१५६।३८	२२।२२	२	५०।४८	१४५।३८	७७।२२
३	४०।५६	१६०।३०	१४।२०	३	६०।१८	१४५।३३	६६।२७
४	१३।१४	११८।५६	२१।६	४	७१।२०	१६५।५६	३६।४
५	६०।५५	११६।०	०४।०	५	८३।१६	१६७।५४	५४।६
६	७८।४०	१११।४६	२८।११	५।३०	६०।०	१६६।५५	५२।५
७	६०।०	१४६।२८	३३।३२				
सिंह				धनुः			
०	६।५२	१०२।३०	५१।४७	०	५०।५२	१०२।३०	
१	१६।४५	११३।१३		१	५२।५३	११८।३०	५६।६
२	२८।४४	१६६।२२	३३।३८	२	५८।२७	१३२।५६	७२।६
३	४१।३१	१६६।२६	३५।३४	३	६६।४४	१४४।१	६७।५६
४	१४।२७	१६६।८	३५।५२	४	७६।५१	१५२।३७	५२।३०
५	७७।१७	१८७।१	३७।५६	५	८८।६	१५८।४७	४६।१७
६	७६।४८	११३।४६	४१।१४	५।६	६०।०	१६६।४६	४५।११
६।५१	६०।०	११६।४६	४५।४१				

ख

कन्या				मकर			
०	५३।४२	१११।०	७६।४२	०	५४।१३	६०।०	७४।२६
१	२३।१८	१४०।१८		१	५६।७	१०४।३४	
२	३३।३०	१६२।२५	५०।३५	२	६१।२२	११६।२३	६५।३७
३	४५।३६	१६६।३४	५२।२६	३	६६।१७	१३६।४६	४६।१४
४	५८।२१	१७२।०	४६।५०	४	७८।५६	१३६।३०	४०।३२
५	७१।१५	१७२।५	४६।३२	५	६०।०	१४६।४६	३३।३२
६	८४।७	१७२।५५	५०।१५				
६।५८	६०।०	१६६।५५	५२।४				
तुला				कुम्भ			
०	३०।२२	११७।५	६०।१०	०	५०।५२	७७।३०	६१।२१
१	३३।३५	१३७।३२		१	५२।१३	६३।३६	
२	४१।३६	११४।१६	७३।२३	२	५८।२७	१०७।५१	४७।६
३	५२।२५	१६४।१०	६३।३२	३	६६।४४	११६।१	३५।५६
४	६४।२८	१६६।४१	५४।५५	४	७२।५१	१२७।३७	२७।२३
५	७७।६	१७२।७१	५५।२१	५	४८।६	१३३।४३	२१।१७
६	६०।०	१७३।२६	५४।१३	५	६०।०	१३४।४६	२०।११
				५।६			

ख

दिनं ३५।० अक्षांशः ३०।२२ मीन				दिनं ३६।१५ अक्षांशः ३६। कर्क			
हो०	न०	पू०	प०	हो०	न०	पू०	प०
०	४२।२	६६।०		०	२।६	६०।०	४६।
१	४४।२६	१०७।३२	५०।२१	१	१६।४७	१२३।४४	४६।
२	४६।५८	१०२।३८	३५।६	२	२८।२२	१४६।४५	३२।२४
३	६०।१६	११३।३३	२४।५६	३	४०।२७	१३१।४६	२३।१५
४	७१।२०	१२०।५६	१७।२३	४	५२।३६	१०१।५२	२८।२४
५	८३।१६	१२५।५४	१२।६	५	६४।३६	१५६।५४	३३।८
५।३२	६०।०	१२७।५५	१०।६	६।७	७६।२३	१४६।२५	३६।६
				७।१५	६०।०	१४१।३०	३४।१६
मेष				सिंह			
०	३०।२२	६६।६		०	१५।३०	१०२।३०	
१	३३।३५	५६।५०	४२।२८	१			
२	४१।३६	१०६।३६	२५।४२	२	२०।२०	१३६।३०	६०।२८
३	५२।२५	१५६।२८	१५।५०	३	३०।२८	११५।१६	४६।४१
४	६४।२८	१२२।५	१०।१३	४	४२।६	१६०।३७	४४।२३
५	७७।६	१२४।३६	७।३६	५	५४।१२	१६२।११	४२।४६
५।३२	६०।०	१२५।४७	६।३१	६	६६।१७	१६१।५	४३।५६
				७।१५	७८।७	११३।३१	
				८।१५	४६।२७	११८।१०	४६।५०

ख

वृष				कन्या			
०	२८४२	६६१०	२४४२	०	२४१२०	११११०	४४१२२
१	२३११८	१०३११८		१	२७१५१	१२७११८	६८११
२	३३१३०	१२०१२५	१७१३५	२	३६१३४	११३१५६	६८११
३	४७१३६	१२४१३४	१०१२७	३	४७११४	१६२११०	५६१५०
४	५८१३१	१३०११०	७१५०	४	५६१०	१६०१४०	६०१२०
५	७८११५	१३०१२८	७१३२	५	७११५	१६६१३४	५०१२६
६	८४१७	१३६१५	८११५	६	८३१६	१६६१३०	५६१३०
६१३८	६०१०	१३६११५	१०१५	६०१०	१६४१७	५७११३	
मिथुन				तुला			
०	६१५२	७७१३०	२६१२७	०	३६१०	११३१४१	६४११६
१	१६१४५	१२३११३		१	३८१३७	१३८१२३	७६११६
२	२८१४४	१४११२२	१३१३८	२	४५१३१	१४३१२३	७६११६
३	४११३१	१४४१२६	१०१३४	३	५०१६	११८१६	६४१४३
४	५४१२७	१४४१८	१०१५२	४	६६१६	१६३१५८	६३१५४
५	६७११७	१४२११	१११५६	५	७७११६	१६६१३६	६११६
६	७६१४८	१३८१४६	१६११४	६	६०१०	१६७१५१	५६१५१
६१५१	६०१०	१३४१४६	२०१४१				

ख

दिनं ३६।१५ अक्षांशः ३६ वृष				दिनं ३६।१५ अक्षांशः ३६। मिथुन			
हो०	न०	पू०	प०	हो०	न०	पू०	प०
०	४७।४०	१११।०	६०।१०	०	४७।४०	६६।०	५३।१०
१	४६।२	१२६।३		१	४६।४२	८४।५०	
२	५५।२६	१४०।२०	८१।४०	२	५०।२६	६८।२०	३६।४०
३	६३।४८	१५५।३४	७१।२६	३	६३।४८	१०८।३४	२६।२६
४	७३।५५	१५७।५१	६४।६	४	७३।५०	११५।५१	२२।६
५	८५।५	१६२।१८	५६।१२	५	८५।५	१२०।२८	१७।३२
५।२५	६०।०	१६४।७	५७।१३	५।२५	६०।०	१२२।७	१५।५३
घनुः				मेष			
०	५६।३०	१०२।३०	४८।२१	०	३६।०	६६।६	
१	५८।४४	११६।३६		१			
२	६३।१३	१३६।२३	७५।१६	२	३८।३७	८०।४१	४६।३७
३	७०।४१	१३६।४७	६०।१३	३	४५।३१	१०५।४१	३१।३७
४		१४७।४७	५७।१३	४	५५।६	११०।२७	२१।११
५।५६		१५३।३६	५१।२४	५	६६।६	११६।३६	१६।६
				६	७७।५६	११८।५४	१३।१२
				६।१५	६०।०	१२०।६	२४।६

ख

मकर				वृष			
०	५६१५१	६०१०	७६१३५	०	२४१२०	६६१०	४२१२२
१	६११३०	१०३१४५		१	२७१५१	६०१३८	
२	६६११२	११६११०	६३१५०	२	३६१२४	११५१५६	२६११
३	७३१२२	१२६१२६	५३१२४	३	४१११४	१२०११०	७१५०
४	५२१२४	१३४१५७	४४१४	४	५६१०	१२३१४०	१४१२०
५	४१५५	६०१०	१७६११	५	७११५	१२४१३४	१३१२६
				६	८३१६	१२३१३०	१४१३०
				६१२५	६०१०	१२२१७	१५१५३
कुम्भ				मिथुन			
०	५६१३०	७७१३०		०	११५१३०	७७१३०	४०१३८
१	५८१४४	४११३६	६३१२१	१	२०१२०	११४१३२	
२	६३१४४	८४१२३	५०१३७	२	३०१२३	१३०११६	२४१०१
३	७०१४१	११४१४७	४०१३३	३	४२१६	१३५१३७	१६१२३
४	८०१२	१२२१४७	३२११३	४	५८११२	१३७१४१	१७१४६
५	६१५६	६०१०	१२८१३६	५	६६१८३	१३६१५	८१५०
				६	७८१७	१३३११०	२११५०
				७	७६१२७	१३६११६	२६१२१
				७१४	६०१०	१३८११६	२६१२४

ख

दिनं ३७३० अक्षांशाः ४०।१६ कर्क				दिनं ३७३० अक्षांशाः ४०।१६ वृश्चिक			
हो०	न०	पू०	प०	हो०	न०	पू०	प०
०	१७।५	६०।०		०	१५२।३६	१११।०	
१	२१।१८	१२२।३५	५७।२८	१	५४।२३	१२४।४६	५७।४४
२	३०।१६	१३८।२६	४१।३१	२	५६।२५	१३६।५६	४६।५
३	४१।३७	१४५।१८	३५।४२	३	६१।१८	१४६।२४	७५।३७
४	५२।२७	१४५।१८	३४।२२	४	७६।५५	११३।१०	६१।५०
५	६३।४७	१४४।२८	३५।३२	५	८६।३८	११७।४५	६४।५५
६	७४।४८	१४१।३०	३८।३०	५।१८	६०।०	११८।५६	६३।१
७	८५।६	१३७।५	४२।५५				
सिंह				धनुः			
०	२०।२६	१०२।३०		०	६१।२६	१०२।३०	
१	२६।५	१२१।६	७३।५४	१	६३।०	११५।५	१०६।१५
२	३२।३७	१४७।०	१८।०	२	६७।२४	१२६।१६	७८।३१
३	४३।८	१२३।५०	५१।१०	३	७४।१३	१३६।१०	६८।५०
४	५४।१६	१५६।५	११०।५५	४	८२।४३	१४३।४	६१।१५
५	६०।३६	१५५।८	४६।५२	४	६०।०	१४३।६	५६।१८
६	७६।४६	१५३।५४	५१।२६	२			
७	८७।३४	१५६।६	५५।५४				
७	६०।०	१७८।६	५६।५४				

ख

कन्या				मकर			
०	२६।३६	१११।०	५६।३७	०	६४।४७	६०।०	
१	३५।५	१३२।३०		१	६६।१५	८२।२०	७४।१३
२	३६।१२	१४७।३०	७४।३०	२	७०।३०	११३।२५	६६।३५
३	५६।३	१५६।०	६६।०	३	७७।४०	१२४।१५	५७।५
४	५६।५०	१६०।७	६१।५३	४	८५।१८	१३०।५८	४६।२
५	७५।५	१६१।२४	६०।३६	५।३०	६०।०	१३४।१६	४४।४४
६	८२।२२	१६०।४०	६१।२०				
६।४२	६०।०	१५३।५६	६३।१				
तुला				कुंभ			
०	४०।१६	११३।११	५७।१५	०	६१।	७७।३०	
१	४३।८	१२६।५७		१	६३।	६०।५	६४।५५
२	४६।७	१४०।१८	८४।४	२	६७।	१०१।२६	१३।३१
३	५१।२	१५३।८		३	७४।	१११।१०	४३।५०
४	१६०।५०	१५८।४७	६८।१५	४	८२।४३	११८।४५	३७।१५
५	१६१।२४	१५१।१६	६५।४७	५	६०।०	१२६।६	४१।५४
६	६०।०	१६२।५०	६०।४७	५।४४			

ख

दिनं ३७।३० अक्षांशः ४०।१६ मीन				दिनं ३८।४५ अक्षांशः ४५।१ कर्क			
हो०	न०	पू०	प०	हो०	न०	पू०	प०
०	५२।३६	६६।०		०	२१।१०	६०।०	
१	५४।२३	८२।४६	५५।१४	१	२५।३२	६६।५	६३।५५
२	५६।२४	५४।५५	४३।५	२	३२।१२	१३०	४८।३०
३	६६।५८	१०४।२४	३३।३६	३	४२।१	१३८।१७	४७।४३
४	७६।१५	१११।१०	२६।५०	४	५२।२६	१४०।३१	३६।२६
५	८७।१८	११५।४५	२२।१५	५	६३।४०	१४०।२	३६।५३
५।१८	६०।०	११६।५६	२१।२	६	७३।२४	१३७।३२	४२।२८
				७	८३।१७	१३८।२३	४३।३५
					६०।०	१३६।२१	
मेष				सिंह			
०	४०।५६	६६।१६		०	२४।३१	८२।३०	
१	४३।८	५२।१५	५०।३	१	२७।२४	१२४।४६	८०।११
२	४६।७	६०।०	३६।२२	२	३४।४८	१४०।४७	६४।४३
३	५७।४२	१६।०	२७।१२	३	४४।२०	१४८।५	६६।५५
४	६०।५०	१११।१५	२१।१३	४	५४।३६	१५१।५	५३।५०
५	७०।४५	११४।१७	१३।१	५	६०।१५	१५१।७	१३।१३
५।१८	६०।०	११५।१३	१७।५	६	७५।१६	१४६।२०	१५।४०

ख

वृष	कन्या
० २६१३६ ६६१०	० ३३१२१ ११११०
१ ३२१५ ६०१३० ४७१३०	१ ३५१४३ १२६११५ ६२१४५
२ १६१२२ १००१३० ३२१३०	२ ४२१४ १४२१५० ७६११०
३ ४६१३ ११४१० २४१०	३ ५०१४६ १५११६ ७०१११
४ ५६१५० ११८१७ १६१३	४ ६०१४४ १५५१३१ ६६१२६
५ ७११५ ११६१२४ १८११६	५ ७१११२ १५६१३ ६४१७
६ ८२१२७ ११८१४० १६१२७	६ ८११४६ १५६१३१ ६०१२६
६४२ ६०१० १५६१५६ २१११	६४८ ६०१० १५४१४३ ८७११७
मिश्र	तुला
० २७१२६ ७७१३०	० ४५११ ११३१११
१ २४१५ ८६१६ ४३१५४	१ ४६१५० १२८११६ ६६१२३
२ ३२१३७ १२२१० ३३१०	२ ५२११७ १४७१२६ १०७११६
३ ४३१८ १२०१७ २६११०	३ ६७११ १४६१४ १४८१३८
४३ ५४११६ १३११५ २३११५	४ ६६११६ १५४१४८ ११२११५
६०१३६ १३०१८ २५११२	५ ७६१२८ १५७१५५ १६६१४७
६ ७६१६ १२८१२४ २६१३०	६ ६०१० ११८१५० १६८११२
७ ८७१२४ १२४१६ ३०११४	
७४१ ६०१० १२३१६ ३११५५	

ख

दिनं ३८।४५ अक्षांशाः ४५।१ वृश्चिक				दिनं ३८।४५ अक्षांशाः ४५।१ मीन			
हो०	न०	पू०	प०	हो०	न०	पू०	प०
०	५६।४१	१११।६२		०	५६।४१	६६।६	
१	५८।१६	१४३।२१	५८।२६	१	५८।१६	८०।२७	५१।४१
२	६२।६१	१३४।३६	८७।४४	२	६२।४६	६२।४४	३६।३४
३	६६।४२	१४३।१२	७८।४८	३	६६।४२	१०१।२२	३०।२६
४	७८।१६	१३६।३१	७२।२६	४	७८।१६	१०७।६	२७।१२
५	८६।०	१५४।६	६६।५४	५	८४।५६	११०।१०	२२।५
६।१२	६०।५६	१५४।४३	६८।१७	५।१२	६०।०	१११।८	२१।१०
वृश्चिक				मीन			
०	६०।३१	१८२।३०	५१।१०	०	४५।१	६६।६	
१	६६।१५	११३।५०		१	४६।५५	८०।२७	५१।४१
२	१८।५८	१२४।२१	८०।३०	२	५२।५७	६२।४४	३६।३४
३	७७।५४	१३३।१६	७१।५१	३	६०।१	१०१।२२	३०।२६
४	८०।११०	१४०।२०	६४।४०	४	६६।१६	१०७।६	२७।१२
४।३३	६०।०	१४३।२५	६१।३५	५	७६।२८	११०।१३	२२।५
				६	६०।०	१११।८	२१।१०
				६।४८			

ख

मकर	वृष
<p>० ६२।५२ ६०।०</p> <p>१ ७०।५४ ८१।४१ ७८।३६ ६८।०</p> <p>२ ७४।५ १११।३० ६८।४०</p> <p>३ ८०।६ १२०।२६ ५६।३१</p> <p>४ ८७।४२ १३८।४३ ५१।४७</p> <p>४।१५ ६०।० १२६।२१ ५०।३६</p>	<p>० ३३।२१ ६६।०</p> <p>१ २५।४३ ८७।१५ ५०।४५</p> <p>२ ४२।४ १००।५५ ३७।१०</p> <p>३ ५०।४७ १०२।६ १८।११</p> <p>४ ६०।४४ ११३।३१ २४।२६</p> <p>५ ७१।१२ ११५।३ २२।१७</p> <p>६ १०१।४६ ११४।३१ २३।२६</p> <p>६।४८ ६०।० ११२।४३ २५।१६</p>
कुंभ	मिथुन
<p>० ६०।३१ ७७।३०</p> <p>१ ६६।५५ ८८।५० ६६।१०</p> <p>२ ७०।१८ ९६।२१ ५५।३६</p> <p>३ ७७।४४ १०८।१६ ४६।४१</p> <p>४ ८०।१० ११२।२० ३६।४०</p> <p>४।३२ ६०।० ११८।२५ ३६।६०</p>	<p>० २४।३१ ७७।३०</p> <p>१ २७।२६ ८६।३६ ५६।३०</p> <p>२ २४।४८ ११५।४७ ३६।१३</p> <p>३ ४४।२० १२३।५ ३१।५५</p> <p>४ ५४।३७ १२६।५ २८।५५</p> <p>५ ६०।५५ १२६।७ २८।५३</p> <p>६ ७०।१६ १२४।२० ३०।४०</p> <p>७ ८०।३६ १२०।१६ ३४।२१</p> <p>७।२८ ६०।० ११८।२५ ३६।३५</p>

ख

दिनं ४०१०० अ० ४८१३० कर्क				दिनं ४०१० अक्षांशाः ४८१३० वृश्चिक			
हो०	न०	पू०	प०	हो०	न०	पू०	प०
०	२४१४१	६०१०		०	६०१२	११११०	
१	२७१३०	११११४४	६३११६	१	६१११८	१२२१०	६६१५५
२	३४१६	१२६१७	५३१४३	२	६०१३५	१३२१०	८६१५०
३	४३१२	१३३११८	४६१४२	३	७२१५	१४०१२७	८११३४
४	५२१४४	१३६१६	४३१५४	४	८०१३	१४७१२८	७२१३२
५	६२१४६	१३६१४	४३१५६	५	८६१३	१५११२	७०१५८
६	७२१३०	१३४११६	४६१०	४१२०	६०१०	१५११२२	७०१३८
७	८२१४८	१३४१५८	४६१५४				
८	६०१०	६३११६	५५१२				
सिंह				धनुः			
०				०	६६१२	२७१३०	
१	२८१२	१०४१३०	८२१५१	१	७०१२०	६७१६	५७१५१
२	३०१३१	१२२१६	६६१६	२	७४१३	११०१५४	४४१६
३	३६१५५	१३५१५४	६११३२	३	७६१४८	११८१२८	३६१३२
४	४५१३०	१४३१२८	५८११०	४	८७११४	१२११५०	३४११४
५	५०१३	१४७१५०	५७१४१	४१२०	६०१०	१२२११६	३७१३३
६	६४१५६	१४७११६	६४११३				
६१४४	७४१४७	१४५१४६	६४१४०				

ख

कन्या				मकर			
०	३६।५२	१११।०		०	७२।२३	६०।०	
१	३८।५६	१२३।४५	६०।०	१	७३।३८	१००।१५	७२।५६
२	४४।३१	१३६।७	८२।१३	२	७७।१०	१०२।४७	७०।१३
३	५२।२५	१४७।६	७४।५१	३	४२।१४	११८।३	६१।५७
४	६१।२५	१११।३६	७०।३४	४	६०।०	१२४।५८	५५।२
५	७१।२२	११३।२३	६८।३७				
६	८१।१७	११२।५८	४६।२				
	६०।०	५१।२२	७०।३८				
तुला				कुम्भ			
०	४८।३२	११३।११		०	१६।१२	७७।३०	
१	५०।२१	१२६।३०	८१।१२	१	७०।२०	८७।४६	६७।११
२	५४।५६	१३७।४०	६०।२	२	७४।२	९७।३१	५७।२६
३	६२।५	१४५।४६	८१।५६	३	७६।४८	१००।४६	४६।११
४	७०।४१	१५१।१८	७६।२४	४	८७।१४	११२।१	४२।२६
५	८०।८	१५४।२३	७३।१६	४।२०	६०।०	११४।२०	४०।२
६	६०।०	६०।६	७२।२३				

ख

दिनं ४०।० अक्षांशाः ४८।३० मीन				दिनं ४०।० अक्षांशाः ४८।३० वृष			
हो०	न०	पू०	प०	हो०	न०	पू०	प०
०	६०।१२	६६।०		०	३६।५२	६६।०	
१	६१।१८	८०।५	६७।५५	१	३८।५६	८४।४५	५८।४५
२	६५।३६	६०।१६	४७।४४	२	४४।३१	४७।७	४०।१३
३	७२।५	६८।२६	३६।३४	३	५२।२५	१००।६	५२।५१
४	८०।३	८४।२८	३३।३२	४	६१।३५	१०६।३६	२८।२४
५	८६।३	८६।६	२३।५८	५	७१।२२	१११।२३	३६।३७
५।६	६०।०	८६।२२	१८।३८	६	८१।१७	११०।१८	३२।२
				६।५४	६०।०	१०६।२२	३२।३८
मेघ				मिथुन			
०	४८।३२	७६।६		०	१८।२	७७।३०	
१	५०।२१	७८।४८	५३।३०	१	३०।३२	६७।६	५७।११
२	५४।५६	८६।१८	४२।२०	२	३६।५५	११०।५४	४४।६
३	६२।५	६८।२५	३४।१४	३	४५।३०	११८।२८	३६।३२
४	७०।४१	१०३।१६	२३।४२	४	५५।३	१२१।५०	३३।३२
५	८०।८	१०६।४१	२५।३७	५	६४।१६	१३२।१६	३२।४१
६	६०।०	१०७।३७	२६।०	६	७४।४७	१३०।१६	२४।१४
				७	८४।१०	११७।२७	३७।३३
				७।४०	६०।०	११४।२७	४०।४०

अथ तृतीयाध्यायः

तत्र दश प्रकरणानि विंशति क्षेत्राणि च सन्ति । अस्मिन्नध्याये सूर्यचारो
निरूप्यते । कुतः चन्द्रधन्यग्रहानी विचारस्य एतदाधीनत्वात् । यतः चन्द्रादि-
ग्रहाणां गतिज्ञानं सूर्यगतधीनमस्ति । तत्र सूर्योपकरणेषु तद्वर्षकालप्रमाण-
ज्ञानमावश्यकमस्ति । यतोऽस्य मध्यमगतिज्ञानं तस्मादेव भविष्यति । प्रथमतः
कालेन गतिप्रमाणानि ज्ञायन्ते । विवगत्या कालज्ञानं जायते । कालज्ञानं प्रथम-
गत्या भवति । यथा दिनरात्रि अन्यैककालः द्वितीयगत्या भवति । तत्र द्वितीय-
गतौ पतत्सूर्यचन्द्रगतिरूपं प्रगल्भेमस्ति तच्चन्द्रगत्या कालज्ञानं यथा यादृक् विव-
क्षयवृद्धिमवधीकृत्य पुनस्तादृक् वृद्धिक्षयदर्शनेन भवति । तदन्तर काल मा
संज्ञो भवति ।

(क) १. चन्द्राद्यन्यग्रहाणां for (चन्द्रधन्यग्रहानी)

२. चांद्रादिग्रहाणां for (चन्द्रादिग्रहाणां)

३. सूर्यगतधीनमस्ति for (सूर्यगतधीनमस्ति)

४. कल for (काल)

५. प्रमाणं for (प्रमाण)

७. यतोऽस्य for (यतोऽस्य)

८. 'म' लुप्त

९. +तत्र+

१०. कालेनाति for (कालेन)

११. 'गति' लुप्त

१२. +तत्र+

१३. कालापानं for (कालज्ञानं)

४१. प्रवहभ्रमगत्या for (प्रथमगत्या)

१५. रात्रिः for (रात्रि)

१६. अन्यः for (अन्यैक)

१७. प्रगटमस्ति for (प्रगल्भेमस्ति)

१८. तत्र for (तच्च)

१९. 'यथा' लुप्त

२०. यादृश for (यादृक्)

२१. मवधीकृत्य for (मवधीकृत्य)

२२. तादृश for (तादृक्)

२४. कालः for (काल) (ख)

२५. मास for (मा) (ख)

२६. संज्ञको for (संज्ञो) (ऊ)

(ख) १. चन्द्राद्यन्यग्रहाणां for (चन्द्रधन्यग्रहानी)

६. मावश्यक for (मावश्यक)

१५. रात्री for (रात्रि)

१६. अन्यैकः for (अन्यैक)

१७. प्रगटमेवामस्ति for (प्रगल्भेमस्ति)

१८. तत्र चन्द्रगत्या for (तच्चन्द्रगत्या)

२३. +यः कालो+

अथ रविचारेण यथा खमध्यात् याम्योत्तरवृत्ते दूरासन्नगमनेन ज्ञातु-
विपर्ययो भवति । एवं पुनः कालांतरे तादृशावलोकनेन वर्षसंज्ञकालमितिर्ज्ञायते ।
तत्र वर्षमितिर्मासमितिश्च दिनरात्रिभ्यां गण्यते । तदा सावयवामिति भवन्ति ।
यथा मासमध्ये अहोरात्रमितिः एकोनत्रिंशत् सावयवास्ति । वर्षं च अहोरात्र-
मितिः पंचषष्ठ्युत्तरशतत्रयमिता सावयवास्ति । एवमत्र लोकैः लाघवार्थं बहु-
प्रकाराणि मतानि कल्पितानि । एके च मासं चान्द्रं वदन्ति वर्षं सौरांशं केचन वर्षं
सौरमेव वदन्ति । मासं त्रिंशद्दिनात्मकं केचन मासं चान्द्रमेव वदन्ति । वर्षं द्वाद-
शमासात्मकं । मासमध्येपि केचन चन्द्रदर्शनेन पूर्णमास्याः दर्शने च वदन्ति । केचन
एकं मासं त्रिंशद्दिनात्मकं द्वितीयमेकोनत्रिंशद्दिनात्मकं कल्पयन्ति ।

अथ च केचन रविभागस्य कालमारभ्य पुनस्तद्भागस्थकालपर्यन्तं गण-

- (क) १. 'यथा' लुप्त २. ज्ञातु for (ज्ञातु)
३. कलांतरे for (कालांतरे)
४. तादृशावलोकनेन for (तादृशावलोकनेन)
५. वर्षं for (वर्ष)
६. गत्याप्ते for (गण्यते) ७. भवति for (भवन्ति) (ख)
८. मास for (मास) ९. विसर्गं लुप्त
१०. त्रिंशत् for (त्रिंशत्) (ख)
१२. शतत्रयपमिता for (शतत्रयमिता)
१३. सौरं for (सौरांश) (ख) १५. वदति for (वदन्ति)
१७. 'च' लुप्त १८. केचित् for (केचन)
१९. रविभागस्थ for (रविभागस्थ) (ख)
२०. तद्भागस्थ for (तद्भागस्थ)
(ख) २. ऋतु for (ज्ञातु) ११. विसर्गं लुप्त
१४. वर्षं for (वर्ष)
१६. त्रिंशद्दिनात्मकं for (त्रिंशद्दिनात्मक)

यन्ति, अपरे पंचषष्ठ्युत्तरशतत्रयदिने^१ वर्षं कल्पयन्ति । चतुर्थे वर्षे एक दिन-
योजनं कुर्वन्ति । केचन पंचषष्ठ्युत्तर शतत्रय दिने^२ कल्पयन्ति । तस्मात् चार ज्ञाने
वर्षादि ज्ञानमावश्यकमतः सर्वे पूर्वोत्तर प्रकारेष्वन्यतम् प्रकारं सूरिकृत्य व्यवह-
रन्ति । अतः वतलमथूशसंज्ञकेन मिशरदेशस्य^३ लोकव्यवहाररीत्यां पंच षष्ठ्य-
धिक शत^४ १२ दिवस मितवर्षमिति^५ त्रिंशद्दिनमिता मासमितिश्चोरी कृता^६ ।

अथतद्वर्षस्य द्वादश मासानां क्रमेणैतानि नामानि सन्ति । १ तोत्^{१७} २ वाघ्रोप्री^{१८}
३ अस्तूर^{१९} ४ पुवाक्^{२०} ५ तूवीदमारवीर^{२१} ६ फामाभूस^{२२} ७ फरभूसी^{२३} ८ माखूर^{२४} ९ वावती

- (क) १. दिनैवर्षं for (दिनैववर्षं)
३. मावस्यक for (मावश्यक) ४. सर्वेषु for (सर्वे)
५. पूर्वोक्त for (पूर्वोत्तर) (ख)
६. प्रकारेष्वन्यतम् for (प्रकारेष्वन्यतम्) (ख)
७. मुरीकृत्य for (सूरिकृत्य) (ख)
८. मयूप for (मथूश) ९. देशस्थे for (देशस्य)
१०. रीत्या for (रीत्यां) ११. षष्ठ्याधिक for (षष्ठ्यधिक)
१२. त्रय for (अ) (ख)
१४. मितिस्त्रिंशद्दिन for (मितिस्त्रिंशद्दिन)
१५. कृतार्थे for (कृता)
१६. तदवर्षस्य for (अथैतद्वर्षस्य)
१७. तोत् for (तोत्) (ख) १८. वाक्कोफी for (वाघ्रोप्री)
१९. अस्तूरः for (अस्तूर) २०. पुवाक् for (पुवाक)
२१. तूवीदमारवीरः for (तूवीदमारवीर)
२२. फामानूसः for (फामाभूस) २३. फरमूसो for (फरभूसी)
(ख) १. दिनैवर्षं for (दिनैववर्षं) २. चतुर्थे for (चतुर्थे)
८. यूश for (यूश) ९. देशस्थ for (देशस्य)
१०. रीत्या for (रीत्यां) १३. मितिः for (मिति)
१६. बावोप्री for (वाघ्रोप्री) १९. अस्तूर for (अस्तूर)
२०. पुवाक् for (पुवाक) २१. ६ मारवीर for (दमारवीर)
२२. फामानूस for (फामाभूस) २३. फरमूसी for (फरभूसी)
२४. बावनी for (बावती)

११ अनीकी १२ मासुरी । अस्मात् मासूरीमासादनन्तरं पंच दिनान्यं न्यानि सन्ति । तेषामपिधानं लवाहिक इति एतत् मिसरदेशोद्भव वर्षमासादिकं पारशीक वर्षमासादिना तुल्यमस्ति ।

अथ पारसी मासनामान्येतानि सन्ति । १ फर्वदी २ अदिविहिस्ति ३ खुर्दाद ४ तीर ५ मुर्दाद दशहरेश्वर ६ ७ मिहित ८ आवां ९ आजुर १० देये ११ वहमन् १२ इस्फंदार भुज १३ । तत्र प्राचीनानामयं सम्प्रदायः कमप्यवधिमुरीकृत्य

- (क) १. मासूरी for (मासुरी) (ख)
 २. दिनान्यन्यानि for (दिनान्यन्यानि)
 ३. तेषामपिधानं for (तेषामपिधानं)
 ४. लम्वाहिक् for (लवाहिक) ६. देसोद्भव for (देशोद्भव)
 ७. माशादिना for (मासादिना) ८. पारसो for (पारसी)
 मासनां for (मासनामा)
 १०. अदिविहीस्त २ for (अदिविहिस्ति ३)
 ११. खुरदाद for (खुर्दाद ४) १२. शहरेवर ६ for (हरेश्वर)
 १३. '६७' लुप्त १४. मिहिर ७ for (मिहित ८)
 १५. आवां ८ for (आवां ९) १६. देय १० for (देये ११)
 १७. इस्फंदारमुज १२ for (इस्फंदार भुज १३)

नोट—मासों के नामांकन नाम के पश्चात् हैं । यथा फर्वदी १, अदिविहीस्त २ आदि ।

१८. मुररीकृत्य for (मुरीकृत्य)

- (ख) ३. विधानं for (तेषामपिधानं) ५. मिशसर for (मिसर)
 ८. पारशी for (पारसी)
 १०. अदिविहिस्ति for (अदिविहिस्ति)
 ११. खुर्दाद for (खुर्दाद) १२. ६ शहरेवर for (दशहरेश्वर)
 १३. १४: ७ मिहिह for (६७ मिहित)
 १७. इस्फंदारमुज for (इस्फंदारभुज)

प्रसिद्ध नृपराज्या^१ हरन्ति । एवमुत्र^२ वतल मयुसेन नृपराज्यसमयात्^३ वर्षगणना कृता,
यस्य राज्यादनन्तरमस्यमेवेद्यादिकं जातं, तस्य नाम बुष्मनस्सर प्रथमः ।

अथ च त्वतलमजूसेन^५ मध्यग्रहाः तस्यैव राज्ञः राज्यसमयादेव लिखिताः ।
के च वेधाः सिकन्दरभरणसमयात् कृताः । तत्र सिकन्दरावसानसन्नो लिखितः ।
स च सन्नः ४२४ वर्षाणि मिशरीसंज्ञिकानि बुष्मनस्सरादेरतीतानि आधुनिकैः
पारसीकैः यद्विजर्दविनिशहरेयारसंज्ञनृपतेः राज्यात् संवो गृहीतः । अयं नृपः

- (क) १. राज्याद्वधहरन्ति for (राज्याहरन्ति) (ख)
२. मंत्रमयालमयूसेन for (मुत्रवतलमयुसेन)
३. + बुष्टनसर +
४. वेधादिकं for (मेवेद्यादिकं) (ख)
५. बुष्टनसर for (बुष्मनस्सर)
६. चवतलमूजूसेन for (चत्वतलमजूसेन)
७. मध्यमग्रहास्तस्यैव for (मध्यग्रहाः तस्यैव)
८. केचन for (केच) ११. मिसरी for (मिशरी)
१२. संज्ञकानि for (संज्ञिकानि)
१३. बुष्मनस्सरादे रतीतानी for (बुष्मनस्सरादेरतीतानि)
१४. पारसिकैः for (पारसीकैः) १५. यज्जिजर्द for (यद्विजर्द)
१६. पार for (यार) १७. सन्नो for (संवो) (ख)
- (ख) २. एवमुत्र वतलमयूसेन for (एवमुत्रवतलमयुसेन)
४. राज्यधिवृषं for (राज्यसमयात् वर्षं)
५. बुष्टनस्सर for (बुष्मनस्सर)
७. च वतलमजूसेन for (चत्वतलमजूसेन)
८. मध्यमग्रहाः for (मध्यग्रहाः)
१०. संच for (सच)
१३. बुष्टनस्सरादे for (बुष्मनस्सरादे)
१४. पारसीकैः for (पारसीकैः) १५. यदि for (यदि)

बुष्टिनस्सरः^१ नृपादे^२ असीत^३ वर्षेषु^४ १३०६ उत्पन्नः । पूर्वदिसंज्ञास्य^५ प्रथम-
तारीकः^६ पुकसंज्ञास्य^७ प्रथमतारीके^८ लग्नः पुनः वीत्संज्ञास्य^९ प्रथमतारीकः^{१०}
दयसंज्ञास्य^{११} षष्ठतारीके^{१२} लग्नः । अनयोर्मध्ये^{१३} प्रथम द्वितीय तारीकः कस्मिन् समये
लग्न इत्यपेक्षिते योगान्तरेण^{१४} तद्ज्ञानं^{१५} ।

(क) १. विसर्गं लुप्त

२. नृपादतीतवर्षेषु for (नृपादे असीत वर्षेषु)

४. १३७६ for (१३०६)

५. पूर्वदिसंज्ञा for (पूर्वदि)

६. तारीके for (तारीकः)

७. ८. ९. १०. लुप्त

११. दयं for (दय)

१२. तारीके for (तारीके) (ख)

१३. अनयोरमध्ये for (अनयोर्मध्ये)

१५. + सुगमं +

(ख) १. बुष्टिनस्सरः for (बुष्टिनस्सरः)

२. नृपादेः for (नृपादे)

३. असीत for (असीत)

४. १३७७१३७६ for (१३०६)

५. पूर्वदिसंज्ञा for (पूर्वदिसंज्ञा)

७. ष्वक्संज्ञा for (पुकसंज्ञा)

१०. तारीके for (तारीके)

११. दयसंज्ञास्य for (दयसंज्ञास्य)

१४. योगान्तरेण for (योगान्तरेण)

१५. तद्ज्ञानं सुगमं for (तद्ज्ञानं)

अथ प्रथम प्रकरणम्

तत्र सूर्यवर्षज्ञानं कथ्यते । तत्र प्राचीनाचार्यैः संदिग्धत्वेन तत् ज्ञानं निरूपितं मया निःसंदिग्धतया कथ्यते । तत्र अवरोषसनाम्ना सूर्यवर्षज्ञानं मेष-तुल्योऽरन्यतमसंपातमवधीकृत्य पुनस्तत् संपातपर्यन्तं कालो गृहीतः । स च कालः अश्विन्याद्यक्षगतसूर्यमारभ्य पुनस्तद्वक्षगतसूर्यकालापेक्षया न्यूनोऽस्ति । अत एव अवर्षसंज्ञिकेन यवनाचार्यैरोक्त्युक्तं नक्षत्रचक्रस्यापि पूर्वगतिरस्ति ।

अथ नक्षत्रचक्रगतिस्तदा विज्ञाता भवति । यदा तिसूर्यचन्द्रगतिज्ञानं सम्यग् भवति । सूर्यवर्षज्ञानार्थं मया इदं पुनर्वेधिताग्रा निश्चितं यदा सूर्यस्य प्रथम बोधिताग्रा तुल्या भवति । अथवा वेधितमध्योन्नतांशतुल्या पुनर्वेधितं मध्योन्नतांशा भवन्ति । तदा रविवर्षज्ञानं भवति । एतद् ज्ञानसम्भावितमस्ति । तस्मात् संपातात् संपातपर्यन्त वर्षज्ञानं सुगममस्ति ।

- (क) १. तद् for (तत्) २. अवरोषसनाम्ना for (अवरोषसनाम्ना)
 ५. चिह्नस्यापि for (चक्रस्यापि)
 ६. 'ति' लुप्त ७. इदं मया for (मया इदं)
 ८. लुप्त ८. वेधिता for (बोधिता) (ख)
 १०. + पुनर्वेधिताग्रा + ११. अथवा for (अथवा)
 १२. पुनर्वेधित for (पुनर्वेधितं)
 १३. मध्योन्नतांशा for (मध्योन्नतांशा)
 १४. वर्षज्ञान for (वर्षज्ञानं)
 १५. ज्ञानसम्भावितमस्ति for (एतद् ज्ञानसम्भावितमस्ति) (ख)
 १६. सुगममस्ति for (सुगममस्ति) (ख)

- (ख) २. अवरोषसनाम्ना for (अवरोषसनाम्ना)
 ३. तुल्योऽरन्यतम for (तुल्योऽरन्यतम)
 ४. पर्यंतं for (पर्यंतं)
 ६. तिस for (ति) ७. 'मया' लुप्त
 ८. 'पुनर्वेधिताग्रा' लुप्त १०. + पुनर्वेधिताग्रा +

अथ च अवरसस्य वर्षज्ञाने संदेह एवासीत् । यतस्तेनैव स्ववेधे क्वचित्
क्वचिदन्तरं दृष्टं तद्वेधन्तरं मग्रे वक्ष्यामः ।

अथ मया बहुधा सावधानतया वेधः कृतस्तत्र वर्षदिनानि लब्धानि ३६५
घटिकाश्च किंचिद्दूनाः पंचदश तस्माद्वयमसंदिग्धा जाताः । अवर्षसेन वेधातार-
प्राप्तं, तस्माद् ज्ञायते । तद् गोलयन्त्राणि शुद्धानि न सन्ति । एतच्च अवर्षसः
स्वयमेव वदति । ममो अर्षमीदसस्यापि वर्षे न संख्याज्ञानं पंचषष्टु ३६५ त्र हीनो-
त्तरं पंचदश घटिकाः सन्ति, न्यूनाधिका वा भवतीति । संदेह एव स्थित इति उक्तः
तत्रा वर खं सेननाम्नमयं नाडीवृत्तं कृत्वा इस्कंदरीय पुरे तदक्षानुसारेण

(क) १. अवरस्वसस्य for (अवरसस्य) २. संदेह for (संदेह)

३. तद्वेधन्तरमग्रे for (तद्वेधन्तरं मग्रे) (ख)

४. वक्ष्यामः for (वक्ष्यामः)

५. सावधानतया for (सावधानतया)

६. लब्धानि for (लब्धानि)

७. दूना for (दूनाः)

८. अवर्षसेन for (अवर्षसेन) (ख)

९. वेधन्तरं for (वेधन्तरं)

१०. एतच्च for (एतच्च)

११. अवर्षसः for (अवर्षसः)

१२-१३-१४ लुप्त

१५. वर्षदिन for (वर्षेन)

१६. ज्ञाने for (ज्ञानं)

१७. पंचषष्टि for (पंचषष्टु)

१८. दिनोत्तर for (हीनोत्तरं)

१९. 'वा' लुप्त

२०. भावन्तीति for (भवतीति)

२१. उक्तं for (उक्तः)

२२. तत्र for (तत्रा)

२३. वर्षसेनताम्रमयं for (वरखंसेननाम्नमयं)

२४. तदाक्षाशानुसारेण for (तदक्षानुसारेण)

(ख) १. अवरस्वसस्य for (अवरसस्य)

७. दूना for (दूनाः)

९. वेधन्तरं प्राप्तं for (वेधातराप्राप्तं)

११. अवर्षसः for (अवर्षसः)

१२. मम for (ममो)

१५. 'वर्षेन—संदेह' दोनों पंक्तियां लुप्त

२१. 'एव—उक्तः' लुप्त

२२-२३. तत्रावर्षसेन for (तत्रावरखंसेन)

२४. ताम्रमयं for (नाम्नमयं)

२५. तदक्षानुसारेण for (तदक्षानुसारेण)

स्थिरीकृत्य तस्य छायां तदुदरगतामुभयप्राप्तं समानीतरामुपलक्ष्य संपातो ज्ञातः तदा विषुवदिनं ज्ञानं ।

अथ तत् कृततुलासंपातवेधा प्रोच्यते । तत्र प्रथमतुलासंपातः अस्ता-सन्नं समयज्ञातः पुनः वर्षत्रयान्तरे उदयासन्नस्तुलासंपातो ज्ञातः । अपेक्षित-तस्तु दिनाद्धसन्नः । पुनस्ततः वर्षांतरे दिनाद्धं जातः पुनस्ततः एकादश वर्षांतरे अर्द्धरात्रौ संपातो ज्ञातः । तत्रापेक्षितस्तूदयासन्नः अतोत्राप्यंतरं पतितमस्तीति ज्ञातः । पुनस्ततो वद्वर्षांतरे उदये संपातो ज्ञातः पुनस्ततो वर्षत्रयांतरे अस्तं समये संपातो ज्ञातः । अपेक्षितस्तद्वरात्रसमये तत्र स्थानत्रये दिनचतुर्थीशरूपमंतरं पतितं ।

अथ मेषसंपातस्थानान्युच्यते । तत्रैकपंचहोरामितं दिनगतं संपातो

- (क) १. तस्थलायां for (तस्य छायां) २. प्रांत for (प्राप्तं)
 ३. समानीतरा for (समानीतर)
 ४. कृतु for (कृत)
 ५. वेधाः for (वेधा) (ख)
 ६. संपात् for (संपातः)
 ७. सन्न for (सन्न) (ख)
 ८. समये for (समय)
 ९. वर्षत्रयांतरे for (वर्षत्रयान्तरे) (ख)
 १०. संपाते for (संपातो)
 ११. दिनाद्धसन्नः for (दिनाद्धसन्नः) (ख)
 १२. लुप्त
 १३. वर्षांतरे for (वर्षांतरे)
 १४. + पुनस्ततः वर्षांतरे दिनाद्धं जातः पुनस्ततः एकदशवर्षांतरे अर्द्धरात्रौ संपातो ज्ञातः अपेक्षितस्तूदया सन्नः +
 १५-१६. 'अस्तीति ज्ञातम्' लुप्त १७-१८-१९-२०-२१. लुप्त
 २३. चतुर्थांश for (चतुर्थांश)
 २४. मेष for (मेष)
 २५. होरोमितिगतदिने for (होरोमितं दिनगतं)

- (ख) २. प्रांत for (प्राप्तं) ३. समानीतरा for (समानीतरा)
 १२. पुनस्ततः for (पुनस्ततः)
 २२. अपेक्षितस्तूद्वरात्रसमये for (अपेक्षितस्तद्वरात्रसमये)
 २५. होरोमिते for (होरोमितं) २६. दिनेगते for (दिनगतं)

ज्ञातः । अपेक्षितस्तु पूर्ववेधानुसारेण प्रातःकाले पुनः पञ्चवर्षपर्यन्तं चतुर्थीश
प्रमाणेन संपातश्चोपलब्धः । पुनस्तत एव षड्वर्षांतरे अर्द्धरात्रसमये संपातो ज्ञातः ।
पुनः षड्वर्षान्तरे^३ अस्त समये ज्ञातः एतेषु वेधेष्वन्तरं न बहु पङ्क्तिं एतदन्तरं
तद्वेधवृत्तजनितं तत्स्थापने वा तन्निर्माणे^४ ।

अथ चास्य स्थापनेन कदाचिद्दिनचतुर्थीशांतरे पतति^५ कथं यदा षट्
शताधिकसहस्रत्रयमितकृतांशवृत्ते एकांशमितमवलम्बितं चेत्तदा षड्कलामितं^६
रविश्चलति ।

अथ च स्थापनानन्तरमपि बहुभिर्दिनैश्च कदाचिदन्तरं पतति । वेधसमये
तेन न परीक्षितं पूर्वस्थापनविश्वासेनैव वेधकृतः, यथा मलवस्थाने पूर्वस्थापि-
तानां ताम्रवृत्तानां स्वाक्षाशानुसारेण तत्र मपै^७ वांतरं दृष्टं यतस्तस्मिन्नाडी-
वलये संपातसमये तद्दिने वारं^८ द्वयं नाडीवृत्तस्योदरे समानीतरा^९ छाया पतिता

- (क) १. चतुर्थीस for (चतुर्थीश) २. संपातो for (संपातो)
३. षड्वर्षांतर for (षड्वर्षान्तरे)
४. 'वा' लुप्त ५. + वा +
६. अथवास्य for (अथ चास्य) ७. दिनचतुर्थीशांतरं for (दिनचतुर्थीशांतरे)
१०. 'कथं' लुप्त ११. + वृत्तं + (ख)
१२. मित for (मितं) (ख)
१३. + क्रान्त्यन्तरेण चतुर्थीशमितरं +
१४. स्थापनं for (स्थापनान्तर) १५. दिनैः for (दिनं) (ख)
१६. परिक्षितं for (परीक्षितं) १७. वेधः कृतः for (वेधकृतः) (ख)
१८. क्षांशा for (क्षाशा) (ख) १९. मयैवांतरं for (मपैवांतरं)
२०. नाडी for (न्नाडी) २१. वारद्वये for (वारद्वयं)
२२. वृत्तस्य सोदरे for (वृत्तस्योदरे) २३. समानीतरा for (समानीतरा)
(ख) ५. + न + ७. स्थानेन for (स्थापनेन)
८. पतितं for (पतति)
१३. + क्रान्त्यन्तरेण दिन चतुर्थीशमितं +
२१. वारद्वयं for (वारं द्वयं)

तस्मात् ज्ञातमिदमशुद्धं एवं मया स्वकृत वेधे रविवर्षकालस्त्वेतावान् दृष्टः ३६५
किञ्चिद्दनदिनचतुर्थी शश्च ।

अथ च दिनचतुर्थीं यन्यूनं तत् ज्ञानं दुर्लक्षम् । तस्मात् तत् ज्ञानार्थं
तादृश वेधद्वयं कार्यं यथा तदन्तरकालो महान् स्यात् । तस्मात्तद्भ्रमणानुपातेन
तदज्ञानं भवति । यथा वेधे यावत् कालाधिक्यं भवति । तवदेववरं कुतस्तदन्तरं
वेधकारकस्य दृगोचरं न भवति । अत एव स्वल्पकालेनुपातेनाप्यन्तरं पतति ।
महति कालेनुपातेन स्वस्यान्तरं पतत्यतो वेधांतरकालाधिक्यं समीचीनं ।

अथ च केवलं सूर्यस्यैव गतावन्तरं नास्ति, किं च सर्वं ग्रहाणामेवैतादृशी
रीतिः । अत एव एकवारनिश्चयेन सर्वदैवत् स्वकार्यक्षमं न भवति । ये च
एक वारं कृतवेधेन सर्वदैव कार्ययोग्यतामुरीकुर्वन्ति तत् बुधे दुरन्तरमस्ति । अत

- (क) १. तस्माद्ज्ञात for (तस्मात् ज्ञात)
२. कलस् for (कालस्) ३. दि for (दिनं)
४. यन्यूनं for (यन्यूनं) (ख) ५. तदज्ञानं for (तत् ज्ञानार्थं)
६. तदज्ञानार्थं for (तत्ज्ञानार्थं) (ख)
७. तदन्तर for (तदन्तर) ८. भ्रमण for (भ्रमणा)
१०. तावदेव for (तवदेव) ११. चरं for (वरं)
१२. दृगोचरं for (दृगोचरं) १३. 'न' लुप्त
१४. स्वल्पातन्तरं for (स्वस्यान्तरं) १६. पतत्यतो for (पतत्यतो)
१७. रीतिः for (रीतिः)
१९. + गता + २०. बुधे for (बुधे) (ख)
२१. दूरतर for (दुरन्तर)

- (ख) ८. भ्रमणा (भ्रमणा) for (भ्रमणा)
९. तद् ज्ञानं for (तदज्ञानं) १४. 'पतति—पातेन' लुप्त
१५. 'स्वस्यान्तरं' लुप्त १८. अनुस्वार लुप्त
२१. दूरतर for (दुरन्तर)

एव मया अष्टसप्तत्युत्तरैकशतमित १७८ सिकन्दरीय^२ सेन^३ अवर्ख^४ सकृत् सूक्ष्म-
तर वेधद्वयं^५ गृहीतं। तस्मात् पंचाशीत्युत्तरशतद्वयमितं^६ २८५ गतकाले वेधद्वयं
मयैव कृतं तत्र सिकन्दरीय सन्नेः^७ ४६३ असुरे मासे^८ नवमतारीके^९ सूर्योदयात्
गतैकहोरायां किंचिदधिकायां तुलासंपातो^{१०} ज्ञातः। तस्मिन्नेव सन्ने माखूरसंज्ञे
मासि सप्तमातारीके^{११} दिनाद्धादि गतैकहोरायां मेघसंपातो^{१२} ज्ञातः। एवं अवर्खस-
वेधान्मद्वेधपर्यंतं^{१३} यदि न गणः तस्मिन् पंचषष्ट्युत्तरशतत्रयं^{१४} ३६५ तष्टे सप्तति-
दिनानि ७० घट्यश्चाष्टादश एतद् १८ अधिकमंतरं प्राप्तं यदि वर्षस्य सपादपंच-
षष्ट्यधिकशतं^{१५} त्रयदिनानि चेद् भवन्ति। तदा वेधांतरकालेव^{१६} सपादैक सप्तत्य
धिकमन्तरं स्यात्। तयोरन्तरं^{१७} सप्तपंचाशत्कलामितमन्तरं पतितं तस्मादत्र सप्त
पंचाशत् निष्पत्तिः^{१८} पंचाशीत्युत्तरशतद्वयेन तथास्ति यथैकस्य निष्पत्तिः शतत्रयेन^{१९}

- (क) १. माया for (मया) २. सिकन्दरीय for (सिकन्दरीयं)
३. सन्ने for (सेन) ४. अवर्ख for (अवर्खं)
५. गृहीतं for (गृहीतं) ६. मिते for (मितं)
७. विसर्गं लुप्त (ख) ८. मासे for (मासे)
९. तारीके for (तारीके) १०. सप्तम for (सप्तमा) (ख)
११. तारीके for (तारीके) (ख) १२. त्रय for (त्रयं)
१३. घट्य for (घट्य) (ख) १४. शत for (शतं) (ख)
१५. पंचाशतः for (पंचाशत्) १६. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)
१७. त्रयेन for (त्रयेन)

- (ख) ४. अवर्खं for (अवर्खं) ५. 'गृहीतं—वेधद्वयं' लुप्त
१०. संपातोद् ज्ञातः for (संपातो ज्ञातः)
१३. संपातोद् ज्ञातः for (संपातो ज्ञातः)
१४. अवर्खस for (अवर्खसख) १५. ये दिनगणः for (यदि नगणः)
१६. काले for (कालेव)
२०. तयोरंग for (तयोरन्तरं) २१. सप्तपंचाशत्कला for (सप्तपंचाशत्कला)
२२. पंचाशतः for (पंचाशत)

तस्मात् शतत्रयकदिनात्मकमन्तरं प्राप्तं तदत्रैकदिने शतत्रयांशदिनचतुर्थांशे न्यूनो जातः ।

अथ च वेधकालयो महदंतरार्थमतानसंज्ञकस्य उक्तिमनसंज्ञकस्य वेधो गृहीतः ताभ्यां लिखितो वेधः फामान् रसंज्ञमासस्य एकविंशति तारीके जातः । मया च त्रिषष्ट्युत्तरचतुःशतमिते ४६३ सिकंदरीय सन्ने मासूरीसंज्ञमास द्वादश-तारीके अर्धरात्राद्धोरा द्वयमित गत समये वेधः कृतः ।

अथ च तयोर्वेधात् अरस्तरखस्संज्ञकृतवेधो पर्यते द्विपंचाशदु १५२ त्तरशतवर्षमितं मन्तरं जातं । अथावरखंवेधान्मम वेधपर्यन्तं ऊन विंशत्यधिक-चतुःशत ४१६ वर्षमितमन्तरमस्ति । एवमन्तरकालद्वययोगः एकसप्तत्युत्तरं पंचशतवर्षंतुल्योस्ति ५७१ । एवमेतावदन्तरं कालपर्यन्तं चत्वारिंशदुत्तरं शतमित-दिनानि १४० पंचाशत् षष्टिका ५० मध्यधिका जाताः । संपूर्णो दिन चतुर्थांश

(क) १. +वर्षेण ए +

२. दिनस्य for (दिने)

७. संज्ञिकस्य for (संज्ञकस्य)

६. वेधः for (वेधः)

११. होरा for (द्धोरा)

१३. वेध for (वेधा) (ख)

१५. '१५२' लुप्त

१७. वरषस for (वरखं)

१६. '४१६' लुप्त

२१. सप्तत्युत्तर for (सप्तत्युत्तरं) (ख)

२२. ५७१ for (५७१)

२५. षटिका for (षष्टिका) (ख)

२७. जाता for (जाताः)

२६. चतुर्थांशः for (चतुर्थांश) (ख)

(ख) १. शतत्रयः for (शतत्रय)

४. चतुर्थांशो for (चतुर्थांशे)

६. मातन for (मतान)

२४. दुत्तरैक for (दुत्तरौ)

३. त्रयांशः for (त्रयांश) (ख)

८. लेखितो for (लिखितो) ५

१०. 'रसंज्ञ' लुप्त

१२. 'त' लुप्त

१४. पर्यंतं for (पर्यंते) (ख)

१६. मित for (मितं) (ख)

१८. 'म' लुप्त

२०. द्वयो for (द्वय)

२३. वदन्तर for (वदन्तरं) (ख)

२६. अधिका for (मध्यधिका) (ख);

२८. एवं यदि for (संपूर्णो) (ख)

३०. देखो पृष्ठ २५० (क)

५. महदंतरार्थ for (महदंतरार्थ)

१०. फामानूस्संज्ञ for (फामान् रसंज्ञ)

३०. देखो पृष्ठ २५० (ख)

(क) ३०. + पूर्णश्चेत्तदेदमन्तरं १४२।४५ दिनादिकं स्यात्, अन्तरद्वयस्यान्तरं दिनादि १५५ अस्य निष्पत्तिः भूतप्राप्तवारणः ५७१ तथाप्यस्ति यथा रूपद्वयस्य निष्पत्तिः शतशतेन ६०० एतदपि पूर्वगतांकतुल्यं जातं या च निष्पत्तिर्मया पूर्वं कथितास्ति, सैव बहुभिर्वेधै रूपलब्धा ।

अथ च अवरससेनापि इयमेव निष्पत्तिरङ्गीकृता यतस्तेनैव स्वग्रन्थे लिखितमिति अरस्तखसवेधान्मम वेधपर्यन्तं पञ्चवेदभूमिताब्दा १४५ अर्द्धदिनमितं अन्तरं जातं ।

अथ च तेनैवान्यस्मिन् ग्रन्थे लिखितमिति अल्मीतत उत्कीमसंज्ञिकाभ्यां आचार्याभ्यां दिन चतुर्थांशादधिकांतरं दृष्टं तच्चैक दिनस्य सार्धं सप्तत्यंशमितं मस्ति ।

• अथ च फैल्वस्संज्ञस्य वेधे सम्पूर्णं दिनचतुर्थांश +

(ख) ३० + पूर्णश्चेत्तदेदमन्तरं स्यात् १४२।४५ दिनादिकं स्यात् । अन्तरद्वय-
स्यान्तरं दिनादि १५५, अस्य निष्पत्तिः भूतप्राप्तवारणः ५७१ तथास्ति यथा रूपद्वयस्य
निष्पत्तिः षट्शतेन ६०० एतदपि पूर्वगतांकतुल्यं जातं । या च निष्पत्तिर्मया पूर्व-
कथितास्ति सैव बहुभिर्वेधै रूपलब्धा ।

अथ च अवरखसेनापि इयमेव निष्पत्तिरङ्गीकृता । यतस्तेनैव स्वग्रन्थे लिखित-
मस्ति अरस्तखसवेधान्ममवेधपर्यन्तं पञ्चवेदभूमिताब्द १४५ अर्द्धदिनमितान्तरं जातं ।

अथ च तेनैवान्यस्मिन् स्वग्रन्थे लिखितमस्ति अल्मीतन उत्कीमसंज्ञिकाभ्यां दिन-
चतुर्थांशादधिकांतरं दृष्टं । तच्चैक दिनस्य सार्धं षट् सप्तत्यंशमितमस्ति ।

अथ च फैल्वस्संज्ञस्य वेधे सम्पूर्णं दिन चतुर्थांश +

एव ज्ञातः । एवं अव खः स्वेधानुसारेणैकदिनशतत्रयांशोनदिन चतुर्थांशमित-
मन्तरं ज्ञानं ।

यस्माभिश्चतस्रं वर्षैरेकदिनमन्तरं ज्ञातं, तदा एकदिनस्य शतत्रयेण
विभागे गृहीते लब्धा विकला १२ एवं जातानि वर्षदिनानि ३६५ १५।४८ अवया
वर्षमित्या सूर्यस्य मध्यमगतिर्ज्ञायते एवमन्येषामपि ग्रहाणां गतिज्ञानं भवति ।
तस्मात् प्रथमेव मध्यमगतिज्ञानमावश्यकमस्ति । पश्चात् फलज्ञानोपयोगोऽस्ति ।

- (क) १. एव for (एवं) २. अवखस् for (अवखः)
३. मन्तर for (मन्तरं) ४. ज्ञातं for (ज्ञानं)
५. यदि अस्माभिः for (यस्माभिः) ६. त्रयवर्षांतरैक for (त्रयं वर्षैरेक)
७. तस्मात् for (तदा) ८. शतत्रय for (शतत्रयेण)
९. विना गृहते for (विभागे गृहीते)
१०. ३६५।१५।४८ for (३६५।१५।४८)
११. अनय for (अवया) १२. 'ध्यम' लुप्त
१३. प्रथमेव for (प्रथमेव) (ख) १४. योगस्ति for (योगोऽस्ति)

- (ख) २. अवखस् वेधा for (अवखः स्वेधा)
५. यद्यस्माभिः for (यस्माभिः) ६. शतत्रयवर्षैरेक for (शतत्रयं वर्षैरेक)
११. अनया for (अवया)

क

खेर्मध्यमानयन सारणी

वर्षाणि	राशि	अंश	कला	विकला	प्रतिकला	त्रिकला	चौकला	पंचकला
१८	११	२५	२७	२५	३६	२०	३४	३०
२६	११	२१	१४	५१	१२	४१	६	०
५४	११	१६	५२	१६	४६	१	४३	३०
७२	११	१२	२६	४२	२५	२२	१८	०
९०	११	८	७	८	१	४२	५२	३०
१०८	११	३	४४	३	३८	३	२७	०
१२६	१०	२६	२१	४६	१४	२४	१	३०
१४४	१०	२४	५६	२४	५०	४४	३६	०
१६२	१०	२०	३६	५०	२७	५	१०	३०
१८०	१०	१६	१४	१६	३	२५	४५	०
१९८	१०	११	५१	४१	१६	४६	१६	३०
२१६	१०	७	२६	७	१६	६	५४	०
२३४	१०	३	६	३२	५२	२७	२८	३०
२५२	१०	२८	४३	५८	२८	४८	३	०
२७०	९	२४	२१	२४	५	८	३७	३०
२८८	९	१६	५८	४६	४१	२६	१२	०
३०६	९	१५	३६	१५	१७	४६	४६	३०
३२४	९	११	१३	४०	५४	१०	२१	०
३४२	९	६	५१	६	३०	३०	५५	३०
३६०	९	२	२८	३२	६	५१	३०	०
३७८	८	१०	५	५७	४३	१२	४	३०
३९६	८	२३	४३	२३	१६	३२	३६	०
४१४	८	१६	२०	४८	५५	५३	१३	३०
४३२	८	१४	५८	१४	३२	१३	४८	०

क

रवेर्मध्यमानयन सारणी

वर्षाणि	राशि	ग्रंश	कला	विकला	प्रतिकला	त्रिकला	चौकला	पंचकला
४५०	८	१०	३५	४०	८	३४	२२	३०
४६८	८	६	१३	५	४४	५४	५७	०
४८६	८	१	५०	३१	२१	१५	३१	३०
५०४	७	२७	२७	५६	५७	३६	६	०
५२२	७	२३	५	२२	३३	५६	४०	३०
५४०	७	१८	४२	४८	१०	१७	१५	०
५५८	७	१४	२०	१३	४६	३७	४६	३०
५७६	७	९	४७	३६	२२	५८	२४	०
५९४	७	५	३५	४	५६	१८	५८	३०
६१२	७	१	१२	३०	३५	३६	३३	०
६३०	७	३६	४६	५६	१२	०	७	३०
६४८	६	२२	२७	३१	४८	२०	४२	०
६६६	६	१८	४	४७	२४	४१	१६	३०
६८४	६	१३	१२	१३	१७	१	५१	०
७०२	६	९	१६	३८	३	२२	२५	३०
७२०	५	४	५७	४	१३	४३	०	०
७३८	५	०	३४	२६	५०	३	३४	३०
७५६	५	२६	११	५५	३६	२४	६	०
७७४	५	२१	४६	२१	२	४४	४३	३०
७९२	५	१७	२६	४६	३६	५	१८	०
८१०	५	१३	४	१२	१५	२५	५२	३०

क

वर्षराश्यादिक

१	११	२६	४०	२४	४५	३१	८	३७
२	११	२६	३०	४६	३०	४२	१७	१०
३	११	२६	३६	१४	३६	३	२५	१५
४	११	२६	१	३६	१	२४	३४	२०
५	११	२८	४७	३	४६	४७	४२	२५
६	११	२८	३२	२८	३२	६	५१	३०
७	११	२८	१७	५३	१७	२८	०	५
८	११	२८	३	५८	२	४६	८	४०
९	११	२७	४८	४२	४८	१०	१६	२५
१०	११	२७	३४	७	३३	३१	२७	५०
११	११	२७	१६	३२	१८	५२	३४	२७
१२	११	२७	४	५७	४	५३	४३	०
१३	११	२६	५०	५१	४६	३४	११	३५
१४	११	२६	३५	४६	३४	५६	०	१०
१५	११	२६	२१	११	२४	१७	८	४५
१६	११	२६	६	३६	५	३८	१७	२०
१७	११	२५	५२	०	५०	५६	२५	५५
१८	११	२५	३६	२५	३६	२०	३४	२०

राश्यादिक मास

०	०	२६	३४	८	३६	३६	१५	३०
२	१	२६	८	१७	१३	१२	३१	०
३	२	२८	४२	२५	४६	४८	४६	३०
४	३	२८	३६	३४	२६	२७	२	३०
५	४	२७	५०	४३	३	१	१७	३०
६	५	२७	३५	५१	१६	२७	१३	३०
७	६	२६	५६	०	१६	१३	४८	३०
८	७	२६	३३	८	५२	५०	४	३०
९	८	२६	७	१७	२६	३६	१६	३०
१०	९	२७	४१	२६	६	२	३५	३०
११	१०	२५	१५	३४	४२	३८	५०	०
१२	११	२४	४६	४३	१६	१५	६	३०

क

राश्यादिकदिन

०	०	०	५६	८	१७	१३	१२	२१
२	०	१	५८	३६	३४	२६	२७	२
३	०	२	५७	२४	५१	३६	३७	१३
४	०	३	५६	१३	८	५२	५०	४
५	०	४	५५	४१	२६	६	२	२५
६	०	५	५४	४६	४३	६	१६	६
७	०	६	५३	५८	५१	३२	२६	३७
८	०	७	५३	६	५६	५	५०	८
९	०	८	५२	१४	३४	५८	५२	३६
१०	०	९	५१	२२	५२	१२	५	१०
११	०	१०	५०	३१	३१	२५	२७	४१
१२	०	११	४९	३९	२६	३८	३०	३२
१३	०	१२	४८	४७	४३	५१	४२	४३
१४	०	१३	४७	५६	१	४	५५	१४
१५	०	१४	४६	४	१८	१८	७	४५
१६	०	१५	४५	१२	३५	३०	२०	१६
१७	०	१६	४४	२०	५२	४४	३२	४७
१८	०	१७	४४	२९	९	५७	४५	१८
१९	०	१८	४३	३७	२७	१०	५७	४९
२०	०	१९	४२	४५	४४	२७	१०	२०
२१	०	२०	४१	५४	१	३७	२२	५१
२२	०	२१	४१	२	१८	५०	३५	२२
२३	०	२२	४०	१०	३६	३	४७	५३
२४	०	२३	३९	१८	१३	१७	०	२४
२५	०	२४	३८	२७	१०	३०	१२	५५
२६	०	२५	३७	३५	२७	४३	३७	५२
२७	०	२६	३६	४३	४५	५६	२७	५६
२८	०	२७	३५	५२	२	९	५०	२८
२९	०	२८	३५	०	१९	२३	२	२९
३०	०	२९	३४	८	३६	३६	१५	३०

क

होराकलादिषष्ट

१	०	०	०	५५	४१	४३	३	१
२	०	०	२	२३	३२	२६	६	२
३	०	०	७			६	६	३
४	०	०	६	५१	२२	५२	१२	५
५	०	०	१२	१६	१३	५५	१५	६
६	०	०	१४	४७	४	१८	१८	७
७	०	०	१७	१४	५५	१	११	८
८	०	०	१६	४२	४५	४४	२७	१०
९	०	०	२२	१०	२६	२६	३४	११
१०	०	०	२४	३८	२७	२०	३०	१२
११	०	०	२७	६	१६	५३	३३	१४
१२	०	०	२६	३४	१८	३३	३६	१५
१३	०	०	३२	१	५६	१६	३६	१६
१४	०	०	३४	२६	४०	२	४२	१८
१५	०	०	३६	५७	४०	४५	४५	१९
१६	०	०	३६	२७	३१	२८	४८	२०
१७	०	०	४१	५३	२२	११	५१	२१
१८	०	०	४४	२१	१२	५४	५४	२३
१९	०	०	४६	१६	३	३७	१७	२४
२०	०	०	४६	१६	५४	२१	०	२५
२१	०	०	५१	४४	४५	४०	३	२७
२२	०	०	५४	१२	२५	४७	६	२८
२३	०	०	५६	४०	२६	३०	६	२९
२४	०	०	५६	८	१७	१७	१२	३०

ख

रवेर्मध्यमानयन सारणी

वर्षाणि	राशि	अंश	कला	त्रिकला	प्रतिकला	त्रिकला	चौकला	पंचकला
१८	११	२५	३७	२५	३६	२०	३४	३०
३६	११	२१	१४	५१	१२	४१	६	०
५४	११	१६	५२	१६	४६	१	४३	३०
७२	११	१२	२६	४२	२५	२२	१८	०
९०	११	८	७	८	१	४२	५२	३०
१०८	११	३	४४	३३	३८	३	२७	०
१२६	१०	२६	२१	५६	१४	२४	१	३०
१४४	१०	२४	५६	२४	५०	४४	३६	०
१६२	१०	२०	३६	५०	३७	५	१०	३०
१८०	१०	१६	१४	१६	३	२५	४५	०
१९८	१०	११	५१	४१	३६	४६	२६	३०
२१६	१०	७	२६	७	१६	६	५४	०
२३४	१०	३	६	३२	५२	२७	२८	३०
२५२	१०	२८	४३	५८	२८	४८	३	०
२७०	९	२४	२१	२४	५	८	३७	३०
२८८	९	१६	५८	४६	४१	२६	१२	०
३०६	९	१५	३६	१५	१७	४६	४६	३०
३२४	९	११	१३	४०	५४	१०	२१	०
३४२	९	६	५१	६	३०	३०	५५	३०
३६०	९	२	२८	३२	६	५१	३०	०
३७८	८	१०	५	५७	४३	१२	४	३०
३९६	८	२३	४३	२३	१६	३२	३६	०
४१४	८	१६	२०	५८	५५	५३	१३	३०
४३२	८	१४	५८	१४	३२	१३	४८	०

ख

रवेर्मध्यमानयन सारणी

वर्षाणि	राशि	अंश	कला	विकला	प्रतिकला	त्रिकला	चौकला	पंचकला
४५०	८	१०	३५	४०	८	३४	२२	३०
४६८	८	६	१३	५	४४	५४	५७	०
४८६	८	१	५०	३१	२१	१५	३१	३०
५०४	७	२७	२७	५६	५७	३६	६	०
५२२	७	२३	५	२४	३३	५६	४०	३०
५४०	७	१८	४२	४८	१०	१७	१५	०
५५८	७	१४	२०	१३	४६	३७	४६	३०
५७६	७	९	५७	३६	२२	५८	२४	०
५९४	७	५	३५	४	५६	१८	५८	३०
६१२	७	१	१२	३०	३५	३६	३३	०
६३०	७	२६	४६	५६	१२	०	७	३०
६४८	६	२२	२७	२१	४८	२०	४२	०
६६६	६	१८	४	४७	२४	४१	१६	३०
६८४	६	१३	५२	१३	१	१	५१	०
७०२	६	९	१६	३८	३७	२२	२५	३०
७२०	५	४	५७	४	१३	४३	०	०
७३८	५	०	३४	२६	५०	३	३४	३०
७५६	५	२६	११	५५	२६	२४	६	०
७७४	५	२१	४६	२१	२	४४	४३	३०
७९२	५	१७	२६	४६	३६	५	१८	०
८१०	५	१३	४	१२	२५	२५	५२	३०

अथ द्वितीय प्रकरणम्

तत्र सूर्यं मध्यमगति सारणी प्रोच्यते यदेको भगणः वर्षमित्या भाज्यते तदैक दिनजा रवेर्गतिर्भवति । सा चेतावती जाता शदि ०।५९।०८।१७।१३ १३।३१।६ इयं चतुर्विंशति भक्तैक होरागतिर्भवति । एक दिनगति स्त्रिंशद्गुणिता मासगतिर्भवति । पंचषष्ट्यधिकशतत्रयगुणिता मिश्रसंज्ञवर्षस्य गतिर्भवति । पंचषष्ट्यधिकशते एवमेकवर्षगतिरष्टादशवर्षपर्यन्तं लिखिता ततः अष्टादश-वर्षात्मिका लिखिता एव मासगति-दिनगति-होरागतयः लिखिताः तत् सारणी काण्टका ।

- (क) १. सारणी for (सारणी) २. यदेको for (यदेको)
 ३. जातांशादि for (जातांशादि)
 ४. ०।५९।०८।१७।१३।१२।३।६ for (०।५९।०८।१७।१३।१३।३।३।६) (ख)
 ५. भक्त्या शत्येक for (भक्तैक) ६. मास for (मास)
 ७. मिश्र for (मिश्र)
 ८. वसस्य for (वर्षस्य) ९. 'संख्या' लुप्त
 १०. + अष्टादश + (ख) ११. एवं for (एव)
 १२. सारणी for (सारणी) १३. कोण्टकाः for (काण्टका) (ख)
 (ख) ६. 'पंच—शते' लुप्त

ख

रवेर्मध्यम सारणी

वर्हगतिः	मासगतिः	तृतीय- कोष्ठे वृत्तिः
राश्यादिः	राश्यादिः	
१ ११ २६ ४४ २४ ४५ ३१ ८ ३६	१ ० ३४ ८ ३६ ३६ २५ ३० २६	
२ ११ २६ ३० ४६ ३० ४२ १७ १०	२ १ ८ १७ १३ १२ ३१ ० २६	
३ ११ २६ ३६ १४ ३६ ३ २५ १५	३ २ ४२ २५ ४६ ४८ ४६ ३० २८	
४ ११ २६ १ ३६ १ २४ ३४ २०	४ ३ ३६ ३४ २६ २७ २ ३० २८	
५ ११ २८ ४७ ३ ४६ ४७ ४२ ५५	५ ४ ५० ४३ ३ १ १७ ३० २७	
६ ११ २८ ३२ २८ ३२ ६ ५१ ३०	६ ५ ३४ ५१ १६ २७ १३ ३० २७	
७ ११ २८ १७ ५३ १७ २८ ० ५	७ ६ ५६ ० १६ १३ ४८ ३० २६	
८ ११ २८ ३ ५८ २ ४६ ८ ४०	८ ७ ३३ ८ ५२ ५० ४ ३० २६	
९ ११ २७ ४८ ४२ ४८ १० १६ १५	९ ८ ७ १७ २६ २६ १६ ३० २६	
१० ११ २७ ३४ ७ ३३ ३१ २७ ५०	१० ९ ४१ २६ ६ २ ३५ ३० २७	
११ ११ २७ १६ ३२ १८ ५२ ३४ २७	११ १० २५ ३४ ४२ २८ ५० ० २५	
१२ ११ २७ ४ ५७ ४ ५३ ४३ ०	१२ ११ ४६ ४३ १६ १५ ६ ३० २४	
१३ ११ २६ ५० ५१ ३६ ३४ ११ ३५		
१४ ११ २६ ३५ ४६ ३४ ५६ ० १०		
१५ ११ २६ २१ ११ २० १७ ८ ४५		
१६ ११ २६ ६ ३६ ५ ३६ १७ २०		
१७ ११ २५ ५२ ० ५० १६ २५ ५५		
१८ ११ २५ ३६ २५ ३६ २० ३४ २०		

ख

खर्वेर्मध्यम सारणी

दिनगतिः राश्यादिक	होरागति कलादियष्टः
१ ० ० ५६ ८ १७ १३ १२ २१ २ ० १ ५८ ३६ ३४ २६ २७ २ ३ ० २ ५७ ५४ ५१ ३६ ३७ १३	१ ० ० ० ३७ ५७ ४३ ३ १ २ ० ० २ ५५ ४१ २६ ६ २ ३ ० ० ७ २३ ३२ ६ ६ ३
४ ० ३ ५६ १३ ८ ५२ ५० ४ ५ ० ४ ५५ ४१ २६ ६ २ २५ ६ ० ५ ५४ ४६ ४३ ६ १६ ६	४ ० ० ६ ५१ २२ ५२ १५ ५ ५ ० ० १२ १६ १३ ५५ १५ ६ ६ ० ० १४ ४७ ४ १८ १८ ७
७ ० ६ ५३ ५८ ५१ ३२ २६ ३७ ८ ० ७ ५३ ६ ५६ ५ ५० ८ ९ ० ८ ५२ १४ ३४ ५८ ५२ ३६	७ ० ० १७ १४ ५५ १ २१ ६ ८ ० ० १६ ४२ ४५ ४४ २७ १० ९ ० ० २२ १० २६ २६ ३४ ११
१० ० ९ ५१ २२ ५२ १२ ५ १० ११ ० १० ५० ३१ १ २५ १७ ४१ १२ ० ११ ४६ ३६ २६ ३८ ३० ३२	१० ० ० २४ ३८ २७ १० ३० १२ ११ ० ० २७ ६ १६ ४३ ३३ १४ १२ ० ० २६ ३४ १८ ३६ ३६ १५
१३ ० १२ ४८ ४७ ४३ ५१ ४२ ४३ १४ ० १३ ४७ ५६ १ ४ ५५ १४ १५ ० १४ ४६ ४ १८ १८ ७ ४५	१३ ० ० ३२ १ ५६ १६ ३६ १६ १४ ० ० ३४ २६ ५० २ ४२ १८ १५ ० ० ३६ ५७ ४० ४५ ४५ १६
१६ ० १५ ४५ १२ ३५ ३० २० १६ १७ ० १६ ४४ २० ५२ ४४ ३२ ४७ १८ ० १७ ४४ २६ ६ ५७ ४५ १८	१६ ० ० ३६ २७ ३१ २८ ४८ २० १७ ० ० ४१ ५३ २२ ११ ५१ २१ १८ ० ० ४४ २१ १२ ५४ ५४ २३

ख

रवेर्मध्यम सारणी

दिनगतिः राश्यादिक	होरागतिः कलादि षष्ठः
१६ • १८ ४३ ३७ २७ १० ५७ ४६ २० • १६ ४२ ४५ ४४ २७ १० २० २१ • २० ४१ ५४ १ ३७ २२ ५१	१६ • ४६ ४६ ३ ३७ १७ २४ २० • ४६ १६ ५४ २१ • २५ २१ • ५१ ४४ ४५ ४० ३ २७
२२ • २१ ४१ २ १८ ५० ३५ २२ २३ • २२ ४० १० ३६ ३ ४७ ५३ २४ • २३ ३६ १८ १३ १७ • २४	२२ • ५४ १२ ३५ ४६ ६ २८ २३ • ५६ ४० २६ ३० ६ २६ २४ • ५६ ८ १७ १३ १२ ३१
२५ • २४ ३८ २७ १० ३० १२ ५५ २६ • २५ ३७ ३५ २७ ४३ ३७ ४२ २७ • २६ ३६ ४३ ४५ ४६ ३७ ५६	
२८ • २७ ३५ ५२ २ ६ ५० २८ २९ • २८ ३५ • १६ २३ २ ५६ ३० • २९ ३४ ८ ३६ ३६ १५ ३१	

अथ तृतीय प्रकरणम्

तत्र मध्यमगतिस्पष्टगत्योर्विचारो निरूप्यते । तत्र प्रत्येकग्रहः निजस्त-
मानैकगत्या सर्वदा भ्रमति यद्दर्शने तद्गते न्यूनाधिक्य दर्शनेदमनुमीयते । ग्रहाधि-
ष्टिता काशानां केन्द्रभूकेन्द्रं नास्ति भूस्तदतर्गतास्ति । एषामाकाशानां केन्द्रं भूकेन्द्रं
स्यात् । तत्र गतिः समानाभवति । अथवा इयं भूस्तमध्यवर्तिनः नास्ति । स चा
काशस्तु भूकेन्द्रका काशास्ति । तोस्त पूर्वाकाशस्य प्रतिवृत्तेति संज्ञा द्वितीयस्य नीचो-
च्चवृत्तमिति संज्ञा । अनेन प्रकारद्वयेन गतेन्यूनाधिक्यता दृश्यते । तत्र प्रथम क्षेत्रे

- (क) १. समानैक for (स्तमानैक) (ख)
२. +यन्+
३. न्यूनाधिक्यता for (न्यूनाधिक्य)
४. +भवति तत्तदाकाश्याः कारणतास्ति तत्र न्यूनाधिक्यगतेः कारणद्वयमस्ति अथ गतेः
न्यूनाधिक+
५. दर्शनेदमनुमीयते for (दर्शनेदमनुमीयते) (ख)
६. ग्रहाधिष्ठिता for (ग्रहाधिष्टिता)
७. भूकेन्द्रे for (भूकेन्द्र) ८. येषां for (एषा)
११. भूस्तदाकाशमध्य for (भूस्तमध्य) (ख)
१२. वर्तनी for (वर्तिन) १३. काशाश्रितोस्ति for (काशास्ति)
१४. +तन्नीचोच्चवृत्तं ज्ञेयं+ १५. एवं for (स्त)
१६. +तेन प्रतिवृत्तेति संज्ञा द्वितीयस्य नीचोच्चवृत्तिमिति संज्ञातेन प्रतिवृत्ते भ्रमतीति
ज्ञायते+
१७. न्यूनाधिक्यता for (न्यूनाधिक्यता)

- (ख) २. +न्यूनाधिक्यता भवति तत्तदाकाशाकारणमस्ति । तत्र न्यूनाधिक्यगतेः कारण-
द्वयमस्ति । अथ+
६. ग्रहाधिष्ठिता for (ग्रहाधिष्टिता)
८. तदन्तर्गतास्ति for (तदतर्गतास्ति)
१०. गतिः for (गति) १२. वर्तनी for (वर्तिन)
१३. काशाश्रितोस्ति for (काशास्ति)
१४. "तोस्त" लुप्त १६. +तेन प्रतिवृत्ते भ्रमतीति ज्ञायते+

प्रतिवृत्तजनिगतं^१ न्यूनाधिक्यज्ञानं^३ निरूप्यते । अवजदं^४ वृत्तं^५ ह केन्द्रं^६ कल्पितं^७ अद-
रेखा व्यासः उचिरं^८ भूकेन्द्रं^९ अचिन्हं^{१०} गुच्छं^{११} दचिन्हं^{१२} नीचं^{१३} अवचापं^{१४} जदचापं^{१५} च
समानं^{१६} कल्पितं । पुनः वहरेखा^{१७} वउरेखा^{१८} जहरेखा^{१९} जउरेखा^{२०} च संयोजिता ।
तस्मात् अहव कणो^{२१} जहदकोणी^{२२} समानी^{२३} स्तः । एतयोः प्रत्येकात्^{२४} व उ अ
कोणा^{२५} न्यूनास्ति^{२६}, ज उ द कोणा^{२७}श्चाधिकी^{२८}स्ति । तस्मादेतो द्वौ कोणौ तुल्य कोणयो-
न्यूनाधिकी जातौ । तस्मात् गते^{२९} न्यूनाधिक्यं^{३०} दृश्यते ।

अथ द्वितीय क्षेत्रम्

तत्र नीचोच्चवृत्तजनितगते^{३१} न्यूनाधिक्यं^{३२} निरूप्यते । तत्र भूकेन्द्ररूपं^{३३} ह-
चिन्हकेन्द्रं^{३४} अवजदं^{३५} वृत्तं^{३६} कल्पितं । तद्वृत्तपाली^{३७} अकेन्द्रं^{३८} कृत्वा उवतकं^{३९} नीचोच्च-

- (क) १. जनित for (जनि) (ख) २. गति for (गत)
३. न्यूनाधिक्य for (न्यूनाधिक्य) (ख)
४. केन्द्रे for (केन्द्र) ५. उ चिन्हं for (उ चिर)
७. भूकेन्द्रं for (भूकेन्द्र) ८. अ चिन्हमुच्च for (अ चिन्हं गुच्छं)
९. ज for (व) १०-११-१२-१३. लुप्त
१४. च for (च)
१५. प्रत्येकात् for (प्रत्येकात्) १६. कोण for (कोणा)
१७. न्यूनास्ति for (न्यूनास्ति) (ख)
१८-१९-२०-२१. लुप्त २२. द्वितीय for (द्वितीय)
२४. वृत्तं for (वृत्त) २५. न्यूनाधिक्यं for (न्यूनाधिक्यं)
२६. 'ह' लुप्त २७. केन्द्रे for (केन्द्र)
२८. तावद्वृत्तपाली for (तद्वृत्तपाली)
२९. अकेन्द्रं for (अकेन्द्र) (ख) ३०. 'ज' for (व)

- (ख) २. गते for (गत)
४. केन्द्रं for (केन्द्र) ५. "कल्पितं—भूकेन्द्र" लुप्त
८. अचिन्हमुच्चं for (अचिन्हं गुच्छं)
१६. वउ कोणाः for (वउअकोणा)
२२. न्यूनाधिक्यं for (न्यूनाधिक्यं)
२३. द्वितीयं for (द्वितीय)

वृत्तं कार्यं ग्रहविंबं वउचिन्हे तचिन्हे वा स्यात् । तदा अचिन्हे दृष्टिगोचरो भविष्यति । यदि चउ चिन्हाच्चलित्वा व चिन्हे समायाति तदा वचिन्हे दिशि अचिन्हे गतेः सकाशात् ।

अथ चापतुल्याधिकं दृगोचरो भविष्यति । यदि चउ चिन्हात् कचिन्हे दिशि विंबं संगच्छति, तदा अक चापमितान्यू दृष्टिगोचरा भवेत् ।

अथ च प्रतिवृत्तोच्चदिशि सदैव न्यूना गतिरस्ति । नीचदिशि सदैवाधिकास्ति । कुतः अउ व कोणः ज उ द कोणात् सदैव न्यूनोस्ति । नीचोच्चवृत्ते नीचोच्चदिशि न्यूनाधिका गतिर्भवितुमर्हति । कुतः नीचोच्चवृत्तकक्षावृत्तयोगीर्यदैकदिक्का भवति, तदोच्चदिश्यधिका गतिर्भवति । नीचदिशि न्यूना यदि तयो-

(क) २. 'त चिन्हे' लुप्त

४. चिन्हा for (चिन्हे)

६. + एकरूपा +

७. धिक for (धिक)

८. दृगोचरा for (दृगोचरो)

९. + त +

१०. चिन्हा for (चिन्हे)

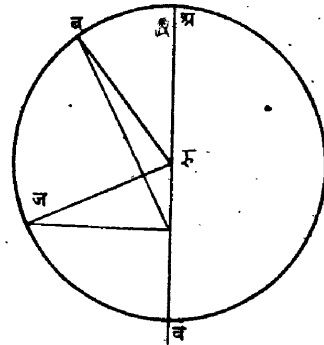
११. 'ता' लुप्त

१३. मर्हति for (मर्हति)

१४. नीचो for (नीचो)

१५. गति for (गी)

५. अय for (अय) (ख)

(ख) १. 'व' लुप्त

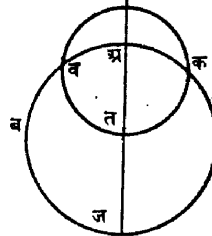
३. वउ for (चउ)

११. मितान्यूनागतिः for (मितान्यू)

१२. अउ कोणः for (अउव कोणः)

१३. मर्हति for (मर्हति)

१६. दिक्का for (दिक्का)

गतिर्गतिभिन्नदिवका स्यात् । तदोच्चदिशि न्यूनागतिर्भवति नीच दिश्यधिका च ।

अथ च यय^२ ग्रहप्य^३कफलमस्ति^४ । त अनयोः प्रकारयोर्मध्येक प्रकारेण सिद्धि-
रस्ति । येषु च फलद्वयं तेषु प्रकारद्वयेन सिद्धिः ।

अथैतत्प्रकारयोरन्तरं नास्ति । यदा भूकेन्द्रप्रवृत्तिकेन्द्रांतरनिष्पत्तिः ।
प्रतिवृत्त व्यासाद्ध^१न तथा भवेत्, यथा उच्चनीचवृत्तव्यासाद्ध^१निष्पत्तिः कक्षा
व्यासाद्ध^१न भवेत् ।

अथ च प्रवृत्तिकक्षावृत्तयोरेकदिशि यदि गतिः स्यात् । पुनरुच्चनीचस्य^{१३}
भिन्नदिवका गति स्यादित्यपि चित्य^{१४} एवं गतित्रयमेकरूपमिति ध्येयम् ।

अथ परममन्दफलं कदा जायतेति^{१६} निरूप्यते । यत्र नवत्यंशमितमन्द-
स्पष्टो भवति । तत्र परमं मन्दफलमुत्पद्यते^{२०} तस्मिन्नेव स्थले गतिफलाभावः^{२१} ।

(क) १. 'गति' लुप्त (ख)	२. येषु for (यय)
३. ग्रहेष्वेक for (ग्रहप्यक)	४. तेषु for (त)
५. सिद्धि for (सिद्धि)	६. तेषु for (तेषु)
७. केन्द्र for (केन्द्र)	८. प्रतिव्रत for (प्रवृत्ति)
९. केन्द्रान्तर for (केन्द्रांतर)	१०. व्रत for (प्रतिवृत्त)
११. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)	१२. प्रतिव्रत for (प्रवृत्ति)
१३. पुन उच्च for (पुनरुच्च)	
१४. स्पृन्तदिवका for (स्यभिन्नदिवका)	
१६. दित्यपि for (दित्यपि)	१७. चित्यं for (चित्य) (ख)
१८. 'र' लुप्त	१९. तत् for (ति)
२०. मुत्पद्यते for (मुत्पद्यते)	२१. भावाः for (भावः)

- (ख) २-३. यस्य ग्रहस्य for (यय ग्रहप्य)
४. तस्य for (त) ८. प्रतिवृत्त for (प्रवृत्ति)
१२. प्रतिवृत्त for (प्रवृत्ति)
१५. भिन्नदिवकागतिः for (भिन्नदिवकागति)
१६. इति for (ति)

तत्रोच्चात् कक्षामध्यागतिर्यत्रेखा^२ प्रतिवृत्त^३ सम्पातपर्यन्तं गतिसंमधिकालो महान्^४ भवति, सम्पातत् नीच पर्यन्तं गतिकालोल्पो भवति ।

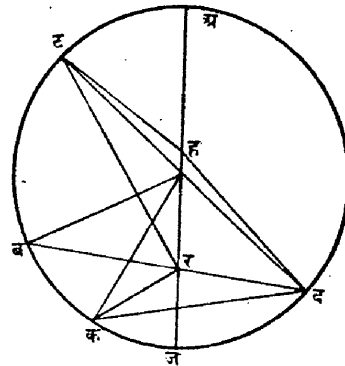
अथ नीचोच्चवृत्तमतिकक्षावृत्तगत्यैरेकदित्के उक्तगतिकालवैपरीत्यं^५ भवति ।

अथ तृतीयक्षेत्रस्य विचारो निरूप्यते

तत्र अक्षजदं प्रतिवृत्तं हकेन्द्रं^{१३} अजव्यासं^{१४} च चिन्हं^{१५} भूकेन्द्रं^{१६} कल्पितं पुनर्वद-
रेखा अजरेखयोः उचिन्हे सम्पात समकोणां निरूप्य कल्पितः^{१७} । तत्र ग्रहबिंब कदा^{१८}
दचिन्हे कल्पनीयं, पुनर्वचिन्हे कल्पनीयं, तदा अचिन्हात् नवत्यंशांतरे तद्विंबं भवति ।

- (क) १. 'यंग' लुप्त २. वृत्त for (वृत्त)
३. सम्बन्धि for (सम्बन्धि) ४. महान् for (महान्)
५. सम्पातात् for (सम्पातत्)
७. नीच्चाच्च for (नीचोच्च) ६. गत्यो for (गत्यै)
१०. वैपरित्यं for (वैपरीत्यं) ११. क्षेत्रेस्य for (क्षेत्रस्य)
१२. वृत्तं for (वृत्तं) १३. केन्द्रे for (केन्द्रं)
१४. व्यासः for (व्यासं) (ख) ८. वृत्तगति for (वृत्तमति)
१५. भूकेन्द्रं for (भूकेन्द्रं) (ख) १७. कल्पनीयः for (कल्पनीयं)
१६. कोणरूपः for (कोणा) १८. एकदा for (कदा) (ख)
१६. दन्हेचि for (दचिन्हे.)
२०. नवत्यंशांतं (नवत्यंशांतरे)

- (ख) ६. मध्यगति for (मध्यागति)
२. प्रतिवृत्त for (प्रतिवृत्तं)
८. गति for (मति)
११. क्षेत्रेस्य for (क्षेत्रस्य)
१६. कोणरूपकल्पितः for (कोणा-
निरूप्यकल्पितः)

पुनर्हवरेखा हदरेखा च संयोजनीया तस्मात् हवउकोणः समानगतिं ग्रहकोण
 स्पष्टगतिं अ उ व कोणयोरन्तररूपोस्ति । अयमन्तरकोणः सर्वेभ्योऽन्तरकोणे-
 भ्योधिकोस्ति, यथा ह त उ कोण ह क उ कोणी कल्पितौ । पुनः तदरेखा
 कदरेखा तत्र संयोजितास्ति । तत्र त उ द त्रिभुजे तउभुजो उदभुजादधि-
 कोस्ति । तस्मात् तद उ कोणः दतक कोणादधिको भविष्यति । पुनर्ह व उ
 कोणतुल्यं ह द उ कोणादधिकोस्ति । ह क उ कोणादप्यधिकः कुतः यतः उ द क
 त्रिभुजे उदभुजः उकभुजादधिकोस्ति । तस्मात् उ क द कोणः उ द क कोणा-
 दधिको भविष्यति । ह क द कोणतुल्यं ह द क कोणस्ये शेषरूपं ह व द कोण-
 तुल्यं ह द उ कोणः हककोणशेषादधिकोस्ति । पुनः न्यूनगतेर्मध्यगतिपर्यंतं
 यत् अवचापं मध्यगतेरधिकगतिपर्यंतं द्विगुणं परमं फल तुल्यं वजचापाभृधिक-

- (क) १. दह for (हद) २. + हेकेन्द्र +
 ३. + रूप + (ख) ४. ग्रहकोण for (ग्रहकोण)
 ५. + रूप + ६. अजव for (अजव)
 ८. + अधिकोऽस्ति + ('उत्तर कोणेभ्यो' लुप्त)
 ९. कोणी for (कोणी) १२. दतउ for (दतक)
 १३. तुल्यो for (तुल्य) १४. + कोणः हतउ +
 १५. विसर्गं लुप्त
 १६. कोण शेषम् for (कोणस्ये शेष)
 १७-१८. लुप्त १९. + उ +
 २०. कोशेशा for (कोणशेषा) २१. + तव +
 २२. + परमफल द्विगुणित + २३-२४. लुप्त
 २५. + चाप + २६. वज for (वज)
 २७. चापादधिकमस्ति for (चापाभृधिकमस्ति)

- (ख) ७. रूपास्ति for (रूपोस्ति) १०. "तउ—तस्मात्"
 ११. तउदउ कोणः for (तदउ कोणः)
 १४. + कोणा हतउ +
 १६. कोणस्य for (कोणस्ये) १८. रूपः for (रूप)
 २६. 'वज' लुप्त २७. अधिकमस्ति for (चापाभृधिकमस्ति)

मस्ति । कुल^१ अ^२वकोणः समकोणात् हव^३उ कोण तुल्योधिकोस्ति । वहज^३ कोणस्तु तावता^४ प्रमाणेन समकोणा न्यूनोस्ति । अनेन प्रकारेणोदं सिद्धं मध्यगति स्थाना-
दुभयदिशि अन्तर फलकोणा^५ निकटस्था^५ दूरस्था^६ता फलाकोरोम्योधिका भवन्ति ॥

अथ चतुर्थं क्षेत्रम्

तत्र अ^१वजं कक्षावृत्तं भूकेन्द्रं द चिन्हं ह^२उवं नीचोच्चवृत्तं अ^३केन्द्रं कल्प-
नीयं । पुनः ह^३वरेखा केन्द्रद्वये पातनीया, यदा ग्रह^४विं उच्चा^४न्नवत्यंशा^४तरो भवति,
तदा बिं^५व चिन्हे कल्पितं । पुनर्ह^६वजरेखा अ^७वरेखा च संयोज्या तदा द^८वज-
रेखा नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्ना गमिष्यति । कुतः ह^९अवकोणः समान गति-

- (क) १. कुतः for (कुल) (ख) २. अहव for (अव)
३. उ for (ज) ४. जा for (ता)
५. उभय for (दुभय)
६. रूप for (फल) ७. कोणाः for (कोणा) (ख)
८. स्याः for (स्था) (ख)
९. दूरस्थांतरकोरोम्यो for (दूरस्थांता)^१
१२. अकेन्द्रं for (अकेन्द्रे) १३. वह for (हव)
१४. ग्रहः for (ग्रह) १५. 'बिं' लुप्त
१६. तरे for (तरो) (ख) १७. 'बिं' लुप्त
१८. वह for (व) १९. कल्पितः for (कल्पितं)
२०. दंवज for (हंवज) (ख) २१. संयोज्या. for (संयोज्या)
२२. वृत्ति for (वृत्त)

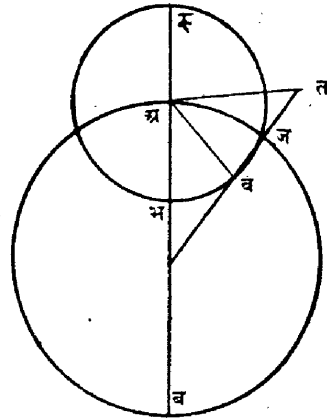
- (ख) २. तत् अहवकोणः for (अवकोणः)
६. 'फल' लुप्त
९. दूरस्थांतररूप तत् for (दूरस्थांत)
१०. फलाकोरोम्योधिका for (फलाकोरोम्योधिका)
११. चतुर्थं for (चतुर्थं)
१५. बिं for (बिं) १७. बिं for (बिं)

कोणो^१स्ति । अयं अकेन्द्रे^२ दकेन्द्रे^३ च समानोस्ति । अदवकोणः^४ फलस्य^५ कोरेणो^६स्ति, अद तस्मात् अदवकोणो^७स्पष्टगतेः कोणो जातः । अयं समकोणः कुतः स्पष्ट गते-
नवतितुल्यत्वकल्पनात् तस्माद्दवरेखा नीचोच्च वृत्तपालिलगना भविष्यति ।

अस्मादिदं निश्चितं अदवकोणः सर्वेभ्यो गत्यंतरकोरोभ्योधिकोस्ति । पुन-
रपि हअव कोणस्तु न्यूनगतेर्मध्यगतिपर्यमस्ति^{१३} । अयं द्विगुणं अदवकोणं तुल्यं
मध्यगतेरधिकगति पर्यंतं^{१४} अदवकोणादधिकोस्ति । यदि त अलम्बः अचिन्हात्
हवरेखोपरि निष्काम्यते । तदा व रेखा तच्चिन्ह पर्यन्तं वर्द्धनीया तदा हअवकोणः^{१५}

- (क) १. कोण for (कोणोस्ति) २. 'दकेन्द्रे' लुप्त
३. विसर्गं लुप्त
४-५. गत्योत्तरकोणोस्ति for (फलस्य कोरेणोस्ति)
६. 'अद' लुप्त (ख) ७. अवद for (अदव) (ख)
८. दव for (दव)
९. अवद कोणः for (अदवकोणः) (ख)
१०. अधिकोस्ति for (धिकोस्ति)
११. पर्यंतमस्ति for (पर्यमस्ति) (ख)
१२. + रूपात् +
१३. 'एण' लुप्त
१४. निष्कास्यते for (निष्काम्यते)
१५. दव रेखा for (तदा व रेखा)
१६. विसर्गं लुप्त

- (ख) ५. कोणोस्ति for (कोरेणोस्ति)
८. कोणः for (कोण)
१३. पर्यंतं for (पर्यंत)
१४. निष्कास्यते for (निष्काम्यते)
१५. तदा दवरेखा for (तदा व रेखा)

ह्यत समकोणात् अदवकोणं तुल्यं तत्रवकोणं तुल्यं अधिको भविष्यति । उअव कोणो तावत् ज्ञ अतु समकोणान्यूनो भविष्यति ।

अथ पंचम क्षेत्रम्

तत्र द्वयोः पूर्वोदितप्रकारयोरतरं नास्तीति निरूप्यते । अवजं कक्षावृत्तं दकेन्द्रे ह उवं प्रतिवृत्तं । तत् समानं तकेन्द्रे कल्पनीयं । पुनर्हजव्यासः केन्द्रद्वयगतः कल्पनीयः । पुनः अवचापं कक्षावृत्तीयमिष्टचापमस्ति । पुनः वकेन्द्रे तदर्थव्यासेन क उ नीचोच्चवृत्तं कार्यं, कवदरेखा च कार्या, तदा ग्रहविवप्रकारद्वयगतिभ्यां प्रतिवृत्तनीचोच्चवृत्तसम्पातं रूप उ चिह्ने प्राप्तं भविष्यति । तदा अव

(क) १. तुल्यादधिको for (तुल्यं अधिको)

२. 'उ' लुप्त

४. जअत for (ज्ञ)

६. समकोण for (समकोणा)

८. पंचमं for (पंचम)

१०. रन्तरं for (रतरं)

१२. 'द' लुप्त

१४. पुनः for (पुन)

१६. तदं अर्द्धव्यास for (तदर्थव्यासेन) (ख)

२०. त क उ for (न क उ)

२१. वृत्ति for (वृत्त)

२२. सम्पातरूप for (सम्पातं रूप)

३. तावात् for (तावत्)

५. अत for (अतु)

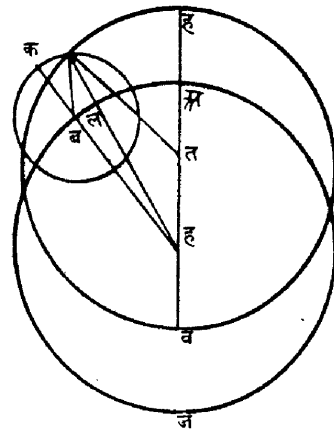
७. स्यात् for (भविष्यति)

९. द्वयोः for (द्वयो) (ख)

११. वृत्तं for (वृत्त) (ख)

१३. + द +

१५-१६-१७-१८. लुप्त

(ख) १. तुल्य for (तुल्यं)

३. तावान् for (तावत्)

४. जअत for (ज्ञअतु)

६. समकोणान्यूनो for (समकोणान्यूनो)

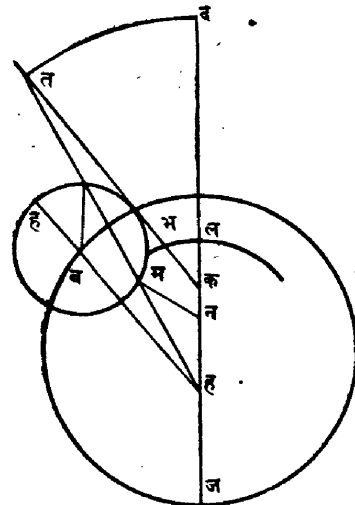
चाप हउ चाप कञ् चापानि^१ त्रीण्यपि^२ सजातीयानि भविष्यन्ति । अस्योपपत्तिः^३ ।
 तत्र उतरेखा उवरेखा उदरेखा च संयोज्याः । तस्मात् उवदत्त चतुर्भुजं समा-
 नान्तरभुजं भविष्यति । पुनः हतउ कोण उवक कोणौ प्रत्येकं अदवकोणसमानौ
 भविष्यतः । तस्मात् चापत्रयमपि सजातीयं भविष्यति । ग्रहबिंबं च प्रकारद्वयेन
 उ चिन्हे गमिष्यति । पुनः अलचापं ग्रहबिंबस्य स्पष्टं भविष्यति । पुनरपि गत्यं-
 तरं प्रकारद्वयेनाप्येकमेव कुतः गत्यंतरस्य तु उदकोण कदउ कोणयोः समान
 रूपत्वात् अनेनैव प्रकारेण सर्वस्थलेष्वपि बोध्यम् । अयोच्चनीचवृत्तकल्पनया
 प्रतिवृत्तं प्रकारमुत्पद्यते । प्रतिवृत्तप्रकारे कल्पनया नीचोच्चवृत्तं प्रकारं नैव-
 सिध्यति । पूर्वोक्तं पंचमक्षेत्रे निरूपितः प्रकारनिष्पत्तिः राशयोः साम्ये भवति ।

- (क) १. ज for (ज) २. चापं for (चापानि)
 ३. त्रीण्यपि for (त्रीण्यपि)
 ४. अस्यापपत्तिः for (अस्योपपत्तिः)
 ५. समानान्तरं for (समानान्तर) ६. कोणौ for (कोण)
 ७. तस्मात् for (तस्मात्) ८. उह for (उ)
 ९. अज for (अल) १०. विसर्गं लुप्त,
 ११. रन्यतर for (समान)
 १२. अयोच्च for अयोच्च १३. वृत्तं for (प्रतिवृत्तं)
 १४. उत्पाद्यते for (उत्पद्यते) १५. वृत्त for (वृत्त)
 १६. प्रकार for (प्रकारे) (ख)
 १७. वृत्तप्रकारः for (वृत्तप्रकारं) (ख)
 १८. स्निह्यति for (सिध्यति)
 १९. पूर्वोक्त for (पूर्वोक्तं) (ख)
 २०. रनिरूपित for (निरूपितः) २२. विसर्गं लुप्त
 २३. राशयोः for (राशयोः) २४. भविष्यति for (भवति) .

- (ख) १. कञ् for (कञ्)
 १३. प्रतिवृत्त for (प्रतिवृत्तं) १४. मुत्पद्यते for (मुत्पद्यते)
 २१. प्रकारः for (प्रकार)

यदि तौ समानी न भवतः^१ । केवलं^२ सजातीयौ भवतः^३ । द्विचारार्थं^४ षष्ठक्षेत्रं^५ निरूप्यते । तत्र अवजं^६ कक्षावृत्तं^७ ह केन्द्रे^८ उच्चनीचोपरिगतं^९ अजव्यासः^{१०} व केन्द्रे^{११} हउ मुच्चनीचवृत्तं^{१२} च अवचापं^{१३} उच्चस्थानात्^{१४} नीचोच्चवृत्तकेन्द्रपर्यन्तं^{१५} हउचापं^{१६} च ग्रहगतिरूपं^{१७} सजातीयं^{१८} नीचोच्चवृत्ते^{१९} कल्पितं^{२०} । पुनर्द्वहरेखा^{२१} वउरेखा^{२२} हउरेखा^{२३} च संयोजिता । तस्मात्^{२४} अदहकोणं^{२५} उर्वह^{२६} कोणौ^{२७} समानी^{२८} भविष्यतः^{२९} । तदा अदरेखा^{३०} उर्वरेखा^{३१} च समानान्तरा^{३२} भविष्यति । ग्रहबिम्बं^{३३} च दउरेखायां^{३४} भविष्यति । पुनः^{३५} कं केन्द्रं^{३६} कृत्वा^{३७} वत^{३८} प्रतिवृत्तं^{३९} कक्षावृत्तं^{४०} बृहत्^{४१} कल्पितं^{४२} न केन्द्रं^{४३} लम्^{४४} प्रतिवृत्तं^{४५} । कक्षावृत्ताल्लघु^{४६} कल्पितं^{४७} । पुनर्द्वउरेखा^{४८} दअरेखा^{४९} वर्द्धनीया^{५०} तकरेखा^{५१} मनरेखा^{५२}

- (क) १. १-२-३. लुप्त, स्थः किन्तु for (न भवतः केवलं)
 ४. +स्तत्रत+ ५. कक्ष for (कक्षा)
 ६. द केन्द्र for (ह केन्द्रे) ७. +चिह्न+
 ८. 'च' लुप्त ९. दउ for (हउ) (ख)
 १०. संयोज्य ताः for (संयोजिता)
 १२. कोणी for (कोणी)
 १३-१४. लुप्त
 १५. वत् for (वत)
 १६. व्रत्तं for (वृत्तं)
 १७. वृत्ता for (वृत्तं)
 १८. व्रत्तं for (वृत्तं)
 १९. वृत्तात् लघु for (वृत्ताल्लघु)
 २०. दँउ for (दँउ) (ख)
 २२. वद्धनीयात् for (वद्धनीया)
 (ख) ४. भवतस्तद्विचारार्थं for (भवत-
 द्विचारार्थं)
 ६. द केन्द्रे for (ह केन्द्रे)
 ७. 'केन्द्र' लुप्त
 ११. उब for (उबह)
 १७. वृत्ताद्वृहत् for (वृत्तं वृहत्)
 २१. "दद्य रेखा—मनरेखा" लुप्त

च संयोज्या । दववउयोनिष्पत्तिः^१ तद कद निष्पत्तितुल्या^३ वामा^३ ननद निष्पत्ति-
 तुल्या कल्पिता । पुनः वउह नममकदत^४ त्रिभुजेषु^५ वउदकोणमदनकोण उदक-
 कोणाः समानाः सन्ति । एतत्कोणातिरिक्त^६ ज्यकोणभुजाः सजातीयः^७ सन्ति । शेष-
 कोणाः समकोणा न्यूनाः^८ सन्ति । तस्मात् त्रिष्यपि^९ त्रिभुजानि सजातीयानि^{१०}
 जातानि । वदउकोण दमनकोण^{११} तदकोणाः^{१२} समाना जाताः । तस्माद्दहनमतक-
 रेखाः समानीतारा भविष्यति^{१३} । तस्मात् अदवकोण अनमकोण वकतकोणाः^{१४} समाना
 सन्ति । तस्मात् अवचापवत चापलमचापानि सजातीयानि सन्ति । तदा ग्रह-

- (क) १. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)   २. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)
 ३. वामननद for (वामाननद) (ख)
 ४. द for (दु)   ५. द for (म)
 ७. रिक्तान्य for (रिक्तज्य)   ८. सजातीयाः for (सजातीयः)
 ९. समकोणान्यूनाः for (समकोणान्यूनाः)
 ११. त्रीष्यपि for (त्रिष्यपि)   १२. 'लुप्त'
 १३. +द+दतक for (तक) (ख)
 १४. कोणः for (कोणाः)
 १५. समानाः for (समाना) (ख)   १६. लुप्त
 १७. समानांतराः for (समानीतरा)
 १८. भविष्यन्ति for (भविष्यति) (ख)
 १९. त for (न)   २०. समानाः for (समाना) (ख)
 २१. वत् for (वत)

- (ख) ४. वउदनदमकदत for (वउहनममकदत)
 ६. वद कोण for (वउद कोण)
 ७. एतत्कोणातिरिक्तान्य कोण भुजाः for (एतत्कोणातिरिक्त ज्यकोण भुजाः)
 ८. सजातीया for (सजातीयः)
 ९. समकोणान्यूना for (समकोणा न्यूनाः)
 १०. 'सन्ति' लुप्त
 १७. समानांतरा for (समानीतरा)

विबं प्रतिवृत्तद्वयेपि तच्चिन्हे मच्चिन्हे च दउरेखायां भविष्यति । पुनर्हृद उदमन दतकगल्यन्तरकोणाः समानाः भविष्यति । इदमेवास्मकमिष्टम् ।

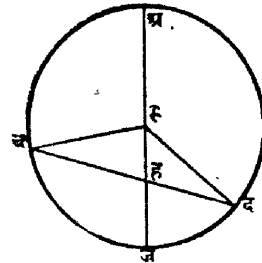
अथ ग्रहविम्बं मुच्चनीचाभ्यां समानं स्पष्टचापस्थं भवति । तत्फलेपि समाने स्तः ।

प्रथमसप्तमक्षेत्रे एतद्विचारो निरूप्यते

तत्र ह केन्द्रे अवजप्रतिवृत्तं अजव्यासः उ चिन्हं भूकेन्द्रं च कल्पनीयं वउदरेखा भूकेन्द्रोपरिगता कार्मा हवरेखा हदरेखा च संयोज्या । तस्मात् अउवकोणा जउदकोणा समानी स्तः । हवदत्रिभुजे वकोण दकोणा फलकोणा एतौ मिथः समानी स्तः । तदा उच्चात् अवचापं स्पृष्टं चापात् फलतुल्यमधिकं स्यात् । नीचादारभ्य दजचापं फलतुल्यं स्पष्टचापात् न्यूनमस्ति । कुतः अहवकोणात् अउवकोणः वकोणं तुल्यं न्यूनोस्ति । पुनः जउद कोणः दहजकोणात् द कोणे तुल्योधिकोस्ति ।

- (क) १. +फलकोणाः+ २. सन्ति for (भविष्यति)
 ३. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेवास्मकमिष्टम्)
 ४. अव for (अथ) ५. विब for (विबं)
 ७. +द+(ख) ८. व्रत्त for (वृत्त)
 ९. 'रेखा' लुप्त १०. 'च' लुप्त
 ११. ज्याः for (ज्या) १२. कोण for (कोणा) (ख)
 १३. 'स्तः' लुप्त १४. स्पष्ट for (स्पृष्ट)
 १५. मस्तिः for (मस्ति) १६. कोणेन for (कोण)
 १७. 'तुल्यं' लुप्त १८. उ for (ज)
 १९. द कोणेनाधिकोस्ति for (द कोणे तुल्यो-
 धिकोस्ति)

- (ख) २. भविष्यन्ति for (भविष्यति)
 ३. इयमेवास्माकमिष्टं for (इदमेवास्मकमिष्टम्)
 ६. समान for (समानं)
 १७. तुल्य for (तुल्यं)

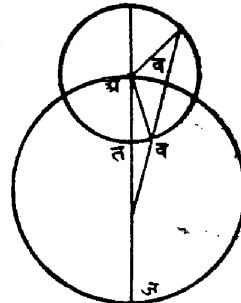

अथाष्टम क्षेत्रम्

तत्र दकेन्द्रे अवजकक्षावृत्तं अजद व्यासः हउव मुच्चनीचवृत्तं अकेंद्रे कल्प्यं, पुनर्दद्वं उरेखा कार्या, पुनः अउरेखा अवरेखा संयोज्या । तस्मात् अवचापं फलं भविष्यति । उ चिन्हं उच्चातव चिन्हं नीचात् समानस्थष्ट चापे स्तः । कुतः अउदः कोणः समानगतिरूप उअह कोणगत्यंतररूप हदउ कोणयोरन्तररूपोस्ति । तस्मादयं कोणो स्पष्टकोणो जातः । एवं हि अवस कोणोपि असर्वकोणः समानेस्ति । अउरेखा अवरेखयोः समानत्वात् । तस्मात् द्वयोः फले एकरूपजाते हअउ कोणः प्रमाणमुच्चचापं अउदकोणः प्रमाणं स्पष्ट चापात् फलतुल्यमधिकमस्ति । च अदकोणः प्रमाणं नीचचापं अवक्षकोणप्रमाणं स्पष्टचापात् फलतुल्यं न्यूनमस्ति । इदमेवास्मकमिष्टम् ।

तृतीय प्रकरणम् समाप्तम्

- (क) १. अथाष्टमं for (अथाष्टम) २. हवज for (हउव)
 ३. अकेंद्रे for (अकेन्द्रे) ४. कल्पं for (कल्प्यं)
 ५. द for (द्वं)
 ६. भविष्यतः for (भविष्यति)
 ७. उच्चात् for (उच्चात) (ख) ८. नीचात् for (नीचात्)
 ९. स्पष्ट for (स्थष्ट) (ख) १०. विसर्गं लुप्त (ख)
 ११. कोणः for (कोण)
 १२. 'उ' लुप्त
 १३. कोणः for (कोणो)
 १४. उ for (स)
 १५. उ for (स)
 १६. विसर्गं लुप्त (ख)
 १७. समानोस्ति for (समानेस्ति) (ख)
 १८. रेखाः for (रेखा) १९. समाने for (एकरूप)
 २०. व for (च)
 २१. ज for (क्ष)
 २२. 'प्रमाण' लुप्त
 २३. चापत् for (चापात्)
 ५. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेवा-
 स्मकमिष्टम्) (ख)
 (ख) १४. अक्ष for (अवस)
 १५. अक्षवत् for (असर्वं)
 १६. एकरूपे for (एकरूप)
 २१. अवउ for (अवक्ष)

अथ चतुर्थं प्रकरणम्

तत्र सूर्यस्य परममन्दफलं निरूप्यते । तत्र सूर्यस्यैकमेव फलं वेधादिनो-
पलब्धम् ।

अथ च न्यूनगते मध्यगतिपर्यंतं यः कालः असौ मध्यगतेरधिकगतिपर्यंत-
कादधिक उपलब्धः । इदं पूर्वोक्तप्रकारद्वयेमपि सम्भवति । परं च द्वितीयप्रकारे
नीचोच्चवृत्तस्या गतिकक्षावृत्तस्य च गतेः कल्पनीयं । तथापि प्रथमप्रकार एव
न्यासः कुतस्तत्रैकगत्यैव सिद्धेः द्वितीये तु गतिद्वये न सिद्धिः स्यात् ।

अथ च भूकेन्द्रप्रतिवृत्तकेन्द्रयोरन्तरस्य प्रतिवृत्तव्यासाद्धेन यादृशी निष्पत्ति
तद् ज्ञानं क्रान्तिवृत्ते उच्चस्थानज्ञानं कच व मत्र अवरखसेन मेषसंपातमारभ्य
कर्कादिपर्यंतकालः साद्धवेदांकदिनोन्मितश्चोपलब्धः । पुनः कर्कादिमारभ्य तुला-

- (क) १. लुप्त ३. पर्यंत for (पर्यंत) (ख)
४. 'य' लुप्त ५. 'असौ' लुप्त (ख)
६. कलादधिक for (कादधिक)
७. ह्येनापि for (द्वयेमपि) ८. गतिः for (गति)
९. 'च' लुप्त १०. गते for (गतेः)
११. + विलोमा भवतीति + १२. कल्पनीया for (कल्पनीयं)
१३. 'म' लुप्त १४. न्याय्यः for (न्यासः)
१५. विसर्गं लुप्त १६. व्यासाद्धेन for (व्यासाद्धे (ख)
१७. 'दृशी' लुप्त १८. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) (ख)
१९. च कार्यं for (कच) (ख) २०. एव for (च)
२२. संपासमारभ्य for (संपातमारभ्य)
२४. पर्यंतं for (पर्यन्त) २५. + ६४।३० मिनत +
- (ख) २. बोधादिनोपलब्धम् for (वेधादिनोपलब्धम्)
४. यः for (य) ६. कालादधिक for (कादधिक)
७. 'प्रकार—द्वितीय' लुप्त ८. वृत्तस्य गतिः for (वृत्तस्यागति)
१०-११. विलोमा भवतीति for (गतेः)
२१. यमत्र for (यमत्र)
२३. कर्कादि for (कर्कादि) २५. + ६४।३० +

पर्यन्तं कालः साद्वद्वकोन्मितः १२।३० पलब्धः । एतत्कामद्वयेनेदं निश्चितं
केन्द्रद्वयं रन्तरं प्रतिवृत्तव्यासाद्व चतुर्विंशमितस्तस्मिन् । तत्र सूर्यं मन्दोच्चं साद्वर्द्धा-
पञ्चांशाधिकराशिद्वयमितं पु २।५।३० पलब्धं मयापि त्रिषट्वेदमिते सिकन्दरीय
संन्ने तुलासंपातः असूरमास नवमतारीके सूर्योदयसमये उपलब्धः मेषसंपातस्तु
मासूरमास सप्तमतारीके अर्द्धरात्रे उपलब्धः अनेन कालनिष्पत्तिश्च अवरेख
सानीत निष्पत्तिस्तुल्यैवायाता अनेनास्मकमयं निश्चयो जातः सूर्योच्चं स्थिर-
मस्ति ।

(क) १. द्वय कोन्मितः for (द्वकोन्मितः)

२. उपलब्धः for (पलब्धः) (ख) ३. कल for (काल)

४. न्द्रद्वयो for (केन्द्रद्वयं) ५. व्यासाद्वस्य for (व्यासाद्व)

६. चतुर्विंशं for (चतुर्विंश) (ख)

८. साद्व for (साद्वर्द्धा) १०. मितं for (मित)

११. उपलब्धं for (पलब्धं) १२. + ४६३ +

१४. मासूर for (मासूर) १५. मासस्य for (मास)

१६. + दिनाद्व समये उपलब्धः कर्कादिरधिमासूर मासद्वादश तारीके +

१८. अवरेख for (अवरेख) (ख) १९. सानीत for (सानीत)

२०. + काल + २१. निष्पत्तिभ्यां for (निष्पत्ति)

२२. अनेनास्माकमयं for (अनेनास्मकमयं) (ख)

२३. सूर्योच्चं for (सूर्योच्चं) (ख)

(ख) १. द्वय कोन्मितः for (द्वकोन्मितः)

४. केन्द्रद्वयान्तरं for (केन्द्रद्वयरन्तरं) ५. व्यासाद्वं for (व्यासाद्वं)

७. सूर्यं for (सूर्यं) ८. पञ्चांशाधिक for (पञ्चांशाधिक)

१०. मितमु for (मितपु) १३. + ४६३ +

१५. मासे for (मास)

१६. + दिनाद्व समये उपलब्धः । कर्कादिरपि मासूरमासद्वादश तारीके +

१७. कालः for (काल)

१९. सागनीत for (सानीत)

अथैतद्विचारार्थं नवमक्षेत्रम् निरूप्यते

तत्र ह भूकेन्द्रोपरि अवजदं क्रान्तिवृत्तं कार्यं । अचिन्हं मेषसंपातः
 वचिन्हं कर्कादिः जं चिन्हं तुलासंपातः दचिन्हं मकरादि अजव्यासः मेष-
 तुलासंपातरूपा वदव्यासः कर्कादि मकरादि गतः कल्प्यः । एवं मेषसंपातात्
 कर्कादिपर्यन्तं कालोधिकः उपलब्धः सर्वपदेभ्यः तस्मादत्र क्रान्तिवृत्त सन्मुखप्रति-
 वृत्तचापं पदादधिकं भविष्यति । तस्मात् ह अरेखा हवरेखांतर्गतः, तस्मात् उ
 चिन्हं प्रतिवृत्तकेन्द्रं द्वयं जातं केन्द्रद्वयगतं ह उ व व्यासः उ केन्द्रे तकलम प्रति-
 वृत्तं कल्प्यं । पुनर्जं चिन्हात् नसगेरेखा अजरेखायाः समानांतरा कार्या । पुनः
 फकररेखा वदरेखायाः समानांतरा कार्या । पुनस्तचिन्हात् तापथलम्बः नसग-
 रेखोपरि कार्यं । पुनः कचिन्हात् कसखलं वः फकर रेखोपरि निष्काश्यः । तस्मात्

(क) २. क for (ज)

४. गत for (रूपः)

६. ककादि for (कर्कादि)

८. व्रत for (वृत्त)

१०. + रेखयो +

१२. + भविष्यति +

१३. 'द्वय' लुप्त (ख)

१५. + कल्पितः + (ख)

१६. कार्यं for (कल्प्यः)

१७. नसग for (नसगे) (ख)

१८. शत for (तापथ)

१९. कार्यः for (कार्यं) (ख)

(ख) १. क्षेत्रे for (क्षेत्रं)

११. रेखांतर्गतं for (रेखांतर्गतः) ।

१९. तपथ for (तापथ)

२०. फकर for (फकर)

३. मकरादिः for (मकरादि)

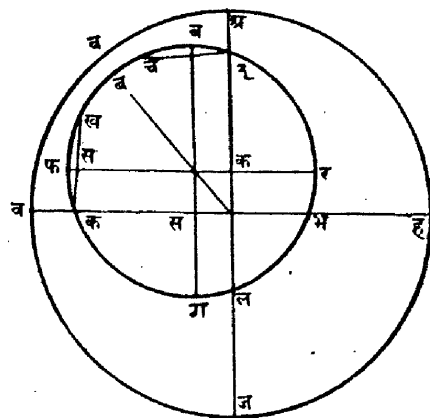
५. इच for (गतः)

७. विसर्ग लुप्त

९. यथा ९९दधिकं for (पदादधिकं)

११. रेखयोरन्तर्गतं for (रेखांतर्गतः)

१४. जातं for (जातं) (ख)

प्रतिवृत्तस्य तकचापं मेपसंपातमारभ्य कर्कादि^१संपात पर्यंती^२ नवकलाधिक त्रिन-
वत्यंशमितमस्ति । ६३।६ पुनः प्रतिवृत्तस्य कलचापं कर्कादिमारभ्य तुलासंपात-
पर्यन्तं एकादश कलाधिकैकनवत्यंशमितमस्ति । तकलचापं विंशतिकलाधिक-
वेदाष्ट भूमितमस्ति । तस्मात् तनचापं लगचापं भाद्धांशं तकलचापांयोरन्तरं
विंशतिकलाधिकं चतुरं शमितमस्ति । ततचापं च दश कलाधिकांशद्वयमस्ति ।
अस्य ज्या ह सरेखा षोडशकलाधिकांश द्वयमितमस्ति । पुनः तनचापं नफ चापैक-
पदयोयोगः तकचापात् शोध्यते । तदा शेषं फकचापं ०।५९ ऊनषष्टि कलामितं
स्यात् । अस्य जा उस रेखा कलाद्वयाधिकैका शमितास्ति । तस्मात् उ ह रेखा
२।२६।३० इयं सवरेखायां चतुर्विंशतितम विभागासन्नास्ति । पुनः राप सर उ
रेखा उह रेखा निष्पत्तिः पहक कोराज्या व्यासाद्धं निष्पत्तिस्तुल्यास्ति । तस्मात्

(क) १. दि for (दि)	२. पर्यन्तं for (पर्यंती)
४. ककादि for (कर्कादि)	
६. चापयो for (चापांयो)	७. रन्तर for (रन्तरं)
६. 'च' लुप्त	
११. क for (फ)	१२. + रूप +
१३. छोध्यते for (शोध्यते)	१४. ऊ for (उ)
१६. द्वाधिकांशमितास्ति for (द्वाधिकांशमिता)	
१७. उव for (सव)	१८. चतुर्विंशति for (चतुर्विंशति)
१९. 'तम' लुप्त	२०. 'वि' 'गा' लुप्त
२१. रपि for (राप)	२२. 'र' लुप्त
२३-२४. लुप्त	२५. व for (प)
(ख) १. कर्कादि for (कर्कादि)	२. पर्यंतं for (पर्यंती)
३. मितमस्ति for (मितमति)	
५. + १८० +	८. तनचापं for (ततचापं)
१०. + २।१६ +	१५. दिका for (कला)
१६. द्वाधिकांशमितास्ति for (द्वाधिकांशमितास्ति)	
१७. उदयं भव for (इयं सव)	२१. पुनरपि for (पुनः राप)
२२. सउरेखा for (सरउरेखा)	

वहक कोराज्या २४।५३ एतावत्यस्ति । अस्य चापं २४।३० एतदुच्चकर्कादिकयो-
रन्तरमस्ति । एतदूनेनवत्यंशमितं उच्चमेषादिकरोरन्तरमस्ति । तस्मात् लमचापं
८६।५१ एतावन्मितं जातं अस्य काल एक दिनाष्टांशाधिकं अष्टाशीतिदिनतुल्योस्ति ।
मतचापं ८८।४९ अस्य कालः ९०।४ एका दिनाष्टांशाधिकं भवतिदिनतुल्योस्ति
इदमेवास्माकमिष्टम् ।

अयं प्रकारः परमफलसाधनेन तलभूयसपर्यन्तं प्राचीनैः कृतोस्ति । नवी-
नैस्तु अमुं प्रकारं त्यक्त्वा प्रकारान्तरेणानीतमस्ति कुतः मकरकर्कयोः क्रांति-
रत्यलोपचयात् शालुमशकयत्वात् तस्मात् पूर्वोक्तकर्कमकरयोश्चिन्हं त्यक्त्वा
यत्र क्रान्त्यन्तरं महद् भवति । तादृशं चिन्हत्रयं गृहीतं तत्र चिन्हं द्वयोर्न
षड्राश्यन्तरितं यथा भवति । तादृशचिन्हद्वयं ग्राह्यं तृतीयचिन्हं अभिष्टं

-
(क) १. ककादि for (कर्कादि)	३. मेषादिकयो for (मेषादिकरो)
४. व for (म)	७. ६०।७०।३० for (६०।४)
८. एक for (एका) (ख)	९. शाधिक for (शाधिकं)
१०. सधने for (साधनेव)	११. मयूस for (भूयस)
१२. प्रचारं for (प्रकारं)	१३. त्यक्त्वा for (त्यक्त्वा)
१४. शक्यत्वात् for (शक्यत्वात्) (ख)	
१५. लुप्त	१६. 'कर्कमकरयो' लुप्त
१७. त्यक्त्वा for (त्यक्त्वां)	१८. + चिन्ह +
१९. चिन्ह for (चिन्ह)	
२०. द्वयोरन्तरं for (द्वयांतरं)	२१. षड्राश्यन्तरितं for (षड्राश्यन्तरितं)
२२. 'यथा' लुप्त	२३. तादृशं for (तादृश)
२४. चिह्नमभीष्टं for (चिन्हं अभीष्टं)	
- (ख) २. 'एतदूनेन—रन्तरमस्ति' लुप्त
५. + ८८।१८ +	६. + च +
७. ६०।१८ for (६०।४)	
८. दिनाष्टांशाधिकनवति for (दिनाष्टांशाधिकं भवति)	
११. वतलमयूस for (वतलभूयस)	
१७. त्यक्त्वा for (त्यक्त्वां)	२४. अभीष्टं for (अभीष्टम्)

ग्राह्यं एतच्चिन्हत्रयज्ञानं मध्यान्होन्नतांशाक्षांशं क्रान्त्यांशैः भवति^१ । पुनः चिन्ह
त्रयस्यान्तरकालो ज्ञेयः । पुनस्तदन्तरकालात् यथा परमफलज्ञानमुच्चज्ञानं च
भवति । तथोच्यते द केन्द्रे अवजप्रतिवृत्तं ह चिन्हं भूकेन्द्रं अवजं चिन्हत्रयं
अचिन्हं जचिन्हं षड्राश्यन्तरितं कल्पितं पुनरजरेखा संयोजनीया । इयं रेखा ह-
चिन्हगता भविष्यति । पुनर्दृष्ट्वा ह उ लंबः अजरेखायां संयोज्याः । पुन-
र्वजः वहदरेखाः संयोज्याः । पुनर्वहजत्रिभुजे हकोणं^२ वचिन्हजचिन्हयोः स्पष्ट-
रूपयोरन्तररूपोस्ति । अचिन्हं^३ व चिन्हयोः मध्यगतिरूपं^४ अवचापाद्धं^५ जकोणस्य
प्रमाणमस्ति । एतत् कोणद्वयं ज्ञातमस्ति । तदाव कोणोपि ज्ञातः । व कोणज्या ह
कोणज्ययोर्निष्पत्तिः हजवजनिष्पत्तिरुल्यास्ति वजपूरांज्या च ज्ञातमस्ति ।

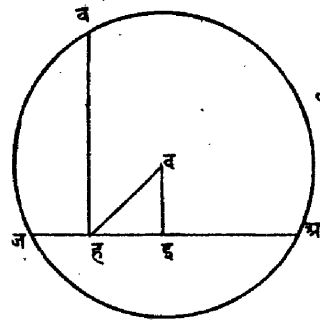
(क) १. + = +

२. न्ततांशाक्षांश for (न्ततांशाक्षांश) ३. क्रान्त्यंशैः for (क्रान्त्यांशैः)
४. भवति for (भवति) ५. त्रयस्यांतर for (त्रयस्यांतर)
६. विसर्गं लुप्त (ख) ६. वहदह for (वहद) (ख)
१०. कोणः for (कोण) ११. अचिन्ह for (अचिन्ह)
१२. मध्ये for (मध्य) १३. मध्यम for (मध्य) (ख)
१४. गतिरूप for (गतिरूपं) (ख) १५. चापाद्धं for (चापाद्धं)
१७. ज्ञातारित for (ज्ञातमस्ति) (ख)

(ख) २. मध्यान्होन्नतांशाक्षांश for (मध्या-
न्होन्नतांशाक्षांश)

३. क्रान्त्यंशैः for (क्रान्त्यांशैः)
६. अचिन्हं for (अचिन्ह)
७. दृष्ट for (दृष्ट)
१२. + मध्ये +

१६. 'एतत्—मस्ति' लुप्त

तस्मात् हजमपि ज्ञातमस्ति । पुनः उजं अजचापाद्धस्य कोटिज्या ज्ञातास्ति ।
तस्मात् हजमिष्टमपि ज्ञातं अस्मायुस्थानमपि ज्ञातं भविष्यति ।

अथ दशम क्षेत्रम्

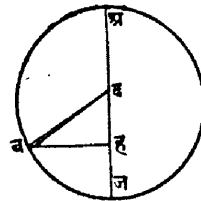
तत्र परमफलज्ञानं निरूप्यते । तत्र केन्द्रं कृत्वा अवजं प्रतिवृत्तं कार्यं, ह
भूकेन्द्रद्विकेन्द्रयगत अजव्यासश्च अचिन्हमुच्चं च कल्पितं । पुनर्हवलम्बः अज-
व्यासोपरि निष्काश्यः हदरेखा संयोज्या । तत्र षष्टिमितवदानुमानेन हदरेखा
व्यासाद्धद्वयमिता २।३० जाता ।

अथ दशम क्षेत्रम्, अस्या चापं २।३३ एतत् परमफलवकोणप्रमाणं अदव
कोणस्तु त्रयोविंशति नवत्यं शमितोस्ति ६२।२३ एतदस्य मन्द्र केन्द्रमन्दस्पष्टस्तु
नवतिमितः एवं हि द्वितीयदिशि ज्ञेयम् ।

- (क) १. तस्मा for (तस्मात्) २. दज for (हज)
३. + अजचापाद्धं ज्यापि विदितास्ति । तस्मात् उह मपि ज्ञातमस्ति पुनर्उदं +
४. हद for (हज) (ख) ५. अस्मादुच्चस्थान for (अस्मायुस्थान) (ख)
६. 'द्व' लुप्त ७. केन्द्रद्वयगत for (केन्द्रयगत)
८. निष्काश्यः for (निष्काश्यः)
९. 'व्या' लुप्त १०-११-१२. लुप्त (ख)
१३. अस्याः for (अस्या) (ख) १४. फलं for (फल)
१५. + कलाधिकद्वि + (ख) १६. 'व' लुप्त
१७. संख्याएँ लुप्त
१८. मन्दमेकेन्द्रमन्द for (मन्द्रकेन्द्रमन्द)

- (ख) ३. + अज चापाद्धं ज्यापि विदित-
स्ति । तस्मात् उहमपि ज्ञातमस्ति
पुनर्उदं +

६. हंभूकेन्द्र for (हंभूकेन्द्र)
७. केन्द्रद्वयगत for (केन्द्रयगत)
८. हदरेखाव् for (हदरेखाव्या)

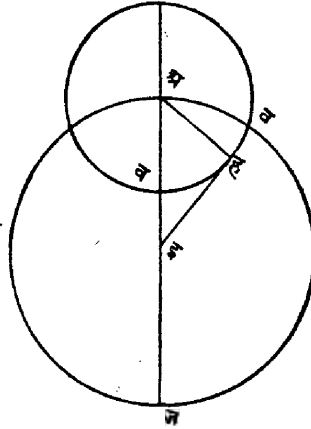

अथैकादशं क्षेत्रम्

तत्र द्वितीयप्रकारो निरूप्यते । अउरेखा उच्चनीचवृत्त व्यासाद्धं रूपा केन्द्रद्वयान्तरतुल्या अदरेखा कक्षावृत्तव्यासाद्धं रूपषष्टिमिता कल्पिता । दउ रेखा भूकेन्द्रादुच्चनीचवृत्तपालिलगता निष्कासिता । तदा अदउ कोणः परं फलं भविष्यति । हअउ कोणस्तु मन्द्रकेन्द्रं भविष्यति । अउद कोणस्तु स्पष्टकेन्द्ररूपो भविष्यति । एतलयाणां प्रमाणानि तान्येवयानि पूर्वनिरूपितानि इदमेवास्मकमिष्टम् ।

इति चतुर्थं प्रकरणं समाप्तम्

- (क) १. अथैकादशम् for (अथैकादशं) २. क्षेत्रं for (क्षेत्रम्)
३. द्वयान्तर for (द्वयान्तर) ४. रूपा for (रूप)

५. परम् for (परं) (ख) ६. मंद for (मंद्र)
७. एतत्रयाणां for (एतलयाणां) ८. 'नि' लुप्त
९. 'पूर्वं' लुप्त
१०. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेवास्मकमिष्टम्) (ख)
(घ) ९. एतत्रयाणां for (एतलयाणां) १०. पूर्वं for (पूर्वं)

अथ पंचम प्रकरणम्

तत्रैष्टफलसाधनं निरूप्यते । तत्र द्वादशक्षेत्रम्, अथवा कक्षावृत्तं दभूकेन्द्रो परिहृत्य प्रतिवृत्तं तकेन्द्रोपरि केन्द्रद्वयगतं हज्ज व्यासः । इष्टमन्द केन्द्रं त्रिश-
दशमितं हज्जचापं च कल्पितं । तत्र उदरेखा उत्तरेखा च संयोज्या, पुनर्उत्त-
रेखा वर्द्धनीया पुनर्द्विचिन्हादकलम्बः उत्तरेखोपरि कार्यः । तस्मात् तद-
त्रिभुजे त कोणः ३० द कोणस्तु तद्गूनं नवतिः ६० केन्द्रद्वयांतररूपं तद भुज-
श्चैतत्त्रयं विदितमस्ति । तस्मात् दक भुजोपि ज्ञातो भविष्यति । स च सपादांश-
मितो मितोस्ति १।१५ तद भुजोपि ज्ञातोस्ति । स च सषडंशांश द्वयमितोस्ति । २।१०
पुनः उदरेखा सषडंशांशद्वि ६२।१० षट्मिता भविष्यति । उदरेखा चैकादश
कलाधिकद्विषष्टिमिता भविष्यति । ६२।११ पुनर्दक उदयोनिष्पत्तिं तथा भवि-
ष्यति, यथा उदक त्रिभुजे उ कोणज्या निष्पत्तिः षष्टिमित दज भुजेनास्ति ।
तस्मात् उ कोणज्या १।१२।३० पुनर्उ कोणः १।६ । तस्मात् अदवकोण २८।५१ ।

(क) २. 'द' लुप्त

६. तद्गून for (तद्गून)

५. कोण for (कोणः)

८. 'मितो' लुप्त (ख)

११. शडंशांश for (सषडंशांश)

१४. संख्या लुप्त

३. 'त' for (त्त)

४. दकलम्बः for (दकलम्बः)

७. चैतत्त्रयं for (चैतत्त्रयं)

१०. संख्या लुप्त, (ख)

१३. शडंशांश for (सषडंशांश)

१६. + प्रमाण द्वयेन +

(ख) १. द्वादशं for (द्वादश)

६. + १।१५ +

१२. उत्तक for (उत्त)

१३. सषडंशांश for (सषडंशांश)

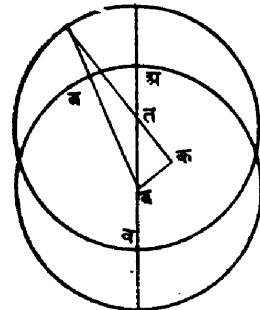
१४. "द्विषष्टिमिता - चैकादश"

लुप्त ।

१५. "कलाधिक" लुप्त

१६. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

१७. २८।५१।३० for (ज्या १।१२।३०)

अथ त्रयोदश क्षेत्रम्

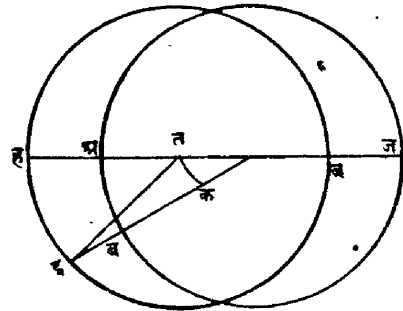
तत्र क्रांतिवृत्तस्य मन्दस्पष्ट चापं अवर्ण्यं ज्ञातमस्ति । तस्मात् चिन्हात् क चिन्होपरि लम्बः कार्यः । तस्मात् तदक त्रिभुजे द कोणस्तदभुजश्च ज्ञातोस्ति तस्मादेतद्वयं ज्ञानेन तदभुजो ज्ञातो भविष्यति । अनेन तउ व्यासाद्धनं च तउक कोणरूपमिष्टं फलं विज्ञातं भविष्यति । अनेन अदवकोणेन च हतउ कोणरूप-मन्द्रकेन्द्रं ज्ञातं भविष्यति । पुनः यदि तउककोणरूपमिष्टं फलं ज्ञातं स्यात् । अनेन उत व्यासाद्धनं च तउ भुजोपि ज्ञातो भविष्यति । अनेन तदभुजेन च अदव कोणोपि ज्ञातो भविष्यति । अनेन इष्टफलेन च ह त उ कोणो ज्ञातो भविष्यति ।

अथ चतुर्दश क्षेत्रम्

तत्र द्वितीयप्रकारस्वेष्टफलं निरूप्यते । तत्र दचिन्ह भूकेन्द्रोपरि अवजं कक्षावृत्तं पुनः अकेन्द्रोपरि हउ वतं उच्चनीचवृत्तकेन्द्रं द्वयगतहजव्यासश्च

(क) १. ज्ञानमस्ति for (ज्ञातमस्ति)	२. तस्मात् for (तस्मात्)
५. मिष्टफलं for (मिष्ट फलं)	६. 'वि' लुप्त
७. द for (त)	८. मन्द for (मन्द्र) (ख)
९. 'पुनः' लुप्त	११. 'पि' लुप्त
१२. चतुर्दश for (चतुर्दश) (ख)	१३. प्रकारो for (प्रकार)
१४-१५. लुप्त	१८. उ for (ज)
१७. वृत्तं for (वृत्त)	

- (ख) ३. वृत्त for (वृत्तस्य)
 ४. द्वय for (द्वय)
 ५. मिष्टः for (मिष्टं)
 ७. हतउत for (हतउ)
 १०. मिष्ट for (मिष्टं)
 १३. प्रकारेण for (प्रकार)
 १६. हवतं for (हउवतं)

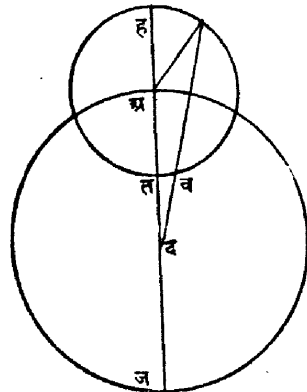
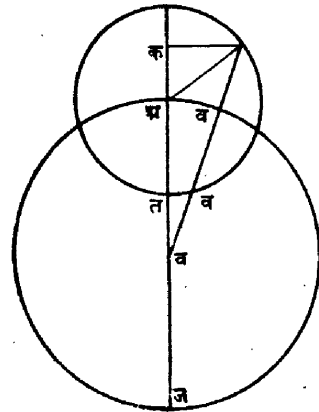
मन्दनीचोच्चवृत्तस्य ह्रउमिष्ट^१ चापं त्रिशदंश मितं च कल्पितं । पुन उंकलं द्रोह^३ रेखोपरि तेयः पुनउंअरेखा संयोज्या । पुनः अकोण उ^५ कोणयो^५ ज्ञानेन उअ व्यासाद्धो^५ तउक अ त्रिभुजस्य उक^५ अभुजौ ज्ञातौ भविष्यतः । उकक^६ भुजाभ्यां च उद^{११} कर्णो ज्ञातो भविष्यति । अन^{११} कर्णेन उक भुजेन च उदक कोणो अथ चापं च विदितं स्यात् ।

अथ पंचदश क्षत्रम्

तत्र यदि अउद कोणो ज्ञातो भवति । तदा अ चिन्हात् उद रेखायां लम्बो नेयः^{१३} तस्मात् उ कोण अउ भुजाभ्यां अल भुजोपि ज्ञातः^{१४} भविष्यति ।

- (क) १. मिष्टचापं for (मिष्ट चापं)
 २. वो for (द्रो) (ख)
 ३. ज for (उ)
 ५. ज्याः for (ज्या)
 ६. कोणयोः for (कोणयो) (ख)
 ७. व्यासाद्धो^५न for (व्यासाद्धो^५त)(ख)
 ८. +भुज क+(ख)
 ९. +द+(ख)
 १०. क for (उ)
 ११. अनेन for (अन)
 १२. पंचदशं for (पंचदश) (ख)
 १४. ज्ञातो for (ज्ञातः) (ख)
 १५. +अनेन अदभुजेन च अदककोणो ज्ञातो भविष्यति+(ख)

- (ख) ४. नेयः for (तेयः)
 ११. अनेन for (अन)
 १३. नेयः for (नेयः)

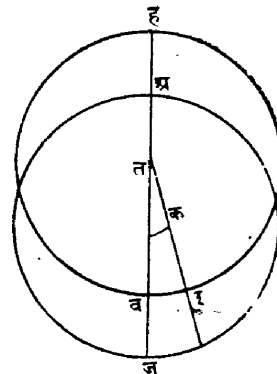
अथ च अदव^१ कोण^२ अउव कोणाभ्यां ह^३अउ कोणः^३ हउचापे ज्ञाते भविष्यतः ।
पुनरपि यदि अवचापं ज्ञातं स्यात् । तदा तेन अद^४भुजेन च अलभुजो ज्ञातो
भवति^५ । पुनः अनेन उग्र भुजेन च अउद व^६कोणस्य ह^७अउ कोणस्य च ज्ञानं स्यात् ।

अथ षोडश^८ क्षेत्रम्

प्रथमं^९ प्रकारेण निरूप्यते । यदि इष्टं^{१०} चापं प्रतिवृत्तस्य नीचादिमारभ्य
स्यात् । तदास्मिन् प्रकारेण प्रथमं क्षेत्रं करणीयं उवमिष्ट चापं विशदं^{११} शमितं कार्यं ।
तदा दकलम्बः^{१२} उतरेखायां पतिष्यति^{१३} । पुनः पूर्वोक्तप्रकारेण दकलम्बः^{१४} सपादांश
१।१५ मितो भविष्यति । तत्र रेखा च २।१० कउ शेषः^{१५} ५७।५० उदरेखा च ५७।५१
मन्दफलज्या १।१७ मन्दफलं १।१४ मन्द स्पष्टं वज चापं अं^{१६} ३१।१४ ।

- (क) २. 'अ' लुप्त
४. अ for (आ)
७. 'द' लुप्त (ख)
८. षोडशं for (षोडश) (ख)
१०. इष्टं for (इष्टं) (ख)
१२. त्रिशदंशमितं for (विशदंशमितं)
१३. त for (ड)
१५. प निष्पत्तिः for (पतिष्यति)
१६. विसर्गं लुप्त
१७. शेषं for (शेषः)
१८. 'अ' लुप्त

- (ख) १. अदव for (अदव)
४. अद भुजेन for (आद भुजेन)
६. 'च' लुप्त
७. अउव for (अउदव)
१५. पतिष्यति for (पतिष्यति)

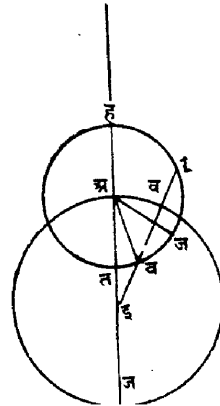
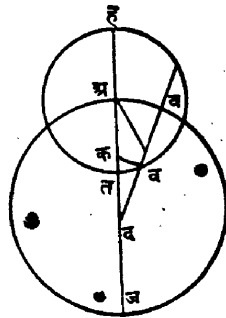
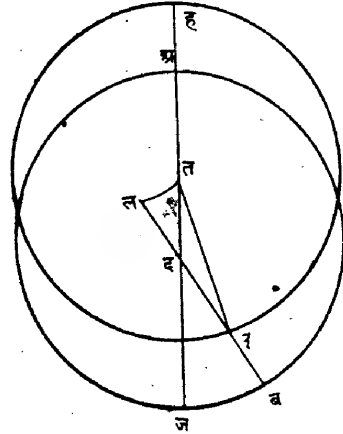
अथ सप्तदशं क्षेत्रम्

तत्र मन्दस्पष्टं वज्रचापं ज्ञातं स्यात् । तदा प्रथमक्षेत्रं कार्यं पुनर्वदरेखा वद्धनीया । तच्चिन्हात्तललम्बो वदरेखायां संयोज्यः । अस्माल्लम्बात् मन्दफलं मन्द केन्द्रपूर्वोक्तप्रकारेण विदितं स्यात् ।

अथाष्टादशकोनविंशति क्षेत्रे

निरूप्यते द्वितीयप्रकारेण । तत्र तृतीयचतुर्थक्षेत्रे च अवलं कष्टं वत-
मिष्टं चापं फलनीयं । एतत् चापं वज्रत कोणप्रमाणं प्रथमक्षेत्रे द्वितीयक्षेत्रे च
अवलकोणप्रमाणरूपमस्ति । पुनर्वकलम्ब अदरेखायां प्रथमक्षेत्रे अललम्बस्तु
द्वितीयक्षेत्रे दवरेखायां साद्वयः । तत्र पूर्वोक्तप्रकारेण शेषकोणज्ञानं कार्यं । एवं मन्द
फलज्ञाने मन्दकेन्द्रमन्दस्पष्टस्य च ज्ञानं कार्यं इदमेवास्मकमिष्टम् ।

- (क) १. 'मन्द स्पष्टं' लुप्त
२. 'मन्द स्पष्टं' +
३. अस्ति for (स्यात्)
६-७. 'च' लुप्त 'अवल' लुप्त (ख)
८. कल्पनीयं for (फलनीयं) (ख)
९. अदरेखायां for (अदरेखायां)
१०. याव्यः for (साद्वयः)
११. केन्द्रस्य for (केन्द्र)
१२. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इद-
मेवास्मकमिष्टम्) (ख)
(ख) ४. केन्द्रं for (केन्द्र)
५. निरूप्यते for (निरूप्यते)
१०. साद्वयः for (साद्वयः)

अथ षष्ठं प्रकरणं

तत्र मन्दफलसारणी साधनं निरूप्यते । तत्र मया मन्दकेन्द्रचापानामुपरि उच्चदिशि षडंशांतरप्रमाणेन नीचदिशि अंशत्रयांतरप्रमाणेन मन्दफलं निष्काशितमस्ति । यतो नीचदिशि मन्दफलांतरमधिकमस्ति । उच्चदिक् ।

अथ चैव समंशानामन्दफलसाम्यमस्ति ते तदधोलिखिताः सन्ति ।

इति षष्ठं प्रकरणं समाप्तम्

अथ सप्तमं प्रकरणम्

तत्र सारणी कोष्टका लिख्यन्ते ।

इति सप्तमं प्रकरणं समाप्तम्

- (क) १. षष्ठ for (षष्टं) (ख) २. + मन्दफलस्य + (ख)
 ३. निष्कासित for (निष्काशित)
 ४. दिशि for (दिक्) ५. + स्वल्पांतरितमस्ति +
 ६. येषा मंशानां for (येष मंशाना)
 ८. सारिणी for (सारणी) ९. कोष्टका for (कोष्टका)
 १०. लिख्यन्ते for (लिख्यन्ते)
 (ख) ७. फलं for (फल)

क
सूर्य मन्दफल सारणी

मन्द केन्द्राशाः	मन्दकेन्द्राशाः	अशाद्यं फलम्	मन्द केन्द्राशाः	मन्दकेन्द्राशाः	अशाद्यं फलम्
६	३५४	०११४	१२०	२४०	१६
१३	३४८	०१२८	१२३	२३७	२१२
१८	३४२	०१४२	१२६	२३४	११३८
२४	३३६	०१५६	१२९	२३१	१४४
३०	३३०	११५६	१३२	२२८	१४६
३६	३२४	११२१	१३५	२२५	१४४
४२	३१८	११३३	१३८	२२२	१२६
४८	३१२	११४३	१४१	२१९	१३३
५४	३०६	११५३	१४४	२१६	१२७
६०	३००	२११	१४७	२१३	१२१
६६	२९४	१८	१५०	२१०	११४
७२	२८८	११४	१५३	२०७	१७
७४	२८२	११८	१५६	२०४	११०
८४	२७६	१२१	१५९	२०१	०११३
९०	२७०	१२३	१६२	१९८	०१४६
९३	२६७	१२३	१६५	१९५	१३६
९६	२६४	१२३	१६८	१९२	१३२
९९	२६१	१२२	१७१	१८९	१२७
१०२	२५८	१२०	१७४	१८६	११६
१०५	२५५	१२०	१७७	१८३	१८
१०८	२५२	११८	१८०	१८०	०१०
१११	२४९	११६			
११४	२४६	११३			
११७	२४३	११०			

ख

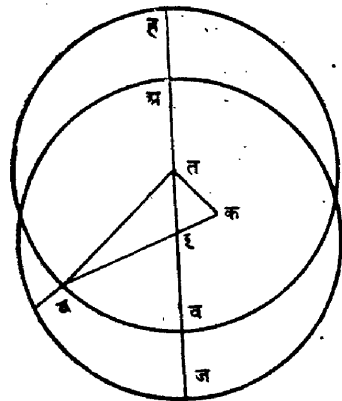
सूर्य मन्दफल सारणी

मन्द केन्द्रचा- पानि फलमृणं	मन्द केन्द्रचा- पानि फलधवं	मन्दफ- लानि	मन्द केन्द्रचा- पानि फलमृणं	मन्द केन्द्रचा- पानि फलधवं	मन्दफ- लानि
६	३५४	०११४	१२०	२४०	२१६
१२	३४८	०१२८	१२३	२३७	२१२
१८	३४२	०१४२	१२६	२३४	११५८
२४	३३६	०१५६	१२९	२३१	११५४
३०	३३०	११६	१३२	२२८	११४९
३६	३२४	११२१	१३५	२२५	११४४
४२	३१८	११३३	१३६	२२२	११३९
४८	३१२	११४३	१४१	२१९	११३३
५४	३०६	११५३	१४४	२१६	११२७
६०	३००	२११	१४७	२१३	११२१
६६	२९४	२१८	१५०	२१०	१११४
७२	२८८	२११४	१५३	२०७	११७
७८	२८२	२११८	१५६	२०४	११०
८४	२७६	२१२१	१५९	२०१	०१५३
९०	२७०	२१२५	१६२	१९८	०१४६
९६	२६४	२१२३	१६५	१९५	०१३९
१०२	२५८	२१२३	१६८	१९२	०१३२
१०४	२५५	२१२२	१७१	१८९	०१२४
१०८	२५२	२१२१	१७४	१८६	०११६
१११	२४९	२१२०	१७७	१८३	०१८
११४	२४६	२११८	१८०	१८०	०१०
११७	२४३	२११६			
११९	२४०	२११३			
१२१	२३७	२११०			

अथाष्टमं प्रकरणम्

तत्र मध्यमखज्ञानं लक्षोपध्रुवकयोर्ज्ञानं च निरूप्यते । तत्र बुस्त्वनस्सर-
संज्ञिकस्य प्रथम सन्ना ध्रुवा स्थापिताः । कुतः यस्मात् बुनष्मनस्सरस्य राज्यसमये
वेधाः उपलब्धाः । तत्र विंशतितमं क्षेत्रं मध्यमसाधनाय प्रदर्शते । तत्र कक्षावृत्तं
प्रतिवृत्तं उच्चनीचव्यासश्च निष्कासनीयं व चिन्हं तुलां सम्पातस्थानं कल्प्यं, पुन-
र्वदरेखा उत्तरेखा च संयोज्या, पुनस्तकलम्बो निष्काश्यः । तत्र वज्रचापं तदके

- (क) १. अथाष्टमं for (अथाष्टमं)
 २. मध्यम ज्ञानं for (मध्यम खज्ञानं)
 ३. लक्षोपै for (लक्षोप)
 ४. असिलेव for (ध्रुव)
 ५. सत्ज्ञानं for (योर्ज्ञानं)
 ६. 'च' लुप्त
 ७. बुररजन for (बुस्त्वन)
 ८. नसर for (नस्सर)
 ९. संज्ञक for (संज्ञिकस्य)
 १०. सर for (स्य)
 ११. सन्नात् for (सन्ना)
 १२. क्षेपाः for (ध्रुवा)
 १३. बुरव्तमपानस्सरस्य for (बुनष्मनस्सरस्य)
 १४. क्षेत्रं for (क्षेत्रे (ख)
 १५. व्रतं for (वृत्तं)
 १६. निष्कासनीयः for (निष्कासनीयं) (ख)
 १७. तुला for (तुलां) (ख)
 १८. कल्पं for (कल्प्यं)
 २१. तु for (त)
 २२. निष्काश्यः for (निष्काश्यः)
 २३. तदके for (तदके)
 (ख) ३. ज्ञानक्षेप for (खज्ञानलक्षोप)
 ७. बुरव्तनस्सर for (बुस्त्वनस्सर)
 ११. प्रथसन्नात् for (प्रथम सन्ना)
 १२. ध्रुवाः for (ध्रुवा)
 १३. बुव्तनस्सरस्य for (बुनष्म-
 नस्सरस्य)
 १५. प्रदर्शयते for (प्रदर्शते)
 २३. तदक for (तदके)

कोणोपि ६५।३० तक भुज २।१६।३० तउककोणः २।१० । तस्मात् उतव कोणो^३
उव चापमपि ६३।२० हउ चापं ११६।४० एतत्तुलासम्पातस्य मन्दकेन्द्रमस्ति ।

अथ मया अजर्यानुस्सप्तमदशमिते सन्ने असुरसंज्ञमासे सप्तमतारीके दिना-
र्धात् गतहारासुरवेधः सम्यक्तया कृतोस्ति ।

अथ बुध्ननस्सरसंज्ञात् सिकन्दरं संनपर्यन्तं वर्षगणः ४।२४ सिकन्दर
सन्नात् कग्रस्तस संज्ञ पर्यन्तं गतावगणः २६४ अस्य संज्ञान्ममवेधसमयन्नं पर्यन्तं
गताब्दाः १६२ एवं बुध्ननस्सर संज्ञान्मम वेधसमयसन्नपर्यन्तं गताब्दादि

(क) * १. कोण प्रमाण मस्ति for (कोणोपि)

२. २।१६।३४ for (२।१६।३०) ३. कोणरूप for (कोणो)

४. + ज्ञातं

५. अजर्यानुस्सस्य for (अजर्यानुस्सप्तम)

६. 'म' लुप्त

७. + १४ +

८. असुर for (असुर) (ख)

९. दिनार्धात् for (दिनार्धात्)

१०. होरा for (हारा)

११. बुध्ननस्सर for (बुध्ननस्सर) १३. ४२४ for (४।२४) (ख)

१४. अवरस्तस for (कग्रस्तस)

१५. गताब्दगणः for (गतावगणः) (ख)

१६. ३६४ for (२६४)

१७. समय for (समय) (ख)

१८. सन्न for (न्न) (ख)

१९. १६१ for (१६२) (ख)

२०. बुध्ननस्सर for (बुध्ननस्सर)

२१. सन्नान्मम for (संज्ञान्मम) (ख)

२२. गताब्दादिः for (गताब्दादि)

(ख) ५. अजर्यानुस्सस्य for (अजर्यानुस्)

६. सप्तदशमिते for (सप्तम दशमिते)

१०. होरासुरवेधः for (हारासुरवेधः)

११. बुध्ननस्सर for (बुध्ननस्सर) १२. सिकन्दर for (सिकन्दर)

१४. उग्रस्तस for (कग्रस्तस)

१६. १६१२६४ for (२६४)

२०. बुध्ननस्सर for (बुध्ननस्सर)

८८६ दि ६६ होरा २ एतावन्मितकाले भगणां विना रवेर्मध्यमा गति २११।२५ हंशाद्या
इयमेतेष्वंशेषु ११६।४० शोषिता सती शेषं २६५।१५ एतन्मितमन्दकेन्द्रबुस्त्वनस्स
सन्नप्रथमदिनमध्यान्हसमये जातं तद्दिन एव मध्यान्हं मध्यमोऽर्कः ११।००।४५।

अथ बुखनस्सर सन्नादेयजिदजर्दी सन्नादिपर्यंत मध्यमागतिः सूर्यस्य ११३-
।२६ इयं बुस्कृनस्सर सुमयमंदकेन्द्रयुता जातांशदि १८।४१ मध्यमश्च २।२४।११।०
एतच्चमध्यादि जन्दजर्दी प्रथमतारीकस्य मध्यान्ह जातं ।

- (क) १. + भगणादिमध्यगतौ भगणान् विशोध्यं लिखितास्ति +
२. रंशाद्या for (हंशाद्या) (ख)
३. इयमेतेष्वंशेषु for (इयमेतेष्वंशेषु) (ख)
४. सती for (सती) * ५. बुरवतनस्सर for (बुस्त्वनस्सर)
६. ११।००।४५ for (११।००।४५)
७. पर्यंतं for (पर्यंत) (ख)
८. बुखनस्सर for (बुखनस्सर) ९. जर्दिय for (जर्दी)
१०. बुरवतन for (बुस्कृनस्सर) ११. समय for (सुमय) (ख)
१२. मन्द for (मंद) (ख)
१३. जातांशदि for (जातांशदि) (ख)
१४. यज्द for (जन्द) (ख) १५. जर्दी for (जर्दीद) (ख)

- (ख) १. गतिः for (गति)
३. बुखनस्सर for (बुस्त्वनस्सर)
४. बुखनस्सर for (बुखनस्सर)
१०. मध्यमगतिः for (मध्यमागति)
१. बुखनस्सर for (बुस्कृनस्सर)

अथ नवम प्रकरणम्

तत्र सारिण्यां स्पष्टसाधनक्रियोच्यते । तत्र वुस्कृत् नस्सरस्य प्रथमतारी-
 कमारभ्य स्वेष्टकालपर्यन्तं यावन्ति वर्षमासदिनानि यातानि तेषां मध्यगतिः
 कोष्टकेभ्यो आनीय ध्रुवकेषु संयोज्य स्वीयेष्ट दिवसोजमन्दकेन्द्रध्रुवो भवति ।
 पुनरस्मन् मन्दकेद्रात् फलमानीय मेपादावस्मिन् ऋणं तुलादौ धनं कार्यं । तदा
 स्पष्टमन्दकेन्द्रं स्यात् । तस्मिन् उच्चं योजिते स्पष्टो भवति ।

इति नवम प्रकरणं समाप्तम्

(क) १. सारिण्याः for (सारिण्या)

२. वुस्तनस्सरस्य for (वुस्कृत् नस्सरस्य)

३. दिनादीनि for (दिनानि) ४. + भवन्ति +

५. आनीयतेषु for (आनीय ध्रुवकेषु)

६. 'पु' लुप्त

८. रस्मान् for (रस्मन्) (ख) ९. मेपादा for (मेपादा)

११. केन्द्र for (केन्द्र) १२. उच्चे for (उच्च)

(ख) २. वुस्तनस्सरस्य for (वुस्कृत् नस्सरस्य)

७. दिवसजो for (दिवसोज) १०. "ऋणं—तस्मिन्" लुप्त

अथ दशम प्रकरणम्

तत्र स्पष्टमध्यमदिनयोरन्तरसाधनं विधीयते । तत्र कौष्टकेषु याग तपः लिखितास्ता एकरूप दिनप्रमाणेन मध्यमदिनाद्धपर्यंतकालांतरेण लिखिताः । तच्चैकरूपदिनं मध्यमसंज्ञकं ज्ञेयं, स्पष्टदिनप्रमाणेन गतयः समाना न भवन्ति । कुतः, यतः एकस्मात्प्रदेशात् याम्योत्तरवृत्ता क्षितिजवृत्ता सूर्यश्चलित्वा यावता कालेन तं प्रदेशं आयाति, स कालो दिनसंज्ञो ज्ञेयः । स च कालः रविगतिः सुयुतः मभ्रमरूपोस्ति । मध्यमगतिस्तुल्या सुयुतो मभ्रमः मध्यमदिनसंज्ञिको भवति । तयो- रन्तरं द्विविधं भवति । एकं मध्यस्पष्टगत्यंतररूपं द्वितीयं राश्युदयभेदजनितं इदमन्तरद्वयमेकमस्मिन् दिने स्वल्पं भवति । महता कालेन महत्तरं भवति ।

(क) १. अहोरात्रस्यांतर for (दिनयोरन्तर)

२. या गतयः for (यागतपः) (ख)

३. 'स्ता' लुप्त

४. एव for (एकरूप)

५. प्रमाणेन for (प्रमाणेन) (ख)

६. दिनाद्ध for (दिनाद्ध)

७. पर्यंत for (पर्यंत)

८. तच्चैक for (तच्चैक)

११. वृत्तात् for (वृत्ता)

१२. वृत्ताद्वा for (वृत्ता) (ख)

१३. + तुल्या +

१४. + ६०१० +

१५. मभ्रमरूपोस्ति for (मभ्रमरूपोस्ति) (ख)

१६. तुल्याः ३६४१५६८ for (तुल्या)

१७. +श्चेन् +

१८. एवं स्पष्टगत्युत्पन्न विशुवांशयुतो मभ्रमः स्पष्टदिनसंज्ञिको भवति +

१९. तर for (सर) (ख)

२०. राश्युदय भेदजनितं for (राश्युदय भेदजनितं)

२१. महति for (भवति)

(ख) ६. दिनाद्धदिनाद्ध for (दिनाद्ध)

८. समा न for (समाना न) १०. "याम्योत्तर" लुप्त

अथ प्राप्तिवृत्तं प्रांगीकारेणक्तप्रकारेण उच्चदिशि मध्यमपदं स्पष्ट-
पदात् परमफलतुल्यमधिकं भवति । नीचदिशि च मध्यमपदद्वयं स्पष्टपदद्वयात्
द्विगुणपरमफलतुल्यं न्यूनं भवति । एवमुच्चदिशि मध्यमपदद्वयस्याधिकं नीच-
दिश्युत्पन्नमध्यमपदद्वयाच्चतुर्गुणितपरमफलतुल्यं भवति । एतदेव प्रथमांतरस्य
परमत्वं ।

अथ द्वितीयांतरविचारः

यद्युदयादुदयपर्यंतमथवास्तादस्तपर्यंतं निरक्षक्षितिजातिरिक्तं दिनं गृह-
यते । तदा तत्र क्रांतिवृत्तस्य पदं आयनवृत्तं संसक्तं मकरादिस्वकालांशेभ्यः अधिकं
भवति । कर्कादि तुलादि वा परं च स्वकालांशेभ्यः परमचरकालतुल्यं प्रत्येक-

(क) १-२-३. लुप्त

४. पूर्वोक्त for (प्रांगीकारेणक्त)

५. नूनं पदं स्पष्टपदात् परमफलतुल्यं न्यूनं भवति । तस्मात् उच्चदिशि मध्यम-
पदद्वयं स्पष्टपदद्वयात् द्विगुणपरमफलतुल्यमधिकं भवति । नीच दिशि च मध्य +

६. दिश्युत्पन्न for (दिश्युत्पन्न)

७. द्वायात् चतुर्गुणित for (द्वायाच्चगुणित)

८. 'फल' लुप्त

९. प्रथमांतरस्य for (प्रथमांतरस्य) (ख)

१०. च for (त्वं)

११. य for (दय)

१२. व्रतस्य for (वृत्तस्य)

१३. अयन for (आयन)

१४. वृत्त for (वृत्तं) (ख)

१६. + मेखादि वा +

१७. + परमचर कालांश तुल्यं +

१८. कर्कं तुलादि for (कर्कादि तुलादि)

१९. 'वा' लुप्त

२०. पदं for (परं)

(ख) १-२. प्रतिवृत्त for (प्राप्तिवृत्त)

३. भंगी प्रकारेण for (प्रांगीकारेण)

४. प्रथमोक्त for (वत)

५. + मध्यमपदं स्पष्टपदात् परमफलतुल्यं न्यूनं भवति । तस्मात् उच्चदिशि मध्यम-
पदद्वयं स्पष्टपदद्वयात् द्विगुणपरमफलतुल्यमधिकं भवति । नीचदिशि च +

१६. + मेपादि वा +

१७. "अधिकं — स्वकालांशेभ्यः" लुप्त

१४. संसक्त for (संसक्त)

मूनं भवति । निरक्षादक्षिणतः वैपरीत्येन भवति । तस्मात् यस्य क्रांतिवृत्ताद्धस्य मध्ये सम्पातोस्तिस्तत्कालांशस्याधिक्यमाद्धाशिभ्यः द्विगुणपरमचरकालतुल्यमस्ति । अयं द्विगुणचरकालः स्वकीयपरमदिनस्य निरक्षादिनादधिकं रूपोस्ति ।

अथ तस्यैव कालांशस्याधिक्यं द्वितीयाद्धं कालाशिभ्यः चतुर्गुणपरमचरकालतुल्यमस्ति । अयं चतुर्गुणितपरमचरकालः स्वकीयपरमदिनस्य निरक्षादिनादधिकं रूपोस्ति ।

अथ तस्यैव परमाल्यदिनायोत्तरमस्ति । यं दिनं मध्याह्नात् गृह्यते, तदा द्वितीयांतरस्ये दृग्विचारो भवति । तत्र यस्य पदस्य मध्ये सम्पातस्त क्रांतिवृत्तस्य दं खं विशुवांशेभ्यः साद्धचतुरं शासन्नाधिकं भवति । यस्य पदस्य च मध्ये कर्क-

- (क) १. सिरक्षा for (निरक्षा) २. दक्षिणतः (दक्षिणतः)
 ३. वैपरीत्येन for (वैपरीत्येन)
 ४. कालांशस्याधिक्यं for (कालांशस्याधिक्यं) (ख)
 ५. माद्धाशिभ्यः १८० for (माद्धाशिभ्यः)
 ६. दधिक for (दधिकं) ७. द्वितीयाद्धं for (द्वितीयाद्धं)
 ८. दिनस्व for (दिनस्य) (ख) ९-१०-११-१२-१३-१४. लुप्त (ख)
 १५. दिनयोस्तर for (दिनायोत्तर)
 १६. यदि दिनं for (य दिनं) (ख)
 १७. +तद्यथा+
 १८. तत् for (त) (ख) १९. व्रतस्य for (वृत्तस्य)
 २०. स्वविषुवांशेभ्यः for (खविषुवांशेभ्यः) (ख)
 २१. धिकं for (धिक) (ख) २२. अस्य for (यस्य)

- (ख) २. दक्षिणतः for (दक्षिणतः)
 ६. निरक्षादिनादधिकं for (निरक्षादिनादधिकं)
 ७. वि० द्वितीया (तुलासम्पातयुताद्धसम्बन्धिनः) द्वं कालांशेभ्यः । (तस्यैवेत्य-
 स्याथः)
 १५. दिनायोस्तर for (दिनायोत्तर)

मकरो भवतः, तत्पदं स्वविपुवांशेभ्यः साद्धं चतुरंशे न्यूनं भवति । तस्मात् विपु-
वांशयोरन्तरं तस्मादन्तरात् द्विगुणितं भवति । तस्मात् एवं कथितांतरद्वयेन
मध्यमस्पष्टसावनयोरन्तरं भुजांतरो दयांतरसंज्ञं स्यात् ।

अथ चास्माभिः दिनादिर्मध्याह्नान्निरूपितः नोदयात् यतः क्षितिजानामां-
तरं अक्षांशवसात् प्रतिदेशे भिन्नं भिन्नमस्ति । एवं यथा यथाक्षांशा अधिका भवन्ति,
तथा तथा चरांतरमप्यधिकं भवति । मध्याह्नादिनप्रारम्भग्रहणे सर्वक्षितिजेष्वे-
करसमस्ति । अयास्माभिरूच्चं मिथुनराशावुपलक्षित । तस्मात् स्पष्टदिनस्य
न्यूनत्वं मध्यदिनापेक्षया प्रथमो क्रीतरानुसारेण भीनादेः कन्यांतपर्यंतं भवति ।
तस्यैव स्पष्ट दिनस्याधिक्यं मध्यं दिनापेक्षया द्विगुणं स्ति । एतदन्तरद्वयं मिथः

- (क) १. चतुरंशासनं for (चतुरंशे) २. न्यूनं for (न्यूनं)
३. तस्मात् द्वयो for (तस्मात्)
४. एतस्मादन्तरात् for (तस्मादन्तरात्) (ख)
६. निरूपितः for (न्निरूपितः)
७-८. यदस्तत्रांतरं for (यतः क्षितिजां नामांतरं)
९. वशात् for (वसात्) (ख) १०. 'तथा' लुप्त
११. दिन for (दिन) (ख) १२. ग्रहणे for (ग्रहणे)
१३. रूप for (रस) (ख) १५. राश्या for (राशा)
१६. लक्षितं for (लक्षित) (ख) १८. प्रेक्षया for (पेक्षया)
१९. प्रथमोक्तां for (प्रथमोक्ती—) (ख)
२०. मध्य for (मध्यं) (ख) २१. द्वितीयाद्धं for (द्विगुणं)
- (ख) ३. द्वयोर्विषु for (विषु)
५. 'द्वि' लुप्त
८. क्षितिजानामन्तरं for (क्षितिजानामांतरं)
१४. अयास्माभि for (अयास्माभि)
१७. + दिनस्याधिक्यं मध्य +
२१. द्वितीयाद्धं स्ति for (द्विगुणं स्ति)

संयोज्यते । तदा मीनादेर्वृषमध्यपर्यन्तं प्रोक्तप्रकारद्वयेन न्यूनं भवति^३ । पुन वृष-
मध्यात् सिंहमध्यपर्यन्तं प्रथमप्रकारेण^५ वृद्धिर्भवति । पुनः सिंहाद्वात् कन्यादि-
पर्यन्तं प्रकारद्वयेनापि न्यूनमस्ति । पुनः कन्यादेः प्रथमप्रकारेणाधिकं भवति ।
द्वितीयप्रकारेण न्यूनं स्यात्, यावत् द्वयं समानं भवति । सा समता तुलांते भवति ।
पुनरितो वृद्धिर्भवति । वृश्चिकादेः कुंभमध्यपर्यन्तं प्रकारद्वयेनाप्याधिक्यं भवति ।
पुनस्ततः^{११} द्वितीयप्रकारेण न्यूनता भवति । तस्मादनेन विचारे^{१२} तत्रैकखण्डं तादृ-
मस्ति । यत्र प्रकारद्वयेन न्यूनतैव भवति, तत् खण्डं कुंभमध्यात् तुलांतपर्यन्त-
मस्ति, द्वितीये चाधिक्यं भवति । तत् खण्डे^{१५} वृश्चिकादेः कुंभमध्यपर्यन्तमस्ति ।
तत्र प्रत्येकखण्डे परमन्तरं प्रथमप्रकारेण एतादृशं^{२०} ३।४० भवति । द्वितीयप्रका-

- (क) २. वृष for (वृष) ३. भवन्ति for (भवति)
४. वृष for (वृष)
५. प्रकारेणापचितं for (प्रकारेण वृद्धि)
६. भवति for (भवति)
७. + द्वितीय प्रकारेण वधिषणुर्भवति +
८. कमादि for (कन्यादि) ९. भवती for (भवति)
१०. तुल्यांते for (तुलांते)
११. पुनः स्ततः for (पुनस्ततः) १२. विचारेण for (विचारे) (ख)
१३. + खण्डद्वयमुत्पन्नं क्रान्तिवृत्तस्य +
१४. तत्रैक for (तत्रैक) १५. मस्तिः for (मस्ति)
१६. खंड for (खंड) १७. कुंभ for (कुभ) (ख)
१८-१९. तत् खण्डं for (तत्खण्डे)
२०. एतादृश for (एतादृशं)

- (ख) १. मीनादि for (मीनादे)
५. + अपचितं द्वितीय प्रकारेण +
१३. + खण्डद्वयमुत्पन्नं क्रान्तिवृत्तस्य +
१९. खंडं for (खंडे) २१. + मं +

रेणैतन्मितं ४।४० भवति । ततः कुंभमध्यात् तुलांतपर्यंतं^२ पंच पंचनेत्रा २५५
 शा भवन्ति विषुवांशाश्च २५०।१६ उभयोरन्तरं ४।४१ अस्मिन् खण्डे मध्यमोर्कः
 २५८।४२ । अस्य स्पष्टस्य चांतरं ३।४२ पुनर्वृश्चिकादे कुंभमध्यपर्यंतमंशाः १०५
 विषुवांशाश्च १०९।४१ उभयोरन्तरं ४।४१ । अस्य खण्डस्य मध्यमोर्कः १०१।१८
 स्पष्टांतरं च ३।४२ । तस्मादधिकं^{१२} दिनानां मध्यदिनापेक्षया परममन्तरं न्यून
 दिनानां च ८।३२ एतच्च अद्धं^{१५} होरातुल्यं होराष्टादशांशाधिकदिनानां न्यूना
 प्रक्षयाधिक्यं^{२३} एतद्विगुणं^{२३} तुल्यं भवति । एतदंतरत्यागेन सूर्यस्य भीमादि च
 स्वल्पमन्तरं पतति परं च चन्द्रे बह्वन्तरं षड्विंशत्कला पर्यंतं पतति ।

(क) १. २. कुतः for (ततः)

२. पर्यंत for (पर्यंत)

३. नेत्राः for (नेत्रा)

४. तुल्यांशा for (शा)

५. अंतरं for (न्तरं)

६. स्पष्टः २५५ स्य चांतरं for (स्पष्टस्य चांतरं)

७. वृश्चिकादेः for (वृश्चिकादे) (ख)

८. अत्र for (अस्य)

९. लुप्त

१०. + स्पष्टः १०।५।० +

११. उभयोरन्तरं for (स्पष्टांतरं)

१२. दधिकं for (दधिक)

१३. + न्यूनाधिक्यं +

१४-१५-१६. लुप्त

१५. होरा for (होरा)

१६. धिकं for (धिक)

२०. + जातं पुनरधिक + (ख)

२१. + न्यूनदिनापेक्षया +

२२. 'प्रक्षया' लुप्त

२३. गुण for (गुणं)

२४. भविष्यति for (भवति)

२५. + १६ ४६ +

२६. + ग्रहाणां + (ख)

(ख) ३. नेत्रां for (नेत्रा)

१७. ८।३३ for (८।३२)

१८. दशांशाधिकं for (दशांशाधिक)

२१. न्यूनदिनापेक्षयाधिक्यं for (न्यूनाप्रक्षयाधिक्यं)

अथ स्पष्टदिनेभ्यः मध्यदिनानयनं चेत् साध्यते । तदानेन प्रकारेण साधनीयं तथा स्पष्टदिनानामाद्यंतयोऽस्पष्टोऽर्कः कार्यः । मध्यमोपि स्पष्टस्य च विषुवांशाः कार्यः । पुनर्मध्यमस्पष्टविषुवंशयोरन्तरं च ग्राह्यं । एतदन्तरयोरन्तरं स्पष्टमध्यदिनयोरन्तरं भवति । एतदन्तरं स्पष्टदिने योज्यं, यदि विषुवांशांतरं मध्यमांतरादधिकं स्यात् । यद्यूनं तदा शोध्यं, तदा मध्यदिनानि स्युः मध्यदिनेभ्यः एते व'लोम्येन स्पष्टदिनानि स्युः । यथा बुध्नस्सरस्य प्रथमतारीके मध्याह्नसमये मध्यमोर्कः ११।०।४५ स्पष्टश्च ११।३।८ । अस्य विषुवांशाः ३३४।५९।३०।

इति तृतीयोऽध्यायः

—०००—

- (क) १. तयथा for (तथा) २. माद्यंतयोः for (माद्यंतयो) (ख)
 ३. 'कार्यं' लुप्त ४. +कार्यः विषुवांश +
 ५. वांशान् for (वांशाः) ६. कुर्यात् for (कार्याः)
 ७. मध्यमयोः for (मध्यम) ८. स्पष्टयो for (स्पष्ट)
 ९. मध्यमोपि for (विषुवांश) १०. रंतर for (रंतरं)
 ११. 'भवति' लुप्त १२. शोध्यं for (शोध्यं)
 १३. मध्यम for (मध्य) 'ख'
 १४. एतद्व'लोम्येन for (एते व'लोम्येन)
 १५. बुध्नस्सरस्य for (बुध्नस्सरस्य)
 १६. ११।२८ for (११।३।८)
 १७. +राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथकृते मुसिल्ले ।
 सिद्धांतसारे खलु कौस्तुभेस्मि अध्याय आगाद्विरति तृतीयः ॥ +
 १८-१९-२०. लुप्त

- (ख) ७. मध्यमयोरंतरं for (मध्यम)
 १४. एतद् for (एते)
 १५. बुध्नस्सरस्य for (बुध्नस्सरस्य)
 १७. +राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथकृते मुसिल्ले ।
 सिद्धांतसारे खलु कौस्तुभेस्मिन् अध्याय आगाद्विरति तृतीयः ॥ +

२ पृष्ठ खाली

सम्राट् जगन्नाथकृते
सिद्धान्तसार कौस्तुभे
चतुर्थोऽध्यायः

अथ चतुर्थोऽध्यायः प्रारम्भ्यते

अत्र एकादश प्रकरणानि नवक्षेत्राणि सन्ति । तत्र प्रथमं प्रकरणे चन्द्रस्य वेधो^१ निरूप्यते^२ । चन्द्रस्य गोलः भूमेः सकाशान्निकटोस्ति । तेन वेधितचन्द्रगणि-
तागतचन्द्रयोरन्तरं पतति । भूपृष्ठात् चन्द्रोपरिगतं दृक्सूत्रं भगोले यत्र लगति,
तत्र वेधितः चन्द्रस्थानं ज्ञेयं । एवं भूगर्भात् चन्द्रबिंबोपरिगतं सूत्रं भगोले यत्र
लग्नं तद्गणितागतचन्द्रस्थानं ज्ञेयं । चन्द्रगतिस्तु भूकेन्द्रादेव^३ ज्ञायते । गणितागत-
चन्द्रस्थानं खसस्तिकात्^४ सर्वदा निकटं भवति । वेधितस्थानं दूरे भवति । यदा
चन्द्रबिंबं^५ खस्वस्तिके भवति, तदा गणितागतवेधितयो^६ स्थानमेव भवति । अन्-
योऽयंदन्तरं तल्लंबनं भवति । वेधितगतिरपि गणितगते विलक्षणा भवति । एषां^७

(क) २. लुप्त

१. चतुर्थोऽध्यायः for (चतुर्थोऽध्यायः)

३. प्रकारणोते for (प्रकरणे) ४. वेधाः for (वेधो)

५. निरूप्यते for (निरूप्यते) ६. + चन्द्रस्य गतिज्ञायते +

७. विसर्गं लुप्त

८. निकटोस्ति for (निकटोस्ति)

१०. विसर्गं लुप्त ११. यत्र for (यत्र)

१२. एवं for (देव) १३. + ज्ञेयं +

१४. स्वस्तिकात् for (खसस्तिकात्)

१६. वेधितयोः for (वेधितयो) १७. + मेकमेक +

१८. + गणितागत स्पष्टचद्रे यथा भिन्तो भवतस्तथैव वेधिता गणितागतयो +

१९. गतिरपि for (गतिरपि) २०. 'गणितगते' लुप्त

२१. विलक्षणा for (विलक्षणा) २२. एषां for (एषां)

(ख) ६. पृष्ठात् for (पृष्ठात्)

१३. खस्वस्तिकात् for (खसस्तिकात्)

१५. बिम्बं for (बिंब) १७. मेकमेव for (मेव)

१८. 'वेधित' लुप्त

१९-२०-२१. "गतिरपि—भवति" लुप्त

२२. येषां for (एषां)

ग्रहाणामाकाशगोलाः अतिदूरतरा भवति । तेषां पृष्ठगर्भसूत्रयोरेक्यमिव भवति ।
अतस्तेषां लंबना भवतः, चन्द्रे लम्बनं महत् भवति, तेन सूर्यं ग्रहणस्य काले ।

अथ च ग्रासे चांतरं भवति । चन्द्रग्रहणस्य कालग्रासयोरन्तरं तन्न पतति ।
कुतः चन्द्रग्रहणं तु चन्द्रे सूर्यात् षड्राश्यंतरि सति भवति । अत्र पेक्षनास्ति चन्द्र
एव छायांतरगतो भवति । तस्मात् चन्द्रगतिज्ञानं वास्तवस्थानज्ञानेन भवति ।
दृक् स्थानज्ञानं न भवति । चास्तवस्थानमंगीकृतं, कुतः यतस्तत्र चन्द्र ग्रहणं न
सूर्यात् भाट्यांतरितमस्ति । पूर्ववेधेन सूर्यस्थानं निश्चितमस्ति । तस्मात् चन्द्र हन-
मपि ज्ञानं भविष्यति ।

(क) १. अतिदूरतराः for (अतिदूरतरा)

२. भवन्ति for (भवति) (ख) ३. तेषां for (तेषां) (ख)
४. अतस्तेषां for (अतस्तेषां) ५. भावः for (भवतः) (ख)
७. 'वा' लुप्त ८. न for (न्न)

९. राश्यंतरे for (राश्यंतरि) १०. + लम्बनापेक्षा +
११. + भू + १२. छायायां for (छायां)

१४. स्थानेन for (स्थानज्ञानेन) १५. 'न' लुप्त

१६. वास्तव for (चास्तव) (ख)

१८. + ज्ञानं सूर्यग्रहणेन नक्षत्रैश्च न भवति । कुतः चन्द्रस्य लम्बितत्वात् । तस्मात्
चन्द्रग्रहणं वास्तव स्थान +

२०. ग्रहणमध्यस्थानं for (ग्रहणं न सूर्यात्)

२१. वेधेन for (वेधेन) (ख) २२. स्थानमपि for (हनमपि) (ख)

२३. ज्ञातं for (ज्ञानं) (ख)

(ख) ६. महद्भवति for (महत् भवति)

८. रन्तरन्नपतति for (रंतरंतन्नपतति)

९. षड्राश्यंतरे for (षड्राश्यंतरि)

१०. दृष्टरपेक्षा for (पेक्षा)

१३. वास्तव for (वास्तव) १५. ज्ञानेन न for (ज्ञानेन न)

१७. + स्थानज्ञानं सूर्यग्रहणेन नक्षत्रैश्च न भवति । कुतः चन्द्रस्य लम्बितत्वात् ।
तस्मात् चन्द्रग्रहणं वास्तव +

१६-५. गृहणमध्यमस्थानं for (ग्रहणं न)

अथ द्वितीयं प्रकरणम्

तत्र चन्द्रभरणस्य कालज्ञानं निरूप्यते । चन्द्रस्य गतिद्विधोपलक्षिता । एका पूर्वापरान्तरा ग्रन्था याम्योत्तरा । तत्रापि पूर्वापरान्तरा स्पष्टगतिग्रन्थोत्तरगतिश्चैकरूपा न भवति । स्पष्टगतिः कुतस्त्वेकरूपा न लक्षिता, यतः क्रान्तिवृत्तस्य समानानि चापानि समान कालेन न भुनक्ति, प्रत्यंशमस्य गतिः न्यूनाधिकोपलक्षिता । याम्योत्तरगतावप्येकरूपत्वं न लक्षितं, यतः यस्मिन् स्थाने शरारम्भः । पुनस्तत् स्थाने शरारम्भः, पुनस्तत् स्थानं समानकालेन नैकं किंच क्रान्तिवृत्तस्य प्रत्यंशे प्रत्यंशे शरस्य न्यूनाधिक्यं याम्योत्तरत्वं च विलक्षणमुपलब्धं । तस्मादस्य स्पष्टगतिः पूर्वोक्तसूर्यगतेरानयनप्रकारद्वयैकतरप्रकारेण निश्चितं । अस्य गतेन्यूनाधिक्यं क्रान्तिवृत्तस्य सर्वेष्वंशेषु भवति । अपि चैकः प्रकारस्तस्य न्यूनाधिकगतिसाधनार्थमपेक्षितः द्वितीय प्रकारस्तु न्यूनाधिकरूप सर्वगत्यर्थमपेक्षितः ।

अथास्य शरगतिविमण्डलवकाति वृत्तसम्पातकल्पनया ज्ञायते । तदास्य

- (क) १. द्वितीय for (द्वितीयं) (ख)
 २. द्विविधोपलक्षिता for (द्विधोपलक्षिता)
 ३. + भवति + ४. 'पूर्वापरा' लुप्त
 ६. ग्राम्योत्तर for (ग्राम्योत्तर) ७. + पूर्वापर +
 ८. चापि एक for (गतावप्येक) ११. नैति for (नै) (ख)
 १२. प्रत्यंश for (प्रत्यंशे) १५. निश्चिता for (निश्चित)
 १६. + न भवति कुतः न्यूनाधिक रूपम् +
 १७. सर्वेष्वंशेषु for (सर्वेष्वंशेषु) १८. क्रान्ति for (वकाति) (ख)

- (ख) ५. गतिः for (गति)
 ६. स्थानं for (स्थाने)
 १०. "शरारम्भः—पुनस्तत्स्थानं" लुप्त
 १३. विसर्ग लुप्त १४. पूर्वोक्त for (पूर्वोक्त)
 १५. निश्चितं for (निश्चित) १६. न भवति कुतः +

शरस्य^१ न्यानाधिक्यं^२ परमात्मभावश्च^४ भवितुमर्हति^५ । पुनः^६ सम्पातश्चेत्तदा^७
क्रान्तिवृत्तस्य^८ सर्वांशेषु^९ सर्वे^{१०} शरप्रकारा^{११} भवितुमर्हति^{१२} । अस्य^{१३} न्यूनाधिकगति-
साधनार्थमुच्चनीचोच्चमुरी^{१४} कृतं^{१५} । नीचोच्चवृत्ते^{१६} या चन्द्र गतिः^{१७} सा मंद केन्द्र गति-
रित्यभिधीयते^{१८} यया गत्यास्य मन्दनीचोच्चवृत्तं^{१९} क्रान्तिवृत्तस्यैकं^{२०} परिवर्त्तनं^{२१} करोति^{२२} ।
सा मध्यमा गतिरित्युच्यते^{२३} । यद्वृत्ते^{२४} चन्द्रो भ्रमति^{२५}, क्रान्तिवृत्ते सम्पातं^{२६} करोति,
तस्य विमण्डलमितिसंज्ञास्ति^{२७} । तस्य सम्पातगते^{२८} पातगतिरितिसंज्ञास्ति^{२९} । यातगति-
मध्यमगत्योयोगः^{३०} शरकेन्द्रगतिर्भवति^{३१} । तस्मात्^{३२} प्रथमः^{३३} एता गतयः^{३४} ज्ञातव्या-
स्ततः^{३५} फल साधनं कर्तव्यं^{३६} । तत्र पूर्वाचार्यैः^{३७} चन्द्रगतिज्ञानार्थं तादृशकालस्यापेक्षा

- (क) १. शरः for (शरस्य) २-३-४-५-६. लुप्त
७. +परमदिग्व्यं प्राप्यते +
८. सम्पातश्चेत्तदा for (सम्पातश्चेत्तदा) (ख)
९. प्रकाराः for (प्रकारा) ११. साधनार्थं for (साधनार्थं)
१२. उच्च for (मुच्च) १३. नीचवृत्तम् for (नीचोच्च)
१४. उररीकृतं for (मुरीकृतं)
१५. नीचोच्चवृत्ते for (नीचोच्चवृत्ते) (ख)
१६. रित्यभिधीयते for (रित्यभिधीयते)
१७. +त+ १८. करिष्यति for (करोति)
१९. गतेः for (गते) (ख) २०. पात for (यात) (ख)
२१. प्रथमतः for (प्रथमः) (ख)
२२. एताः for (एता) २३. गतयः for (गतय) (ख)
२४. पूर्वाचार्यैः for (पूर्वाचार्यैः)

- (ख) २. न्यूनाधिक्यं for (न्यानाधिक्यं)
३-४. परमात्मभावश्च for (परमात्मभावश्च)
१०. मर्हति for (मर्हति)
१२-१३. १५मुच्चनीचमुरीकृतं for (मुच्चनीचोच्चमुरीकृतं)
१६. रित्यभिधीयते for (रित्यभिधीयते)
१७. +तत+

कृता यत्र यादृशी गतिर्यादृशं, शरच्च दृष्टः पुनस्तादृशी गतिस्तादृशः शरश्च यावत् कालेन दृश्यते, तत्कालस्य परिवर्त्त इति संज्ञा कृता ।

अथ चास्य मध्यमा गतिः केन्द्रगतिश्चैकरूपा नास्ति । किञ्च यस्मिन् राश्यंशे चन्द्र स्थितः, तत्र या स्पष्टगतिरूपलब्धा, पुनस्तस्मिन्नेवांशे चन्द्रस्य वेधेन सा गतिर्नपि लब्धा, तेनेदं ज्ञातं मध्यमगतिभगणकालात् केन्द्रगतिभगणकालो-
धिकोस्ति । तस्मात् मध्यमभगणकेन्द्रभगणाश्च पूर्णभगणाः मध्यमस्य च पूर्ण-
भगणा किञ्चिच्चापाधिकाश्चोपलब्धाः ।

अथ यत्र केन्द्रं ^{१०}धं (भ) गणा ^{११}पूर्णरूपलब्धा चन्द्रस्य च ^{१२}पूर्णभगणो किञ्च सावयवा पुनस्तादृशा एव यावता कालेन ^{१३}भवन्ति । एतादृशे समाने काले पूर्वं यस्मिन् ^{१४}मन्द्रेकेन्द्रराश्यंशे यादृशी गतिः ^{१५}पूर्वमस्ति, तादृशश्चन्द्रस्तादृशी गति-
स्तादृशकाले भविष्यति । तादृशाः ^{१६}कालश्चन्द्रग्रहणं विना न हस्तगता भवन्ति ।

- (क) १. यादृशः for (यादृशं) (ख) २. शरश्च for (शरच्च) (ख)
३. यावता for (यावत्) (ख) ४. इतिश्चैक for (गतिश्चैक)
५. स्पष्टा for (स्पष्ट) (ख) ६. नोपलब्धा for (नेपिलब्धा) (ख)
७. भगणाः for (भगण)
८. यस्मिन् काले समानाः भवति । सकालोऽस्माभिर्नोपलब्धः परच्च केन्द्रस्य
+ (ख)
१०. 'ध' लुप्ता ११. भगणाः for (भगणा)
१२. पूर्णाः for (पूर्णा)
१३. उपलब्धा for (रूपलब्धा)
१४-१५. 'पूर्ण'—किञ्चि' लुप्त (ख)
१६. +ते कालाः समाना एव उपलब्धाः +
१७. मन्द for (मन्द) (ख) १८. गतिः for (गति) (ख)
१९. कालाश्चन्द्र for (कालश्चन्द्र) (ख)

- (ख) ७. भगणा for (भगण) ८. पूर्णभगणा for (पूर्णभगणा)
१६. +ते कालाः समाना एव भवन्ति +
२०. गृहणं for (ग्रहणं)

यतश्चन्द्र ग्रहणे स्पष्टचन्द्रज्ञानं भवति । तेषु ग्रहणेषु चन्द्रमासाः पूर्णा भवन्ति ।
 अत एव पूर्वाचार्यैस्तादृशानां ग्रहणानां अपेक्षा कृता । ये च समानांतरकाला
 भवन्ति । यदि च एतादृशा ग्रहणा लभ्यन्ते येष्वन्तरकालाः स नो भवति । आसौपि
 स्पर्शमोक्षादि दिगपि समाना चेत्तदादिषु शरकेन्द्र गतिर्यथाऽपि समाना भवन्ति ।
 यस्मिं विमंडलस्य राश्यंशे चन्द्रः पूर्वमस्ति, तस्मिन्नेव राश्यंशे पुनर्भविष्यति ।
 तादृशः कालः पूर्वाचार्यैः दिन त्रिंशदधिकं पंचाष्ट पंचतुर्मित ६५८५१३ उपलब्धः
 तेषु दिनेषु चन्द्रमासाः २२३ मन्द केन्द्र भगणाश्च २३६ शरकेन्द्रभगणाः २४२
 मध्यभगणाश्च २४१ सूर्योष्टादश परिवर्त्तद्याचता चापेन चलित भ्रावताधिकाः
 ज्ञच्च पंचत्वारिंशत्कलाधिक दशांशमितमस्ति । एवं मध्यमभगणाः २४१।१०।४०

(क) १. चन्द्र ग्रहणे for (चन्द्र ग्रहणे)

४. +पेक्षा कृता +

५. ए for (ये)

६. समानन्तर for (समानांतर)

७. भवति for (भवन्ति)

८. येतादृशा for (एतादृशा)

९. कालः for (कालाः)

१०. समानो for (समो) (ख)

११. तेषु for (दिषु) (ख)

१२. पर्यायाऽपि for (यथाऽपि)

१३. यस्मिन् for (यस्मिं)

१४. त्र्यंशधिक for (त्रिंशदधिक) (ख)

१५. इतः for (मित)

१७. भगणाश्च for (भगणाः)

१८. २४ for (२४२)

१९-२०. लुप्त

२१. सूर्योष्टादश १८ for (सूर्योष्टादश) (ख)

२२. द्यावता for (द्याचता) (ख)

२३. स्तावता for (भ्रावता) (ख)

२४. तावच्चापं for (ज्ञच्चपं)

२५. दशांश for (दशांश) (ख)

२६. 'म' लुप्त

(ख) २. ग्रहणेषु for (ग्रहणेषु)

३. ग्रहणानां for (ग्रहणानां)

१२. पर्यायाऽपि for (यथाऽपि)

१६. ६५८५ उपलब्धः for (६५८५१३ उपलब्धः)

२४. तच्चापं २२३१८६ for (ज्ञच्चपं)

कुतः यतश्चन्द्रमासा सूर्यभगणाः अधिकचापं चैषामैक्यतो दिनेषु चन्द्रगतिः
यतश्च प्रतिमासे स्वभगभोगात् सूर्यस्य मासगति तुल्येनाधिको गच्छति ।

अथ च तृतीयांशसाधनार्थं सर्वे त्रिघ्नाः कृताः । एवं जाताः दिनानि
११२ चन्द्रमासा ६६६ मन्दकेन्द्रभगणाः ७१७ शरकेन्द्रभगणाश्च ७२६ मध्यम-
चन्द्रभगणाश्च सूर्यस्य चतुष्पंचाशत् भगणाः यावानधिकश्चलितः । तच्चापेना-
धिकाः च मध्यमाः ७२३।३२ ।

अथ च अर्वखसेनकिल्दानीसंज्ञकस्य आचार्यस्य वेधात्स्ववेधपर्यन्तं यो
नगितः कालः, स चांशुद्धः सकालशुद्धश्चेतावान् १२६००७ होरा १ अस्मिन्

(क) १. भगणाधिक for (भगणाः अधिक)

२. चैषामैक्य for (चैषामैक्यतो)

३. तेषु for (तो)

४. चन्द्रः for (च) (ख)

५. भगण for (स्वभग)

६. सूर्यमासगति तुल्ये for (सूर्यस्य मासगति तुल्ये)

८. गच्छति for (गच्छति)

९. विसर्गं लुप्त

१०. + ताः +

१२. १८७५६ for (१६७५६)

१३. भगणा for (भगणः)

१४. नाधिका for (नाधिकाः)

१५. चन्द्र for (चं)

चं०रा०ग्रं०

१६. ७२३।१।२ for (७२३।३२)

१७. अर्वखं सेन for (अर्वखं सेन)

१८. विसर्गं लुप्त

१९. + अनीतः +

२०. + इति अर्वखंसेन कथितं +

२१. 'सकाल' लुप्त

२२. + दिनानि +

(ख) २-३. चैषामैक्यतोनु for (चैषामैक्यतो)

६. सूर्यमासस्य for (सूर्यस्य मास)

७. तुल्येनाधिको for (तुल्येनाधिको)

११. विसर्गं लुप्त

१६. ७२३।१।२३२ for (७२३।३२)

चन्द्रमाः ४२६७ मन्द कन्द्रभगणाः ४५७३ मध्यमभगणाः ४६१२ द्वाविंशति कलादि-
कांश त्रयेणोनाः ४६१२।३।२२। तत्रैकचान्द्रमासा दिनानि २६।३।१।५०।८।६।२०।१२
एतावता कालेन यानि ग्रहणानि भवन्ति । तेषां ग्रासस्त्वैकरूपो न भवति । अतः
एवोदितः अत्रशरकेन्द्रभगणाः पूर्णा न जाताः ।

अथ च यदि ग्रहणाद् ग्रहणपर्यन्तकाले समानो न गृह्यते, चेत्तदा चंद्र
मासमंदमकेन्द्रभगणाः अल्पेनैव कालेन पूर्णा भवन्ति । कुतः यतः चंद्रमासमंदकेन्द्र
भगणाश्च सप्तदशभुक्ताः शुध्यन्ते । ते सप्तदश भक्ताः जाताः चंद्र मास २५१ मं

१. चन्द्रमासाः for (चन्द्रमाः)
(क) २. भगणाः for (भगणाः) (ख)
३. द्वाविंशति कलाधिकांश त्रयेणोनाः for (द्वाविंशति कलाधिकांश त्रयेणोनाः)
६. मांस for (मासा) ८. ये for (यानि)
९. ग्रहणे for (ग्रहणानि) १०. स्तः for (भवन्ति)
११. तयो for (तेषां) १२. ग्रासस् for (ग्रासस्)
१३. 'उदितः' लुप्त १४. 'अत्र' लुप्त
१५. 'केन्द्र' लुप्त १६. पर्यंत for (पर्यंत)
१७. कालो for (काले) १८. 'समानो' लुप्त
१९. गृह्यते for (गृह्यते) (ख)
२०. 'म' लुप्त, 'मंदम' के अन्तिम 'म' का लोप (ख)
२२. पूर्णाः for (पूर्णाः) २३. मासा for (मास)
२४. भक्ताः for (भुक्ताः) (ख) २५. मासः for (मास)
(ख) ३. द्वाविंशति for (द्वाविंशति)
६. कलाधिकांश for (कलाधिकांश)
५. त्रयेणोनाः for (त्रयेणोना)
६. चान्द्रमास दिनानि for (चान्द्रमासा दिनानि)
७. २ for (१२)
१३. एवोदित for (एवोदितः) १७. काल for (काले)
२१. अल्पेनैव for (अल्पेनैव)
२३. चन्द्रमासाः for (चन्द्रमास)

केन्द्र भगणां ६६ दिनानि ७४१२११०१४४ मध्यभगणा २७१३११५१२६ सूर्यभगणाः
 २०१३११५१२६ पुनरवरखसेन मन्दकेन्द्रभगणानां कालं प्रसाध्य शरकेन्द्र भगणकाल
 न वालग्रहणैः कालदिक् ग्रासं समसाधितः । तेन इदमुक्तं अष्टेषु वेदपंचतुल्यचन्द्र-
 मासैः ५४५८ त्रियुग्मं नव पंच ५६२३ मिताः शरकेन्द्र भगणा भवन्ति । एतादृशी री-
 तिश्चंद्रगतिसाधने पूर्वाचार्याणामस्ति । इयं च कठिनतरास्ति । कुतः ग्रहणानां अन्तर-
 कालसाम्येन चन्द्रभगणाः पूर्णानि भवन्ति । सूर्यस्य ग्रहणाद्यंतयोः गतिसाम्येन विना
 चंद्रगतिसाम्यं च भवति । पुनरपि चन्द्रगतिसमानत्वेन मन्दकेन्द्रभगणानां पूर्णत्वं

- (क) १. भगणाः for (भगणा) २. २६६ for (६६)
 ४. भगणाः for (भगणा)
 ५. पुनरवरखसेन for (पुनरवरखसेन)
 ६. मन्द for (मन्द) ७. प्रसाध्य for (प्रसाध्य)
 ८. कालस्तु उक्तप्रकारे for (काल न)
 ९. प्राचीननवीनग्रहणैः for (वालग्रहणैः)
 १०. समकालदिक्ग्रासैः for (कालदिक्ग्रासैः) (ख)
 ११. 'सम' लुप्त (ख) १२. +च+ (ख)
 १३. इदमुक्तं for (इदमुक्तं) (ख)
 १४. चान्द्रमासैः for (चन्द्रमासैः)
 १५. त्रियुग्म for (त्रियुग्मं) १६. विसर्गलुप्त
 १७. भगणाः for भगणा १७. मस्तिः for (मस्ति)
 १८. कठिनं for (कठिन)
 २०. न भवन्ति for (न भवति) (ख)
 २३. आद्यंतयोः for (द्यंतयोः) २२. वक्ष्यमाणविनाग्रहणानां for (ग्रहणा)
 २४. 'गति' लुप्त २५. विधिना for (विना)
 २६. 'चन्द्र' लुप्त २७. अ for (च)

(ख) ३. ७४१२११०१४४ for (७४१२११०१४४)

११. + उक्तप्रकारेण च +

८. कालस्तु for (काल)

९. प्राचीननवीन for (नवाल)

२८. चन्द्रगतेः for (चन्द्रगति)

२१. "सूर्यस्य — च भवति" लुप्त

न भवति । यदा चन्द्रो^३ सूर्यसंस्थायाः विलोमसंस्थश्चेत्तदा भवति । तां^३ संस्थाः सूर्यो चन्द्रे च अति क्लिष्टेनापि हस्तगता न भवति ।

अथ सूर्यसंस्थानो निरूप्यते

यदि सूर्यस्य मन्दफलं तत् कालाद्यन्तयो^{१२} समन्तं^{१३} चेत्तदा सूर्यस्पष्टगतिः समाना न भविष्यति । यथा प्रथमकालादौ मध्यम सूर्यः मीने परमफलस्थले च भवति । तत् कालांते च कन्यायां परमफलस्थानस्थः यदा भवति ।

अथ द्वितीयकाले पूर्वोक्तं^{१६} विलोमस्थो यदा भवति तदा सूर्यस्य स्पष्टगतिः प्रथमकाले भगणां भोगानन्तरं द्विगुणफलन्यूनेन भागाद्ध न तुल्या भविष्यति । द्वितीयकाले च द्विगुणां फलाधिका भगणा द्व न तु भविष्यति । तदा या चन्द्रगतिः सूर्यस्थानात्

- (क) २. चन्द्रः for (चन्द्रो) १. 'न' लुप्त
 ३. ताः for (ता) (ख) ४. न for (स्त)
 ५. प्राप्यं for (गता) ६-७. (लुप्त)
 ८-९-१०-११. लुप्त ११. तत् for (यदि)
 १२. कालाद्यन्तयोः for (तत्कालाद्यन्तयो) (ख)
 १३. न for (न्त) १४. १५-१६. लुप्त
 १७. चेद्भवति for (च भवति)
 १८. कन्यायां for (कन्यायां)
 १९. पूर्वोक्त for (पूर्वोक्त) २०. भगणा for (भगणां)
 २१. भोगाद् for (भोगानन्तरं) २२. भगणाद्धेन for (भागाद्धेन)
 २३. + भगणाद्धा + २४. द्विगुण फलतुल्या for (द्विगुणां फला)
 २५. अधिका for (धिका)
 २६-२७. लुप्त २८. तथा for (तदा)
 २९. ध्रुवकात् +

(ख) १०. संस्थानानि for (संस्थानो)

१३. समन्त for (समन्त) १७. चेद्भवति for (च भवति)
 २४. द्विगुण for (द्विगुणां)
 २७. तुल्यो for (तु)

ग्रहणेषु जायते, साध्येतादृश्येव भवति । तस्मात् सूर्यस्य तत्कालाद्यंतयो^२ फलाभावत्वं^३ वा^४भमानफलत्वं भवति । तदेदमुपपन्नं स्यात् । तदा भावस्य स्वरूपद्वयं तत्रैकं भगण-पूर्णलक्षणं द्वितीयं तु भगणोपरि यानि समानानि चापानि^५ वृत्ताद्ध^६ रूपाणि भवन्ति । सूर्यश्च^७ आद्यंते उच्चनीचस्थितो भवति । पुनः समानफलस्यापि स्वरूपद्वयं तत्रैक-स्मिन् रूपे तत्कालानामादौ यस्मिन् अंशे^८ स्थितः^९ तस्मिन्नेवांशे पुनरन्यकालादौ तेषामेव कालानामंते यस्मिन् मन्शे^{१०} स्थितः पुनस्तस्मिन्नेवांशे भवति । तदा प्रथम प्रकारोक्तं संभवति । द्वितीये तु प्रथमकालादौ उच्चात् नीचाद्वा एक दिश्येकांतर-स्थश्चेत् पुनस्तत्कालांते उच्चानीचाद्वा^{११} द्वितीयदिशि पूर्वान्तरतुल्यश्चेत्^{१२} तदा द्वितीय प्रकारोक्तं भवति ।

(क) २. अंतयोः for (अंतयो) (ख) ४. वासमान for (वाभमान) (ख)

५. तदभावस्य for (तदाभावस्य) (ख)

७. सूर्याणि for (रूपाणि) ८. सूर्यस्य for (सूर्यश्च)

१२. यस्मिन्नंशे for (यस्मिन्मंशे) (ख)

१३. पुनरन्ते for (पुनस्तस्मिन्)

१४. 'प्रथम' लुप्त

१६. दिश्येकांतरस्थश्चेत् for (दिश्येकान्तरस्थश्चेत्)

१७. उच्चे वा for (उच्चा) (ख)

१८. नीचे वा for (नीचाद्वा) (ख)

१९. + भवति चेत् प्रथम कालांत एव द्वितीयकालादिश्चेत् द्वितीय कालांते उच्चा नीचाद्वा + (ख)

२१. मदा for (तदा)

(ख) १. ग्रहणेषु for (ग्रहणेषु)

३. कलाभावत्वं for (फलाभावत्वं)

६. + यानि +

८. अंशे for (अंशे)

१०. स्थितं for (स्थितः)

११. + अपेक्षितः +

१५. नीच्चाद्वा for (नीच्चाद्वा)

२०. तुल्यश्चेत् for (तुल्यश्चेत्)

अथ चन्द्र गतिः एतैः प्रकारैः चन्द्रगति एतेषु सूर्यमन्दफलादिव शादन्तरं युक्ता न भविष्यति । समानभावित्वेन तस्य मन्दकेन्द्रभगणा पूर्णा न भवन्ति । कुतः कदाचिदेवं स्यात्, तत् कालानामाद्यन्तयोः चन्द्रमन्दफलाभावश्चेत् वा सूर्यप्रकारोक्त प्रकारत्वेन एकरूपश्चेत्, तेच्च त्रयो प्रकारा यथा आदावधिकगतिश्चेत् नीचोच्च वृत्ते नीचस्यश्चेत् अते च न्यूनगतौ उच्चासन्नस्थश्चेत् द्वितीयकाले च एतद्वै लोम्यस्यश्चेत् ।

अथ द्वितीये च कालानामादौ एकरूपगतिस्थश्चेत्, तेषामन्ते च एकरूपान्य- गतिस्थश्चेत् तदा नीचोच्चवृत्तांशा आद्या एकरूपां अंत्याश्चैकरूपा भवन्ति, तदा द्वितीयोक्तं भवति । तृतीये च प्रथमकालादौ द्वितीयकालांते च अधिकगतेन्यूनगतेर्वा दिग्द्वये एकरूपांतरस्थश्चेत् पुनः प्रथमकालांते द्वितीयकालादौ अधिकगती वा स्थितश्चेत् तदा एतेषु प्रकारेषु चन्द्रमन्दकेन्द्रभगणा पूर्णा इव दृश्यते, परंच

- (क) १-२-३. लुप्त ५+कालेषु +
 ६+चन्द्रगतिर्+ ७+चन्द्रगतेः +
 ८. भगणाः for (भगणा) ९+एव +
 १०. प्रकारैक रूपश्चेत् for (प्रकारत्वेन एकरूपश्चेत्)
 ११. ते च for (तेच्च) (ख) १२. त्रयः for (त्रयो)
 १३. वृत्त for (वृत्ते)
 १४. नीचस्यश्चेत् for (नीचस्यश्चेत्)
 १५. चन्द्रश्चेत् for (श्चेत्) /
 १६. एतद्वै लोमस्यः for (एतद्वै लोमस्यश्)
 १४. 'चेत्' लुप्त
 १८. रूपा for (एक रूपां) (ख) १९. द्वितीये for (द्वितीय)
 २०. भगणाः for (भगणा) (ख) २१. दृश्यते for (दृश्यते) (ख)

- (ख) ३. गतेः for (गतिः) ४. चन्द्रगतिः for (चन्द्रगति)
 १६-१७. लोम्यस्यश्चेत् for (लोम्यस्यश्चेत्)

पूर्णं न जाता, तस्मात् पूर्वोक्तकालेष्वेते प्रकाशः न भवति । अपि च न्यूनगतेः
रा दा स्यात्, अधिका गतिवतेन स्यात् । द्वितीय काले चादिरधिकगतेः स्यात् ।
अन्तश्च न्यूनगते न भवति चेत् द्वितीयं च मध्ये गतेरादि द्वितीये द्वितीयदिशि
मध्यगतिश्चेत् तदैतत्प्रकारद्वये मन्दकेन्द्रभगणाः पूर्णा न चेत् तदा चन्द्रगतेरन्तरं
फलैः प्रकटीभविष्यति ।

अथ च यदि अधिक चापं राशि त्रयमितं नवराशिमितं चात्तरांतरद्विगुण-
परमफलतुल्यं भविष्यति ।

अथ द्वितीय प्रकारे यदि षड्राशितुल्यं तदांतरं चतुर्गुणपरमफलं तुल्यं
स्यात् । एवं प्रकारद्वयेपि चन्द्रगतिकालद्वयेपि स्तदैव तुल्या भविष्यति, यदा मन्द-

(क) १. पूर्णा for (पूर्णं)

३. प्रकाराः for (प्रकाशः) (ख)

४. भवन्ति for (भवति) (ख) ५. चैवं for (च)

६. विसर्गं लुप्त

७. रादिः स्यात् for (रादा स्यात्)

८-९-१०-११. लुप्त

१२. वादि for (चादि)

१३. गते for (गतेः)

१४. द्वितीये for (द्वितीयं) (ख)

१५. मध्यगतेः स्यात् for (मध्येगते) १६. + मध्यगतेः स्यात् +

१७. द्वितीयकाले for (द्वितीये)

१८. नवरात्रिमितं for (नवराशिमितं)

२०. वा for (चा) (ख)

२१. तदांतरं for (तरांतरं)

२२. यदि for (दि)

२३. फल for (फलं) (ख)

२५. 'पिस्' लुप्त

(ख) २. जाताः for (जाता)

६. न्यूनागति रादे स्यात् for (न्यूनगतेः रादा स्यात्)

८. अधिका for (अधिका)

१०. रन्तेन for (वतेन)

१८. रन्तरं for (रन्तरं)

३४. गति for (गति)

२६. तदैव for (स्तदैव)

केन्द्र^१भगणाः समा^२नाः भविष्यन्ति । अनेनैव प्रकारेण^३ अवर्खसेन तादृशं कालद्वयं^४ गृहीतं यत्रैककालादौ चन्द्रोधिकगतावास्ति^५ । अन्ते च न्यूनगतौ नास्ति^६तः द्वितीय कालौ न्यूनगतौ स्थितः । अन्ते चाधिक गतौ नास्ति^७ । यदन्तरं च सूर्यफलात् भवति । तदन्तरं तत्र स्वल्पं तदपि तेन साधितं । एतत्कयने स्माकमिदं प्रयोजनं^{१०} मदुक्तं^{११} विशेषो विना पूर्वाचार्योक्तं^{१२} न विदितो भवति ।

अथ च^{१४} वर्खसेन चान्द्रमासाः ये कथितास्ते शुद्धाः परं च चन्द्रमन्दकेन्द्रघ्न-^{१७}केन्द्रभगणाः शुद्धा न जाताः । मया च^{१५} वक्ष्यमाणप्रकारेण^{१६} शुद्धाः साधिताः ।

इति द्वितीय प्रकरणं समाप्तम्

(क) १. केन्द्र for (केन्द्र)

३. भविष्यति for (भविष्यन्ति) ४. ग्रहीतं for (गृहीतं)

४. गतावस्ति for (गतावास्ति) (ख)

६. न स्थितः for (नास्थितः) (ख)

७. कालादौ for (कालौ)

८. न स्थितः for (नास्ति) (ख)

९. तत्कयनेऽस्माक for (एतत्कयनेऽस्माक)

१०. मदुक्तं for (मदुक्तं) (ख)

११. विशेषं for (विशेषो)

१२. 'न' लुप्त

१३. +न+ (ख)

१४. वा for (च) (ख)

१५. वर्खसेन for (वरखसेन)

१६. 'घ्न' लुप्त

१७. 'केन्द्र' लुप्त

१८. मया for (मया)

१९. वक्षमाण for (वक्ष्यमाण)

(ख) ३. कारेण for (प्रकारेण)

७. कालादौ for (कालौ)

९. एतत्कयने for (एतत्कयने)

११. विशेषो विदितो for (विशेषो)

१६. 'केन्द्रघ्न' लुप्त

अथ तृतीय प्रकरणम्

तत्र चन्द्रगतयो निरूप्यन्ते । तत्रैकचन्द्रमासे सूर्यगतिरेकस्मिन् भगरो-
 योज्यते । तदैकचन्द्रमासमध्यमगतिर्जायते । सा च चान्द्रमाससंख्यया भाज्यते ।
 चेतदैक दिनजा गतिर्जायते । सा चैतावती जाता १३।१०।३४।५८।३३।३०।३०
 अंशादिका । पुनर्मन्दकेन्द्रभगणाः २६६ षष्ठ्यधिकशतत्रय ३६० गुणिताः ९६८४०
 चन्द्रमास २।५१ दिने ७४।१२।१०।४४ भक्ते लब्ध्वा दिसजा मन्दकेन्द्रगतिः सा
 चैतावत्यंशादि १३।३।५३।५६।२९।३८।३८ । पुनः शरकेन्द्रभगणाः ५६६३ षष्ठ्या-
 धिकशतत्रययघ्ना २१।३२।२८० । चन्द्रमास ५।४।५८ दिनेः १६४।७७।५८।५८।
 ३।२० भक्ते लब्ध्वैकदिनजा शरकेन्द्रगतिः अंशादि १३।१३।४५।३६।४०।१७।१६ ।

- (क) १. + एक चान्द्र मासे + २. तदैव for (तदैक)
 ३. चान्द्रमास for (चन्द्रमास) ४. संख्याया for (संख्यया)
 ५. चेत् for (चेतदैक) ६. चैतावन्ती for (चैतावती)
 ७. ५८ for (५८)
 ८. पुनः for (पुन) ९. + चन्द्र +
 १०. मन्द for (मंद) ११. विसर्गं लुप्त
 १२. २५१ for (२।५१) १३. + ७।३।४।३७ +
 १४. भक्ते लब्ध्वैक दिवसजा for (भक्ते लब्ध्वा दिसजा)
 १५. गति for (गति)
 १६. ३ for (१३)
 १७. विसर्गं लुप्त १८. ५६।२३ for (५६६३)
 १९. षष्ठ्यधिक for (षष्ठ्याधिक) (ख)
 २०. त्रयेण for (त्रय) २१. गुणयित्वा for (यघ्ना)
 २२. ५४५८ for (५।४।५८) २३. भक्ते for (भक्ते)
 २४. लब्ध्वैक for (लब्ध्वैक)

- (ख) १६. १३।०३।३५।५६।२९।३८।३८ for (१३।३।५३।५६।२९।३८।३८)
 १८. ५६२३ for (५६६३)
 २०-२१. शतत्रययघ्ना for (शतत्रययघ्ना)

अथ च वक्ष्यमाणप्रदुक्तप्रकारेण या मध्यमगतिनिष्काशिता वत्येव जाता या च मन्द केन्द्रगतिमंदुक्त प्रकारेण जाता । सा चैतन्मन्दकेन्द्रगतेः किञ्चिन्मूना जाता । सा च मन्द केन्द्रगतिरेतावती जाता १३।३।५३।५६।१७।५१।५६ । शर-केन्द्रगतिरपि यदुक्तप्रकारेण शरकेन्द्रगतेरधिका जाता १३।१३।४५।३६।४८।५६।३७ । पुनश्चन्द्रमध्यगतिसूर्यमध्यमगत्योरन्तरं गृहीतं मंशादि १२।११।२६।११।२०।१७।५६ । मया च एतासां गतीनां सारणी कृत्वा कोष्ठेषु लिखिताः ।

इति तृतीय प्रकरणं समाप्तम्

अथ चतुर्थ प्रकरणम्

तत्र सारणी कोष्ठका स्थाप्यन्ते ।

(क) १. मदुक्त for (प्रदुक्त) (ख) २. + संता + (ख)

४. मदुक्त for (यदुक्त) (ख)

६. गृहीत for (गृहीतं)

(ख) ३. किञ्चिन्मूना for (किञ्चिन्मूना)

५. मध्यगतिः for (मध्यगति)

७. सारणी for (सारणी)

८. कोष्ठेषु for (कोष्ठेषु)

क.

चन्द्रमध्यगतिः

वर्ष

१८	५	१८	४६	१२	६	६	४५	
३६	११	७	३६	२४	१८	१६	३०	चन्द्रमध्य गतिः
५४	४	२६	२६	३६	२७	२६	१५	चन्द्रमध्य गतिः
७२	१०	११	१६	२८	३६	५६	०	
९०	४	४	४	२७	४५	४८	४५	
१०८	६	२२	५६	१२	५४	५८	३०	
१२६	३	११	४६	५	४	८	१५	
१४४	६	०	३८	५७	१३	१८	०	
१६२	२	१६	२८	४६	२२	२७	४५	
१८०	८	८	१८	४१	३१	३७	३०	
१९८	१	२७	८	३७	४	४७	४७	
२१६	७	१५	५८	२५	४६	५७	०	
२३४	१	४	४८	५७	५६	६	४५	
२४२	६	२३	३८	१०	८	१६	३०	
२७०	०	१२	२८	२	१७	२६	१५	
२८८	६	१	१७	५६	२६	३६	०	
३०६	७	२०	७	४६	३५	४५	४५	
३२४	५	८	५७	३८	१४	५५	३०	
३४२	१०	२७	४७	३०	५४	५	१५	
३६०	४	१६	३७	२३	३	१५	०	
३७८	१०	५	२६	१५	१२	२४	१५	
३९६	३	२५	१६	२	२१	३४	३०	
४१४	६	१३	६	५६	३०	१८	४५	
४३२	३	१	५६	५१	३६	५४	०	

क

वर्ष

चन्द्रमध्यगतिः

४५०	८	२०	४६	४३	४६	३	४५	चन्द्रमध्य गतिः चन्द्रमध्य गतिः
४६८	२	६	३६	३५	५८	१३	३०	
४८६	७	२८	२६	४८	७	२३	१५	
५०४	१	१७	१६	२०	३६	३३	०	
५२२	७	६	६	१२	३५	४२	४५	
५४०	४	२४	५६	४	३४	५२	३०	
५५८	६	१३	४५	५६	४४	२	१५	
५७६	०	२	३५	३५	५३	१३	०	
५९४	५	३१	२५	२५	२	२१	४५	
६१२	११	१०	१५	३३	११	५	३०	
६३०	४	६	५	२५	२०	४१	१५	
६४८	१०	१७	५५	१७	३७	५१	०	
६६६	१०	६	४५	६	३६	०	४५	
६८४	६	२५	३५	१	४८	१०	३०	
७०२	३	२४	२४	५३	५२	२०	१५	
७२०	६	३	१४	४६	६	३०	०	
७३८	२	२२	४	३८	१५	३६	४५	
७५६	८	१०	५४	३०	२४	४६	३०	
७७४	१	२६	४४	२२	३३	३६	१६	
७९२	७	४३	३४	१४	४३	४१	०	
८१०	१	६	२४	६	५२	१८	४५	
८२८	२	१४	४८	४३	४४	३७	३०	

ख								
चन्द्रमन्द केन्द्रगतिः								
वर्ष								
१८	५	६	५	५४	३६	२२	१०	३०
३४	१०	१२	१२	२६	१२	४४	२१	०
५४	३	२७	४८	४३	४६	६	३१	३०
	८	२७	४५	१८	२५	२८	४२	०
	३	४	४१	१३	१	५०	५३	३०
	७	११	३७	२७	३८	१३	३	०
	०	१८	२३	४२	१४	२५	१३	३०
	५	२०	२६	५६	५७	५७	२४	०
	०	२	२६	११	२७	१६	३४	३०
	४	६	२२	२६	३	४१	४५	०
	६	१८	१८	४०	४०	३	५५	३०
	२	२३	१४	५५	१६	२६	६	०
	८	०	११	६	५२	४८	१६	३०
	१	७	७	२४	२६	१०	२७	०
	६	१४	३	३६	५	३२	३७	३०
	२१	२०	५६	५३	४१	५४	४८	०
	४	२७	५६	५	१८	३६	५८	३०
	१०	७	२२	२२	५४	३६	६	०
	३	१०	४८	३७	३१	१	१६	३०
	८	०	४५	५२	७	२३	३०	०
	१	२५	४१	८	४३	४५	४०	३०
	७	२	३७	११	२०	७	११	०
	५	६	२३	३५	५६	३०	१	३०
	०	३६	२६	५०	३२	५२	१२	०

ख

वर्ष

चन्द्रमन्द केन्द्रगतिः

१०	२३	२६	५	६	१४	२२	३०
४	०	२२	१६	४५	१६	३३	०
६	७	१८	३४	२१	१८	४३	३०
२	१४	१४	१८	५८	२०	५४	०
४	२१	११	३	३४	४३	४	३०
०	२८	७	८	११	५	१५	०
६	५	३	३२	४७	२७	५	३०
११	११	५६	४७	२३	४६	३६	०
५	१८	५६	२	०	४१	४६	३०
६	२५	५२	३६	३६	३६	५७	०
३	२	४८	३०	५६	५६	७	३०
८	७	४४	४५	१८	१८	१८	०
१	३६	४१	०	२५	४०	२८	३०
१	२७	३७	१५	२	२	३६	०
०	०	३३	२६	३८	२८	४६	३०
५	७	२६	४२	१४	४७	०	०
१०	१४	२५	१०	११	६	११	३०
३	२१	२२	१३	२७	२१	२१	०
८	२८	१८	२८	३	४३	३१	३०
२	५	१४	४२	४०	१५	४२	०
७	१२	१०	५७	३६	३७	५२	३०
२	२४	२१	५४	३३	१५	४५	०

क

वर्ष

मध्यचन्द्र मध्यसूर्ययोरन्तरगति

१८	५	२३	१२	२६	३२	४६	१०	३०	चन्द्रमध्य सू० रंत०
३६	११	१६	२४	५६	५	३८	२१	०	
५४	५	६	३७	४६	३८	१७	३१	३०	मध्यम
११	२	४६	४६	११	१६	४२		०	मध्यम
४	२६	२	१२	४४	५	५३	३०	चन्द्रमध्यसूर्ययोरन्तरगतिः	
१०	१६	१४	३६	१६	५५	३	०		
४	१२	२७	५	४६	१४	१३	३०		
१०	५	३६	३२	२२	१३	२४	०		
३	२८	५१	५८	५५	२२	३४	३०		
६	२२	४	२५	२६	४१	४५	०		
३	१५	१६	५२	१	०	५५	३०		
६	८	२६	१८	३३	५०	६	०		
३	१	४१	४५	६	६	४८	३०		
८	२४	५४	४१	३६	५५	५८	०		
२	१८	६	३८	१२	५५	६	३०		
८	४१	१६	६	४५	६	४८	०		
२	७	३१	३१	१७	५५	५८	३०		
७	२७	१३	१७	५०	५५	६	०		
१	२०	५६	२४	३३	३४	१६	३०		
७	१४	८	५०	५३	२३	३०	०		
१	७	२१	१७	२६	१२	४०	३०		
७	०	२३	४४	२	१	५१	०		
०	२३	४६	१०	३४	५१	१	३०		
६	१६	१८	२७	७	४०	१२	०		

क

वर्ष

मध्यचन्द्रमध्यसूर्ययो रन्तरगतिः

०	१०	४१	३	३	४०	२६	३०	
६	३	२३	३०	५३	१८	१३	०	
११	१६	३०	५६	४६	७	३०	३०	
५	१६	४८	२३	१८	५३	१४	०	
११	१३	०	४६	५१	४६	४	३०	
५	६	१२	१६	२४	१५	३५	३०	
१०	२६	२५	४२	५७	२४	२५	३०	
४	१६	३८	६	३०	१३	३६	०	
१०	१५	५०	३६	३	२	४६	३०	
४	६	३	२	३५	५१	५७	०	
१०	२	१७	२६	८	४१	७	३०	
३	२५	२७	५५	४१	३०	८	०	
६	१८	४०	२२	१४	१६	३६	३०	
३	११	५७	४८	४७	८	१६	०	
६	५	५	१५	१६	५७	१६	३०	
२	२८	१७	४१	५२	४७	०	०	
८	२१	३०	८	२५	३६	१०	३०	
२	१४	४२	३४	५८	२५	२१	०	
८	७	५५	७	१	३१	१४	३०	
२	१	७	१८	४	३	४२	०	
७	२४	२६	५४	३६	५२	५७	३०	
३	१८	३६	४६	१३			०	

ख								
वर्ष			शरकेन्द्रगतिः					
१८	५	६	५५	६	४६	१६	३१	३०
३६	१०	१३	४०	१६	१८	३७	३	०
५४	३	२०	३०	२६	२७	५८	२४	३०
	८	२७	२०	३६	१७	१८	६	०
	२	४	११	४६	५	३७	३७	३०
	७	११	०	५८	५५	५७	६	०
	०	१७	५१	८	४५	३६	४०	३०
	५	२४	४१	१८	३४	३६	१२	०
	११	१	३१	२८	२३	१८	१३	३०
	४	८	२१	३८	१३	१५	१५	०
	६	१५	४१	४८	२	३४	४६	३०
	२	२२	१	५७	५७	५४	१८	०
	७	२८	५२	७	४०	१३	४६	३०
	१	५	२	१७	३०	३३	२१	०
	६	१२	२२	२८	१६	५२	५२	३०
	११	२६	२२	३७	६	१२	२४	०
	४	२६	१२	६६	५८	११	५५	३०
	१०	३	२	५७	४७	२१	२७	०
	३	६	५३	६	३७	१०	५८	३०
	८	१६	४३	१६	२६	५०	३०	०
	१	२३	३३	३६	१५	५०	१	३०
	४	०	२३	३६	५	६	३३	०
	१०	७	१३	४५	५४	२६	४	३०
	५	१४	३	५५	४३	४८	३६	०

वर्ष		शरकेन्द्रगतिः						
१०	२०	५४	५	३३	८	७	३०	
१	२७	४५	१५	२२	२७	३६	०	
६	४	३४	२४	११	४७	१०	३०	
१	११	२४	३५	१	६	४२	०	
७	८	१५	४५	५०	२६	१३	३०	
५	२५	४	५४	३६	४५	४५	०	
६	१	५५	४	२६	५	४६	३०	
११	८	४६	१४	१८	२०	४८	०	
४	१५	३६	२४	७	४४	१६	३०	
६	२२	२५	३३	५७	३	११	०	
२	२६	१५	४३	४६	२३	२२	३०	
८	१	५	५३	४२	४२	५४	०	
१	१२	५६	३६	५५	२	२५	३०	
८	१६	४३	१३	४४	११	५७	०	
११	२६	३६	३	३	४१	३३	३०	
५	३	२६	३२	५३	१	०	०	
१०	१०	१६	४२	४३	२०	३१	३०	
३	१७	६	५२	३१	४०	३	०	
८	२३	५७	३	२०	५६	३४	३०	
२	०	४७	१२	१०	१६	६	०	
७	७	२७	२१	५६	३८	३६	३०	
२	४४	५४	४३	५६	१७	१५	०	

क

वर्ष

एकमारभ्याष्टादशवर्ष पर्यंतम्

१	४	६	२२	४६	१३	५०	३२	३०
२	८	८	४५	३१	२७	४१	५	०
३	०	२८	८	१०	४१	३१	३७	३०
४	५	७	३१	४	५५	२१	१०	०
५	६	१६	५३	५१	६	५२	४२	३०
६	१	२६	४६	३७	२३	३	१५	०
७	६	५	२६	२३	३६	१३	४०	३०
८	१०	१५	२	६	५०	४४	२०	०
९	२	२४	२४	५६	४	२४	५२	३०
१०	७	७	४	४२	२८	२५	२५	०
११	१२	१३	१०	१८	३२	५७	५७	३०
१२	३	२२	३३	१४	४६	३०	३०	०
१३	८	१	५६	०	५६	५६	२	३०
१४	०	११	१८	४७	१३	१७	३५	०
१५	४	२०	४१	३३	२७	२८	७	३०
१६	६	०	४	१६	४१	२६	४	०
१७	१	६	२७	५	५५	१६	४७	३०
१८	५	१८	४६	५२	६	६	४५	०

मध्यमचन्द्रगतिः

मन्दकेन्द्र गतयः

एक वर्षमारभ्याष्टादश पर्यंतम्

१	२	२८	४३	७	२८	४१	१३	५५
२	५	२७	२६	१४	५७	३२	२७	५५
३	८	५६	६	२२	२६	३	४१	४५
४	११	२४	५२	२६	५४	४४	५५	४५
५	२	२३	३५	३७	२३	२६	६	३५
६	५	२२	१८	४५	५३	७	२३	३०
७	८	२१	१	५२	३०	४८	३७	२५
८	११	१६	४४	५६	४६	२६	५१	२०
९	२	१८	२८	७	१८	११	५	१५
१०	५	१७	४१	५४	४६	१२	१६	१०
११	८	१५	५४	२६	१५	३३	१३	५
१२	११	४४	३७	२६	४४	१४	२६	०
१३	२	१३	२०	३७	१२	५६	०	५५
१४	५	१२	३	४४	३१	३७	१४	५०
१५	८	६	४६	५२	१४	१८	२८	४५
१६	४१	६	२६	५६	१८	१६	४२	४०
१७	२	८	१३	७	७	४०	५६	३५
१८	५८	६	५६	१	१	२२	१०	३०

ख

१	४	२८	४२	४७	१२	४४	२५	५
२	६	२५	२६	३४	२८	२८	५०	१०
३	२	२६	८	२१	३८	१५	१३	१४
४	७	२४	५१	८	५०	१७	४०	२०
५	०	२३	३३	५६	३	४२	५	२५
६	५	२२	१६	४३	१६	२६	३०	३०
७	१०	२०	५६	३०	२६	१०	१५	३५
८	३	१६	४२	१७	४१	५५	२०	४०
९	८	१८	२५	४	५४	३६	४५	४२
१०	१	१७	७	५२	७	३४	१०	५०
११	६	१५	५०	१६	२०	८	३५	५५
१२	७	१४	३३	२६	३२	५३	१	३१
१३	४	१३	१६	१३	४५	३७	२७	५
१४	६	४१	५६	०	५८	२१	५१	१०
१५	२	१०	४१	२८	४१	६	४६	१५
१६	२	६	२४	२५	२३	१०	४१	२५
१७	०	८	७	३२	१६	३५	६	२५
१८	५	६	५०	४	४६	१६	३६	३०
०	०	०	०	०	०	०	०	०
१	४	६	३७	२१	२८	२६	२३	५५
२	८	१६	१४	४२	५६	५८	३३	५०
३	०	२८	५२	४	२७	२८	४१	४५
४	५	३	२६	२५	५३	५७	३५	४०
५	६	१८	६	४७	२२	२६	५६	३५
६	१	२७	४४	८	५०	२३	२३	३०
७	६	७	२१	३०	१६	२५	४७	२५
८	१०	५६	५८	५१	४७	५५	११	२०
९	१२	२६	३६	१३	१६	२४	३५	१५
१०	७	६	१३	३४	४४	५४	१६	१०
११	११	१५	५०	५६	१३	२३	२३	५
१२	३	२५	२८	१७	४१	५२	५२	०
१३	८	५	५	३६	२०	२२	२०	२५
१४	०	१७	४३	०	३८	५१	५१	५०
१५	४	२४	२०	२२	७	२०	२०	४५
१६	६	२	५७	४३	३५	१५	५०	४५
१७	१	२५	२५	५	४	१६	१६	३५
१८	५	१२	१२	२६	३२	४६	४६	३०

होरागति			चन्द्रमध्यगतिः					
१	०	०	३२	५६	२७	२६	२३	
२	०	१	५	५२	५४	५२	४७	
३	०	१	३८	४६	२२	१६	११	
४	०	२	११	४५	४६	५४	३५	५
५	०	२	४४	४२	१७	३८	१८	५१
६	०	३	१७	३८	४४	३८	२२	२७

ख								
७	०	३	५०	३५	१२	४	४६	२३
८	०	४	२५	३१	३६	३१	१०	१०
९	०	४	५६	१८	६	१७	३३	५६
१०	०	५	२६	२४	३४	५३	५२	४२
११	०	६	२	२१	१	१५	२१	२८
१२	०	६	२५	१७	२६	१६	४५	१५
१३	०	७	८	२३	५६	४३	६	१
१४	०	७	४१	०	२४	६	३१	४
१५	०	८	१४	६	५१	३५	५६	२३
१६	०	८	४३	३	१६	१२	२०	२०
१७	०	९	१६	५६	४६	२८	४४	६
१८	०	९	५२	५६	१२	५५	७	५२
१९	०	१०	२४	५२	४१	२०	२१	३८
२०	०	१०	४६	५८	८	४०	५५	५
२१	०	११	३७	४५	३६	१०	१६	५१
२२	०	१२	४	४२	३	४०	४२	१७
२३	०	१२	३७	३८	३१	५	६	४३
२४	०	०	१३	१०	३४	४८	३०	३०
१	०	०	३२	३६	४४	५५	४४	४०
२	०	१	५	१६	२६	४१	२६	२०
३	०	१	३७	५६	१४	३२	१४	०

क

४	०	२	१०	३८	५६	२२	१८	४०
५	०	२	४३	१८	४४	५३	४३	२०
६	०	३	१५	५८	२६	४	१८	१०
७	०	३	४८	१८	१३	५५	५२	४०
८	०	४	२१	१७	१८	४५	१७	२०
९	०	४	५३	१७	४३	३६	४२	०
१०	०	५	२६	३७	२८	२७	२३	४०
११	०	५	५६	१७	१३	१८	११	१६
१२	०	६	३१	५६	५८	८	५५	५६
१३	०	७	४	३६	४२	१६	४०	३६
१४	०	७	३७	१६	१७	५०	२५	१६
१५	०	८	६	५६	१२	४१	६	१६
१६	०	८	४२	३५	५७	३१	५४	४१
१७	०	९	५५	१४	४२	२२	३६	१६
१८	०	९	४७	१५	२७	१३	२३	५६
१९	०	१०	२०	३३	१२	४	८	१६
२०	०	१०	१३	१४	५६	५४	५३	१६
२१	०	११	२५	५४	४१	४५	३७	५६
२२	०	११	५८	३४		१६	२२	३६
२३	०	१२	३१	१४	४१	२७	७	१६
२४	०	१२	३	५३	३६	५६	५१	५६

ख

शर कें० हो १	०	०	३३	४	२४	८	३२	२७
२	०	१	६	१८	४८	१८	४	३
केन्द्रगतिः ३	०	१	३८	१३	१७	२८	१३	५
४	०	२	१२	५७	३६	३८	८	२६
५	०	२	४५	२२	०	४७	४१	४८
६	०	३	३८	२६	२४	५७	२६	८
७	०	५	५१	३०	४८	६	४६	३१
८	०	६	२४	३४	१३	१६	१८	५३
९	०	६	५७	३८	२७	२५	५१	१४
१०	०	७	४०	४४	१	३५	२३	३५
११	०	७	३	४८	२५	४४	५५	५७
१२	०	८	३६	५२	४८	५४	२८	४४
१३	०	८	८	५७	१४	५	०	४०
१४	०	८	४३	१	३८	१३	३३	४२
१५	०	८	१६	६	२	२३	५	२३
१६	०	१०	४८	१०	२२	२२	३०	४५
१७	०	१०	२२	१४	५०	४२	१०	६
१८	०	१६	५५	१८	१४	५१	४२	२८
१९	०	११	२८	२६	३८	१०	१४	४८
२०	०	११	१	२८	३	१०	४७	४१
२१	०	१२	२८	३२	२०	२०	१८	३२

होरा	१३	०	१२	७	३६	५१	२६	५१	१४
	२३	०	१२	४०	४१	१५	३६	२४	१५
अंतर	२५	०	१३	१३	४५	३६	४८	५६	३७
गति	१	०	०	२१	२८	३६	४३	२३	४५
	२	०	१	०	५४	१३	२६	४१	३०
	३	०	१	३१	२५	५०	३०	२	१५
	४	०	२	१	५४	३६	५३	२३	०
	५	०	२	३२	२३	३	३६	२३	४५
	६	०	३	२	५१	४०	३१	४	३०
	७	०	३	३३	२०	१७	३	१५	१५
	८	०	४	३	४८	१३	४६	४६	०
	९	०	४	३४	१७	३०	३०	६	४५
	०	०	५	४	४६	७	५३	२७	३०
	११	०	५	३५	१४	४३	४६	४८	१५
	१२	०	६	५	४३	२०	३०	६	०
	१३	०	६	३६	४१	५७	१३	३६	२५
	१४	०	७	६	४	३४	५६	४६	४
	१५	०	७	३७	२६	१०	४०	६	१५
	१६	०	८	७	...	४७	२६	२६	०
	१७	०	८	३८	...	२३	६	५०	४५
	१८	०	८	८	२५	१	५०	५१	३०

	१८	०	६	१६	३	३७	४३	३१	१५
	३०	०	१०	६	३२	१४	२६	५२	
माता:	२१	०	१०	४०	०	५१	२०	१३	४५

प्रथम	२२	०	११	१०	२६	२७	५३	३६	३०
	२३	०	११	४०	५८	४	२६	५७	१५
	२४	०	१२	११	२६	४१	६	१७	०

चन्द्र-	१	१	५	१७	२६	३६	२५	१५	
मास	२	२	१०	३४	५८	३३	३०	३०	५
गतयः	३	३	१५	५२	२७	५०	४४	४५	

	४	४	२१	६	५७	७	१	०	
	५	५	२६	३७	२४	२३	४६	३५	५
प्रथम	६	७	१	४४	५५	४०	३१	३०	

दिनानि	७	८	७	२	२४	५७	३६	४४	
	८	९	१२	१६	५४	१४	१	०	५
पंचम	९	१०	१७	३७	२३	३०	४०	१५	

	१०	११	७	२	२४	५७	३६	४४	
	११	०	१२	१६	५४	१४	२	०	५
	१२	२	१७	३७	२३	३०	४७	१५	

	१	०	१३	१०	३४	५८	३३	३०	३०
	२	०	२६	२०	६	५७	७	१	०
	३	१	६	३१	४४	५५	४०	३१	३०

४	१	२२	४२	१६	५४	१४	२	०
५	२	५	५२	५४	५२	४७	३२	३०
६	२	१६	३०	२६	५१	२१	३	०
७	३	२	१०	५	४६	५४	३३	३०
८	३	४५	२४	३६	४८	२८	४	०
९	३	२८	३५	१४	४७	१	३४	३०
१०	४	११	४६	४४	४५	३५	४	०
११	४	२४	५६	२६	४४	८	३५	३०
१२	५	६	६	४६	५२	५२	६	०
१३	५	२१	१७	३७	४१	१५	३६	३०
१४	६	४	२८	६	३६	४६	७	०
१५	६	१७	३७	४४	३८	२२	३७	३०
१६	७	०	४६	१६	३६	३७	८	०
१७	७	१३	५६	५४	३५	२६	३८	३०
१८	७	२७	१०	२६	३६	३	६	०
१९	८	१०	२१	४	३२	३६	२६	३०
२०	८	२३	३१	३६	३१	४	४	०
२१	९	६	४२	१२	२६	३३	४०	३०
२२	९	१६	५२	४६	२८	३६	१२	०
२३	१०	३	३	२४	२६	४०	४१	३०
२४	१०	१६	१३	५६	२५	२४	१२	०

२५	१०	३	२४	३४	२३	१७	४२	३०
२६	११	१२	३५	६	२२	३१	१३	०
२७	११	२४	४५	५४	२१	४	४३	३०
२८	०	८	५६	१६	१४	१८	५६	०
२९	१	२२	६	५४	१८	११	४७	३०
३०	१	५	१७	२६	१६	४५	१५	०
१	१	१	५६	५८	८	५५	५६	३०
२	३	३	३०	५६	१७	५१	५६	०
३	३	५	५०	५४	२६	४७	५८	३०
४	४	७	४७	५२	४५	४३	५८	०
५	५	६	४४	५०	४४	३६	५७	३०
६	६	११	४१	४८	५३	३५	५७	०
७	७	१३	३८	४७	३१	३१	३६	३०
८	८	१५	३५	४५	२७	२७	५६	०
९	९	१७	३३	४३	२३	२३	५५	३०
१०	१०	१९	२९	४१	१९	१९	५५	०
११	११	२१	२१	४९	५५	५५	५४	३०
१२	०	२३	२३	३७	११	११	५४	०
१	१	६	५२	४९	५४	२८	४८	३०
२	१	१३	४५	३९	४८	५६	३७	०
३	२	२०	४८	२९	४३	२४	५५	३०

मासेषु शरकेन्द्रगतिः

मासाः	४	४	२७	३१	१६	३७	५३	४४	०
	५	६	४	२४	६	३२	४१	३२	३०
	६	७	१२	१६	५६	२६	४६	५१	०
	७	८	१८	६	४६	२१	१८	६	३०
	८	९	२५	२	३६	१५	४६	२८	०
मासा सू-	९	११	१०	५५	२६	१०	१४	४६	३०
यंचन्द्रयो	१०	०	८	४८	१६	४	४३	५	०
	११	१	१५	४१	८	५६	४१	२३	३०
मध्यं यो	१२	२	२२	३३	५८	५३	३६	४२	०
रंतरगतिः	१	०	५	४३	२०	४०	८	३०	
	२	१	४१	२६	२६	२०	१७	०	
	३	२	४७	१०	१०	०	२६	३०	
	४	०	२२	१३	२२	४०	४५	०	
	५	०	२८	३६	४३	२०	४४	३०	
	६	१	४	२०	७	०	५३	०	
	७	१	१०	०	२४	४१	२	३०	
	८	१	१५	४६	४५	२०	४१	०	
	९	१	२१	३०	६	१	२०	३०	
	१०	१	२७	१३	२६	४१	२६	०	
	११	२	२	५६	२१	२१	३८	३०	
	१२	२	८	४०	१	१	४७	०	

चतुर्थ

मन्दकेन्द्रगतयः दिनानि

षष्ठः	१	०	१३	३	५३	५६	१५	५१	५६
	२	०	२६	७	४७	५२	३५	४३	५८
	३	१	६	११	११	४८	५३	३५	५७
	४	१	२२	१५	३५	४१	११	२०	५६
	५	१	५	१६	२६	४१	१६	३१	५५
	६	२	१८	२३	४७	३७	४७	११	५४
	७	३	१	२७	१७	३४	५	३	५३
	८	३	१४	३५	११	३०	२२	५५	५२
	९	३	२७	५५	५	२६	४०	४७	५१
	१०	४	१०	३८	५६	२२	१८	२६	५०
	११	१०	२३	४२	५३	१६	१६	४२	४६
	१२	५	६	४६	४७	१५	२४	२३	४८
	१३	५	१६	५०	४१	४१	५२	१५	४७
	१४	६	२	५४	३५	८	१०	७	४६
	१५	६	१५	५८	२६	४	२७	५६	४५
	१६	६	२८	२	२३	०	४५	५१	४४
		७	१२	६	१६	५७	३	४३	४३
		७	२५	१०	१०	५३	२१	३४	४२
	१६	८	८		४	४६	३६	२७	४१
	२०	८	२१		५८	४५	५७	१६	४०
	२१	९	४		५२	४२	१५	४१	३९

२२	६	१७		४०	३८	४३	३	३८
२३	१०	०		४०	४५	५०	१५	३७
२४	१०	१३		३४	४२	८	४७	३६
२५	१०	२६		२८	१८	२६	१६	३५
२६	११	६		२२	३४	४४	२१	३४
दिनानि २७	११	२२		१६	२१	२	२३	३३
२८	०	५		१०	३६	२०	१५	३२
२९	०	१८		४	१२	३८	७	३१
३०	१	१		५८	८	५५	५६	३०
१	०	१३	१३	४५	३६	४८	५६	३७
२	१०	२६	२७	३१	१६	२३	५३	४४
३	१	६	४१	३६	५६	२६	४६	५१
४	१	२२	५५	२	१६	१५	५६	२८
५	२	६	८	४८	४६	४	५३	५
६	२	१६	२२	३३	५८	५३	४६	४२
७	३	२	३६	४६	३८	४२	३६	३६
८	३	१५	६	५	१८	३१	३२	५६
९	३	२६	३	६	१८	२०	२६	३३
१०	४	१२	१७	५६	३८	६	२६	१०
११	४	२५	३१	२२	१७	१८	२२	४७
१२	५	८	४५	३०	५७	४७	६	२४
१३	६	२१	५८	५३	३६	३५	१६	१
१४	६	५	१२	३६	१६	२५	१२	३८
१५	६	१८	२६	३४	५६	१४	६	१५

	१६	७	१	४०	१०	३६	३	५	५५
	१७	७	१४	५३	५६	१६	५२	२	२६
	१८	०	२८	७	४१	५६	४०	५६	६
	१९	८	११	२१	२७	१६	२६	५५	४३
	२०	८	२४	३५	१३	१६	१८	१०	२०
	२१	९	७	४८	५८	५६	७	४८	५७
	२२	९	२१	२	४४	३५	५६	४५	३४
	२३	१०	४	१६	३०	१५	४५	४२	४१
अष्टम	२४	१०	१७	३०	१५	५५	३४	३८	४८ अंत-
दिनानि	२५	११	०	४४	१	३५	२३	३०	२७ रत-
सूर्यचन्द्रयो	२६	११	१३	५७	४७	१५	५३	३२	७ तयः
	२७	११	२७	४१	३२	५५	१	२८	३६
मध्ययो	२८	०	१०	२५	१८	३४	५०	२०	१६
रंतरगति	२९	०	२३	३६	७	१४	३६		५३
	३०	०	६	५२	४६	५४	४८		३०
दिनेषु	१	०	१२	४२	२६	४१	२०	१७	५६
	२	०	२४	२२	१३	२२	४०	३५	५८
	३	१	६	३४	२०	७	०	५३	५७
	४	१	१८	४५	४६	१५	२१	४१	५६
	५	२	०	५७	१३	२६	४१	२६	५५
	६	२	१३	८	४०	८	१	४७	५४
	७	२	२५	२०	६	४६	२२	५	५३
	८	३	७	३१	३३	३०	४२	१३	५२
	९	३	१९	३३	०	५२	७	४१	५१

१०	४	१०	५४	२६	५२	२२	५६	५०
११	४	४४	५	५३	३४	४३	१७	४६
१२	४	२६	१७	२०	१६	३	३५	४८
१३	५	८	२८	४४	५७	२३	५३	४७
१४	५	२०	४०	१३	३८	४४	४१	४६
१५	६	२	५१	४०	२०	४	२६	४५
१६	६	४५	३	३७	१	२४	४७	४४
१७	६	२७	१४	३०	४४	४५	५	४३
१८	७	६	३६	०	२४	५	२३	४२
१९	७	२१	३७	२७	५	२५	४१	४१
२०	८	३	४८	५७	४६	४५	१६	४०
२१	८	१६	०	२०	२८	६	१७	३९
२२	८	२८	११	४७	६	२६	३५	३८
२३	९	१०	२३	१३	५०	४७	५३	३७
२४	९	२२	३४	४०	३२	७	११	३७
२५	१०	४	४६	३०	१३	२७	२६	३५
२६	१०	१६	५७	३३	५५	४७	४७	३४
२७	१०	२६	६	०	१६	४८	५	३३
२८	११	११	२०	२७	१७	२८	२३	३२
२९	११	२३	२१	६३	५८	४८	४१	३१
३०	०	५	४३	२०	२०	८	५६	३०

ख

चन्द्रस्य मध्यमानयनसारणी

वर्षादि	रा०	श्र०	क०	वि०	प्र०	त्रि०	च०
१८	५	१८	४६	१२	६	६	४५
३६	११	७	३६	४४	१८	१६	३०
५४	४	२६	२६	३६	२७	२६	१५
७२	१०	११	१६	२८	३६	५६	०
९०	४	४	६	२७	४५	४८	४५
१०८	६	२२	५६	१२	५४	५८	३०
१२६	३	११	४६	५	४	८	१५
१४४	६	०	३८	५७	१३	१८	०
१६२	२	१६	२८	४६	२२	२७	४५
१८०	८	८	२८	४१	३१	३७	३०
१९८	१	२७	८	३७	४	४७	४७
२१६	७	१५	५८	२५	४६	५६	०
२३४	१	४	४८	५७	५६	६	४५
२५२	६	२३	३८	१०	८	१६	३०
२७०	०	१२	२८	२	१७	२६	१५
२८८	६	१	१७	५६	२६	३६	०
३०६	११	२०	७	४६	३५	४५	४५
३२४	५	८	५७	३८	१४	५५	३०
३४२	१०	२७	४७	३०	५४	५	१५
३६०	४	१६	३७	२३	३	१५	०
३७८	१०	५	२६	१५	१२	२४	४५
३९६	३	२४	१६	२	२१	३४	३०
४१४	६	१३	६	५६	३०	१४	४५
४३२	३	१	५६	५१	३६	५४	०

ख

चन्द्रस्य मध्यमानयनसारणी

वर्षाणि	रा०	अ०	क०	वि०	प्र०	त्रि०	च०
४५०	८	२०	४६	४६	४३	४६	४५
४६८	२	६	३६	३६	४५	५८	३०
४८६	७	२८	२६	२६	४८	७	१५
५०४	१	१७	१६	१६	२०	३६	०
५२२	७	६	६	६	१२	३५	४५
५४०	०	२४	५६	५६	४	३४	३०
५५८	६	१३	४५	४५	५६	४४	१५
५७६	०	२	३५	३५	१८	५३	०
५९४	५	३१	२५	२५	४१	२	४५
६१२	११	१०	१५	१५	३३	११	३०
६३०	४	२६	५	५	२५	२०	१५
६४८	१०	१७	५५	५५	१७	३७	०
६६६	१०	६	४५	४५	६	३६	४५
६८४	६	२५	३५	३५	१	४८	३०
७०२	३	१४	२४	२४	५३	५२	१५
७२०	६	३	१४	१४	४६	६	०
७३८	२	२२	४	४	३८	१५	४५
७५६	८	१०	५४	५४	३०	२४	३०
७७४	१	२६	४४	४४	२२	३३	१५
७९२	७	४३	३४	३४	१४	४३	०
८१०	१	७	२४	२४	६	५२	४५
१६२०	२	१४	४८	४८	४३	४४	३०

ख
चन्द्रकेन्द्रगतिः

व	रा	मं	क	वि	प्र	त्रि	च	पं
१८	५	६	५६	५४	३६	२२	१०	३०
३६	१०	१३	५२	२६	१२	४४	२१	०
५४	३	२७	४८	४३	४६	६	३१	३०
	८	२७	४५	१८	२५	२८	४२	०
	२	४	४१	३७	१	५०	१३	३०
	७	११	३७	२७	३८	१३	३	०
	०	१८	३३	४२	१४	२५	१३	३०
	५	२०	२६	५६	५५	५७	२४	०
	०	२	२६	११	२७	१६	३४	३०
	४	६	२२	२६	३	४१	४४	०
	६	१८	१८	४०	४०	३	५५	३०
	२	२३	१४	५५	१६	२६	६	०
	८	०	११	६	५२	४८	३६	३०
	१	७	७	२४	२६	१०	२७	०
	६	१४	३	३६	५	३२	३७	३०
११	२०	५६	५३	४१	५४	५४	४८	०
४	२७	५४	५	१८	३६	५८	३०	३०
१०	७	५२	२२	५४	३६	६	०	०
	३	११	४८	३७	३१	१	१६	३०
	८	०	४५	५२	७	२३	३०	०
	१	२५	४१	८	४३	४५	४०	३०
	७	२	३७	२१	२०	७	११	०
	५	६	३३	३५	५६	३०	१	३०
	०	३६	२६	५०	३२	५२	१२	०

ख

चन्द्रकेन्द्रगतिः

व	रा	अं	क	वि	प्र	त्रि	च	पं
१०	२३	२६	५	६	१४	२२	३०	
४	०	२२	१६	४५	१६	३३	०	
६	७	१८	३४	२१	१८	४३	३०	
२	१४	१४	१८	५८	२०	५४	०	
४	२१	११	३	३४	४३	४	३०	
०	२८	७	८	११	५	१५	०	
६	५	३	३२	४७	२७	५	३०	
१२	११	५६	४७	२३	४६	३६	०	
५	१८	५६	२	०	४१	४६	३०	
६	२५	५२	३६	३६	३६	५७	०	
३	२	४८	३०	१२	५६	७	३०	
८	७	४४	४५	४६	१८	१८	०	
१	३६	४१	०	२५	४०	२८	३०	
६	२३	३७	१५	२	२	३६	०	
०	०	३३	२६	३८	२४	४६	३०	
५	७	२६	४२	१४	४७	०	०	
१०	१४	२५	५८	११	६	११	३०	
३	२१	२२	१३	२७	२१	३१	०	
८	२८	१८	२८	३	५३	२१	३०	
२	५	१४	४२	४०	१५	४२	०	
७	१२	१०	५७	३६	३७	५२	३०	
२	२४	२१	५४	३३	१५	४५	०	

ख
चन्द्रकेन्द्रगतिः

व०	रा०	म०	क०	वि०	प्र०	त्रि०	च०	प०
१८	५	६	५५	६	४६	१६	३१	३०
३६	१०	१३	४०	१६	१८	३६	३	०
५४	३	२०	३०	२६	२७	५८	३४	३०
	८	२७	२०	३६	१७	१८	६	०
	२	४	१०	४६	६	३७	३७	३०
	७	११	०	५८	५५	२०	६	०
	०	१७	५१	८	४५	३६	४०	३०
	५	२४	४१	१८	३४	३६	१२	०
	११	१	३१	२८	२३	५५	४३	३०
	४	८	२१	३८	१३	१५	१५	०
	६	१५	४१	४८	२	३४	४६	३०
	२	२२	१	५७	५७	५४	१८	०
	७	२८	५२	७	४१	१३	४६	३०
	१	५	२	१७	३०	३३	२१	०
	६	४२	३२	२८	१६	५२	५२	३०
	११	१६	२२	३७	८	१२	२४	०
	४	२६	१२	०६	५८	११	५५	३०
	१०	३	२	५७	५७	२१	२७	०
	३	६	५३	६	३७	१०	५८	३०
	८	१६	४३	१६	२६	५०	३०	०
	१	२३	३३	३६	१५	५०	१	३०
	४	०	२३	३६	५	६	३३	०
	०	७	१३	४५	५४	२६	४	३०
	५	४४	३	५५	४३	४८	३६	०

ख
चन्द्रकेन्द्रगतिः

व०	रा०	अ०	क०	वि०	प्र०	त्रि०	च०	प०
	१०	२	५४	५	३३	८	७	३०
	३	२७	४५	१५	२२	२७	३६	०
	६	४	३४	२४	११	४७	१०	३०
	२	११	२४	३५	१	६	४२	०
	७	१८	१५	४५	५०	२६	१३	३०
	५	२५	४	५४	३६	४५	४५	०
	६	१	५५	४	१६	५	४६	३०
	११	८	४६	१४	१८	२०	४८	०
	४	१५	३६	२४	७	४४	१८	३०
	६	२२	२५	३३	४७	३	११	०
	२	२६	१५	४३	४६	२३	२२	३०
	८	१	५	५३	१	४२	५४	०
	१	१२	५६	३	५५	२	२५	३०
	६	१६	४३	१३	४४	२१	५७	०
	११	२६	३६	३	३	४१	३०	३०
	५	३	२६	३२	५३	१	०	०
	१०	१०	१६	४२	४३	२०	३१	३०
	३	१७	६	५२	३१	४०	३	०
	८	२२	५७	२	२०	५६	३४	३०
	२	०	४७	१२	१०	१६	६	०
	७	७	२७	२१	५६	३८	३६	३०
	२	४४	५४	४३	५६	१७	१५	०

ख
सूर्यचन्द्रान्तरगतिः

व०	रा०	अ०	क०	वि०	प्र०	त्रि०	च०	प०
१८	५	२३	१२	२६	३२	४६	१०	३०
३६	११	१६	२४	५३	५	३८	२१	०
५४	५	६	३७	४६	३८	२७	३१	३०
११	२	४६	४६	११	१६	४२	०	
४	२६	२	१२	४४	५	५२	३०	
१०	१६	१४	३६	१६	५५	३	०	
४	१२	२७	५	४६	१४	१३	३०	
१०	५	३६	३२	२२	१३	२४	०	
३	२८	५१	५८	५५	२२	३४	३०	
६	२२	४	२५	२८	४१	४५	०	
३	१५	१६	५२	१	०	५५	३०	
६	८	२६	१८	३३	५०	६	०	
३	१	४१	४५	६	३६	३६	३०	
८	२४	५४	४१	३६	२८	२७	०	
२	१८	६	३८	१२	१६	३७	३०	
८	४१	१६	६	४५	६	४८	०	
२	७	३१	३१	१७	५५	५८	३०	
७	२७	१३	१७	५०	५५	६	०	
१	२०	५६	२४	२३	३४	१६	३०	
७	१४	८	५०	५६	२३	३०	०	
१	७	२१	१७	२६	१२	४०	३०	
७	०	३३	४४	२	१	५१	०	
०	२३	४६	१०	३४	५१	१	३०	
६	१६	१८	३७	७	४०	१२	०	

ख

सूर्यचन्द्रांतरगतिः

व० रा०	अ०	क०	वि०	प्र०	त्रि०	च०	प०
०	१०	४१	३	३	५०	२६	३०
६	३	२३	३०	५३	१८	१३	०
११	१६	३०	५५	४६	७	३०	३०
५	१६	४८	२३	१८	५३	१४	०
११	१३	०	४६	५१	४६	४	३०
५	६	१२	१६	२४	१५	३५	०
१०	२६	२५	४२	५७	२४	२५	३०
४	१६	३८	६	३०	१३	३५	०
१०	१५	५०	३६	३	२	४६	३०
४	६	३	२	३५	५१	५७	०
१०	२	१७	२६	८	४२	७	३०
३	२५	२७	५५	४१	३	८	०
६	१८	४०	२२	१४	१६	३८	३०
३	११	५७	४८	४७	८	१६	०
६	५	५	१५	१६	५७	१६	३०
२	२८	१७	४१	५२	४७	०	०
८	२१	३०	८	२५	३७	१०	३०
२	१४	४२	३४	५८	२५	२१	०
८	७	५५	७	१	३१	१४	३०
२	१	७	१८	४	३	४२	०
७	२४	१६	५४	३६	५२	५५	३०
३	१८	३६	४६	१३			०

ख
चन्द्रवर्षगतिः

व०	रा०	श्र०	क०	वि०	प्र०	त्रि०	च०	प०
१	४	६	२२	४६	१३	५०	३२	३०
२	८	८	४५	३२	२७	४१	५	१
३	०	२८	८	१८	४१	३१	३७	३०
४	५	७	३१	४	५५	२२	१०	०
५	६	१६	५३	५१	६	५२	४२	३०
६	१	२६	४६	३७	२३	३	१५	०
७	६	५	२६	२२	३६	१३	४७	३०
८	१०	१५	२	६	५०	४४	२०	०
९	२	२४	२४	५६	४	३४	५२	३०
१०	७	३	४७	४२	१८	२५	२५	०
११	१३	१३	१०	२८	३२	१५	५७	३०
१२	३	२२	३३	१४	४६	६	३०	०
१३	८	१	५६	०	५६	५६	२	३०
१४	०	११	१८	४७	१३	१७	३५	०
१५	४	२०	४१	३३	२७	३८	७	३०
१६	६	०	४	१६	४१	२८	४	०
१७	१	६	२७	५	५५	१६	१७	३०
१८	५	१८	४६	५३	६	६	४५	०

केन्द्रस्य वर्षगतिः

व०	रा०	श्र०	क०	वि०	प्र०	त्रि०	च०	प०
१	२	२८	४३	७	२८	४१	१३	५५
२	५	२७	२६	१४	५७	२२	२७	५५
३	८	२६	६	२२	२६	३	४१	४५
४	११	२४	५२	२६	५४	४४	५५	४५
५	२	२३	३५	३७	२३	२६	६	३५
६	५	२२	१८	४५	५२	७	२३	३०
७	८	२१	१	५२	२०	४८	३७	२५
८	११	१६	४४	५६	४६	२६	५१	२०
९	२	१८	२८	७	१८	११	५	१५
१०	५	१७	४१	५४	४६	१२	१६	१०
११	८	१४	५४	२६	१५	३१	१३	५
१२	११	४४	३७	२६	४४	१४	२६	०
१३	२	१३	२०	३७	१२	५६	०	५५
१४	५	१२	३	४४	३१	३७	१४	५०
१५	८	६	४६	५२	१०	१८	२८	४४
१६	४१	६	२६	५६	१८	१६	५२	४०
१७	२	८	१३	७	७	४०	५६	३५
१८	५८	६	५६	१४	१	२०	१०	३०

ख

शरकेन्द्रगतिः वर्षस्य

१	४	२८	४२	४७	१२	४४	२५	५
२	६	२५	२६	३४	२५	२८	५०	१०
३	२	२६	८	२१	३८	१५	१३	१४
४	७	२४	५१	८	५०	१७	४०	२०
५	०	२३	३३	५६	३	४२	५	२५
६	५	२२	१६	४७	१६	२६	३०	३०
७	१०	२०	५६	३०	२६	१०	१५	३५
८	३	१६	४२	१७	४१	५५	२०	४०
९	८	१८	२५	४	५४	३६	४५	४२
१०	१	१७	४	५२	७	२४	१०	५०
११	६	१५	५०	१६	२०	८	३५	५५
१२	७	१४	३३	२६	३२	५३	१	३१
१३	४	१३	१६	१३	४५	३७	२७	५
१४	६	४१	५६	०	५८	२१	५१	१०
१५	२	१०	४१	२८	४१	६	४६	१५
१६	२	६	२४	३५	२३	५०	४१	२०
१७	०	८	७	२२	१६	३५	६	२५
१८	५	६	५०	६	४६	१६	३६	३०

सूर्य चन्द्रांतरगतिः

१	४	६	३७	२१	२८	२६	२३	५५
२	८	१६	१४	४२	५६	५८	३३	५०
३	०	२८	५२	४	२७	२८	४१	४५
४	५	३	२६	२५	५३	५७	३५	४०
५	६	१८	६	४७	२२	२६	५६	३५
६	१	२७	४४	८	५०	५६	२३	३०
७	६	७	२१	३०	१६	२५	४७	२५
८	१०	५६	५८	५१	४७	५५	११	२०
९	१२	२६	३६	१३	१६	२४	३५	१५
१०	७	६	१३	३४	४४	५४	१६	१०
११	११	१५	५०	५६	१३	२३	२३	५
१२	३	२५	२८	१७	४१	५२	५२	०
१३	८	५	५	३६	२०	२२	२०	२५
१४	०	१७	४३	०	३८	२१	५१	५०
१५	४	२४	२०	२२	७	२०	२०	४५
१६	६	३	५७	४३	३५	५०	५०	४५
१७	१	१३	२५	५	४	१६	१६	३५
१८	५	२३	१२	२६	३२	४६	४६	३०

ख
मध्यगतिर्होरास्तु

१	०	०	३२	५६	२७	२६	२३	
२	०	१	५	५२	५४	५२	४७	
३	०	१	३८	४६	२२	१६	११	
४	०	२	११	४५	४६	४५	३५	५
५	०	२	४४	४३	१७	३८	२८	५१
६	०	३	१७	३८	४४	३८	२२	२७
७	०	३	५०	३५	१२	४	४६	२३
८	०	४	२३	३१	३६	३१	१०	१०
९	०	४	५६	२८	६	१७	३३	५६
१०	०	५	२६	२४	३४	२३	४७	४२
११	०	६	२	२१	१	१५	२१	२८
१२	०	६	३५	१७	२६	१६	४५	१५
१३	०	७	८	१३	५६	४३	६	१
१४	०	७	४१	१०	२४	६	३२	४
१५	०	८	१४	६	५१	३५	५६	३३
१६	०	८	४३	३	१६	१२	२०	२०
१७	०	९	१६	५६	४६	२८	४४	६
१८	०	९	५२	५६	१३	५५	७	५२
१९	०	१०	१४	५२	४१	११	२१	३८
२०	०	१०	४६	५८	८	४७	५५	५
२१	०	११	३७	४५	३६	१६	१६	४१
२२	०	१२	४	४२	३	४०	४२	१७
२३	०	१२	३७	३८	३१	५	६	४७
२४	०	०	१३	१०	३४	५८	३०	३०

ख
होरागतिमन्दकेन्द्रस्य

१	०	०	३२	३६	४४	५५	४४	४०
२	०	१	५	१६	२६	४१	२६	२०
३	०	१	३७	५६	१४	३२	१४	०
४	०	२	१०	३८	५६	२२	१८	६०
५	०	२	४३	१८	४४	५३	४३	२०
६	०	३	१५	५८	२६	४	१८	१०
७	०	३	४८	१८	१३	५५	५२	४०
८	०	४	२१	१७	१८	४५	१७	२०
९	०	४	५३	१७	४३	३६	४२	०
१०	०	५	२६	३७	२८	२७	२३	४०
११	०	५	५६	१७	१३	१८	११	१६
१२	०	६	२१	५६	५८	८	५५	५६
१३	०	७	४	३६	४२	१६	४०	३६
१४	०	७	३७	१६	२७	५०	२५	१६
१५	०	८	६	५६	१२	४१	६	१६
१६	०	८	४२	३५	५७	३१	५४	४१
१७	०	९	५५	१४	४२	२२	३६	१६
१८	०	९	४७	१५	२७	१३	२३	५६
१९	०	१०	२०	३०	१२	४	८	१६
२०	०	१०	१३	१४	५६	५४	५३	१६
२१	०	११	२५	५४	४१	४५	३७	५६
२२	०	११	५८	३४	२७	१६	२२	३४
२३	०	१२	३१	१४	४१	२७	७	१६
२४	०	१३	३	५३	३६	५७	५१	५६

ख

होरागतः शरकेन्द्रस्य

१	०	०	३३	४	२४	६	३२	२७
२	०	१	६	८	४८	१६	४	४३
३	०	१	३६	१३	१७	२८	३७	५
४	०	२	१५	५७	३६	३८	६	२६
५	०	२	४५	२२	०	४७	४१	४८
६	०	३	३६	२६	२४	५७	२६	६
७	०	५	५१	३०	४६	६	४६	३१
८	०	६	२४	३४	१३	१६	१८	५२
९	०	६	५७	३६	३७	२४	५१	१४
१०	०	७	४०	४४	१	३४	२३	३४
११	०	७	३	४८	२४	४४	५५	५७
१२	०	८	३६	५२	४६	५४	२८	४४
१३	०	८	६	५७	१४	४	०	४०
१४	०	९	४३	१	३८	३३	३३	०
१५	०	९	१६	६१	२	२३	५	२३
१६	०	१०	४६	१०	२६	२२	३७	४५
१७	०	१०	२२	१४	४०	४२	१०	६
१८	०	११	५५	१६	१४	५१	४२	२८
१९	०	१०	२८	२६	३६	१	१४	४६
२०	०	११	१	२८	३	१०	४७	४१
२१	०	११	३४	३२	२७	२०	१६	३२
२२	०	१२	७	३६	५१	२६	५१	१४
२३	०	१२	४०	४१	१५	३६	२४	१५
२४	०	१३	१३	४५	३६	४८	५६	३७

ख

होरागतिः सूर्यचन्द्रगत्यन्तरस्य

१	०	०	२१	२८	२६	४३	२०	४५
२	०	१	०	५४	१३	२६	४१	३०
३	०	१	३१	२५	५०	२०	२	१५
४	०	२	१	५४	२६	५३	२३	०
५	०	२	३२	२३	३	३६	२३	४५
६	०	३	२	५१	५०	२१	४	३०
७	०	३	३३	२०	१७	३	१५	१५
८	०	४	३	४८	१३	४६	४६	०
९	०	४	३४	१७	३०	३०	६	४५
१०	०	५	४	४६	७	५३	२७	३०
११	०	५	३५	१४	४३	४६	४८	१५
१२	०	६	५	४३	२०	३०	८	०
१३	०	६	३६	४१	५७	१३	४८	२५
१४	०	७	६	४	३४	५६	४८	४
१५	०	७	३७	८	१०	४०	८	१५
१६	०	८	७	३७	४७	२३	२८	०
१७	०	८	३८	६	२४	६	५०	४५
१८	०	९	८	३५	१	५०	११	३०
१९	०	९	१९	३	३७	४३	३१	१५
२०	०	१०	८	३२	१४	२६	५२	०
२१	०	१०	४०	०	५१	१०	१३	४५
२२	०	११	१०	२८	२७	५३	३६	३०
२३	०	११	४०	५८	४	३६	५७	१५
२४	०	१२	११	२६	४१	८	१७	०

स्व

मासगतित्स्वन्दस्य

१	१	५	१७	२६	३६	४५	१५	
२	२	१०	३४	५८	३३	३०	३०	५
३	३	१५	५३	२७	५०	४४	४५	
४	४	२१	६	५०	७	१	०	
५	५	२६	१७	२६	२३	४६	१५	५
६	७	१	४४	५५	४०	३१	३०	
७	८	७	२	२४	५०	३६	४५	
८	९	१२	१६	५४	१४	२	०	५
९	१०	१७	३७	२३	३०	४७	१५	
१०	११	१२	२४	५२	४७	३७	३०	
११	०	२८	१२	२२	४	१७	४५	५
१२	२	३	१६	५१	२१	३	०	

मासगतिमन्दिन्द्रस्य

१	१	१	५६	५८	८	५५	५६	३०
२	२	३	५३	५६	१७	५१	५६	०
३	३	५	५०	५४	२६	४७	५८	३०
४	४	७	४७	५२	४५	४३	५८	०
५	५	६	४४	५०	४४	३६	५७	३०
६	६	११	४१	४८	५३	३५	५७	०
७	१०	१३	३८	४७	२	३१	५६	३०
८	८	१५	३५	४५	११	२७	५६	०
९	९	१७	३२	४३	२०	२३	५५	३०
१०	१०	१६	२६	४१	२६	१६	५५	०
११	११	२१	२६	३६	३८	५५	५४	३०
१२	०	२३	२३	३७	४७	११	५४	०

ख

मासगतिः शरकेन्द्रस्य

१	१	६	५२	४६	५४	२८	४८	३०
२	२	१३	४५	३६	४८	५६	३७	०
३	३	२०	४८	२९	४३	२४	५५	३०
४	४	२७	३१	१६	३७	५३	४४	०
५	६	४	२४	६	३२	२१	३२	३०
६	७	११	१६	५६	२६	४६	५१	०
७	८	१८	६	४६	२१	१८	६	३०
८	९	२५	२	३६	१५	४६	२८	०
९	११	१०	५५	२६	१०	१४	४६	३०
१०	०	८	४८	१६	४	४३	५	०
११	१	१५	४१	८	५६	४१	२३	३०
१२	२	२२	३३	५८	५३	३६	४६	०

मासगतिः सूर्यचन्द्रान्तरस्य

१	०	५	४३	२०	४०	८	५६	३०
२	०	४१	२६	४१	२०	१७	५६	०
३	०	१७	१०	३	०	२६	५८	३०
४	०	२२	१३	२२	४०	४५	५८	०
५	०	२८	३६	४३	२०	४४	५७	३०
६	१	४	२०	७	०	५३	५७	०
७	१	१०	०	२४	४१	२	५६	३०
८	१	१५	४६	४५	२०	४१	५६	०
९	१	२१	३०	६	१	२०	५५	३०
१०	१	२७	१३	२६	४१	२६	५५	०
११	२	२	५६	४७	२१	३८	५४	३०
१२	२	८	४०	८	१	४७	५४	०

ख
दिनगतिश्चन्द्रस्य

१	०	१३	१०	३४	५८	३३	३०	३०
२	०	२६	२१	६	५७	७	१	०
३	१	६	३१	४४	५५	४०	३१	३०
४	१	२२	४२	१६	५४	१४	२	०
५	२	५	५२	५४	५२	४७	३२	३०
६	२	१६	३०	२६	५१	२१	३	०
७	३	२	१४	४	४६	५४	३३	३०
८	३	४५	२४	३६	४८	२८	४	०
९	३	२८	३५	१४	४७	१	२४	३०
१०	४	११	४५	४४	४५	३५	५	०
११	४	२४	५६	२६	४४	८	३५	३०
१२	५	६	६	५६	४२	४२	६	०
१३	५	२१	१७	३७	४१	१५	३६	३०
१४	६	४	२८	६	४६	४६	७	०
१५	६	१७	३८	४४	३८	४२	३७	३०
१६	७	१२	४६	१६	३६	३७	८	०
१७	७	१३	५६	५४	३५	२६	३८	३०
१८	७	२७	१०	२६	३४	३	६	०
१९	८	१०	२१	४	३२	३६	२६	३०
२०	८	२३	३१	३६	३१	४	४	०
२१	९	६	४२	१२	२६	३२	४०	३०
२२	९	१६	५२	४६	२८	३६	१२	०
२३	१०	३	३	२४	२६	५०	४१	३०
२४	१०	१६	१३	५६	२५	२४	१२	०
२५	१०	२६	२५	३४	२३	१७	४२	३०
२६	११	१२	३५	६	२२	३१	१३	०
२७	११	२५	४५	४४	२१	४	४३	३०
२८	०	८	५६	१६	१६	१८	५६	०
२९	०	२२	६	५४	१८	११	४७	३०
३०	१	५	१७	२६	१६	४५	१५	०

स
दिनगतिर्मन्दकेन्द्रस्य

१	०	१३	३	५३	५६	१७	५१	५६
२	०	२६	७	४७	५२	३५	४३	५८
३	१	६	११	११	४८	५३	३५	५७
४	१	२२	१५	३५	४४	११	२६	५६
५	२	५	१६	२६	४१	१६	३१	१६
६	२	१८	२३	४७	३७	४७	११	५४
७	३	१	२७	१७	३४	५	३	५३
८	३	१४	३१	११	३०	२२	५५	५२
९	३	२७	५५	५	२६	४०	४७	५१
१०	४	१०	३८	५६	१२	५८	२६	५०
११	१०	२३	४२	५३	३६	१६	४२	४६
१२	५	६	४६	४७	१५	३४	२३	४८
१३	५	१६	५०	४१	४१	५२	१५	४७
१४	६	२	५४	३५	८	१०	७	४६
१५	६	१५	५८	२६	४	२७	५६	४५
१६	६	२६	२	२३	०	४५	५१	४४
१७	७	१२	६	१६	५७	३	४३	४३
१८	७	२५	१०	१०	५३	२१	३४	४२
१९	८	८		४	४६	२६	२७	४१
२०	८	२१		५८	४५	५७	१६	४०
२१	९	४		५२	४२	५०	४१	३६
२२	९	१७		४६	३८	४३	३	३८
२३	१०	०		४०	४५	५०	१५	३७
२४	१०	१३		३४	४२	८	४७	३६
२५	१०	२६		२८	१८	२६	१६	३०
२६	११	६		२२	३४	४४	३१	३४
२७	११	२२		१६	२१	२	२३	३५
२८	०	५		१०	३६	२०	१५	३२
२९	०	१८		४	१२	३८	७	३१
३०	१	१		५८	८	५	५६	३०

ख

शारकेन्द्रस्य दिनगतिः

१	०	१३	१३	४५	३६	४८	५६	३७
२	०	२६	२७	३१	१६	२३	५३	४४
३	१	६	४६	३६	५६	२८	४६	५१
४	१	२२	५५	२	१६	१५	५६	२८
५	२	६	८	४८	४६	४	५३	५
६	२	१६	२२	३३	५८	५३	४६	४२
७	३	२	३६	५६	३८	४२	३६	३६
८	३	१५	६	५	५८	३१	३२	५६
९	३	२६	३	६	१८	२०	१६	३३
१०	४	१२	१७	५६	३८	६	२६	१०
११	४	२५	३१	२२	१७	१८	२२	४७
१२	५	८	५५	३०	५७	४७	१६	२४
१३	५	२१	५८	५३	३६	३६	१६	१
१४	६	५	१२	३६	१६	२५	१२	३८
१५	६	१८	३६	२४	५६	१४	६	१५
१६	७	१	४०	१०	३६	३	५	५५
१७	७	२४	५३	५६	१६	५२	२	२६
१८	७	२८	७	४१	५६	४०	५६	६
१९	८	११	२१	२७	१६	२६	५५	४३
२०	८	२४	३५	१३	१६	१८	१०	२०
२१	९	७	४८	५८	५६	७	४८	५७
२२	९	२१	२	४४	३५	५६	४५	३४
२३	१०	४	१६	३०	१५	४५	४२	४१
२४	१०	१७	३०	१५	५५	३४	३८	४८
२५	११	०	४४	१	३५	२३	३०	२७
२६	११	१३	५७	४७	१५	५२	३२	७
२७	११	२७	४१	३२	५५	१	२८	३६
२८	०	१०	२५	१८	३४	५०	२०	१६
२९	०	२३	३६	७	१४	३६	२६	५३
३०	०	६	५२	४६	५४	४८	१८	३०

ख

सूर्यचन्द्रगत्यन्तरस्य दिनगतिः

१	०	१२	११	२६	४१	२०	१७	५६
२	०	२४	२२	१३	२२	४०	३५	५८
३	१	६	३४	२०	७	०	५३	५७
४	१	१८	४५	४६	१५	२१	४१	५६
५	२	०	५७	१३	२६	४१	२६	५५
६	२	१३	८	४०	८	१	४७	५४
७	२	२५	२०	६	४६	२२	५	५३
८	३	७	३१	३३	३०	४२	२३	५२
९	३	१६	४३	०	५२	७	४१	५१
१०	४	१	५४	२६	५२	२२	५६	५०
११	४	४४	५	५३	३४	४३	१७	४६
१२	४	२६	१७	२०	१६	३	३५	४८
१३	५	८	२८	४६	५७	२३	५३	४७
१४	५	२०	४	१३	३८	४४	४१	४६
१५	६	२	५१	४०	२०	४	२६	४५
१६	६	४५	३	७	१	२४	४७	४४
१७	६	२७	१४	३०	४४	४५	५	४३
१८	७	६	२६	०	२५	५	२३	४२
१९	७	२१	३७	२७	५	२५	४१	४१
२०	८	३	४८	५७	४६	४५	१६	४०
२१	८	१६	०	२०	२८	६	१७	३९
२२	८	२८	११	४७	६	२६	३५	३८
२३	९	१०	३३	१३	५०	४६	५३	३७
२४	९	२३	३४	४०	३२	७	११	३६
२५	१०	४	४६	३०	१३	२७	२६	३५
२६	१०	१६	५७	३३	५५	४७	४७	३४
२७	१०	२६	६	०	१६	८	५	३३
२८	११	११	२०	२७	१७	२८	२३	३२
२९	११	२३	३१	५३	५८	४६	४१	३१
३०	०	५	४३	२०	२०	८	५६	३०

अथ पंचम प्रकरणम्

तत्र चन्द्रस्य मन्दफलं प्रतिवृत्तप्रकारेण^२ भवितुमर्हति । नीचोच्चवृत्ते^३ नापि^३ भवितुमर्हति । इदं मन्दफलं पूर्वाचार्ये^४ एकरूपमेव लब्धं मया न्यूनाधिकं^५ मन्दफलं प्राप्तं । अमावस्या पौर्णमास्योः यथावस्थितमेव मन्दफलं लब्धं । तदनन्तरं प्रतिपदादिषु अधिकं लब्धं, यावत्सूर्यचन्द्रयोरन्तरं त्रिराशिमितं^६ अष्टम्यद्धं^७ पर्यंतमित्यर्थः । पुनः^८ तदनन्तरमयचीयमानं दृष्टं । पुनः पौर्णमांते^९ अमांते^९ व यथावस्थितं दृष्टम् ।

अथ मन्दपूर्वाचार्यैर्लब्धं मन्दफलमदाबुध्यते । इदं मन्दफलं नीचोच्चवृत्त-
प्रकारेण साधनीयमिति निश्चितमस्ति । द्वितीयप्रकारेण^{११} फलसाधनार्थं मया प्रति-
वृत्तमत्र नियोजितमस्ति । यदा भूकेन्द्रप्रतिवृत्तकेन्द्रांतरस्य^{१२} निष्पत्तिः प्रतिवृत्त-
व्यासाद्धं^{१३} न तादृशी भवति । यथा नीचोच्चवृत्त व्यासाद्धं^{१४}स्य निष्पत्तिः । कक्षावृत्त-
व्यासाद्धं^{१५} न तदा मन्दफलं प्रतिवृत्ते प्रकारेण नीचोच्चवृत्तप्रकारेणापि समान-

(क) १. क्षेत्रम् for (प्रकरणम्) २. प्रकारेणापि for (प्रकारेण)

३. 'न' लुप्त (अतः—वृत्तेऽपि)

४. रैक for (एक)

५. + तु + (ख)

६. त्रिराशिमितं for (त्रिराशिमितं)

७. च for (व) (ख)

१०. 'मन्द' लुप्त (ख)

११. फलं for (ख)

१२. आदौ उच्यते for (मदाबुध्यते)

१३. 'प्रकारेण' लुप्त

१४. केन्द्रांतरस्य for (केन्द्रांतरस्य) (ख)

१५. 'व्यासाद्धं' लुप्त

१६. वृत्त for (वृत्ते) (ख)

(ख) ४. रेकरूप for (एकरूप)

५. पौर्णमांते for (पौर्णमांते)

७. "पुनः" लुप्त

१२. प्रथम प्रकारेणादाबुध्यते for (मदाबुध्यते)

चिन्हे भवति । पुनः एकेन समानेन कालेन चन्द्रः हृक्षचापतुल्यश्चलितः । नीचोच्च-
वृत्तं च अज चापं तुल्यं चलितं । पुनर्द्विजहरेखा संयोज्या । उजरेखा च संयोज्या ।
तत्र अजचापं हउचापादधिकं भविष्यति । पुनर्जवचापं हउचापतुल्यं पृथक्कार्यं
वदरेखा च संयोज्या । तस्मात् अदवकोणतुल्या प्रतिवृत्तगतिः द केन्द्रे भविष्यति ।
पुनः प्रतिवृत्त केन्द्रं उच्चं च दवरेखायां भविष्यति । पुनरियदं वरेखा वद्धनीया ।
पुनर्द्वरेखा जउ तुल्या प्रथत्कार्या । पुनर्व केन्द्रोपरि वउ व्यासाद्धेन उतचापं कार्यं
उवरेखा च संयोज्या । तदा उववद निष्पत्तिः जदजउनिष्पत्ति तुल्या भविष्यति ।
कुतः उजदवक्षेत्रस्य समानांतरभुजत्वात् चन्द्रोपि प्रतिवृत्तप्रकारेण उचिन्हे भविष्यति ।
चन्द्रोपि प्रतिकुतः उजहतवउ कोणयोः समानत्वात् एतच्चापयोरपि समानत्वं ।

(क) १. चाप for (चापं)

२. प्रथमकार्यं for (पृथक्कार्यं)

३. तुल्य for (तुल्या)

२. प्रथक्कार्या for (प्रथत्कार्या)

(ख)

८. समांतर for (समानांतर)

६-१०. लुप्त (ख)

११. यतः for (कुतः)

१२. सजातीयत्वात् for

(समानत्वं)

१३. + तस्मात् प्रतिवृत्त प्रकारेण

नीचोच्चवृत्त प्रकारेणापि

एकैव गतिर्जाता +

(ख) ३. पृथक्कार्यं for (पृथक्कार्यं)

४. पुनरियं दवरेखा for

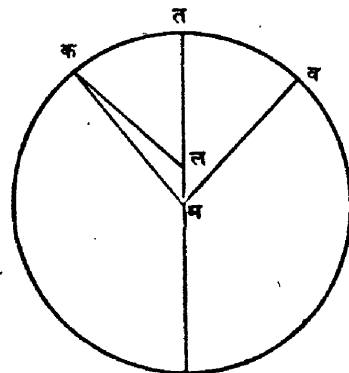
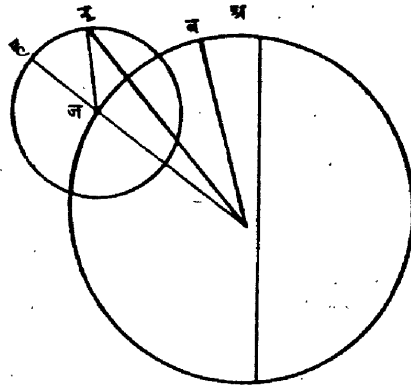
(पुनरियदंबरेखा)

६. पुनर्व केन्द्रोपरि for (पुनर्व-

केन्द्रोपरि)

७. भविष्यतीति for (भविष्य-

ति.)

अथ द्वितीय क्षेत्रम्

यदि निष्पत्तयः सजातीयाः तासां राशयः समाना न भवन्ति । तदा कक्षा-
वृत्तं उच्चनीचवृत्तं च पूर्वोक्त प्रकारेण प्रकल्प्य पुनर्वतक प्रतिवृत्तं ल केन्द्रोपरि
कार्यं । तं व्यासे भचिह्नं भूकेन्द्र प्रतिवृक्षे कचिह्नं चन्द्रः कल्प्यः । पुनर्दलरेखा वभ-
रेखा कभरेखा कलरेखा च संयोज्या । पुनर्दजरेखा जहरेखा निष्पत्तितलरेखा
लभरेखा निष्पत्तितुल्या कल्पनीया । तत्रैकस्मिन्नेव काले नीचोच्च तं केन्द्र गत्या
अदज कोणः नीचोच्चवृत्ते केन्द्र हजउ कोणः प्रतिवृत्ते तलककोण एते समान-
कालोत्पन्नः प्रतिवृत्तकेन्द्रगत्या भूकेन्द्रोपरि अदवकोणतुल्य तमवकोणः कल्प-
नीयः । तस्मात् हजउ कोण वदजकोण तलककोणाः समाना भविष्यन्ति । पुनः
अदजकोणः वमतकोण तलकोपायोगतुल्यो भविष्यति । पुनर्वद रेखा उज

- (क) १. वतं for (वृत्तं) ३. तल for (त) (ख)
४. म चिह्नं for (भ चिह्नं) (ख) ५. भूकेन्द्र for (भूकेन्द्र) (ख)
६. प्रतिवृत्तेक for (प्रतिवृक्षेक) (ख)
७. चिह्नं for (चिह्नं) (ख)
८. चन्द्र कल्प्यः for (चन्द्रः कल्प्यः)
९. दल for (दल) (ख)
११. मक for (कम) १२-१३. लुप्त
१४. उह for (जह) १५. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) (ख)
१६-१७. लुप्त १८. वृत्त for (त) (ख)
१९. + केन्द्रगत्या + २०. 'क' लुप्त
२१. कालोत्पन्नाः for (कालोत्पन्नः)
२२. कोणः for (कोण)
२३. तलक योग तुल्यो for (तल कोपायोग तुल्यो)
२४. लुप्त
(ख) २. प्रकल्प्यं for (प्रकल्पं)
१०. वम for (वभ) ११. कम for (कभ)
२०. तलककोणः for (तलककोण)
२३. तलक कोणयोग तुल्यो for (तल कोपायोग तुल्यो)

रेखा च समानांतरा भविष्यति । पुनः दजउत्रिभुज कलभत्रिभुजे सजातीये भविष्यतः । कुतः जकोणलकोणयोः समानत्वमस्ति । पनरेतयोः कोणयोर्द्वौ द्वौ भुजावेकरूपनिष्पत्तिस्यो स्तः । तस्मात् वदउकोणतुल्यजउदकोणः लमक-कोणेन तुल्यो भविष्यति । तस्मात् अदउ कोणः वमक कोणेन समानो भविष्यति । तत्र कुवचित्काले दौद अरेखा स्थितः चन्द्रोस्तीति प्रकटमेव पुनस्तस्यैव कालस्यांत दउरेखा मकरेखास्थः । तस्मात्प्रकारद्वयेनापि चन्द्रस्यैकरूपा गतिः सिद्धा इदमेवास्मकमिष्टम् ।

इति पंचमप्रकरणं समाप्तम्

(क) १. लुप्त

२. कलम for (कलभ) (ख)

३. 'त्व' लुप्त

४. रूपा for (रूप)

५. स्थौ for (स्यौ) (ख)

६. विसर्ग लुप्त

७. कालादौ for (कालेदौ)

८. + मव रेखा +

९. इद मेवास्माक मिष्टम् for (इद मेवास्मक मिष्टम्)

८. + वम रेखा +

(ख) ९. इद मेवास्माकमिष्टं for (इद मेवास्मकमिष्टं)

अथ षष्ठं प्रकरणम्

तत्र चन्द्रपरममन्दफलसाधनं निरूप्यते । तत्र नीचोच्चवृत्तव्यासाद्ध^२निष्पत्तिः
कक्षावृत्तव्यासाद्ध^३न यादृशी भवति । तत् ज्ञानं अथवा या केन्द्रद्वयांतरनिष्पत्तिः
प्रतिवृत्तव्यासाद्ध^४न तद् ज्ञानं आभ्यां च परममन्दफलप्रमाणज्ञानं निश्चि^५यते ।
पुनरिष्टफलप्रमाणज्ञानं चन्द्र मध्यमस्थानज्ञानं च ग्रहणत्रयो^६ण मन्दकेन्द्रस्थाव-
ज्ञानं यथा भवति, तथा निरूप्यते । यतः मध्यगतिमन्दकेन्द्रगत्यो^७ ज्ञानं^८ भवति ।

अथादौ चन्द्रं कक्षा नीचोच्चवृत्तप्रकारेण दृशी^९ कल्प्या । एकं वृत्तं भूकेन्द्र^{१०}
कृत्वा कक्षावृत्तमिति संज्ञा कार्या पुनर्द्वितीयवृत्तकेन्द्रभूकेन्द्र^{११} कृत्वा यथा कच्छा
वृत्ते न संपातो भवति, तथा वृत्तं कार्यं । तस्य विमंडे^{१२} प्रतिसंज्ञा कार्या अनयो^{१३}रंतर-

- (क) २. नीचोच्च for (नीचोच्च)   ३. व्यासाद्धस्य for (व्यासाद्धं)
४. त for (तत्)
५-६. फलेन्द्र for (या केन्द्र)   ७. त for (तद्)
८. निश्चित्वांते for (निश्चियते)
९. त्रयमध्ये for (त्रयोण)
१०. + मध्ये +   ११. + ग्रहणत्रयेण +
१२. ज्ञानं for (ज्ञानं)   १३. 'वृ' लुप्त
१४. 'दृशी' लुप्त   १५. व्रतं for (वृत्तं)
१६. भूकेन्द्र for (भूकेन्द्रे)
१७-१८. 'केन्द्रभू' लुप्त   १९. कक्षा for (कच्छा) (ख)
२०. विमंडलमिति for (विमंडे प्रति) (ख)
२१. रन्तरं for (रन्तर) (ख)

- (ख) १. षष्ठं for (षष्ठं)   ४. तद् for (तत्)
५. त्रयेण for (त्रयोण)
१४. प्रकारेणे दृशी for (प्रकारेण दृशी)
१७. केन्द्र for (केन्द्र)

परमशरतुल्यं कार्यं । तयोः सपातस्य पातसंज्ञा कार्या । पुनर्विमंडले नीचोच्चवृत्तं कल्प्यं चन्द्रोपि नीचोच्चवृत्ते कल्पनीयः । पुनः^२ नीचोच्चवृत्ते चन्द्रगतिमंदकेन्द्रः गति- तुल्या पश्चिमदिशि कल्प्या । पुनर्नीचोच्चवृत्तकेन्द्रगतिविमंडले पूर्वदिशि शरकेंद्रगति- तुल्या प्रकल्प्या । पुनरस्य विमंडलगतिः पातगतिसंज्ञा च कदा^१ वृत्तजनितपश्चिम- दिशि मध्यमगति शरकेन्द्र^१ गत्यंतरतुल्या प्रकल्प्या । तस्मान्नीचोच्चवृत्तकेन्द्रगति^{१३} क्रांतिवृत्तगत्यनुसारेण मध्यमगति तुल्या भवति । इयं च विमण्डल एव भवति । न तु कक्षावृत्ते यदि कक्षावृत्ते गृह्यन्ते तदा किञ्चित् सांतरा भविष्यति ।

अथ यत् नीचोच्चवृत्तचापं प्रतिवृत्तचापं वा स्पष्टतितुल्यं स्यात् । तच्चापं यदि भाद्रांशा^{२१} न्यूनं स्यात् । तदैतच्चापं उच्चस्थाने नीचस्थाने वा न गच्छति । यदि भाद्रांशतुल्यं तदा नीचोच्च लग्नां प्रांतं च^{२४} भविष्यति । यच्चापं स्पष्टगतौ न्यूनमन्तर

(क) १. सपातस्य for (सपातस्य)

२. पुनर्नीचोच्च for (पुनः नीचोच्च) ३-४-५. लुप्त

६. व्रत for (वृत्त) ७. प्रकल्पा for (प्रकल्प्या) (ख)

८. रूपा for (संज्ञा) ९. 'च' लुप्त

१०. कक्षा for (कदा) ११. केन्द्र for (केन्द्र) (ख)

१२. प्रकल्पा for (प्रकल्प्या) (ख) १४. विमंडले for (विमंडल)

१५. गृह्यते for (गृह्यते) १६. यन्नीचो — for (यत् नीचोच्च)

१७. व्रत for (वृत्त) १८. व्रत for (वृत्त)

१९. स्पष्टगति for (स्पष्टति) २०. तुल्यं for (तुल्य)

२१. न्यूनं for (न्यूनं) (ख)

२२. + भाद्रांशादधिकं तदा नीचोच्चं भविष्यति +

२३. भाद्रं for (भाद्रांश) २४. लग्न for (लग्नां) (ख)

२५. 'च' लुप्त (ख)

(ख) ४. मंदकेन्द्रगति for (मन्दकेन्द्रः गति)

१३. गतिः for (गति)

१९. वातिस्पष्ट तुल्यं for (वास्पष्टति तुल्या)

२२. भाद्रांशादधिकं तदा नीचोच्चं भविष्यति यदि +

मुत्पादयति । तच्चापं यदि भाट्टांशतुल्यं वा तन्न्यूनं तदा नीचोपरि कदापि न गतं भविष्यति । यदि भाट्टांशतुल्यं वा भाट्टांशादधिकं, तदा उच्चोपर्यवश्यं गमिष्यति । पुनर्न्यूनचापस्थोपरिगतत्वं अधिक चापस्य नीचोपरिगतत्वं । कदाचिद्भविष्यति कदाचिन्न भविष्यति ।

अथ यच्चापमन्तरमधिकमुत्पादयति, तद्यदि भाट्टांशमितं वातं न्यूनं । तत् कदाचिदप्युच्चगतं न भवति । यदि च भाट्टांशतुल्यं वा तदधिकं तन्नीच गतमवश्यं स्यात् ।

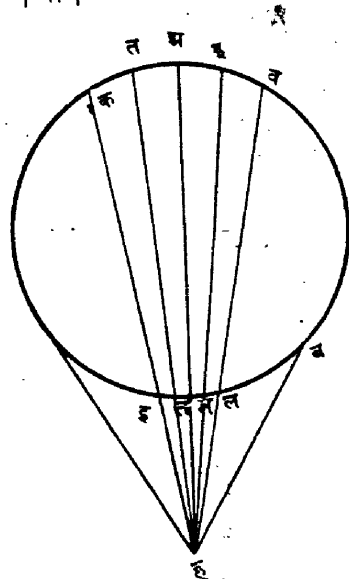
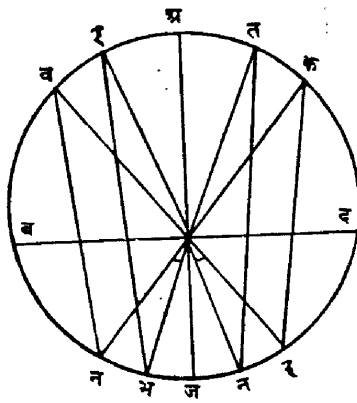
अथ न्यूनचापस्य नीचोपरिगतं न अधिकचापस्य उच्चोपरिगमनं च कदाचिद्भविष्यति । कदाचिन्न भविष्यति । यथा अवजदं प्रतिवृत्तं वा नीचोच्चवृत्तं प्रकल्प्यं । ह चिह्नं भूकेन्द्रं अजव्यासश्चोच्चनीचगतं कल्प्यः । हव हृद रेखे च

- (क) १. मुपाद पति for (मुत्पादपति)
 २. न्यूनत्वापस्योच्चो for (न्यूनचापस्थो)
 ३. अधिक त्वापस्य for (अधिक चापस्य)
 ४. लुप्त
 ६. वात for (वातं)   ७. भाट्टांश for (भाट्टांश)
 ८. परिगमनं for (परिगतं) (ख)
 ९. 'न' लुप्त (ख)
 १०. अधिकत्वा यस्य for (अधिक चापस्य)
 ११. व्रत for (वृत्तं)   १२. व्यासं for (व्यास)
 १३. चोच्चनीचगतं (श्चोच्चनीचगतं)
 १४. 'कल्प्यः' लुप्त

- (ख) २. न्यून चापस्योच्चोपरिगतत्वं for (न्यून चापस्थोपरिगतत्वं)
 ५. कदाचिन्न for (कदाचिन्न)
 ६. तन्न्यूनं for (तन्न्यूनं)
 १४. गतः for (गत)

परम फलसंलग्ने कार्ये पुनर्ग्रहगतिः अ चिह्नात् वा चिह्नादिशि कल्प्या । पुन उभ-
रेखा वलरेखा तनरेखा कस रेखाश्च संयोज्यः । एत रेखा तादृशचिह्नगताः सन्ति
येषां फलं समं इदं प्रकटमेव । यानि चाक्षानि अन्तरं न जनयन्ति, तानि एताभि
रेखाभि व्यासेन खण्डितानि चापं यद्भाद्वाशान्यूनं यथा ववल चापं उच्चनीचं गतं
न भविष्यति । यच्चाधिकं चापं यदा तदव नीचोच्चगं भविष्यति । यच्च भाद्वाशि-

- (क) १. व चिह्न for (वा चिह्ना) २. उभ for (उभ) (ख)
३. 'रेखा' लुप्त ५. संयोज्या for (संयोज्यः)
७. र for (न) ६. व्यासेन for (व्यासेन)
१०. षडितानि for (खण्डितानि)
११. यद्भाद्वाशान्यूनं for (यद्भाद्वाशान्यूनं) (ख)
१२. च for (व) १३. नीच for (नीच)
१४. यथा for (यदा) (ख) १५. लदव for (तदव)
१६. एतन्नीचोच्चगं for (नीचोच्चगं)
(ख) १. व चिह्नादिशि for (वा चिह्नादिशि)
४. वस for (कस)
६. एता for (एत)
१५. लदव for (तदव) ५. संयोज्याः for (संयोज्यः)
८. +र्वा+

तुल्यं यथा अवजं एतत्स्थानद्वयेऽपि संलग्नं भविष्यति । यच्चापं न्यूनमन्तरं उत्पादयति तदादिर्दंदिश्या संन्नो भविष्यति । तच्चापं यदि भाद्धाशितुल्यं वा तन्न्यूनं तदा ज चिह्नगतं न भविष्यति । कुतः ज चिह्नं यद्यादिगतं स्यात् । तच्चापं यथा जदउं यद्यतगतं स्यात्, तदा यथा तवजं एतच्चापद्वयं भाद्धाशादधिकं यच्चापं भाद्धाशितुल्यं वा भाद्धाशादधिकं तच्चापमचिन्हगतमवश्यं भवति । कुतः यदि न गतं स्यात्, तदा भाद्धाशितुल्यं वा अधिकं भाद्धाशान्न्यूनं भविष्यति । एतदशुद्धं यच्चापं भाद्धाशान्न्यूनं तत्कदा चिह्नगतं भविष्यति, यथा तगउचापं वा तवलचापं कदाचिन्न गतं स्यात् । यथा उवचापं कदाचिन्न गतं स्यात् । यथा कवमचापं यच्चापमधिकमन्तरं जयनतितदादिः वदित स्यासन्नो भविष्यति । शेषं विचारस्तु पूर्वोक्तं वत् ज्ञेयः ।

अथ ग्रहणात्रयेणास्य परं मन्दफलज्ञानं निरूप्यते । तत्र अवजं ग्रहणात्रय-

(क) १. दंदिष्यासन्नो for (दंदिश्यासन्नो)

२. + अन्तः दूरतरो भवति +

३. त व व जं for (त व जं) ४. दधिकं for (दधिक) (ख)

५. ६. ७. लुप्त

८. + चित् अ+ (ख)

९. 'ग' लुप्त

१०. कद चिन्हं for (कदा चिन्न)

११. + यच्चभाद्धाशादधिकं तच्चापं ज चिन्हे गमिष्यति । यथा कवज चापं + (ख)

१२. विसर्गं लुप्त

१३. वदित्त for (वदित)

१४. आसन्नो for (स्यासन्नो)

१५. + अन्तो दूरे भवति +

१६. शेष विचारस्तु for (शेषं विचारस्तु)

१७. पूर्व ज्ञेयः for (पूर्वोक्तवत् ज्ञेयः)

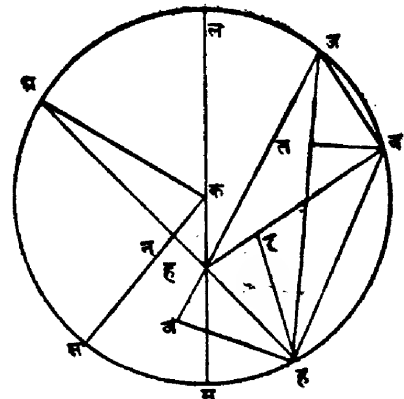
१८. परम for (परं) (ख)

उह^१ वलं वा हजरेखा वदरेखा जदरेखानामुपरि नेयाः । तदा अदजकोणो^३ जअ चापस्य फलं^४ वा स्पष्टगतिरस्ति । अहजकोणस्तु जअचापप्रमाणमस्ति । वृत्त-पाली एतत्कोणद्वयं विदत्तमस्ति । ततः हज दज कोणोपि ज्ञातो भविष्यति । पुन हदव त्रिभुजे हजव त्रिभुजे च सर्वे कोणाः ज्ञाताः भविष्यन्ति । तस्मात्^५ शेषं भुजाऽपि जहरेखा हदरेखयोः प्रत्येकस्य षष्टिमितानुसारेण ज्ञाताः भविष्यन्ति । तस्मात्^{१३} शेषभुजाऽपि^{१४} जहरेखा^{१५} हदरेखयोः प्रत्येकस्य षष्टिमितानुसारेण ज्ञाताः भविष्यन्ति । पुन दह रेखां षष्टितुल्यां प्रकल्प्य प्रमाणद्वयेन ज्ञातया हवरेखया जहरेखाप्रमाणज्ञानं कार्यं । पुन अदवकोणो अवचापस्य फलमस्ति । वा स्पष्टगतिः तत्र अदवकोणो वृत्तपाली अजवचाप प्रमाणमस्ति । एतत्कोणद्वयं ज्ञातमस्ति । तदा हदव कोणोपि विदितो भविष्यति । पुन हदजत्रिभुजस्य^{३३} हवजत्रिभुजस्य च

- (क) १. उः for (उ) २. त for (ज)
 ४. + प्रतिवृत्ते +
 ३. विदित for (विदत्त) (ख) ७. 'उ' लुप्त (ख)
 ८. शेष भुजा अपि for (शेष भुजाऽपि)
 ९. रेखायोः for (रेखयोः) १०. 'स्य' लुप्त
 ११. विसर्ग लुप्त (ख) १२—२१, लुप्त (ख)
 २२. + जहरेखाया + २३. पुनः for (पुन)
 २४. अ for (अं)
 २५. अहव for (अव) (ख)
 २६. व्रत for (वृत्त)
 २७. चापस्य for (चाप)
 २८. -२९-३०-३१. लुप्त
 ३२. हवद for (हदव) (ख)
 ३३. दहज for (हदज)

- (ख) १. उहव लम्बाः for (उहव लम्बा)
 ३. "कोणो—रस्ति" लुप्त
 ५. 'अहज' लुप्त
 ८. शेष for (शेष) २

सर्वे कोणाः ज्ञाताः भविष्यन्ति । तस्मात् प्रमाणद्वयेन ज्ञातया हजरेखाया दहृषष्टिप्रमाणानुसारेण बहरेखाज्ञानं भविष्यति । पुन बहेतकोणः वजचापः प्रमाणं ज्ञातमेवास्ति । तस्मात् बहृषष्टिप्रमाणानुसारेण प्रत्येकं वतत हरेखे ज्ञाते भविष्यति पुन दहृषष्ट्यनुसारेण ज्ञानं भविष्यति ।

अथ हजरेखापि ज्ञातास्ति । प्रत्येकं जतरेखा वतरेखा च ज्ञातास्ति । तस्मात् हृद षष्टिप्रमाणानुसारेण वज रेखापि ज्ञाताः भविष्यति । इयमेव वतरेखा ऽवजवृत्तव्यासाद् षष्टिमितं ज्ञातास्ति । ततः प्रत्येकं हृदरेखा च अनेन प्रमाणेन ज्ञाता भविष्यति । तस्मात् हव चापमपि विदितं स्यात् । अत्र चापं विदितमस्ति ।

- (क) १. +एवं बहृ हृद रेखयोः प्रत्येकषष्टिप्रमाणेन सर्वे भुजाः ज्ञाता भविष्यति +
 २. हृद for (हृज)
 ४. चापस्य for (चापः) ५. भविष्यतिः for (भविष्यति)
 ६. +च+ ७-८. 'वतरेखा' लुप्त ९
 ९. विसर्गं लुप्त १०. वज for (वत) (ख)
 ११. अज वज for (अवज) १२. व्यासाद् for (व्यासाद्)
 १३. लुप्त १४. + '६०' +
 १६. + बह रेखा च बह रेखा + १७. चाप for (चापं)
 १८. ज्ञान मस्ति for (विदित मस्ति)

- (ख) १. +एवं बहरेखाहृदरेखयोः प्रत्येकषष्टिप्रमाणेन सर्वे भुजाः ज्ञाताः भविष्यति +
 २. हृद for (हृज)
 ३. कोणं for (कोणः) ४. चाप for (चापः)
 ५. भविष्यतिः for (भविष्यति)
 ११. ऽवजवृत्त वृत्त for (ऽवज वृत्त)
 १४. + तत्प्रमाणेन ६० + १५. ज्ञातोस्ति for (ज्ञातास्ति)
 १६. + बह रेखा + १७. भविष्यन्ति for (भविष्यति)

तस्मात् अह चापं अस्य पूर्णज्या चैतद्वयं विदितं स्मात् । तस्मात् अह चापं अस्य पूर्णज्या चैतद्वयं विदितं स्यात् । तस्मात् सा अदरेखा अवजवृत्तषष्टिमितानुप्रमाणेन ज्ञाता भविष्यति । पुनः कचिह्नं अवजवृत्तस्य केन्द्रं कल्पनीयं । दकरेखा संयोज्या । पुनर्वर्द्धनीया च यथा वृत्तपातो लमचिह्नलगना भवति । एतच्चिह्नद्वयं उच्चनीच संज्ञं भविष्यति । पुनः कनसलम्बः अदरेखायां कार्यः, अकरेखा च संयोज्या । तस्मात् लददमघातः अद दह घाततुल्यो विदितो भविष्यति । अस्मात् कम वर्गान्च कदवर्गः कदरेखा च ज्ञाता भविष्यति । पुनः कदरेखा कमरेखा च द्वितीय परबायोः षष्टिमितप्रमाणज्ञाता भविष्यति । इदं उच्चनीचवृत्तस्य व्यासाद्धं वा केन्द्रद्वयान्तरं । इयमेव परमफलज्या पुनः अहरेखाद्वरूपया नहरेखया हृद रेखया च नद रेखा ज्ञाता भविष्यति । इयं दकस कोणस्य जीवास्ति

(क) १-२-३-४-५-६-७-८. लुप्त (ख)

९. + प्रमाणेन + (ख)

१०. षष्टिमितेन for (षष्टिमितानु प्रमाणेन)

११. लुप्त

१५. मालो लमचिह्न for (पातो लमचिह्न)

१६. अद रेखायां for (अद रेखाया) (ख)

१७. पात for (घात)

१८. वदितो for (विदितो)

२०. प्रत्येकं य for (च)

२१. द्वितीये for (द्वितीय)

२२. लुप्त

२३. प्रमाणेन for (प्रमाण)

२४. वृत्तस्य for (वृत्तस्य)

२५. ना केन्द्र for (वा केन्द्र)

२६. रूपमान for (रूपया)

२७. रेखा याश्च for (रेखया च)

(ख) १२. + न +

१३. चिह्न for (चिह्ने)

१५. पालो for (पातो)

१६. "पुनः—द्वितीय" लुप्त

२२. "परबायोः—भविष्यति" लुप्त

तस्मादपि कोणो ज्ञातो भविष्यति । तस्मात् भसचापं लसचापं च द्वयमपि ज्ञातं भविष्यति । पुनः असचापं ग्रहचापाद्धं ज्ञातमस्ति । तस्मात् लसचापं चन्द्र-स्थानयोरन्तररूपं ज्ञातं भविष्यति । पुनर्दक्षकोणात् कदनकोणज्ञानं भविष्यति । अस्मात् कोणात् स्पष्टमध्यमचन्द्ररन्तरज्ञानं भवति । परं च यदि चन्द्रः अचिन्हस्थो भवति, तदैव स्यात् । तस्मात् तत्तत्कालीनमध्यमस्यापि ज्ञानं भविष्यति । इदमेवास्मकमिष्टम् । अनेनैव प्रकारेण सूर्यस्य मध्यमं परममन्दफलज्याज्ञानं सूर्यस्य वर्षमध्ये वेधत्रयेण भवति ।

अथ च पूर्वाचार्यैः बाबुलदेशे चन्द्रस्य ग्रहणैः वेधत्रयं कृतं । तद्वेधत्रयेण चन्द्र-मध्यमज्ञानं च परमफलज्ञानं च निरूप्यते । तत्र प्रथमचन्द्रग्रहणे मर्दकवाज-संज्ञकस्य प्रथमसंज्ञे तौत्संज्ञमासस्य त्रिशत्तारीके रात्रौ साद्धवेदहोरामितगत-काले ।

अथ द्विरात्रात्प्रागेव स्पर्शो जातः । पुनश्च मध्यरात्रात् साद्धद्वयमिति २।३० कालेन प्रागेव मध्यग्रहणं जातं ।

(क) १. मस for (भस) (ख)

३. कोणो for (कोण) ४. ज्ञातो for (ज्ञानं)

५. चन्द्रयो for (चन्द्र) (ख) ६. भविष्यति for (भवति)

७. इदमेवास्मकमिष्टम् for (इदमेवास्मकमिष्टम्)

८. चन्द्र for (चन्द्रस्य) ९. ग्रहणस्य for (ग्रहणैः)

१०-११-१२-१३. लुप्त

१४. वाद for (वाज) १५. + ४।३० +

१६-१७-१८. लुप्त १९. रात्रा for (रात्रात्)

२०. स्याद्धं for (साद्धं) २१. द्वयमिति for (द्वयमित)

(ख) २. + उच्च +

१४. वाज् for (वाज)

१५. मितगत होरा काले for (होरा मितगत काले)

१६. अद्धं रात्रात् for (अर्थद्धं रात्रात्)

अथ च इस्कन्दरीयदेशे अर्द्धरात्रात्प्रागेव सत्रंशहोरात्रमितकाले ३।२०
स्पर्शो जातः । यतः उभयोद्देशयोरन्तरे देशांतरकालपलानि पञ्चाशत्मितानि
१० ११ १२ सन्ति ५० । तत्समये स्पष्टोर्कः ११।२४।३० । पुनर्बाबुलदेशे द्वितीयसत्रे तौत्संज्ञ-
मासे एकोनविंशतियतारीकाद्ध रात्रिमये द्वितीयचन्द्रग्रहणं जातं । तत्र दक्षिण-
दिशि अंगुलत्रयमितो ग्रासो वृत्तः ।

अथ इस्कन्दरीयदेशे अर्द्धरात्रात् प्रागेव पञ्चाशत् पलैः ५० इदमेव ग्रहणं
जातं । तत्समये सूर्यस्य पृष्ठः ११।१३।४५ । तृतीय ग्रहणं च बाबुलदेशे द्वितीयसत्रे
फामानुससंज्ञमासे षड्विंशतितारीके रात्रौ उत्तरदिशि अर्द्धग्रहणं जातं । तत्र-
कादशहोरामितं रात्रिमानमस्ति । अर्द्धरात्रात्प्रागेव पञ्चहोरामितं काले स्पर्शो

- (क) १. सत्र्यंश होरा for (सत्रंश होरा)
२. त्रयमित काले for (त्रमित काले)
३. देशयो for (देशयो) ४. रन्तरं for (रन्तरे)
५. कालो for (काल) ६. लुप्त
७. पञ्चाशत्पल for (पञ्चाशत्)
८. +५०+ ९. मितोस्ति for (मितानि)
१०-११. लुप्त
१२. +होरा अंश तुल्यो अस्ति+
१३. 'य' लुप्त १४. रात्र समये for (रात्रमये)
१५. दृष्ट for (वृत्तः)
१७. सूर्य स्पष्टः for (सूर्यस्य पृष्ठः) (ख)
२०. शन्ने for (सन्ने) २१. फामानुस for (फामानुस)
२३. +११+ २४. +५+

- (ख) ३. देशयोरन्तरे for (देशयोरन्तरे)
१४. तारीकात्यर्द्ध रात्रसमये च for (तारीकाद्धरात्रमये च)
१६. गृहणं for (ग्रहणं) १८. गृहणं for (ग्रहणं)
१९. बाबुल् for (बाबुल) २१. फामानुस for (फामानुस)
२२. गृहणं for (ग्रहणं) २४. होरामित for (होरामितं)

जातः । पुनरर्द्धरात्रात्प्राक् सार्द्धत्रयहोरामित ३।३० काले मध्यग्रहणं जातं ।
इस्कन्दरीयदेशे च मध्यरात्रात्प्रागेव सार्द्धचतुर्मित ४।३० होराकाले स्पर्शो जातः ।
तस्मिन्समये स्पष्टोर्कः ५।३।१५ । तस्मात् प्रथमग्रहणात् द्वितीयग्रहणपर्यन्तं
सूर्यचन्द्रयोः स्पष्टा गतिरंशाद्याः ३४६।१५। द्वयोर्ग्रहणयोः स्पष्टं कालान्तरं ३५४।हो
२।३० मध्यम कालश्च ३५४ होरा २।३४ एतन्मध्यमकाले च मन्द केन्द्रगतिः ३०६।
२५ मध्यम गतिश्च ३४५।५१ ।

अथ मध्यमचापांतरं स्पष्टचापादेतावन्मित ३।२४ माधिकं जातं ।

अथ द्वितीयग्रहणात् तृतीयग्रहणपर्यन्तं चन्द्रसूर्ययोः स्पष्टगतिः १६६।३०
स्पष्ट कालश्च १७६ सो २०।३० मध्यमकालश्च १७६ हो २०।१२ । अस्यमध्यम-
कालस्य केन्द्रगति १५०।२६ मध्यमगतिश्च १७०।७ । अस्यां स्पष्टगतेरन्तरं
च ०।३७ ।

अथ तृतीय क्षेत्रम्

तत्र अवजं उच्चनीचवृत्ते ग्रहणत्रयस्थानं चन्द्रस्य च गतिं च चिन्हात् अ-
चिह्नदिशि कल्पिताः ।

(क) १. ग्रहणात् for (ग्रहणात्) (ख)

३. 'द्वयोर्' लुप्त

४. ग्रहणं योरपि for (ग्रहणयो)

५. स्पष्ट for (स्पष्टं) (ख)

६. 'च' लुप्त

९. हो for (सो) (ख)

११. गतिः for (गति) (ख)

१३. तृतीयं for (तृतीय)

१५. गति for (गति)

१७. 'अ' लुप्त

(ख) ५. ग्रहण for (ग्रहण)

८. ग्रहणात् for (ग्रहणात्)

१२. अस्याः for (अस्यां)

१४. अवजं for (अवजं)

१५. गतिः for (गति)

७. माधिकं for (माधिकं) (ख)

१०. १७।६ for (१७६)

१२. अस्य for (अस्यां)

१४. अवजउ for (अवजं)

१६. लुप्त

१८. विसर्गं लुप्त

३. ग्रहयोः for (ग्रहणयो)

पुन जंचिन्हात् अह रेखायां कार्यः । तस्मात् वदग्र कोणज्या ३३३३३० । इयं उह रेखायाः प्रमाणमस्ति दहे षष्टिस्तन्माने न जाता । पुन अहव कोण केन्द्रोपरि ५३।३५ वृत्त पालौच २६।४७।३० । पुन वद अण्पीण ३।२४ । तस्मात् हग्रद कोणः शेषमितः ३३।३० । अस्यज्या २३।४९।१५ । इदं अहे षष्टिस्तन्मानेन उह रेखाप्रमाणं जातं दहे षष्टिस्तन्मानेन अह प्रमाणं जातं ८।५७।४६ । पुनरपि वदज कोणज्या ०।३८।४५ । इयं दहे षष्टिस्तत्प्रमाणेन हवरेखाप्रमाणं जातं । पुन वंहज कोणः केन्द्रोपरि १५०२६ वृत्त पालौच ७५।१३ वदज कोणश्च ०।३७ । तस्मात् शेष हजद कोणः ७४।३६ अस्यज्या ५७।५०।४२ । इदं जहे षष्टिस्तत्प्रमाणेन हवरेखा प्रमाणं जातं । तस्मात् दहे षष्टिस्तत्प्रमाणेन जहरेखा प्रमाणं जातं ४०।११ । पुनरपि अहज कोणः केन्द्रोपरि ६६।५१ वृत्तपाल्युपरि ४८।२५।३० । अस्यज्या ४४।५३।७ कोटिज्या ३६।४८।५७।३० जदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन जतरेखायां दतरेखायां प्रमाणं जातं यदि च

- (क) १. + जत लम्ब + (ख) २. ३३ ३ ३० for (३३३३३०)
 ३. 'या.' लुप्त ५. कोणः for (कोण) (ख)
 ६. + मितोस्ति +
 ७. अकोणः for (अण्पीण) (ख) ८. अह for (ह अद)
 ९. २३।२३।३० for (३३।३०) (ख)
 १०. 'न' लुप्त ११. 'जातं' लुप्त
 १२. हे for (ह) १४. वृत्त for (वृत्त)
 १५. शेष for (शेष) १६. ७४।२६ for (७४।३६)
 १७. ५७।५०।४२ for (५७।५०।४२)
 १८. ०।४०।११।३० for (४०।११)
 २१. रेखायां for (रेखाया) २२. हत रेखायाः for (दत रेखायां)
 (ख) ४. उदहे for (दहे) १३. १५०।२६ for (१५०२६)
 १५. शेष हजद for (शेष हजद) १६. १७४।३६ for (७४।३६)
 १८. हवरेखा for (जहरेखा) १९. ०।४०।११ for (४०।११)
 २०. जहे for (जदे)
 २१. जत रेखायाः for (जत रेखाया)
 २२. हत रेखायाः for (दत रेखायां)

दहरेखा षष्टिमिता ६० तदा जतरेखा एतावती भवति । ३०।४ हतरेखा च ०।२६-
४०।३० । पुन हंअरेखा जनेनैव प्रमाणे नैतावत्य ८।५७।४६ । स्ति । तस्मात् शेष
जतरेखा ८३१।५।३० । अस्याः वर्गः ७२।३३।३४।४५ उत वर्गश्च ०।१५।४।१५ अनयो
योगः ७२।७२।४८।४६ अयमजवर्गः । अस्य मूलं च ८।३१।५।३० । इयमेवा ज-
रेखा जाता दहरेखा षष्टिप्रमाणेन जहरेखा चानेनैव प्रमाणेन जाता ०।४०।११।-
३० । अथा जजपूर्णज्या नीचोच्च व्यासार्द्धं षष्टिप्रमाणेन जाता ८६।४६।१४ । अने-
नैव प्रमाणेन दह रेखा जाता ६३१।१३।४८ जह पूर्णज्या चानेनैव प्रमाणेन जाता
७।२०।०८ । तस्मात् जह चापं जातं ६।४४।३० । पुन वंअज चापं १५०।२६ वजह
चापं च १५७।११ । अस्य पूर्णज्या वह रेखास्ति ११७।३७।३२ । तस्मात् लघु वत्त
केन्द्र वअह क्षेत्र द्वितीय क्षेत्रे भविष्यति ।

(क) १. तत्तदा for (तदा)

३. शेषा for (शेष).

४. ८।३१।५।३० for (८३१।५।३०)

५. जत for (उत वर्गश्च)

६. '७२' लुप्त (ख)

८. दूपमेवाज for (इय मेवाज)

९. पूर्णज्या for (पूर्णज्या) (ख)

१०. व्यासार्द्ध for (व्यासार्द्ध)

११. ६।३१।१३।४८ for (६३१।१३।४८)

१२. ७।२।५।०।८ for (७।२०।०८)

१३. + इयं व्यासा १२० न्यूना जाता तस्मादियं व्यासरेखा न जाता +

१४. तस्माल्लघु for (तस्मात् लघु) १५. वृत्त for (वत्त) (ख)

१६. केन्द्र for (केन्द्र) (ख)

१७. क्षेत्रा द्वितीयक्षेत्रे for (क्षेत्र द्वितीयक्षेत्रे)

(ख) २. ०।३०।४ for (३०।४)

३. शेषा जतरेखा for (शेष जतरेखा)

४. ८।३।५०।३० for (८३१।५।३०)

७. 'च' लुप्त

अथ चतुर्थ क्षेत्रम्

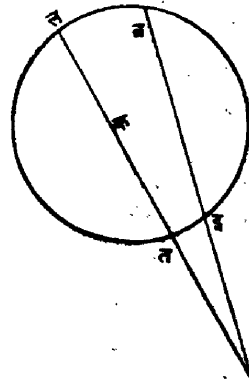
तत्रेदं कल्पते, तत्केन्द्रं क चिह्ने स्ति । पुनर्दं चिन्हादेका रेखा केन्द्रं संलग्ना निष्काशिता । पुनरियं रेखा नीचोच्चवृत्ते ल चिन्हे भचिन्हे सम्पातं करिष्यति । ततः एतच्चिन्हद्वयं नीचोच्चसंज्ञं भविष्यति । यदि च हदरेखा ६३१।१३।४८ वद-रेखया ७४८।५१।२० गुणिता जाता ४७२७००।५१।३२ । एतत् महलरेखयोर्घाति-समानं जातं । यद्यस्मिन्घाते मक वर्गो ३६०० योज्यते, तदा दकवर्गो भविष्यति । स च जातः ४७६३००।५१।३२। अस्य मूलं ६९०।८।४२ । इयं कमषष्टिप्रमाणेन कद-रेखा प्रमाणां सिद्धं यदि कदं षष्टिमितं तदा कमं ५।१३ ॥

अथ पंचम क्षेत्रम्

तत्र पूर्वक्षेत्रे एव कन स लम्बः ककेन्द्रात् वह रेखायां निष्काश्यः, पुनर्वक रेखा संयोज्या ।

अथ यदि वहे रेखाद्वं ५८।४८।४६ दह रेखायां योज्यते ६३१।१३।४८ तथा

- (क) २. केन्द्र for (केन्द्र) (ख) ३. निष्काशिता for (निष्काशिता)
 ४. म चिह्नेपरि for (म चिह्ने) ५. सन्ताप for (संपात)
 ६. ६३।१।१३।४८ for (६३१।१३।४८)
 ७. ४७२७००।५१।३२ for (४७२७००।५१।३२)
 ८. एतन्मद लखरेखयो for (एतत् महलरेखयो)
 ९. घतिन for (घाति) १०. + ३६०० योज्यते तदा दक वर्गो +
 ११. कं for (कदं)
 १२. लम्बं for (लम्बः क)
 १३. वह for (वहे) (ख)
 १४. + ६।३१।४८ +
 १५. संख्याए लुप्त
 १६. तदा for (तथा)
 (ख) १. कल्पते for (कल्पते)
 ४. म चिह्ने for (म चिह्ने)
 ६. ६३।१३।४८ for (६३१।१३।४८)
 ८. एतन्मदल दरेखयो for (एतन्म हलरेखयो)
 ९. घतिन for (घाति)

एकविंशतारिके रात्रौ च जातं । तत्र स्पष्टोऽर्कः ११३।१५ ।

अथ द्वितीय ग्रहणं च उत्तरतः दशांगुलमितं छनं जातं । अस्य मध्यकालो-
प्यद्धं रात्रात्प्रागेव एकहोरामितकाले जातं । एतद् ग्रहणं उन्ननविंशतिमिते
सन्ने खुवाक् संज्ञमासे तृतीयतारीके रात्रौ जातं । तत्र स्पष्टोऽर्कः ६।२५।१० ।

अथ तृतीयग्रहणं मुत्तरदिक्तोद्धच्छन्नमभवत् । अस्य मध्यकासोद्ध-
रात्रादुपरि चतुर्मितहोरासु ४ जातः । इदं च विंशन्मिते सन्ने फर्मूसं संज्ञमासे
विंशति तारीके रात्रौ जातं । तत्र तत्कालिकस्पष्टोऽर्कः ११।१४।५ । तत्र प्रथम
ग्रहणं मारभ्य द्वितीयग्रहणं पर्यन्ते सूर्यचन्द्रयोः स्पष्टा गतिः १६१।५५ अंशाद्या
अन्तरकालः वर्ष १ दिनादि १६६ होरा २३ कला ४५ मध्य होरा कलाश्च ३७।३०
मन्दकेन्द्रगतिः ११०।२१ मध्यम गतिश्च १६६।३७ । अस्य मध्यमचापस्य ऋणफलं
७।४२ एतावन्मितमंशादिक मुपलब्धं पुनर्द्वितीयग्रहणमारभ्य तृतीयग्रहणपर्यन्तं
सूर्यचन्द्रयोः स्पष्टगतिः १३८।५५ कालांतरं च वर्ष १ दिनानि १३७ स्पष्ट होरा

(क) १. तारीके for (तारीके)

३. जातः for (जातं) (ख)

५. 'न्न' लुप्त (ख)

७. छन for (छनं) (ख)

८. कालो for (कासो) (ख)

९. फर्मूसी for फर्मूस)

१०. विंशती for (विंशति)

११. तात्कालिक for (तत्कालिक) (ख)

१४. पर्यंत for (पर्यन्ते) (ख)

१५. अंशाद्या for (अंशाद्या)

१६. दिनानि for (दिनादि)

१७. १६।६।३७ for (१६।६।३७)

१८. 'म' लुप्त

२०. ग्रहण for (ग्रहणं) (ख)

२१. स्पष्टा for (स्पष्ट)

२२. होराः for (होरा)

(ख) २. ग्रहणं for (ग्रहणं)

४. ग्रहणं for (ग्रहणं)

६. ग्रहणं for (ग्रहणं)

१२. ग्रहण for (ग्रहण)

१३. ग्रहण for (ग्रहण)

१६. ग्रहण for (ग्रहण)

५ मध्यमाश्च ५।३० मन्दकेन्द्रगतिस्तत्कालीना ८१।३६ मध्यमगतिः १३७।३४
अस्य मध्यमचापस्य १।२१ फलं धनमुपलब्धं ।

अथ षष्ठं क्षेत्रम्

तत्र अवजं ग्रहणानां स्थानः त्रयं नीचोच्चवृत्ते कल्पितं । अचिन्हं च चिन्ह-
योःन्तरचापं च 'व चिन्हं ज चिन्हयोरप्यन्तरचापं च एतच्चापद्वयफलं च पूर्वं
निरूपितमेव शेषं । ज अ चाप मंशादि १६८।३ । अस्य फलं घनं ६।२१ तदा वज
चाप ज अ चापे उच्चं भवितुं नाहंति । यतः एतच्चापद्वयं भाद्धां शान्धूनामस्ति ।
फलानि च घनानि सन्ति । तस्मात् उच्चं अव चापेस्ति, द चिन्हं भूकेन्द्रं कल्प-
यित्वा पूर्वोक्तप्रकारेण क्षेत्रं सम्पूर्णं कार्यं । अदरेखा च वृत्तपातो ह चिन्हलग्ना
कल्प्या । तस्मात् अदव कोणज्या ८।२।२१ इयं दह षष्टिप्रमाणेन हउ रेखाप्रमाणं
जातं ।

अथ च केन्द्रोपरि अहव कोणः ११०।२१ वृत्तपाल्युपरि च ५५।१०।३० तदा
 शेषो हवउ कोणः ४७।२८।३०, अस्य ज्या ४४।३३।८३०, इदं वह षष्टि प्रमाणेन
 हउ रेखा रेखा प्रमाणेन हउ रेखा प्रमाणं जातं । दहरेखा षष्टिप्रमाणेन वहरेखा

- (क) १. १२१ for (१२१)
 २. षष्ट for (षष्ट)
 ४. विसर्गलुप्त (ख)
 ५. 'चिह्न व' लुप्त
 ६. ~~१०~~ for (६२१)
 १०. कल्पित्वा for (कल्पित्वा)
 ११. पाली for (पाती) (ख)
 १२-१३. लुप्त (ख)
 १४-१५. लुप्त (ख)

प्रमाणं १०५४।२९।३० पुनरपि अदजकोणज्या ६।३८।६।३० । इदं दह षष्टि-
प्रमाणेन बहरेषांप्रमाणं जातं । पुनः अहज कोणो केन्द्रोपरि १६।१५७ वृत्त-
पाल्युपरि ९५।५८।३०, तदा वशिष्टो हवजकोणः ८९।३७।३० । अस्य ज्या ५९।
५६।५५ इदं जह षष्टिप्रमाणेन हव रेखा प्रमाणं जातं ।

अथ दह षष्टिप्रमाणेन जहरेखा ६।३८।१० पुनरपि बहज कोणः केन्द्रो-
परि ८९।३६ वृत्तपाल्युपरि च ४०।४८ । अस्य ज्या ३६।१२।१८।३० कोटिज्या ४५।-
२५।११, एत द्वयं जहषष्टिप्रमाणेन जलरेखा हतरेखा प्रमाणं जातं ४।२०।१०, हत
रेखा च ५।१२।४।३० बह रेखा प्रमाणं १०५४।२९।३० मस्ति । तस्मात् वत रेखा
५।५३।५ अस्या वर्गं ३४।३७।४४।४५ जतवर्गश्च १८।४८।६।४५ वर्गद्वययोगो वज-
वर्गो जातः ५३।२५।५४।३० तस्मात् दहे षष्टिस्तन्माने वज रेखा जाता ७।१८।३५ ।
जह रेखा च ३८।१० एतावत्यस्ति ।

अथ च उच्चनीचवृत्तव्यासाद्ध षष्टिप्रमाणेन वज पूर्णज्या ७८।२४।३७

- (क) १. 'ज' लुप्त २. रेखा for (रेखा) (ख)
३. कोणः for (काणो)
४. + अस्मात् अहजकोणः ६।२१ शोधितः +
६. विसर्गं लुप्त
७. जत for (जल) (ख)
८. + यदा दहप्रमाणं षष्टिमितं तदा जतरेखाप्रमाणं जातम् +
९. + पूर्वानीत + १०. वर्गः for (वर्ग)
११. ४७ for (४४) (ख) १२. नवजरेखा for (वजरेखा)
१३. ६।३८।१० for (३८।१०) (ख)
१४. नवजपूर्णज्या for (वजपूर्णज्या)

- (ख) ३. कोणो for (कोणो) ५. तदावशिष्टो for (तदावशिष्टो)
८. + यदा दहप्रमाणं षष्टिमितं जतरेखा प्रमाणं जातं +

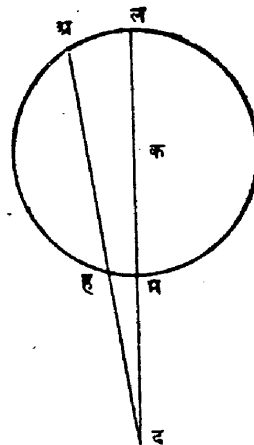
दह रेखा चह ४३।३६।३६ । जह पूर्णज्या ७१।११।४, अस्याः चापं ७२।४६।१० जह
अ चापं १६८।३ एतावदासीत् । तस्मात् शेषं ह्यत्र चापं ६५।१६।५० । ह्यत्र पूर्णज्या
च ८८।४०।१७ तस्मादुच्चनीच केन्द्र अवह क्षेत्रे जातं ।

अथ सप्तम क्षेत्रम्

तत्र कचिन्हं केन्द्रं कल्पितं । दकरेखा संयोजिता । पुनस्तथा वद्धं नीया
यथोच्चनीचवृत्ते ल चिन्हं म चिन्हं संलग्ना स्यात् । एतच्चिन्हद्वयं उच्चनीच संज्ञकं
भविष्यति । यदि अदरेखा ७३२।१६।५६ दह रेखया द ४३।३६।३६ गुण्यते ४७१३०४।
४६।१७ तदा अयं लददम घात तुल्योस्ति । पुनरस्मिन् घाते मकवर्गः योज्यते । तदा-
दक वर्गः स्यात् ४७४६०४।४६।१७ । अस्य मूलं ६८६।८ । उच्चनीच व्यासाद्धं
षष्टिप्रमाणेन उच्चनीच व्यासाद्धं जातं ५।१४ ।

- (क) १. च ६।४३।३६।३६ for (च ह ४३।३६।३६)
२. + अत्र जह चापं ७२।४६।१० शोधितं +
३. शेष for (शेष) ४. केन्द्र for (केन्द्र)
५-६. लुप्त
७. संज्ञिक for (संज्ञक)
८. द for (द)
१०. वर्ग for (वर्गः)
११. विसर्ग लुप्त
१३. + प्रमाणेन दं दकरेखाप्रमाणं
जातं पुनर्दकरेखाषष्टि + (ख)

- (ख) १. च ६।४३।३६।३६ for (चह
४३।३६।३६)
५. चिन्ह for (चिन्ह)
८. ७३२।१६ for (७३२।१६।५६)
९. ६।४३।३६।३६ for (द ४३।३६
।३६)
१२. ६८६।८ for (६८६।८)

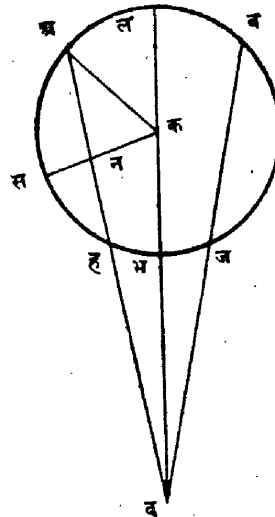

अथ अष्टम क्षेत्रम्

तत्र पूर्वोक्तप्रकारेण कनसलम्बः कार्यः । अकरेखा संयोज्या । यदि अह रेखाद्वं ४४२०।८ हृद रेखाहं ४३।३६।३६ योज्यते द ७।५६।४७ । इयं षष्टि-व्यासाद्वं नीचोच्चवृत्तप्रमाणेन दनरेखा जाता । कंदषष्टिप्रमाणेन इयमेवैता जाता ५६।५३।४८ । इयं दकन कोणज्या अस्याऽ चापं ८६।३८।३० इदं महसचापं इदं भाद्रीशाच्छुद्धं शेषं ६३।२१।३० इदं लग्नसं चापं जातं । अस्माच्चापात्स अ चापं ४७।३८।३० शोधितं । शेषं लव चापं ६४।३८ इदं मन्दकेन्द्रं जातं पुनर्दकनकोणो नवति शुद्धः । शेषं अदक कोण ३।२२ । अदवकोणश्च पूर्वं एतावन्मितोस्ति ७।४२ । तस्मात् शेषो लदव कोणः ४।२० इदं तत्कालीन मन्दफलं ऋणं जातं । सषड्भ सूर्यो योजितं तदा मध्यमश्चन्द्रो जातः ०।२९।३०॥

- (क) १. अष्टम क्षेत्रम् for (अथ अष्टम क्षेत्रं)
 २. हृदरेखया ६४३।३६। ६ for (हृद रेखाहं ४३।३६।३६) (ख)
 ३. ६८७।५६।४७ for (द ७।५६।४७) (ख)
 ४. इयमेवैतावति जाता for (इयमेवैता जाता)
 ५. लुप्त ७. ६३।२१।३१ for (६३।२१।३०)
 ८. इलं for (इदं)
 ९. +४५।४३ अल चापं अल चापं
 च ११०।२१ एतावत्पूर्वं मस्ति
 शेषं +

- (ख) ४. इयमेवैतावती जाता for (इय-
 मेवैता जाता)
 ५. अस्याः चापं for (अस्याऽचापं)
 ६. भाद्रीशाच्छुद्धं for (भाद्रीशा-
 छुद्धं)
 ९. +४५।४३ अल चापं अल चापं
 च ११० एतावत्पूर्वं मस्ति
 शेषं +
 १०. मन for (मन्द)

अथ सप्तम प्रकरणम्

तत्र मध्यमगतिमन्दकेन्द्रगतिश्च निरूप्यते ।

अथः च प्रथमोक्तग्रहणत्रयमध्ये यन्मध्यमग्रहणीतमारभ्य नव्यग्रहणत्रयमध्ये मध्यग्रहणपर्यन्तं चन्द्रमध्यमगतिः २२४।४६ मन्दकेन्द्रगतिश्च ५२।१४ ग्रहणद्वयांतर कालश्च ८५४ दिनानि ७३। एतद्वर्षाणां दिनानि ३।१७८३ होरा २३ कला २०, एतेषु दिनेषु मध्यगति भक्त तदा मध्यमेक दिवसजा गतिः पूर्वानीत मध्यघात तुल्यैव जाता ।

अथ चैतेषु दिनेषु अवरसानीत मन्दकेन्द्रगतेः सकाशात् सप्तदशकलाधिका मन्दकेन्द्रगतिरूपलब्धा । एतदधिककलाः अन्तरकालदिनेभक्ता एक दिनांतरमुपलब्धं ०।०।०।०।११।४६।३९ इयं मेक केन्द्रगतौ शोधिता सत्यवशिष्टा मन्दकेन्द्रागति निश्चिता जाता ॥

- (क) २. 'उक्त' लुप्त ३. ग्रहणं for (ग्रहणी)
 ५. मध्यम for (मध्य)
 ७. वर्षाणां for (वर्षाणां) ८. गत्या for (गति)
 १०. भक्तेषु for (भक्त) ११. विसर्गं लुप्त
 १२. गति for (घात) (ख)
 १३. अवरखसानीत for (अवरसानीत)
 १६. एतादधिककलाः for (एतदधिककलाः)
 १७. '०' लुप्त
 १८. सत्यावशिष्टा for (सत्यवशिष्टा)
 २०. केन्द्र for (केन्द्रा) (ख) २१. निश्चिता for (निश्चिता)
 (ख) १. मंद for (मन्द) ४. ग्रहण for (ग्रहण)
 ५. 'मध्य' लुप्त
 ६. ग्रहण for (ग्रहण) ८. २०२४।२४ for (२०)
 ९-१०. मध्यगतिविभक्ता for (मध्यगति भक्त)
 १३. अवरखासानीत for (अवरसानीत)
 १४. कलाधिक for (कलाधिका)
 १५. "मन्द—एतदधिक" लुप्त १८. इयमेक for (इयं मेक)
 १९. सत्यवशिष्टा for (सत्यवशिष्टा)

अथाष्टम प्रकरणम्

तत्र चन्द्रमध्यममन्दकेन्द्रयोः क्षेपाः निरूप्यन्ते । तत्र वृषनस्सरादेः निरूपिते^३ मध्यग्रहरणपर्यन्तं गतकालो वर्षादिः व० २७ दि० १७ हो० ११ क० १० । एतत् कालजा मध्यमगति १२३।२२ रंशादि मन्दकेन्द्र गतिश्च १०३।३५ एतद्वयं मध्यग्रहरणकालीनमध्यमचन्द्रात् मन्दकेन्द्राच्च शोधितं । अवशिष्टा वृषनस्सरादौ जातो मध्यमः १।११।२२ । मन्दकेन्द्रं च २६८।४६ मध्यसूर्य मध्यमचन्द्रयोः वृषनस्सरादावन्तरं ७०।३७ अंशादि ।

अथ वृष्टनस्सरादिमारभ्य यज्दे^{१३} जर्द्दादिपर्यन्तं मध्यमचन्द्रगति ३२०।१३ रंशादिमन्दकेन्द्रगतिश्च ३६।०। एतद्वयं वृष्टनस्सरादि क्षेपयुतं सत् जातं यज्दि-जर्द्दादौ मध्यमचन्द्रस्पर्शादि ०।११।३५ मन्दकेन्द्रं च ३१७।४६ सूर्य चन्द्रान्तरं २७।७।२४।

- (क) १. अथाष्टमं for (अथाष्टम) २. विसर्गं लुप्त (वृष्टनस्सरादेः)
 ३. निरूपित for (निरूपिते) ४. गतिः for (गति)
 ५. अवशिष्टं for (अवशिष्टा) ६. वृत्तनस्सरादौ for (वृषनस्सरादौ)
 ७. 'मध्य' लुप्त ८. चन्द्रमध्यमयोः for (मध्यमचन्द्रयोः)
 १०. वृत्तनस्सरादावन्तरं for (वृषनस्सरादावन्तरं)
 ११. अत्र for (अथ) १२. वृत्तनस्सरादि for (वृषनस्सरादि)
 १३. यज्दि for (यज्दे) १४. द्वयं for (द्वयं)
 १५. वृत्तनस्सरादि for (वृष्टनस्सरादि) १६-१७. लुप्त
 १८. चन्द्रः for (चन्द्र) १९. 'स्पर्शादि' लुप्त
 २०. ७१।३५ for (०।११।३५) २१. मन्दके for (मन्दकेन्द्र)
 २२. ३०७।४६ for (३१७।४६) २३. + मध्य +
 २४. + मध्यम +

- (ख) २. वृष्टनस्सरादेः for (वृषनस्सरादेः)
 ५. अवशिष्टं for (अवशिष्टा) ६. वृष्टनस्सरादौ for (वृषनस्सरादौ)
 ७. १।११।२३ for (१।११।२२)
 १०. वृष्टनस्सरादावन्तरं for (वृषनस्सरादावन्तरं)
 १५. वृष्टनस्सरादि for (वृषनस्सरादि) २५. २७।७।२४ for (२७।७।२४)
 १८. चन्द्रस्पर्शादि ०।११।३५ for (चन्द्रस्पर्शादि) २१. केन्द्र for (केन्द्र)

अथ नवम प्रकरणम्

तत्र शरकेन्द्रगतिनिरूप्यते ।

अथ पूर्वचन्द्रगतिशुद्धा पाता यतः अवर्खसोक्त प्रकारेण तदानयनं कृतं । अतोस्माभि वक्ष्यमाणा प्रकारेण तदानयनं शुद्धमुपनिबद्धं । तदा नयनप्रकारो यथा तत्र तादृशं ग्रहणं द्वयवेध्यं ययोरन्तरे महान् कालो भवति । ग्रहणद्वयमपि एक सम्पाततमपेक्षितं एक दिस् जातं छत्रमप्यपेक्षितं । एकरूपो ग्रासश्च तत्रापेक्षणीयो भवति । उच्चात् चन्द्रश्च एकरूपात्तरितो ग्राह्यः । यतस्तादृश चन्द्रस्य शरस्त्वेकरूप एक दिग्जश्च भवन्ति ।

अथैतादृशग्रहणकालेषु शरकेन्द्रभगणाः पूर्णा भवन्ति । एतादृशग्रहणेषु प्रथमग्रहणं वावुलदेशे जातं । तत्र तदा स संज्ञकस्य संज्ञः ३१ ज तूवी संज्ञ

- (क) १. केन्द्र for (केन्द्र) (ख)
 २. शरच्चन्द्र for (पूर्व चन्द्र)
 ३. रशुद्धा for (शुद्धा) (ख) ४. आपाता यतः for (पाता यतः)
 ५. अतोस्माभिः for (अतोस्माभि) ७. 'न' लुप्त
 ८. जातमपेक्षितं for (तमपेक्षितं) (ख)
 ९. दिग्जातं for (दिस् जातं) १०. +तुल्यं +
 ११. यतस्तत्र for (यतस्तादृश)
 १२. भवति for (भवन्ति) (ख) १४. 'पूर्णा' लुप्त
 १७. वाविल देशे for (वावुल देशे) (ख)
 १९. रत्नः for (संज्ञः) २०. रूवी for (तूवी)

- (ख) २. पूर्वचन्द्र for (पूर्वचन्द्र)
 ४१. यातायतः for (पातायतः)
 ६. ग्रहण द्वयं for (ग्रहण द्वयं)
 ७ महान्कालो for (महान कालो)
 १०. छन्नमप्यपेक्षितं for (छत्रमप्यपेक्षितं)
 १३. ग्रहण for (ग्रहण) १५. ग्रहणेषु for (ग्रहणेषु)
 १८. तत्र दारा for (त दास) १६. ग्रहणं for (ग्रहणं)

मासस्य चतुर्थस्तारीकः अर्द्धरात्रात् प्रागेवार्द्धहोरा च तस्मिन् काले अव-
शिष्टास्ति । तदा दक्षिणदिक्तः अंगुलद्वयमित चित्रं जातं । द्वितीयग्रहणं
च इस्कन्दरीयपुरे अजर्यानुससंज्ञकस्य नवम सन्ने क्वयारवूरसंज्ञमासे अष्टा-
दशमिततारीके अर्द्धरात्रात्प्रागेव होरात्रये ३।५० पंचाशत्कलायुते काले
मध्यग्रहणं जातं । तच्च पूर्वोक्तप्रथमग्रहणतुल्यमेव जातं । एतद् ग्रहणं द्वयं
नीचोच्चयोः मध्यात् किञ्चित् नीचदिशि आसन्नं जातं ।

अथ बुध्नस्सरादेः मध्यग्रहणपर्यन्तं अन्तरकालो वर्षादिः २५६ दि १२२
हो १० कला ४० स्पष्टकला १५ तत्कालीन चन्द्रमन्दकेन्द्रमंशादि १०५।१६ ऋणं
मन्दफल मंशादि ५।० ।

अथ बुध्नस्सरादेः द्वितीयग्रहणमध्यपर्यन्तं वर्षादि कालः १८७१ दि २५६
हो ० क ० २४ स्पष्ट कला इव ५ । तत्र मन्दकेन्द्र २५।५३ मन्दफलं धनमंशादि एवं

-
- (क) १. चतुर्थस्तारीकः for (चतुर्थस्तारीकः) (ख)
२. तत्र for (तदा) (ख) ३. छन्नं for (चित्र) (ख)
५. इस्कन्दरीय for (इस्कन्दरीय) (ख)
६. माखूर for (क्वयारवूर) (ख)
७. होरात्रयं for (होरात्रये)
८. पंचाशत्कला for (पंचाशत्कला)
९. मितकाले for (युते काले) १०. लुप्त
११. गृहणं for (ग्रहण) (ख)
१२. ग्रहणा द्वयं for (ग्रहणं) १३. आसन्नं for (आसन्नं) (ख)
१४. बुध्नस्सरादेः for (बुध्नस्सरादेः)
१६. स्पष्टकला for (स्पष्टकला) १७. २१५ for (१५)
१८. बुध्नस्सरादेः for (बुध्नस्सरादेः)
२१. वर्षादिः for (वर्षादि) (ख) २२. '१' लुप्त
२३. केन्द्रं for (केन्द्र) (ख)
(ख) ४. गृहणं for (ग्रहणं) १२. ग्रहणं द्वयं for (ग्रहणं द्वयं)
१५. गृहणं for (ग्रहणं) १८. १०५।१६ for (१०५।१६)
२०. गृहणं for (ग्रहणं) २२. ८७१ for (१८७१)

ग्रहणद्वयकालान्तरं वर्षादि ६१५।६३३ हो० २१ क० ५० ग्रहणद्वयोत्थमध्यम-
चन्द्रयोरन्तरं मन्दफलद्वययोगितुल्यं भगणात् न्यूनमस्ति । तत् फलद्वययोगस्त्वे-
तावन्मितोस्ति ६। क० ५३ अवर्खसोक्तप्रकारेण च १०।२। एवं चन्द्रशर केन्द्र-
गति खर्खसोक्त प्रकारान्नवकलाभिरधिकोपलब्धाः । इयमन्तरकालेन २२।४६०६
भक्तानातैकदिनकेन्द्रगतित्वं शादि ०।०।०।०।०।३६।५८ । एतत् अवर ख सानीत
गती संयोज्य सारणी कृता । पुनः शरकेन्द्रार्थं ग्रहणद्वयं मया गृहीतं पूर्वोक्तं
लक्षणयुक्तं तद् ग्रहणद्वयं एकसम्पातस्थं नास्ति । तत्र प्रथमग्रहणं तदेव यद्वा-
बुलदेशे जातं यस्मात् परमफलं साधितमस्ति । तत्र मन्दकेन्द्र १२।२४ मन्शादि
मन्दफलं ऋणं ०।५६ द्वितीयग्रहणमपि बाबुल देशे जातं । दारासंज्ञिकस्य षड्वि-
शतिमितसन्ने अनीकीसंज्ञमासे एकोनत्रिशतारीके गतहोरासुद क २० । तत्र

- (क) १. १३३ for (६३३) २. ग्रहण for (ग्रहण)
४. रवर्ख for (खर्ख) ५. रविका लब्धा for (रविकोपलब्धाः)
८. रन्शादि for (वन्शादि) (ख)
९. ०।०।०।०।०।३६।५८ for (०।०।०।०।०।३६।५८)
१०. खा for (ख) ११. गसौ for (गती)
१३. मय for (मया) (ख)
१४. पूर्वोक्त for (पूर्वोक्त) (ख) १७. ग्रहण for (ग्रहण)
२३. षड्विशति २६ मित सन्ने for (षड्विशतिमित सन्ने)
२४. +२६+ २५. तारीक for (तारीके)
२६. +रात्रि+(ख)
२७. ६ क २० for (६ क २०) (ख)
२८. तत् for (तत्र)

- (ख) ३. "प्रकारेण—सोक्त" लुप्त ६. २२४६०६ for (२२।४६०६)
७. जातैक for (नातैक) १२. ग्रहण द्वय for (ग्रहण द्वय)
१५. तद्ग्रहण for (ग्रहण द्वय) १६. पृथम for (प्रथम)
१८. यद्वाबुल् for (यद्वाबुल) १९. +मन्शादि+
२०. 'मन्शादि' लुप्त २१. ग्रहण for (ग्रहण)
२२. बाबुल् for (बाबुल) २५. तारीके for (तारीके)

ग्रहणं जातं । तच्च मध्यरात्रात् प्रागेव चतुर्विंशतिकलासु मध्यग्रहणं जातं । इसक-
न्दरीय पुरे च अर्द्धरात्रात् होरा १ क १५ लासु मध्यग्रहणं जातं ।

अथ बुध्नस्तस्सरादेः मध्यग्रहणं पर्यन्तमन्तरकालः २४५ दि० ३१२७ । होः १०
मध्यमकला ४५ स्पष्ट १५ तत्कालीनकेन्द्रमंशादि २१४४ मन्दफलं १३१ ग्रहणं
द्वयोरन्तरकाल व० २१८ दि० ३०६ हो० २३ क० ५ एतत् कालांतरजा शरकेन्द्र-
गतिरन्शादि या ६० क० ४ एतद्ग्रहणद्वयेपि चन्द्रः उच्चासन्नोस्ति । ग्रहणद्वयेपि
दक्षिणदिक्तः व्यास चतुर्थांशमितं क्षनं जातं प्रथमं ग्रहणं राहुसमीपे द्वितीयं ग्रहणं
च केतुसमीपे जातं ।

- (क) २. ग्रहणं for (ग्रहणं) ४. ग्रहणं for (ग्रहणं)
५. लुप्त
६. बुध्नस्तस्सरादेः for (बुध्नस्तस्सरादेः)
६. + व + (ख) १०. ३२ for (३१२७)
११. २४४ for (२१४४)
१२. ०११३ for (१३१) (ख)
१४. द्वयोरन्तरकाल for (द्वयोरन्तरकाल)
१६. रंशाद्या for (रंशादि) (ख) १७. १६० for (या ६०)
१६. द्वयोपि for (द्वयेपि) २१. दिक्. for (दिक्तः)
२२. छत्रं for (क्षनं) २४. राहु for (राहु)

- (ख) १. ग्रहणं for (ग्रहणं)
३. इसकन्दरीय पुरे च for (इसकन्दरीय पुरे च)
७. मध्यम for (मध्य)
८. ग्रहणं for (ग्रहणं) १०. ३२७ for (३१२७)
११- कालीनं for (कालीन) १३. ग्रहणं for (ग्रहणं)
१८. एतद्ग्रहणं for (एतद्ग्रहणं)
२०. ग्रहणं for (ग्रहणं) २२. छन्नं for (क्षनं)
२३. ग्रहणं for (ग्रहणं)
२. ग्रहणं for (ग्रहणं)

अथ नवम क्षेत्रम्

तत्र अवजं विमण्डले अजव्यासं प्र चिन्हं राहुं जचिन्हं केतुं व चिन्हं परमशस्थानमुत्तरदिशि कल्पितं । पुनः अदचापं जहचापसमानं प्रथक्कार्यं द-
चिन्हं चन्द्रस्थानं प्रथमग्रहणो ह चिन्हं द्वितीयग्रहणो चन्द्रस्थानं उ चिन्हं प्रथम
गृहमध्यम स्थानं व चिन्हं द्वितीयग्रहणो मध्यमचन्द्रस्थानं पुनः उव चापं १६०।४
पुनः दउ चाप ०।५९ पुनः हवचापं १३ तदा दहचापं १६०।५ शेष अदचाप ह-
चापं जयोग १६।१० प्रत्येकं चापं ६।३५ पुनः अउ चापं १०।३४ पुनः जव चापं
६।२२ प्रथमग्रहणो शरकेन्द्र वजग्र उ चापं २८।३४ द्वितीयग्रहणो वव चापं ८०।३८
बुधतनस्सरादेः प्रथमग्रहणपर्यन्तं शरकेन्द्रगतिः २८६।१६ । इयं प्रथम शर केन्द्रात्
शोधिता । अवशिष्टा बुधतनस्सरादौ शरकेन्द्रगतिः ३५८।१५ ।

(क) १. विमण्डलं for (विमण्डले) (ख)

३. समानं for (समान) (ख)

४. पृथक्कार्यं for (प्रथक्कार्यं)

६. स्थानं for (स्थान) (ख)

७. ग्रहणो for (ग्रह)

८. 'व' लुप्त

१२. 'चाप' लुप्त

१३. जहजत्वाप योगः for (ज योग)

१८. बुधतनस्सरादेः for (बुधतनस्सरादेः)

१६. २८०।३४ for (२८।३४) (ख)

२१. बुधतनस्सरादेः for (बुधतनस्सरादेः)

२०. अवशिष्टा for (अवशिष्टा)

२२. ३५४।१५ for (३५८।१५) (ख)

(ख) २. केतुं for (केतु)

४. पृथक्कार्यं for (प्रथक्कार्यं)

५. ग्रहणो for (ग्रहणो)

७. ग्रहणो for (ग्रह)

८. ग्रहणो for (ग्रहणो)

१०. चापं for (चाप)

११. ०।१३ for (१३)

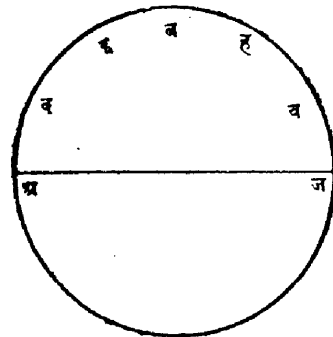
१२-१३. हजचाप योग for (हजा-
पजयोग)

१४. ग्रहणो for (ग्रहणो)

१५. केन्द्रं for (केन्द्र)

१७. ग्रहणो for (ग्रहणो)

१८. ग्रहण for (ग्रहण)

अथ बुध्ननस्सारादेः यज्जिज्जदीय सनादि पर्यन्तं शरकेन्द्रगतिरंशाद्या
३४६।२ तस्मात् यज्जिज्जदीय शरकेन्द्र ३४०१० ।

इति नवमप्रकरणं समाप्तम्

अथ दशम प्रकरणम्

तत्र मन्दफलसारणी निरूप्यते । तत्र यथा सूर्यस्य मन्दफल सारणी कृता
तथैवास्य कृत्वा इयं च अमांतपौर्णमांत कालीनस्पष्टचन्द्रस्य फलदानयोग्या
भवति । नान्यत्र यतस्तत्रान्यत् फलं न भवति । एतत् फलं भाद्रपदपर्यन्तं ऋणं
परतो धनमस्ति ।

इति दशम प्रकरणम् समाप्तम्

(क) १. बुध्ननस्सारादेः for (बुध्ननस्सारादेः)

३. सनादि for (सनादि) ४. शरकेन्द्र for (शरकेन्द्र)

५. ३४०।१७ for (३४०।१०)

६. कार्या for (कृत्वा) ७. स्पष्ट for (स्पष्ट)

(ख) २. जदीय for (जदीय) ५. ३४०।७७ for (३४०।१०)

६. कृता for (कृत्वा)

अथैकादश प्रकरणम्

अथ चाऽवर्खसेन यन्मन्दफलं साधितं । तत्र यत् किञ्चिदन्तरं तद्गणित-
जनितं आनयनप्रकारवासनाजातमस्ति । तत्र अवर्खसेन परमन्दफलनिष्कासने
यत् गणितं कृतं तत् प्रतिवृत्तप्रकारेण व्यासाद्धस्य केन्द्रव्यांतरेण निष्पत्तिः
सास्ति, या एतदंक ३१४४ स्य ३१७१४ केनास्ति । इयं षष्ठे निष्पत्तिः ६।५ एत-
दंकेन यावत्यस्ति ।

अथोच्चनीचवृत्तप्रकारेण व्यासाद्धस्य निष्पत्तिः उच्चनीचवृत्तव्यासा-
द्धेन तादृशी निष्पत्तिरस्ति, यादृशी अस्यांकस्य ३१२२।३० निष्पत्ति
द्वितीयांकेन २४७।३० या दृश्यस्ति तादृश्येव षष्ठे अनेनांकेन ५।१५
निष्कासितास्ति । तस्मात् प्रथमप्रकारेण परममन्दफलं ५।४६ जातं । द्वितीय
प्रकारेण च ४।३४ मया च परम मन्दफलं एतावन्मितं ५।१ निष्कासितं तस्य च
प्रकार द्वयं मिथः समानं न जातं न च अस्मदानीतसमानं जातम् । एषः संदेहः

- (क) १. वर्षसेन for (ऽवर्खसेन) २. गुणित for (गणित)
३. मन्दफले for (मन्दफल) ४. निष्काशने for (निष्कासने)
५. व्यांतरेण for (व्यांतरेण) ६. + या +
७. पा for (या) ८. '।४' लुप्त
९. अनेनांकेनास्ति for (केनास्ति)
११. ३११२२।३० for (३१२२।३०) १२. द्वितीयांकेन for (द्वितीयांकेन)
१३. षष्ठेः for (षष्ठे)
१४. + अ ने ६० नांके ४।४६ नास्ति मया च षष्ठे निष्पत्तिः +
१५. निष्काशितास्ति for (निष्कासितास्ति) (ख)
१६. 'ण' लुप्त १७. 'ण' लुप्त
१८. ५।१ for (५१) २०. + प्रकारेण +
(ख) ३. परममन्द for (परमन्द) ८. ३१७ अनेन for (३१७।४)
१०. 'नीच--उच्च' लुप्त
१३. षष्ठे for (षष्ठे)
१४. + अनेनांके ४।४६ नास्ति । मया च षष्ठे निष्पत्तिः +
१६. 'न' लुप्त

प्रकार^१ जनितो नास्ति । यथा लोकैर्ज्ञातं^२ प्रकारद्वयेन गणितं^३ चैत्तिक्रियते तदैकरूपा^४ निष्पत्तिरेव स्यात् । यदि ते प्रमाणे एकरूपे भवतः । यदि प्रमाणे सांतरे भवतः । यथा अवर्खसेन^५ कृते तदैकरूपा न भवति । यतः ग्रहणसाधने^६ अन्तरजनितमन्तरं^७ पतति चाये घ^८ जनितं पतति । एवं अवर्खसानीतगृहणं^९ वेध्यः^{१०} समीचीना^{११} सन्ति । तेन ग्रहणांतरकालाः^{१२} समीचीना न ज्ञाता^{१३} यथा मया^{१४} शुद्धाः ज्ञाताः । तत्र तानि त्रीणि^{१५} ग्रहणानि^{१६} यानि बाबुलदेशे^{१७} जातानि । तेषु प्रथमग्रहणं^{१८} बुध-^{१९}नस्सरीय^{२०} ३६ दसन्ते^{२१} तौत्संजमास^{२२} सप्तविंशति^{२३} तारीखे^{२४} रात्रौ जातं सर्वं ग्रहण^{२५} कालः हो^{२६} ११३० तत्रण^{२७} त्रिमानं हो^{२८} १४१२४ ।

(क) १. जनितेनास्ति for (जनितो नास्ति)

२. लोकैर्ज्ञातं for (लोकैर्ज्ञातं) ३. तदैक for (तदैक)

४. लुप्त ५-७-८ लुप्त

९. सन्नात् for (सानीत) १०. ग्रहणवेधाः for (ग्रहणवेध्यः)

११. समीचीनाः for (समीचीना)

१२. + मध्यगति स्पष्टगतयः निरन्तराः सन्ति +

१४. सांतरे for (समीचीना) (ख) १५. ज्ञाताः for (न) (ख)

१६. निरन्तरा for (ज्ञाता) (ख) २१. ग्रहणं for (ग्रहणं)

२२. बुधनस्सरीय for (बुधनस्सरीय)

२३. ३६६ for (३६६) (ख) २४. 'द' लुप्त

२६. 'हो' लुप्त २७. रात्रि for (रात्रि) (ख)

(ख) १. जनितोस्ति for (जनितो नास्ति)

५. ग्रहण for (ग्रहण) ६. वा वेधजनितं for (वायेध)

९. सानीत for (सानीत) १०. ग्रहणवेधा for (ग्रहण वेध्यः)

११-१२. 'समीचीना सन्ति' लुप्त १३. ग्रहणांतर for (ग्रहणांतर)

१७. + मध्यगति स्पष्टगतयोपि निरन्तराः सन्ति +

१८. त्रीणि for (त्रीणि) १९. ग्रहणानि for (ग्रहणानि)

२०. ज्ञातानि for (ज्ञातानि)

२५. ग्रहण for (ग्रहण) २८. होरा for (हो)

अथ च अर्द्धरात्रादुपरि हो ६। क ३६ लामु स्पर्शो जातः । द्वितीय ग्रहणं च तस्मिन्नेव संने फामान् स् संज्ञ मासस्य पंचविंशति तारीके । तत्र सर्वग्रहणकालः हो ३ अत्र स्पर्शः अर्द्धरात्रात्प्रागेव होरा ४ कला २४ सुजातं तृतीय ग्रहणं च तस्माद्वितीयवर्षे तीर्थ संज्ञमासस्य सप्तदश तारीके जातं । तत्र सर्वग्रहण-कालः हो अस्य स्पर्शः अर्द्ध रात्रात्प्रागेन होरा ३ सु ।

अथ बुधतनस्सरादेः प्रथमग्रहणं मध्यपर्यंत वर्षं ३६५ दिन २५ होरामध्यम १८।३० स्पष्टा १८।२५ स्पष्टोर्कः ८।२८।१८ मध्यमश्चन्द्रः २।२४।२० मन्दकेन्द्रं २२७।४८ मंशादिस्पष्टश्चन्द्रः २।२८।१७ पुनर्वक्षनसरादेः द्वितीयमध्यमहोरा ७। क० ५० स्पष्टोर्कः २।११।४६ मध्यमश्चन्द्रः ८।२३।५८ मन्द केन्द्रं २७।३७ स्पष्ट-

- (क) १. '३६' लुप्त ३. फामानुस for (फामान् स्) (ख)
 ४. 'ति' लुप्त, (३।२५) ५. विसर्गलुप्त
 ८. तीत for (तीर्थ)
 १०. होरासु ४ जातः for (हो अस्य)
 ११. विसर्गलुप्त १२. बुधतनस्सरादेः for (बुधतनस्सरादेः)
 १५. केन्द्र for (केन्द्र) १६. लुप्त
 १७. २।२८।१७ for (२।२८।१७) १८. बुधतनस्सरादेः for (वक्षनसरादेः)
 १९. + मध्य ग्रहणपर्यंत वर्ष ३६५ दिन ३ होरा ८।१५ +
 २०. २।२१।४६ for (२।११।४६) २२. केन्द्र for (केन्द्र(ख))
- (ख) १. ६।क।३६ दला सुस्पर्शो for (६।क ३६ लामु स्पर्शो)
 २. गृहणं for (ग्रहणं)
 ५. होरा ३ for (हो ३) ६. गृहणं for (ग्रहणं)
 ७. द्वितीय for (द्वितीय)
 ८. गृहणं for (ग्रहण) १०. हो ४ for (हो)
 १३. ग्रहण for (ग्रहणं) १४. + ५ +
 १८. पुनर्बुधतनस्सरादेः for (पुनर्वक्षनसरादेः)
 १९. + मध्यग्रहण पर्यंत वर्ष ३६५।२०३ होरा ८।१५ +
 २१. २।३।५८ for (८।२३।५८)

श्चन्द्रः ८१११४८ पुनर्बुधतनस्सरादेः तृतीयग्रहणपर्यन्तं वर्षादि^३ ३६६ दिन १५ हो १०।११ म० हो० ६।५० स्पष्टो ऽर्कं ८१७।३० मध्यमश्चन्द्रः २।१७।२० मन्द-
केन्द्रं १८।१२ स्पष्टश्चन्द्रः २।१७।२८ । तस्मात् प्रथममध्यग्रहणात् द्वितीय मध्य-
ग्रहणपर्यन्तमन्तरकालदिनानि १७।७ हो १३।३५ । एतदन्तरकालजा स्पष्टगतिः
सूर्यस्य १७३।२८ । तत्र अवरखसेनांतरकालो गृहीतः हो० १३।४५ स्पष्टगतिः
सूर्यस्य १७२।५२।३० ।

अथ द्वितीयग्रहणमध्यात् तृतीयग्रहणपर्यन्तं अन्तरकालः १७७ हो २ स्पष्ट-
गतिः १७५४४ अवरखसेनात्र कालांतरगृहीतं हो १।४० स्पष्टान्तरं च १७५।७-
।३० एवं प्रथमांतरकाले दशकालामितमन्तरं पतितं । द्वितीयांतरकाले दशकाला-
मितमन्तरं पतितं । स्पष्टगतौ च षट्त्रिंशत्कालामितमन्तरं पतितं । एतदन्तरजनितं
निष्पत्तावतरं पतितं ।

(क) १. बुधतनः सरादेः for (बुधतनस्सरादेः)

३. वर्षानि for (वर्षादि) ४. ६।१०।५० (६।५०)

५. ऽर्कः for (ऽर्कं)

७. ग्रहणा for (ग्रहण) ८. १७७ for (१७।७)

९. सूर्यस्य for (सूर्यस्य) ११. अवरख for (अवरख)

१४. कालांतरं for (कालांतर)

१५. कलामित for (कालामित) (ख)

१६. विंशतिकला for (दशकाला) (ख)

१७. कला for (काला) (ख)

१८. + नितं +

(ख) २. पुनर्बुधतनः सरादेः for (पुनर्बुधतनस्सरादेः)

२. + मध्य +

३. वर्षानि for (वर्षादि)

६. ६।१७।२० for (८१७।३०)

१२. १७५।४४ for (१७५।४४)

१०. अत्र for (तत्र)

१३. अवरखसेनात्र for (अवरखसेनात्र)

१८. निष्पत्तावन्तरं for (निष्पत्तावतरं)

अथ इस्कंदरीरापुरे येषां ग्रहणानां वेधः कृतः, तेषु प्रथमग्रहणं कैलवंसंज्ञ-
कस्य चतुः पंचांशत् तुल्ये संज्ञे तत्र जातं, अर्द्धं रात्रात्प्रागेव हो ५ सुजातं, द्वितीय-
ग्रहणं च पंचपंचांशान्मितसन्ने जातं, रात्रेर्गतहोरा ५।२० सुस्पर्शो जातं। तत्र
रात्रेर्गतहोरा मध्याह्नात् गतहोरा १।१२०।

अथ तृतीयग्रहणमध्यस्मिन्नेव वत्सरे जातं। तत्र रात्रेर्गतहोरासु ६।४०
स्पर्शो जातः। अर्द्धं रात्रादुपरि हो २।१५ सुमध्यग्रहणं जातं।

अथ प्रथमग्रहणं बुध्न ससरीय षड्वे ५।४६ दपंचमिते सन्ने मासूरी
संज्ञमासे सप्तदश तुल्यतारीके मध्याह्नात् ग्रहणमध्यपर्यंतं हो ७ कलामध्यम
हो ६।३० स्पष्टोर्कः ५।२६।३० मध्यमश्चन्द्रः १।१२२।० केन्द्रं ३००। कं १५
स्पष्टश्चन्द्रः १।१२६।७।

- (क) १. इस्कंदरीयपुरे for (इस्कंदरीरापुरे) (ख)
२. वेधाः for (वेधः) ३. कृताः for (कृतः)
४. फैलवस्संज्ञकस्य for (कैलवंसंज्ञकस्य)
५. + ५४ + ६. सन्ने for (संज्ञे)
७. + ५५ + ८. जातः for (जातं) (ख)
९-१०-११-१२. लुप्त (ख) १३. मध्यस्मिन्नेव for (मध्यस्मिन्नेव) (ख)
१७. बुध्नससरीय for (बुध्नससरीय)
१९. लुप्त २०. + ५४६ +
२१. मासे for (मासे) २२. + १७ +
२३. मध्याह्नात् for (मध्याह्नात्) (ख)
२६. होरा for (हो) (ख)

- (ख) ४. फलकसन्नेस्संज्ञकस्य for (कैलवंसंज्ञकस्य)
१४. होरा for (हो) १५. २।२५ for (२।१५)
१६. गृहणं for (ग्रहणं) १८. षड्वेदपंच ५४६ for (षड्वे ५।४६ द पंच)
२४. गृहणं for (ग्रहणं) २५. होरा (हो)
२७. ३००। क ११५ for (३०० क १५)

चतुर्थोऽध्यायः

अथ द्वितीयग्रहणं बुधतनस्सरीय समाब्धिपंच ५४६ तुल्ये सन्ने माखीर
संज्ञमासे दशमतारीके रात्रौ जातं । तत्र मध्यान्हात् मध्यग्रहणपर्यंतं होरा १३
क० २० स्पष्टोर्कः ११।२६।२७ मध्यमश्चन्द्रः ६।१।७ केन्द्रं १०९।२८ मंशादि स्पष्ट-
श्चन्द्रः ५।२६।१६ ।

अथ तृतीयग्रहणं बुधतनस्सरीयसमये ५४७ द पंचतुल्ये सन्ने मासूरी
संज्ञमासे षष्ठतारीके रात्रौ जातं । तत्र मध्यान्हात् मध्यग्रहणपर्यंतं होरा १४
क० १५ मध्य होरा १३ क० ४५ स्पष्टोर्कः ५।१५।१२ मध्यमश्चन्द्रः ११।१०।२४ केन्द्रं
२००।४६ कला ६ स्पष्टश्चन्द्रः ११।१५।१३ ।

अथ प्रथमग्रहणमध्यान्हात् द्वितीयग्रहणमध्यपर्यन्तं कालांतरं १७८।६।५०
अंशांतरं १८०।११ अथाचाऽवर्षेन एतावा १७८।६।५० नन्तरकालो गृहीतः । अंशा-
ंतरं १८०।२० ।

- (क) २. बुधतनस्सरीय for (बुधतनस्सरीय)
३. सप्ताब्धि for (सप्ताब्धि) (ख) ४. + १० +
७. १।२६।२७ for (१।२६।२७)
१०. बुधतनस्सरीय for (बुधतनस्सरीय)
११. सप्तवेद पंच for (समये ५४७ द पंच) (ख)
१२-१३. लुप्त १४. मध्यान्हात् for (मध्यान्हात्) (ख)
१५. + रात्रौ +
१६. मध्यात् for (मध्यान्हात्) १७. अंशांशांतरं for (अंशांतरं)
१८. 'अवग्रह' लुप्त २०. गृहीतः for (गृहीतः)

- (ख) १. ग्रहणं for (ग्रहणं)
५. + ४ + ६. ग्रहणपर्यंतं (ग्रहणपर्यंतं)
८. ५।२६।१।७ केन्द्र for (६।१।७ केन्द्रं)
९. ग्रहणं for (ग्रहणं)
६. मध्यग्रहणपर्यंतं होराः for (मध्यग्रहणपर्यंतं होरा)
१६. ग्रहणमध्यात् for (ग्रहणमध्यान्हात्)
१८. १८०।११ for (१८०।११)
१९. अथ चाऽवर्षेन for (अथाचाऽवर्षेन)

अथ द्वितीयग्रहणमध्यात् तृतीयग्रहणमध्यपर्यन्तं कालांतरं १७६।०।२४
अंशांतरं १६८।५५ । अवर्खसेन कालांतरो १७६।१।२० अंशांतरं १६८।३३ ।

अथ प्रथमांशांतरे एकांशषडंशतुल्यमन्तरं द्वितीयांशांतरे अंशतृतीयांश-
तुल्यमन्तरं प्रथमकालान्तरे पंचाशत् ५० कला तुल्यमन्तरं द्वितीयकालांतरे षड्
पंचाशत् कलातुल्यमन्तरं ५६ । अस्मादेव कारणात् अवर्खसानीत निष्पत्तावंतर
पतितं ।

राज्याधिराज प्रभुतोषणार्थे संम्राट् जगन्नाथकृते सुशिल्पे

सिद्धान्तसारे खलु कौस्तुभे स्मिन्नध्याय आगाद्विरति चतुर्थः ।

इति चतुर्थोऽध्यायः

—oOo—

- (क) ३. कालांतरं for (कालांतरो) ४. १७६।१०।२० for (१७६।१।२०)
५. + ३।५६।- (पंचा ३।५६ कला) +
६. कलातुल्य for (कलातुल्य) ८. राजाधिराज for (राज्याधिराज)
१०. स्मिन् अध्याय for (स्मिन्नध्याय)
११. आग द्विरति for (आगाद्विरति)
१२. चतुर्थध्यायः for (चतुर्थोऽध्यायः)

- (ख) १. गृहण for (ग्रहण) २. गृहण for (ग्रहण)
७. + इति चतुर्थाध्यायः ॥४॥
अथ पंचमाध्याय आरभ्यते +
८. 'राज्याधिराज—सुशिल्पे' लुप्त
९. 'सिद्धान्त—इति—चतुर्थोऽध्यायः' लुप्त

—oOo—

अथ पंचमाध्याय^१ आरम्भ्यते^२

तत्र एकोनविंशति^३ प्रकरणानि विंशति^४ क्षेत्राणि सन्ति । तत्र प्रथमतः गोलयन्त्रं^५ निरूप्यते ।

अथ चन्द्रस्य यत्पूर्वमन्दफलमातीते^६ तत् दशे पूर्णिमासे^७ वा मिलति । सूर्य-चन्द्रान्तरकाले प्रतिपादादिकेन^८ मिलति । तन्त्रान्यत्फलमपेक्षितं^९ भवति । एवं यत्र सूर्यान्वतिभागांतरे^{१०} विधुर्भवति । तत्र परममन्तरं^{११} पतति । पश्चात् फलमपचितं^{१२} भूत्वा पूर्णिमांते^{१३} पूर्वानीतफलसमानं^{१४} भवति । ततः पूर्णिमां^{१५} तत् सूर्याच्चन्द्रस्य नवत्यंशां-तरपर्यंतमुपचीयमानं^{१६} परमं भवति । पुनरुपचीयमानं^{१७} फलमांते^{१८} पूर्वातीतफलसमं^{१९} भवति । तदंतरोपलब्धिर्मया^{२०} अवर्खसवेधेनोपलब्धाः^{२१} स्वकृतयन्त्रवेधेन^{२२} च ततव^{२३}

(क) १. पंचमाध्यायः for (पंचमाध्याय)

२. आरम्भ्यते for (आरम्भ्यते)

३. प्रतिकरणानि for (प्रकरणानि)

४. + २० +

६. फलं for (फल)

७. मातीते for (मातीते) - ८. पूर्णिमांते for (पूर्णिमासे)

९. प्रतिपादादिकेन for (प्रतिपादादिकेन) (ख)

१०. तन्त्रान्यत् for (तन्त्रान्यत्) (ख) ११. + ६० +

१२. भागांतरे for (भागांतरे) (ख)

१४. पूर्णिमांतात् for (पूर्णिमां तत्) (ख)

१६. फलममांते for (फलमांते) (ख)

१७. पूर्वानीत for (पूर्वातीत) (ख)

१८. भवत् लमपूतेनया for (मया अवर्खसवेधेन)

२०. 'व' लुप्त

२१. तत् for (तत) (ख)

२२. 'व' लुप्त

(ख) ५. यत्पूर्वं for (यत्पूर्वं)

७. मातीते for (मातीते)

८. पूर्णिमांते for (पूर्णिमासे)

१३. फल for (फल)

१५. मुपनीयमानं for (मुपचीयमानं) १६. स्वकृत for (स्वकृत)

यन्त्रसाधनमनया रीत्या कार्यं, तद्यथा वृत्तद्वयं समानं कार्यं एकरूपं समा च कार्यं । तद्वृत्तद्वयं मिथः भादृशांतरितं तथा योजनीयं यथा समकोण चतुष्टयं स्यात् । तयोर्मध्ये एकं क्रांतिवृत्तं कल्पनीयं द्वितीयमायनवृत्तं । तत्र अयनवृत्ते कन्दं वद्वयस्थाने तथा कील द्वयं दृढं स्थापनीयं यथोभयतः किञ्चिद्बहिःस्थं स्यात् । पुनस्तस्मिन्नेवायनवृत्तौ ध्रुवस्थाने कीलद्वयं तथा संयोज्यं यथा किञ्चिद्वृत्ताद्बहिःस्थं स्यात् । कदं व द्वय कीले एकं वृत्तं आयन वृत्तान्तर्गतं द्वितीयमायन वृत्ताद्बहिर्गतं यथा भवति । तथा प्रोतर्गतं द्वितीयमायनवृत्तान्तरगतं वृत्तं बहिर्गतं च आयनवृत्तेन क्रांतिवृत्तेन च संलग्नं भ्रममाणं भवति । तथा शिल्पविदा कार्यं एतदेव अन्तर्गतं बहिर्गतद्वयं कदंबं वृत्तं कल्पनीयं ।

अथ च एकं वृत्तं पूर्ववृत्तेभ्यः किञ्चिदधिकं ध्रुवद्वयकीले तथा प्रोतं कार्यं यथा सर्वाण्येतानि वृत्तानि तदुदसातानि भवन्ति । एतद्वृत्तं याम्योत्तरसंज्ञं कल्पनीयं ।

(क) १. कार्यं for (कार्यं)

२. गोलयन्त्रमिदम् for (तद्यथा) ३. समानं पिढं for (समा) (ख)

४. + यथा भवति +

५. + च +

६. मयन वृत्तं for (मायन वृत्तं)

७. द्विहिः स्थ for (द्विहिःस्थं) ८. + निः सूतं +

१०. अयन for (आयन)

११. मयन for (मायन)

१२. प्रोतं कार्यं for (प्रोतर्गतं) (ख)

१३. यथा च for (द्वितीयं) (ख) १४. अयन for (मायन)

१५. + संल +

१६. + भ्रमति सति +

१७. भ्रममाणो for (भ्रममाणं) १८. 'भवति' लुप्त

१९. + वृत्त + (ख)

२०. वृत्त for (वृत्तं)

२१. तदुदरगतानि for (तदुदसातानि) (ख)

(ख) ७. कदंब for (कदंबं)

१४. आयन for (मायन)

१६. + स्वतः +

अथ चांतर्गतं च यत्कदम्बवृत्तं तदुदरगतमन्यल्लघुवृत्तं कीलरहितं स्था-
पनीयं तथा यथा तदुदरगतमेव याम्योत्तरत्वेन भ्रमति । एतद्वृत्तं शरवेधार्थकृत-
मस्ति । अस्य वृत्तस्योपरि षड्राश्यांतरितं कृतछिद्रं भुजद्वयं समव्यासगतं दृढं
नीखात्वा स्थापनीयं । एवं वृत्तषट्केन एतत् यन्त्रं सिद्धयति ।

अथ च क्रान्तिवृत्ते तदुदरगतकदम्बवृत्ते च यथासम्भवमंशाः । कला-
श्चांक्याः अथवाकदम्बवृत्तद्वयं क्रान्तिवृत्तांतरगतमेव कार्यं यथैतद्वृत्तद्वयभ्रमणं
पूर्वं क्रान्ति वृत्तस्य सर्वांशलग्नमनिवारितं भवेत् भवति । ध्रुवकील जनितमन्तरायो
न स्यात् । अयं प्रकारो रमणीयः ।

अथ याम्योत्तरवृत्तं पूर्वयाम्योत्तरवृत्तं संलग्नं भ्रमणशीलबहिःस्थं द्वितीयं
कार्यं वहिस्थयाम्योत्तरवृत्ते अंशाः कलाश्चांक्याः यथोपरितनयाम्योत्तरवृत्तां-
तरगतद्वितीययाम्योत्तरवृत्तं कीलरहितं तथा स्थापनीयं यथा याम्योत्तरत्वेन भ्रम-

- (क) १. तथा for (कीलरहितं) २. प्रोतं for (स्थापनीयं)
३. कार्यं for (कार्यं) ४. वेधार्थं for (वेधार्थं)
५. लुप्त ६. षड्राश्यांतरितं for (षड् राश्यांतरितं)
७. लुप्त ८. निखात्वा for (नीखात्वा)
९. दृढं for (दृढं) (ख) १०. गते for (गतं) (ख)
११. कलाश्चांक्याः for (कलाश्चांक्याः)
१२. 'द्वयं' लुप्त १३. पूर्णं भवति for (पूर्णं भवति)
१४-१५-१६-१७-१८-१९-२०. लुप्त २१. वृत्तं for (वृत्तं) (का)
२३-२४-२५-२६-२७-२८.—लुप्त २९. द्वयं for (द्वितीयं)
३०. (कार्यं for कार्यं) ३१. चांक्याः for (चांक्याः)
३२. वृत्तांतरगतं for (वृत्तांतरगतं)

(ख) ५. कृतमस्ति for (कृतमस्ति)

- १३-१४-१५-१६-१७-१८-१९. लुप्त तथा इसके स्थान में—“+ पूर्वयाम्योत्तरवृत्त-
संलग्नं भ्रमणशीलं वहिःस्थं द्वितीयं पूर्णं (भवति)+
२२. क्रान्तिवृत्तस्य सर्वांशलग्नमनिवारितं कार्यं +
२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०. लुप्त

माणं स्वाक्षांशतुल्यांशं ध्रुवमु^१ नमयति च^२ तथा^३ स्थापनीयं । एवं समभिवृत्तं-
रेतत् यन्त्रं सिद्ध्यति । एतत् यन्त्रयाम्योत्तरवृत्तं आकाश याम्योत्तरांतरगतं
स्थापनीयं । तद्देशाक्षांशतुल्यांशतुल्यांशः ध्रुवभुजोत्तर उन्नतं दक्षिणतश्च नतं स्थाप्यं
तदाकाशगत्यनुकारं तत् यन्त्रं गतिं स्यात् । यदि सूर्यं चन्द्रो दृश्यो स्तः तदा क्रांति
वृत्तं तथा भ्रामणीयं यथात छाया तदन्तरगतैरेव स्यात् ।

अथ क्रांतिवृत्तबहिर्गतं कदंबवृत्तं तथा भ्रामणी स्थापनीयं, यथा तस्यापि
छाया तदन्तरगतैरेव स्यात् । यत्र तद्वृत्तद्वयसम्पातो जातस्तत्रैव स्पष्टोऽर्कः ।

(कं) १. मुहमपति for (मुंनमयति)

२-३-३. लुप्त

५. सप्त ७ भिवृत्तं for (समभिवृत्तं)

६. रेतद्यत्र for (रेतत् यन्त्रं) ७. सिद्ध्यति for (सिद्ध्यति) (ख)

८. यन्त्रं for (यन्त्रं) ९. गतं for (गतं)

१०. 'तुल्यांश' लुप्त (ख)

११. भुजोत्तर for (भुजोत्तर) (ख)

१२. +कृत्वा+ (ख)

१३. गत्यनुसारं for (गत्यनुकारं)

१४. गतिः for (गति) (ख) १५. दृश्यो for (दृश्यो)

१६. +छायाक्रांति वृत्त +

१७. तदन्तरगतैरेव स्यात् for (तदन्तर गतैरेव स्यात्)

१८. भ्रामणीयं for (भ्रामणी) १९. लुप्त

२०. तदन्तरगतैरेव for (तदन्तर गतैरेव)

(ख) १. ध्रुवमु for (ध्रुवमु)

५. सप्तभिवृत्तं for (समभिवृत्तं)

१७. गतैरेव for (गतैरेव) २१. गतैरेव for (गतैरेव)

अथ तस्मिन्नेव काले तदन्तरगतं कदंबवृत्तं भ्रामणीयं, तदन्तरगतं च वेधवलयं तथा भ्रामणीयं यथा तद्भुजाद्वय गतरन्ध्रे चन्द्र दर्शनं स्यात् । एवमन्तरगतकदंबवृत्तस्य क्रांतिवृत्तस्य च चन्द्रसन्मुखदिशि यत्र सम्पातः तत्र स्फुटश्चन्द्रः । तत्र यत्र क्रांतिवृत्तात् यावद्भिरंशैः वेधस्थानं तावान् शरः ।

इति प्रथम प्रकरणं समाप्तम्

(क) १. तदन्तर्गतं for (तदन्तर गतं)।

२. तदन्तर्गतं for (तदन्तर गतं)

३. तद्भुज for (तद्भुजा) (ख)

४. रन्ध्रेण for (रन्ध्रेन)

६. 'स्य' लुप्त

७. एवमन्तर्गतं for (एवमन्तर गतं)

(ख) ५. दर्शणं for (दर्शनं)

८. 'तत्र' लुप्त (ख)

९. + क्रांतिवृत्तादुत्तरे उत्तरः याम्ये याम्या +

अथ द्वितीय प्रकरणम्

तत्र चन्द्रस्य द्वितीयफलं निरूप्यते ।

अथास्माभिः^१ अवर्खसवेधानुसारेण^२ स्वकृतवेधानुसारेण^३ च क्वचि-
त्स्पष्टश्चन्द्रो^४धिको^५ न्यूनो^६ वा लक्षितः^७ । क्वचित्समाने^८ उपलक्षिते^९ तः^{१०} एतदन्तर-
मप्येकरूपं^{११} नोपलक्षितं^{१२} । एतदन्तरज्ञानार्थं^{१३} मुहुर्मुहुः^{१४} कृतवेधेन^{१५} अमायां^{१६} पूर्णिमायां^{१७}
अन्तराभावत्वं^{१८} क्वचित्स्वल्पांतरत्वं^{१९} चोपलब्धं^{२०} । एवमेव सूर्यन्नवत्यंशांतरे^{२१}
सोच्चस्थे^{२२} नीचस्थे^{२३} चा^{२४} चन्द्रे^{२५} अन्तराभावो^{२६} दृष्टः^{२७} यदा^{२८} उच्चनोचेन^{२९} स्थितः^{३०}
किंच मध्यगतौ^{३१} वा स्थितः^{३२} तदांतरं^{३३} परममुपलब्धं^{३४} । तदन्तरं^{३५} मन्दफलस्या-
धिक्यं^{३६} अधिकं^{३७} भवति । न्यूनत्वेन^{३८} न्यूनं^{३९} भवति । एवं विचारेणेति^{४०} ज्ञातं^{४१} ।
यस्मिन्प्रतिवृत्ते^{४२} चन्द्रमन्दनीचोच्चवृत्तमवृत्तमस्ति^{४३} तत्केन्द्रं^{४४} भूकेन्द्रे^{४५} नास्ति^{४६} । एवं
अमायां^{४७} पूर्णिमायां^{४८} वा तन्मन्दनीचोच्चवृत्तं^{४९} प्रतिवृत्तेच्चे^{५०} भवति^{५१} । यतस्तत्र^{५२} कर्णः^{५३}

(क) १. तत्रास्माभिः for (अयास्माभिः)

२-३-४-५-६-७. लुप्त ८. समान for (समाने)

९. उपलक्षितः for (उपलक्षितेतः) (ख)

१०. + क्वचित्सा उर उपलब्ध +

११. 'प' लुप्त १२. + स्व +

१३. अमायां for (अमायां)

१४. सूर्या नवत्यंशां १० तरे for (सूर्यन्नवत्यंशांतरे)

१५. सोच्चस्थे for (सोच्चस्थे) (ख)

१६. वा for (चा) १७. यदि for (यदा)

१८. उच्चे for (उच्च) १९. तदांतरं for (तदांतरं)

२०. 'प्रति' लुप्त २१. 'मवृत्त' लुप्त (ख)

२२. + अतो ज्ञातं चन्द्रमन्द नीचोच्चवृत्तं प्रतिवृत्तेस्ति +

२३. वृत्त for (वृत्ते) २४. नीचोच्चे for (च्चे)

२५. तपस्तत्र for (यतस्तत्र)

(ख) ८. समानो for (समाने)

१४. सूर्या नवत्यंशांतरे for (सूर्यन्नवत्यंशांतरे)

२३-२४. वृत्तोच्चे for (वृत्तेच्चे)

महानुपलब्धः । यदा च सूर्याद्राशित्रयांतरे मन्दनीचोच्चवृत्तं भवति, तदा प्रतिवृत्तं नीचस्थं स्यात् । यतस्तत्र कर्शो लघुरस्ति । तत्र प्रथमक्षेत्रं तद्विचारार्थं निरूप्यते अवजदं ह केन्द्रोपरि ग्रहजव्यासेन विमण्डलं कल्पितं । अचिन्हे च प्रतिवृत्तस्योच्चं नीचोच्चवृत्तस्य च केन्द्रं मध्यमसूर्यस्थानं च मेषसम्पातस्थानं च उत्तरदिक् च परमशरस्थानं चैतत्सर्वं अचिन्हे कल्पनीयं । एवं एकस्मिन्दिने एतद्वृत्तकेन्द्रे पातगत्याददिशि भ्रमणं करिष्यति । तदोत्तरदिक् मीनराशेः सप्त पंचशकलाधिकं कोणत्रिंशद्दंशः ११।२६।५७ तुल्यं भविष्यति । एतद्विमण्डलगत्या चददिशि नवकलाधिकैकादशांशे ११।६ गमनं करिष्यति । तस्मात् उच्चरिदिशि दहरेखोच्चस्थानलसा मीनराशेरष्टादशांशैरष्ट चत्वारिंशत् कलाभिश्च भविष्यति । मन्दकेन्द्रं च दिशि त्रयोदशांशैः चतुर्दशकलाभिः चलितमिति कल्पितं, या रेखा केन्द्रोपरि गतास्ति, सा हववसंज्ञा ज्ञेया । इयं रेखा मेषस्य त्रयोदशांशेषु एकादशकलासहितेषु भविष्यति । इयमेव मध्यमगतिः इयमेव रेखा उत्तरदिगवस्थितपरमशरस्थानात् त्रयोदशांशेषु चतुर्दशकलासहितेषु १३।१४ भविष्यति । इयं शरकेन्द्रगतिज्ञेया उच्चोपरिगता दहरेखा केन्द्रगता वह-

- (क) १. वृत्त for (वृत्त) २. ततस्तत्र for यतस्तत्र)
 ४. दिक्त्व for (दिक्) ५. चैतत्सर्वं for (चैतत्सर्वं)
 ६. एतद्वृत्तं for (एतद्वृत्त) (ख)
 ७. पंचाशत्कलाधिकं for (पंचशकलाधिकः)
 ८. कोनत्रिंशद्दंशैः for (कोणत्रिंशद्दंशैः)
 ९. दशांशैः for (दशांशैः) (ख)
 १०. तस्मादुच्चदिशि for (तस्मात् उच्चरिदिशि) (ख)
 ११. लग्ना for (लसा) (ख)
 १३. रेखा for (रेषा) (ख)

- (ख) ३. लघु उपलब्धोस्ति for (लघुरस्ति)
 ४. दिक् for (दिक्)
 १२. + ११।१८।४८ +

रेखास्ति । अनयो रेखयोरन्तरं चतुर्विंशत्यंशाः त्रयोविंशति कला २४।२३ । इदं सूर्यचन्द्रांतरं चतुर्विंशद्विगुणमस्ति । सूर्यः द्वयोरेखयोर्मध्ये स्थास्यति । तं रेखे पौर्णमांते अमांते च एकत्र भविष्यति । पुनः सूर्यचन्द्रांतरं राशित्रयमितं नष-
राशिमितं वा भवति । तदा रेखाद्वयं परस्परं सन्मुखं भवति । तस्मात् तस्मिन् समीपे नी० उ० वृ० केन्द्रे नीचे भविष्यति । यदा केन्द्रं मध्यमांते मध्यमपौर्णमांते चा भवति, तदा सू० च० अंतरं न भवति ।

- (क) १. रेखयो for (रेखयो) २. कला: for (कला)
३. 'चतुर्विंश' लुप्त (ख) ४. विसर्गं लुप्त
५. + एकोनषष्टिकला: चलिष्यति तस्मात् +
६. रेखारोर्मध्ये for (रेखयोर्मध्ये) ७. एते for (त) (ख)
८. लुप्त ९. भविष्यतः for (भविष्यति) (ख)
१०. नवराशित्रिमितं for (नषराशिमितं)
११. सन्मुखं for (सन्मुखां)
१२. समये for (समीपे) १३-१४-१५. लुप्त
१६. केन्द्रं for (केन्द्रे) १७. मध्यमामांते for (मध्यमांते)
१८. वा for (चा) १९. सूर्यचन्द्रयो for (सू० च० यो)
२०. रंतरं for (अंतरं)

- (ख) ५. + मेपादे: एकोनषष्टिकला: चलिष्यति । तस्मात्सूर्यः +
१३-१४. नी० उ० for (नीउ) १९. सू० च० यो: for (सू० च०)

अथ द्वितीय क्षेत्रे

एतद्विचारो निरूप्यते । मनमुच्चनीचवृत्तमुच्चोपरि कार्यं । तत्र ह्यग्र रेखा
अमरेखयोर्निष्पत्तिः सैव भवति, या ग्रहणात्रये भवति । द्वितीय फलस्य परम-
मन्तरं तदा भविष्यति, यदा नीचोच्च वृत्तकेन्द्रं व चिन्हे भविष्यति । त समुच्च-
नीचवृत्तं प्रकल्पितं । तत्र सर्व काले एकरूपा वसरेखास्ति । सर्वकालेकरूपायाः
तस्याः ह चिन्हादुच्चनीचकेन्द्रगामि रेखाभ्यो न्यूना या वहरेखाया निष्पत्ति
सर्वकालजनितान्यनिष्पत्तिभ्योधिकास्ति ।

इति द्वितीय प्रकरणम् समाप्तम्

(क) १. क्षेत्रेणैतद्विचारो for (क्षेत्रे एत

द्विचारो)

२. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

४. सर्वकालेक for (सर्वकाले)

५. एकरूपायावस for ((एकरूपावस)

८. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

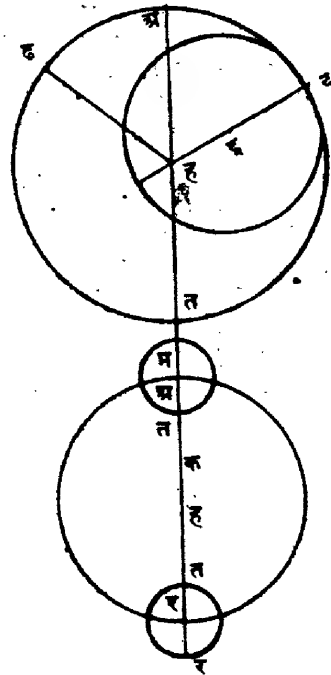
७. रेखातया for (रेखाया)

६. निष्पत्तिभ्योधिकास्ति for (निष्प-
त्तिभ्योधिकास्ति)

(ख) ३. ग्रहण for (ग्रहण)

४. सर्वकाले for (सर्वकाले)

६. रूपया for (रूपायाः)

अथ तृतीय प्रकरणम्

तत्र परममन्तरसाधनं निरूप्यते । यस्मिन् समये उच्चनीचवृत्तं भूमेः निकटे भवति । तत्र यत्परममन्तरमुपलभ्यते तदज्ञानार्थं चन्द्रवेधः कृतः तस्मिन् समये चन्द्रोपि परमफलासन्नास्थितः सूर्याच्चनवत्यंशांतरितश्च वा नवराश्यं-तरिता यतस्तस्मिन् समये नीचोच्चवृत्तं प्रतिवृत्तनीचे भवति । तस्मिन् समये चन्द्रोपि परमवेधः कृतः । तत्र लम्बनाभावः कुतः चन्द्रस्य दृग् क्षेपवृत्तस्थानात् । अनेन वेधेन मध्यमस्पष्टयोः परममन्तर ७।४० । एतावदुपलब्धं परमन्तर कलांतरं च २।४० एतावज्जातं ।

अथास्य विचारार्थं वेधास्तु बहवः कृताः । तन्मध्ये वेधद्वयं प्रदर्शते । तत्रैव वेधः अन्तर्नीस संज्ञिकस्य द्वितीयसन्ने फामानूससंज्ञमासस्य पञ्चविंशतितमतारीके

(क) १. फलासन्नो for (फलासन्ता) २. भवति for (तरित)

३. नवराश्यंतरित for (नवराश्यंतरिता)

४. + आसीत् +

५-६. "चन्द्रोपि परम" लुप्त (ख)

७. कार्यः for (कृतः)

८. यत्र for (तत्र)

९. लम्बनाभावः for (लम्बनाभावः) (ख)

१०. अत्र for (कुतः)

११. लुप्त

१२. वृत्तस्थे for (वृत्तस्थानात्)

१३. + चन्द्र भवति +

१४. स्पष्टयोः for (स्पष्टयोः) (ख)

१५. एतावदुप लब्धं for (एतावदुप लब्धं)

१६. फलांतरं च for (कलांतरं च) (ख)

१६. संज्ञकस्य for (संज्ञिकस्य)

(ख) १. सन्नास्थित for (सन्नास्थितः) २. तरिता आसी for (तरितश्च)

३. "वा नवराश्यंतरिता" लुप्त

१०. स्थितः कुतः for (कुतः)

१२. वृत्तस्थत्वात् for (वृत्तस्थानात्)

१३. प्रदर्शयते for (प्रदर्शते)

१८. तत्र को for (तत्रैव)

२०. कामानूससंज्ञ for (फामानूससंज्ञ)

दिनार्धात्प्रागेव हो० ५ क० १५ सुकृतः तत्रैव तत्रैव गोलयन्त्रेण स्पष्टोर्कश्चोपलब्धः
१०।१८।५० स्पष्टश्चन्द्रः ७।६।४० दशमलग्नं ८।४ । एवं वृष्टनस्सरादेः एतत्काल-
पर्यन्तं गतं कालो वर्षादिः वट ८५ दि० ३०३ हो० १८ क० ४५ मध्यमोर्कः १०।१६
।२७ गणिता गतस्पष्टोर्कः १०।१८।५० । एवं गणितागतस्पष्टोर्कः वेधितार्कश्च
तुल्य एवोपलब्धः । तत्कालीनमध्यमश्चन्द्रः ७।१७।२० । अयं सूर्यान्नवत्यंशांतरा-
सन्नोस्ति । तस्मिन् काले मन्दकेन्द्र ८७।१६ । तत्र चन्द्रः परमफलासन्नोस्ति । एवं
मध्यमश्चन्द्रो वेधित चन्द्रात् ७।४० एतावदधिकोस्ति । एतत्परममन्दफलं पंचाश-
मित्यपरमफलं स्थाने ह्युपलब्धम् ।

अथावखंसेनफैलूसंज्ञकस्य तृतीययुगस्य पंचाशतवर्षे अनीकीसंज्ञमासस्य
षोडशतारीके चत्वारिंशत्कलातुल्यदिनगते स्पष्टोर्कश्चोपलब्धः ८।३५ स्पष्ट-
श्चन्द्रः १।१२।२० । एवं स्पष्टयोरन्तरं ८६।१५ तत्कालीनदशमलग्नं ०।६ तद्वेध-
स्थाने रूजस् देशे एक होरा प्रमाणमंशाः १७ क० २० वेधकालाद्दिनार्धपर्यन्तं

(क) १. दिनाद्वात्प्रागेव for (दिनार्धात्प्रागेव)

२. लुप्त (ख)

३. श्चप लब्धः for (श्चोपलब्धः)

४. वृष्टनस्सरादेः for (वृष्टनस्सरादेः)

५. अनुस्वार लुप्त

६. विसर्ग लुप्त

७. व ८८५ for (वट ८५) (ख) ८. ३० for (३०३)

१०. स्पष्टार्क for (स्पष्टोर्कः) ११. केन्द्र for (केन्द्र) (ख)

१२. एतावदधिकोस्ति for (एतावदधिकोस्ति)

१३. पंचाशन्मित for (पंचाशमित्य)

१४. अनुस्वार लुप्त (ख)

१५. फैलैवसू for (फैलूसंज्ञस्य)

१६. संज्ञकस्य for (संज्ञस्य) (ख) १७. पंचाशत् ५० for (पंचाशत) (ख)

१८. अनीकी for (अनीकी)

१९. +१६+

२०. +४०+

२१. ४।८।३५ for (८।३५)

(ख) ६. मध्यमार्कः for (मध्यमोर्कः) १३. पंचाशमित for (पंचाशमित्य)

२२. देशे for (देशे)

हो० ६ क० १०^१ बुधनस्सरादेः तत्कालपर्यन्तं ग वर्षे ६१६ दि० ३१४ हो० १७ क० ५० मध्यमकला ४५ रुजस्यदेशस्य इस्कंदरीयस्य च याम्योत्तर वृत्तं एकमेव तत्र मध्यमोर्कः ४।१०।२७ स्पष्ट ४।८।२० मध्यमश्चन्द्रः १।४।२५ मन्दकेन्द्रं २१७। क० ४७ मध्यमचन्द्रस्पष्टार्कयोरन्तरं ६३।५५। एवं मध्यमस्पष्टयोरन्तरं ७।४० एतावदधिकमुपलब्धं, यथा मया वेधेनोपलब्धं एतद्वेध द्वयं एकस्मिन्नेव पक्षे जातं। तत्र एकस्मिन् धनमुपलब्धं परस्मिन्नेणमुपलब्धं एवमेव द्वौ वेधाश्चोपलब्धाः।

इति तृतीयप्रकरणं समाप्तम्

- (क) १. बुधनस्सरादेः for (बुधनस्सरादेः) .
 २. गतवर्षं for (गतवर्षं) (ख) ३. दशस्य for (देशस्य) (ख)
 ४. अनुस्वार लुप्त
 ५. स्पष्टमध्ययोरन्तरात् for (मध्यमस्पष्टयोरन्तरं)
 ६. 'तत्र' लुप्त
 ८. परस्मिन् ऋणम् for (परस्मिन्नेण)
 ९. बहवो for (द्वौ)

- (ख) १. तत्रैकस्मिन् for (तत्र एकस्मिन्)
 ७. धनमुपलब्धाः for (धनमुपलब्धं)
 ८. "परस्मि—चोपलब्धाः" लुप्त

अथ चतुर्थं प्रकरणम्

तत्र भूकेन्द्रप्रतिवृत्तकेन्द्रयोरन्तरस्य निष्पत्तिः विमण्डलव्यासाद्धेन, या भवति, स निरूप्यते । तत्र तृतीयक्षेत्रं द केन्द्रं व्यासे च अवजं प्रतिवृत्तं कार्यं । ह-चिन्हं तस्मिन् व्यासे भूकेन्द्रं कल्पनीयं । पुनः चिन्हमुच्चं जचिन्हं नीचं प्रकल्पितं । उवतं नीचोच्चवृत्तं ज चिन्होपरि कल्पनीयं । हतव्वरेखा उच्चनीचवृत्ते त चिन्ह-लग्ना निर्गता कार्याः । जतरेखा च योज्या । तत्र जहवकोण ७।४० । अस्य ज्या ८।० इयं जहवषष्टिप्रमाणेन जतरेखा आ १ शयदिजतरेखा ५।१५ तदा जहरेखा ३१।२२ हजरेखा केन्द्रद्वयांतरमिता १०।१६ इदमेवास्मकमिष्टं ।

इति चतुर्थप्रकरणं समाप्तम्

(क) १. विसर्गं लुप्त

२. व्यासाद्धेन for (व्यासाद्धेन) ३. सा for (स) (ख)

४. तृतीय य क्षेत्रं for (तृतीय क्षेत्रं)

६. + अ + (ख)

७. व for (व्व)

८. विसर्गं लुप्त (ख)

११. जाता for (आ १) (ख)

१२. यदि for (शयदि) (ख)

१३. + षष्टि मितास्ति तस्मात् अजरेखा ६६।२२ अस्याद्धेन अदरेखा ४६।४१ हदरेखा + (ख)

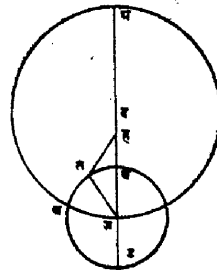
१४. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इद-मेवास्माकमिष्टं)

(ख) ५. द केन्द्र for (द केन्द्रे)

७. हतव for (हतव्व)

६. कोणः for (कोण)

१०. जल रेखा for (जत रेखा)

अथ पंचम प्रकरणम्

तत्राभिमुखाव्यकेन्द्रसाधनं ।

अथ चन्द्रमध्ये एकमन्यदन्तरमप्यस्ति^२ । सूर्याद्राशिद्वयांतरां^३ सन्ने राशि-
चतुष्टयांतरासन्ने चन्द्रे परममन्तरं भवति । अमायां पौर्णिमास्यां राशित्रयांतरे
चांतराभावो भवति ।

अथास्य विचारः तत्र^४ तत्र यस्माच्चिन्हात् मन्दकेन्द्रं^५ उच्चनीचवृत्ते तं चिन्हं^६
सर्वदैकरूपमपेक्षितं भवति । नीचोच्चवृत्तं यच्चिन्हसन्मुखं^७ भ्रमति, तच्चिन्हगत-
रेखा^{१३} लघुवृत्तं^{१४} सम्पाते उच्चं नीचं वा सर्वदा तदा भवति । यस्माच्च चिन्हः^{१५} परितः^{१६} २० २१ २२

(क) १. तत्राभिमुखकेन्द्र for (तत्राभिमुखा व्यकेन्द्र)

२. मपि वेषेनोपलब्धं for (मप्यस्ति)

३. द्वयांतरा for (द्वयांतरां) (ख)

४. पौर्णिमायां for (पौर्णिमास्यां) (ख)

५. 'तत्र' लुप्त (ख)

६. मन्द केन्द्रादिः for (मन्द केन्द्र)

७. वृत्तः for (वृत्ते त) ८. तच्चिन्हं for (त चिन्हं)

९. +तच्चिन्हमस्माभिरुच्चनीचवृत्ते उच्चस्थानं कल्पितं । इदमुच्चनीच सर्वदैव
तस्यां रेखायामेव स्थितमपेक्षितं परेसां तच्चिन्हा त्रिर्नस्ति यत्संखं +

१०-११. लुप्त

१२-१३-१४-१५-१६-१७-१८. लुप्त

१९-२०-२१. लुप्त. (ख)

२२. यस्माच्चिन्हात्परितः for (यस्माच्च चिन्हः परितः) (ख)

(ख) १. मुखाव्य केन्द्र for (मुखाव्यकेन्द्र)

२. मन्द केन्द्रं गृह्यते for (मन्द केन्द्र)

३. +तच्चिन्हमस्माभिरुच्चनीचवृत्ते उच्चं नीचमुरी कृतं । इदमुच्चनीचं सर्वदैव
तस्यां रेखायामेव स्थितमपेक्षितं, नीचोच्चवृत्तं यच्चिन्हसन्मुखं भ्रमति तच्चिन्ह
गरेखालघु वृत्तसम्पाते उच्चनीचं वा सर्वदा भवति +

९-१०-११-१२-१३-१४-१५-१६-१७-१८—लुप्त

चन्द्रनीचोच्चवृत्तकेन्द्रं भ्रमति तच्चिन्हं चन्द्रे भूकेन्द्रमेव अन्येष्वन्यत् यथाग्रे प्रकटी भविष्यति ।

अथ उच्चनीच संलग्नो यो उच्चनीचव्यासः सः सदैव तच्चिह्नाभिमुखो-
भविष्यतीत्यपेक्षित एव सर्वगृहे तादृशमेवोपलब्धं ।

अथ चन्द्रे यत्रोच्चनीचवृत्तकेन्द्रं प्रतिवृत्तोच्चनीचव्यासे भवति । तदा
नीचोच्चव्यासो प्रतिवृत्तोच्चनीचव्यासे भवति । अन्येषु कालेषु भूकेन्द्रसन्मुखो
न भवति । न च प्रतिवृत्तकेन्द्राभिमुखो भवति । अपि चान्यकेन्द्राभिमुखो भवति ।
तच्चिन्हं च प्रतिवृत्तनीचोच्चगतव्यासेस्ति । भूकेन्द्रात् तन्नीचदिशि भूकेन्द्रं प्रति-
वृत्तकेन्द्रांतरतुल्यमस्ति । ध अनेनैव कारणेन स्पष्टोच्चस्थानं भिन्नं भिन्नं भवति ।
त चिह्नं स्पष्ट केन्द्रादिसंज्ञं भवति । यं नीचोच्चवृत्ते भूकेन्द्राभिमुखमस्ति । य

(क) १. अन्येष्वन्यतमं for (अन्येष्वन्यत्) २. लुप्त

३. +नीचोच्च वृत्तं यच्चिन्हं सन्मुखं भ्रमति तच्चिन्हगतरेखा लघुवृत्तसम्पाते
उच्चनीचं वा सर्वदैव भति अ+

४. भवत्यपेक्षितं for (भविष्यतीत्यपेक्षित)

६. एवं for (एव)

५. ग्रहे for (गृहे)

८. पञ्चादशमेवोपलब्धं for (तादृशमेवोपलब्धं)

९. यद्युच्च for (यत्रोच्च)

१०. वृत्तोच्चे for (वृत्तोच्च) (ख)

११. नीचे for (नीचं) (ख)

१२. वा for (व्यासे)

१३. 'भूकेन्द्र' लुप्त

१४. +केन्द्रभू+

१५. 'व' लुप्त

१६. प्रकावेण for (कारणेन)

१७. +मध्यमोच्च स्थानं +

१८. च for (भिन्नं)

१९. तच्चिन्हं for (त चिन्हं)

२०. यद्रूप केन्द्र सन्मुखं तत+

२१. 'य' लुप्त

२२. 'च्च' लुप्त

२३-२४. लुप्त

(ख) ५. तीत्यपेक्षितं for (तीत्यपेक्षित)

५. गृहेष्वेतादृश for (गृहे तादृश)

६. यदोच्च for (यत्रोच्च)

२५. य चिन्हं for (य चिन्हं)

चिह्नं^१ तत्स्पष्टं^२ च्च अभिमुखाख्यसन्मुखमस्ति तच्चं^५ भवति । यदा एवं स्पष्ट नीचो-
च्चचिह्नं^५ नीचोच्चवृत्ततुल्यचिह्ने^६ म्यः पृथक् पृथक् उपलभ्यते यतश्चन्द्रस्पष्टः नीचो-
च्चचिह्ने^{१३} यदा भवति । तदा फलाभावो दृष्टः, यदा च तस्मादन्यस्थले^{१३} भवति, तदा
धनं ऋणं वा फलमुपलब्धं । अत एव कारणात् मध्यमनीचोच्चव्यासश्च भूकेन्द्रा-
भिमुखं न प्रतीयते । यतः गणितागत फलाभावोपलब्धि^{१४} भवति । फलं^{१४} संभवे च फला-
भावोपलब्धि^{१४} भवति । यदि च गणितागतेन ऋणफलमागतं तदा क्वचित्^{१५} वेधेन
घनफलोपलब्धि^{१५} यदा घनमागतं तदा ऋणफलोपलब्धिः तदेवं कल्पना क्रियते ।
अमायां उच्चनीच वृत्त केन्द्र प्रति वृत्तोच्चस्थले भवति । अग्रे^{१६} गच्छे^{२०} ततः^{२१} नीचोच्च-^{२२}

(क) १-२. लुप्त

५. तन्मध्यम केन्द्रस्याधि for (तच्चं)

६. भवति for (भवति) ५. लुप्त (स)

८. वृत्तान्य चिह्नेभ्यः for (वृत्त)

९. लुप्त

११. यदा चन्द्रस्पष्ट for (यतश्चन्द्रस्पष्टः)

१२. लुप्त

१३. तस्मादन्यस्थले for (तस्मादन्यस्थले) (स)

१६. फल for (फलं) (स) १७. 'न' लुप्त

१८. लब्धिः for (लब्धिः)

१९-२०-२१. लुप्त

२२. तन्नीचोच्च वृत्तस्योच्च स्थानं for (नीचोच्च वृत्तस्योच्च स्थानं)

(ख) १-२. तत्स्पष्टोच्चं for (तत्स्पष्टं च्च)

३. + यत् +

४. अभिमुखाख्य for (अभिमुखाख्य)

५. तत् मध्यमोच्चं for (तच्चं) १०. प्रथक् for (पृथक्)

११. यतश्चन्द्रः स्पष्ट for (यतश्चन्द्र स्पष्टः)

१४. फलाभावे for (फलाभावो)

१५. फलोपलब्धिः for (प लब्धि)

२०. गच्छतः for (गच्छे)

वृत्तस्य^१च^२ स्थानं^३ प्रतिवृत्तस्योच्च^४ दिशि^५ भवति । नीच^६भिन्नादिति^७ भवति । यदा^८ वा^९ नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं^{१०} प्रतिवृत्तोच्च^{११} चिन्हात्^{१२} प्रथमभवति, तदा नीचोच्चवृत्ते^{१३} मध्योच्च^{१४}चिन्हं^{१५} प्रतिवृत्तोच्चचिह्नं^{१६} दिशि^{१७} भवति । नीचं^{१८} च नीच^{१९} दिशि^{२०} भवति । तावद्भवति^{२१} यावन्नीचोच्च^{२२} वृत्तकेन्द्रं^{२३} सूर्याद्राशिद्वयांतरितं^{२४} भवति । यदा च सूर्याद्राशिद्वयांतराधिकं^{२५} भवति । तदा नीचोच्च पूर्वस्थानादिश्यवलम्ब्यते । यावत्केन्द्रं^{२६} सूर्याद्राशिद्वयांतरितं^{२७} भवति । अस्मिन् समये केन्द्रं^{२८} प्रतिवृत्तनीचे^{२९} भवति । नीचोच्चवृत्तस्य^{३०} नीचोच्चचिन्हं^{३१} प्रतिवृत्तस्य नीचोच्च व्यासे^{३२} भवति । पुनरग्रे नीचोच्चवृत्तं^{३३} चलितं^{३४} तदा मध्योच्चं^{३५} नीचात्^{३६} दूरे^{३७} भवति । नीचं^{३८} च नीचदिशि^{३९} भवति । यावत् केन्द्रं^{४०} सूर्याद्राशि चतुष्टयांतरितं^{४१} भवति । पुनरग्रे यदा चलति तदा स्वकीयदिशि^{४२}

(क) ३. प्रति वृत्तस्य for (प्रति वृत्तस्योच्च)

४. नीचो for (दिशि) ५. यो for (भवति)

६. व्यासो for (नीच) ७. स्ति for (भिन्नादिति)

८. तत्रास्ति for (भवति) ९. च for (वा) (ख) १०.

प्रतिवृत्तोच्चा for (प्रतिवृत्तोच्च)

११. चलति for (चिन्हात्) १२. लुप्त

१३. वृत्तोच्च स्थानं for (वृत्ते) १४. मध्यमं for (मध्यमोच्च)

१५. लुप्त १६. लुप्त

१७. चलति for (भवति)

१८-१९-२०-२१-२२-२३. लुप्त

२४. यावन्नीचोच्च for (यावन्नीचोच्च) (ख)

२५. स्थानदिश्यवलम्ब्यते for (स्थानादिश्यवलम्ब्यते)

२६. केन्द्रे for (केन्द्र) २७. प्रतिवृत्त for (प्रति वृत्त)

२८. मध्योच्चनीचात् for (मध्योच्चं नीचात्)

२९. दूरे for (दूरे) (ख) ३०. केन्द्र for (केन्द्र) (ख)

(ख) १. + तदा नीचोच्च वृत्त व्यासः प्रतिवृत्तव्यासे भवति +

२. मध्योच्च स्थानं for (चस्थानं)

३. भिन्नदिशि for (भिन्नादिति)

भवति । यावत्केन्द्रं पुनरुच्चस्थानं भवति । तदा पूर्वैरित्येव गच्छति । एतदन्तरं
अवर्षसवेधद्वयेन मया प्रदर्श्यते । तस्मिन्वेधद्वये नीचोच्चवृत्तं प्रतिवृत्तनीचोच्च-
स्थानयोर्मध्ये स्थितं चन्द्रश्चैकस्मिन् वेधे उच्चासन्नं पलब्धः । द्वितीये च नीचा-
सन्नः वेधद्वयमपि रूजसस्थले जातः । तत्र इस्कन्दरीय सन्नं १७७ प्रथमवेधः फर्मासी
सज्जमासस्यैकादशतारीके द्वितीय होरादौ जातः । तदा वेधितोर्कः १।७।४५ वेधित-
श्चन्द्रः ११।२।१४० लम्बनसंस्कृतः ११।२।१२७ ।

अथेष्ट कालादीनार्थं पर्यंतं शेष होरा ५। क ४० ।

अथ बुधनस्सरादेः तत्कालपर्यंतं गतकालो वर्षादिः ६२० दि० २१९ हो० १८
क० ४० मध्यहोरा १८।० तत्कालीनोर्कः मध्यम १।६४१ स्पष्टोर्कः १।७।४५ मध्यम-
श्चन्द्रः ११।२।१३ मन्दकेन्द्र १८५।३० मध्यमयोरन्तरं ३१५।३२।

- (क) १. स्थाने for (स्थान) (ख) २. रित्यैव for (रित्यैव)
३. अवर्षस for (अवर्षस)
४. लुप्त ५. मध्ये for (मध्ये)
६. उपलब्ध for (स्थित)
७. सन्नोपलब्धः for (सन्नपलब्धः)
८. विसर्गं लुप्त ९. सन्नः for (सन्न) (ख)

१०. +११+

११. कालादिना for (कालादीनार्थं)

१२. बुधनस्सरादेः for (बुधनस्सरादेः)

१३. मध्यम होरा for (मध्य होरा) (ख)

१४. +मध्यम+

१५. लुप्त

१६-१७. लुप्त

१८. केन्द्र for (केन्द्र) (ख)

(ख) ७. सन्न उपलब्धः for (सन्नपलब्धः)

११. कालादिनाद पर्यंत for (कालादीनार्थं)

१२. बुधनस्सरादेः for (बुधनस्सरादेः)

१५. मध्यमः for (मध्यम)

अथ मध्यमचन्द्रस्पष्टस्तयोरन्तरं ३१४।२८ स्पष्टसूर्यचन्द्रयोरन्तरं ३१३।४२ । तत्र ऋणफलं चन्द्रस्योपलब्धं ०।४६ ।

अथ वावनीसंज्ञमासस्य सप्तदशतारीके उदयाद्गत होरासु ६।३१८ । तत्र वेधितोर्कः ३।१०।५४ वेधितश्चन्द्रः ४।२६।० । अयमेव लम्बनसंस्कृत यतस्तत्र लम्बनाभावः । तत्र बुध्नस्सरादेः तत् समयपर्यन्तं गतकालो वर्षादिः ६।२०।२८६।४।० । मध्यम होरा ३।४० मध्यमोर्कः ३।१२।५ स्पष्ट ३।१०।४० मध्यमश्चन्द्रः ४।२७।२० मन्दकेन्द्र ३३३।१२ मध्यमद्वयोरन्तरं ४५।५५ मध्यमश्चन्द्रस्पष्टार्कयोरन्तरं ४६।४० स्पष्टचन्द्रार्कयोरन्तरं ४८।६ चन्द्रस्य फलं धनं १।२६ ।

अथ चतुर्थपंचमक्षेत्रे तत्र द केन्द्रे अवजप्रतिवृत्तं कल्पितं । अज व्यासः

- (क) १. मध्यमश्चन्द्र for (मध्यम चन्द्र)
 २. स्पष्टसूर्ययोरन्तरं for (स्पष्टस्तयोरन्तरं)
 ३. + १७ + ४. ६।२० for (६।३१८)
 ५. संस्कृतः for (संस्कृत)
 १. बुध्नस्सरादेः for (बुध्नस्सरादेः)
 ८. ६।२०।२८६।४।० for (६।२०।२८६।४।०) (ख)
 ९. ४० for (३।४०). १०. '५' लुप्त
 ११. + यं (स्पष्टः) + १२. केन्द्रं for (केन्द्र) (ख)
 १३. ३३३।१२ for (३३३।१२)
 १४. मध्यमयोर्द्वयोरन्तरं for (मध्यमद्वयोरन्तरं)
 १५. १५।५५ for (४५।५५)
 १६. रन्तरं for (रन्तर) (ख) १७. 'तरं' लुप्त
 १८. 'धनं' लुप्त
 १९. क्षेत्रं for (क्षेत्रे)

- (ख) ४. ६।३१८ for (६।३१८)
 ७. वर्षादिः for (वर्षादिः) ११. स्पष्टः for (स्पष्ट)
 २०. + क्षेत्रं चतुर्थं +

प्रमाणं जातं । यदा ह रेखा १०।१६ एतावति तदा दवरेखा ४६।४१ चैतावति तदा दकरेखा प्रथम क्षेत्रे ०।१२ द्वितीय क्षेत्रे च ०।५ एतावती भवति । यदा दकवर्गः दव वर्गात् शोध्यते तदा वसिष्ठो वक वर्गः स्यात् । अस्य मूलं वकरेखा जाता । प्रथम क्षेत्रे ४८ । ३६ द्वितीय क्षेत्रे ४८ । ४८ द्वितीये च ४८।३१ ।

अथ प्रथमवेधे फलं ऋणमुपलब्धं । चन्द्रश्च नीचासन्नेस्ति द्वितीय वेधे फलं धनमुपलब्धं । चन्द्रश्चोच्चा सन्नेस्ति । तस्मात् व चिन्हं चन्द्रबिम्बं कल्पितं हव रेखा ववरेखा च संयोज्या पुनर्वचिन्हात् हव रेखोपरि बल लम्ब योज्या पुन कार्यः । तस्मात् हल कोणाः फलं प्रथमं ०।४६ द्वितीयं च १।१६ ।

- (क) १. दह for (ह) (ख)
 २. एतावती for (एतावति) (ख)
 ३. लुप्त ४. दवरखा for (दवरेखा)
 ५. चैतावती for (चैतावति)
 ६. + १०।१६ द्वितीये च १०।१६ भवति । हकरेखा प्रथमक्षेत्रे +
 ७. वर्गाद्धोध्यते for (वर्गात् शोध्यते)
 ८. वसिष्ठो for (वसिष्ठो)
 ९. + च ४८३६ वहरेखा प्रथम क्षेत्रे +
 १०. सन्नेस्ति for (सन्नेस्ति) (ख)
 ११. फलं अधिकं for (फलं धनम्)
 १२-१३. लुप्त १४. चन्द्रः for (चन्द्रश्च)
 १५. उच्चासन्नेस्ति for (उच्चासन्नेस्ति)
 १६. बललम्बः for (बल लम्ब) (ख)
 १७-१८. लुप्त (ख)
 १९. बहल for (हल) (ख) २०. विसर्गं लुप्त

- (ख) ६. + च १०।१६ द्वितीये च १०।१६ भवति । हकरेखा प्रथम क्षेत्रे +
 ८. वसिष्ठात् for (वसिष्ठो)
 ९. + च ४८३६ । तस्मात् वहरेखा प्रथम क्षेत्रे +
 ११. "द्वितीय—सन्नेस्ति" लुप्त

अथ प्रथमज्या ०।४८ द्वितीयज्या १।२६।३०। इयं वह् षष्टिः तत्प्रमाणेन बलरेखा जाताः । यदा प्रथम बहुरेखा ४८।४८ द्वितीये ४८।३१ तदा बलरेखा प्रथमा ०।३२ द्वितीया १।१२।२० वव रेखा अनेन मानेन ५।१२ यदि वव रेखा ६० तदा बल रेखा प्रथमा ७।७६ द्वितीया १३।४७। इयं ववल कोणज्या जाता । अस्याः चापं प्रथमं ७।७ द्वितीयं १३।१७ । अयं च वलकोणो जातः । तस्मात् वह्वकोणववलकोणाभ्यां ववत कोणः ६।२१ ववमकोणः १४।४३ जाता । एतौ वतचापववचापसंज्ञौ ज्ञेयौ । तस्मात् चन्द्रः प्रथम क्षेत्रे त स्पष्ट च चिह्नात् पश्चादस्ति । षड्भिरंशैः एक विंशतिकलाभिः ६।२१ । पुनः मध्यमनीचचिन्हादग्रे पंचभिरंशैः त्रिशत्कलाभिरस्ति । मध्यमोच्चादपि षड्विंशतिभिरंशैः नागवेदकलाभिरग्रे स्ति । तस्मात्

(क) २. प्रथमे for (प्रथम) (ख)

४. ०।३६ for (०।३२) (ख) ५. ७।२६ for (७।७६)

७. विसर्गं लुप्त

८. ववल for (ववल) (ख) ९-१०. लुप्त

१२. उ for (म) (ख) १३. जातः for (वम)

१५. उ for (भ) (ख) १६. चापी for (चाप)

१७. लुप्त १८. + नी +

२०. रंशैः for (रंशैः) (ख) २१. + ५।३० +

२२. + पुनः द्वितीय क्षेत्रे उ चिन्ह स्पष्टोच्च चिन्हादग्रे चतुर्दश १४भिरंशैः व्यन्धि ४३ कलाभिरस्ति +

२३. + २६ + २४. + ४८ +

(ख) ३. "द्वितीय—०।४८" लुप्त १. हव for (वह)

६. १३।१७ for (१३।४७)

११. बवल for (बवत) ५. जातः for (जाता)

१४. + स्पष्ट +

१२. तन्नी च for (त स्पष्ट च)

१६. रंशैः for (रंशैः)

२२. + पुनः द्वितीय क्षेत्रे उ चिह्न स्पष्टोच्चचिन्हादग्रे चतुर्दशभिरंशैः व्यन्धि कलाभिरस्ति +

मध्यमनीचं मध्यमोच्चं च मचिह्नं कल्पितं । वमरेखा च योचनीया । इयं न चिन्हं पर्यंतं नेया । तत्र न चिन्हं अभिमुखाख्यकेन्द्रं भवति । पुनः ह चिन्हात् हसलम्बः वन रेखायां कार्यः । पश्चात् हचिन्हात् हसलम्बः वनरेखायां कार्यः । पश्चात् हवन कोणः प्रथमः ११।५१ द्वितीयः १२।५ अस्य ज्या प्रथमे १२।१८।३० द्वितीये १२।३३।३० । इयं हसरेखा बहिषष्टिस्तस्मान्मानेन यदि बहुरेखा प्रथमा ४८।४८ द्वितीया ४८।३१ भविष्यति । तदा हसरेखा प्रथमा १०।२ द्वितीया १०।८ जाता । पुनरपि अहव कोणः प्रथमः ८८।५६ द्वितीयः ९०।३० । पुनः हवन कोणः प्रथमः ११।११ द्वितीयः १२।५ । तस्मात् शेषं अनव कोणः प्रथमः ७७।५ द्वितीयः ७८।२५ अस्य ज्या प्रथमा ५८।२८ द्वितीया ५८।४६।३० इयं हस रेखास्ति । हने षष्टिस्तन्मानेन यदि हसरेखा प्रथमा १०।२ द्वितीया १०।८ तदा हनरेखा प्रथमा १०।१८ द्वितीया १०।२१ बहुरेखा अनेन प्रमाणेन १०।१८ अस्ति । तस्मात् एतौ द्वौ समानौ जातौ । पुनः बहुभिवेधः इयमेव निष्पत्तिर्लब्धास्ति । तस्मादभिमुखकेन्द्रं विहितं जातं । इदमेवास्मकमभीष्टं ।

(क) १. योजनीया for (योचनीया) २. कार्यः for (कार्या)

वि० ऐसा प्रतीत होता है कि 'ह चिन्हात्—से—पश्चात्' तक दोबारा लिखा गया ।

४. लुप्त ६. १२।१६।३० for (१२।१८।३०) (ख)

७. बहिः for (बहि) ८. तन्मानेन for (तस्मान्मानेन)

९. अनुस्वार लुप्त (ख) १०. प्रथमे for (प्रथमा)

१२. "प्रथमः" लुप्त १३. ११।५१ for (११।११)

१४. मनव कोणः for (अनव कोण)

१५. द्वितीयः for (द्वितीय) (ख)

१६. ५८।२८ for (५८।२८) १७. १०।२० for (१०।२१)

१८. १०।१६ for (१०।१८) (ख)

१९. वेधैरियमेव for (वेधैः इय मेव) २०. विदितं for (विहितं) (ख)

२१. इद मेवास्माकमभीष्टं for (इद मेवास्मकमभीष्टं)

(ख) ३. ह चिन्हात्—कार्यं ५. ज्याः for (ज्या)

७. बहुषष्टिस्तन्मानेन for (बहिषष्टिस्तस्मान्मानेन)

११. जाताः for (जाता) १६. बहुभिवेधैरियमेव for (बहुभिवेधैः इय मेव)

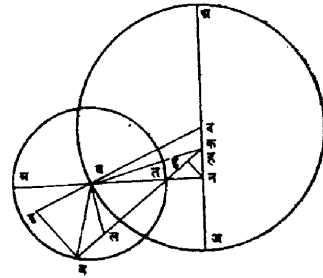
अथ षष्ठं प्रकरणम्

तत्र रेखागणितेन स्पष्टचन्द्रः साध्यते । तत्र मन्दकेन्द्रं अंशादि ३३३।१२
पाक्षकेन्द्र ६।३० यथा द्वितीय वेधे स्थितं तथा कल्पितं ।

अथ षष्ठ क्षेत्रम्

पूर्वक्षेत्रवत् हसलम्बवललम्बं स्थाने न स लम्ब वल लम्बो कार्यो ।
तस्मात् अवहकोणः भववकोणो दहरेखा हनरेखा दवरेखा ववरेखा ज्ञाता सन्ति ।
पुनः महवुकोणः मध्यमस्पष्टयोरन्तररूपः वेदितव्योस्ति । प्रत्येकं हकरेखा हस-
रेखा चैतावत्य ०।५ स्ति । प्रत्येकं नसरेखा दकरेखा चैतावत्यस्ति १०।१८।
तस्मात् वक रेखा ४८।३६ वहरेखा ४८।३१।४८।३६ तस्मात् वनरेखा ४८।३१ सन-
रेखा १२।३० वने षष्टि तन्मानेन इयं नवसकोणज्यास्ति । भवमकोणज्याप्यस्ति ।

- (क) २. ३३३।१२ for (३३३।१२) ३. ६०।३० for (६।३०) (ख)
४. लंबयो for (लंबं) ५. भवव for (भवव) (ख)
७. + इच +
८. ज्ञाताः for (ज्ञाता) (ख)
९. उहवकोणः for (महवुकोणः) (ख)
१०. चा for (चै)
११. रेखा for (रेखा)
१२. च for (चै)
१३. १०।१८ for (१०।१८)
१४. ४८।३६ for (४८।३६)
१५. + वसरेखा + (ख)
१६. ४८।३१ for (४८।३१) (ख)
१७. षष्टिस्तन्मानेन for (षष्टितन्मानेन) (ख)
१८. उवम for (भवम) (ख)

(ख) १. 'तत्र—साध्यते' लुप्त

४. लंब for (लम्बं)

६. हल रेखा for (हनरेखा)

तस्मात् ^१भभ चापं १२।१ ^२चमचापं ६।४८ पूर्वं स्थितं शेषं ^४वभचापं १४।४७। अस्य ज्या १५।१८।३० कोटिज्या ५८।१। इयं बलरेखा लवरेखा चास्ति । ववे षष्टिस्तन्मानेन यदि वव रेखा ५।१५ तदा बलरेखा १।२१ लव रेखा ५।१५ तस्मात् हलरेखा ५३।३६ हव रेखा ५३।३७ पुनर्वलरेखा १।१८।३० वहे ६० षष्टिस्तन्मानेन इयं बहुवु कोणज्यास्ति । अस्या चाप १।२६ १।२६ इदं मन्दफलं धनमस्ति, यथा वेधेन ^{१२}प्राप्तं स्थितं ^{१३}इदमेवास्मकमिष्टमस्ति ।

इति षष्टप्रकरणम् समाप्तम्

(क) १. उम for (भभ) (ख)

२. वम for (चम)

३. २६।४८ for (६।४८)

४. बउ for (वभ) (ख)

५. 'व' लुप्त

७. पुनर्वलरेखा for (पुनवलरेखा)

८. १।२६।३० for (१।१८।३०) (ख)

९. उहव for (बहुवु) (ख)

१०. अस्मान्चापं for (अस्याचाप)

१२. वेधन for (वेधेन)

१३. इयमेवास्माकमिष्टमस्ति for (इदमेवास्मकमिष्टमस्ति)

(ख) ६. बलरेखा for (लवरेखा)

७. पुनः बलरेखा for (पुनवलरेखा)

१०. अस्याचापं for (अस्या चापं) ११. '१।२६' लुप्त

१३. इदमेवास्माकमिष्टमस्ति for (इदमेवास्मकमिष्टमस्ति)

अथ सप्तम प्रकरणम्

तत्र मन्दफलसारिणीसाधनं क्रियते । प्रथमद्वितीयकोष्टकयोः केन्द्रांशः^२ स्थापनीयाः । तृतीयकोष्टे पाक्षफलं स्थापितमस्ति । तत्पाक्षकेन्द्रात् ग्राह्यं इदं मध्यममन्दकेन्द्रे धनं कार्यं । यदि पाक्षकेन्द्रे प्रथमकोष्टे स्यात्, द्वितीय कोष्टे स्थे पाक्षकेन्द्रे ऋणं कार्यं, तदा मन्दस्पष्टकेन्द्रं भवति । चतुर्थकोष्टे मन्दफलं लिखितमस्ति । इदं मन्दफलं यदानीचोच्चवृत्तकेन्द्रप्रतिवृत्तोच्च स्थाने भवति । तदा साधितमस्ति । तत्र परमं मन्दफलज्या ५।५१ उच्चकर्णं षष्टिस्तन्मानेन पञ्चमकोष्टे उच्चस्थमन्दफलानां नीचस्थमन्दफलानां फलांतरं लिखितमस्ति । इदं फलांतरं ज्ञेयं मन्दफलं फलांतरं च स्पष्टमन्दकेन्द्रात् ग्राह्यं । यदा मन्दनीचोच्च-वृत्तं उच्चस्थानीचस्थानादन्यत्र भवति । तदर्थं षष्टिकोष्टे कलाभिधं स्थापित-मस्ति । इदं कलाभिधं पाक्षकेन्द्राद् ग्राह्यं । इदं फलांतरेण गुणनीयं मन्दफले युक्तं कार्यं तदा स्वाभीष्ट मन्दफलं भवति ।

- (क) १. कोष्टयोः for (कोष्टकयोः) २. विसर्ग लोप
३. स्तापनीयाः for (स्थापनीयाः) ५. पाक्षफलं for (पाक्षफलं)
८. केन्द्रं for (केन्द्रे) (ख) ११. स्पष्टमन्दकेन्द्र for (मन्दस्पष्टकेन्द्रं)
१३. केन्द्रं for (केन्द्र)
१४. प्रथम for (परमं) १६. स्थं for (स्थ)
१८. स्थानानीच for (स्थानी च) (ख)
२०. स्वाभिष्टं for (स्वाभीष्ट)

- (ख) १. कोष्टयोः for (कोष्टकयोः) २. केन्द्रांशः for (केन्द्रांशः)
४. कोष्टे for (कोष्टे) ६. + प्रथम
७. + शीघ्र केन्द्रकेन्द्राद् +
८. कोष्टे for (कोष्टे) १०. कोष्टस्ये for (कोष्टस्ये)
११. स्पष्टं मन्दकेन्द्रं for (मन्दस्पष्टकेन्द्रं)
१२. कोष्टे for (कोष्टे)
१४. परम for (परमं) १५. कोष्टे for (कोष्टे)
१७. 'लिखित—फलांतरं' लुप्त
१९. षष्टिकोष्टे for (षष्टिकोष्टे) २०. स्वाभीष्टं for (स्वाभीष्टं)

अथ सप्तम क्षेत्रम्

तत्र कलाभिषासघनं निरूप्यते । दकेन्द्रं कृत्वा अवजं वृत्तं कार्यं, अवचापं १२० एतावन्मितं कार्यं, व चिन्हे वतमुच्चनीवृत्तं कार्यं, अज व्यासे ह चिन्हं भूकेन्द्रं कल्प्यं । पुनर्हवभरेखा कार्या । द चिन्हादस्या रेखाया दललम्बो निष्कास्यः ह-चिन्हात् हमनुरेखा बीचोच्चवृत्ते मचिन्हं संलग्ना कार्या । पुनर्वभरेखा योज्या । एवं ग्रहव कोणं पाक्षकेन्द्रज्या एतावती जाता । ५१।५४।३० कोटिज्या ३०।० एतद्वयं दलरेखा लहरेखा च दहे षष्टिस्तत्प्रमाणेन जाता । यदि दहरेखा १०।१८ एतावती स्यात्, तदा दलरेखा ८।५६ लहरेखा ५।१० वलरेखा ईदृशी जाता । ४८।५३ वहरेखाशेषं ४३।४३ एतत्प्रमाणे च नवमरेखा च ५।१५ एतावत्यासीत् । यदि च वहरेखा षष्टिमिता कल्प्यते, तदा वमरेखा ७।१२।३०। इयं महनकोणज्या जाता । अस्याः चापं ६।५४। इदं अस्य कर्णस्य परमफलं उच्च कर्णस्य च परमफलं ५।११

(क) २. उ for (भ)

२. दस्यां for (दस्या) (ख)

४. रेखायां for (रेखाया)

५. निष्काश्यः for (निष्कास्यः)

६. त for (नु)

७. वृत्त for (वृत्ते)

८. मचिह्न for (मचिह्न) (ख)

६. वंम for (वंभ) (ख)

१०. कोणः for (कोण)

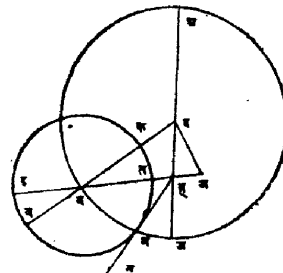
११. १०११६ for (१०११८) (ख)

१२. इटशी for(ईटशी)

१३. 'च' लुप्त (ख)

१४. उहन for (भहन) (ख)

१५. ५११० for (५११)

(ख) १. अवजवृत्तं for (अवजंवृत्तं)

२. हंनरेखा for (हंनभरेखा)

६. हमनरेखा for (हमनुरेखा)

अंतर १।५३ नीचोच्चस्यांतर फलपरमं २।३८। यदि एतत् षष्ठितुल्यं कल्प्यते तदांतरं फलं १।५३ एतावत् ४२।४८ भविष्यतिमस्ति । अनेनैव प्रकारेण सर्वा निष्कलाभिधफलानि निष्कास्य काष्ठकेषु लिखितानि । सप्तमकोष्ठे चन्द्रस्य शरोस्ति यथा क्रांति निष्कासिता तथैव शिरो निष्कासितः परमशरश्च पंचांशमितोस्ति । यतोभया वर्षसेन चैतावन्मिता एवोपलब्धः ।

इति सप्तमप्रकरणं समाप्तम्

(क) १. अंतरं for (अंतर) (ख)

२. २।५३ for १।५३

३. स्यांतरं फलं for (स्यांतर)

५. २।३८ for (२।३८) (ख)

६. कल्पते for (कल्प्यते)

७. तदांतरं फलं for (तदांतरं फलं) (ख)

८. भविष्यति for (भवि) (ख)

१०. + एतदेव विशोत्तरशतमितस्य केन्द्रस्य सन्मुखषष्ठकोष्ठे लि + (ख)

१२. निष्कास्य for (निष्कास्य)

१३. निष्काशिता for (निष्कासिता)

१४. शरो for (शिरो) (ख)

१५. निष्काशितः for (निष्कासितः)

१६. मया for (भया) (ख)

१७. मितमेवोपलब्धं for (मिता एवोपलब्धः)

(ख) २. १।४३ for (१।५३)

४. फलं for (फल)

८. ४२।४८ for (४२।४८)

११. निक्लाभिध for (निष्कलाभिध)

१२. निष्कासिता for (निष्कासिता) १७. चैतावन्मिता for (चैतावन्मिता)

अथाष्टम प्रकरणम्

तत्र सारिणी लिख्यते। चन्द्रस्य मन्दफलं पाक्षफलं पाक्षकेन्द्रात् ग्राह्यं कलाभिधं स्पष्टं मन्दकेन्द्रात् मन्दफलं फलांतरं च ग्राह्यं। फलांतरं कलाभिधेन गुणनीयं, मन्दफलं योज्यं।

इति अष्टम प्रकरणं समाप्तम्

(क) १. लिप्यते for (लिख्यते)

विशेष—‘चन्द्रस्य—से—मन्दफलयोज्यं’ तक सब लुप्त

(ख) २. ‘चन्द्रस्य’ लुप्त

३. ‘मन्दफलं’ लुप्त

४. + च +

५. मन्दफले for (मन्दफल)

कैदांशा	पासकेन्द्रात्		फलांतर कलाभिधं		चन्द्रस्य शरः
	पास- फलं	मन्द- फलं			
६ ३५४	०१५३	०१२८	०१५४	०११२	४१५८
१२ ३४८	११४६	०१५७	०१२८	०१२४	४१५६
१८ ३४२	२१३८	११२५	०१४२	११२०	४१४४
२४ ३३६	३१३१	११४३	०११६	२११६	४१३४
३० ३३०	४१२३	२११८	०११०	३१२४	४१२०
३६ ३२४	५११५	२११४	११२३	३१३२	४१ ३
४२ ३१८	६१ ७	३१३१	११३५	६१३५	४१४३
४८ ३१२	६१५८	३१२४	११४४	८११८	३१२०
५४ ३०६	७१४८	३१२४	११५४	१०१२२	२१५६
६० ३००	८१३६	४११८	२११३	१२१२६	२१३०
६६ २९४	९१२२	४१५६	२१११	१५१३०	२१ २
७२ २८८	१०१ ६	४१५८	२११८	१७१४४	११२३
७८ २८२	१०१४८	४१ ०	२१२५	२०१३४	११ ३
८४ २७६	१११२७	२१ १	२१३१	२३१२४	०१३२
९० २७०	१२१ ०	४१ ०	२१३५	२६१३७	०१ ०
९६ २६४	१२११५	५१५८	२१३७	२८११२	०११६
९८ २६६	१२१२८	५१५७	२१३८	२८११८	०१३२
९९ २६१	१२१३८	५१५३	२१३८	३११२५	०१४८
१०२ २४६	१२१४८	४१४८	२१३८	३४१ १	११ ४
१०५ २४६	१२१५६	४११०	२१३८	३४१३७	११४६
१०८ २४३	१७१ २	४११८	२१३८	३६१४४	११३३
१११ २४०	१३१ ६	४१३६	२१३८	३७१२६	११४८
११४ २३७	१३१ ८	४१३४	२१३६	३८१४०	२१ २
११७ २३४	१३१ ०	४११६	२१३५	४११ २	२११६

केन्द्रांशा	पाक्षकेन्द्रात्		फलान्तर	कलाभिधं	चन्द्रस्य शरः
	पाक्ष- फलं	मन्द- फलं			
१२० २३१ १२३ २२८ १२६ २२५	१३। ६ ४। ४ १२।५८ ३।५७ १२।५० ३।५०		२।३२ ४२।१८ २।२८ ४४। ३ २।२४ ४५।२८		२।३० २।४३ २।५६
१२८ २२२ १३२ २१८ १३५ २१६	१२।३६ ३।३५ १२।१६ ३।२३ ११।५४ ३।१०		२।२० ४६।३३ २।१६ ४८।१८ २।१५ ४८।३२		३। ८ ३।२० ३।३२
१४७ २१३ १५० २१० १५३ २०७	११।२८ ३।५७ ११। २ ३।४३ १०।३३ ३।२८		२। ५ ५०।४५ १।५८ ५१।५८ १।५१ ५५।१२		३।४३ ३।५३ ४। ३
१५६ २०४ १५८ २०१ १६२ १९८	१०। ३ २।१३ ८।२२ २।५७ ८।३३ २।२८		१।४३ ५६। ३ १।३५ ५७।१५ १।२७ ५७।४५		४।११ ४।२० ४।२७
१६५ १६८ १८० १७१	७।४८ २।१३ ६।४८ २।५७ ६।१६ १।४१		१।३८ ५८।३६ १।४१ ५८।१४ १। २ ५८।५५		४।३४ ४।४० ४।४५
१७४ १८२ १७४ १८८ १७०	५।१८ १।२५ ४।११ १। ८ ३।१२ ०।४२		०।४२ ५८।३० ०।४२ ५८।१४ ०।३१ ५८।३६		४।५० ४।५४ ४।५८
१७७ १७३ १८० १८०	२।४१ ०।३४ १। ७ ०।१८ ०। ० ०। ०		०।२१ ५८।२७ ०।१० ५८।४८ ०। ० ६०। ०		४।१८ ४।१८ ५। ०

क

कें द्रां शा	कें द्रां शा	पा फ	मं फ	फलां तरं	कला भिधं	शर
६	३५४	०५३	०१२६	०५४	०१२२	४५५
१२	३४८	१४६	०५७	२१२	०१२४	४५४
१८	३४२	२३६	१२५	०४२	१२०	४४४
२४	३३६	३३१	१५३	०१६	२१६	४३४
३०	३३०	४२३	२१६	०२०	३२४	४२०
३६	३२४	५१५	२१४	१२३	३३१	४१३
४२	३१८	६१७	३३१	१३५	६३५	४४३
४८	३१२	६५८	३२४	१४४	८१६	३२०
५४	३०६	७४८	३२४	१५४	१०२२	२५६
६०	३००	८३६	४१६	२१३	१२२६	२३०
६६	२९४	९२२	४५६	२११	१५३०	२१२
७२	२८८	१०१६	४५६	२१८	१७४४	११३
७८	२८२	१०४८	४१०	२१५	२०३४	११३
८४	२७६	१११७	२११	२३१	२३२४	०३२
९०	२७०	१२१०	४१०	२३५	२६३६	०१०
९६	२६४	१२१५	५५६	२३७	२८१२	०१६
१०२	२५८	१२१८	५५७	२३८	२९१६	०३२
१०८	२५२	१२२३	५५३	२३६	३०२५	०४८
११४	२४६	१२३६	४४६	२३६	३१३४	११४
१२०	२४०	१२४८	४१०	२३६	३२४४	१४६
१२६	२३४	१२६०	४१८	२३८	३३५४	१३७
१३२	२२८	१२७३	४३६	२३८	३४६४	१४८
१३८	२२२	१२८६	४३६	२३८	३५७४	१५९
१४४	२१६	१२९९	४३६	२३८	३६८४	१७०
१५०	२१०	१३१२	४३६	२३८	३७९४	१८१
१५६	२०४	१३२५	४३६	२३८	३८०४	१९२
१६२	२०८	१३३८	४३६	२३८	३८१४	२०३
१६८	२०२	१३५१	४३६	२३८	३८२४	२१४
१७४	१९६	१३६४	४३६	२३८	३८३४	२२५
१८०	१९०	१३७७	४३६	२३८	३८४४	२३६
१८६	१८४	१३९०	४३६	२३८	३८५४	२४७
१९२	१८८	१४०३	४३६	२३८	३८६४	२५८
१९८	१८२	१४१६	४३६	२३८	३८७४	२६९
२०४	१७६	१४२९	४३६	२३८	३८८४	२८०
२१०	१७०	१४४२	४३६	२३८	३८९४	२९१
२१६	१६४	१४५५	४३६	२३८	३९०४	३०२
२२२	१५८	१४६८	४३६	२३८	३९१४	३१३
२२८	१५२	१४८१	४३६	२३८	३९२४	३२४
२३४	१४६	१४९४	४३६	२३८	३९३४	३३५
२४०	१४०	१५०७	४३६	२३८	३९४४	३४६
२४६	१३४	१५२०	४३६	२३८	३९५४	३५७
२५२	१२८	१५३३	४३६	२३८	३९६४	३६८
२५८	१२२	१५४६	४३६	२३८	३९७४	३७९
२६४	११६	१५५९	४३६	२३८	३९८४	३९०
२७०	११०	१५७२	४३६	२३८	४००४	४०१
२७६	१०४	१५८५	४३६	२३८	४०१४	४१२
२८२	१०८	१५९८	४३६	२३८	४०२४	४२३
२८८	१०२	१६११	४३६	२३८	४०३४	४३४
२९४	९६	१६२४	४३६	२३८	४०४४	४४५
३००	९०	१६३७	४३६	२३८	४०५४	४५६
३०६	८४	१६५०	४३६	२३८	४०६४	४६७
३१२	७८	१६६३	४३६	२३८	४०७४	४७८
३१८	७२	१६७६	४३६	२३८	४०८४	४८९
३२४	६६	१६८९	४३६	२३८	४०९४	४९०
३३०	६०	१७०२	४३६	२३८	४१०४	५०१
३३६	५४	१७१५	४३६	२३८	४११४	५१२
३४२	४८	१७२८	४३६	२३८	४१२४	५२३
३४८	४२	१७४१	४३६	२३८	४१३४	५३४
३५४	३६	१७५४	४३६	२३८	४१४४	५४५
३६०	३०	१७६७	४३६	२३८	४१५४	५५६
३६६	२४	१७८०	४३६	२३८	४१६४	५६७
३७२	१८	१७९३	४३६	२३८	४१७४	५७८
३७८	१२	१८०६	४३६	२३८	४१८४	५८९
३८४	६	१८१९	४३६	२३८	४१९४	५९०
३९०	०	१८३२	४३६	२३८	४२०४	६०१
३९६	०	१८४५	४३६	२३८	४२१४	६१२
४०२	०	१८५८	४३६	२३८	४२२४	६२३
४०८	०	१८७१	४३६	२३८	४२३४	६३४
४१४	०	१८८४	४३६	२३८	४२४४	६४५
४२०	०	१८९७	४३६	२३८	४२५४	६५६
४२६	०	१९१०	४३६	२३८	४२६४	६६७
४३२	०	१९२३	४३६	२३८	४२७४	६७८
४३८	०	१९३६	४३६	२३८	४२८४	६८९
४४४	०	१९४९	४३६	२३८	४२९४	६९०
४५०	०	१९६२	४३६	२३८	४३०४	७०१
४५६	०	१९७५	४३६	२३८	४३१४	७१२
४६२	०	१९८८	४३६	२३८	४३२४	७२३
४६८	०	१९९९	४३६	२३८	४३३४	७३४
४७४	०	२०१२	४३६	२३८	४३४४	७४५
४८०	०	२०२५	४३६	२३८	४३५४	७५६
४८६	०	२०३८	४३६	२३८	४३६४	७६७
४९२	०	२०५१	४३६	२३८	४३७४	७७८
४९८	०	२०६४	४३६	२३८	४३८४	७८९
५०४	०	२०७७	४३६	२३८	४३९४	७९०
५१०	०	२०९०	४३६	२३८	४४०४	८०१
५१६	०	२१०३	४३६	२३८	४४१४	८१२
५२२	०	२११६	४३६	२३८	४४२४	८२३
५२८	०	२१२९	४३६	२३८	४४३४	८३४
५३४	०	२१४२	४३६	२३८	४४४४	८४५
५४०	०	२१५५	४३६	२३८	४४५४	८५६
५४६	०	२१६८	४३६	२३८	४४६४	८६७
५५२	०	२१८१	४३६	२३८	४४७४	८७८
५५८	०	२१९४	४३६	२३८	४४८४	८८९
५६४	०	२२०७	४३६	२३८	४४९४	८९०
५७०	०	२२२०	४३६	२३८	४५०४	९०१
५७६	०	२२३३	४३६	२३८	४५१४	९१२
५८२	०	२२४६	४३६	२३८	४५२४	९२३
५८८	०	२२५९	४३६	२३८	४५३४	९३४
५९४	०	२२७२	४३६	२३८	४५४४	९४५
६००	०	२२८५	४३६	२३८	४५५४	९५६
६०६	०	२२९८	४३६	२३८	४५६४	९६७
६१२	०	२३११	४३६	२३८	४५७४	९७८
६१८	०	२३२४	४३६	२३८	४५८४	९८९
६२४	०	२३३७	४३६	२३८	४५९४	९९०
६३०	०	२३५०	४३६	२३८	४६०४	१००१
६३६	०	२३६३	४३६	२३८	४६१४	१०१२
६४२	०	२३७६	४३६	२३८	४६२४	१०२३
६४८	०	२३८९	४३६	२३८	४६३४	१०३४
६५४	०	२४०२	४३६	२३८	४६४४	१०४५
६६०	०	२४१५	४३६	२३८	४६५४	१०५६
६६६	०	२४२८	४३६	२३८	४६६४	१०६७
६७२	०	२४४१	४३६	२३८	४६७४	१०७८
६७८	०	२४५४	४३६	२३८	४६८४	१०८९
६८४	०	२४६७	४३६	२३८	४६९४	१०९०
६९०	०	२४८०	४३६	२३८	४७०४	११०१
६९६	०	२४९३	४३६	२३८	४७१४	१११२
७०२	०	२५०६	४३६	२३८	४७२४	११२३
७०८	०	२५१९	४३६	२३८	४७३४	११३४
७१४	०	२५३२	४३६	२३८	४७४४	११४५
७२०	०	२५४५	४३६	२३८	४७५४	११५६
७२६	०	२५५८	४३६	२३८	४७६४	११६७
७३२	०	२५७१	४३६	२३८	४७७४	११७८
७३८	०	२५८४	४३६	२३८	४७८४	११८९
७४४	०	२५९७	४३६	२३८	४७९४	११९०
७५०	०	२६१०	४३६	२३८	४८०४	१२०१
७५६	०	२६२३	४३६	२३८	४८१४	१२१२
७६२	०	२६३६	४३६	२३८	४८२४	१२२३
७६८	०	२६४९	४३६	२३८	४८३४	१२३४
७७४	०	२६६२	४३६	२३८	४८४४	१२४५
७८०	०	२६७५	४३६	२३८	४८५४	१२५६
७८६	०	२६८८	४३६	२३८	४८६४	१२६७
७९२	०	२६९९	४३६	२३८	४८७४	१२७८
७९८	०	२७१२	४३६	२३८	४८८४	१२८९
८०४	०	२७२५	४३६	२३८	४८९४	१२९०
८१०	०	२७३८	४३६	२३८	४९०४	१३०१
८१६	०	२७५१	४३६	२३८	४९१४	१३१२
८२२	०	२७६४	४३६	२३८	४९२४	१३२३
८२८	०	२७७७	४३६	२३८	४९३४	१३३४
८३४	०	२७९०	४३६	२३८	४९४४	१३४५
८४०	०	२८०३	४३६	२३८	४९५४	१३५६
८४६	०	२८१६	४३६	२३८	४९६४	१३६७
८५२	०	२८२९	४३६	२३८	४९७४	१३७८
८५८	०	२८४२	४३६	२३८	४९८४	१३८९
८६४	०	२८५५	४३६	२३८		

क

कै द्रां शा	कै द्रां शा	पा फ	मं फ	फलां तरं	कला मिधं	शर
१२०	२३१	१३१	४१ ४	२१२२	३१११८	२१३०
१२३	२२८	१११५६	३१५७	२१२८	४४१ ३	२१४३
१२६	२२५	१२१५०	३१४०	२१२४	४५१२८	२१५६
१२९	२२२	१२१३६	३१२५	२११०	४६१३३	३१ ८
१३१	१२९	१२११६	३१२३	२११६	४८११८	३११७
१३५	२१६	१०१५४	३११०	२१११	४९१३२	३१३२
१३८	२१३	१११२९	३१५७	२१ ५	५०१४५	३१४३
१४१	२१०	१११ २	३१४३	११५८	५११५६	३१५३
१४४	२०७	१०१३३	३१२८	११५३	५५११२	३१ ३
१४७	२०४	१०१ ३	२११३	११४३	५६१ ३	४१११
१५०	२०१	९१२२	२१५७	११५३	५७११५	४१२०
१५३	१९८	८१३३	२१२८	११२०	५७१४८	४१२७
१५६	१९०	७१४८	२११३	११३९	५८१३०	४१३४
१५९		६१४८	२१५७	११४१	५९११४	४१४०
१६२		६११६	११४१	११ २	५९१५५	४१४५
१६५	१९२	५१ ८	११२८	०१५२	५९१३०	४१५०
१६८	१८९	४११२	११ ९	०१४२	५९१४७	४१५६
१७१	१७९	३११२	०१५२	०१३१	५९१२६	४१५८
१७४	१७३	२१४१	०१३५	०१२१	५९१२७	४१५८
१७७	१७०	११ ७	०११८	०११०	५९१५९	४१५९
१८०		०१ ०	०१ ०	१ ०	६०१ ०	५१ ०

स

चन्द्रस्य मन्दफलम्

केंद्रांशा	पाक्षकेन्द्रात् पाक्ष- फलं	मन्द- फलं	फलांतरं	कलाभिधं	चन्द्रस्य शरः
६ ३५४	०१५३	०१२६	०१५४	०१२२	४१५८
१२ ३४८	११४६	०१५७	०१२८	०१२४	४१५६
१८ ३४२	२१३६	११२५	०१४२	११२०	४१४४
२४ ३३६	३१३१	११५३	०११६	२११६	४१३४
३० ३३०	४१२३	२११६	०११०	३१२४	४१२०
३६ ३२४	५११५	२११४	११२३	३१३२	४१ ३
४२ ३१८	६१ ७	३१३१	११३५	६१३५	३१४३
४८ ३१२	६१५८	३१२४	११४४	८११८	३१२०
५४ ३०६	७१४८	३१२४	११५४	१०१२२	२१५६
६० ३००	८१३६	४११६	२१ ३	११२२६	२१३०
६६ २९४	९१२२	४१५६	२१११	११५३०	२१ २
७२ २८८	१०१ ६	४१५६	२१२८	१७१४४	११२३
७८ २८२	१०१४८	४१ ०	२१२५	३०१३४	११ ३
८४ २७६	१११२७	२१ १	२१३१	२३१२४	०१३२
९० २७०	१२१ ०	४१ ०	२१३५	२६१२६	०१ ०
९६ २६७	१२११५	५१५६	२१३७	२८१२२	०११६
९६ २६४	१२१२८	५१५७	२१३८	२९११६	०१३२
९८ २६१	१२१३६	५१५३	२१३६	३११२५	०१४८
१०२ २४६	१२१४८	४१४६	२१३६	३४१ १	११ ४
१०५ २४६	१२१५६	४११०	२१३६	३४१३७	११४६
१०८ २४३	१३१ २	४११८	२१३८	३६१४४	११३३
१११ २४०	१३१ ६	४१३६	२१३८	३७१२६	११४८
११४ २३७	१३१ ६	४१३४	२१३६	३८१५०	२१ २
११७ २३४	१३१ ०	४११६	२१३५	४११ २	२११६

ख
चन्द्रस्य मन्दफलम्

केंद्रांशा	पाक्षकेन्द्रात् पाक्ष- मन्द- फलं फलं	फलांतरं कलाभिर्घं	चन्द्रस्य अरः
१२० २३१	१३। ४ ४। ४	२।३२ ४२।१८	२।३०
१२३ २२८	१२।५६ ३।५७	२।२८ ४४। ३	२।४३
१२६ २२५	१२।५० ३।४८	२।२४ ४५।२८	२।५६
१२९ २२२	१२।३६ ३।२५	२।२० ४६।३३	३। ८
१३२ २१९	१२।११ ३।२३	२।१६ ४८।१८	३।२७
१३५ २१६	११।५४ ३।१०	२।११ ४९।३२	३।३२
१४७ २१३	११।२६ ३।५७	२। ५ ५०।४५	३।४३
१५० २१०	११। २ ३।४३	१।५८ ५१।५६	३।५३
१५३ २०७	१०।३३ ३।१८	१।५१ ५५।१२	४। ३
१५६ २०४	१०। ३ २।१३	१।४३ ५६। ३	४।११
१५९ २०१	९।२२ २।५७	१।३५ ५७।१५	४।२०
१६२ १९८	८।३३ २।२८	१।२७ ५७।४५	४।२७
१६५	७।४८ २।१३	१।१९ ५८।३६	४।३४
१६८ १९०	६।४८ २।५७	१।११ ५९।१४	४।४०
१७१	६।१६ १।४१	१। २ ५९।५५	४।४५
१७४ १८२	५। ८ १।२५	०।४२ ५९।३०	४।५०
१७४ १८६	४।११ १। ६	०।४२ ५९।१४	४।५४
१७६	३।१२ ०।५२	०।३१ ५९।२६	४।५८
१७७ १७३	२।४१ ०।३५	०।२१ ५९।२७	४।१८
१८० १८०	१। ७ ०।१८	०।१० ५९।५६	४।५६
	०। ० ०। ०	०। ० ६०। ०	५। ०

अथ नवम प्रकरणम्

तत्र सारणीतः स्पष्टचन्द्रसाधनं निरूप्यते । तत्राभीप्सितसमये मध्यान्तरं^१ मन्दकेन्द्रमध्यमचन्द्रचारकेन्द्रमपि चत्वारि सारणीतः साध्यानि । पुनर्मध्य-
मांतरं द्विगुणं क्रियते तदा पाक्षकेन्द्रं भवति । अस्मात् पाक्षकेन्द्रात् पक्षफलं साध्यं, तत्
मन्दकेन्द्रे संस्कार्यं । मन्दस्येष्टं^२ केन्द्रं भवति । अस्मात् मन्दस्पष्टात् चतुर्थकोष्ट-
केभ्यः पञ्चकोष्टकेभ्यः^३ पाक्षकेन्द्रात् षष्ठकोष्टकेभ्यः^४ फलानि ग्राह्यानि । पुनः
षष्ठपञ्चमेन संगुण्य चतुर्थं योज्यं । पुनः तत् मध्यमचन्द्रशरकेन्द्रे च शोध्यं । यदि
स्पष्टमन्दकेन्द्रं प्रथमकोष्टे लभ्यते । यदि द्वितीयकोष्टे लभ्यते, तदा संयोज्यं अयं
स्पष्टं चन्द्रो भवति । स्पष्टशरकेन्द्रं च स्यात् । पश्चात् स्पष्टशरकेन्द्रात् सप्तम
कोष्टेभ्यः चन्द्रशरो ग्राह्यः । एतत् शरकेन्द्रं प्रथमं पञ्चदश पंक्तिस्थितं, तत् तदा

(क) १. समए for (समये)	२. मध्यमांतरं for (मध्यातरं) (ख)
३. मध्यकेन्द्रं for (मन्दकेन्द्रं)	४. मध्यचन्द्रश्च for (मध्यमचन्द्र)
५. शरकेन्द्र for (चारकेन्द्र)	६. मध्यानि for (साध्यानि)
७. पाक्ष for (पक्ष) (ख)	८. 'तत्' लुप्त
१०. मन्दस्पष्टं for (मन्दस्येष्टं)	११. कार्यं for (केन्द्रं)
१२. 'भवति' लुप्त	१३. पञ्चमकोष्टेभ्यः for (पञ्चकोष्टकेभ्यः)
१४. कोष्टेभ्यः for (कोष्टकेभ्यः)	१५. ग्राह्यानि for (ग्राहयानि)
१६. षष्टं for (षष्ट) (ख)	१७. चतुर्थो for (चतुर्थे)
१८. पुनरेतत् for (पुनः तत्) (ख)	१८. + शर +
२०. चतुर्थफले +	२१. अनुस्वार लुप्त
२२-२३-२४-२५-२६-१७. लुप्त	२८. पञ्चदश for (प्रथमं च श)
२६. पंक्तिस्थं for (पंक्तिस्थं) (ख)	
३०. चेत् for (ते) (ख)	३१. 'तत्' लुप्त (ख)
(ख) ५. चन्द्रश्च शर for (चन्द्रचार)	
६. "मन्द-मन्द" लुप्त	१०. स्पष्टं for (स्येष्टं)
१३. "पञ्च— षष्टकोष्टकेभ्यः" लुप्त	
१६. चन्द्रे for (चन्द्र)	२१. स्पष्टश्चन्द्रो for (स्पष्टं चन्द्रो)
२८. प्रथमपञ्चदश for (प्रथमं च श)	

शरश्चोत्तरो ज्ञातव्यः । यदि पंचदशपंक्तिभ्यः^१ अघस्थं चेत् तदा दक्षिणो ज्ञातव्यः ।
यदि च प्रथमपंक्तिस्थं चेत् तदोत्तरतः^३ दक्षिणगमनं भवति । यदि द्वितीय पंक्तौ
चेत् तदा दक्षिणतः उत्तरदिक्^४ भवति ।

इति नवम प्रकरणं समाप्तम्

(क) २. दक्षिणे for (दक्षिणे)

३. तदोत्तरादक्षिण for (तदोत्तरतः दक्षिण)

४. दिक्स्थं for (दिक्)

५. भवति for (भवति) (ख)

(ख) १. विसर्गं लुप्त

३. तदोत्तर for (तदोत्तरतः)

४. दिक् for (दिक्)

अथ दशम प्रकरणम्

तत्र अमायां पूर्णिमायां चन्द्रगणिते प्रतिवृत्तजनितमन्तरं स्वल्पं स्यादिति निरूप्यते । तत्र पूर्वलिखितमिति मध्यम अमायां पूर्णिमायां च नीचोच्च वृत्तकेन्द्रं प्रतिवृत्तस्योच्चे भवति । तस्मात् स्पष्टमायां पूर्णिमायां च नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं प्रतिवृत्तस्योच्चस्थानात् परममन्तरिणं चन्द्रसूर्यपरममन्दफलयोगद्विगुणतुल्यं भवेत् । तस्मात् मनसि पूर्वपक्षो जातः । प्राङ् निरूपितं मन्दफलं किञ्चिदन्तरमेतद्वशाद् भविष्यति । तस्मात् पुनर्मया विचार्यते तत्र स्वल्पांतरं भवति ।

अथ च एतदन्तरस्य कारणं द्वयं नीचोच्चवृत्तस्य भूमेरासनत्वादेकं कारणं द्वितीयं च नीचोच्चवृत्तस्य मध्यमनीचोच्चं वृत्तस्य मध्यमनीचोच्चभूकेन्द्रस्य मुखादन्यच्च भवति । प्रथमकारणेन परममन्तरं तदा भवति यदा प्रथमफलं परमं स्यात्, द्वितीयकारणेन तदा भवति यदा चन्द्रः नीचोच्चवृत्तस्योच्चे नीचे वा स्यात् । यदि प्रथमफलं परमं स्यात्, तदा द्वितीयकारणेन जनितस्वल्पमन्तरं भवति, अस्मिन्

- (क) १. पूर्णिमायां for (पूर्णिमायां) २. पूर्व for (पूर्व) (ख)
 २. मिदं for (मिति) (ख) ४. पूर्णिमायां for (पूर्णिमायां)
 ३. तृणात् for (तस्मात्) ६. स्पष्टायां for (स्पष्टमायां)
 ७. मन्तरं for (मन्तरिणं) ८. + परममन्तरं +
 ९. भवति for (भवेत्)
 १०. निरूपित for (निरूपितं) (ख)
 ११. फले for (फलं) (ख) १२. कारण for (कारणं) (ख)
 १३-१४-१५. लुप्त (ख)
 १६. भूकेन्द्रसन्मुखादन्यच्च for (भूकेन्द्रस्यमुखादन्यच्च) (ख)
 १७. भवति for (भवति) (ख)
 १८. कारणेन for (कारणेन)
 १९. + मन्तरं +

- (ख) ६. स्पष्टमायां for (स्पष्टमायां) ७. परममन्तरितं for (परममन्तरिणं)
 १८. कारणेनांतरजनितं for (कारणेन जनितं) (ख)

समये नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य प्रतिवृत्तस्योच्चस्यान्तरं सूर्यचन्द्रयोः द्विगुणः परममन्दफलयोगः तुल्यमन्तरं भवति । इदमपि तदा भवति यदैकस्य फलं घनं द्वितीयस्य ऋणं भवति । यदि च चन्द्रनीचोच्चवृत्तस्योच्चे नीचे वा भवति, तदा प्रथमकारणेन स्वल्पमन्तरं भवति । अस्मिन् समये नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य प्रतिवृत्तोच्चादन्तरं सूर्यमन्दफलद्विगुणतुल्यं भवति ।

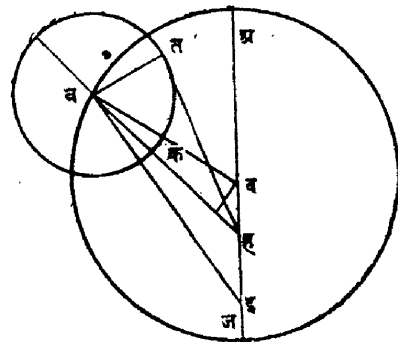
अथाष्टमक्षेत्रम्

तस्यांतरस्य विचारो निरूप्यते । तत्र दकेन्द्रे अवज प्रतिवृत्तं कार्यं अज-
व्यास हे चिन्हं भूकेन्द्रे भचिन्हं अभिमुखसंज्ञकेन्द्रे च कार्यं । वचिन्हे च वतक
नीचोच्चवृत्तं कार्यं । पुनर्बंदरेखा व बहरेखा च संपूज्या ।

अथ प्रथमकारणार्थं अवचापं द्वयोः परममन्दफलं योगद्विगुणतुल्यं

- (क) १. तरं for (तर) (ख) ३. विसर्गलुप्त
४. योगात्तुल्य for (योगः तुल्य) ५. ददा for (तदा)
६. 'स्य' लुप्त ७. चन्द्रोच्च for (चन्द्रनीचोच्च)
८. मन्तरं for (मन्तरं) (ख) ९. द्विगुणे for (द्विगुण)
१०. तत्रास्यांतरस्य for (तस्यांतरस्य) (ख)
११. विचरो for (विचारो) १२. दकेन्द्रे for (दकेन्द्र) (ख)
१३. व्यासे ह for (व्यास हे) (ख)
१४. उचिन्हं for (भचिन्हं) (ख)
१५. अभिमुखं for (अभिमुख)
१६. 'च' लुप्त
१७. संयोज्या for (संपूज्या) (ख)
१८. प्रकारार्थं for (कारणार्थं)
१९. अनुस्वार लुप्त (ख)

- (ख) २. +द्विगुण+
३. 'द्विगुण' लुप्त
४. विसर्गलुप्त

कार्यं, तच्च एतावत् १४।४८ भवति, पुनः हतरेखा^३ चोच्चवृत्तसंलग्ना कार्या। वतरेखा^४ च संयोज्या। दचिन्हादमलंबः^५ वह रेखायां निष्काश्यः। तत्र अहवकोणज्या १५।१८।३० कोटिज्या ५८।०।३०। इदं दहे षष्टितत्प्रमाणेन दमरेखामहरेखयोः प्रमाणं। यदि दहरेखा १०।१८ एतावती स्यात्। तदा दमरेखा २।३८ भवति। महरेखा ८।५८ दवरेखा दमरेखयो वर्गान्तरमूलं प्रवरेखा ४६।३७ वहरेखा ५८।३६ अनेन प्रमाणेन वतरेखा ५।१७ एतावती भवति। इयमेव वहतकोणज्या। अस्याः चापं ५।३ इदं परममन्दफलात् ५।१ कलाद्वयाधिकमुपलब्धं। इदं परममन्तरं प्रथमकारणजनितं। एतत् कालद्वयमितमन्तरं चन्द्रश्चैकहोरायाः षोऽंशेनः सार्द्धं कला त्रयेण भुनक्ति।

- (क) २. पुनर्हत for (पुनः हत) ३. +नी+ (ख)
 ४. प्रतपालि for (वृत्त) ७. १५।१६।३० for (१५।१८।३०) (ख)
 ८. १०।१६ for (१०।१८)
 ९. एतावती for (सत्वावती)
 १०. ६।५६ for (८।५८)
 ११. दमरेखयोः for (दमरेखयोः)
 १२. मवरेखा for (प्रवरेखा) १३. ५६।३६ for (५८।३६) (ख)
 १४. +वतरेखा+
 १५. +५।१५ एतावत्यस्ति पदावहरेखा षष्टिमिता स्यात् तदा+
 १७. फल for (फलात्) १८. परममन्तर for (परममन्तरं)
 १९-२०. लुप्त
 २१. कलाद्वय for (कालद्वय) (ख)
 २२. षोडशांशेन for (षोऽंशेनः) (ख)
 २३. कल for (कला) २४. +३।३०+
 २५. त्रयेण for (त्रयेन)

- (ख) १. १४।४६ for (१४।४८)
 ५. दमलंबः for (दमलम्बः) (ख)
 ६. निष्काश्यः for (निष्काश्यः) (ख)
 १६. +५।१५ यदा वह रेखा षष्टि मिता स्यात् तदा वत रेखा+

अथ नवम क्षेत्रम्

द्वितीयकारणजनितान्तरज्ञानार्थं निरूप्यते । तत्र अवचापं सूर्यस्य मन्द-
फलं द्विगुणं तुल्यं कल्पितं । तच्चैतावत् ४४६ नीचोच्चवृत्तस्य मध्यमनीचचिह्ने ल
चिह्नं चन्द्र कल्पनीयः । पुनर्हलरेखा संयोज्या । पुनर्लचिह्नं दचिह्नं भ चिह्नेभ्यः
वहरेखायां नललम्ब १२ दमलम्ब १३ सलम्बश्च १४ निष्काश्यः । तत्र अहव कोणज्या
४१५८३० कोटिज्या ५८१४४३० । एतद्वयं २२ दमसहमहसानी प्रमाणं जातं । हदह
२४ सह प्रत्येकं २५ षष्टिप्रमाणेन जातं, यदि प्रत्येकं हदहसंस्मित एतावत् १०११८, तदा
प्रत्येकं दभ भसरेखे ३१ ०।५१ प्रत्येकं हम हसरेखे १०११७ ।

(क) १. नवमे for (नवम)

२. अत्र च for (तत्र)	३. +परम+ (ख)
४. अनुस्वार लुप्त (ख)	५. अनुस्वार लुप्त
६. ४१४६ for (४४६) (ख)	७. चन्द्रः for (चन्द्र)
८. उ चिह्नेभ्यः for (द चिह्ने)	
११. लुप्त	१२. लन for (नल)
१३. दमं for (दम)	१४. वउ for (लम्ब)
१५. सलम्बाश्च for (सलम्बाश्च)	१६. निष्काश्याः for (निष्काश्याः)
१७. अत्र for (तत्र)	१८. 'अ' लुप्त
१९. ४१५८३० for (४१५८३०)	
२०. राकोटिज्या for (कोटिज्या)	२१. ५८१४४३० for (५८१४४३०)
२२. दमउ सहमहसातां for (दमस हमहसानी)	
२३. जातं for (जातं)	२४. उ for (सह)
२५. प्रत्येकं for (प्रत्येक)	२६. जातं for (जातं)
२७. हद हजं १०११८ for (हदह)	२८-२९-३०. लुप्त
३१. दमउस for (दभभस)	

(ख) २. अत्र for (तत्र)

१०. उ for (भ)	८. कल्पनीयं for (कल्पनीयः)
१५. भस लम्बाश्च for (सलम्बाश्च)	
१९. ४१५८३० for (४१५८३०)	२२. दमभसहमहसानां for (दमसहमहसानी)
२४. भयोः for (सह)	
२५. प्रत्येकं स्मिन् for (प्रत्येक)	२७. हदहभं for (हदहह)
३०. १०११८ for (१०११८)	३१. दम भस रेखे for (दम भस)

अथ दमदवयो वर्गांतरमूल^२ वभ रेखा ४८।४१^३ वंसरेखा ७०।१५ वस-
सभवर्गयोगमूल^४ वभरेखा सा चैतावत्येव ।

अथ वलनत्रिभुज वभसत्रिभुजे सजातीये रतः^६ । तदा प्रत्येकं लननवयो^{१०}
वल रेखाया निष्पत्तिस्तथा भवति , यथा प्रत्येकं भ सप्त व^{१३} निपत्ति भव रेखाया^{१४}
तस्मात् वत् रेखायाः ५।१५ प्रमाणेन लनरेखा ०।४ तजरेखा ५।१५ च जाता^{२०} ।
अदि नषरेखा बहुरेखायाः ५८।५८ शोध्यते । तदा शेष हतरेखा ५४।४३ भवति ।
लनन ह वर्गयोगमूल^{२६} लहरेखा तावत्ये जाता ।

(क) २. मूलं for (मूल)

५. उ for (भ) (ख)

७. + १५ +

८. उ for (भ) (ख)

१०. नषयो for (नवयो)

१२. उ स सब for (भ सप्तव)

१४. उं व रेखाया for (भव रेखाया) (ख) १५. वल for (वत्) (ख)

१६. 'न' लुप्त

१८. तव for (तज)

२०-२१-२२-२३. लुप्त

२५. ५८।५८ for (५८।५८)

२८. लतत for (लनन)

२९. लहं for (लह)

३०. तावत्येव for (तावत्ये)

४. 'व' लुप्त

६. उ for (भ) (ख)

९. स्तः for (रतः) (ख)

११. रेखाया for (रेखाया) (ख)

१३. निस्पत्ति for (निपत्ति)

१७. लत for (लन)

१९. + नवरेखा ५।१५ +

२४. बहु for (बहु) (ख)

२६. तदा for (तदा)

(ख) १. वर्गांतरे for (वर्गांतर)

३. ४८।४१ for (४८।४१)

४. वंसरेखा for (वंसरेखा)

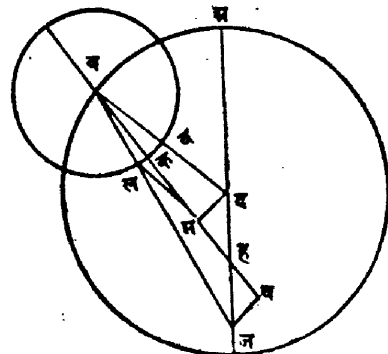
१०. लन नवयोः for (लन नवयो)

१३. निष्पत्ति for (निपत्ति)

१८. नवरेखा for (तजरेखा)

१२. नवरेखा for (नषरेखा)

२७. हनरेखा for (हतरेखा)

अथ लहे षष्टि तत्प्रमाणेन तलरेखा वेद ४ कला तुल्या भवति । इयं लहन कोणज्या अस्य चापमध्ये तावदेव भवति । इदं द्वितीयकारणेन परममन्तरं जातं । अनेनापि अमायां पूर्णिमायां वा नान्तरं भविष्यति ।

इति दशमप्रकरणं समाप्तम्

(क) १. +०।४+

२. +स्मि+

३. अस्याश्चापं for (अस्य चापमध्ये)

४. ०।४ for (देव)

५. लुप्त

६. +एक होरायाः अष्टमांशात् ७।३० न्न कालेन भुनक्ति तस्मात् +

७. जय निष्पत्तिः for (भविष्यति)

(ख) ७. पतिष्यति for (भविष्यति)

अथैकादश प्रकरणम्

तत्र लम्बनानयनं निरूप्यते । तत्र चन्द्रस्य स्पष्टीकरणं शरनयनं च अभीष्टं काले यथा याति तथा निरूपितं ।

अथ च पृथ्वी चन्द्राकाशापेक्षया चिन्हरूपा न भवति । किंच लक्षणीय-
व्यासा भवति । अत एव भूकेन्द्रभूपृष्ठस्पष्टयोरन्तरं तति । तस्मात् भूपृष्ठानुसारेण
चन्द्रस्थानमावश्यकं भवति, सूर्यग्रहणे नितांतमावश्यकं भवति । अत एव प्रतिकाले
भूकेन्द्रं चन्द्रं चिन्हभूपृष्ठचन्द्रचिन्हयोरन्तरज्ञानं यथा भवति, तथा निरूप्यते ।
एतत्स्थानद्वयजनितमन्तरं लम्बनं संज्ञं भवति । अस्य गणितेनानयनं पृथिव्याः
चन्द्रकर्णाधीनं भवति । एतत् कर्णज्ञानं तदा भवति, यदा यन्त्रेण लम्बनज्ञानं
भवति । तस्माच्च कश्चन्द्रः लम्बनवेधः आवश्यको जातः ।

इति एकादशप्रकरणम् समाप्तम्

- (क) २. निरूप्यते for (निरूप्यते)   ३. शरानयनं for (शरनयनं)
४. चाभीष्ट काले for (च अभीष्ट काले)
६. निरूपितमेव for (निरूपितं)
७. प्रष्ट for (पृष्ट)   ८. 'तति' लुप्त
९. भूपृष्ठानुसारेण for (भूपृष्ठानुसारेण)
१०. + ज्ञान +   १२. चन्द्र for (चन्द्रं) (ख)
१३. द्वययो for (द्वय)   १४. जनित for (जनित)
१५. संज्ञकं for (संज्ञं)
१८. वेधश्चावश्यकोपक्षितः for (वेध आवश्यको)
१९. 'जातः' लुप्त

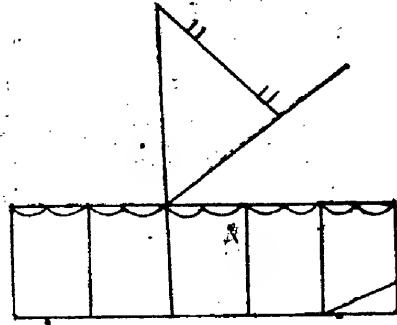
- (ख) १. अथै कादशं for (अथैकादश)
५. अभीष्ट काले for (अभीष्ट काले)
८. पतति for (तति)   ११. भूकेन्द्र for (भूकेन्द्रं)
१५. लम्बन संज्ञकं for (लम्बनं संज्ञं)
१६. + सकाशात् एतत् +
१७. यन्त्रेण लम्बन for (यन्त्रेण लम्बनं ज्ञानं)

अथ द्वादश प्रकरणम्

तत्र चन्द्रस्य लम्बनबोधार्थं यन्त्रं निरूप्यते । अस्य यन्त्रस्याऽभिधानं यवन-
वान्याजातुश्चोवर्तनं तत्र भुजद्वयं तथा करणीयं यथा तयोरायाव्यासौ चतुर्लसौ
भवतः, सरली यथा भवतः । दीर्घता चतुर्दंडादनल्पा यथा भवति, तथा कार्यी ।
यतस्तादृशे विभागा स्पष्टा भवन्ति । स्थूलावपि तथा कार्यी यथा गुह्यत्वेन नानम्रो
भवतः ।

अथ भुजद्वये च सरलेका रेखा कार्यी ।

- (क) १. वेधार्थं for (बोधार्थं)
२. 'अवग्रह' लुप्त
३. पवन वास्या for (यवन वान्या)
४. जातुःशुववर्तनैतत् for (जातुश्चो-
वर्तन)
६. त्रघटी द्वयं for (तत्र भुजद्वयं)
७. राया मव्यासौ for (राया-
व्यासौ)
८. + च +

११. चतुर्दण्डानल्पा for (चतुर्दंडादनल्पा)
१३ + यन्त्रे + (ख) १५. भवति for (भवन्ति)
१६. स्थूले अपि for (स्थूलावपि) १७. + पदके +
१८. नानम्रे for (नानम्रो) (ख)
१९. घटिकाद्वयमध्ये for (भुजद्वये)
२०. रैका for (रेखा)
२१. कार्यीः for (कार्या)

- (ख) ३. यवनवान्या for (यवनवान्या)
८. चतुरस्री for (चतुर्लसौ)
१०. "भवतः—यथा" लुप्त
१२. कार्यीः for (कार्या)
१४. विभागाः for (विभागा)

५. यवतैन् for (वर्तन)

अथैकभुजस्योभयप्रांते सछिद्रौ लघुभुजौ निवेष्ट्यो समी समानांतरौ यथा भवतस्तथानिश्योः छिद्रोचोन्नतांशं वेधार्थं तथा कार्यो यथा भुजमध्यरेखां प्रांत-
लग्नविव भवतः । तत्राभिनेत्रयछिद्रं भवति । तत् सूक्ष्मं कार्यं यच्चन्द्रदिशि भवति ।
तत्किं चित्स्थूलं कार्यं । तथास्य समग्रं बिंबं दृश्यं भवति । यदिशि स्थूलं छिद्रं तद्वदिशि
भुजस्य संयोजयेत् । द्वितीयभुजस्य प्रांतेन कीलेन कर्काटकवत् यथा आकुंचने प्रसार-
णेन च संकुचितो विस्तीर्णो भवति, तथा कार्यः यथा भुजद्वय रेखा सम्पाते लया
भवति ।

(क) १. पट्टिकाया उभयप्रांते for (अथैक भुजस्योभयप्रांते)

३. निवेष्ट्यो for (निवेष्ट्यो) (ख)

४. विसर्गं लुप्त

५. सछिद्रौ for (छिद्रौ) (ख)

६. चोन्नतांश for (चोन्नतांश) (ख)

७. पट्टिकामध्यरेखा प्रांतलग्ना for (भुजमध्यरेखां)

८. नेत्रोपरि for (नेत्र) ११. भवन्ति for (भवति)

१३. तथा यथास्य for (तथास्य) (ख)

१४. प्रान्तं for (भुजस्य) १६. पट्टिकायाः for (संयोजयेत्)

१७. द्वितीय पट्टिका for (द्वितीय भुजस्य)

१८. +संयोज्य+ १९. +प्रोक्तव्यं+

२०. कुंचन for (आकुंचने) २१. प्रसारणेन for (प्रसारणेन) (ख)

२२. +न+ २३. कार्यं for (कार्यः)

२४. पटी for (भुजद्वय) २५. सम्पातो for (सम्पाते) (ख)

२६. 'लया' लुप्त

(ख) २. प्रांतरे for (प्रांते) ४. निवेष्ट्यो for (निवेष्ट्योः)

७. भुजमध्यरेखा for (भुजमध्यरेखां)

८. लग्नाविव for (लग्नविव)

९. तत्राभि नेत्र द्वय for (तत्राभि नेत्र)

१०. 'य' लुप्त १२. +तत्किं+

१५. +प्रांत द्वितीयभुजस्य प्रांतेन कीलेन कर्काटकवत्+

५. "द्वितीय—प्रांतेन" लुप्त

१८. "कीलेन—कर्काटकवत्" लुप्त २६. लया for (लया)

अथ कीलरेखासम्पाते भुजद्वयेऽपि रेखादिः कल्पः तुल्यान्तरेणैव तयोः
समाप्तिः । कल्पाया रेखा चानांगंश वेधार्मं कृतः लघुभुजद्वयरहितास्तस्यां आदिम-
प्रदेशाद्रेखांतपर्यंतं षष्टि विभागाः कार्याः । प्रतिविभागे यावत्त्यः कला स्फुटावर्त्यः
कार्याः । सः भुजः याम्योत्तररेखायां सरलो यथा भवति, तथा भूमौ स्थिरः कार्यः ।
तस्य कीलप्रांतं उपरीतनो कील प्रोतः यो भुजोस्ति, तत्समानांतर वाधः प्रदेशो तावा-

- (क) १. सम्पाताद् for (सम्पाते) २. पटी for (भुज द्वये)
३. तयोः for (तयोः) ४. सने for (समाप्तिः)
५. कल्पाया for (कल्पाया) (ख)
६. उपततांस for (चा) ७. 'लुप्त'
८. वेधार्थं for (वेधार्मं) (ख) ९. विसर्गं लुप्त (ख)
१०. सहिताकृता तस्या for (रहितास्तस्या)
११. कार्याः for (कार्या) १२. स्युः for (स्फु) (ख)
१४. तावत्त्यः for (तावत्त्यः) (ख)
१५. सर्पटी for (सः भुजः)
१६. + लम्बवद् तथा निषणा कार्या यथास्याः सरल स्तस्यां कियतद्विभागो +
१७-१८. लुप्त १९. स्थिरी for (स्थिरः) (ख)
२०. कार्या for (कार्यः) २१. तस्याः for (तस्य)
२२. प्रोतं for (प्रांतं) २३. उपरितनं for (उपरीतनो)
२४. + भवति अथ स्थिरीकृत महकायां उपरितने लघुभुज स्थाप्यः +
२५-२६-२७-२८. लुप्त २९. एवाधः for (वाधः)
३१. तावातेव for (तावानेव)

- (ख) १. सम्पातो for (सम्पाते)
६-७. उनांगंश for (चानांगंश)
१०. रहिता तस्या for (रहिता स्तस्या)
१२. कलाः for (कला) २३. उपरितनो for (उपरीतनो)
२४. + भवति अथ स्थिरीकृत उपरितने +
२६. प्रोतयोः for (प्रोतः यो) २८. 'भुजोस्ति' लुप्त
२९. एवाधः for (वाधः) ३०. प्रदेशो for (प्रदेशे)

नेव भुजः स्थिरीकार्यः । यत्रोपरितनभुजात्सूत्रलम्बः समानीतर एव लगति तथा कार्यः ।

अथ प्रथमरचितभुजद्वयात् किञ्चिदस्थूलाः तृतीयभुजो कर्तव्यः । अयं भुजः तथा दीर्घः कार्यः, यथा समकोणप्रसारित प्राग्भुजद्वयं मध्ये कर्णरूपो भवति । अयं स्थिरीकृतभुजे अधःप्रदेशरेखाप्रांतस्थूले प्रोतव्यः । तथा प्रोतव्यः यथा कर्काटकवत् प्रसारांकुचानाभ्यां प्रसारितश्चाकुचितो भवति । अनेन भुजेन प्रसारित-प्राग्भुजद्वयप्रोतयोरन्तरं जायते ।

(क) १. +लघु+	२. समानान्तर for (समानीतर) (ख)
३. पट्टी for (भुज)	४. विसर्गं लुप्त
५. तृतीया for (तृतीय)	६. पट्टी for (भुजो)
७. कर्तव्या for (कर्तव्यः)	८. दीर्घा for (अयः)
९. च for (भुजः)	११. दीर्घा for (दीर्घः)
१२. कार्या for (कार्यः)	१३. समकोण for (समकोण)
१५. प्राकटिका द्वय for (प्राग्भुज)	
१७. +द्वयं+	१८. कर्ण रूपा for (कर्णरूपो)
१९. इय for (अयं)	२०. पट्टिकाया मधः for (भुजे अधः)
२१. स्थूले for (स्थूले)	२२. प्रोतव्याः for (प्रोतव्यः)
२३. +परं च+	२४. प्रोतव्या for (प्रोतव्यः)
२५. कर्काटकवत् for (कर्काटकवत्)	
२६. प्रसारिता for (प्रसारां)	२७. कुचिताभ्यां for (कुचानाभ्यां)
२८. प्रसारिता for (प्रसारितश्)	२९. चाकुचिता for (चाकुचितो)
३०. अनेन for (अनेन)	३१. पट्टिका for (भुजेन)
३२. प्राक्पट्टी द्वय for (प्राग्भुजद्वय)	

(ख) १. +भुजोऽस्ति+

४. किञ्चिदस्थूलः for (किञ्चिदस्थूलाः)

१०. +दीर्घश्च+

१४. +दीर्घश्च+

२६. प्रसारा for (प्रसारां)

१६. द्वय for (द्वयं)

अथ यदा चन्द्रः याम्योत्तरमण्डले भवति । तदा लघुभुज द्वययुक्तभुजेन चन्द्रो वेध्यः । तृतीयभुजस्तस्य प्रांति निवेश्यः यतोऽस्मिन् प्रांतयोरन्तरं वेधिततांशानां पूर्णांज्या भवति । अस्याः पूर्णं जीवायाः प्रमाणं षष्टिविभागांकित रेखानुसारेण ज्ञेयं । अस्याश्चापं च वेधितनतांशा भवन्ति ।

अथ यदा चन्द्रः मकरस्थो कर्कस्थो भवति । तदा वेधः कर्तव्यः यतस्तत्र याम्योत्तरवृत्तं कदंबवृत्तं ध्रुववृत्तं दृग्मण्डलं चैकमेव भवति । एवं अक्षांशावचन्द्रस्य क्रांतिः शरोः नतांशाश्च सर्वे एकवृत्तस्यैव चापानि भवन्ति । एवं चन्द्रस्य परम शरानयनार्थं मया मुहुर्मुहुर्वेधः कृतः । यदा चन्द्रः कर्कस्थः उत्तरपरमशराग्रस्य आयनवृत्तयाम्योत्तरवृत्तशरवृत्तानि चैकस्यानि तदा स्वमध्यात् कलाष्टाधिकः

(क) १. + च +

२. कृतवेधार्थं पट्टक्या for (भुजेन)

३. पट्टी for (भुजस्)

४. तस्याः for (तस्य)

५. निवेश्या for (निवेश्यः)

६. यतोऽप्यां for (यतोऽस्मिन्)

७. वेधितनतांशानां for (वेधिततांशानां) (ख)

८. विसर्गं लुप्त

९. अनुस्वार लुप्त (ख)

१०. षष्टि for (षष्टि)

११. 'च' लुप्त

१२. भवति for (भवन्ति) (ख)

१३. + वा +

१४. कर्क टस्थो for (कर्क स्थो)

१५. लुप्त

१६. कदंबं for (कदम्ब)

१७. वृत्तं for (वृत्तं)

१८. वृत्तं for (वृत्तं)

१९. दृग्मण्डलं for (दृग्मण्डलं)

२०. चैकत्रैवं for (चैकमेव)

२१. शरो for (शरः)

२२. शराग्रस्य for (शराग्रस्य)

२३. चैकस्यानि for (चैकस्यानि)

२४. क for (स्व)

२५. विसर्गं लुप्त (ख)

(ख) १८. "ध्रुववृत्तं" लुप्त

२१. शराग्रस्यः for (शराग्रस्य) २५. ख मध्यात् for (स्व मध्यात्)

अंशं द्वयमिता नतांशाः प्राप्ताः । तत्रा स्मद्वेधानुसारणी परमः क्रांतिः २३।५१ तद्दे-
शोयाक्षांशाः ३०।५८ । तस्मात् परमशरः ५ एतावानेव पूर्वरूपलब्धः ।

अथयो वेधः लम्बनार्थमपेक्षते स च मकरस्थे ज्वे कार्यः ।

इति द्वादशप्रकरणम् समाप्तम्

(क) १. +२।८+

२. तस्माद् स्मद्वेधानुसारणी for (तत्रास्मद्वेधानुसारणी)

३. एतावानेव for (एतावानेव)

४. न्नकार्यः for (ज्वेकार्यः)

५. + यतस्तत्र खमध्यात् महदन्तरं भवति । +

(ख) ४. +२।९+

१. न्जे for (ज्वे)

अथ त्रयोदशप्रकरणम्

तत्र चन्द्रकणनियनं निरूप्यते ।

अथ अजयार्त्त^२ स संज्ञिकस्य^३ विंशतिसंन्ने असुरमासस्य त्रयोदशे तारीके दिनार्धादितहोरा ५।५० सु सूर्यस्यास्तासन्ने च चन्द्रवेधकृतः । तत्र नतांशपूर्ण-
ज्या ५।२५ उपलब्धाः नतांशाः ५०।५५ ।

अथ बुध^{१२}तनस्सरसन्नादेः तत्समयपर्यंतमन्तरकालो वर्षादिः^{१३} ८८२ दि० ७२
हो० ५ क० ५० मध्यम होरा^{१४} ५२० तत्कालीनमध्यसौकदं ७।३१ स्पष्टोर्कः ६।५।३८
मध्यमश्चन्द्रः ८।२५।४४ मन्दकेन्द्रं २६२।२० सूर्यचन्द्रयोर्मध्यमांतरं ७८।८३ शर
केन्द्रं ३५।४० मन्दफलं घनं ७।२६ स्पष्टः ६।३।१० स्पष्टशरकेन्द्रं २।६। अस्यो-
तरः शरः ४।५८ दक्षिणाः^{२१} क्रान्तिं^{२२} २३।४६ अक्षांशाः^{२३} ३०।५८ गणितागत नतांशाः^{२४}

(क) २. अजयार्त्तस for (अजयार्त्तस)

३. संज्ञिकस्य for (संज्ञिकस्य)

५. असुर for असुर (ख)

७. + १३ +

६. वेधः for (वेध) (ख)

११. विसर्गं लुप्त

१३. वर्षादिः for (वर्षादिः)

१६. ५।२० for (५२०)

१७. मध्यमोर्कः ६।७।३१ for (मध्य सौकदं ७।३१) (ख)

१८. ६।५।२८ for (६।५।३८) (ख)

१९. ७८।१३ for (७८।८३)

२१. ४।५८ for (४।५८) (ख)

२३. क्रान्तिः for (क्रान्ति) (ख)

४. विंशति २० सन्ने for (विंशति संन्ने)

६. मासस्य (मासस्य)

८. दिनार्धादित for (दिनार्धादित)

१०. ५।१।३५ for (५।१।२५)

१२. बुधतनस्सर for (बुधतनस्सर)

१४. '२' लुप्त

२०. शरकेन्द्रं for (शरकेन्द्रं)

२२. विसर्गलुप्त (ख)

२४. विसर्गलुप्त

(ख) १. त्रयोदशं for (त्रयोदश)

२. अजयानुम् for (अजयार्त्तम्)

८. दिनार्धादितहोरा for (दिनार्धादितहोरा)

१२. बुधतनस्सरादेः for (बुधतनस्सर)

१५. होराः for (होरा)

१९. ७८।१२ for (७८।८३)

४९।४८ एते नतांशाः वेधितनतांशिम्यो १।७ एतावता न्यूना जाताः । इदमेव तत्कालीनं दृग्लम्बनमस्ति ।

अथ दशम क्षेत्रम्

तत्र अववृत्तं पृथिव्युपरि याम्योत्तरवृत्तोदरंगकल्पितं, पुनर्जन्दवृत्तं चन्द्रगतं कल्पनीयं । द चिन्हं चन्द्रविबकेन्द्रं कल्पितं । तादृशमेकं हभवृत्तं कल्पितं । यदग्रे पृथ्वी चिह्नरूपास्ति । कचिह्नं च वृत्तत्रयस्य केन्द्रं कल्पितं ५ खमध्यगतं कह व्यासाद्धं अ चिन्हं दृष्टिस्वलम्ब पुनः कदरेखा अदरेखा च संयोजिता । एते रेखे व चिह्ने त चिह्नपर्यंतं वद्धिते अ चिह्नात् ववकरेखोपरि अललम्बः कार्यः । वद्धिते अचिन्हात् वकरेखोपरि अललम्बः पुनर्अंभरे कवरेखायाः समानांतरा

(क) १. एतेन नतांशाः for (एतेनतांशाः)

२. विसर्गलुप्त

३. क्षेत्रम् for (क्षेत्रम्)

४. याम्यो तोद- for

(याम्योत्तरवृत्तोद)

५. दरंग कल्पितं for

(दरंग कल्पितं) (ख)

६-७. लुप्त

८. हुउ for (हभ) (ख)

९. + तत् +

१०. स्थलं पुनः for

(स्वलम्ब पुनः) (ख)

११. चिह्न for (चिन्हे)

(ख)

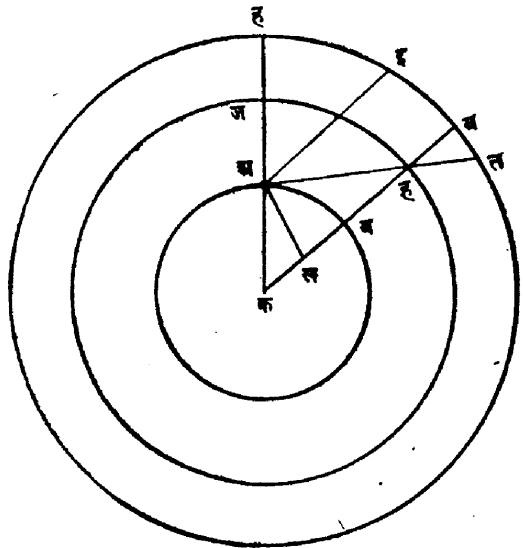
१२. 'व' लुप्त (ख)

१४. + कार्यः +

१५. उरेखा for (अंभरेखा)

(ख) १३. 'वद्धिते—अललम्बः' लुप्त

१५. अंउरेखा for (अंभरेखा)

कार्या । तत्र ह^३अभ कोणानुल्यो हकवकोणः गणितागतनतांशकोणोस्ति । ह^३अतकोणश्च वेधितनतांशकोणोस्ति । वतचापं हग्लम्बनमस्ति । तच्च वेधेन १।७ एतावदुपलब्धं ।

अथ वतचापे मतचापे च किंचिदन्तरं नास्ति । हग्लम्बनज्या ११०।३० अस्य कोटिज्या षष्टैरासन्नास्ति । एतत् अदेषष्टिस्तत्प्रमाणेन अलरेखा लदरेखायाः प्रमाणं जातं । पुनरपि हकवकोणः ४६४८ एतावन्मितोस्ति । अस्य ज्या ४५।४९।३० कोटिज्या च ३८।४३।३० । इदं अकेषष्टिस्तत्प्रमाणेन अल रेखाया लक रेखायाश्च प्रमाणं जातं ।

अथ अकं भूव्यासाद्ध^{१३}रूपे मितं कल्पितम् । तदा अलरेखा ०।४६ कले रेखा च ०।३८ अनेन प्रमाणेन लदरेखा ३६ द एतावत्यस्ति । तस्मात् समप्रादक-रेखा चन्दस्य भूगर्भकोणः ३६।४५ भू व्यासाद्ध^{१६}रूपमितं तत्प्रमाणेन जातः ।

अथैकादश क्षेत्रम्

तत्र दकेन्द्रे अवजप्रतिवृत्तं अजव्यासे ह चिह्नं भूकेन्द्रं भ^{३०}चिन्हमभिमुख-केन्द्रं वे^{३१}केन्द्रे वक्तनीचोच्चवृत्तं ल चिन्हं च वेधसमये चन्द्रस्थानं च^{३२} कल्पितं । पुन-

(क) १. कार्या for (कार्या)	२. उ for (भ) (ख)
३. उत for (मत) (ख)	४. 'ह' लुप्त
५. ११०।३० for (११०।३०)	६. + ६० +
७. 'न' लुप्त	८. ४६।४८ for (४६४८)
९. 'रेखाया' लुप्त	१०. रेखयोश्च for (रेखायाश्च)
११. व्यासाद्ध ^{१३} for (व्यासाद्ध ^{१३}) (ख)	१२. रूपमितं for (रूपेमितं)
१३. कल्प्यते for (कल्पितम्)	१४. कल for (कले)
१५. ०।३८ for (०।३८)	१६. ३६।६ for (३६।६)
१७. समप्रादकरेखा for (समप्रादकरेखा) (ख)	
१८. विसर्ग लुप्त	१९. व्यासाद्ध ^{१६} for (व्यासाद्ध ^{१६}) (ख)
२०. उ for (भ) (ख)	२१. 'व' लुप्त
२२. 'च' लुप्त	

व^१ वहरेखा वदरेखा^२ वभरेखा रेखालव संयोज्या । पुनर्दन्विन्हात् भ^३चिन्हात् दभ^४
लम्बो मनलम्बश्च वव^५ह रेखोपरि निष्काश्यः । तस्मात् ग्रहवकोणः पाक्षकेन्द्र^६
१५६।२६ । अस्यज्या २३।५९।३० कोटिज्या ५५।० एतद्वयं प्रत्येकं हदरेखा^७ हभ^८
रेखयोः षष्टिस्तत्प्रमाणेन प्रत्येकं दभ^९ रेखामनरेखयोः प्रमाणं हभरेखा हनरेख-
योश्च प्रमाणं जातम् । यदि प्रत्येकं हदं^{१०} हभं^{११} १०।१६ तदा प्रत्येकं दभरेखा^{१२} मनरेखा^{१३}
४।८ प्रत्येकं हभरेखा^{१४} हनरेखा^{१५} च १।२७। अनेन प्रमाणेन दव^{१६} ४६।४१ दवरेखा^{१७} दभ-
रेखयोर्वर्गांतरमूलं ४८।३१ वमरेखा जाता । वहरेखा ४०।४ वनरेखा ३०।३७
तस्मात् वनरेखा नखरेखयोर्वर्गयोः मूलं ३०।५४ । तस्मात् मनरेखावभे षष्टि-
स्तत्प्रमाणेन इयं मन रेखा^{१८} ८।१ जाताः । अस्याः चापं ७।४० इदं तल चापं मन्द-
केन्द्रं^{१९} २६२।२० । तस्मात् तल चापं ६०।० तवलकोणः समकोणो जातः ।

(क) १. पुन ववह for (पुनर्ववह)	२. उ for (भ) (ख)
३. संयोज्याः for (संयोज्या)	४. उ for (भ) (ख)
५. दमलम्बव for (दमलम्बो)	६. उन for (मन) (ख)
७. ववह for (ववह)	
१०. हउ for (हभ) (ख)	११. 'स्तत्' लुप्त
१२. दम for दभ (ख)	१३. उन for (मन) (ख)
१४. हदहउ for (हदं हभ)	१६. दम for (दभ) (ख)
१७. उन for (मन)	
१८. हभरेखा for (दभरेखा)	१९. दव ३६।४१ for (दवरेखादभ)
२०. दम for (दभ)	२१. वर्गांतर ४६।३१ for (वर्गांतरमूलं ४८।३१)
२२. नउ for (नख)	२३. उम for (मन)
१४. वउ for (वभे) (ख)	२५. उन for (मन)
२६. + ७।४७ +	२७. + च +
(ख) ५. दमलम्बो for (दमलम्बो)	८. केन्द्र for (केन्द्र)
६. 'प्रत्येक' लुप्त	१५. हउ for (हभ)
१८. हम for (हभ)	
२१. वर्गांतर मूल ४६।३१ for (वर्गांतरमूलं ४८।३१)	
२३. उन for (मन)	२७. २६२।२० for (२६२।२०)

अथ वहरेखावलयोर्वर्गयोगमूल हलरेखा जाता ४०।२५ । इयं चन्द्रस्य भूगर्भकर्णो-ज्जतः । अहे षष्टिस्तत्प्रमाणेन वलरेखा ५।१५ अस्मिन् वेधे पृथ्वी वृत्त-
व्यासाद्धै रूपप्रमाणेन चन्द्रकर्णः ३६।४५ । तस्मात् ह अ रेखा ५६।० हज रेखा च
३६।४३ नीचोच्चवृत्तव्यासाद्धै ५।१० इदमेवास्माकमिष्टं ।

इति त्रयोदशप्रकरणं समाप्तम्

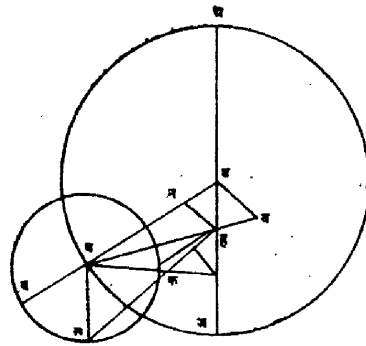
(क) १. वलरेखयो for (वलयोर्वर्ग)

३. + हजरेखा ३६।२२ +

४. + च +

५. भू for (पृथ्वी)

(ख) र. ४।२५ for (४०।२५)

अथ चतुर्दश प्रकरणम्

तत्र चन्द्राकयोर्भूछायायाश्च अमायां पूर्णिमायां च क्रमेण विवव्यासो निरूप्यते । तत्रादौ यन्त्र^१ एतत्^२ ज्ञानार्थं क्रियते । तस्य नाम यवनभाषया जातुः शुक् वेतैन^३ तत्र चतुर्दशमितं वा सुसरलं स्निग्धं काष्टमादाय चतुरस्रं^४ कार्यं । अस्य काष्टस्यायामपिडे च दण्डचतुर्याशमिते यथा भवतः तथा कार्यं । अस्य मध्ये मूलादग्रपर्यंतं निखात्वा प्रणालि^५ कार्या । अस्याः विस्तारः^६ यष्टिविस्तारतृतीयांशतुल्यः कार्यः, अस्याः पिडश्चकांगुलतुल्यः कार्यः । अस्या प्रणालिकायाः अभ्यन्तरविस्तारः^७ किञ्चिदधिकः कार्यः । यथा तत्र आरोपितं सत्^८ निरन्तरं तिष्ठति^९ । यथा चाकर्षणे क्रियमाणे प्रणालिकामार्गेण आकर्षितो भवति, अपकर्षणे चापकर्षितो भवति, तथा

- (क) २. यन्त्रं for (यन्त्र) (ख) ४. क्रियते for (क्रियते)
 ६. शुक्वेतैन for (शुक्वेतैन)
 ७. + दैर्घ्यं चतुर्दशमितं चापं च मितं कार्यं अस्य +
 ८. विस्तार for (आयाम) ९. मूलादग्रपर्यंतं for (मूलादग्रपर्यंत)
 १०. + तलं + ११. प्राणाली for (प्रणालि)
 १२. यस्याः for (अस्याः) १३. यस्याः for (अस्याः)
 १४. पिडश्चकांगुल for (पिडश्चकांगुल)
 १५. अस्याः for (अस्या) १६. प्रणालिकायाः for (प्रणालिकायाः) (ख)
 १७. + अभ्यन्तरविस्तारः किञ्चिदीर्घः कार्यः अधान्पावितस्तिमिताता अपट्टी कार्या तस्याः
 बहिस्थो विस्तारः प्रणालिबाह्य विस्तार तुल्यः कार्यः +
 २०. आरोपिता for (आरोपितं)
 २१. सती for (सत्) २२. क्रियमाणे for (क्रियमाणे)
 २४. आकर्षिता for (आकर्षितो) २५. चापकर्षता for (चापकर्षितो)

- (ख) १. चतुर्दश for (चतुर्दश) ३. एतद् for (एतत्)
 ५. यमन for (यवन) ६. शुक्वेतैन for (शुक्वेतैन)
 ११. प्रणाली for (प्रणालि) १८. किञ्चिदीर्घः कः for (किञ्चिदधिकः)
 १९. + अधान्पो वितस्तिमितः लघुभुजः कार्यः तस्य च बहिस्थो विस्तारः किञ्चिदधिकः कार्यः +
 २२. तिष्ठति for (तिष्ठति)

कार्यः अस्य लघुभुजप्रांते घातुमयः लघुभुजः कार्यः । अस्य विस्तारः काष्ठभुज-
विस्तारार्त्तिकचिदधिकः कार्यः यथा भ्रैममाणं सत् सुखेन आकर्षणापकर्षणं भवति ।
तस्याधो विस्तारप्रांतयोः चंचुकार्ये यथा आकर्षितेपकर्षिते च यष्टिलिखितांक-
संलग्नं चंचुर्भवति, पुनः एतद्भुजतुल्ये एवान्यो भुजः कार्यः, स च यष्टेः आदिविभागे
संलग्नं कार्यः, अयं च स्थिरोस्ति, अस्य मध्येति सूक्ष्मं छिद्रं कार्यं, द्वितीयभुजे पृथु
छिद्रं कार्यं, भुजद्वयछिद्रे प्रणालिका या तथा उच्चसमानांतरे यथा भवतः तथा
कार्ये । एतद्वयं च सन्मुखं सरलंकरेखास्थं यथा भवति तथा कार्यं ।

- (क) १. कार्यं for (कार्यः) २. पुनरस्याः for (अस्य)
३. सिरसि for (प्रांते) ४. एको for (घातुमयः)
५. 'लघु' लुप्त ६. अस्या for (अस्य)
७. 'काष्ठ' लुप्त ८. पटी for (भुज)
९. +यथा+
१०. सुखेणैवा for (सुखेन)
११. कषणापकर्षणं for (आकर्षणापकर्षणं)
१२. चंचु for (चंचु) (स)
१३. आकर्षित for (आकर्षिते)
१४. लुप्त
१५. संलग्न for (संलग्नं) (स)
१६. पुनरेतद्भुजतुल्य for (पुनः एतद्भुजतुल्य)
१७. एवान्याभुजः for (एवान्योभुजः) १८. यष्टेः for (यष्टेः)
१९. अदि for (आदि)
२०. संलग्नः for (संलग्न) (स)
२१. विसर्ग लुप्त २२-२३-२४-२५. लुप्त
२६. भुजद्वयोत्थछिद्रे for (भुजद्वयछिद्रे) (स)
२७. प्रणालिकाया for (प्रणालिकाया)
२८. उच्चते या for (तथा)

- (ख) २७. प्रणालिकायाः for (प्रणालिकाया) २८. +सकाशात्+
२९. उच्चतया for (तथा उच्च)

अथ यष्टेऽभयपार्श्वे समानांतरा^२ विशत्यधिक^३ शतद्वयतुल्या, विभागाः कार्याः
 यष्टि मूलान्^४ तस्या^५ एकादिकांश्चाकयाः एतत् विभागा तुल्यप्रणालीस्थचरभुजे
 छिद्रं^६ कार्यं, अनेन^७ यंत्रेणभया^८ उच्चस्थेनीचस्थे^९ च रवी वेधः कृतः, तत्रांतरं नोपलब्धं,
 अस्य^{१२} च व्यासः^{१३} पौर्णमास्यां^{१४} खनीचोच्चवृत्तोच्चस्थचन्द्रव्यासतुल्योपलब्धः^{१६ १७ १८} ।

अथ च पूर्वाचार्यानीतबिबात्मया^{१९} किंचिद्रन उपलब्धः^{२०} । येषु^{२१} ग्रहेषु^{२२} सूर्यं^{२३} चन्द्रये^{२४}
 बिबे^{२५} समाने^{२६} आस्तां^{२७} ।

(क) १. रुभय for (उभय)

२. समानांतराः for (समानांतरा)

३. विशत्यधिक for (विशत्यधिक)

४. मूलान् for (मूलान्) (ख) ५. 'तस्या' लुप्त

६. एकादिगुणनयाश्चाकयाः for (एकादिकांश्चाकयाः)

७. विभाग for (विभागा) (ख) ८. चतुर for (चर)

९. +तथा+

१०. +यथा पूर्वकृत विभागमध्ये एकविभागप्रमाणतुल्यो भवति+

११. मया for (भया) (ख)

१२. अथ for (अस्य) १३-१४. लुप्त

१५. स्व for (ख) (ख) १६. व्यासः for (व्यास)

१७. +सूर्य व्यास+

१८. तुल्य एवोपलब्धः for (तुल्योपलब्धः)

१९. पूर्वाचार्यानीत for (पूर्वाचार्यानीत)

२०. किंचिद्रनोपलब्धः for (किंचिद्रन उपलब्धः)

२२-२३-२४-२५।२६-२७. लुप्त

(ख) १. उभयपार्श्वे for (उभयपार्श्वे) ५. तस्यां for (तस्या)

६. एकादिकां काश्चाकयाः for (एकादिकांश्चाकयाः)

८. किंचिद्रन उपलब्धः for (किंचिद्रन उपलब्धः)

२१. +अथ सूर्यस्य विवव्यासः मया तादृशग्रहणोपलब्धः+

२३. ग्रहेषु for (ग्रहेषु)

२४. सूर्यचन्द्रयोः for (सूर्यचन्द्रयोः)

२६. समान for (समाने)

२७. आस्तां for (आस्तां)

अथ सूर्यस्य बिबव्यासः मया तादृशग्रहणैरूपलब्धः ५ रक्षनसरीय १२७
भ चन्द्र तुल्ये सन्ने त्वसूरसंज्ञमासस्याष्टाविंशतितुल्यतारीके रात्रौ गतहोरासु
११ चन्द्र ग्रहणं जातं, तत्रास्य दक्षिणादिक्तः बिबचतुर्थांशो ग्रस्तः ।

अथाधरात्रात् मध्यग्रहणपर्यंतं विषमहोरा ६ समहोराश्च ५।५० वाबुलदेशे
इस्कंदरीय देशे च पंचहोरा एव तत्र बुस्त्वनः सरादेर्मध्यग्रहणपर्यंतं गतकालो वर्षादिः
१२६ दि० ६ हो० १७ म० हो० १६४५ तत्र स्पष्टोर्कः ०।२७।३ मध्यमश्चन्द्रः ६।२५।३२
मन्दकेन्द्रं ३४०।७ स्पष्टः ६।२७।५ स्पष्टशर केन्द्रं ६०।४०, अस्मात् एतद् जातं यदा

(क) २. रूपलब्धः for (रूपलब्ध)

३. + येषु ग्रहणेषु सूर्यचन्द्रयोः बिबे समाने स्तः +

४. अथ वस्तनस्सरीय for (५) ६. असूर for (त्वसूर) (ख)

७. विंशतितुल्यः for (विंशतितुल्य)

८. + २८ +

९. विसर्गं लुप्त

११. अथोद्धरात्रात् for (अथाधरात्रात्)

१२. मध्यग्रहणपर्यंतं for (मध्यग्रहणपर्यंतं)

१३. होराद्धं for (होरा) १४. '६' लुप्त

१५. ५०।५० for (५।५०)

१७. बुस्तनस्सरादे for (बुस्त्वनः सरादे)

१८. रमव्यग्रहणपर्यंतं for (मध्यग्रहणपर्यंतं)

१९. विसर्गलुप्त २०. ८६ for (दि० ६)

२२. ६।१५।३२ for. (६।२५।३२) २३. + मध्यमश्चन्द्रः +

२४. स्पष्टचं for (स्पष्टः) २५. स्पष्टसरकेन्द्रं for (स्पष्टशरकेन्द्रं)

२६. ८०।४०. for (६०।४०)

(ख) १. "सूर्यस्य—रूपलब्ध ५" लुप्त

५. बुस्तनसरीय for (रक्षनसरीय)

१०. बिब for (बिब) १५. ५।५ for (५।५०)

१६. ईस्कंदरीय for (इस्कंदरीय)

१७. बुस्तनः सरादे for (बुस्त्वनः सरादे)

२०. दहो for (६ हो) २१. १६।४५ for (१६४५)

२६. ६०।४० for (६०।४०)

चन्द्रः ^१६।२५।३२ ^२मन्दकेन्द्र ^३३४०।७ स्पष्टः ^४६।२७।५ स्पष्टशरकेन्द्र ^५६०४० । अस्मात्
 एतत् ^{११}ज्ञातं, यदा चन्द्रः ^{१२}नीचोच्चवृत्ते ^{१३}उच्चासनो भवति, पातान्च ^{१४}विंशति कलाधिकनवा-
 शांतरितो भवति, तदा ^{१५}विंबचतुर्थांशमितं ^{१६}ग्रहणं भवति, पुनश्च ^{१७}बुस्त्वनः ^{१८}सरीय तत्व-
 नेत्रमिते सन्ने ^{१९}२२५ कामान् ^{२०}संज्ञमासस्याष्टादशमे ^{२१}तारीके चन्द्रग्रहणं जातं, तत्रोत्तर-
 दिक्तः चन्द्रस्य ^{२२}विंबार्धग्रस्तं ^{२३}ग्रहणकालादद्धं ^{२४}रात्र पर्यंतं ^{२५}वाबुलदेशे ^{२६}होरैका अवशिष्टा
 इस्कंदरीय देशे च ^{२७}होरैका ^{२८}१ कलां ^{२९}५० तत्र ^{३०}बुस्त्वनसरादेतत्कालपर्यंतं ^{३१}गतकालो
 वर्षादि ^{३२}२२७ दिन ^{३३}१६६ होरा ^{३४}१० कला ^{३५}१० मध्यम होरा ^{३६}६।५० स्पष्टोर्कः ^{३७}३।१८।१२
 चन्द्रमध्यश्चन्द्र ^{३८}६।२०।२२ मन्दकेन्द्र ^{३९}२८।५ स्पष्टश्चन्द्रः ^{४०}९।१८।१४ स्पष्टशरकेन्द्रं

(क) १-२-३-४-५-६-७-८-९-१०-११-१२-१३. लुप्त (ख)

वि० ऐसा प्रतीत होता है कि यहां यह दोबारा लिखा गया ।

१४. मित for (मित) १५. भवति: for (भवति)
 १६. बुस्तनस्सरीय for (बुस्त्वनः सरीय)
 १७. फामानु for (कामान्) (ख) १८. मासस्या for (मासस्या)
 १९. 'म' लुप्त
 २०. विबाद्धग्रस्तं for (विबाधग्रस्तं)
 २१. होरैकाला for (होरैकाकलां) २२. 'कलां' लुप्त
 २३. बुस्तनस्सरादे: for (बुस्त्वनसरादे)
 २४. पर्यंत for (पर्यंत) (ख)
 २५. 'गत' लुप्त २६. २२ for (२२७)
 २७. 'कला १०' लुप्त
 २८. मध्यमचन्द्र: for (मध्यमश्चन्द्र)
 ३०. स्पष्टमन्दकेन्द्र for (स्पष्टशरकेन्द्र)

- (ख) १६. बुस्तनः सरीय for (बुस्त्वनः सरीय)
 २०. विबाधं for (विबाध)
 २३. बुस्तनसरादे for (बुस्त्वनसरादे)
 २६. २२४ for (२२७)
 २८. २६।५ for (२८।५)

२६२।१२। अस्मात्^१ इदं^२ ज्ञानं^३ चन्द्रो^४ नीचोच्चवृत्ते यदोचासन्नो^५ भवति । पातात्^६ अष्ट-
चत्वारिंशदुत्तर शतद्वयांशांतरितो भवति । तदा व्यासाद्धं^७ ग्रस्तं^८ भवति ।

अथ प्रथमग्रहणो शरः ०।४६।३० द्वितीये ग्रहणो चन्द्र शरः ०।४०।४० द्वयोः
शरयोरन्तरं ०७।५०, एतत् चन्द्रस्य व्यासचतुर्थांशप्रमाणमस्ति । अस्मात् संपूर्ण
व्यासो जातः ०।३१।२० । एतावानेव सूर्यस्यापि व्यास उपलब्धः । अस्माच्च
भूछाया व्यासा द्वितीयग्रहणो ०।४०।४० उपलब्धः यतः भूछाया विबपालि-
श्चन्द्रस्य द्वितीयग्रहणो केन्द्रसंलग्नास्ति । तस्मात् भूछाया सम्पूर्णव्यासः चन्द्रस्य
द्विगुणात् व्यासह्रसस्वत्रिगुणित पंचमांशात् किञ्चिन्न्यून उपलब्धः स तदेव मया
बहुभिर्वर्धेरूपलब्धः । तस्माद्देते देव मया लिखितं ।

अथ च वतलमज्जसादनन्तरं ग्रस्तं सूर्यश्च विवलाकारं दृष्टः । तस्मिन्
ग्रहणो नीचोच्च वृत्तोच्चस्थितश्चन्द्रोस्ति सूर्यश्चास्य नीचेस्ति ।

(क) १. अस्मा for (अस्मात्)

२. दिदं for (इदं)

३. ज्ञातं for (ज्ञानं) (ख)

४. +यदा+

५. यदोचासन्नो for (यदोचासन्नो) (ख)

७. व्यासाद्धं for (व्यासाद्धं)

८. +वृत्त+

९. ०।४६।३० for (०।४६।३०)

११. विसर्गं लुप्त

१२. व्यासोपलब्धः for (व्यास उपलब्धः)

१३. व्यासाद्ध for (व्यासा)

१४-१५. लुप्त (ख)

१६. उपलब्धं for (उपलब्धः)

१७. द्विगुव्यासात् for (द्विगुणात्)

१८. 'व्यास ह्र' लुप्त

२०. न्यूनापलब्धः for (न्यूनउपलब्धः)

२१. एतदेव for (स तदेव)

२३. रूपलब्धं for (रूपलब्धः)

२४. तस्मादेतदेव for (तस्माद्देतदेव)

२६. 'श्च' लुप्त

२७. विबं for (विब)

२८. सूर्यश्च for (सूर्यश्चा)

२९. स्व for (स्य)

(ख) ६. यातात् for (पातात्)

१०. द्वितीय for (द्वितीये)

१३. व्यासाद्धं for (व्यासा)

१८. व्यासात् for (व्यासह्र)

१९. पंचमांशान् for (पंचमांशात्)

२२. "बहुभि—तदेव मया"—लुप्त

२४. वृत्तल for (वतल)

२६-२७. सूर्यविबं for (सूर्यश्च विबं)

२८. सूर्यश्च स्वनीचेस्ति for (सूर्यश्चास्य नीचेस्ति)

अथ च^१ सूर्यबिंबकिचित्काल पर्यंतं सम्पूर्णं^२ ग्रस्तमपि दृष्टं । तदा सूर्यः^३ नीचोच्चं^४ वृत्तेस्तोच्चस्थः^५ चन्द्रश्च नीचोच्चवृत्तनीचस्थः^६ तेनेदं ज्ञातं सूर्यबिंबस्याप्युपच-
यापचयौ स्वकर्णवेशेन^७ भवतः । यदा च चन्द्रनीचोच्चवृत्ते स्वाच्चस्थो^८ भवति ।
तदा सूर्यबिंबं^९ चन्द्रबिंबात् महद्भवति अन्यथा न्यूनं ।

इति चतुर्दशप्रकरणं समाप्तम्

(क) १. बिंबं for (बिंब) (ख)

३. सूर्यो for (सूर्यः)

५. स्तोच्चस्थ for (स्तोच्चस्थ) (ख)

७. वेशेन for (वेशेन)

९. स्वाच्चस्थो for (स्वाच्चस्थो)

२. अनुस्वार लुप्त

४. अनुस्वार लुप्त (ख)

६. विसर्गलुप्त

८. चन्द्रः for (चन्द्र)

१०. बिंबं for (बिंब)

(ख) ३. सूर्य for (सूर्यः)

अथ पंचदशप्रकरणम्

तत्र सूर्यकर्णसाधनं तदुपकरणानि च निरूप्यते । तत्रैकं त्रिभुजं अवजं कल्पितं । अवभुजात् अदं दहं समानं खण्डद्वयं पृथक् कार्यं । पुनर्दभरेखा हवरेखा अजरेखायाः समानान्तरा कार्या । तस्मात् अजहवरेखयोर्योगदभरेखाद्विगुण तुल्यो भवति । कुतः यदा हतदरेखा वजरेखाया समानान्तरा क्रियते, तदा यजरेखा हवरेखयोर्योगः तत्ररेखाद्विगुणतुल्यो भवति । अवरेखा च रतरेखाया द्विगुणतुल्यास्ति ।

अथ द्वादशं क्षेत्रं

तत्र केन्द्रे अवजवृत्तं सूर्यविवं कल्पितं । तच्चिन्हे भव वृत्तं परमोच्चकण चन्द्रविवं कल्पितं । तच्चिन्हे कलभवृत्तं भूः कल्पिता । पुनः असजत्रिभुजं सूर्य-

(क) १. पंचदशं for (पंचदश) (ख)	२. तदुपकरणानि for (तदुपकरणानि)
३. निरूप्यन्ते for (निरूप्यते)	५. प्रथक् for (पृथक्)
६. उ for (भ) (ख)	
१०. योग; for (योगः) (ख)	११. उ for (द)
१३. य for (य)	१४. रेखाय for (रेखाया)
१५. तउ for (तत्र)	
१६. अय for (अव) (ख)	१७. दतरेखाया for (रतरेखाया) (ख)
१८. रेखायाः for (रेखाया)	१९. तुल्यास्ति for (तुल्यास्ति)
२०. दकेन्द्र for (केन्द्रे)	२१. हउव for (भव) (ख)
२२. + च +	२३. विवं for (विवं) (ख)
२४. नचिह्ने for (तच्चिन्हे)	२५. कलम for (कलभ) (ख)

(ख) ४. + यथा +

७. क्रियते for (कार्या)	८. तदा for (तस्मात्)
९. यजरेखा for (अज)	११. तउ for (दभ)
१२. 'कुतः—द्विगुण' लुप्त	२७. 'तुल्यो भवति' लुप्त
२०. दकेन्द्र for (केन्द्रे)	२६. अनज for (असज)

भूम्यो संलग्नं^१। पुनः^२ अनजत्रिभुजं चन्द्रसूर्यविवसंलग्नं कल्पितं। पुनर्दसरेखा त्रिभुजे लम्बरूपा केन्द्रत्रयता^३ कल्पिता। अजरेखा^४ हवरेखा^५ कमरेखा^६ वृत्तत्रिभुजे सम्पातसंलग्ना कार्याः^७। खगरेखा च छाया विवसंलग्नं कल्पिता, यदि चन्द्रः परमोच्चकर्णो^{१०} भवति।

अथैताः सर्वा^{१३} अपि रेखाः मिथः^{१३} समानान्तराः सन्ति। लम्बोपि सर्वासु^{१४} रेखासु लवरूप एव^{१५} एता रेखाः प्रोक्तविधानां व्यासरूपाः।

अथ च नलरेखा च यदा रूपमिता तदा पूर्वोक्तप्रकारेण नतरेखा ज्फरेखा^{१६} च प्रत्येकं ६४१० एतावत्यस्ति। पुनर्हवरेखा २ चिन्ह पर्यंतं वर्द्धनीया। तस्मात् तनवकोणः^{२०} ०।१५।४०। अस्य ज्या ०।१६।२४। अस्य कोटिज्या षष्टेरासं-
न्नास्ति। इयं^{२२} वनरेखायां षष्टिस्तत्प्रमाणेन^{२३} वतरेखा तनरेखा च जाता। यदा

(क) १. संलग्नं for (संलग्नं) २. + कल्पितं + (ख)

३. त्रयगता for (त्रयता) (ख)

४-५. लुप्त

६. त्रिभुज for (त्रिभुजे)

७. संलग्नाः for (संलग्ना) (ख)

८. कार्याः for (कार्याः)

९. संलग्ना for (संलग्न) (ख)

१०. कर्णांतरे for (कर्णो)

११. भूकेन्द्रात् कल्पितः for (भवति)

१२. 'अवग्रहचिह्न' लुप्त (ख)

१३. 'मिथः' लुप्त

१४. सवासु for (सर्वासु)

१५. 'रेखासु' लुप्त

१६. लम्बरूप for (लवरूप) (ख)

१७. 'एव' लुप्त

१८. नफ रेखा for (ज्फरेखा) (ख)

२०. 'त' लुप्त

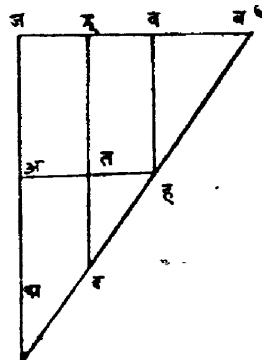
२१. सष्टे for (षष्टे)

२२. चन (वन)

(ख) १. भूम्योः for (भूम्यो)

१६. ६४।१० for (६४१०)

२३. वतरेखायाः for (वतरेखा)

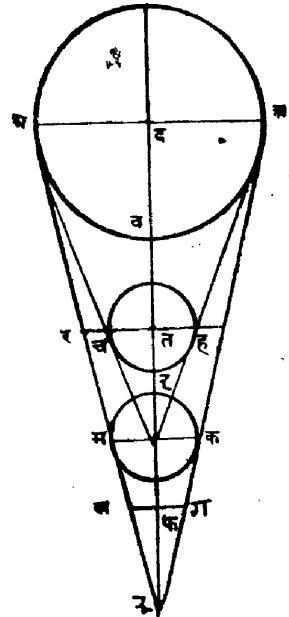

तन रेखा ६४।१० तदा वतरेखा ०१७।३३ पुनरपि तव रेखायां तथास्ति, यथैकस्य निष्पत्तिः^३ षड्विंशत्कलाधिरूपद्वयेनास्ति पुनस्तरेखाकरेखयोयोगः । अनेन प्रमाणेन द्विमितोस्ति । यतो नभरेखा द्विगुणतुल्योस्ति । तस्मात् वररेखा शेषं ५६।४६ ।

अथ नभरेखावररेखयोनिष्पत्तिः नजरेखा जवरेखा निष्पत्तिस्तुल्यास्ति ।

अथ नदरेखाहतरेखयोरपि निष्पत्तिस्तुल्यास्ति । तस्मात् यदि नदरेखा रूपामितास्ति, तदा हतरेखा ० ५६।४६ तनरेखा च ३।११ यदा तनरेखा ६४।१० तदा नदरेखा १२।१० नतरेखायां षष्टिस्तत्प्रमाणेन ।

- (क) १. + रेखाया निष्पत्तिः खफ +
 ३. मिष्पत्तिः for (निष्पत्तिः) ५. कलाधिक for (कलाधि)
 ६. + तस्मात् फखरेखा अनेन प्रमाणेन एतावती जाता ०।४५।३८ +
 ७. फख for (फक)
 ८. नम for (नभ) (ख)
 ९. नम for (नभ) (ख)
 १०. रेखः for (रेखयो)
 ११. यव for (जव)
 १२. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)
 १३. दत for (हत) (ख)
 १४. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
 १५. रूपमितास्ति for (रूपामितास्ति) (ख)
 १६. दत for (हत) (ख)
 १७. ०।३।११ for (३।११) (ख)
 १८. यैर्भगिर्नतरेखा for (नतरेखायां)
 १९. रूपमितास्ति for (षष्टिस्)
 २०. तद्भाग for (तत्)
 २१. प्रमाणेयं १२।१० जाता for (प्रमाणेन)
 (ख) १. तवरेखायाः for (तवरेखया)
 २. + निष्पत्तिः खपरेखया +
 ४. षड्विंशत्कला for (षड्विंशत्कला-)

अथ यदि नभरेखा रूपमिता भवति । तदा फकारेखा ०।४५।३८ । पुन-
नभरेखाफखरेखयोत्रिष्यभिः नसरेखा फसरेखयो त्रिष्यत्या तुल्यास्ति ।

अथ यदि नसरेखा रूपमिता कल्प्यते, तदा फसरेखा ४५।३८ नफरेखा
च ०।१४।२२ यदा च नफरेखा ६४।१० एतावती कल्प्यते तदा फसरेखा २०३।५० ।

अथ च समग्रा नसरेखा ३६८ । तस्मात् अमायां पूर्णिमायां वा चन्द्रस्य
मध्यकर्णः एकोनषष्टि ५६ भूव्यासाद्ध सूर्यस्य च कर्णः १२१ खभूभास्करगुणित-
भू व्यासाद्ध तुल्योस्ति ।

इति पंचदशप्रकरणं समाप्तम्

- (क) १. नम for (नभ) २. फख for (फका)
३. पुनर्नम for (पुनर्नभ) ४. निस्पत्तिः for (त्रिष्यभिः)
६. निस्पत्या for (त्रिष्यत्या)
७. ०।४५।३८ for (४५।३८) (ख)
८. कल्पते for (कल्प्यते) ९. २६८ for (३६८) (ख)
१०. पूर्णिमायां for (पूर्णिमायां) ११. य for (वा)
१३. १२१० for (१२१) (ख) १४. स्वभू for (खभू)
१५. व्यासाद्ध for (व्यासाद्ध)
१६. + छायाकर्णश्चाष्टांगलोचन २६८ गुणितभूव्यासाद्ध तुल्योस्ति । (ख)
- (ख) २. फक for (फका) ४. निस्पत्तिः for (त्रिष्यभिः)
५. 'रेखाफस' लुप्त ६. निस्पत्या for (त्रिष्यत्या)
१२. + रूपं तत्प्रमाणेन +

अथ षोडश प्रकरणम्

तत्र चन्द्रार्कभूछायां बिम्बप्रमाणानि निरूप्यन्ते ।

अथ नन्तरेखा ६४।१० तवरेखा ० १७।३३ योनिर्ऋतिः नदरेखा १२।१० दज रेखयोनिर्ऋति तुल्यास्ति तस्मात् दजरेखा ५।३० ।

अथ चन्द्रव्यासो रूपमितश्चेत्कल्प्यते । तदा भूव्यासः ३।२४ सूर्यव्यासश्च १८।४८ यद्येषां घनाः क्रियन्ते तदा पृथ्वी सापादैको नवचत्वारिंशत् गुणितचन्द्रबिम्ब तुल्योस्ति । सूर्यश्च ६६।४४ वेद वेदांगांगुणितचन्द्रबिम्बतुल्योस्ति । तस्मात् सूर्यः खाद्रिभूगुणितं १७० भूसमोस्ति इदमेवास्मकमिष्टम् ।

इति षोडशप्रकरणं समाप्तम्

(क) १. शोडश for (षोडश)	२. भूमा for (भूछायां)
३. निरूप्यन्ते for (निरूप्यन्ते)	६. योनिर्ऋतिः for (योनिर्ऋतिः)
६. कल्पते for (कल्प्यते)	१०. यद्येषां for (यद्येषां)
११. घनाः for (घनाः)	१३. 'व' लुप्त
१४. + ३६।१५ +	१५. तुल्यास्ति for (तुल्योस्ति)
१७. सूर्यः for (सूर्यं)	१८. गुणित for (गुणितं)
२०. भूमिसमोस्ति for (भूसमोस्ति) (ख)	
२१. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेवास्मकमिष्टं) (ख)	
(ख) १. षोडश for (षोडश).	२. भूछाया for (भूछायां)
४. ६४।१ for (६४।१०)	५. रेखा ०।१७।३३ for (तवरेखा ०।१७।३३)
६. निरूप्यन्ति for (निरूप्यन्ति)	७. १२।१० for (१२।१०)
८. निरूप्यन्ति for (निरूप्यन्ति)	१०. यद्येषां for (यद्येषां)
१२. सापादैकोनचत्वारिंशत् for (सापादैकोनचत्वारिंशत्)	
१६. ६६।४४ for (६६।४४)	१६. १७ for (१७०)

अथ सप्तदश प्रकरणम्

तत्र चन्द्रार्कयोर्दृग् लम्बनं निरूप्यते । तत्रेदं प्रसिद्धं^१ कर्णयो^२ ह्रासवृद्धिभ्यां^३
 दृग्लम्बनमपि उपचितापचितं भवति । तत्र सूर्ये^४ कर्णोत्तरवशेन^५ दृग्लम्बन-
 जनितमन्तरमल्पं भवति । यतोर्कः^६ भूमे दूरेस्ति, चन्द्रे च कर्णोत्तरवशेन दृग्
 लम्बनमहदन्तरं पतति । अतोर्क^७ पकर्णोपलब्धः^८ । स्तत् जनितमेव दृग् लम्बनं^९ कृतं ।
 चन्द्रे च चतुःकर्णजनित दृग्लम्बनं कृतं । यदा चन्द्रः नीचोच्चवृत्तस्योच्चप्रतिवृत्त-
 स्योच्चे भवति । तदा यः कर्णः समायाति ६४।१० सचकोगृहीतः, यदा च नीचोच्च-
 वृत्तस्य नीचे भवति । प्रतिवृत्तस्योच्चे तदा यः कर्णः समायाति ५३।५० स द्वितीयो^{१०}
 गृहीतः । यदा च नीचोच्च वृत्तस्योच्चे भवति । प्रतिवृत्तस्य च नीचे तदा यः कर्णो^{११}
 भवति । ४३।५३ तृतीयो गृहीतः । यदा च वृत्तद्वयस्य नीचे भवति । तदा यः कर्णः^{१२}
 समायाति ३३।३३ एव चतुर्थो गृहीतः । एते कर्णाभिव्यासाद्ध^{१३}स्य रूप प्रवचतु-
 मारो नोक्ता ।

- (क) १. 'प्रसिद्ध' लुप्त २. ह्रास for (ह्रास) (ख)
 ३. कर्णोत्तरवशेन for (कर्णोत्तरवशेन)
 ४. यतोर्कः for (यतोर्कः)
 ५. दूरेस्ति for (दूरेस्ति) (ख) ७. + कृतं +
 ८-९-१०-११-१२-१३-१४. लुप्त १५-१६. लुप्त
 १८. प्रतिवृत्तस्य चोच्चे for (प्रतिवृत्तस्योच्चे) (ख)
 १९. चैको for (चैको) २१. कर्णः for (कर्णः) (ख)
 २३. सस्तृतीयो for (तृतीयो) २४. द्वयस्य for (द्वयस्य)
 २६. प्रमारो नोक्ताः for (प्रवचतुमारो नोक्ता)
 २५. कर्णाः for (कर्णा)

- (ख) ३. कर्णोत्तरवशेन for (कर्णोत्तरवशेन)
 ११. लम्बने for (लम्बन) ६. यः for (य) (ख)
 १२. कर्ण उपलब्धः for (कर्णोपलब्धः)
 १७. वृत्तस्योच्चे for (वृत्तस्योच्च) २०. + भवति प्रतिवृत्तस्य च नीचे +
 २१. 'कर्णः—५३।५०' लुप्त २२. 'सद्वितीयो—तदा यः' लुप्त
 २६. रूपप्रमारो नोक्ताः for (रूपप्रवचतुमारो नोक्ता)

अथ त्रयोदशं क्षेत्रम्

तत्रास्मिन्नध्याये यद्दशमं क्षेत्रं कथितं तदेव कार्यं । पुन^२ दंभूगर्भे^३ नतांशाः^३ अभिष्टकालजा ३० कल्पिताः । एषां ज्याः ३० कोटिज्या ५१।५४।३० अंके षष्टिस्त-
त्प्रमाणेन अलरेखालंकारेखयोः प्रमाणं जातं । यदि अकरेखा रूपमिता भवति । तदा
अलरेखा ०।३० लकरेखा च ०।५२ अनेनैव प्रमाणेन कदरेखा पंच कर्ण^{१२}मध्ये एकक-
कर्णरूपास्ति । तदा सूर्योददरेखाशेषं १२०६।८ चन्द्रे च प्रथमकर्णः । लदं ६३।१८
द्वितीयः ५२।५८ तृतीयः ४३।१ चतुर्थः ३२।४१ ।

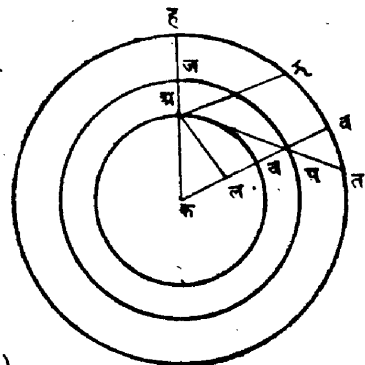
अथ यद्यदरेखा लदरेखायाः आसन्ना षष्टिमिता कल्प्यते, तदा अतरेखा
सूर्योदग्लबनज्यारूपा १।२६।२० चन्द्रे च प्रथमकर्णं ०।२६।३० द्वितीयकर्णं च

- (क) १. अनुस्वार लुप्त
३. जकदभूगर्भे for (दंभूगर्भे)
५. विसर्ग लुप्त
७. अक for (अंके)
९-१०. लुप्त
१२. 'क' लुप्त (ख)
१३. कर्णः for (कर्णः)
१५. तृतीयः for (तृतीयः)
१७. अलरेखा for (अतरेखा) (ख)
१८. लबनं for (लबन)
२०. ०।२८।३० for (०।२६।३०)

२. पुनः for (पुन) (ख)
४. अभिष्ट for (अभिष्ट)
६. विसर्ग लुप्त
८. लक for (लका) (ख)
११. मध्य for (मध्ये)

१४. द्वितीयः for (द्वितीयः)
१६. चतुर्थः ३३।४१ for (चतुर्थः ३२।४१)

- (ख) ३. जदंभूगर्भे नतांशाः for (दंभूग-
र्भे नतांशाः)
१३. कर्णः for (कर्णः)
१४. द्वितीयः for (द्वितीयः)
१५. चतुर्थः for (चतुर्थः)
१६. ०।११।२५ for (१।२६।३०)
२०. ०।२८।३० for (०।२६।३०)

३३।५९ तृतीय कर्णे च ४९।५०।३० चतुर्थ कर्णे च ०।५६।३० । एवं सूर्ये दृग्लंबनं ०।१२।२५ चन्द्रे प्रथमकर्णे ०२७।६ द्वितीय कर्णे ०।३२।२७ तृतीय कर्णे ०४०। चतुर्थ कर्णे ०।५२।३० । अनेनैव प्रकारेण ^५द्व्यषडाशांतरितनतांशेभ्यो दृग्लंबनं निष्काश्यः सारणीकोष्टकेषु लिखितं सारण्यं विस्तारे षट् कोष्टकाद्द्व्येष्वपंच-
त्वारिंशन्मिताः कोष्टकाः अंशद्वयांतरिताः सन्ति । तत्र विस्तारप्रथमकोष्टेषु
ध्वादितो नवति पर्यंतमंका लिखिताः । द्वितीयकोष्टकेषु सूर्यदृग्लंबनं । द्वितीये
चन्द्रस्य प्रथमकर्णदृग्लंबनान्तरं पंचमकोष्टकेषु तृतीय कर्णाजनितं दृग् लंबना-

(क) २. ४९।५०।३० for (४९।५०।३०)

३. लंबनं for (लंबन) (ख)

४. ०।४०।० for (०४०)

५. अशांतरित for (षडाशांतरित)

६. निष्काश्य for (निष्काश्यः)

७. सारिणी for (सारणी)

८. लुप्त

९. सारिण्यां for (सारण्यं)

१३. द्वयांतरिताः for (द्वयांतरिता) (ख)

१४. कोष्टकेषु for (कोष्टेषु)

१५. ध्वादितो for (ध्वादितो) (ख)

१७. तृतीये for (द्वितीये) (ख)

१८. + दृग्लंबनं +

+ चतुर्थकोष्टकेषु चन्द्रस्य प्रथमकर्णं द्वितीय कर्णाजनित +

१९. दृग्लंबनान्तरं for (दृग्लंबनान्तर)

२०. 'जनित' लुप्त (ख)

२१. + दृग्लंबनं षट्कोष्टकेषु तृतीयचतुर्थकर्णाजनितजनित +

(ख) १. ०।३३।५९ for (३३।५९)

२. ०।४९।५०।३० for (४९।५०।३०)

४. ०।४०।० for (०४०।)

५. द्व्यंशांतरित for (द्व्यषडाशांतरित)

६. सारण्यां for (सारण्यं)

१०. कोष्टका for (कोष्टका)

११. दैर्घ्यं for (दैर्घ्यं)

१२. कोष्टका for (कोष्टका)

१६. कोष्टकेषु for (कोष्टकेषु)

१८. + दृग्लंबनं चतुर्थ कोष्टकेषु चन्द्रस्य प्रथमकर्णः द्वितीयकर्णाजनित +

२१. + दृग्लंबनं षट् कोष्टकेषु तृतीय चतुर्थ कर्णं जनित +

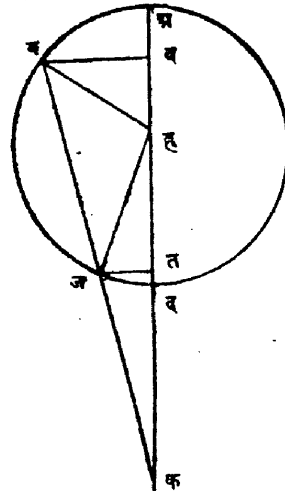
न्तरं पुनरन्यकर्णद्विगुलंबनार्थविस्तारे कोष्ठकत्रयं वद्धितं तेषु कलाभिधं
लिखितम् । तच्चानेन प्रकारेण निष्कासितम् ।

अथ चतुर्दश क्षेत्रम्

तत्र ह केन्द्रं कृत्वा अवजं नीचोच्चवृत्तं प्रतिवृत्तोच्चे कल्पनीयं । पुनर्भ-
चिन्हं भूकेन्द्रं कल्पनीयं, ग्रहभरेखा च संयोज्या, पुनर्भजवरेखा कार्या, पुनर्वचिन्हात्
ज चिन्हाच्च ग्रहभरेखोपरि ववलंबं जतलंबौ च कार्या । हवरेखा संयोज्या । पुनः
अवचापं स्पष्टमंदकेन्द्रं ६० कल्पितम् । अस्य ज्या कोटिज्या च वहे षष्टिस्तत्प्रमाणेन

- (क) १. लम्बनार्थं for (लम्बनार्थं) ३. वद्धितं for (वद्धितं)
४. कलाभिधा for (कलाभिधं)
५. लिखिताः for (लिखितम्)
६. ते चानेन for (तच्चानेन)
७. निष्काशिताः for (निष्कासितं)
८. चिन्ह for (चिन्हं) ९. भूकेन्द्रं for (भूकेन्द्र) (ख)
१०. ग्रहमे for (ग्रहभ) ११. पुनर्भ for (पुनर्भज)
१२. कार्या for (कार्या)
१३. पुर्वं चिन्हात् for (पुनर्वं चिन्हात्)
१४. अक्ष for (अक्ष)
१५. + हजरेखा + (ख)
१६. + षष्टि +
१७. + तुल्य +
१८. + भूज +
१९. + ५१।५४।३० +
२०. + ३० +

- (ख) २. कोष्ठकत्रयं for (कोष्ठकत्रयं)
८. पुनर्भचिन्हं for (पुनर्भचिन्हं)
१०. ग्रहज for (ग्रहभ)
११. पुनर्भजव for (पुनर्भजव)
१२. कार्या for (कार्या)
१४. अज for (अक्ष)

वव रेखा^१ च भविष्यति । पुनर्भह^२ रेखावहरेखयोर्निष्पत्तिः^३ तथास्ति यथा षष्ठे
 निष्पत्तिः सपाद पंचकेन^४ ५।१५ स्ति यदि च वहरेखा ५।१५ एतावत्यस्ति, तदा वव
 रेखा ४।३३ वहुरेखा^५ ६२।४८ वभ रेखा^६ ६२।४८ अनेन प्रमाणेन अभरेखा^७ ६५।१५।
 तस्मात् अभरेखा वभरेखांतरं^८ २।३७ अनेन प्रमाणेन अदरेखा^९ १०।३० । यदा अद
 रेखा षष्टिमिता भवति । तदांतरं^{१०} १४।० इदं सप्तमे कोष्ठके त्रिशदशसन्मुखे
 लिखितम् । यतः प्रथम कोष्ठकांका अवज दव पांशाद्ध मिताः संति । तस्मात्

(क) २. पुनर्भह for (पुनर्भह)

३. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

४. + प्रथम कोण +

६. 'न' लुप्त

७. वहरेखा for (वहुरेखा)

८. २।३८ for (६२।४८)

९. वभ for (वभ)

१०. + ६२।३८ वभरेखा + ११. अभ for (अभ)

१२. अभरेखाया वभ रेखोपर्यन्तरं for (अभरेखा वभ रेखांतरं)

१३. २।२७ for (२।३७) (ख)

१४. यदि for (यदा) (ख)

१५. तदांतरं ०।१४।० for (तदांतरं १४।०)

१६. सप्तम कोष्ठम कोष्ठके for (सप्तमे कोष्ठके)

१७. त्रिशद राम सम्मुखे for (त्रिश दश)

२०. अवजद चापांशाद्ध मिताः for (अवजदव पांशाद्ध मिताः)

(ख) २. + वहरेखा +

१. पुनर्भह for (पुनर्भह)

५. षष्ठे निष्पत्तिः for (षष्ठे निष्पत्तिः)

६. पंचकेना for (पंचकेन) ८. वव for (वभ)

१. ६२।३८ ववरेखा ६२।४८ for (६२।४८)

११. अवरेखा for (अभरेखा)

१२. अवरेखा वव रेखांतरं for (अभरेखा वभ रेखांतरं)

१४. ववरेखा for (अदरेखा)

१६. षष्टिता for (षष्टिमिता)

१८. सप्तम कोष्ठके for (सप्तमे कोष्ठके)

प्रत्येकचापविभागा^१ तदध्याशिसन्मुखा विलेख्याः पुनरपि यदि जदं^२ चापं^३ पष्टिमितं^४
तदा जातं^५ ४।३३ तहं^६ २।३८। तस्मात् मतशेषं^७ ५।२२ भजं^८ ५।३३ तदा अभरेखायाः^९
अंतरं^{१०} भजेन^{११} ७।४२, अनेन^{१२} षष्टे विभागाः^{१३} ४।१० एतत् षष्टेरभिमुखं^{१४} लिखितम् । तच्च
अवजचापस्याद्धाशितुल्यमस्ति, पुनर्हकेन्द्रं^{१५} प्रतिवृत्तनीचे कल्पितम् । तदा भरेखा-
हवरेखयो न्निष्पत्तिः^{१६} तथास्ति, यथा षष्टेर्निष्पत्तिरष्टभिरस्ति । पुनः अवचापं^{१७}
जदचापं प्रत्येकं षष्टितुल्यं कल्पितम् । एवं हवस्याष्टप्रमाणेन^{१८} प्रत्येकं^{१९} ववरेखा
जत रेखा^{२०} ६।५६ प्रत्येकं हवरेखा हत रेखा च^{२१} ४।०, तस्मात् भवरेखा^{२२} ६४० मतररेखा^{२३}

(क) १. विभागाः for (विभागा)

२. जदे for (जदं)

३. 'चापं' लुप्त

४. मिदं for (मितं)

५. 'तदा' लुप्त

६. यतं for (जातं)

७. मत for (मत)

८. भजं for (भजं)

९. अभ for (अभ)

१०. भदेन for (भजेन)

१२. विभागो for (विभागाः)

१३. रेभिमुखं for (रभिमुखं)

१४. भह for (भह)

१५. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

१६. पुनर्ह वेतन्मानेन for (एवं हवस्याष्ट प्रमाणेन)

१७. लुप्त

१८-१९. लुप्त

२०. ४।४० for (४।०)

२१. भवरेखा for (भवरेखा)

२२. मत for (मत)

(ख) २. जद for (जदं)

११. + उजं ५।३३ तदा अउरेखायाः अंतरं उजेन ७।४२। +

६. जतं for (जातं)

१०. षष्टे विभागः for (षष्टे विभागाः)

७. उत शेषं for (मत शेषं)

८. उजं for (भजं)

९. अउ रेखायाः for (अभ रेखायाः)

१०. उजेन for (भजेन)

१४. उह for (भह)

१५. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

२०. ४।० for (४।०)

२१. उवरेखा for (भवरेखा)

२२. ६४।० उतरेखा for (६४० मतररेखा)

१६० भवेरेखा ६४२३ भजेरेखा ५६१२६ भग्नेरेखा तृतीय कणां, अनेन प्रमाणेन
१६१० । तस्मात् भग्नेरेखापर्यन्तरं ३।३७ भजेरेखापरि च ११।३४ अदरेखा अनेन
प्रमाणेन १६१० यदि इयं षष्टिमिता कल्प्यते । प्रथममन्तरं ०।१३।३३ द्वितीयांतरं
०।४३।२४। एतद्वयं अष्टमकोष्टकस्य त्रिशदंशस्य षष्टिमिनोक्तस्य च सन्मुखे
लिखितं ।

अथ पंचदश क्षेत्रम्

तत्र प्रतिवृत्तं जनियं दृग् लवनेतरं पतति । तत् साधनं निरूप्यते, तत्र हर्कद्रो
परि अवदप्रतिवृत्तं कल्पितं । अज व्यासे च स चिह्नं भूकेन्द्रे कल्पितम् । पुनर्भवद-

- (क) १-२. लुप्त
४. 'भ' लुप्त
६. भ्रम रेखाया for (भ्रम रेखा)
७. + जबरखो +
८. कल्पते for (कल्पयते)
१०-११. लुप्त
१२. षष्टिमितांकस्य for (षष्टिमितांकस्य)
१३. पंचदश for (पंचदश)
१४. जनित for (जनियं)
१६. य दग्लम्बनेतरं for (दग्लम्बनेतरं)
१७. अवद for (अवद)
१८. अक्ष for (अज)
२१. केन्द्र for (सूकेन्द्रे)
२२. पुनर्भवद for (पुनर्भवद)
३. भज for (भज)
५. कर्ण for (कर्ण)
६. भज for (भज)
८. कर्ण for (कर्ण)
१०. वृत्त for (वृत्त)
१८. प्रतिवृत्त for (प्रतिवृत्त)
२०. क for (स)

रेखा कार्या, ह चिन्हात् लंबः कार्यः । पुनर्वहरेखा^२ च संयोज्या-। अवचापं जद चापं
प्रत्येकं षष्टिमितं कल्पितम् । अस्य ज्या कोटिज्या च हर्षेष्टिस्तत्प्रमाणेन ह व
रेखा वभ रेखयोः प्रमाणमस्ति । यदि च हभं १०१६ एतावन्मिदं भवति तदा हव
रेखा ८१६ वभरेखा च ५१०, अनेनैव प्रमाणेन हव रेखा ४६४१ एतावत्स्यति ।
प्रत्येकं ववरेखा वदरेखा च ४८५३, तस्मात् भवरेखा ५४३ भदरेखा ४३४३, अनेन
प्रमाणेन भ भ रेखा षष्टिमितास्ति । तस्मात् भभरेखाया भ व रेखायांतरे ५१५७
भद रेखायां च १६१७ ।

(क) १. + हव + (ख)

२. + रेखाहद +

४. हभे for (हभे)

५. वभ for (वभ)

६. मस्तिः for (मस्ति)

७. हभं for (हभं)

८. वभ for (वभ)

१०. लुप्त

११. एतावत्स्यति for (एतावत्स्यति) (ख)

१२. प्रेकं for (प्रत्येकं)

१३. भव for (भव)

१४. हद for (भद)

१५. भ for (भ)

१६. भभ रेखायाः for (भभ रेखाया)

१७. भव रेखायांतरे for (भव रेखायांतरे)

१८. भद for (भद)

(ख) ३. + हदरेखा +

४. हउ for (हभे)

५. वउ for (वभ)

७. हउ for (हभं)

८. १०१६ for (१०१६)

८. वउ for (वभ)

१३. उव for (भव)

१४. उद for (भद)

१५. उभ for (भभ)

१६. उभ for (भभ)

१७. उव for (भव)

१८. रेखायांतरे for (रेखायांतरे)

१९. उद for (भद)

अथ प्रथमकर्णो द्वितीयकर्णो भरेखायाः तृतीयचतुर्थकर्णो भजरेखोपरि^३
हज रेखा द्विगुणतुल्यमन्तरमस्ति, तच्च २०।३८ एतावन्मितं भविष्यति, तच्च नवम-
कोष्ठे त्रिशन्मितस्य षष्टिमितस्य चांकलिखितमस्ति ।

इति सप्तदशप्रकरणं समाप्तम्

-
- (क) १. भद रेखायाः for (भरेखायाः)
 २. कर्णोत्पन्न भज for (कर्णो भज)
 ३. +अन्तरं+ ४. हभ for (हज) (ख)
 ५. 'मन्तर' लुप्त
 ६. +एतावन्मितमस्मि यद्येतत् षष्टिमितं कल्प्यते । तदा प्रथमान्तरं ०।१७।२८
 द्वितीयांतरं च ०।४७।२१+
 ८. चांके for (चांक)
- (ख) १. उभ रेखायाः for (भरेखायाः)
 २. उज for (भज)
 ७. +मस्ति । यद्येतत् षष्टिमितं कल्प्यते । तदा प्रथमान्तरं ०।१७।१८ द्वितीयांतरं
 च ०।४७।२१ एतावन्मितं+

अथाष्टादशं प्रकरणम्

तत्र द्वाग्लवनसारणी लिख्यते । तत्र पूर्वोक्तप्रकारेण षडंशांतरेषांकानुत्पाद्य पुनरंशद्वयोंतरेणानुपातं विधाय लिखिता ।

इति अष्टादशं प्रकरणं समाप्तम्

(क) १. अथाष्टादशं for (अथाष्टादशं)

२. सारणी for (सारणी) ३. लिख्यते for (लिख्यते)

४. + +

५. द्वयोंतरेणानुपातं for (द्वयोंतरेणानुपातं)

६. लिखितं for (लिखिता) (ख)

(ख) ४. षडंशांतरेणानुत्पाद्य for (षडंशांतरेषांकानुत्पाद्य)

नतां-सू० दृ- च० अ० प्रकटि तृतीय क० तृ. क. चक प्रकला द्वितीय तृतीय
शाः रंलव० क० केन्द्र- ह लांवन दृग्लंवनानतरं कला कलाभिघं
दृग्ल० लंवनानतरं

२	०१ ७	११५४	०१२३	०१ ३१००	०१४०	०११४	०११४	११३३
४	०११३	२१४८	०१४५	०१ ६१०	११४०	०१२४	०१२२	२१२१
६	०११६	५१४१	११ ७	०१ ६१०	०१३०	०१४२	०१३३	३१ ६
८	०१२५	७१३४	११२६	०१११४०	३१२०	११२४	११ ७	४१२२
१०	०१३१	६१२७	११११	०११४२०	४११०	२१ २	१११२	५१४४
१२	०१३७	११११६	२११२	०११७००	५१ ०	३१४२	२११५	६१४८
१४	०१४२	१३११०	२११३	०१२०१४०	५१ ५	३१३५	३११३	७१२५
१६	०१४८	१५१००	२११४	०१२२१२०	६१४०	४१३८	४१११	८१२२
१८	०१५३	१६१४६	३१३५	०१२५१०	७१३०	५१२१	५१ ६	१११३६
२०	०१५८	१८१३६	३१३६	०१२७१४६	८१२०	६१३४	६१२५	१३१२७
२२	११ ४	२०१२२	३१५७	०१३०१३०	९११०	७१५७	७१४१	१५१३५
२४	११ ६	२२१ ६	४११८	०१३३१०	१०१ ०	८११५	८११७	१७११८
२६	१११७	२३१४६	४१३६	०१३४१२०	१११५०	१०१५०	१०१२७	१९१२३
२८	११२०	२७१३७	४१४६	०१३७१४०	१११४०	१२१३५	१२१ १	२११२८
३०	११२५	२७१ ६	५१५८	०१४०१०	१२१ ३	१४१ ०	१३१३३	२३१३३
३२	११३०	२८१४६	५१३७	०१४२१२०	१३१२०	१५११७	१५१२२	२४१४०
३४	११३५	३०१२१	५१५५	०१४४१०	१४१०	१७११४	१७११०	२७१४७
३६	११४०	३११५४	६११३	११४७१०	१५१ ०	१९१३६	१९१ ०	२९१५४
३८	११४४	३३१२४	६१३०	०१४९१०	१४१४०	२११३६	२०१५६	३२१ ०
४०	११४६	३४१५१	६१४७	०१५११०	१६१२०	२३१३६	२२१५८	३६१ ६
४२	११५४	३६११४	७१ ४	०१५२१०	१७१ ०	२५१३१	२४१५७	३६११२
४४	११५८	३७१३४	७१२०	०१५४१०	१७१४०	२७१४०	२७१ १	३८१ ६
४६	२१ ३	३८१५४	७१३५	०१५७१०	१८१२०	२९१४४	२९१ ५	४०१ ६
४८	२१ ८	४०११४	७१४६	०१५९१०	१९१ ०	३११४८	३११ ६	४२१ ३

नतां-सू० ह० च० अ० प्रकटि तृतीय क० तृ. क. चक प्रकला द्वितीय तृतीय
शा ग्लव० क० केन्द्र ह लावन हग्लवनातरं कला कलाभिधं
हग्ल लवनांतरं

५०	२१२२	४११२३	८१ ३	११ ०४०	१११४०	३३१४२	३३११४	४३११६
५२	२११६	४२१३४	८११६	११ २१२०	२०१२०	३५१५६	३५११६	४७१३५
५४	२१२०	४३१४५	८१२६	११ ४१ ०	२११ ० ३८१	३८१ ० ३७१२१	४७१२१	
५६	२१२३	४४१४८	८१४२	११ ५१२०	२११ ४ ४०१ ०	३६१२४	४८१४८	
५८	२१२६	४५१४८	८१५३	११ ६१४०	२११४० ४२१ ०	४११२४	२०११७	
६०	२१२६	४६१४६	८१ ३	११ ८१ ०	२२१ ० ४४१ ०	४३१२४	५१११५	
६२	२१३२	४७१४०	६११३	११ ६१२०	२२११० ४७१५०	४५११३	५२१५७	
६४	२१३४	४८१३०	६१२२	१११०१४०	२२१४० ४७१४६	४७१ २ ५८१ ८		
६६	२१३६	४९११५	६१३१	१११२१ ०	२३१ ० ४९१३०	४८१५१	५५१२१	
६८	२१३८	४९१४७	६१३६	१११३१ ०	२३११० ५०१५६	५०१२४	५६११२	
७०	२१४०	५०१३६	६१४६	१११४१ ०	२३१२० ५२१२२	५११२०	५७१ ३	
७२	२१४२	५११४१	६१५३	१११५१ ०	२३१३० ५३१४८	५३१३०	५७११४	
७४	२१४४	५११४४	६१५८	१११५१४०	२३१४० ५४१५७	५४१४१	५८१२६	
७६	२१४६	५२११२	१०१ ४	१११६१२०	२३१५० ५६१ ६	५५११२	५८१२८	
७८	२१४७	५२१३५	१०१ ८	१११७१ ०	२४१ ० ५७११५	५७१ ३	५८१३०	
८०	२१४८	५२१५३	१०१११	१११७१२०	२४११० ५७११७	५७१४७	५८१३०	
८२	२१४९	५३१२१	१०११४	१११७१४०	२४१२० ५८१५६	५८१३१	५८१२६	
८४	२१५०	५३१२५	१०११६	१११८१ ०	२४१३० ५९१२१	५९११५	५८१३०	
८६	२१५०	५३१२१	१०११६	१११८१२०	२४१४० ५९१३४	५९१३०	५९१५०	
८८	२१५०	५३१२२	१०११६	१११८१४०	२४१५० ५९१४७	५९१४५	५९१४०	
९०	२१५१	५३१३४	१०११७	१११९१ ०	२४१ ० ६०१ ०	६०१ ०	६०१ ०	

नतांशा सू० ह्य- चं. अक. प्र द्विक. तृ० क० वं तृ. क. चक उच्चक. नो. क. प्रतिस्ते
 लम्बन दृग्लम्बन दृग्लम्बन दृग्लम्ब- कलाभिघ कलाभि कलाभिघ
 नोतर घ.

२	०१ ७	११५४	०१२३	०१ ३१ ०	०१५२	०११४	०११४	११३३
४	०११३	३१४८	०१४५	०१ ६१ ०	११४०	०१२८	०११२	२१२१
६	०११६	५१४१	११ ७	०१ ६१ ०	२१ ३	०१४२	०१३३	३१ ६
८	०१२५	७१३४	११२६	०१११४०	३१२०	११२४	११ ७	४१२२
१०	०१३३	८१२७	११११	०११४१२०	४११०	२१ २	११११	५१४५
१२	०१३७	११११६	२११२	०११७१ ०	५१ ०	२१४२	२११५	६१४८
१४	०१४२	१३११०	२११३	०१२०१४०	५१५०	३१३५	३११३	८१२५
१६	०१४८	१५१ ०	२१५४	०१२२१४०	६१४०	४१२८	४१११	१०१ २
१८	०१५३	१६१४६	३१३५	०१२५१ ०	७१५०	५१२१	५१ ६	१११३६
२०	०१५८	१८१३६	३१३६	०१२४१४६	८१२०	६१२६	६१२६	१३११७
२२	०१ ४	२०१२२	३१५७	०१३०१३०	९११०	७१५७	७१४१	१५१३५
२४	०१ ६	२२१ ६	४११८	०१३३१ ०	१०१ ०	८११५	८११७	१७११८
२६	१११७	२३१४६	४१३६	०१३५१२०	१०१५०	१०१५०	१०१२६	१९१२३
२८	११२०	२७१३७	५१४६	०१३७१४०	१११४०	१२१२५	१२१ १	२११२८
३०	११२५	२७१ ६	५१२८	०१४७१ ०	१२१३०	१४१ ०	१३१३३	२३१३३
३२	११३०	२८१४६	५१३७	०१४२१२०	१३१२०	१५११७	१५१२२	२५१४०
३४	११३५	३०१२१	५१५५	०१४४१४०	१४११०	१७११४	१५१११	२५१४७
३६	११४०	३११५४	६११३	०१४७१ ०	१५१ ०	१९१३६	१६१ ०	२६१५४
३८	११४४	३३१२४	६१३०	०१४९१ ०	१५१४०	२११३६	२०१५६	३२१ ०
४०	११४६	३४१५४	६१४७	०१५११ ०	१६१२०	२३१३६	२२१५८	३६१ ६
४२	११५४	३६११४	७१ ४	०१५२१ ०	१७१ ०	२५१३१	२४१५७	३६११२
४४	११५८	३७११४	७१२०	०१५४१ ०	१७१४०	२७१४०	२७१ १	३८१ ६
४६	२१ ३	३८१५४	७१३५	०१५७१ ०	१८१२०	२९१४४	२९१ ५	४०१ ६
४८	२१ ८	४०११४	७१४६	०१५९१ ०	१९१ ०	३११४८	३११ ६	४२१ ३

नतांशा सू० दृ- चं. अक. प्र द्विक. तृ० क०वं तृ. क. चक उच्चक. नी. क. प्रतिस्ते
लम्बनं दृग्लम्बन दृग्लम्बनो कलाभिध कलाभिध कलाभिध
तर घ.

५० २११२ ४११२३ ना ३ ११ ०४० ११४० ३३१५६ ३३११४ ४३११६
५२ २११६ ४२१३४ ना१६ ११ २१२० २०१२० ३५१३६ ३५११६ ४७१३५
५४ २१२० ४३१४५ ना२६ ११ ४१ ० २११ ० ३६१ ० ३७१२१ ४७१२१

५६ २१२३ ४४१४८ ना४२ ११ ५१२० २११४० ४०१० ३६१२४ ४८१४६
५८ २१२६ ४५१४८ ना५३ ११ ६१४० २११२० ४२१ ० ४११२४ ५०११७
६० २१२९ ४६१४६ ना ३ ११ ८१ ० २२१ ० ४४१ ० ४३१२४ ५१११५

६२ २१३२ ४७१४० हा१३ ११ ९१२० २२११० ४७१५० ४५११३ ५२१५७
६४ २१३४ ४८१३० हा२२ १११०४० २२१४० ४७१४६ ४७१ २ ५४१ ६
६६ २१३६ ४९११५ हा३१ १११२१ ० २३१ ० ४९१३० ४८१५१ ५५१२१

६८ २१३८ ५०१५७ हा३९ १११३१ ० २३११० ५०१५६ ५४१४१ ५८१२६
६९ २१४० ५०१३६ हा४६ १११४१ ० २३१२० ५६१ ६ ५५११२ ५८१२८
७० २१४२ ५११४१ हा५३ १११५१ ० २३१३० ५७११५ ५७१ ३ ५८१३०

७४ २१४४ ५११४४ हा५९ १११५१४० २४१४० ५७११७ ५७१४७ ५८१३०
७६ २१४६ ५२११२ हा ४ १११६१२० २४१५० ५८१५६ ५८१३१ ५८१२६
७८ २१४७ ५२१३५ हा ८ १११७१ ० २४१ ० ५९१२१ ५९११५ ५९१३०

८० २१४८ ५२१५३ हा१११ १११७१२० २४११० ५९१३४ ५९१३० ५९१५०
८२ २१४९ ५३१२१ हा११४ १११७१४० २४१२० ५९१ ५९१४५ ५९१४०
८४ २१५० ५३१२५ हा११६ १११८१ ० २४१३० ६०१ ० ६०१ ० ६०१ ०

८६ २१५० ५३१२१ हा११६ १११८१२० २४१४०
८८ २१५१ ५३१२३ हा११६ १११८१४० २४१५०
९० २१५१ ५३१ हा११७ १११९१ ० २४१ ०

ख

नतां-सू०-ह- शाः ग्लंवनं	च० प्रक०	प्रक० द्वि० ह- ग्लंवनं	तृतीय क० हग्लंवनं	तृक० हग्लंवनांतरं	चक प्रकला हग्लंवनं	द्वितीय- कला	तृतीय- कलाभिधं
२	०१ ७	११५४	०१२३	०१ ३०	०१५०	०१२४	०११४ ११३३
४	०११३	३१५८	०१४५	०१ ६०	११४०	०१२८	०१२२ २१२१
६	०११६	५१४१	११ ७	०१ ६०	२१३०	०१४२	०१३३ ३१ ६
८	०१२५	७१३४	११२६	०१११४०	३१२०	११२४	११ ७ ४१२२
१०	०१३१	९१२७	११११	०११४१२०	४११०	२१ २	११११ ५१४५
१२	०१३७	११११६	२११२	०११७१००	५१ ०	३१४२	२११५ ६१४८
१४	०१४२	१३११०	२११३	०१२०१४०	५१५०	३१३५	३११३ ८१२५
१६	०१४८	१५१००	२१५४	०१२२१२०	६१४०	४१२८	४१११ १०१ २
१८	०१५३	१६१४६	३१३५	०१२५१ ०	७१३०	५१२१	५१ ६ १११३६
२०	०१५८	१८१३६	३१३६	०१२७१४६	८१२०	६१३६	६१२५ १३१२७
२२	११ ४	२०१२२	३१५७	०१३०१३८	९११०	७१५७	७१४१ १५१३५
२४	११ ६	२२१ ६	४११८	०१३३१ ०	१०१ ०	८११५	८११७ १७११८
२६	१११७	२३१४६	४१३६	०१३५१२०	१०१५०	१०१५०	१०१२६ १६१२३
२८	११२०	२७१३७	४१४६	०१३७१४०	१११४०	१२१२५	१२१ १ २११२८
३०	११२५	२७१ ६	५१५८	०१४०१ ०	१२१३०	१४१ ०	१३१३३ २३१३३
३२	११३०	२८१४६	५१३७	०१४२१२०	१३१२०	१५११७	१५१२२ २५१४०
३४	११३५	३०१२१	५१५५	०१४४१४०	१४११०	१७११४	१७१११ २७१४०
३६	११४०	३११५४	६११३	११४७१ ०	१५१ ०	१८१३६	१८१ ० २६१५४
३८	११४४	३३१२४	६१३०	०१४८१ ०	१४१४०	२११३६	२०१५६ ३२१ ०
४०	११४६	३४१५१	६१४७	०१५११ ०	१६१२०	२३१३६	२२१५८ ३६१ ६
४२	११५४	३६११४	७१ ४	०१५२१ ०	१७१ ०	२५१३५	२४१५७ ३६११२
४४	११५८	३७१३४	७१२०	०१५४१ ०	१७१४०	२७१४०	२७१ १ ३८१ ०
४६	२१ ३	३८१५४	७१३५	०१५७१ ०	१८१२०	२८१४४	२८१ ५ ४०१ ६
४८	२१ ८	४०११४	७१६६	०१५८१ ०	१८१ ०	३११४८	३११ ६ ४२१ ३

ख

नता-सू० हे- च० प्रक० द्वि० तृतीय क० तृक० चक प्रकला द्वितीय- तृतीय-
शा ग्लंवनं प्रक० द्वि- द्वग्लंवनं द्वग्लंवनातरं कला कलाभिधं
द्वग्ल० लंवनातरं

५०	२१२२	४११२३	ना ३	११ ०४०	१६१४०	३३३५२	३३३१४	४३३१६
५२	२१२६	४२३३४	ना१६	११ २१२०	२०१२०	३५१५६	३५१२६	४७३३५
५४	२१२०	४३३४५	ना२६	११ ४१ ०	२११ ०	३८१ ०	३७३२१	४७३२१
५६	२१२३	४४१४८	ना४२	११ ५१२०	२११ ४ ४०१ ०	३६१२४	४८१४६	
५८	२१२६	४५१४८	ना५३	११ ६१४०	२११४०	४२१ ०	४११२४	५०११७
६०	२१२६	४६१४६	ना ३	११ ८१ ०	२२१ ०	४४१ ०	४३१२४	५१११५
६२	२१३२	४७१४०	ना१३	११ ९१२०	२२१२०	४७१५०	४५११३	५२१५७
६४	२१३४	४८१३०	ना२२	११ १०१४०	२२१४०	४७१४६	४७१ २	५४१ ६
६६	२१३६	४९११५	ना३१	११ २१२१ ०	२३१ ०	४९१३०	४८१५१	५५१२१
६८	२१३८	४९१४७	ना३६	११ ३१३१ ०	२३११०	५०१५६	५०१२४	५६१२२
७०	२१४०	५०१३६	ना४६	११ ४१४१ ०	२३१२०	५२१२२	५११२०	५७१ ३
७२	२१४२	५११४१	ना५३	११ ५१४१ ०	२३१३०	५३१४८	५३१३०	५७११४
७४	२१४४	५११४४	ना५६	११ ६१४१०	२३१४०	५४१५७	५४१४१	५८१२६
७६	२१४६	५२११२	ना ४	११ ७१६१२०	२३१५०	५६१ ६	५५११२	५८१२८
७८	२१४७	५२१३५	ना ८	११ ७१७१ ०	२४१ ०	५७१ १	५५ ३	५८१३०
८०	२१४८	५२१५३	ना१११	११ ७१७१२०	२४११०	५७११७	५७१४७	५८१३०
८२	२१४९	५३१२१	ना११४	११ ७१७१४०	२४१२०	५८१५६	५८१२१	५८१२६
८४	२१५०	५३१२४	ना११६	११ ८१८१ ०	२४१३०	५९१२१	५९११५	५९१३०
८६	२१५०	५३१२१	ना११६	११ ८१८१२०	२४१४०	५९१३४	५९१३०	५९१५०
८८	२१५१	५३१२३	ना११६	११ ८१८१४०	२४१५०	५९१४७	५९१४५	५९१४०
९०	२१५१	५३१३४	ना११७	११ ८१९१ ०	२४१ ०	६०१ ०	६०१ ०	६०१ ०

अथैकोनविंशतितमं प्रकरणम्

तत्र सारणी दृग्लम्बनसाधनं निरूप्यते । तद्यथा—

अथ दिनार्धादिष्टकालपर्यन्तं यत्र तत्र देशे यावत्यः होराः सम्भवन्ति,
ताभिः पूर्वलिखितदृग्वृत्तक्रान्तिवृत्तसम्पातकोणज्या सारणी ताश्च नतांशा
गाह्य ।

अथ चन्द्रे च याम्योत्तरवृत्ताश्रितहोराभिन्नतांशा ग्राह्यास्तान् दृग्लम्बनं
सारण्यां प्रथमकोष्ठे गृहीत्वा द्वितीयकोष्ठकेषु चन्द्रदृग्लम्बनं ग्राह्यं । तत्रापि चन्द्रो
परतश्चतुर्षु कोष्ठकेषु चन्द्रदृग्लम्बनं ग्राह्यं । तत्रापि चन्द्रो यदि प्रथमकर्णे
भवति । तदा तृतीयकोष्ठे यत्किञ्चिल्लब्धं तदेव चन्द्रदृग्लम्बनं स्यात् ।

- (क) १. 'तमं' लुप्त २. सारणीतो for (सारणी)
३. 'ज्या' लुप्त
४. सारिणीतो for (सारणी ताश्च)
५. 'च' लुप्त ६. नतांशाः for (नतांशा)
७. कोणाश्च for (गाह्य)
८. ग्राह्याः for (अथ) ९. नतांशाः for (नतांशा)
१०. ग्राह्याः for (ग्राह्या) ११. तेभ्यो for (तान्)
१२. +नतांशेभ्यो +
१३. लम्बन सारिणी for (लम्बनं सारण्यां)
१४. +स्थान + १५. कोष्ठ for (कोष्ठे)
१६. +नतांशान् +
१७. गृहीत्वा for (गृहीत्वा) (ख) १८. कोष्ठे सूर्ये for (कोष्ठकेषु)
१९. 'चन्द्र' लुप्त २०. ग्राह्य for (ग्राह्यं)
२१-२२. लुप्त (ख) २३. च for (चन्द्र)

- (ख) ६. कोणाः नतांशाश्चग्राह्याः for (नतांशा गाह्य)
९. नतांशाद्ग्राह्यास्तान् for (नतांशाग्राह्यास्तान्)
१३. दृग्लम्बन for (दृग्लम्बनं)
१५. कोष्ठे for (कोष्ठे) १८. कोष्ठे for (कोष्ठकेषु)
१९. सूर्य for (चन्द्र)

अथ यदि तृतीयकर्णे भवति, तदा पञ्चमकोष्टे यल्लब्धं तदेव चन्द्रदृग्लम्बनं स्यात् । यदि द्वितीयकर्णे भवति, तदा तृतीयकोष्टे चतुर्थकोष्टकेषु यल्लब्धं तयो-
र्योगतुल्यं दृग्लम्बनं स्यात् । यदि च चतुर्थकर्णे भवति, तदा पञ्चमकोष्टकोष्ट-
केषु यल्लब्धं तद्योगः, तत् दृग्लम्बनं भवति ।

अथ च चन्द्रो यद्यन्यकर्णे भवति, तदा चन्द्रस्य स्पष्टशीर्ष्वकेन्द्रार्धं ग्राह्यं ।
यदि च भाद्रशिष्योर्ध्विकं तदा चक्रांशं शुद्धं कृत्वाद्वा ग्राह्यं । तत्तुल्येनांकेन सारणीतः
सप्तमकोष्टकेषु अष्टमकोष्टकेषु चाकल्पभिर्धं ग्राह्यं ।

अथ मध्यमचन्द्रमध्यमसूर्ययोश्चांतरं ग्राह्यं ।

(क) ३ चतुर्थं for (चतुर्थं)

४. यदि किञ्चित् लब्धं for (यल्लब्धं)

५. 'कोष्ठ' लुप्त

६. तयोगेन for (तद्योगः)

८. मन्दस्य for (स्पष्ट)

९. कोष्ट for (शीर्ष्व)

१०. केन्द्रार्धं for (केन्द्रार्धं) (ख)

११. ह्यं for (ग्राह्यं)

१२. +5+

१३. कृत्वा ऽद्वा for (कृत्वाद्वा) (ख)

१४. ग्राह्यं for (ग्राह्यं)

१५. च for (चा)

१६. कलाभिर्धं for (कल्पभिर्धं)

१७. ग्राह्यं for (ग्राह्यं)

१८. चांतरं for (चांतरं) (ख)

१९. ग्राह्यं for (ग्राह्यं) (ख)

(ख) १. कोष्ठे for (कोष्ठे)

२. यद् लब्धं for (यल्लब्धं)

७. तद्दृग्लम्बनं for (तद्दृग्लम्बनं)

८. स्पष्टा शीर्ष्व for (स्पष्ट शीर्ष्व)

१५. वा for (चा)

१६. कलाभिर्धं for (कल्पभिर्धं)

१७. ग्राह्यं for (ग्राह्यं)

अथवा चन्द्रसषड्भमध्याकयोश्चांतरं ग्राह्यं । परं च पूर्वापरप्रकारेण यथांतरं नवत्यूनं भवति तथा ग्राह्यं तदन्तरतुल्याकसन्मुखादनवमकोष्टकात् कलाभिधं ग्राह्यं । तच्च सप्तमकोष्टकलाभिधं चतुर्थकोष्टजनितदृग्लम्बने संयोज्य तस्याभिधानं प्रथममिति कार्यं । पुनरष्टमकोष्टकस्य कलाभिधं षष्ठकोष्टकस्थ दृग्लम्बनान्तरेण गुणनीयं, पंचमकोष्टकस्थ दृग्लम्बनं संयोज्यं । तस्याभिधानं द्वितीयमिति ।

अथ प्रथमद्वितीयांतरं नवमकोष्ठांकोनेषु गुणनीयं । प्रथमे संयोज्यं, तदेतत्कर्णदृग्लम्बनं भवति । यदि च नीचोच्चवृत्तं प्रतिवृत्तोच्चे भवति, तदा प्रथम-

(क) १. यथा for (तथा)

२. तुल्य सन्मुखाकेन for (तुल्याक सन्मुखाद)

४. + दृग्लम्बनेन गुणनीयं तृतीय कोष्टस्थ +

५. दृग्लम्बनं for (दृग्लम्बने)

६. संयोज्यं for (संयोज्य) (ख)

७. तस्मा अभिधानं for (तस्याभि धानं)

८. प्रथममिति for (प्रथममिति)

९. पुनरष्ट कोष्टकस्थ for (पुनरष्टम कोष्टस्थ)

१२. कोष्टस्थ for (कोष्टकस्थ)

१३. दृग्लम्बने for (दृग्लम्बनं) (ख)

१४. मिति for (मिति)

१५. कोष्टकेषु for (कोष्ठांकोनेषु)

१६. + यत्कलाभिधं तेन + १७. तदेष्ट for (तदे तत्)

(ख) २. तुल्याक for (तुल्याक)

३. सन्मुखा for (सन्मुखाद)

४. + दृग्लम्बनान्तरेण गुणनीयं तृतीय कोष्टकस्थ +

१०. "दृग्लम्बनान्तरेण" लुप्त ११. "गुणनीयं—कोष्टकस्थ" लुप्त

१५. कोष्ठांकेन for (कोष्ठांकोनेषु)

१७. तदेष्टमन्दकरणं for (तदेतत्करणं)

१८. "प्रतिवृत्तोच्चे—वृत्त" लुप्त

मेव^१ दृग्लम्बनं भवति । यदि च नीचोच्चवृत्तं प्रतिवृत्तस्य नीचे भवति, तदा द्वितीयमेव दृग्लम्बनं भवति ।

अथ क्रान्तिवृत्ते यत् स्पष्टलम्बनं तस्य नतेश्च साधनं क्रियते । तत्र क्रान्ति-
वृत्तदृग्वृत्तसम्पातजनितकोणसारणी तृतीयकोष्टकेभ्यो चन्द्रस्य याम्योत्तर-
वृत्तान्ततहोराभिः मध्याह्नात्पूर्वतृतीयकोष्टकात् कोणाः ग्राह्याः । एते पूर्वदिक्काः
कोणा दिक्काः भवन्ति । यदि च मध्याह्नात् परत्र नतहोरा भवन्ति, तदा चतुर्थ
कोष्टकेषु कोणाः ग्राह्याः । ते च पश्चिमा ज्ञेयाः । एते नवतेर्यदाधिका भवति । तदा
भाद्राशेभ्यः शोध्याः । ते शरकोणा भवन्ति । शरकोणान्नवतिशुद्धा स्पष्टकोणा
भवन्ति ।

(क) १. मेक for (प्रति)

३. कोष्टकेभ्यः for (कोष्टकेभ्यो) ४. 'स्य' लुप्त

७. कोणाः for (कोणा) (ख)

८. 'दिक्काः' लुप्त (ख) ९. 'नत' लुप्त

१०. ग्राह्याः for (ग्राह्याः) (ख)

११. पश्चिमाग्नेयाः for (पश्चिमा ज्ञेयाः)

१२. भवन्ति for (भवति) (ख)

१४. शोध्यास्ते for (शोध्याः ते) (ख)

१४. भवति for (भवन्ति)

१५. शरकोणाः for (शरकोणा)

१७. कोण संज्ञा for (कोणा)

१८. भवति for (भवन्ति)

(ख) २. 'वृत्त' लुप्त

५. पूर्वं for (पूर्वं)

६. ग्राह्याः for (ग्राह्याः)

१५. शरकोणा नवति for (शर कोणान्नवति)

१६. शुद्धा for (शुद्धा)

१७. स्पष्टकोणसंज्ञाः for (स्पष्ट कोणा)

अथ शरकोणज्या दृग्लम्बनं गुणा षष्टिभन्ना^३ स्पष्ट लम्बनं भवति । अत्र दृग् लम्बनं ज्यया गुणितं युक्तं, न दृग्लम्बनेनैव गुणितम् ।

अथ नते दृक् दशम दित्तो ज्ञेया ।

अथ नतिर्यदि खमध्यादुत्तरदिक्का भवति । सारणीतः प्रथम गृहीतकोण-श्चोत्तरदिक्कः समकोणान्यूनो यदि भवति, तदा स्पष्टलम्बनं तदा स्पष्ट योज्यं । स स्पष्टः चन्द्रो भवति । यदि च समकोणादधिककोणो भवति । तदा स्पष्टलम्बनं स्पष्टचन्द्रे शोध्यं । यदि च नतिर्दक्षिणदिक्का भवति । सः कोणः समकोणा-दधिको भवति । तदा स्पष्टलम्बनं संयोज्यं समकोणान्यूनश्चेत्तदा विशोध्यं ।

- (क) १. लम्बन गुणा for (लम्बनं गुणा) (ख)
 २. षष्टि भक्ता for (षष्टि भन्ना) (ख)
 ३. +नति भवति स्पष्ट कोणज्या दृग्लम्बन गुणा षष्टि भक्ता + (ख)
 ४. लम्बन for (लम्बनं) (ख)
 ५. +दृग्लम्बनेन परं चात्र स्वल्पमन्तरमायाति कृत्वा +
 ७. दृक् for (दृक्)
 ८. स्वमध्यादृशमदित्तो for (दशम दित्तो)
 ९. +पुनः +
 १०. सारणीतो for (सारणीतः)
 ११. ग्रहीत for (गृहीत)
 १२. दिक्काः for (दिक्कः)
 १३. 'तदा' लुप्त
 १४. +चन्द्रे +
 १५. स स्पष्टचन्द्रो for (स्पष्टः चन्द्रो)
 १६. दक्षिकः for (दक्षिक) १७. दक्षिण for (दक्षिण)
 १८. समकोणा दधिको को for (समकोणा दधिको)

- (ख) ५. गुणितु for (गुणितं)
 +दृग्लम्बनेन परं चात्र स्वल्पमन्तरमायातीति कृत्वा +

अथैतद्विचारार्थं क्रांतिवृत्तस्यैकं चापं अवदहं कल्पितं । द्वितीयक्षेत्रे उत्तर-
ध्रुवस्थानं कल्पितं । द्वितीयक्षेत्रे दक्षिणध्रुवस्थानं कल्पनीयं । वचिन्हं खमध्यं ज-
चिन्हं मध्यान्हचिन्हं कल्पितं । पुनर्वचिन्हदचिन्हं च पश्चिमदिशि पूर्वदिशि
च चन्द्रस्थानं कल्पितं ।

अथ भावचापमदचापभलतचापभभकचापानि कदंवृत्तस्य कल्पितानि ।
तस्मात् तल चापं भविष्यति । वलचापं दभचापं च स्पष्टलम्बनं भविष्यति ।

(क) १. अथैतद्विचारार्थं for (अथैतद्विचारार्थं)

३. अवज दहं कलितं for (अवदहं कलितं)

४. पुनर्भं चिन्हं प्रथम क्षेत्रे for (द्वितीय क्षेत्रे)

५. उत्तर कन्दव for (उत्तर) ६-७-८-९-१०. लुप्तं

११. चिन्हं for (चिन्हं) (ख)

१२. +पुनर्वचिन्तचापं वदकचापं च दृक् वृत्तस्य कल्पितं वतचापं दक्षचापं च दृग्लम्बन-
चापं कल्पितं +

१३. भव for (भाव)

१४. भद for (यद)

१५. भलत for (भलत)

१६. भभक for (भभक)

१७. +कम चापं नति चापं + (ख)

१८. दम for (दभ) (ख)

(ख) २. अवजदहं for (अवदहं)

४. पुनर्भं चिन्हं प्रथमक्षेत्रे for (द्वितीय क्षेत्रे)

१२. +पुनर्वचिन्तचापं वदकचापं दृक् वृत्तस्य

कल्पितं वतचापं दक्षचापं

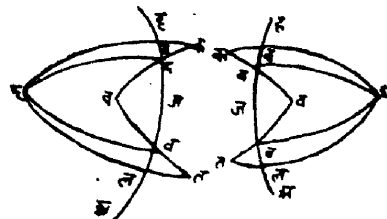
च दृग्लम्बनचापं कल्पितं +

१३. उव चाप for (भाव चाप)

१४. उद चाप for (मदचाप)

१५. उलत for (भलत)

१६. उभक for (भभक)

तस्मात् षतलत्रिभुजे दकमत्रिभुजे व कोण दकोणी स्तः । त कोणैक कोणी च स्पष्टकोणी भवतः । लकोण भकोणी । समकोणी स्तः ।

अथ शरदिक् वचिन्हाज्ज चिन्हदिश्यस्तीति प्रक्रमैकवाजचिन्हात् व चिन्हविलोम दिशि ।

अथ क्रांतिवृत्तस्य क्रमचापं अवजं कल्पितं ।

अथ प्रथमक्षेत्रे वजकोणः समकोणान्यूनोस्ति । द्वितीय क्षेत्रे च तवज-कोणः समकोणादधिकोस्ति । तदा वलचापं स्पष्टलम्बनं ऋणं भवति ।

अथ प्रथम क्षेत्रे

वदहकोणः समकोणादधिकोस्ति । तृतीयक्षेत्रे कदहकोणः समकोणा-न्यूनोस्ति । तदा दमचापं स्पष्टलम्बनं घनं पतिष्यति । अत्र चन्द्रस्थानं क्रांति-वृत्ते कल्पितं । यतः सूर्यग्रहणे चन्द्रशरः स्वल्पो भवति ।

(क) १. वतल for (षतल त्रिभुजे) (ख)

२. दकम for (दकम) (ख) ३. व for (व)

४. +शरकोणी+ (ख) ५. तकोणैक for (तकोणैक)

७. म for (म) (ख) ८. सप्त for (सम)

९. प्रकटमेव for (प्रक्रमैक) ११. ववज for (वज) (ख)

१२. 'च' लुप्त

१३. कोणोऽधिकोऽस्ति for (कोणः समकोणादधिकोस्ति)

१४. 'लुप्त' १६. विलोमं for (ऋणं)

१७. क्षेत्रे for (क्षेत्रं) १८. 'द' लुप्त

२०. अथ for (अत्र) २१. +यत्+

२२. +तत्स्वल्पान्तरत्वत्+ २३. +चणे+

(ख) ६. त कोण म कोणी for (त कोण क कोणी)

६. सम for (च स्पष्ट) १०. 'त्रि' लुप्त

१५. "तदा—वदह कोणः" लुप्त

१६. "समकोणादधिकोस्ति" लुप्त

अथ ग्रहणादन्यत्र चन्द्रशरवशात् एतद्विलोमं स्यात् । तद्यथा चन्द्रस्थान-
दिक्चन्द्रदिक् च क च श्व मध्याभिन्न दिशि यदा भवति । तस्मान्नतिदिक् सध्य-
स्थानदिक्तो विलोमा भवति ।

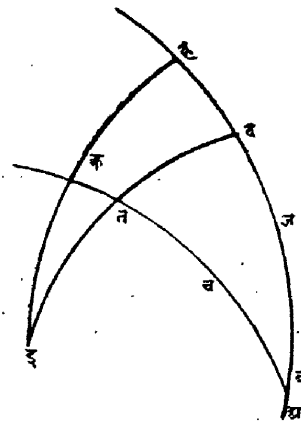
अथैतद्विचारार्थं ववतवृत्ते तच्चिन्हे चन्द्रविंबं कल्पितं । दृष्टौ कच्चिन्हकल्पितं ।

अथ वचिह्नं तचिह्नं वचिह्नमध्ये खमध्यं कल्पितं । पुनः मतदचापं
मकहचापं कदं व वृत्तस्य कल्पितं । तस्मात् दहचापं स्पष्टलम्बनं भविष्यति ।
तद चापं शरो भविष्यति । कह चापं स्पष्ट शरो भविष्यति ।

अथैतच्चापद्वयांतरं नति भविष्यति । तत्र नति दिक् व चिह्नात् ज दिक्तो
विलोमा भविष्यति ।

- (क) १. 'त' लुप्त
५. मध्यात् for (मध्या)
६. चिह्नं
७-८. अनुस्वार लुप्त
९. मतद for (मतद)
१०. मकह for (मकह)
११. +कहचापं स्पष्टशरो +
१२. ऽस्ति for (भविष्यति)
१३. ऽस्ति for (भविष्यति)
१४. नति भविष्यति for (नति भवि-
ष्यति) (ख)
(ख) २-३-४-५. खमध्याद्विन्न दिशि for
(कचद्वमध्याभिन्न दिशि)
६. चिन्हे for (चिन्ह)
९. उतद for (मतद)
१०. उकह for (मकह)
१५. य for (ज)

२-३-४. 'कचश्व' लुप्त

अथ पूर्व^१ चन्द्रसूर्य^२ वेधेषु तत्र^३ लम्बनं संस्कोनकृतः । इह तु लम्बनं निरूपितं ।
तत्र स्वल्पांतरत्वात् पूर्ववेधेष्वन्तरं न पततीति कृत्वा न कृतं ।

अथ च ग्रहणो चन्द्रदृग्लम्बने जीवास्थाने चापानि गृहीतानि विमण्डलं
दृग्वृत्तसम्पातस्थले क्रांतिमण्डलं दृग्मण्डलं सम्पातो गृहीतः । तत्रापि स्वल्पां-
तरं पतिष्यतीति कृत्वा तथा न कृतं ।

अथैतत्साधने प्रयास बाहुल्यं भवति ।

अथैतत् साधनार्थं षोडशं क्षेत्रम् निरूप्यते । अचिह्नं पातः कल्पितः । अक्वजं
क्रान्तिवृत्तं खण्डं कल्पितं । अदं विमण्डलखण्डं कल्पितं । दचिन्हं चन्द्रविबं
कल्पितं । तदवचिन्हं कदंवृत्तखण्डं कल्पितं । हचिन्हं च खमध्यं कल्पितं ।
हृदभचन्द्रवृत्तगतं दृग्मण्डलखण्डं कल्पितं । हव चन्द्रस्थानतं दृग्वृत्तखण्डं

- (क) १. पूर्व for (पूर्व) (ख) २. अनुस्वार लुप्त (ख)
३. + सूर्य + (ख) ४. संस्कारो for (संस्को)
५. वेधेष्वन्तरं for (वेधेष्वन्तरं)
६. दृग्मण्डल for (दृग्मण्डलं)
७. भविष्यतीति for (पतिष्यतीति)
१०. 'तथा' लुप्त
११. 'अथै' लुप्त १२. क्षेत्र for (क्षेत्रम्)
१३. अनुस्वार लुप्त
१४. 'त' लुप्त १५. हृदभ for (हृदभ)
१६. वृत्त for (मण्डल) १७. हवमपि for (हव)
२१-२२-२३ लुप्त

- (ख) ४. सूर्य लम्बनसंस्कारो for (लम्बनं संस्को)
५. कृत्वा for (कृत्वा) ६. विमण्डल for (विमण्डलं)
१४. "चन्द्र—तदव चिन्ह" लुप्त १५. हृदउ for (हृदभ)
१७. "गतं—दृग्मण्डल" लुप्त १८. + दृग्मण्डल खण्डं कल्पितं +
२०. हव च for (हव) २२. स्थान गतं for (स्थानतं)

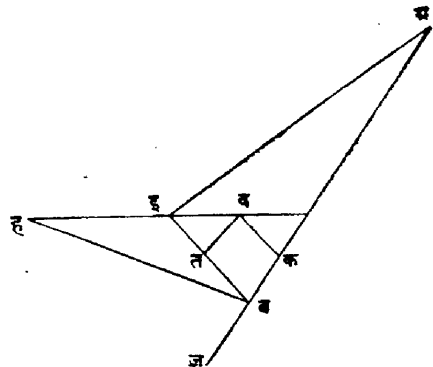
कल्पितं । दवं^३ दालं^३ वनं^३ वतं^३ हवोपरि^३ वकं^३ अवोपरि^३ लम्बः^३ कल्पितः^३ । तस्मात्^३ अव^३ चन्द्रस्थानं^३ पातादस्ति^३ अकं^३ च दृष्टिस्थानान्तरं^३ तवतुल्यं^३ वकं^३ स्पष्टलम्बनमस्ति ।
दवं^३ चन्द्रस्य^३ शरोस्ति^३ दन्तं^३ नति ।

अथ हृद^३ चापं^३ हभजं^३ कोणतुल्यं^३ दवतकोणश्च^३ ग्राह्य इति^३ स्पष्टमेवास्ति ।
अथास्माभिरत्र हव^३ चापं^३ हवजं^३ कोणश्च^३ गृहीतः ।

अथ सप्तदशं क्षेत्रम्

अत्र अवजं^३ क्रान्तिवृत्तखण्डं^३ दवहं^३ कदंबवृत्तखण्डं^३ कल्पितं । द चिन्हं^३ वा ह-
चिन्हं^३ क्रान्तिवृत्तस्योभयदिशि^३ चन्द्रचिन्हं^३ कल्पितं । वदं^३ वहं^३ चन्द्रशरः^३ कल्पितं ।
अयं^३ शरो^३ ज्ञात एवास्ति । वचिन्हस्य^३ चापाणि^३ कोणाश्च^३ ज्ञाताः द चिन्हं^३ हचिन्हस्य^३
कोणज्ञानमपेक्षितं ।

- (क) १. + चन्द्र स्पष्ट चिह्नोपरि क्रान्तिवृत्ते गत मस्ति +
२. 'कल्पित' लुप्त ४. + कल्पितं +
३. दलम्बनं for (दालं वनं) ५. वतदवोपरि for (वतं हवोपरि)
६. 'कल्पितः' लुप्त ७. अवं for (अव) (ख)
८. चन्द्र स्थानान्तरं for (चन्द्र स्थानं)
९. चं for (च) १०. + शरवकं स्पष्ट +
११. दन्तनतिः for (दन्तं नति) १२. हभज for (हभज)
१३. कोणो for (कोणश्च)
१४. अथैत द्विचारार्थं for (अथ)
१६. वल्पितं for (कल्पितं)
१७. चापानि for (चापाणि)
(ख)
१८. कोणश्च for (कोणाश्च)
१९. अनुस्वार लुप्त
२०. मपेक्षितः for (मपेक्षितं)
(ख) ५. दवोपरि for (हवोपरि)
१२. हउह for (हभज)
१५. भव for (भय)

अथाष्टादशे क्षेत्रे

अस्य विचारो निरूप्यते ।

अथ क्रान्तिं वृत्तं भ चिन्हं ख मध्योपरि गतं समकोणं सम्पातः कृतः, तदा दचिन्हं हचिन्हं वचिन्हानि एक कदंवृत्तगतानि भविष्यन्ति । तस्मात्ते कोणाः ज्ञाताः भविष्यन्ति । ते के कोणाः व चिन्हे ये कोणाः सन्ति त एव वेद्याः । पुनर्भदचापं महचापं च विदितं भविष्यति । कुतः भवचापस्य वद चापं वह चापयोरपि

(क) १. अथाष्टादश for (अथाष्टादशे)

२. क्षेत्रस्य for (क्षेत्रस्य)

३. निरूप्यते for (निरूप्यते)

४. वृत्तं for (वृत्तं) (ख)

५. अनुस्वार लुप्त

६. +दृग्वृत्तोन+

७. कृतस्तदा for (कृतः तदा)

८. 'ह चिन्ह' लुप्त

९. वृत्ते for (वृत्तं)

११-१२. विसर्ग लुप्त

१४. +ये+

१६. 'ये' लुप्त

१७. पुनर्भद चापं for (पुनर्भदचापं)

१८-१९. लुप्त

२०. भव for (भव)

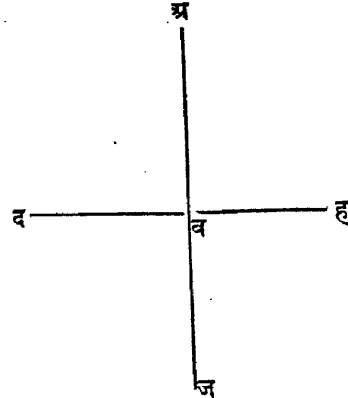
२१. +प्रत्येक+

२२. अनुस्वार लुप्त (ख)

१०. 'गतानि' लुप्त

१३. 'ते' लुप्त

१५. विसर्ग लुप्त

(ख) ५. उ चिन्ह for (भ चिन्हं)

६. +दृग्वृत्तोन+

१७ पुनर्भद चापं for (पुनर्भदचापं)

१८-१९. उह चापं for (महचापं)

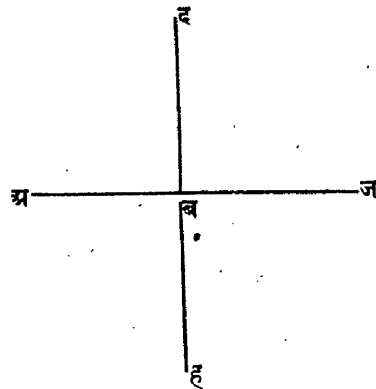
२०. उव for (भव)

ज्ञानात् इदं तदा भवति । यदा चन्द्रोदृक्षे^२ वृत्तस्थो भवति, अस्मिन् समये दृग्लम्बनमेव नतिर्भवति^३ । स्पष्ट लम्बनाभावो भवति, यदि च क्रांतिवृत्तं दृग्वृत्तमेकमेव भवति, तदा अचिन्हं खमध्यं कल्पितं । अदं अहं च दृग्वृत्तं कल्पितं । तदा अवचापस्यादचापेन अहचापेन चांतरं भविष्यति । आतो ऽद चापा ऽह चापयोर्ज्ञानं भविष्यति । कुतः अवचापं वदचापयोर्ज्ञानात् वा अवचापं वहचापं ज्ञानात् पुनर्दंकोणहकोणौ च समकोणस्य समानौ न स्तः । तदा तावपि कोणौ चापज्ञानात् विदितौ भविष्यतः । इदमपि समकोणत्वं तदा भविष्यति, यदा कदंबवृत्तं क्षितिजस्थं भवति । अस्मिन् समये यदि चन्द्रशरो न स्यात्, तदा दृग्लम्बनमेव स्पष्टलम्बनं भविष्यति । नतेरभावः यदि च शरो भवति । तदा पूर्वोक्तप्रकारो भविष्यति ।

- (क) १. चन्द्रोदिक् for (चन्द्रोद)
 २. क्षेप वृत्ते भवति for (क्षेप वृत्तस्थो भवति)
 ४. भवेति for (भवति)
 ५. अहं अदं for (अदं अहं)
 ६. भविष्यत्यतो for (भविष्यति आतो)
 ७. 'कुतः' लुप्त
 ८. अथवा for (वा)

१०. चापयोर्ज्ञानात् for (चाप ज्ञाना-
 त्) (ख)
 ११. + यदि चापे सरलरेखकल्पिते
 भवतः +
 १३. समकोणोत्वं for (समकोणत्वं)
 १४. 'जस्थ' 'भवति' लुप्त
 १५. तद for (तदा)

- (ख) ३. "भवति" लुप्त
 ८. वह् for (वद)
 १२. नस्तस्तदा for (नस्तः तदा)

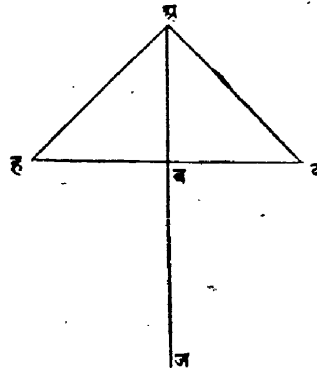

अथ विशतितमं क्षेत्रम्

तत्र यदि क्रांतिवृत्तं दृग्बृत्ते सम्पातं करोति । यथा समकोणो न भवति । तदा भ चिन्हं ख मध्यात् भवचापं भजदचापं च निष्काशयते । तदा भवचापं भव अकोणो विदितो भवति । पुनर्मदचापकहचापयोजिज्ञासास्ति । भज अकोण १२ १३ १४ भत अकोणयोजिज्ञासास्ति । तत्र दचिह्नात् ह चिन्हाच्च भवोपरि दक लम्बो हक-

- (क) १. त्रेस्तः for (क्षेत्रम्) २. भ for (भ)
 ३. भव for (भव)
 ४. भजद for (भजद)
 ५. + महत् + ६. भव for (भव)
 ७. भव for (भव)
 ८. विदितोस्ती for (विदितो भवति)
 ९. भद for (मद)
 १०. भह for (कह)
 ११. भज for (भज)
 १२. भत for (भत)
 १३. अकोणयोरपि for (अकोणयोर्) (ख)
 १४. बिज्ञासास्ति for (जिज्ञासास्ति) (ख)
 १५. भवोपरि for (भवोपरि)
 १६. हल for (हल)

- (ख) २. उचिह्न for (भचिह्न)
 ३. उब for (भव)
 ४. उजद for (भजद)
 ६. उब for (भव)
 ७. उब for (भव)
 ८. पुनर्द for (पुनर्मद)
 ११. उज for (भज)
 १२. उत for (भत)
 १५. उवोपरि for (भवोपरि)

लम्बश्च निष्काश्यः । तस्मात् वदकत्रिभुजे वहलत्रिभुजे समकोणः भव अकोणस्य कोटिरूपः वदभुजवहभुजौ चन्द्रशरतुल्यौ स्तः । तदा शेषभुजा अपि ज्ञाता भविष्यन्ति । वकभुजवलभुजाभ्यां भकभुजभल भुजावपि ज्ञातौ भविष्यतः । पुनरेताभ्यां भव अकोणेन वभज अकोण भत अकोणावपि ज्ञातौ भविष्यतः ।

(क) १. निष्काश्यः for (निष्काश्यः) २. तस्मात् for (तस्मात्)

३. समकोणो for (समकोणः)

४. + अत्र ज्ञात +

५. भव for (भव)

६. अकोणः for (अकोणस्य)

७. + हव असमकोणे शोधितः शेषं हवलकोणो विदितो भविष्यति । तत्समः कवद कोणश्च +

८. विसर्गं लुप्त

९. + विदितौ + (ख)

१०. भक for (भक)

११. भल for (भल)

१२. + पुनर्दंक भुजहल भुजाभ्यां भदभुजभहभुजौ ज्ञातौ भवतः वभजकोणावभत-
कोणावपि ज्ञातौ भविष्यतः +

१३. भग्नव for (भव)

१४. कोण ज्ञानेन for (कोण ज्ञानेन)

१५. भज for (भज)

१६. अकोणः for (अकोण)

१७. भत for (भत)

(ख) ३. समकोणो for (समकोणः)

४. + बकोणः +

६. उव for (भव)

१०. उक for (भक)

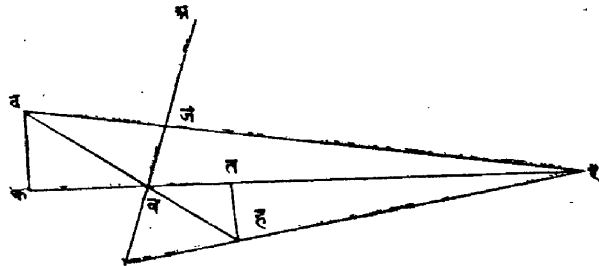
११. उल for (भल)

१२. + पुनर्दंक भुज हलभुजाभ्यां उदभुजउहभुजौ बडज कोण वडत कोणावपि ज्ञातौ
भविष्यतः +

१३. उव for (भव)

१५. चउज for (वभज)

१७. उत for (भत)

यदि वचिह्नं खमध्ये भविष्यति, तदा कोणयोश्चापयोश्च तवद्वरं द^३ चिन्हं पुनरुभयत्र चन्द्रशरतुल्यो भविष्यति । दचिन्हहचिन्हयोर्दृग्बृत्तमेव कदंबवृत्तं भवति । तस्मात् चापयोः कोणयोः परमन्तरं भवति । एतच्च दृग्बृत्तं क्रांतिवृत्ते समकोणसम्पातं करिष्यति । व चिन्हस्याप्यन्यद्दृग् बृत्तं नास्ति । तस्मात् समकोणं जातं ।

अथ चापयोरन्तरं अस्मात्कारणाद्भवति यतः द चिन्हहचिन्हयोर्नतांशाः चन्द्रशर तुल्या एव बचिन्हस्य च नतांशा न सन्ति । तस्मादन्तरं शरतुल्यं जातं । अस्मिन् स्थले परमदृग्लम्बनं दशकलामितं भवति । यदि परमशरस्यात् चन्द्रोपि नीचंकरणं भवति ।

अथ सूर्यग्रहणे ऽर्द्धांशात् शरोधिको न भवति । अस्य दृग्लम्बनं साद्व-
कलातुल्यं भवति ।

(क) २. वद्वरं for (तव द्वरं) (ख) ३. भविष्यति for (द)

४. अत्रोपपत्तिः for (चिन्ह)

५. पुनरुभयतश्चन्द्र for (पुनरुभयत्र चन्द्र)

६. तुल्यः कल्पितो for (तुल्यो)

७. स्ति for (भविष्यति)

८. परमांतरं भवति for (परमन्तरं भवति) (ख)

९. 'दृग्बृत्त' लुप्त १०. कोणे for (कोण)

११. सर्वकोणोभ्योऽस्यान्तरं महज् for (समकोण)

१२. अस्मि स्थले for (अस्मिन् स्थले)

१४. शरः for (शर) (ख)

१५. करेण for (करणं) (ख)

१६. द्विंशात् for (ऽर्द्धांशात्)

१७. साद्व for (साद्वं)

(ख) १. +परमं +

४. "चिन्ह" लुप्त

११. समकोणांतरं for (समकोण)

१३. +तुल्यं +

अथ चन्द्रविवनतांशचन्द्रस्थानं नतांशयोश्चापेष्वन्तरं शरादल्पं भवति । यदा चन्द्रस्थानं^२ ख मध्ये न भवति । यतस्त्रिभुजभुजद्वययोगस्तृतीयभुजादधिको भवति । कोणयोरप्यन्तरं यथानेन कल्पितं । तत् कल्पनायां तादृशमेव भवति । यतः व चिन्हे यः कोणः यश्च क्रांतिवृत्त चन्द्रविव दृग्वृत्तसम्पाते अस्ति । तयो-
रन्तरं^५ ख मध्यकोण तुल्यं भवति । एतत्समकोणान्यूनं भवति ।

अथ भदुक्तकल्पनायां चन्द्रदचिन्हं^१ वचिन्हं^१ चन्द्रस्थानं भचिन्हं^१ खमध्यात् दिग् द्वये भवति । एवमस्मिन् जभव कोणो^{१३} भव अभ जअ कोणयोरन्तररूपः सम-
कोणादधिको भवति । तस्मादन्तरं^{१४} महज्जातं ।

अथ पूर्वोक्तगणितप्रकारो लिख्यते । तत्र ज्ञातकोणस्य जीवा कोटिज्या च कार्याः^{१५} । प्रत्येकं च चन्द्रशरेण गुणयित्वा भुजज्यागुणितफलं चन्द्रस्थाननतां-

(क) १. नसांश for (नतांश)

२. स्व for (ख)

३. अनुस्वार लुप्त

४. तदृश for (तादृश)

५. चिन्हो for (चिन्हे)

६. 'अ' लुप्त (ख)

७. 'ख' लुप्त

८. समकोणान्यूनं for (समकोणान्यूनं)

९. भदुक्त for (भदुक्त)

१०. चन्द्रः for (चन्द्र)

११-१२-१३-१४. ऋ for (भ)

१५. + तं +

१६. लिख्यते for (लिख्यते)

१७. ज्ञाति for (ज्ञात)

१८. विसर्गं लुप्त (ख)

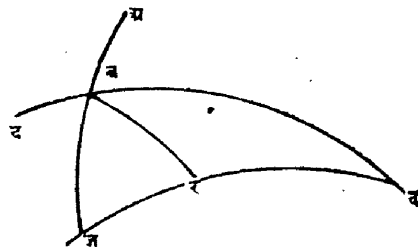
१९. + तत्र +

(ख) ११. उ चिन्ह for (भचिन्ह)

१२. जउव for (जभव)

१३. उव for (भव)

१४. अउ for (अभ)

शात् शोधनीयं यदि चन्द्रः खमध्यचिन्हं च क्रांतिवृत्तादेकदिशि भवति । यदा भिन्नदिशि भवति । तदा योगः कार्यः, पुनर्योगस्य अन्तरस्य चा^४ वर्गः कार्यः । पुनः कोटिज्या शरघातस्य^५ च वर्गः कार्यः । वर्गं द्वय योगस्य मूलं ग्राह्यते । चन्द्रस्य नतांशाः भवन्ति ।

अथ कोटिज्या शरघातः षष्ठ्या गुणनीयः । मूलेन भाज्यः फलमन्तरजीवा भवति । अस्य चापं ज्ञातकोणे संयोज्यं यदि चन्द्रद्विवनतांशाः चन्द्रस्थानं नतां-
शादधिकाश्चेद् भवन्ति । न्यूनाश्चेत्तदा शोध्यः । तदेष्ट कोणो ज्ञातो भवति ।
अस्योदाहरणं तत्र पूर्वक्षेत्रे भव चापं ४५ कल्पितं, अबभ कोणश्च ३० प्रत्येकं दव-
चापं वहचापं च ५ कल्पितं । कोणज्या ३० कोटिज्या ५२ एतद्वयं पंचभिर्ः
गुणितं २।३० इदं प्रत्येकं वक वलयोः प्रमाणं जातं । द्वितीय फलं च ४।२० इदं
प्रत्येकं दहलयोः प्रमाणं जातं । तस्मात्तमलं ४२।३० भकं च ४७।३० महं ४२।५६

(क) १. भवतः for (भवति) (ख) २. तदा योगः +

४. 'चा' लुप्त

५. घातस्य for (घातस्य) (ख) ६. ज्ञातव्याः for (भवन्ति)

७. शरघातः for (शरघातः) (ख)

८. षष्ठ्या for (षष्ठ्या) (ख) ९. नतांश for (नतांशाः)

१०. अनुस्वार लुप्त (ख)

११. नतांशा for (नतांशाः)

१२. भवति for (भवन्ति)

१३. शोध्यः for (शोध्यः)

१४. भव for (भव)

१५. भ for (भ)

१६. '५२' लुप्त

१७. पंचभि for (पंचभि)

१८. द्वितीय for (द्वितीय)

२०. दहलयोः for (दहलयोः) (ख)

२१. तस्मात् भलं for (तस्मात्तमलं)

२२. भक for (भकं)

२३. महं for (महं)

(ख) ३. "पुनर्योग—कार्यः" लुप्त

१४. उव for (भव)

१५. अबउ for (अबभ)

७. भदं for (भदं)

१८. "वक" लुप्त

२१. तस्मात् उलं for (तस्मात् मलं)

२२. उकंच for (भकंच)

२३. उहं for (महं)

भदं ४७।५४ यदि द्वितीयफलं पट्ट्या गुण्यते । २ एतद्वयेन भाज्यते तदा हल चापं लभ्यते ६।४ दकं ५।२५ एतद्वयस्य चापं चेत्क्रियते तदा हमलकोण ५।४८ वमद कोणः ५।१० अलभ कोणः २४।१२ अजभकोणश्च ३५।१० ।

अथ नव्यैराचार्यै लम्बनार्थं यः सूक्ष्मप्रकारः कृतोस्ति, सोऽपि निरूप्यते । तत्र चन्द्रनतांशज्ञानार्थं अवजं क्षितिज चापं कार्यं । द चिन्हं रव मध्यं कल्पनीयं । अहजं क्रान्तिवृत्तचापं भचिन्हं कदम्बं भदहवं दृगक्षेपवृत्तचापं हचिन्हं चित्रभं वचिन्हं चन्द्रविभवकं चन्द्रगतकदम्बवृत्तस्य चापं क्रान्तिवृत्तक-

(क) १. भदं for (भदं)

२. एद्वयेन for (एतद्वयेन)

४. वभद for (वमद)

६. 'कोणः' लुप्त

८. राचार्यै for (राचार्यै)

१०. अहज for (अहजं)

११. भ. चिन्हं for (भ चिन्हं)

१३. वित्रिभं for (चित्रभं)

१५. भवकं for (भवकं)

३. भ for (म)

५. अतभः for (अलभ)

७. अजभ for (अजभ)

९. लम्बनानयनार्थं for (लम्बनार्थं)

१२. जदहवं for (भदहवं)

१४. चन्द्रं चन्द्रविभं for (चन्द्रविभं)

(ख) १. उदं for (भदं)

३. हउल for (हमल)

४. वउद for (वमद)

५. अतउ for (अलभ)

६. अजउ for (अजभ)

९. लम्बनानयनार्थं for (लम्बनार्थं)

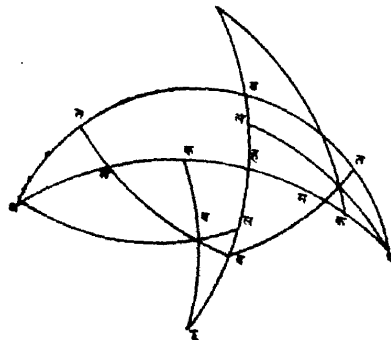
११. उचिन्हं for (भचिन्हं)

१२. उदहवं for (भदहवं)

१३. चित्रिभं for (चित्रभं)

१४. चन्द्रविभं for (चन्द्रविभं)

१५. उवकं for (भवकं)

चिन्हं चन्द्रस्थानं दवतचन्द्रद्वयवृत्तचापं दवचापं चन्द्रनशाश्चैतां ज्ञाताः सन्ति ।
 कुतः भव चन्द्रशरकोटिज्या बलचापज्ययोनिष्पत्तिं भक्तचापज्यां विविभ
 चन्द्र स्थानान्तरकहचापज्या निष्पत्तितुल्यास्ति । तदा बलचापं ज्ञातं भविष्यति ।
 पुनरपि जव चापज्यायाः बलकोटे अवचापज्यायाः वकचापज्या चन्द्रशरेण
 निष्पत्तिः जल चापज्याया अथवा अलचापज्यायाः हलचापज्याया या निष्पत्ति
 तुल्यास्ति । तस्मात् हलचापमपि विदितं स्यात् । हव चापं ह्यगतिः सा पूर्वोक्त-
 प्रकारेण ज्ञातास्ति । तस्मात् लवचापमपि विदितं भविष्यति । जव चापज्यायाः
 अथवा अवचापज्यायाः वातचापज्याया निष्पत्तिः जल चापज्याया अथवा अलचाप-

(क) २. दवतं for (दवत) (ख)

३. नशाश्चैते for (नशाश्चैता)

४. भक्त for (भक्त)

६. भव for (भव)

८. स्थानान्तरे for (स्थानान्तर)

१०. ज्यायाः for (ज्या)

१३. ज्यायाः for (ज्यायाः) (ख)

१५. ज्याया for (ज्या)

१७. जीवायाः for (ज्याया)

१९. जीवायाः for (ज्यायाः)

२२. विसर्गं लुप्त

२४. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

५. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

७. ज्यायाः for (ज्या)

९. + रूप +

१२. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

१४. कोटिरूप for (कोटे)

१६. शररूपया for (शरेन)

१८. 'अथ' लुप्त

२०. जाया for (ज्याया)

२३. वत for (वात)

(ख) १. चिन्हं for (चिन्ह)

३. नशाश्चैते for (नशाश्चैता)

४. उव for (भव)

६. उक्त for (भक्त)

५. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

११. + विविभ चन्द्र स्थानान्तर कह चापज्या +

१४. अथ बाबलकोटे for (बलकोटे)

१६. चन्द्रशरेण for (चन्द्रशरेन) १७. ज्यायाः for (ज्याया)

२१. निष्पत्तिस्तत्तुल्यास्ति for (निष्पत्ति तुल्यास्ति)

ज्यायाः लव चापज्याया निष्पत्ति^१ तुल्यास्ति । तस्मात् वत चापमपि ज्ञातं भविष्यति । अस्य चापस्य कोटिरूपं हव^२ चापमपि ज्ञातं भविष्यति ।

अथ यदि चन्द्रबिबक्रान्तिवृत्तस्य म चिन्हे भवति । तदा दभचापं सुखे-
नैव ज्ञातं भविष्यति । कुतः जभ चापज्यायाः अथवा अम चापज्याया दभचापं^४
कोटिरूपं मत चापज्याया निष्पत्तिः जह चापज्यायाः अथवा अह चापज्याया हव-
चापज्या निष्पत्ति^३ तुल्यास्ति ।

अथ स्पष्टलम्बनमत्योन्नानार्थं पूर्वोक्तमेव क्षेत्रं कार्यं । न चिन्हं दृष्टि-
स्थाने चन्द्रबिबं कल्पितं । तस्मात् वनचापं चन्द्रदृग् लम्बनं भविष्यति । एतत्पूर्-
वोक्तप्रकारेण ज्ञातमस्ति ।

अथ जनसचापं अथवा अनसचापं भनगचापं च चन्द्रगं कल्पितं ।

अथ दवचापज्या वलचापज्या च पूर्वोक्तक्षेत्रेण ज्ञातास्ति । अनयो-
न्निष्पत्तिः^{२०} दनचापज्या नसचापज्ययोन्निष्पत्ति^{२५} तुल्यास्ति । तस्मान्न समपि^{२६}

- (क) १. + ष्पत्ति + २. दव for (हव) (ख)
४. दम for दभ (ख) ५. जमचाम for (जभचाप)
६. ह for (भ) ७. ज्यायाः for (ज्याया)
८-९-१०-११-१२-१३-१४-१५. लुप्त
१६-१७-१८-१९. लुप्त २१. नत्यो for (मत्यो) (ख)
२२. 'द्र' लुप्त २४. चन्द्रगतं for (चन्द्रगं)
२७. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः) २८. निस्पत्ति for (निष्पत्ति)
२९. तस्मान्नसमपि for (तस्मान्नसमपि)

- (ख) ३. विव for (विव)
५. जमचाप for (जभचाप) ६. अम for (अभ)
८. दमचाप for (दभचाप) १५. ज्यायाः for (ज्यायाः)
१६. ज्यायाः for (ज्याया)
२०. निष्पत्तिस्तत्तुल्यास्ति for (निष्पत्तिस्तुल्यास्ति)
२३. उन्नग for (भनग) २५-२६. 'चाप—वल' लुप्त

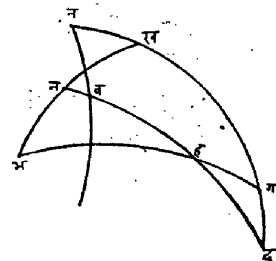

अथ च यदि चन्द्रचिन्हं भविष्यति^१ क्रान्तिवृत्तं भवति । दृष्टिस्थान-
विषयं च न चिह्नं भवति । तदा दृग्लम्बनरूपमनचापज्यायाः नग चापज्याया
निष्पत्तिः भूगर्भनतांश मद चापः^२ ज्यादृग्^३ क्षेपरूप दहं^४ चापज्ययोर्निष्पत्तिः तुल्या^५
स्ति । तस्मान्नगचापमपि ज्ञातं भविष्यति । इयं च नतिः पुनरपि नग कोटिज्ययाः^६
मनः कोटिज्यया निष्पत्तिः त्रिज्याभगकोटि ज्ययो^७ निष्पत्तितुल्यास्ति । तस्मात्
भगचापमपि ज्ञातं भविष्यति । इदमेव स्पष्टलम्बनं क्रान्तिवृत्तस्य अवजचापं अ-
चिन्हं खमध्यगतं भवति, तदा चन्द्रविषयं दचिन्हं कल्पितं वद चाप शरः हचिन्हं^८
चन्द्रविषयं दृष्टिस्थानं जहचापं स्पष्टशरः तस्मात् स्पष्टशरोपि ज्ञातो भविष्यति ।
कुतः भूगर्भनतांश अदचापज्या चन्द्रशररूपदवचापज्ययो^९ निष्पत्तिः भूपृष्ठ-^{१०}

- (क) १-२. लुप्त (ख)
 ४. + मचिह्ले + (ख)
 ७. ज्याया for (ज्यया)
 ९. दृक् for (दृग्)
 ११. विसर्गलुप्त (ख)
 १२. तुल्यास्ति for (तुल्योस्ति) (ख)
 १४. गह् for (न्ग)
 १६. अयं for (इयं)
 १८. विसर्गलुप्त (ख)
 २०. निष्पत्ति for (निष्पत्ति) (ख)
 २१. मग for (भग) (ख)
 २३. चिह्ले for (चिन्ह) (ख)
 २५. बिबं for (बिब)
 २७. चाप for (चापं)
 २८. शरः for (शर)
 २९. 'रूप' लुप्त
 ३०. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)
 ३१. भूपृष्ठ for (भूपृष्ठ)

३. वृत्त for (वृत्त)
 ५. स्थानं for (स्थान)
 ८. विसर्गलुप्त (ख)
 १०. + प +
 १३. तस्मात् for (तस्मा)
 १५. + अयमेव स्पष्टशरः +
 १७. ज्यायाः for (ज्ययाः)
 १९. मग for (भग) (ख)
 २२. बिबं for (बिब)
 २४. चापं for (चाप)
 २६. दष्टि for (दृष्टि)

(ख) ६. 'बिब' — दग्लम्बन' लुप्त
 १७. ज्याया for (ज्ययाः)
 ३१. भूपृष्ठ for (भूपृष्ठ)

नतांश अह चापज्या स्पष्ट शरहज चापज्ययोन्निष्पत्ति तुल्यास्ति तस्मात् हज चापं ज्ञातं भविष्यति । पुनरपि अह कोटिज्या हजकोटिज्ययोन्निष्पत्तिः अज कोटिज्या त्रिज्ययोन्निष्पत्तिः तुल्यास्ति । तस्मात् अज चापं ज्ञातं भविष्यति । अत्र चापं च ज्ञातमेवास्ति । तस्मात् वजचापमपि ज्ञातं भविष्यति । इदं स्पष्ट लम्बनं ।

अथ चन्द्रे शराभाव अथवा दृग्क्षेप वृत्ते भविष्यति । तत्रापि स्पष्ट-लम्बनज्ञातं भविष्यति ।

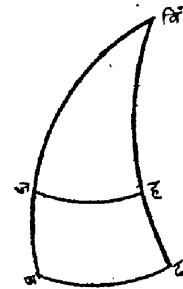
राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथकृते सुशिल्पे ।

सिद्धांतसारे खलु कौस्तुभेस्मिन्नध्याय आगाद्विरति शरास्यः ॥

इति पंचमोऽध्यायः

- (क) १. निष्पत्ति तुल्यास्ति for (निष्पत्तिः तुल्यास्ति)
 ३. निष्पत्ति for (निष्पत्तिः) ४. निष्पत्ति for (निष्पत्तिः)
 ६. चन्द्रः for (चन्द्रे) ७. शरा भवे भवति for (शराभाव)
 ८. + चन्द्रो + ९. दृक् for (दृग्)
 १०. भवति for (भविष्यति) ११. तत्र for (तत्रापि)
 १२. सम्राट् for (सम्राट्)
 १३. कौस्तुभेस्मिन् अध्याय for (कौस्तुभेस्मिन्नध्याय)
 १४. + ५ +
 १५-१६-१७. लुप्त (ख)

- (ख) १. निष्पत्ति तुल्यास्ति for (निष्पत्ति-
 तुल्यास्ति)
 २. 'अहकोटि—निष्पत्तिः' लुप्त
 ४. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)
 ५. + अजकोटिज्यात्रिज्ययो निष्पत्ति +
 ६. चन्द्रशराभावे for (चन्द्रे शराभाव)

अथ षष्ठाध्यायः

तत्र दश प्रकरणानि संप्रक्षेत्राणि सन्ति । तत्र प्रथमप्रकरणे अमावस्या पूर्णिमास्योत्साधनं निरूप्यते ।

अथ ग्रहणानां साधनं अमावस्या पूर्णिमासी साधनादनन्तरं भवति । अमा-
पूर्णमास्योः साधनं पूर्वोदीरितं । सूर्याचन्द्रमसो मध्यमगतिस्पष्टगतिभ्यां भवितु-
मर्हति । परं च मया सुखेनैवामावस्या पूर्णमासिज्ञानार्थं सारणी क्रियते ।

अथ द्वितीय प्रकरणे सारणी साधनं निरूप्यते ।

अथ बुधस्तस्सरासन्नप्रथमतारीके सूर्यचन्द्रयोर्मध्यमावस्या पूर्णमासी-
मध्यमान्तरं ७०१३७ पूर्वोक्तप्रकारेण जातं । एतत् सूर्यचन्द्रमध्यमगत्यतरेण भक्त
लब्धं दिनादि ५१४७१३३ इदं च बुरुत्वनस्सरसन्नात्प्रागेव या मध्यमा मावस्या

- (क) १. सप्त for (सप्त) (ख) २. तत्रापि for (तत्र)
३. अमावस्या for (अमावस्या) ४. पूर्णमास्योः for (पूर्णमास्योः)
६. पूर्णिमासी for (पूर्णमासी) ७. अमावस्या for (अमा)
८. पूर्णिमास्योत्साधनं for (पूर्णमास्योः साधनं)
९. पूर्वोदीरितं for (पूर्वोदीरितं) ११. मध्यम for (मध्यम)
१२. सुखेनैवामावस्या for (सुखेनैवामावस्या)
१२. पूर्णमास्योर्मनार्थं for (पूर्णमासि)
१५. बुधस्तस्सरासिन्न for (बुधस्तस्सरासन्)
१६. तारीके for (तारीके)
१७. चन्द्रयोर्मध्यमान्तं ७०१३७ for (चन्द्रयोर्मध्यमा)
१८-१९-२०-२१. लुप्त २२. 'म' लुप्त
२३. बुधस्तस्सरसन्नात् for (बुरुत्वनस्सर सन्नात्)
२४. वास्याभूत्तस्याः for (वस्याभूत्तस्याः)
(ख) ५. अमावस्या for (अमावस्या) ६. पूर्वोदितं for (पूर्वो दीरितं)
१०. सूर्याचन्द्रमसोः for (सूर्याचन्द्रमसो)
१३. पूर्णमासी for (पूर्णमासि) १४. + मध्यमावस्या पूर्णमासी +
१५. अथ बुधस्तस्सरसन्न for (अथ बुधस्तस्सरासन्न)
१८-१९. "मध्य-पूर्णमासी" लुप्त २१. ७०१३७ for (७०१३७)
२३. बुरुत्वनस्सरसन्नात् for (बुरुत्वनस्सरसन्नात्)
२४. मावस्याभूत् for (मावस्याभूत्)

भूत् । तस्याः संकाशात् तत्प्रथमसंज्ञप्रथमतारीकपर्यंतं कालान्तरमुपलब्धं । एक-
स्मिन् चान्द्रमासे शोधितं शेषं २३।४४।१७ तत्संज्ञादेश गामि अमावस्यापर्यंतं
कालान्तरमुपलब्धं । एतत्कालजा सूर्यस्य मध्यमा गतिः २३।२३।५० चन्द्रस्य मन्द-
केन्द्रगतिः ३१०।८१५ शरकेन्द्रगतिः ३१४।२।२१ ।

अथ बुस्त्वनस्सर प्रथमसंज्ञप्रथमतारीके मध्यमार्कक्षेपः ११।०।४५ सूर्यमन्द-
केन्द्रक्षेपकः २६।५।१५ चन्द्रमन्दकेन्द्रक्षेपकः २६।८।४६ चन्द्रशरकेन्द्रक्षेपः ३५।४।१५ ।

अथ बुस्त्वनस्सरप्रथमसंज्ञागम्यमावस्यायां सूर्यमन्दकेन्द्रक्षेपकः २८।८।
३८।५० चन्द्रमन्दकेन्द्रक्षेपकः २१।८।५७।१५ शरकेन्द्र क्षेपकः ३०।८।१७।२१ ।

अथ सारणी कोष्टकार्यं पंचोद्धरेखा कृताः । पंच चत्वारिंशत् तिर्यग्रेखाः
कृताः । प्रथमकोष्टे बुस्त्वनस्सरस्य प्रथम संज्ञादितः । द्वितीय कोष्टे तौथसंज्ञमासस्य
चतुर्विंशतारीके मध्याह्नात् अमावस्या पर्यंतं घटी पलानि तृतीय कोष्टके सूर्यक्षेपः

(क) १. सन्न for (भंन) (ख)	२. कालान्तर for (कलान्तर) (ख)
३-४-५-६-७. लुप्त	८-९-१०-११. लुप्त
१२. 'स्य' लुप्त	१३. ३१०।८।१५ for (३१०।८।१५)
१४. वखनस्तर for (बुस्त्वनस्सर)	१५. तारीखे for (तारीके)
१७. २६।५।१५ for (२६।५।१५)	१८. बुरव्त्वनस्सर for (बुस्त्वनस्सर)
१९. सन्नादागम्यमावस्यायां for (संज्ञागम्यमावस्यायां)	
२०. रेखा for (रेखा)	२१. 'व' लुप्त
२३. बुरव्त्वनस्सरस्य for (बुस्त्वनस्सरस्य)	(ख)
२५. + सन्नः +	२६. तौद् for (तौथ)
२७. चतुर्विंशतारीकः for (चतुर्विंशतारीके)	
२८. तस्य for (प)	२९. अमावास्या for (अमावस्या) (ख)
३०. घटिपलानि for (घटीपलानि)	

(ख) १३. ३१०।८।१५ for (३१०।८।१५)

१४. बुरव्त्वनस्सर for (बुस्त्वनस्सर)	१५. "प्रथमसंज्ञ" लुप्त
१९. सन्नादागम्यमावस्यायां for (संज्ञागम्यमावस्यायां)	
२२. कोष्ठे for (कोष्ठे)	२४. सन्नादितः for (संज्ञादितः)
२७. चतुर्विंशतारीके for (चतुर्विंश तारीके)	
२८. 'प' लुप्त	३१. कोष्ठके for (कोष्ठके)

चतुर्थं कोष्टके चन्द्रमन्दकेन्द्रक्षेपः पंचमकोष्टे चन्द्रशरकेन्द्रक्षेपः ।

अथ चन्द्रमासाद्धकालः १४।४५।५५ एकं द्वितीय मध्यमसूर्यगतिः १४।-
३३।१२ चन्द्रमन्दकेन्द्रगतिः १।६२।५४।३० शरकेन्द्रगतिः १६५।२० द एतागतयः
पूर्वक्षेपकेषु शोधिताः कालाश्च कालेषु शोधिताः । तेन्य सारणीकोष्टकेषु पूर्ण-
मास्यार्थं लिखिता । तत्र प्रथमकोष्टके प्रथमसन्ने उदितः सन्नो लिखितः । द्वितीय-
कोष्टके शिदं ६।५८।२२ तृतीये च २७४।५।३८ चतुर्थे २६।२।४५ पंचम कोष्टके
११२।५७।१५।

अथ घटी २ पल० ४७ विपल ५ । एतद्रन पंचविंशति मिश्रिसंज्ञवर्षे चान्द्र-
मासपूर्ति भवति ।

अथ सूर्यस्य भगणान्विहाय मध्यमा गतिः ३५३।५२।३४।३३ चन्द्रमन्दकेन्द्र-

(क) ३. एत for (एक) (ख)

४. १६२।५४।३० for (१।६२।५४।३०) (ख)

६. ६ for (द) (ख) ७. विसर्गं लुप्त

८. तदन्य सारिणीषु for (तेन्यसारणी कोष्टकेषु)

९. लुप्त ११. लिखितं for (लिखिता)

१३. सन्नादितः for (सन्ने उदितः) १४-१५. लुप्त

१६. कोष्टकेष्विदं for (कोष्टकेशिदं) (ख)

१७. २७४।५।३८ for (२७४।५।३८) १८. एत दून for (एत दून) (ख)

१९. मिसिरी for (मिश्र) २०. चन्द्रमास for (चान्द्रमास)

२१. भवति for (भवति) २२. भगणान् for (भगणान्) (ख)

(ख) १. कोष्टे for (कोष्टे)

२. चान्द्र मासाद्ध for (चन्द्र मासाद्ध)

५. १६५।२०।६ for (१६५।२०।६)

९. कोष्टकेषु for (कोष्टकेषु)

१०. पूर्णमास्यार्थं for (पूर्णमास्यार्थं)

१२. कोष्टके for (कोष्टके) १. विसर्गं लुप्त

गति^१ ५७।३०।४४।१ शरकेन्द्र गतिः ११७।१२।४६।५४। एवं पंचविंशति वर्षान्तरि-
तानि संन्नानि लिखितानि ।

अथ द्वितीयकोष्टके प्रथमकाले ०।२४७।५ विशोध्य शेषं लिखितं । शेषं कोष्ट-
केषु एता गतयः क्षेपकेषु संयोज्य लिखितं ।

अथ चतुर्विंशति वर्षेषु^६ द्वादशमासेषु च अन्ये^५ कोष्टा कृताः । तत्रापि प्रथम
कोष्टके^६ मासा लिखिता । द्वितीयकोष्टके^{१०} २९।३१।५०।८।२० । एतल्लिखितं तृतीय-
कोष्टके^{११} २६।६।२३३० चतुर्थे^{१२} २५।४६।०।८ पंचमे^{१३} ३०।४०।१६।६ । पुनरेतदधस्थले^{१४} एतेव^{१५}
संयोज्य लिखिता ।

अथ चतुर्विंशति वर्षार्थं^{१६} ये कोष्टाः कृताः^{२०} तेषु प्रथमकोष्टके^{२१} वर्षाणि लिखि-
तानि । द्वितीयकोष्टके^{२२} १८।५३।५१।४८ तृतीयकोष्टके च^{२३} १८।२२।५६।१८ चतुर्थे^{२४}
३३।५।३७।१।५१।

- (क) १. गतिः for (गति) २. ५७।२१।४४।१ for (५७।३०।४४।१)
६. वर्षेष for (वर्षेषु) ७. अन्ये for (अन्ये)
८. कोष्टाः for (कोष्टा) १०. कोष्टकेषु for (कोष्टके)
११. २६।६।२३३० for (२६।६।२३३०)
१२. ३०।४०।१६।६ for (३०।४०।१६।६) (ख)
१३. पुनरेतदधस्थले for (पुनरेतदधस्थले)
१४. एते एव for (एतेव) १५. वर्षार्थं for (वर्षार्थं) (ख)
२०. कृतास्तेषु for (कृताः तेषु) २१. कोष्टक for (कोष्टके)
२२. वर्षान्येव for (वर्षाणि) २३. कोष्टे च for (कोष्टके च)
(ख) ३. संन्नानि for (संन्नानि)
४. ०।२।४७।५ for (०।२४७।५) ५. “शेष—लिखित” लुप्त
६. कोष्टाः for (कोष्टा) ६. कोष्टके for (कोष्टके)
१४. +२०+ १५. एते च for (एतेव)
१६. +द्वयादिगुणिताः+ १७. लिखिताः for (लिखिता)
१६. कोष्टाः for (कोष्टाः) २१. कोष्टके for (कोष्टके)
२१. कोष्टे च for (कोष्टके च)

अथ पंचमे ३८४३।३।५१ शेष कोष्ठेषु । एत एव संयोज्य लिखिता क्वचित्
मासगतिः ३५४।२२।१।४० एतद्वितीयकोष्ठार्थं तृतीयकोष्ठे च ३४६।१६।३६।१६
चतुर्थे ३१६।४८।१।४२ पंचमे ८।२।४६।४२ यज्जिज्जदीय तारीकार्थं प्रथमतारीके
सूर्यचन्द्रयोर्मध्यांतरं गृहीतं २७७।२३।३५।४८ । पुनरेकदिनीयसूर्यचन्द्रमध्यम-
गत्यंतरेण भक्तं लब्धं २२।४५।१५।५३ । एतत् यज्जिज्जदीयप्रथमतारीकात् प्रागेव
अमावास्याया कालांतरं जातं ।

अथ तारीकादे रागाभ्यमावस्यापर्यंतं कालांतरं ६।४६।३४।१५ ।

अथ पूर्णिमापर्यंतं २१।३२।११।१६ ।

अथ तारीकादेस्तत्कालपर्यंतं कालांतरं ६।४०।४३।५० चन्द्रमन्दकेन्द्रगतिः
८८।३१।५०।२६ शरकेन्द्रगतिः ८९।३८।४० । तदा अमायां मध्यमार्कक्षेपः २५।२२।८
चन्द्रमन्दकेन्द्रक्षेपः ३६२०।३७ शरकेन्द्रक्षेपक ६६।५५।१६ ।

अथ पूर्णाभास्यर्थं मध्यमक्षेपः ३६।५५।२० मन्दकेन्द्र क्षेपः २२६।१५।४ शर-
केन्द्रक्षेपः २६५।५५।२२ ।

(क) १. ३८।४३।५१ for (३८।४३।३।५१)

२. मासा for (मास)

४. यज्जिज्जदीय for (यज्जिज्जदीय)

५. मध्यमान्तरं for (मध्यान्तरं) (ख)

६. द्वितीय for (दिनीय) ७. 'म' लुप्त

८. अमावास्यायाः for (अमावास्याया)

९. रागाभ्यमावस्या पर्यंतं for (रागाभ्यमावस्या पर्यंतं) (ख)

१०. + गत + ११. '१६' लुप्त

१२. विसर्ग लुप्त १३. ३६।२०।२७ for (३६२०।३७)

१४. क्षेपकः for (क्षेपक) (ख) १५. 'क्षेपः' लुप्त

१६. २२६।१५।७ for (२२६।१५।४)

१७. क्षेपः for (क्षेप) (ख) १८. २६०।५५।२२ for (२६५।५५।२२)

(ख) ३. २६ for (१६)

७. मध्यगत्यंतरेण for (मध्यमगत्यंतरेण)

अथ अमावस्या सारण्या द्वितीयकोष्टे १६।५७।४३ तृतीयकोष्टे २६३।१६।४२ चतुर्थकोष्टे १८२।३६।३८ पंचमकोष्टे २३८।२२५ । एतत् शोध्यं पूर्णमासी सारण्यां १२।३४।७ तृतीयकोष्टे १२५।४६।४२ चतुर्थे २०३।१२।२२ पंचमे १५२।५८७ । एतत् योज्यते तदा यज्जिदयदीय तारीके । एतत् सास्वणी कोष्टका लिख्यन्ते ।

- (क) १. अमावस्या for (अमावस्या) २. सारण्यां for (सारण्या)
 ४. २३८।२२।५ for (२३८।२२५) (ख)
 ५. २०३।१२।५२ for (२०३।१२।२२)
 ६. १५२।५८।७ for (१५२।५८७) ७. यज्जिद जदीय for (यज्जिदयदीय)
 ८. + भवति + (ख) ९. लिख्यन्ते for (लिख्यन्ते)
 (ख) २. सारण्यां for (सारण्या) ३. २८२ for (१८२)

अभावस्यायां सारणी

१ सन्त	२ तारीक्य	३ सूर्य क्षे०	४ चन्द्र क्षे०	५ शर कें० क्षे०
१	२४।४।१७।०	६।१८।३८।५०।०	७।८।५३।१५।०	१।८।१७।३२।०
२६	२४।४।१।२६।५५	६।१२।३१।५०।१३	६।६।१८।५६।१	२।५।३०।१०।५४
५१	२४।३८।४।२।५०	६।०६।३३।५।८।२७	११।३।४०।४३।४	६।२।४३।४।४८
७६	२४।३४।५।०।४५	६।६।१६।३२।३६	१।१।२।२।७।३	६।२।६।५।५।०।४२
१०१	२४।३३।८।४०	६।२।४।६।६।५२	२।२।८।२।४।१।४	१।२।७।८।४०।३४
१२६	२४।३०।२।१।३१	६।१८।१।४।५	४।५।४।५।५।५।५	५।२।४।२।१।३०।३०
१५१	२४।२।७।३।४।३०	८।१।१।५।४।१।५।१८	६।२।३।७।३।६।६	६।२।१।३।४।२।०।२१
१७६	२४।२।४।४।७।२।५	८।५।४।६।४।८।३१	८।२।०।२।६।२।३।७	१।१।८।३।७।१।०।१८
२०१	२४।२।२।०।२०	७।२।६।३।६।२।२।४४	१०।१।७।१।१।७।८	५।१।६।०।०।११२
२२६	२४।१।६।१।३।१।५	७।५।६।४।०।३६	६।७।१।८।३।१२	६।४।५।१।४।६।४८
२५१	२४।१।४।२।६।१।०	७।२।६।२।१।४।४६	८।४।१।६।४।७।१।३	१।२।४।६।४।४।२
२७६	२४।१।३।१।६।५	७।२।२।१।४।४।६।२	१०।२।२।३।३।१।४	५।२।६।१।६।५।३।६
३०१	२४।४।५।२।०	७।२।३।२।१।५।६।५७	०।१।५।१।०।५।१।६	६।१।३।१।२।५।०।६
३२६	२४।८।४।५।५	७।१।७।२।४।३।२।१०	२।१।२।३।४।३।५।१०	१।१०।२।५।४।०।०
३५१	२४।४।१।७।२०	७।४।१।१।७।६।२।३	४।६।५।६।१।८।१।१	५।७।३।८।२।६।२४
३७६	२४।२।३।०।४।५	६।१।६।४।७।२।३।१।५	१।१।२।६।२।३।१।५।१।५	८।१।८।८।१।६।१।२
४०१	२३।५।६।४।३।४०	६।१०।३६।१।७।२।८	१।२।६।४।४।५।६।१।६	०।५।६।२।१।६।६
४२६	२३।५।६।५।६।३।५	६।४।३।२।३।१।४।१	३।२।४।६।४।३।१।७	४।१।२।२।३।५।६।०
४५१	२३।५।४।६।३०	५।२।८।२।५।५।४।४	५।२।१।२।८।२।७।१।८	८।२।७।२।६।१।६।३०
४७६	२३।५।१।२।२।२।५	५।२।२।१।७।४०।७	७।१।८।५।०।१।१।१।२	०।२।१।४।२।१।६।२४
५०१	२३।४।८।३।५।२०	५।१।६।१।०।४।४।२०	६।१।६।१।१।५।५।५	४।२।०।५।२।६।१।८
५२६	२३।४।५।४।८।१।५	५।१।०।२।४।८।३३	१।१।१।३।३।३।३।२।१	८।६।४।६।४।८।५।४
५५१	२३।४।३।१।१०	५।३।५।५।२।२।४।७	१।१०।५।५।२।३।३।२	०।६।५।६।३।८।४।८
५७६	२३।४।०।४।४।५	५।२।७।४।७।५।६।५।६	२।८।१।६।७।२।३	४।४।१।२।३।८।४।२

अभावस्यायां सारणी

१ सन्	२ तारीक्य	३ सूर्य क्षे०	४ चन्द्र क्षे०	५ शर कें० क्षे०
६०१	२३३६२७।०	४२१। ४३१।१५	५। ५।३८।५१।२५	८। १।२५।१८।३६
६२६	२३।२४।३८।५०	४।१५।३३। ५।२५	७। ३। ०।२५।२५	११।१८।३८। ८।३०
६५१	२३।३१।५२।५५	४। ६।२५।३६।३८	६। ०।२२।१६।२६	१४।२५।५।०।२८।५४
६७६	२३।३६।२७।०	४।२१। ४।३१।१५	५।५।३८।५१।२४	८। १।२५।१८।३६
७०१	२३।३७।२८।५०	४।१५।३३। ५।२५	७।३। ०।२५।२५	११।१८।३८। ८।३०
७२६	२३।३१।५२।५५	४। ६।२५।३६।३८	६।०।२२।१६।२६	१४।२५।५।०।२८।५४
७५१	२३।२०।४४।३०	३।१४।५५।१४।३०	४।१६।४।१५।३०	७।१४।४।१८।०
७७६	२३।१७।५७।२५	३। ८।५८।३०।४३	६।१७।०।१६।३१	११।११।१५। ७।१४
८०१	२३।१५।१०।२०	३। २।४१। ४।५६	८।१४।३।०।५८।३३	३। ६। ५।१७।४८
८२६	२३।१३।२३।१५	२। ६।२३।३६। ६	१०।११।५४।२७।३३	७। ६।२०।४।०।४२
८५१	२३। ६।३६।१०	२।२।०।२६।१७।२२	०। ६।१६।११।३४	११। ३।३३।२७।३६
८७६	२३। ६।४६। ५	२।१४।१६।४७।३५	२। ६।३७।१५।३४	३।०।४६।२७।३०।
९०१	२३। ४।२०।	२। ८।११।२१।४८	४। ३।५६।३६।३६	६।१७।१६।१०।२४
९२६	२३। १।१४।५५	२। २। ३।५६। १	६।२।१२।३।२७।	१०।२४।१२। ७। ८
९५१	२२।५७।२७।५०	१।२५।५६। ३।१४	७।२८।४३। ०।३८	२।२२।२४।१७।१२
९७६	२२।५५।४६।४५	१।१६।४८। ४।२७	६।२६। ४।५१।३६	६।१६।३७।४। ६
१००१	२२।५२।१३।४०	१।१३।४०।३८।४०	११।२३।२६।३५।४०	१०।१०।५६।३७। ०
१०२६	२२।५०।२०।३५	१। ७।३४।१२।५३	१२।०।४८।१६।४१	२।१४। ३।२६।५४
१०५१	२२।४७।१६।३०	१। १।२६।४७। ७	३।१३।१०। ३।४२	६।११।१६।३६।४८
१०७६	२२।४४।३।२।२५	०।२५।१६।२१।१६	५।१२।३१।४७।४५	१०। ८।२६। ६।४२
११०१	२२।४१।४।५।२०	०।१८।११।५४।३२	७।१५।५३।३२।४४	२। ५।४१।१६।३६

क

वर्ष गुह्य	दिनादि	सू० च० मध्यमं	च० मं० के०	श० के०
१	२४४४१७०	०	६१६०३०५०	७०
२६	२४४४१२४५५	६१	६१६०३०५०	१०
५१	२४४४०४२५०	६१	६१६०३०५०	१०
७६	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
१०१	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
१२६	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
१५१	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
१७६	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
२०१	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
२२६	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
२५१	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
२७६	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
३०१	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
३२६	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
३५१	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
३७६	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
४०१	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
४२६	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
४५१	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
४७६	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
५०१	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
५२६	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
५५१	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०
५७६	२४४४०४५५	६१	६१६०३०५०	१०

क

वर्ष गुह्य	दिनानि	सू० चं० मध्यमं	चं० मं० के०	श० के०
६०१	रवावेदारडा ०	वा१११ वा३११५	वा वावेना५१२४	१ना १२५१२ना३६
६२६	रवावेवावेदा५०	वा१५३३ वा२५	वा वा२५२५	१११२ना३३०
६५१	रवावे१५२५५	वा२५३३३३	६१ ०२२१०२२६	१४२५५०२ना५४
६७६	रवा२६ वा४५	वा वा१ना१३५१	१०२७४४ वा२७	वा२३ वा४ना१८
७०१	रवावेदावेना४०	वा२७१०४३२०	०२५५५५५७२८	११२०१६३३ना१२
७२६	रवा२३३१३५	वा २२१ वा२२	१ वा२२३६२६	वा१७२६२ना ६
७५१	रवा२०४३३०	वा१५५१६३०	वा१६४६२५३०	वा१५४२१ना ०
७७६	रवा१७५७२५	वा ना४ना३०४३	वा१७१०१६३१	१११११५ वा१४
८०१	रवा१५१०२०	वा २४१ वा५६	ना१५३०४ना३२	वा ६ वा१७४८
८२६	रवा१२३३१५	वा वा३६ ६१	१०११५४२७३३	वा वा२०४७४७
८५१	रवा वा३६१०	वा२०२६१३२२	वा वा१६११३४	११ वा३३२७३६
८७६	रवा वा४६५०	वा१४१८४७३५	वा वा३७१५३४	वा वा४६२७३०
९०१	रवा वा ०	वा ना११२१४८	वा वा५६३६३६	वा२७१६१७२४
९२६	रवा ११४५५	वा वा वा५६ १	वा२१२३३३७	१०२४१२ वा ८
९५१	रवा५८२७५०	वा२५५६३०१४	वा२ना३३ वा३८	वा२२२४१७१२
९७६	रवा५४६५५	वा१६४६ वा२७	वा२६ वा५१३८	वा१६३७४७ ६
१००१	रवा५२३३४०	वा१३३१३३४०	वा२२३३६३५४०	वा१६५६३७ ०
१०२६	रवा५०२०३५	वा वा३४१२५३	वा२०४८१६४१	वा२५४ वा३६५४
१०५१	रवा७१६३०	वा १२६४७ वा ७	वा३३१० वा४२	वा१११६३६४८
१०७६	रवा४३२२५	वा२५१६२११६	वा२२३१७ वा ४	वा १० वा२६ वा४२
११०१	रवा४१४५२०	वा१६११५४३२	वा१५५३३२४४	वा वा४११६३६

पीरुमास्यं सारणी

१	२	३	४	५
तारीक व० प०	सू० से०	च० के०	श० के०	
१ हा५नार०	हा ४ा ५ा३न०	०ार६ा २ा१५ा ०	७ार२ा५७ा४५ा ०	
२६ हा५ा३५ा५	नार७ा५नार३३	२ार३ार४ार६ा १	७ार०ा१०ा ४ा५४	
५१ हा५ार३७ा५	नार१ा५ा५५ा३७	४ार०ा४०ा१३ा २	१११७ार५ा५ा४न	
७६ हा५ा०ा४५ा६	नार४ा४३ार०ा३६	६ार६ा ७ार७ा ३	३ा१४ा३५ा४ा४२	
१०१ नार०ा१३ा४०ा५	नार३ा५ा४ा१२	नार४ार६ा४१ा ४	७ा४१ा४नार३ा३६	
१२६ हा५ार६ा३०ा५	नार३ार६ा ५	१०ा१२ा५ा१२ा५ा ५	११ा ६ा१२ा४ा३०	
१५१ हा४ा१३ा६ा३०	७ार७ार१ा ३ा१न	०ा१०ा१३ा हा ६	३ा ६ा१४ा१नार१४	
१७६ हा३नार२ार५	७ा २ा११ार०ा१०	२ा ७ा३५ा५३ा ७	४ा ३ार७ा ६ा१न	
२०१ हा३६ा ५ार०	६ार६ा४३ा५ा२३	४ा ४ा५६ा३७ा न	११ा ०ा३हा५ा४२	
२२६ हा३३ा१नार१५	६ार०ा३६ार५ा३६	६ा २ा१नार११ा ४	२ा४६ा३११३ा४न	
२५१ हा३०ा३११०	६ा१४ार६ा २ा४६	७ार६ा ४ा ५ा१०	६ा१६ा४ा ३ा४२	
२७६ हा२७ा४ा ५	६ा नार१ा३७ा २	६ार७ा१४ा हा११	१०ा१३ा५६ा५३ा५६	
३०१ हा२४ा५७ा ०	६ा २ा४४ा१११५	१११२ा२३ा१३ा१२	२ा४६ा३११३ा४न	
३२६ हा२२ा हा५०	५ार४ा ६ा४५ा४न	११२११५ा१०ा१३	२ा१६ा४ा ३ा४२	
३५१ हा१हार२ा५०	५ा१हा५हा५हार१	३ा१हा ७ा १	४ा१३ा५६ा५३ा५६	
३७६ हा३६ा३५ा४५	५ा१३ा५११३ा५४	५ा१६ार५ा४५ा१४	२ा११ा नार३ा३०	
४०१ हा१३ा४न ५	५ा ७ा४४ार५ा ७	७ा१३ा५ा०ार६ा१५	६ा नार१ा३नार४	
४२६ हा११ा १ा३५	५ा १ा३७ा २ा२०	हा१११२ा१३ा१७	१०ा ५ा३५ा३३ा१न	
४५१ हा नार४ा३०	४ार५ार६ा३६ा३३	११ा नार३ा५७ार५	२ा २ा नार३ा१२	
४७६ हा ५ार७ा३५	४ा१हार२ा१०ा४५	१ा ५ा५५ा४११६	६ा ०ा १ा ३ा ६	
५०१ हा २ा४ा०ार५	४ा१३ा४४ा४ा५६	३ा ३ा१७ार४ार०	६ार७ा१२ा५३ा ०	
५२६ नार४ा५३ा६ा५	४ा ७ा७ा३हा २	५ा ४ा३हा हा२१	१ा१६ा ५ा४ा२ा३६	
५५१ नार५ा७ा ६ा१०	४ा ०ा५हा५३ार५	६ार५ा ०ा५३ा३२	५ा१३ा१नार४ा३०	
५७६ नार५ा५हा ५	३ार४ा१२ार७ा३न	नार५ार२ार७ा२३	हा १ा३०ा५२ा५४	

पौर्णमास्यस्य सारणी

१	२	३	४	५
तारीक घ० प०	सू० क्ष०	च० के०	श० के०	
६०१ ना ५।३२। ०	३।२८।४५। १।५०	१।०।२।४।४।२।१।२४	१। ७।४।३।४।२।८	
६२६ ना४८।४।५०	३।१२।३।७।३६। ४	०।२०। ६। ५।२५	५। ४।३६।३।२।३	
६५१ ना४५।४।७।५०	३। ६।३०।१०।१७	२।१७।२।७।४।२६	६। २। २।२। ६	
६७६ ना४३।१०।४५	३। ३।२२।४।३०	४।१४।४।६।३३।२६	०।२।६।२।२।१। ०	
७०१ ना४०।२।३।४०	२।२४।१५।१८।४३	६।१२।११।१७।२८	४।२६।३५। १।५४	
७२६ ना३७।३६।३५	२।१८। ७।५।२।५६	४। ६।३३। १।२६	८।२३।४।७।५।१।४८	
७५१ ना३४।४।६।३०	२।१२। ०।२७। ६	१०। ६।५४।१।२।३०	०।२।१। ०।४।१।४२	
७७६ ना३०। २।२५	२। ५।५३। १।२१	१०। ४।१६।२।६।३१	४।१८।१३।३।१।३६	
८०१ ६।२।६।१।५।२०	१।२।६।४।३।३।३।३५	२। १।३८।१।३।३०	८।१५।२६।२।१।३०	
८२६ ना२६।२८।१५	१।२३।३८। ६।४८	३।२८।५।६।५।८।५।७।३३	०।४।२।३।६।५।१। ४	
८५१ ना२३।१।६।१०	१।१७।३०।४४। १	५।२६।२।१।४।१।३४	४। ६।५२। १।१८	
८७६ ना२०।५४। ५	१।११।३३।१८।४४	७।२३।४।३।३।३।३०	८। ५।२।१।५।१।११	
९०१ ना१८। ७। ०	१। ५।४।४।५।२।२७	६।२।१। ५। ६।३६	०। ४।२७।४।१। ६	
९२६ ना१५।१।६।१५	०।२।६। ८।२६।४६	११।१८।२६।५।३।३७	४। १।३०।३१। ०	
९५१ ना१२।३।२।५०	०।२३। १। ५।५३	१।१५।४६।५।३।३८	७।२८।४।३।३०।५४	
९७६ ना ६।४।५।४५	०।१४।४।३।३५। ६	३।१३।१०।२।१।३६	१।२४।२६।४।२।५४	
१००१ ना२०।५८।४०	०।२।६। ८।२६।४०	५।१०।३२। ५।४०	५। २।३६।३।२।४८	
१०२६ ना ४।१।१।३५	०।२३। १। ५।५३	७। ७।५३।४।६।११	६।१०।३०।४।२।२४	
१०५१ ना१८। ४।३०	०।१६।५।३।३५। ६	६। ५।११।३।३।३।३३	१।३।२।५।५।६।१०।४८	
१०७६ ७।५८।२।७।३५	०।१०।४६। ६।४६	१। २।३७।१७।४३	३।२३। ६। ०।४२	
११०१ ७।५५।५।०।२०	६। ४।३८।४।३।३२	०।२।६।५।६।५।६।४४	७।२०। २।५।०।३६	

क

सन्नादितारीकपूर्णमास्योरन्तरं		चं० मन्दकेन्द्र		
कलादि				
वर्षं	पौर्णमासी	सूर्यः मध्यमः	क० पूर्णिमा	चन्द्रशरकेन्द्र
गुह्यं	दिनादि	सूर्यः मध्यमः		
१	हा५८२२१ ०	हा ४। ५।३८ ०	०।१६। २।४५। ०	३३।२२।५७।५५। ०
२६	हा५५।३४।५५	ना२७।५८।३२।१३	२।२३।२५।२६। १	७।२०।१०। ४।५४
५१	हा५२।३७।५०	ना२१। ५।४६।२०	४।२०।४०।१३। २	११।१७।२२।५४।४८
७६	हा५०। ०।४५।६	ना१४।४३।२०।३६	६।१८। ७।१७। ३	३।१४।३५।४४।४२
१०१	हा४७।१३।४०।६	ना ६।३५।५४।१२	ना१४।२६।४१। ४	७।४।४१।४८।३४।३६
१२६	हा५४।२६।३०।८	ना ३।२८।२६। ५	१०।१२।५१।२५। ५	११। हा १।२४।३०
१५१	हा४१।३६।३०	७।२७।२१। ३। ८	ना१०।१३। हा ६	३। ६।१४।१४।४४
१७६	हा३८।५२।२२	७। २।११।२०।१०	२। ७।३४।५३। ७	४। ३।२७। ६।१८
२०१	हा२६। ५।२०	६।२६।४३।२३	४। ४।५६।३७। ८	११। ०।३६।५४।५२
२२६	हा३३।१८।१५	६।२०।३६।२८।३६	६। २।१८।११। ६	५।२७।५२।४४। ६
२५१	हा३०।३१।१०	६।१४।२६। २।४६	७।२६।४०। ५।१०	६।२५। ५।३४। ०
२७६	हा२७।४४। ५	६। ना२१।३७। २	६।२७। १।४६।११	१०।२२।१८।२३।५६
३०१	हा२४।५७। ०	६। २।४४।११।१५	११।२४।२३।३३।२२	२।४६।३१।१३।४८
३२६	हा२२। हा५०	५।२६। ६।४५।४८	१।२१।१५।१७।१३	२।१६।४४। ३।४२
३५१	हा१९।२२।५०	५।१६।५६।५६।२१	३।१६। ७। ११	५।१३।५६।५३।५६
३७६	हा१६।३५।४५	५।१३।५१।१३।५४	५।१६।१८।४५।१४	६।११।०।६।४३।३०
४०१	हा१३।४८। ५	५। ७।४४।२८। ७	७।१३।५०।२६।१६	६। ना२२।३८।२४
४२६	हा११। १।३५	५। १।३७। २।२०	६।११।१२।१३।१७	१०। ५।३५।२२।१८
४५१	हा ना४।३०	४।२५।२६।३६।३३	११। ना३३।५७।२८	२। २।५८।१३।१२
४७६	हा ५।२७।३५	४।१६।२२।१०।४६	१। ५।५५।४१।१६	६। ०। १। ३। ६
५०१	हा २।४०।२०	४।१३।४४।४४।५६	३। ३।१७।२४।३०	६।२७।१३।५३। ०
५२६	ना५६।५३।४५	४। ७। ७।३६। २	५। ४।३६। हा२१	१।१६। ५।४२।३६
५५१	ना५७। ६।१०	४।१०।५६।५३।२५	६।२८। ०।५४।२२	५।१३।१८।४५।३०
५७६	ना५४।५६। ५	३।२४।४२।२७।३८	ना२५।२२।२७।२३	६।१०।३०।५२।५४

क

वर्ष गुह्य	पौर्णमासी दिनाति	सन्नादितारीकपूर्ण मास्योरन्तरं कलादि	चं० मन्दकेन्द्र	चन्द्रशरकेन्द्र
		सूर्यः मध्यमः सूर्यः मध्यमः	क० पूर्णिमा	
६०१	वा५१३२१ ०	३१६वा४५ ११५०	१०१२२४४२१२४	११ ७४३४२११८
६२६	वा४वा४४५०	३१३३३७३६ ४	१०१२०१ ६५२१ ५	५१ ४३६३२१२
६५१	वा४५१७५०	३१ ६३०११०१७	२१७२७४४२६	६१ २१ २१२१ ६
६७६	वा४३१०१४५	३१ ३४४३०	४१४४४३३२६	०१२१२२४२१ ०
७०१	वा४०२३४०	२१२४२५११४३	६१२११३०१२८	४१२६३५ १५४
७२६	वा३७३६३५	३१६वा ७५२५६	वा ६३३१ ११२६	वा२३४७५१४८
७५१	वा३४४६३०	२१२१ ०१२७ ६	१०१ ६५४१२३०	०१२१ ०४११४२
७७६	वा३० २१२५	२०५५३१ ११२२	०१ ४१६१२६३१	४१६वा१३३१३६
८०१	६१२६१५२०	११२६४५३५३५	२१ १३६१३३३०	वा१५१२६१२६३०
८२६	वा२६१२६१५	११३३३६वा ६४८	३१२वा५६५७३३	४१२३३६५२१ ४
८५१	वा२३१४११०	११७३३०४४ १	५१२६११४१३४	४१ ६५२१ ११८
८७६	वा३०५५१ ५	११११२३१८४४	७२३४३३३५३०	वा ७१ ४५११२२
९०१	वा१६वा ७१०	११ ५४४५२२७	६१२१५६३६१	०१ ४१७४११ ४
९२६	वा१५१६५५	०१२६१ ८२६४६	११२८२६५३३७	४१ १३०३११ ०
९५१	वा१२३३२५०	०१२३१ ११ ५५३	११५४६४३३३०	७२८४३३२०५४
९७६	वा ६४५५५५	०१६५३३३५ ६	३१३३१०१२१३६	११२४२६४२५४
१००१	वा२०५८४०	०१२६१ ८२६४०	५११०३२१ ५४०	५१२१३६४२८
१०२६	वा ४१०३५	०१२३१ ११ ५५३	७१ ७५३४६४१	६१०३३०५२२४
१०५१	वा १४६३०	वा१६५३३३५ ६	६१ ५१५३३३४२	११२५१५६१०४८
१०७६	वा५८१४२४	०१०१६४ ६४६	१०१ २३७१७४३	३१२३१ ६१ ०४२
११०१	वा५५५०२०	०१ ४३८वा४३३२	०५६५६४४४	७२०१२१५०३६

वर्षेषु सारणीकोष्टकाः

वर्षा	दिना० दि	सू० के० क्ष०	च० के० क्ष०	श० के०
१	१०५३५१५८	०१०५२२५१५८	१११ ५१७ १५१	११ ०५३ ३५६
२	०११५३३२८	०१ ७३६३५३७	६१५१२५ ३३३	११६५५३३३
३	२७ ६५५३६	०२६ २३६५२	०२१ २ ५२५	२२५२०५८२४
४	१६३१५६३६	०१५१६११ ८	७ ०५० ७ ६	३ ३३११७ ६
५	५५३३५८३६	० ५३५५७२४	५१०३० ०५३	३११२५३६५६
६	२५७७५०२४	०२२५८५६५२	५१६१५१०३६	५२०१७५०३६
७	१५ ६५२ ४	०२२५५२२५८	२२६ ३१२२१	५२०२०३१७६
८	३३१५३५४	० १३११६५४	१ ५५११५ ३	५६२३३३३३६५८
९	२२२५३५३२	०१६५५५८३२	१११२०५५५४	६१५६६५०३८
१०	११७७३७१२	० ६११३५८	१०२११६१७३६	६२३ ६५३३६
११	१ ६३०१२	०२०२०११ ४	० १ ५१६१८	७ ११२ ३१८
१२	२० ३३०५०	०१६५११०२२	० ६५१२१ ६	० ६५५ ७ ०
१३	६२२३२२०	० ६ ७५६३८	६१०२६२२५१	०१७५७५६५२
१४	१०१६२५ ८	०२५३०५५५६	५२२ ६२५४२	६२६५१ ०३३
१५	१७५१२५५८	०१३५७२२१३	५ १५५२६२४	१० ५५३५०१५
१६	७ ३२७२८	० ३ ३५८२८	२५१५२२८ ६	१०१२५६३६५७
१७	२५१७१६५६	०२१२६ ७५६	११०१६२६५७	११२१२६५३५१
१८	०१६२०५६	०१०५७३३२०	११२७ ७३१३६	११२६३२५३३०
१९	५५१२२३६	० ०१०१८	१० ६२५३३२१	० ७३५२३१२
२०	२३३५१५२४	०१०२३ ६३६	६१२३३३७१२	११५१०८७ ३
२१	१२१७१५ ४	० ७३६१५५२	७२२२०३६५२	१२५२११५५५
२२	२१६३७५४	०१०२३ ६३६	५ २ ०३८३६	२ २२५ ३३७
२३	२११३५१३२	०१५१६२१२६	५ ७५५५०२४	३११ ३१०५८
२४	१०३५१०१२	० ७३५५७५२	३१७३३५२ ६	३१६१० ० ०

क.
अथ तारीकपीरुमास्योरन्तरं कदि

वर्ष को	दिनादि कालः	मध्यमोऽर्कं	च० मं० के०	च० श० के०
१	१८१५३११३८	०१८१२२१५६१८	१११ ५११७ ११५१	११ ८४३१ ३५१
२	८११५१३१८	०१ ७३६१३५१३७	०११५१२५१ ३१३३	११६४५१५३१३३
३	२७१ ६१५४१३६	०३६१३४१५२	८१२११ २१ ५१२४	२१२५१८१२८१५७१४
४	१६१३११४६१३६	०११५११६१११ ८	७१ ०१५०१ ७१ ६	३१ ३१३११७१ ६
५	५१५३१४८१३६	०१ ४१३५१४७१२४	५११०१३८१ ८१४३	३१११२४१३६१४८
६	२४१४७१४०१२४	०१२२१५८१४६१४२	४१६११५११०१३६	४१२०१७१४०१३६
७	१४१ ६१४२१ ४	०११२१५५१२२१५८	२१२६१ ३११२१२१	४१२८१२०१३११७१६
८	३१३११४३१४४	०१ ११३११५६१४४	३१ ५१५१११४१ ३	५१६१२३१२३१३६१४८
९	२२१२५१३५१३२	०११६१५४१५८१३२	०१११२८१४५१५४	६११५१६११६१४०१३६
१०	१११४७१३७१३२	०१ ६११११ ४१४८	१०१२१११६१२७१३६	६१२३१ ६१५३१३६
११	११ ६१३८११२	०१२८१२८१ ११ ४	६१ ११ ४११६११८	७१११२१३१३११८
१२	२०१ ३१३०१ ४	०११६१५१११०१२२	८१ ६१४१११११ ६	८१ ६१५५१७०
१३	६१२२१३२१२०	०१ ६१ ७१४६१३८	६११६१२६१२२१५१	८११७१५७१५६१४२
१४	१८११६१२४१ ८	०१२४१३०१४५१५६	५१२२१ ६१२४१४२	६१२६१४११ ०१३३
१५	१७१४१२५१४८	०११३१४७१३२११२	४१ ११५४१२६१२४	१०१ ४१४३१५०११५
१६	७१ ३१२७१२८	०१ ३१ ३१५८१२८	२१४११४१२२८१ ६	१०१२२१४६१३६१५७
१७	२५११७११६१५६	०१२११२६१२७१४६	११११६११६१२६१५७	१११२१११६१४३१४१
१८	६११६१२०१५६	०१ ११४४१३३१२०	१११२७१ ७१३११३६	१११२६१३२१४३१३०
१९	४१४१२२२१३६	०१ ०११०११८१	१०१ ६१२५१३३१२१	०१ ७१३५१२३१२२
२०	२३१३५११४१२४	०११८१२३१ ६१३६	६११२२२१३७१२२	१११६११८१२७१ ३
२१	१२११७११६१ ४	०१ ०११०११८१	७१२२१२०१३६१५२	११२४१२११६१४५
२२	२११६१३७१५५	०११८१२३१ ६१३६	६१ २१ ८१३८१३६	२१ २१२४१३७१२७
२३	२७११३१ ६१३२	०११५११६१२१२६	५१ ७१४५१४०१२४	३११११ ४११०१४८
२४	१०१३५११०११२	१०१७१३५१५७१४२	३११७१३३१४२१ ६	३११६११०१ ०

मानसु सारणी कोष्टकः

१	२	३	४	५
मानि	तारीक घादि	सू० के० क्षे०	च० के० क्षे०	शर केंद्र क्षेत्र
१	२६३११ ०३६	०२६१ ६१ ३३१	०२५१ ०१ ८	१ ०१ ०१ ५१११ ६
२	५६१ ३४०१७	११२०१२१४६१	२११२१ ०१६	२ २१ ११२०१२०११८
३	५८३५३३०२५	२१२७११६१६३	२११६१ ०२४	३ ३१ ०१ ०४२१२७
४	११८१ ७१००३३	३१२६१५३३२१	४ ३१३१०३२१४	४ ४१०१५६३३१
५	१४७३६१ १४२	४१२५३३१ ५१ ५	४१ ६१ ०२४	५ ५१ ३१२११०४५
६	१७५१११ ०५०	११२४३८११६१	६ ५१ ४१ ०४८	६ ६१ ६१ ११२४५४
७	२०६४२१५०१८	६१२३४४४११ ७	६१ ३१ ०५६	७ ७१ ४१४१३६१ ५
८	२१६४४४४१ ७	७१२१५११ ४१ ८	६१२६१ ११ ४	८ ८१ ५१२११३३५२
९	२६०४७१२११५	८१२१५७१२७१	९ ७१२१ ११२	९ ९१ ६१ २१ ७१२१
१०	२६०११८१२१३३	९१२११ ३१५०११०	८१३८१ ११२० १०	१० १०१ ६१२१२१३०
११	३२४५०१११३२	१०२०१०१३३११	९१३३१ ११२८ ११	११ १११ ७१२१३५३६
१२	३५४२०१ १४०	११११६३६३६३१२	१०१ ६१ ११३६	१० ०८१ २१३६४७१

क

कालांतरपीर्णमास्यो

मासः	अमावास्यादिच	मध्यमोऽर्कः	च० मं० के०	च० श० के०
१	२६३१११०१८	०२६१ ६१२३१ १	०२५१ ०१ ८१ १	१ ११ ५१११ ६१ ०
२	५६१ ३४०१७	२०१२१४६१ २	११२१४०१६१ २	२ २१ ११२०१२०११८
३	५८३५३३०२५	२१२७११६१ ६१ ३	२११६१ ०२४१ ३	३ ३१ ०१ ०४२१२७
४	११८१ ७१००३३	३१२६१५३३२१ ४	३१३१ ०३२१ ४	४ ४१०१५६३३६१
५	१४७३६१ १०४२	४१२५३३१ ५१ ५	४१ ६१ ०२४१ ४	५ ५१ ३१२११०४५१
६	१७५१११ ०५०	५१२४३८११८१ ६	५१ ४१ ०४८१ ६	६ ६१ ६१ ११२४५४१
७	२०६४२१५०१८	६१२३४४४११ ७	६१ ३१ ०५६१ ७	७ ७१४१३६१ ३१
८	२१६४४४४१ ७	७१२१५११ ४१ ८	६१२६१ ११ ४१ ८	८ ८१ २११३३५२१
९	२६०४७१२११५	८१२१५७१२७१ ९	७१२३१ ११२१ ९	९ ९१ २१ ७१२१
१०	२६०११८१२१	९१२११ ३१५०११०	८१३८१ ११२०११०	१० ६१२१२१३०१
११	३२४५०१११३२	१०२०१०१३३११	९१३३१ ११२८१११	११ ७१२१३५३६१
१२	३५४२०१ १४०	११११६३६३६३१२	१०१ ६१ ११३६	० ८१ २१३६४७१

ख

अभावात्सार्थ सारणी

१	२	३	४	५
सन्तः	तारीक घ०	सूर्य क्ष०	चन्द्रको० क्ष०	शरको० क्ष०
१	२४४४१७०	६१८३८५०	७०	१०१
२६	२४१८२४४४	६११३१५०१३	६१	२५०३०१०५४
५१	२४३८५२५०	६१३३५८२७	१११	३४०५३१
७६	२४३५५०४५	६१६३३३३६	१११	३४३३१०४८
१०१	२४३३३०	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
१२६	२४३०२१३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
१५१	२४२७३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
१७६	२४२४३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
२०१	२४२१३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
२२६	२४१८३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
२५१	२४१५३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
२७६	२४१२३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
३०१	२४०९३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
३२६	२४०६३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
३५१	२४०३३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
३७६	२४००३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
४०१	२३९७३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
४२६	२३९४३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
४५१	२३९१३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
४७६	२३८८३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
५०१	२३८५३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
५२६	२३८२३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
५५१	२३७९३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३
५७६	२३७६३३३३	६१८३३३३३	१११	३४३३३३३३

४
अमावास्यायं सारणी

१	२	३	४	५
सन्तः	तारीक घ०	सूर्य क्षे०	चन्द्र कें० क्षे०	शर कें० क्षे०
६०१	२३३६२७।०	४२१।४३११५	५।५।३६।५।१२५	६।१।२५।१६।३६
६२६	२३३६।३६।५	४।१५।३३।५।२५	७।३।०।२५।२५	११।१।६।३६।६।३०
६५१	२३।३१।५।२।५	४।६।२५।३६।३६	६।०।२२।१।६।२६	१४।२५।५।०।२।५।५
६७६	२३।२६।५।५	४।३।६।३।३।५।१	१।०।२।७।५।५।२।२७	७।२३।३।५।१।६
७०१	२३।२६।३।६।५।६	३।२।७।१।०।५।३।२०	०।२५।५।५।७।२६	११।२।०।१६।३६।१२
७२६	२३।२३।२।१।३।५	३।२१।३।२।२।१।७	७।२।२।२।७।३।७।२६	३।१।७।२।६।२।६
७५१	२३।२।०।५।३।३०	३।१।५।५।५।१६।३०	५।१६।५।६।१।५।३०	७।१।५।५।२।६।०
७७६	२३।१।७।५।७।२५	३।६।५।३।०।५।३	६।१।७।१।०।२।१।३१	११।१।१।१।५।७।१५
८०१	२३।१।५।१।०।२०	३।२।५।१।५।५।६	६।१।३।३।०।५।६।३२	३।६।७।१।७।५।६
८२६	२३।१।२।२।३।१५	२।६।२।३।३६।६	१।०।१।१।५।५।२।७।३३	७।६।२।०।५।७।५।२
८५१	२३।६।३।५।१०	२।२।०।२।६।१।३।२२	०।६।१६।११।३।५।३।५	११।३।३।३।२।७।३६
८७६	२३।६।५।६।५	२।२।१।१।६।५।७।३५	२।६।३।७।५।३।३।५	३।१।०।५।६।२।७।३०
९०१	२३।५।२।०	२।६।१।२।१।५।६	५।३।५।३६।३६।६	६।२।७।१६।७।७।२५
९२६	२३।१।१।५।५	२।२।३।५।६।१	६।२।१।३।३।३।७।३	१।०।२।५।१।२।७।६
९५१	२२।५।६।५।७।५।०	१।२।५।५।६।३।०।१५	७।२।६।५।३।७।३	२।२।२।२।५।७।२।२
९७६	२२।५।५।५।६।५।५	१।१६।५।६।५।२७	६।२।६।५।५।३।३६	६।१६।३।७।७।७।६
१००१	२२।५।२।१।३।५।०	१।१३।५।७।३।६।५।०	१।१।२।३।१।३।५।५।०	१।०।१६।५।६।३।७।०
१०२६	२२।५।५।२।०।३।५	१।७।३।५।१।२।५।३	१।२।०।५।६।१६।५।१	२।१५।३।२६।५।५
१०५१	२२।५।७।१६।३०	१।१।२६।५।७।७	३।१३।१।०।३।५।२	६।११।१६।३६।५।६
१०७६	२२।५।३।३।२।२५	०।२५।१६।२१।१६	५।१२।३।१।५।७।५।५	१।०।६।२६।५।५।२
११०१	२२।५।५।५।५।२०	०।१६।११।५।५।३२	७।१।५।५।३।३।२।५।५	२।५।५।११६।३६।६

ख
पौर्णमास्यथं सारणी

१	२	३	४	५
तारीख चं पं	सू० क्षे०	चं क्षे०	श० के०	
१ हाथनार०	हा ४० ५३८०	०१२६ २१५५	३२२५५५५५५५	१ ७३०१०१ ५५४
२६ हाथ५३४५५	नार७५८१८३३	२१२३२४२४	४२०१४०१३१	२ १११७२२५५५८
५१ हाथ२३७५०	नार१५०५५५१७	४२०१४०१३१	२ १११७२२५५५८	
७६ हाथ० ०४५	नार४५३२०३६	६१८० ७१७०	३२४३५५५५४२	
१०१ हाथ७१३४०	नार६५५५५१२	नार४२६४११	४ ७४११८३४३६	
१२६ हाथ४२६३०	नार३२८२४	५ १०१२५१२५	५ १११ ६ ११२४३०	
१५१ हाथ१३६३०	७२७२११ ३१८	०१०१३३ ६ ६	३ ६१४११४११४	
१७६ हाथ३५३२५	७ २११२०१०	२ ७३४५३३ ७	४ ३२७० ६१८	
२०१ हाथ६५ ५२०	६२६१३५५२३	४ ५५६३३ ८	१११ ०३६५५५२	
२२६ हाथ३१८१५	६२०३६२८३६	६ २१८१११ ६	२१७५५२५५ ६	
२५१ हाथ०३११०	६१४२४ २४६	७२६४०० ५१०	६२५५ ५३४ ०	
२७६ हाथ७४४ ५	६ ८२१३३ २	६२७० १४६११	१०२२१८२३५४	
३०१ हाथ५७०	६ २४४१११५	११२४२३३३१२	२४६३११३४८	
३२६ हाथ२१ ६५०	५२६१ ६४५४८	१२११५१७१३	२१६४४५ ३४२	
३५१ हाथ६२२५०	५१६५६५६२१	३१६१ ७ १	१०१३५६५३५६	
३७६ हाथ६३५५५	५१३५११३५५	५१६२८०४५१४	२१११ ८४३३०	
४०१ हाथ३४८ ५	५ ७४४२८ ७	७१३५०२६१६	६ ८२२३८२४	
४२६ हाथ११ १३५	५ १३७ २१०	६१११२१३१७	१०१ ५३५२३१८	
४५१ हाथ८४४३०	४२५२६३६३३	११ ८३३५७२८	२१२५८३३१२	
४७६ हाथ२७३५	४१६२२१०५६	१ ५५५४११६	६ ० १ ३ ६	
५०१ हाथ४०२०	४१३४४५५५६	३ ३१७२४२०	६२७१३५३ ०	
५२६ हाथ६५३५५	४ ७ ७३६ २	५ ५३६१ ६२१	११८० ५४२३६	
५५१ हाथ७१ ६१०	४ ०५६५३२५	६२८० ०५३२२	५१३१८५५३६	
५७६ हाथ५५६ ५	३२४५२२७३८	८२५२१२७२३	६१०३०५२५४	

ख

पीणमास्ययं सारणी

१	२	३	४	५
तारीक घ० प०	सू० क्ष०	चं० क्ष०	श० के०	
६०१ ना५१३२१ ०	३२ना४५१ १५०	१०२रा४४रा१२४	११ ७४३४३१८	
६२६ ना४ना४४५०	३११रा३७३६१ ४	०२०१ ६१ ५१२५	५१ ४३६३२१२	
६५१ ना४५१५७५०	३१ ६३०१०११७	२१७रा७४६१२६	६१ २१ २२२१ ६	
६७६ ना४३१०४५५	३१ ३२२रा४४३०	४११४४६३३२२६	०२६१२२१२१ ०	
७०१ ना४०२३१४०	२१२४१५११ना४३	६१२२११११७२८	४२६३५१ १५४	
७२६ ना३७३६३३५	२११ना ७५२१५६	ना ६३३३ १२६	ना२३३७५११४८	
७५१ ना३४४६३३०	२१२१ ०२७१ ६	१०१ ६५४१२५३०	०२२१ ०४१४२	
७७६ ना३०१ २१२५	२१ ५१५३१ ११२२	०१ ४१६१६३३१	४११ना१३३१३६	
८०१ ना२६१५१२०	११२६४५३५३५	२१ १३३ना१३३०	ना१५३६१२१३०	
८२६ ना२६१२ना१५	११२३३३ना ६४८	३२ना५६३५७३३	०४२३०५११२४	
८५१ ना२३४११०	११७३०१४४ १	५१३६११४१३४	४१ ६१ ३१ ५१८	
८७६ ना२०५४१ ५	११११२३११ना४४	७२३४३३३५३०	ना१११२१५११२	
९०१ ना१८१ ७१ ०	११ ५१४४५२२७	६२२१ ५१ ६३६	०१ ४१७४११ ६	
९२६ ना१५११६५५	०२६१ ना२६४६	११११ना२६५३१ ७	४१ १३०३११००	
९५१ ना१२३२१५०	०२३१ ११ ५१५३	११५१६३३३३८	७२ना४३२११५४	
९७६ ना ६४५१४५	०१६३५३३५१ ६	३१३३१०२१३६	११२४२६४२१५४	
१००१ ना२०५ना४०	०२६१ ना२६४०	५१०३२१ ५४०	५१ २३६३२१४८	
१०२६ ना ४१११३५	०२३१ ११ ५१५३	७१ ७५३३६४१	६१०३०५२२४	
१०५१ ना १४६३०	०१६३५३३५१ ६	६१ ५१५३३३४२	११२४५६१०४८	
१०७६ ७५२ना२४१२५	०१०४६१ ६४६	११ २३७१७७३३	३२३१ ६१ ०४२	
११०१ ७५५१०२०	०१ ४३३ना४३३२	०२६३५६३६४५	७२०१ २५०३६६	

ख

वर्षेषु सारणी कोष्ठकाः

वर्ष	दिनादि	सू० के० क्षे०	च० के० क्षे०	श० के०
१	१८५३५११४८	०१८१२२५११८	११ ५१२७ १५१	१ ८५३ ३५१
२	८१५५३३२८	० ७३६३५३७	६१५१२५ ३३३	११६५५५३३३
३	२७ ६४५३६	०२६ २३४५२	८१२१ २ ५१२४	२१२५१२५७२४
४	१६३१४६३६	०१५१६१११ ८	७ ०५० ७ ६	३ ३३३११७ ६
५	५५३३८३६	० ४३५४७२४	५१०३८ ८४३	३११२४३६४८
६	२४५७४०२४	०२२५८४६४२	४१६१५१०३६	४२०१७४०३६
७	१४ ६४७ ४	०१२५५१२५८	२१६ ३१२२१	४२८२०३११७६
८	३३१४३४४	० १३१५६४४	१ ५५१२४ ३	५६१२३३३६४८
९	२२१२३३३३	०१६५४५८३३	०११२८४५१४४	६१५६ ६४०३६
१०	११४७३७१२	० ६११३४४८	१०२११६१७३६	६१२३६५३३६
११	१ ६३८१२	०२८२८ १ ४	६ १ ४१६१८	७११२३३१८
१२	२० ३३०४०	०१६५११०२२	८ ६४१२१ ६	८६५५७०
१३	६१२३२२०	० ६ ७४६३८	६१६१६१२५१	८१७५७५६४२
१४	८११६२४ ८	०२४३०४५५६	५१२१ ६१४४२	६१६४१ ०३३
१५	१७४१२५४८	०१३४७२२१२	४ १५४२६२४	१० ४४३५०१५
१६	७ ३२७२८	० ३ ३५८२८	२४१४२२८ ६	१०१२४६३६५७
१७	२५१७१६५६	०२१२६१७४६	११६१६१२५७	११२१२६४३४१
१८	८१६२०५६	०१०४४३३२०	११२७ ७३१३६	११२६३२४३३०
१९	४४१२२३६	० ०१०१८	१० ६१२३३२१	० ७३५१२३१२
२०	२३३५१४१२	०१८२३ ६३६	६१२३३३७१२	१२६१८२७ ३
२१	१२१७१६ ४	० ७३६१५५२	७२२२०३६५२	१२४२११६४५
२२	२१६३७५५	०२६ ५६२० ८	६ २ ८३८३६	२ २२४ ३२७
२३	२११३ ६३२	०१५१६२१२६	५ ७४५४०२४	३११ ४१०४८
२४	१०३५१०१२	० १३५५७४२	३१७३३४२ ६	३१६१० ० ०

मासेषु सारणी कोष्ठकाः

१ मास	२ तारीक घट्यादि	३ सू० कें० क्षे०	४ च० कें० क्षे०	५ श० कें० क्षे०
१	२६।३।५०।८	०।२६। ६।२३।१	०।२५। ०। ८। १	१। ०। ५।१५। ६
२	५। ३।४०।१७	१।२८।१२।४६।२	१।२१। ०।१६। २	२। १।२०।२८।१८
३	५।३।५।३०।२५	२।२७।१६। ६।३	२।१६। ०।२४। ३	३। ०। ०।४२।२७
४	११। ७।२०।३३	३।२६।२५।३२। ४	३।१३। ०।३२। ४	४। २।४०।५६।३६
५	१४।३।६।१०।४२	४।२५।३।१।५।५। ५	४। ६। ०।२४। ५	५। ३।२१।१०।४५
६	१७।१।१। ०।५०	५।२४।३।८।१।८। ६	५। ४। ०।४८। ६	६। ६। १।२४।५४
७	२०।४।२।५०।१८	६।२३।४।४।४।१। ७	६। ३। ०।५६। ७	७। ४।४१।३।६। ३
८	२१।६।४।४।१। ७	७।२२।५।१। ४। ८	६।२६। १। ४। ८	८। ५।२१।१३।५२
९	२६।०।४।७।२।१।५	८।२१।५।७।२।७। ९	७।२२। १।१२। ९	९। ६। २। ७।२१
१०	२९।०।१।८।२।१।२३	९।२१। ३।४०।१०	८।३।८। १।२०।१०	१०। ६।४।२।२।३०
११	३२।४।५०।१।१।३२	१०।२०।१०।१।३।११	९।१३। १।२८।११	११। ७।२२।३।५।३६
१२	३५।४।२। १।४०	११।१६।३।६।२।६।१२	१०। ६। १।३६। ०	०। ८। २।३।६।४८

इति द्वितीयप्रकरणं समाप्तम्

अथ तृतीय प्रकरणम्

तत्र सारणीतः कत्तव्यताप्रकारो लिख्यते । तत्र^२ यावन्ति वर्षाणि सन्ति तावद्वर्षंतुल्यकोष्टके अमावस्या सारणीतः अमायां फलं ग्राह्यं^४, तदुपरि सारणी-
स्थाभीष्टमासगतिर्योज्या यदि त्रिशदभ्यः दिनान्यल्पानि तदा प्रथममासे अमा-
वस्या भवति । अधिकं चेत्^५ द्वितीयमासे, एवं प्रतिमासं त्रिंशत्त्रिंशदिनानि त्यक्त्वा^{१३}
गणना विधेया । पुनर्दिनाद्यस्थले घटिकादिकं भवति । तदा होराः कृत्वा गणना-
वगंतव्या ।

अथ यानि मध्यमा केन्द्राणि च भवन्ति । तेभ्यः फलानि गृहीत्वा सूर्यचन्द्रो
च स्पष्टो कायौ । तत्र उभयोरन्तरं पूर्णं भवति । वा षड्राशिमिते भवति । तदा
गतः पूर्णिमाभावास्यो कालः स एव स्पष्टो वेद्यः ।

अथ यद्यन्तरं भवति । तस्य द्वादशांशो तत्र योज्यः एकं होरायाः चन्द्र-
मध्यमगत्या भाज्यः । यत्फलं तन्मध्यमकाले संयोज्यं यदि स्पष्टचन्द्रो न्यूनो

- (क) १. सारणीतः for (सारणीतः) २. + बुद्धतरनस्तसन्नादेगंतानि +
३. अमावास्या for (अमावस्या) (ख)
४. अमावास्या for (अमायां)
५. + पूर्णमास्यां पूर्णमासीसारणीतः फलं ग्राह्यं +
६. अमावास्या for (अमावस्या) १०. + भवति +
११. प्रतिमासे for (प्रतिमासं) १२. शत्त्रिंश for (त्रिंश) (ख)
१३. त्यक्त्वा for (त्यक्त्वा)
१४. पुनर्दिनाद्यस्थले for (पुनर्दिनाद्यस्थले) (ख)
१५. तेषां for (तदा) १६. होरा for (होराः)
१७. ये for (यानि)
१८. 'च' लुप्त (ख) २०. षड्राशिमितं for (षड्राशिमिते) (ख)
२१. मावास्योः for (मावास्यो)
२२-२३. लुप्त २४. गत्यैक for (गत्या)
(ख) ५. + पूर्णमास्यां पूर्णमासीतो फलं ग्राह्यं +
६. 'अमावस्या' लुप्त ७-८-९. 'अधिकं' — मासे' लुप्त
१८. मध्यम for (मध्यमा)

भवति^१। यद्यधिकस्तदा शोध्यं, तदा स्पष्टकालो भवति। एवं मध्यगत्या भागे ह्रियमाणे^३ किञ्चि^४स्थूलता जाता। सूक्ष्मार्थं मध्यगतिः स्पष्टा कार्या। तद्यथा मन्द-
केन्द्रात् चन्द्रकोष्टकेष्वेकांशफलं ग्राह्यं। एक होरा केन्द्रगत्या ०।३२।४० गुण-
नीयं, एकहोरामध्यगतौ ०।३२।५६ शोध्यं, यदा मन्दफलं परमफलादुपरि कोष्टे^५
भवति। यद्यधो भवति तदा संयोज्यं। तदेकहोराचन्द्रगतिं स्पष्टा भवति। अनया
स्पष्टगत्या अमायाः पूर्णिमायाश्च कालः साधनीयः। एषः कालः इस्कन्दरीय
मध्याह्नाद्भवति। अन्यदेशमध्याह्नीयं कर्तुं मपेक्षा भवति। तदा पञ्चदशांश देशां-
तरं दशेका होरा देयाः^{१०}। सा च पूर्वतो शोध्याः^{११}, पश्चिमतो योज्याः^{१२}, तदा स्वदेशीये^{१३}
भवति।

इति तृतीयप्रकरणं समाप्तम्

- (क) १. + न्यूनो भवति + २. मध्यमगत्या for (मध्यगत्या)
३. ह्रियमाने for (ह्रियमाणे)
५. कोष्टके for (कोष्टे) ६. यद्यधो for (यद्यधो)
७. संयोज्यं for (संयोज्यं) ८. 'दभवति' लुप्त
१०. देशान्तरितंकाहोरा for (देशान्तरदशेकाहोरा)
१२. देयाश्च for (देयाः) १३. 'सा' लुप्त
१४. शोध्यः for (शोध्याः) १५. योज्यास्तदा for (योज्याः तदा)
१६. स्वदेशीयाः for (स्वदेशीये) १७. भवन्ति for (भवति)
- (ख) १. 'यद्यधिक—कालो भवति' लुप्त ४. किञ्चित् for (किञ्चि)
५. कोष्टे for (कोष्टे) ८. चन्द्रगतिः for (चन्द्रगति)
११. देशे for (दशे) ३. विसर्गलुप्त
६. विसर्गलुप्त

अथ चतुर्थं प्रकरणम्

तत्र ग्रहणसंभवासम्भवौ निरूप्यते। अथैव येषु विमण्डनचापेषु ग्रहणं भवति, येषु च न भवति, तानि निरूप्यन्ते। यतः अमायां पूर्णिमायां वा तादृश चापेष्वागतेषु ग्रहणगणितं विधेयं।

अथ पूर्वाध्याये चन्द्रग्रहणद्वयेन नीचोच्चवृत्तोच्चस्थचन्द्रस्य व्यासो निष्कासितः ०।३१।२०। यदि नीचोच्चवृत्तनीचे भवति, तदा चन्द्रव्यासो निष्काश्यते। यतोनेन तानि चापानि ज्ञायन्ते। एवं मया ग्रहणद्वयकृतः तत्रैको वेधस्तु फैनूत्सन् संप्रमसन्ने फमानूस्संज्ञमासस्याष्टाविंशत्तारीके। तत्रोत्तरदिक्तः सप्तांगुलतुल्यं चन्द्रविबं ग्रस्तं। एवं तत्र बुस्त्वनस्सरादे मध्यग्रहणपर्यंतं यतवर्षादि ५७३ दि० २०६ हो० १४ क० २० मध्यम होरा १४।० स्पष्टोर्कः १।६।१५ मध्यम-श्चन्द्रः ७।७।४६ स्पष्टश्चन्द्रः ७।६।१६ मन्दकेन्द्र १६३४०। शरकेन्द्र १८।२०।

(क) १. सम्भावासम्भवौ for (सम्भावासम्भवौ)

३. अथैवं for (अथैव) (ख) ४. विमण्डल for (विमण्डन) (ख)

५. व for (वा) ६. पूर्वाध्याये for (पूर्वाध्याये) (ख)

७. 'स्य' लुप्त ८. निष्काशितः for (निष्कासितः)

९. अनेन for (नेन)

१०. + वेधः + (ख) ११. फैनूत्सन् for (फैनूत्सन्)

१२. + संज्ञस्य + १३. सप्तम for (संप्रम) (ख)

१४. फामानूस्संज्ञ for (फमानूस्संज्ञ) (ख)

१५. तोतर for (तत्रोत्तर) १६. बुस्त्वनस्सरादे for (बुस्त्वनस्सरादे)

१७. २० for (२०६) १८. होरा for (हो०)

१९. १४० for (१४।०) २०. लुप्त

२१. 'स्पष्टश्चन्द्रः' लुप्त २३. १६३।४० for (१६३४०) (ख)

२५. ६८।२० for (१८।२०) (ख)

(ख) २. निरूप्यते for (निरूप्यते)

१६. बुस्त्वनस्सरादेः for (बुस्त्वनस्सरादे)

२२. १६ for (१६)

२४. शरकेन्द्र for (शरकेन्द्र)

अथ द्वितीयग्रहणं फैलवसंज्ञस्य सप्तत्रिंशत् सन्नं तृविसंज्ञमासस्य तृतीयतारीके दक्षिणदिक्तः अंगुलत्रयमितं चन्द्रबिंबं ग्रस्तं । एवमत्र वुस्त्वनस्सरादेस्तत्कालपर्यन्तं गतकालो वर्षादिः ६६६ दिन १२१ हो० १० क० १० स्पष्टोर्कः २०।५।८ मध्यमश्चन्द्रः ४।५।१६ स्पष्टश्चन्द्रः ४।५।८ मन्दकेन्द्र १७८।४६ शरकेन्द्रं २८०।३६, अनेनावगतं यदा नीचासन्नश्चन्द्रः पातात् ८।२० एतद् अन्तरितः तदा सप्तांगुलग्रासो जातः । यदा च पातात् १०।३६ एतावदन्तरितस्तदा अंगुलत्रयं ग्रासो जातः । एवं प्रथमग्रहणो शरः ०।४३।३ द्वितीयाग्रहणो ०।५।५० अन्तरं ०।११।४७ । इदं चन्द्रव्यासत्रितीयांशो जातः । तस्मात्संपूर्णव्यासः ०।३५।४० अस्य चतुर्थांशः द्वितीयग्रहणशरात् शोषितः । शेषं भूताबिवस्या साद्धं ०।४६।० सूर्यस्य ०।१५।४०

- (क) १. संज्ञस्य for (संज्ञस्य) २. सप्तत्रिंशत् ३७ for (सप्तत्रिंशत्)
 ३. सन्ने for (सन्नं) (ख) ४. रूढी for (तृवि)
 ५. तारीये for (तारीके) ७. बिंब for (बिंबं)
 ८. वुस्त्वनस्सरादे for (वुस्त्वनस्सरादे) १०. लुप्त
 ११. १०।५।८ for (२०।५।८) (ख) १३. एवमिदमवगतं for (अनेनावगतं)
 १४. सन्नस्थश्चन्द्रपातात् for (सन्नश्चन्द्रः पातात्)
 १५. एतदन्तरितस्तदा for (एतदन्तरितः तदा) (ख)
 ११. + ३ + १७. ग्रासो for (ग्रासो)
 १८. ०।४३। for (०।४३।३) १९. व्यासस्तृतीयांशो for (व्यासत्रितीयांशो)
 २१. शरीत् for (शरात्) २२. भूमा for (भूता) (ख)
 २३. विवव्यासाद्धं for (विवस्यासाद्धं) (ख)
 २४. ०।४६।०।१५।४० for (०।४६।०)
 २५. लुप्त
 (ख) १. फैलवसंज्ञस्य for (फैलवसंज्ञस्य)
 ६. अंगुण for (अंगुल) ८. वुस्त्वनस्सरादे for (वुस्त्वनस्सरादे)
 ९. होरा for (हो०)
 १२. मन्दकेन्द्रं for (मन्दकेन्द्र) १३. अनेननेदमवगतं for (अनेनावगतं)
 १४. सन्नश्चन्द्रपातात् for (सन्नश्चन्द्रः पातात्)
 १६. 'त्रय' लुप्त १८. ० for (०।४३।३)
 २०. ०३।५।२० for (०।३५।२०)

एतच्चन्द्रव्यासाद्धेन युतं जातं ०।३३।२०। एवं यत्र सूर्यबिबकेन्द्रस्य चन्द्रबिम्ब-
केन्द्रस्य च एतावदन्तरं यदा भविष्यति, तदैतयोः विवपालिस्पर्शो भवति ।

अथ प्रथम क्षेत्रम्

तत्र अवं क्रांतिवृत्तचापं जदं विमण्डलं चापं ग्रहजं कदम्बवृत्तीयचापं
अचिन्हकेन्द्रो भचिन्होपरि सूर्यविबाद्धं हचिन्हं च चन्द्रविबाद्धं भचिन्हं उभयोः
सम्पातश्च कल्पितः । तस्मात् ग्रहं चन्द्रस्य स्पष्टशरो जातः ।

अथ एषु देशेषु त्रयोदशहोरामारभ्य षोडशहोरापर्यन्तं परमदिनं भवति ।
तेषु यदा चन्द्रो नीचकर्णो भवति, तदा स्पष्ट नतिरुत्तरदिशिरष्टकलामिता
भवति । अस्मिन् समये मिथुने सिंहे वा चन्द्रस्य परस्परभवलम्बनं भवति । तदा द्वांश
०।३० तुल्यं भवति । दक्षिणे च परमस्पष्टा नतिः अष्टपंचाशत् ५८ कल्पा तुल्या
भवति । अत्र परस्पष्टलम्बनं वृश्चिकमीनस्थे चन्द्रे पंचदशकलात् १५ ल्यं
भवति । यदि चन्द्रस्थानं दचिन्हं भवति, सूर्याच्चोत्तरे भवति । तत्र परमं लम्बनं चेत्
तदा दर्जस्पष्टलम्बनं ०।१५जहं नतिः ०।५८ अजं शरः १।३१ यदा पातासनं चन्द्रो

(क) २. विमण्डल for (विमण्डलं) (ख)

३. वृत्तिय for (वृत्तीय)

४. केन्द्रोपरि for (केन्द्रोभ चिन्होपरि)

५. लुप्त

७. ग्रह for (ग्रहं)

८. 'स्य' लुप्त

९. येषु for (एषु)

१०. देशेषु for (देशेषु)

११. कर्णो for (कर्णो) (ख)

१२. अष्टकलामिता for (रष्टकलामिता)

१३. च यत्परम for (परस्परभव) (ख)

१४. 'भव' लुप्त

१७. कला for (कला)

१८. परम for (पर) (ख)

१९. दर्ज for (दर्ज) (ख)

२०. सन्नश्चन्द्रो for (सन्नचन्द्रो) (ख)

(ख) १. ०।३३।२० for (०।३३।२०)

६. उचिन्हं for (भचिन्हं)

१५. तदा द्वांश for (तदा द्वांश)

१६. 'अष्ट — भवति' लुप्त

भवति । तदा सपातचन्द्रस्य शरेण निष्पत्तिः किञ्चिद्दूनाधिकः साद्वैकादशांकस्य एकेन यथा भवति, तथा स्यात् । एवं यत्र शरः १।३१ । तत्र सपाताः १७।२६ । अत्र जदचापं योजितं १७।४१ यदा चन्द्रस्थानं दक्षिणादिदिशि भवति । तदा दजं ०।३० जहं ०।८ अजं ०।४१ तत्र सपातः चन्द्र ७।५२ । अत्र जदचापं चेत् योज्यते तदा ८।२२ । एवं यदि सपातश्चोत्तरदिशि १७।६१ अस्मादधिको भवति । दक्षिणादिदिशि ८।२२ अस्मादधिकं चेत्तदा ग्रहणं न स्यात् । पुनरपि पूर्वोक्त चन्द्रस्य फलं ५१ सूर्यस्य २।२३ मध्यमांते सूर्यचन्द्रयोरन्तरं ७।२४ भवति । एवं यावता कालेन एतावदन्तरं चन्द्रश्चरति । तावता कालेन सूर्यस्य त्रयोदशांशतुल्यं चरति । तच्च तावद् भवति । ०।३४ एवं यावता कालेन चन्द्रः एतावदन्तरं चलति, तावता कालेन सूर्यकलात्रयं गच्छति । एवं स्पष्टाभावास्यामध्यमामावास्योरन्तरे सूर्यस्य परम-गतिः ०।३७, इयं सूर्यपरं फले योज्यते । तदेव भवति । ३।० इदं मध्यमस्थान-

- (क) १. सपात for (सपात) २. विसर्गलुप्त
३. साद्वैकादशांकस्य for (साद्वैकादशांकस्य)
५. सपात for (सपाताः)
६. सपातश्चन्द्रः for (सपातः चन्द्र) ७. 'त्र' लुप्त
८. सपातश्चोत्तरदिशि for (सपातश्चोत्तरदिशि)
९. १७।४१ for (१७।६१)
१०. अस्मादधिकश्चेत्तदा for (अस्मादधिकश्चेत्तदा) (ख)
११. ५।१ for (५१) (ख)
१४. सूर्योऽस्य for (सूर्यस्य) १५. चरति for (चरति)
१६. विसर्गलुप्त
१७. 'भावास्या' लुप्त १८. मावस्ययो for (मावास्यो)
१९. 'स्य' लुप्त २०. परम for (पर) (ख)

- (ख) २. दूनाधिका for (दूनाधिकः) ३. साद्वैकादशांकस्य for (साद्वैकादशांकस्य)
४. यथा लुप्त ६. सपातचन्द्रः for (सपातः चन्द्र)
१२. मध्यमामांते for (मध्यमांते) १३. 'तावता—चरति' लुप्त
१७. स्पष्टाभावास्या for (स्पष्टाभावास्या) (ख)

स्पष्टस्थानयोः परममन्तरं^१ मुपलब्धं । इदं १७।४८ अस्मिन् योज्यते तदैवं भवति ।
२०।४१ अस्मिन् ८।२२^३ योज्यते तदैवं भवति । २१।२२ एवं यद्युत्तर दिशि मध्यम-
चन्द्रपातयोरन्तरं २०।४१ अस्मादधिकं चेत्तदा ग्रहणं न भवति ।

अथ शराकेन्द्रं एकोनविंशति कलाधिकं को न सप्तत्यंशमारभ्य द्वाविंशति
कलाधिकं केमुत्तरशतांश १०।१।२२ यदा भवति तदा भवति । यदा चाष्ट त्रिश-
त्कलाधिकवसुशरनेत्रां^२ २५।३६ शमारभ्य २९०।४१ एक चत्वारिंशत्कलाधिक-
खमन्दाक्षिपर्यन्तं यदा भवति, तदापि ग्रहणं भवति ।

अथ चन्द्रग्रहणसम्भवासम्भवौ निरूप्येते । नीचकर्णं चन्द्रव्यासाद्धं^४
०।१७।४० भूछायाव्यासाद्धं ०।४५।५६, अनयोर्योगः ६३।३६ यदैतत्तुल्यश्चन्द्रशरो
भवति । तदा भूछायाचन्द्रविवयोः पालिस्पर्शा भवति । तत्र पातालदन्तरं २२।१२
यदा स्पष्टश्चन्द्रोऽस्मादधिको भवति, तदा ग्रहणं न स्यात् ।

- (क) १. परममन्तरं for (परममन्तरं) (ख) २. १७।४१ for (१७।४८)
३. ८।२२ for (८।२२) ४. ११।२२ for (२१।२२)
५. मध्यमचन्द्रपातयो for (मध्यमचन्द्रपातयो)
६. + चेदक्षिणदिशि ११।२२ अस्मादधिकं +
७. शराकेन्द्रमेकोनविंशति for (शराकेन्द्रं एकोनविंशति)
८. सप्तत्यंश for (सप्तत्यंश) (ख) ९. कोत्तर शतांश for (केमुत्तरशतांश) (ख)
१०. + ग्रहणं + ११. सरनेत्रां for (सरनेत्रां)
१२. शमारभ्य for (शमारभ्य) (ख) १३. नन्दाक्षि for (मन्दाक्षि) (ख)
१४. १।३।३६ for (६३।३६) १५. विवपात्योः for (विवयोः)
१७. 'पालि' लुप्त १८. पातालदन्तरं for (पातालदन्तरं) (ख)
१९. २२।२२ for (२२।१२) २०. + ग्रहणं तस्मान्मध्यमचन्द्रस्य पातालदन्तरं
अस्मात् १५।१२ अधिकं भवति तदापि +

- (ख) ४. ११।२२ for (२१।२२) ६. + अस्मादधिकं चेत् दक्षिणदिशि ११।२२ +
७. शरा केन्द्रं for (शराकेन्द्रं) १४. गृह for (ग्रहणं)
२१. + मध्यमचन्द्रस्य पातालदन्तरं अस्मात् १५।१२ अधिकं भवति । तदापि ग्रहणं न
स्यात् +

अथास्माद्विदितं यदा शरकेन्द्रं अष्टचत्वारिंशत्कलाधिकचतुसप्तत्यंशं
 १७४।४८ मारभ्य द्वादशकलाधिकं पञ्चाभ्रचन्द्रपर्यन्तं १०५।१२ पुनरष्टचत्वारिं-
 शत् कलाधिकं वेद पञ्चाक्षि २५४।४८ मारभ्य द्वादश कलाधिकं पञ्चाष्टाक्षि २८५।
 १२ ग्रहणं भविष्यति इदमेवास्माकमिष्टम् ।

इति चतुर्थप्रकरणं समाप्तम्

(क) १. अथास्माद्विदितं for (अथास्माद्विदितं)

२. चतुः for (चतु) (ख) ३. ७४।४८ for (१७४।४८)

५. कलाधिक for (कलाधिकं) (ख)

६. + पर्यन्तं + (ख)

(ख) ३. ७४।८ for (१७४।४८) ४. अनुस्वार लुप्त

७. ग्रहणं for (ग्रहणं)

अथ पंचम प्रकरणम्

तत्र ग्रहणद्वयांतरकालो निरूप्यते । यस्मिन् ग्रहसम्भवः सोऽपि निरूप्यते । यस्मिन् ग्रहणसम्भवः यस्मिन्श्च न सम्भवः सोऽपि निरूप्यते । तत्र षड्मासान्तरे ग्रहणद्वयं भवति । यतः शरकेन्द्रगति षड्मासे एतावती भवति । १८४।१।१५ तच्चापं यस्मिन् सूर्यग्रहणमुत्तरदिशि न भवति । १३८।३८ दक्षिणदिशि १५७।१६ यस्मिन्श्च चन्द्रग्रहणं न भवति । तच्चापं दिग्द्वये १४१।३६ एवं प्रत्येकं चापत्रयं । यस्मिन् ग्रहणं भवति, एतानि शरकेन्द्रगतेन्यूनानि सन्ति । तस्मादेतावत्कालपर्यंतं ग्रहणद्वयं भवति । अयं पंचमासान्तरे ग्रहणद्वयं भवति, वा नेति निरूप्यते । तत्र मध्यमगतिः १३५।३२ केन्द्रगति १२९।५ । अत्र सूर्यस्य नीचदिशि स्पष्टगतिः मध्यगते ४।३८ रधिका भवति । चन्द्रस्यापि स्पष्टचापमुच्चदिशि न्यूनं भवति, ८।४० एवं पंचमा-

(क) २. ग्रहण for (ग्रह)

३-४-५-६-७-८-९. लुप्त

१०. षण्मासान्तरे for (षड्मासान्तरे)

१२. गतिः for (गति) (ख)

१३. षण्मासजा for (षड्मासे)

१५. १३।८।३८ for (१३८।३८)

१६. यस्मिन् for (यस्मिन्श्च)

१८. दिग्द्वयेपि for (दिग्द्वयेपि) (ख)

२२. अथ for (अयं)

२४. गतिः for (गति) (ख)

२५. स्पष्टा for (स्पष्ट)

(ख) १. ग्रहण for (ग्रहण)

४. ग्रहण for (ग्रहण)

२. 'ग्रह'—निरूप्यते लुप्त

११. ग्रहण for (ग्रहण)

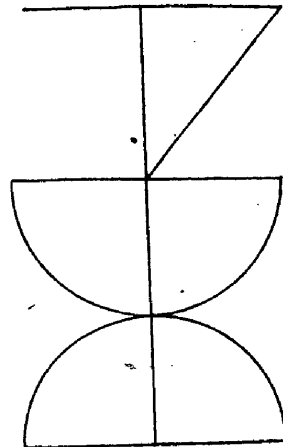
१४. ग्रहण for (ग्रहण)

१७. ग्रहण for (ग्रहण)

२०. पर्य for (पर्यंत)

२१. ग्रहण for (ग्रहण)

२३. ग्रहण for (ग्रहण)

साभ्यन्तरे सूर्यो नीचदिशि भवति । चन्द्रश्चोच्चदिशि भवति । तदानयोरन्तरं ^११३।१८
 एतावदन्तरेण चन्द्रसूर्याज्यष्टे भवति । अस्य द्वादशांशः ^२१६ इयं सूर्यगतिः
 यावता कालेन चन्द्रस्तदन्तरगतं तुल्यं गच्छति । इदमन्तरं ^३२।६ सूर्यफले योजितं
 तायातं ५।४४ पंचमासे तावदन्तरमितभवधिको भवति । अस्मिन् काले शरकेन्द्र-
 गतिः ^४१५३।२१ । एतावत् कालपर्यंतं स्पष्टगति ^५१५६।५ चन्द्रछाया व्यासाद्धयो-
 र्योगः नीचकर्णं ^६१।३।३६ उच्च कर्णं च ^७०।५६।२४ तस्मान्मध्य कर्णं ^८१।० । अस्य
 सम्पातः ^९११।३० । यस्मिन् चापे ग्रहणं न भवति । तच्चापं ^{१०}१५७।० । इदं शरकेन्द्र-
 गतेरेतावं ^{११}२।५ न्यूनमस्ति । तस्मात् पंचमासाभ्यन्तरे ग्रहणद्वयं भवतीति ज्ञातं ।
 तत्रेत्प्रथमग्रहणं किञ्चित् सम्पातात् ^{१२}च्चल तदा भवति । द्वितीयग्रहणं ^{१३}द्वितीयसम्पा-
 तात्सन्ने भवति ।

अथ सप्तमासान्तरेण ^{१४}ग्रहणं भवति, न वेत्ति विचार्यते एवं एप्रमासं या
 मध्यमगतिः ^{१५}२०३।४५ मन्दकेन्द्रगतिः ^{१६}१८०।४३ एवं सूर्यः ^{१७}उच्चादुभयदिशि चापात्

(क) १. अनयोरन्तरं for (तदानयोरन्तरं)

२. चन्द्रः for (चन्द्र) (ख) ३. सूर्यात्पृष्टे for (सूर्याज्यष्टे) (ख)

४. तदन्तरगते for (तदन्तरगतं)

५. गच्छति for (गच्छति) ६. १।६ for (२।६) (ख)

७. ज्ञातं for (यातं) ८. एवाधिको for (भवधिको)

९. गति for (गति) १०. + भू +

११. कर्णं for (कर्ण) १२. रेताव २५ for (रेतावं २।५)

१३. न्यून for (न्यून) (ख) १४. तत्र प्रथम for (तत्रेत्प्रथम) (ख)

१५. सम्पाताच्चलति for (संपातात्च्चल)

१६. द्वितीय for (द्वितीय) १७. सम्पातासन्ने for (सम्पातात्सन्ने) (ख)

१८. भवेति for (भवति) १९. वेत्ति for (वेत्ति) (ख)

२०. सप्तमासे for (एप्रमासं) (ख) २१. + अस्मात् + (ख)

(ख) ४. तदन्तरगतं for (तदन्तरगतं) ५. मितमधिको for (मितभवधिको)

१२. ग्रहणं for (ग्रहणं) १३. १५।७० for (१५७।०)

१६. ग्रहणं for (ग्रहणं) १८. सम्पाताच्चलितो for (सम्पातात्च्चल तदा)

२०. ग्रहणं for (ग्रहणं) २२. ग्रहणं for (ग्रहणं)

द्विचत्वारिंशत् कलाधिकं चतुर्भिरंशैः न्यूनोस्ति । चन्द्रश्च नीचादुभयदिशि कला
द्वयोर्न पञ्चदशभिरंशैः १४।४० रधिको भविष्यति । अस्य द्वादशांशः १।१३ एतत्सू-
यस्य स्पष्टांतरे योजितं ५।५५ एतावदन्तरे न चन्द्रो ग्रहे भवति । एतत्कालजाशर-
केन्द्रगतिः २१४।४२ स्पष्टगति २०८।४७ एवं प्रथमग्रहणं स्थानं प्रथमसम्पातात्
पूर्वमेव यद्भवति । तमारभ्य द्वितीयग्रहणं स्थानं यद् भवति तत्पर्यंतं परमं चापं
२०३ इदं शरकेन्द्रगतेस्त्रयोदश कलानांशषड्केन ५।४७ न्यूनमस्ति । तस्मात् सप्त-
मासाभ्यंतरे ग्रहणद्वयं न भवति ।

अथ पञ्चमासान्तरेन सूर्यग्रहणद्वयं भवति नवेति विचार्यते ।

अथ पूर्वोक्तप्रकारेण एतत्कालजा शरकेन्द्रगतिः १५१।४ शरः ०।३२।२०,
सपातः ६।१२ यस्मिन् ग्रहणं न स्यात्, तच्चापं १६७।३६ इदं शरकेन्द्रात् ८।३१ एता-
वदधिकमस्ति । तस्मात् ज्ञातं यदालम्बनं न भवेत्, तदा पञ्चमासाभ्यंतरे ग्रहण-

(क) १. रंशैर्न्यूनोस्ति for (रंशैः न्यूनोस्ति)

२. + दशभिरंशैरधिको भविष्यति । ६।५८ एतत्कालाभ्यंतरे सूर्यश्चेत्स्वोच्चे भवति
चन्द्रश्चेन्नीचे भवति । तदा चन्द्रः सूर्योद्विशतिकलोन + (ख)

३. एतावदंतरेण for (एतावदंतरेन) (ख)

४. + रवेश् +

७. ग्रहणं for (ग्रहण)

८. द्वितीयपातात्परस्तात् for (स्थानं)

९. परमंचापं २०३० for (परमं चापं २०३)

१०. षट्केन for (षड्केन) (ख) १२. पञ्चमासांतरेण for (पञ्चमासांतरेन)

१४. १५६।५ for (१५६।४) १५. ०।३२ for (०।३२।२०)

१७. 'इदं' लुप्त १८. तस्माद् for (तस्मात्)

१९. ०।४५ for (४५) (ख)

(ख) ५. स्पष्ट गतिः for (स्पष्टगति) ६. गृहणं स्थानं for (ग्रहणं स्थानं)

७. गृहणं for (ग्रहण)

९. परम चापं for (परमं चापं)

११. गृहणं for (ग्रहण)

१३. गृहणं for (ग्रहण)

१६. गृहणं for (ग्रहण)

द्वयं न भवेत् परं च लम्बनमस्ति । एवमत्र यदन्तरं ८।३१ शरः ४५ । एवं नतिर-
स्मात् शरादधिकोपलभ्यते । अस्मिन् कालाद्यन्ते एवमस्यां कल्पनायां सूर्यो नीचे
अपेक्षितं चन्द्रश्चोच्चे अपेक्षितः सूर्यस्य च नीचः धनराशेरसन्नोस्ति । अतः सूर्यो
कन्याराशेरर्धमारभ्य कुम्भासन्नपर्यन्तं पूर्वमावस्याजनितसमयात् षडहोराभिः
प्रागेव भवति । अत्र नतिरुत्तर दिशि ०।४५ अस्मादधिकानोपलब्धाः । अत एव अस्य-
कालस्याद्यंतयोः चन्द्रो दक्षिणे भवति । आदौ च केतोः सकाशाच्चलितो भवति ।
अन्ते च राहुसमीपे गच्छति चेत्तदा पंचमासाभ्यन्तरे ग्रहणद्वयं न भवति । यदि नति-
दक्षिणा दिक्का भवति, तदा कदापि ०।४५, अस्मादधिकाप्या गच्छति । कुतः यतः

(क) १. मस्या for (मस्यां) २. अपेक्षितः for (अपेक्षितं) (ख)

४-५-६. लुप्त

७. धनुरासन्नोस्ति for (धनराशे रासन्नोस्ति)

८. सूर्यः for (सूर्यो)

९. रर्ध for (र्धं)

१०. + अपेक्षितो भवति । इदं पूर्वोक्तमस्ति सूर्यात् १२३।१८ चन्द्रः षष्ठे भवति । एवं
चन्द्रः एतावदन्तरं स्वद्वादशांशाधिकं सपादहोराद्याधिकदिनैकेन चलति । पंच-
मासप्रमाणे दिनानि १४७ हो० १५४५ । एवं स्पष्ट कालः दि० १४८ हो १८ ।
एवं कन्यासंक्रान्त्यमावास्यामारभ्य द्वितीयकुम्भ+

११. संक्रान्त्य मावास्या for (पूर्वमावस्या)

१२. विसर्ग लुप्त

१३. कालस्यंतयोः for (कालस्या द्यंतयोः)

१४. चन्द्रो for (चन्द्रो)

१५. राऊ for (राहु)

१७. दक्षिणादिक्का for (दक्षिणादिक्का) (ख)

१८. 'यतः' लुप्त

(ख) ३. गृहण for (ग्रहण)

१०. + अपेक्षितो भवति । पूर्वोक्तमस्ति सूर्यात् १३।१८ पृष्ठे भवति । एवं चन्द्र एता-
वदन्तरं स्वद्वादशांशाधिकं सपादहोराद्याधिकदिनैकेन चलति । पंचमासः प्रमाणे
दिनानि १४७ हो० १५।४५ एवं स्पष्ट कालः दि० १४८ । हो० १८ एवं कन्या-
संक्रान्त्यमावास्यामारभ्य द्वितीय कुम्भसंक्रान्त्यमावास्या पर्यन्तं +

१६. गृहण for (ग्रहण)

सप्तमभावः प्रथमा^१मावस्यायां कन्यायां^२ भवति । द्वितीया^३मावस्या कुंभे मध्याह्ने चेद् भवति तदा सूर्यलम्बनो न चन्द्रलम्बनं लंकाप्रदेशे प्रथमामायां^४ शेषं ०।२२ द्वितीये च ०।१४ यत्र साढं होराद्वादशतुल्यपरमदिनं भवति । तत्र प्रथमामायां ०।२७ द्वितीयायां ०।२२ भवति । अनयोर्योगः ०।४५ अस्माच्चतुभिः कलाभिरधिको भवति । यथा यथा परमवृद्धिर्भवति, तथा तथा लम्बनं वृद्धिर्भवति । तस्मात् यदि चन्द्रः कालस्याद्यंतयोरुत्तरदिशि भवति । प्रथमा^५मावास्यायां राहोः सकाशाच्च-लितो भवति । द्वितीया^६मावास्यायां^७ केतुं प्रति गच्छति । चेत् तदा पंचमासान्तरे सूर्यस्य ग्रहणद्वयं^८ भविष्यति, ग्रहणं द्वयेपि विवस्योत्तरदिक्तः छत्रं भविष्यति ।

अथ सप्तमासान्तरेण ग्रहणद्वयं भवति वा नेति विचार्यते । पूर्वं शरकेन्द्र २०।८।४७ अष्टाचत्वारिंशत् कलाधिकाष्टनभोलोचनमितं कथितमस्ति । परमचापं ग्रहणद्वयांतर्गतं चतुर्विंशतिकलाधिकद्विनवभूम्यंशमितमस्ति । अत्र कस्मिन् ग्रहणे चन्द्रः पातं प्रति गच्छति । चेत् द्वितीयग्रहणे च द्वितीयपातादग्रे कृतश्चेत्

(क) १. अमावस्यायां for (मावस्यायां)

२. 'यां' लुप्त

३. अमावास्या for (मावस्या)

४. 'लंका' लुप्त

५. निरक्षे for (प्रदेशे)

६. अमायां for (मायां)

७. १०।११४ for (०।१४)

८. प्रथमायां for (प्रथमामायां)

९. अमावास्यायां for (मावास्यायां)

१०. अमावास्यायां for (मावास्यायां)

११. केतुं for (केतु) (ख)

१२. 'भो' लुप्त

१३. + १६२२४ +

१४. गतश्चेत् for (कृतश्चेत्) (ख)

(ख) १. प्रथमामावास्यायां for (प्रथमामावस्यायां)

२. कन्या for (कन्यायां)

१२. गृहण for (ग्रहण)

१३. गृहण for (ग्रहण)

१४. गृहण for (ग्रहण)

१५. शरकेन्द्र for (शरकेन्द्र)

१७. गृहण for (ग्रहण)

१६. गृहणे for (ग्रहणे)

२०. गृहणे for (ग्रहणे)

तदेदं स्यात् । एवमिदं चापं शरकेन्द्रचापात् त्रयोविंशति कलाधिकषोडशांशैः हन-
मस्ति । अस्य चापस्य शरः १।२५ इदं प्रकटमेव । यदि नतिर्न स्यात् तदा सप्तमासा-
भ्यंतरे ग्रहणद्वयं भवितुमर्हति । अत्रास्माभिरिदं कल्पितं, सूर्यः नीचोच्चे भवति ।
चन्द्रश्च नीचे भवति । तदा सूर्यकुम्भात् कन्याराशौ गच्छतीत्यनुमीयते पूर्वमिदं
ज्ञातं । चन्द्रसूर्यात् चतुर्दशभिरंशैः चत्वारिंशत्कलाभिरग्रे चलितोस्ति । तदा चन्द्रः
एतदन्तरस्य द्वादशांशाधिकपञ्चहोराधिकैकदिने न गच्छति ।

अथ सप्तमाकालो दिनादिः २०६।१७ स्पष्टकालः २०५ अस्मादिदं ज्ञातं,
कन्यार्का यामावास्या यस्मिन् काले जाता । तत् कालात् कुम्भाकामावास्यात् द्वाद-
शभिर्होराभिरधिका जाता । एवं राशिद्वयोः समयद्वयेपि उत्तरदिक्कां नतिः लंकायां
वान्यत्र ०।२३ । अस्मादधिका नास्ति । अत एव यदा चन्द्रोऽस्य कालस्याद्यंतयो
दक्षिणे भवति । प्रथमामावास्यायां राहुं प्रति गच्छति । द्वितीयामावास्यायां च

(क) २. +न स्यात् एवं नतिरेकामायां वा अमावास्या द्वयेपि मिलित्वा १०५ अस्माद-
धिका भवति । तदा सप्तमासाभ्यंतरे ग्रहण द्वयं +

३. सूर्यः for (सूर्य) (ख)	४. गच्छतीत्यनुमीयते for (गच्छतीत्यनुमीयते)
६. चन्द्रः for (चन्द्र) (ख)	७. रशैश्चचत्वारिंशत् for (रंशैः चत्वारिंशत्)
८. चन्द्रं for (चन्द्र)	८. सप्तमासकालो for (सप्तमाकालो)

१०. +हो१२+	११. ज्ञातं for (ज्ञातं)
१२. +५+	१३. जाता for (ज्ञाता) (ख)

१४. 'त' लुप्त (ख)

१५. दिक्कनतिः for (दिक्कानतिः)

१६. निरक्षे for (लंकायां) १७. ०।३३ for (०।२३)

१८. अमावास्यायां for (मावास्यायां)

२०. राहुं for (राहुं) २१. मायां च for (मावस्यायां)

(ख) १. गृहण for (ग्रहण)

२. न स्यात् एवं नतिरेकामायां वा अमावास्याद्वयेपि मिलित्वा १।२५ अस्मादधिका
भवति तदा सप्तमासाभ्यंतरे गृहणद्वयं +

४. गच्छतीत्यनुमीयते for (गच्छतीत्यनुमीयते)

५. +त्व+ १८. दक्षिणे for (दक्षिणे)

२०. राहुं for (राहुं श) २१. मावास्यायां for (मावस्यायां)

केतोरग्रे गतः । तदास्मिन्काले ग्रहणद्वयं न भविष्यति । यदा नति दक्षिणे भवति, तदा रूजसप्रदेशासन्ने रूजसारुत्तरदिशि च ग्रहणद्वयं भवति । यदा कुंभः उदय-समये भवति । कन्यामावस्या अस्तसमये भवति । यतः रूजसप्रदेशे अस्मिन् समये नतिः ०४६ तदा द्वयोर्योगः १।२५ अस्मादधिको भविष्यति सप्तकलाभिः । एवं तस्मात् देशात् यत्र देशे अक्षांशाधिक्यं तत्र नतिरपि वर्धिता भविष्यति । तस्माद्यदि चन्द्रो अस्य कालस्याद्यंतयोर्भवति । प्रथमावास्यायां केतुं प्रति गच्छति । चे द्वितीयामायां राहोः सकाशादग्रे गतश्चेदेतत् कलाभ्यंतरे ग्रहणद्वयं भविष्यति । ग्रहणद्वयेति सूर्यबिम्बस्योत्तरदिक्तः न्नं भविष्यति ।

अथैकमासाम्यंतरे ग्रहणद्वयसंभवो न सम्भवति । एकस्मिन् देशे वा भिन्न-देशेपि चेत् तादृशी कल्पना क्रियते या न भवति । तदापि ग्रहणसंभवो न भवति ।

(क) १. दुत्तर for (रुत्तर) (ख)

५. अमावास्या for (मावस्या) ६. समये for (समये)

८. अक्षांशाधिकस्तत्र for (अक्षांशाधिक्यं तत्र)

९. वर्धिता for (वर्धिता) (ख) १०. अमावास्यायां for (वास्यायां)

११. गतश्चेतत् (गतश्चेदेतत्)

१४. ग्रहणद्वयेपि for (ग्रहणद्वयेति) (ख)

१५. छन्नं for (न्नं) (ख) १७. वा भिन्न for (वा भिन्न)

१८. या न for (तादृशी) १९. न भवति for (क्रियते)

२०-२१-२२. सापिचेत् क्रियते for (या न भवति)

(ख) २. गृहण for (ग्रहण)

३. दक्षिणे for (दक्षिणे)

४. गृहण for (ग्रहण)

५. मावस्या for (मावस्या) ७. ०।४६ for (०४६)

११. गतश्चेतत् for (गतश्चेदेतत्)

१२. कालाम्यंतरे for (कलाम्यंतरे)

१३. गृहण for (ग्रहण)

१६. गृहण for (ग्रहण)

१८. तादृशि for (तादृशी)

२३. गृहण for (ग्रहण)

यथा चन्द्रो परमाल्पनीचकर्णो कल्पितः, तदास्य नतिर्महती भविष्यति । पुनरस्यैक-
मासस्य स्पष्टकालः न्यूनः कल्पितः, यतस्तथा कल्पिते शरकेन्द्रस्य तच्चापस्य यत्
ग्रहणद्वये भवति । एतयोरन्तरस्य कल्पं भवति । पुनराशिस्तादृशः कल्पः यत्र
नतिर्महती भवति । तादृश्यः होराश्चापिता कल्पिताः । तथापि भूमौ निवासप्रदेशे
न सम्भवति । अस्योपपत्तिः यतश्चैकस्मिन्मासमध्यमगतिः २१।६ केन्द्रगतिः २५।-
४६ यदा सूर्यो नितान्तं मन्दं चलति, तदैतत्कालमध्ये उच्चस्थाने भवति । एवं मध्य-
गते स्पष्टचापं । अष्टकलाधिकैकांशेन न्यूनं भवति । चन्द्रश्च अधिकादधिकतरं
गच्छति चेत्तदास्य स्पष्टचापं अष्टाविंशतिकलाधिकांशद्वयेनाधिकं भवति ।
अनयोर्योगः ३।३६ अस्य द्वादशांशः ०।१८ एतत्सूर्यांतरे योजितं १।२६ एकस्मि-
न्मासे शरकेन्द्रं ३०।४०, तस्मात् स्पष्टचापं २१।१४। अस्य शरः २।३३ ग्रहणद्वय-
स्थानस्य यदा चन्द्रो नीच कर्णो भवति, तदा परमशरः १।६ स्पष्ट चापशरोस्मात्
१।२७ एतावदधिकोस्ति ।

अथैवं युक्तं अस्यैकामासां नतेर्भावः द्वितीयामावास्यायां १।२७। अस्मा-
न्नतिरधिकापेक्षिता । अथवा अमाद्वयेपि नतिरेकदिवका यत्रैकन्यंतरं द्वितीयनते १।२७

- (क) १. चन्द्रः for (चन्द्रो) (ख) २. स्य for (स्य)
३. महति for (महती) ५. कल्पते for (कल्पिते)
७-८. स्वल्पं for (स्यकल्पं) (ख)
९. पुनः for (पुन) १०. +यंस् +
११. विसर्गं लुप्त १२. चापिताः for (चापिता)
१३. +१।८+ १४. +२।२८+
१५. द्वादशांशः for (द्वादशांशः) १६. स्पष्टचापं for (स्पष्टचापं)
१८. स्मात् for (स्मात्) १९. नतेर्भावः for (नतेर्भावः)
२०. द्वितीया समावास्यायां for (द्वितीयामावास्यायां)
२१. पेक्षिता for (पेक्षिता) २२. यत्रैकन्यंतरं for (यत्रैकन्यंतरं) (ख)
(ख) ४. मासस्पष्ट कालः for (मासस्य स्पष्टकालः)
६. ग्रहण for (ग्रहण) ९. "पुनराशि—भवति" लुप्त
१२. ताः for (ता) १७. ग्रहण for (ग्रहण)
२३. नतेः for (नते)

एतावन्मितं भवति, वा अमाद्वयेपि नतिद्विगुणजा^२ भवति । यथा द्वयोर्योगः १।२७
 अस्यादधिको भवति, तदैकमासांतरे^३ ग्रहद्वयसम्भवो भवति । एवं यत्र चन्द्रस्य स्पष्टा
 नति^५ एकांशादधिका भवति, तादृशं स्थलं नास्ति यदि च चन्द्रो नीच कर्णे भवति ।
 तत्र^{१३} कामायां चेन्नतेर्भावः^६ द्वितीयामायां च भवति । अथवा अमाद्वयेप्येकदिवका नति-
 भवन्ति, तदैकमासे ग्रहणद्वयं न भविष्यति । यदि च अमाद्वये नतिर्भवति परं च
 दिग्द्वयजातयोर्योगः १।२७ अस्मादधिको भवति तदा संभवोस्ति । परं च नापि स्थ-
 लद्वये ये स्थले उत्तरे भवतः वा दक्षिणे भवतः अपि च तत् स्थलद्वये एकं दक्षिणस्थं
 अपरमुत्तरस्थं यदुत्तरस्थं तस्य^८ नते दक्षिणा चेत् तद् दक्षिणस्थस्यापि नतिरुत्तरा
 चेन्नतिद्वययोगोऽस्मात् १।२७ अधिकश्चेत् तदा ग्रहणद्वयं भविष्यति । यत् स्पष्ट-
 नतिः प्रत्येकस्थले दक्षिणे उत्तरे वा^{१४} पञ्चविंशतिकलामारभ्यैकमंशपर्यंतं तदा
 भविष्यति । एवमेकदिशि नतिद्वययोगो १।२७ अस्मादधिको न भवति । यतो लंकायां^{१५}
 नतिः पञ्चविंशति कलाधिका न भवति । अन्यत्र दक्षिणे उत्तरे वा पञ्चविंशति
 कलाभ्योधिका भवति, न चैकांशात् । अत एव^{१६} द्वयोर्योगः १।२७ अस्मादधिको न
 भवति ।

इति पंचमप्रकरणं समाप्तम्

- (क) १. एतावन्मितं for (एतावन्मितं) २. जवति for (भवति)
 ३. ग्रहण for (ग्रह) (ख) ४. नतिः for (नति) (ख)
 ५. चेन्नतेर्भावः for (चेन्नतेर्भावः)
 ६. द्वितीया मायां for (द्वितीयामायां)
 ११. अस्मात् for (स्मात्) १४. यतः for (यत) (ख)
 १५. वा for (वा)
 १६. निरक्षे for (लंकायां) १७. 'नतिः' लुप्त
 १८. अन्यत्रे for (अन्यत्र) १९. एव for (एवै) (ख)

- (ख) ७. ग्रहण for (ग्रहण) ८. "दक्षिणस्थं—यदुत्तरस्थं" लुप्त
 ९. "तस्य—तद्" लुप्त १०. नते for (नति)
 १२. अधिकश्चेत् for (अधिकश्चेत्)
 १३. ग्रहण for (ग्रहण)

अथ षष्ठ प्रकरणम्

तत्र ग्रहणयोः सारणी निरूप्यते । तत्र गणितागत पूर्णिमांते लम्बनं संस्कृतदर्शान्ते च ग्रासस्थित्यर्द्धयोः ज्ञानं संपाताधीनमस्तीत्यतः चतुः सारणी कोष्ठके सूर्यस्य द्वयं चन्द्रस्य च क्रमेण लिख्यते । तत्र चन्द्रकोष्ठकद्वये एकं चन्द्रः उच्च कर्णो यदा भवति, तदा विलोक्य द्वितीयं नीचकर्णस्थे ज्ञेयं । एतदेव चन्द्र-नीचोच्चकर्णवसेन सूर्यस्य कोष्ठद्वयं बोध्यं ।

अथ व्यासं द्वादशांशस्य एकैकांगुलप्रमाणेन ग्रासोः ।

अथ दुच्चकर्णस्थचन्द्रव्यासः सूर्य कोष्ठद्वयं बोध्यं ।

अथ व्यासद्वादशांशस्य एकैकांगुल प्रमाणेन ग्रासोः ।

अथ दुच्च कर्णस्थचन्द्रव्यासः सूर्यव्यासतुल्य उपलब्धः यदा स्पष्टशरः मानैक्यखण्डतुल्यो भवति । तदा पालिस्पर्शो भवति । स चैतावान् भवति ।
०।३।१।२० अस्य सम्पातः ६।० ।

- (क) १. ग्रहाणयोः for (ग्रहणयोः) २. लम्बने for (लम्बन) ३. देशान्ते for (दर्शान्ते) ४. संपाताधीनमस्त्यतः for (संपाताधीनमस्तीत्यतः) ७. + युद्धे कोष्ठके + ८. लिखिते for (लिख्यते) (ख) १०. कोष्ठद्वये for (कोष्ठकद्वये) ११. एकं for (एक) (ख) १२. चन्द्रोच्चकर्णो for (चन्द्रः उच्चकर्णो) १३. वसेन for (वसेन) (ख) १४. व्यास for (व्यासं) (ख) १५. ग्रासः for (ग्रासोः) १६. उच्च for (दुच्च) (ख) १७—२७. लुप्त २८. मानैक्य for (मानैक्य) २९. 'अस्य' लुप्त (ख) ४. ज्ञानं for (ज्ञानं) ५. संपाताधीनमस्तीत्यतः for (संपाताधीनमस्तीत्यतः) ६. कोष्ठकेषु for (कोष्ठके) ५. + द्वे कोष्ठके + ८. द्वे for (द्वयं) १५. ग्रासाः for (ग्रासोः) १७. 'सूर्य—चन्द्र-व्यासः' लुप्त

अथैतदर्थं प्रथमसूर्यसारिण्यां दैर्घ्यं पञ्चविंशति कोष्टकाः कृताः । विस्तारे विचत्वारः कृताः । एवं प्रथमदैर्घ्यकोष्टकेषु त्सर्वनसंस्कृतस्पष्टचन्द्रस्य सपातस्य चतुराशीतिमारभ्य षण्णवत्यंशपर्यंतं अंशा लिखिताः । अर्धशांतरेण द्वितीयकोष्टकेषु सपातस्यैवांशाः रसना गाक्षि २७६ मारभ्याब्धिः रसाब्धि २६४ पर्यन्तमर्धशक्रमेण लिखिताः ।

अथ तृतीयादैर्घ्यं कोष्टकेष्वेकांगुलप्रमाणेन ग्रासो लिखितः ।

अथ चतुर्थकोष्टकेषु स्पर्शादारभ्य मध्यपर्यंतं मध्यादारभ्य मोक्षपर्यंतं वा यावता कालेन चन्द्रश्चलति तत्कृत्स्नप्रमाणं लिखितं । इयं चन्द्रगतिः सूर्यगत्या लम्बनेन च स्पष्टी न कृताः । अपि च सूर्यस्थिर एव लम्बनं चैकरूपमेवेति

- (क) १. अथैतदर्थं for (अथैतदर्थं) २. दैर्घ्यं for (दैर्घ्यं)
 ३. लम्बन for (त्सर्वन) (ख)
 ४. चतुराशीति ८४ मारभ्य for (चतुराशीतिमारभ्य)
 ५. षण्णवत्यंश २६६ for (षण्णवत्यंश)
 ६. 'अंशा' लुप्त ७. अर्धशांतरेण for (अर्धशांतरेण)
 ८. सपातस्यैवांशाः for (सपातस्यैवांशाः)
 ९. रसनगाक्षि for (रसनागाक्षि) (ख)
 १०. मारभ्याब्धिरसाक्षि for (मारभ्याब्धिरसाब्धिः)
 ११. मर्धशा for (मर्धशा)
 १२. तृतीय दैर्घ्यकोष्टकेष्वेकांगुल for (तृतीयादैर्घ्यं कोष्टकेष्वेकांगुल)
 १३. स्पर्शादारभ्य for (स्पर्शादारभ्य) १४. त for (तत्)
 १५. 'कृत्स्न' लुप्त १६. 'प्रमाणं' लुप्त
 १७. विसर्ग लुप्त (ख)

- (ख) २. दैर्घ्यं for (दैर्घ्यं) ६. अंशाः for (अंशा)
 १२. तृतीयदैर्घ्यकोष्टकेष्वेकांगुल for (तृतीयदैर्घ्यकोष्टकेष्वेकांगुल) (ख)
 १४-१५. तत्काल for (तत्कृत्स्न) १८. सूर्यं for (सूर्य)

लिखितं । पुनरपि चन्द्रव्यासो नीचकरण ३५।२० एतावानुपलब्धः च ज्ञात एव
 उभयोः स्पर्शः तदा भवति, यदा स्पष्टशरा उभयोर्व्यासाद्धेतुल्यो भवति । अत्र
 नीचकरणो उभयोर्व्यासाद्धयोगः ०।३३।२० । अस्य सपाः ६।१४ एतदर्थं सूर्यद्वितीय-
 सारिण्यां दैर्घ्यं सप्तविंशति कोष्टका कृताः । विस्तारे च पूर्ववत् चत्वारः कोष्टकाः
 कृताः । तत्र प्रथमदैर्घ्यकोष्टकेषु लम्बनसंस्कृतस्पष्टचन्द्रसपातांशाः षड्विं-
 शत्कलाधिकषष्टांशमारभ्य ८३।३६ चतुर्विंशत्कलोननवत्यंशपर्यन्तं लिखिताः ।
 पुनश्चतुर्दशमितकोष्टके नवति विलिख्य चतुर्विंशतिकलाधिकषन्नवत्यंशपर्यन्तं
 त्रयोदश कोष्टकेषु लिखिताः । द्वितीयकोष्टकेषु षड्विंशत्कलाधिकरससप्तलोचन-
 २७६।३६ मारभ्य चतुर्विंशतिकलाधिकखसप्ताब्धिपर्यन्तं २७०।२४ त्रयोदशकोष्ट-
 केषु लिखिताः । पुनः चतुर्दश कोष्टके खाद्रिलोचन २७० लिखितं । तदधः त्रयोदश
 कोष्टकेषु षड्विंशत्कलाधिकनवांगलोचनमारभ्य अंगलोचनपर्यन्तं त्रयोदशकोष्ट-
 केषु लिखितं । शेषकोष्टकेषु पूर्वोक्तवत् अंगुलादि ग्रासः चन्द्र गतिश्च लिखिताः ।

(क) २. एतावानुपलब्धः for (एतावानुपलब्धः)

३. + इदं +	४ मेव for (एव)
५. उभयोः for (उभयोः)	६. शरो for (शरा)
७. सपातः for (सपाः)	८. दैर्घ्यं for (दैर्घ्यं)
९. कोष्टकाः for (कोष्टका) (ख)	१०. कृतान्तत्र for (कृताः तत्र)
११. सपातांशां for (सपातांशाः)	१३. अष्टांशमारभ्य for (अष्टांशमारभ्य)
१४. चतुर्विंशत्कलो for (चतुर्विंशत्कलो)	
१५. पन्नवत्यंश for (पन्नवत्यंश) (ख)	
१६. चतुर्विंशति कलाधिक for (षड्विंशत्कलाधिक)	
१७. 'ति' लुप्त	१८. सप्ताब्धि for (सप्ताब्धि)
१९. + चतुर्विंशति कलाधिक +	२०. षट् त्रिंशत्कलाधिक for (षड्विंशत्कलाधिक)
२१. + २६६।३६ +	२२. अंगलोचन २६३ for (अंगलोचन)
(ख) १. ०।३३।२० for (३३।२०)	३. + अयं +
६. शर for (शरा)	१२. षट् त्रिंशत् for (षड्विंशत्)
१६. षट् त्रिंशत् for (षड्विंशत्)	२०. षट् त्रिंशत् for (षड्विंशत्)
२२. अंग for (अंग)	२३. विसर्गलुप्त

अथ यस्मिन्काले चन्द्रभूमयो विवने स्पर्शः तत्रोच्चकर्णे उभयोर्व्यासाद्ध-
 तुल्यः शरोस्ति । ५६२४ अस्य सपातः १०४८ नीचकर्णे तयोर्योगः १३१६।३० ।
 अस्य सपातः १२।१२ अत एव चन्द्रस्य प्रत्येकसारणीदैर्घ्यं पंचचत्वारिंश-
 त्कोष्टकाः कृताः । विस्तारे च पंचकोष्टकाः कृताः । एवं प्रथमसारिण्यां प्रथमदैर्घ्य-
 कोष्टकेषु द्वादशकलाधिक एकोनाशीतिमारभ्य ७९।१२ द्विचत्वारिंशत्कलाधिक-
 नवाष्टपर्यन्तं द्वाविंशतिकोष्टकेषु लिखितं । त्रयोविंशतिकोष्टके नवतिर्लिखिता ।
 तद्वा द्वाविंशतिकोष्टकेषु अष्टादशकलाधिकनवतिमारभ्य १६।१८ अष्टचत्वारि-
 ण्शत्कलाधिकशतांशपर्यन्तं लिखितं १००।४२ । द्वितीयदैर्घ्यकोष्टकेषु अष्टा-
 दशकलाधिक खाश्वि २७०।१८ पर्यन्तं लिखितमस्ति । तदेवं द्वाविंशतिकोष्टपर्यन्तं
 त्रयोविंशतितमकोष्टके खाश्वि लिखितां, तदधः द्वाविंशत्कोष्टके द्विचत्वारि-
 ण्शत्कलाधिकनवांगाश्विमारभ्य २६६।४२ द्वादशकलाधिकनवाक्षाक्षि २६६।१२ पर्यन्तं
 लिखितं अत्राप्यर्द्धांशतुल्यमेवांतरमस्ति ।

(क) १. चन्द्रभूम्योर्विवयोः for (चन्द्रभूमयोर्विवने)

२. तत्रोच्च for (तत्रोच्च)

३. विसर्गं लुप्त

४. ०।५६।२४ for (५६२४) (ख) ५. २४।४८ for (१०४८)

६. १।३।३६ for (१।३।६।३०) ७. प्रत्येकं for (प्रत्येक)

८. सारिण्यां for (सारणी) (ख) ९. दैर्घ्यं for (दैर्घ्यं)

११. सारिण्यां for (सारिण्यां) १२. दैर्घ्य for (दैर्घ्यं) ●

१४. + ८६।४२ +

१५. लिखिता for (लिखिता) १६. तदधो for (तद्वा) (ख)

१७. ६०।१८ for (१६।१८) (ख) १८. १०० for (१००।४२)

१९. खाश्वि for (खाश्वि) (ख) २०. खाश्वि for (खाश्वि)

२१. लिखितं for (लिखितां) २२. कोष्टकेषु for (कोष्टके)

२३. '४२' लुप्त

२४. २५६।१२ for (२६६।१२)

(ख) १. चन्द्रभूम्योर्विवने मिस्पर्शः for (चन्द्रभूमयोर्विवने स्पर्शः)

५. १०।४८ for (१०।४८)

१०. कोष्टकाः for (कोष्टकाः)

१३. 'एको—कलाधिक' लुप्त वि० इस पांडुलिपि में 'कोष्टक' है न कि 'कोष्टक'

१८. १००।४२ for (१००।४२)

२०. खाश्वि for (खाश्वि) २१. लिखितं for (लिखितां)

अथ चन्द्रस्य द्वितीयसारिण्यां प्रथमकोष्टके प्रथमसंपातः अष्टचत्वारि-
 शत्कलाधिकसप्तसप्ततिमारभ्य द्विचत्वारिंशत्कलाधिक नत्वाशीतिपर्यन्तं ८९।४२
 द्वाविंशतिकोष्टकेषु लिखितं । त्रयोविंशतितमकोष्टके नवत्यंशं लिखितं, तदधः
 द्वाविंशतिकोष्टकेषु अष्टादशकलाधिकनवतिमारभ्य द्वादशकलाधिक द्विशून्यचन्द्र-
 पर्यन्तं १०२।२२ लिखितं । द्वितीयदैर्घ्यकोष्टकेषु द्वादश कलाधिक द्वाष्टाक्षि-
 मारभ्य २८२।१२ अष्टादशकलाधिकखसमाधिपर्यन्तं लिखितं । त्रयोविंशतिकोष्टके
 खसमाधितुल्यांका लिखिता । तदधो द्वाविंशतिकोष्टकेषु द्विचत्वारिंशति कला-
 धिकनवांग्लोचनमारभ्य अष्टचत्वारिंशत्कलाधिकसप्तपञ्चाब्धिपर्यन्तं लिखिताः ।
 अस्यां सारिण्यां चतुस्त्रिंशत्कलांतरमस्ति । यतः चन्द्रव्यासः प्रत्येकांगुलविभागः
 संपातस्य चतुस्त्रिंशत्कलोत्पन्नशरतुल्य एवास्ति । सारणीद्वयेपि तृतीयदैर्घ्यकोष्ट-

(क) ३. +: ७७।४८ +

४. नवाशीति for (नत्वाशीति) (ख)

५. + ६ +

६. + ६०।१८ +

७. १० २ १२ for (१०२।२२)

८. द्वितीय for (द्वितीय) ९

९. द्व्यष्टाक्षि २८२ आरभ्या for (द्वाष्टाक्षिमारभ्य २८२।१२)

१०. सप्ताश्वि २७० १८ for (समाधि)

११. खसप्ता २७० श्वि for (खसमाधि)

१२. लिखिताः for (लिखिता)

१३. + २५६।४१ +

१४. पञ्चाश्वि २५७।४८ for (पञ्चाब्धि)

१५. खिता for (लिखिताः)

१६. चतुस्त्रिंशत्कलांतर for (चतुस्त्रिंशत्कलांतर)

१७. कलातुल्य for (कलोत्पन्न). २०-२१. लुप्त

२२. सारिणी for (सारणी)

२३. कोष्टकेष्टगुलादि for (कोष्टकेष्टगुलादि)

(ख) १. संपातः for (संपातः)

२. 'सप्त' लुप्त

८. १०२।१२ for (१०२।२२)

९. 'द्वाष्टाक्षि — कलाधिक' लुप्त

१०. सप्ताश्वि for (समाधि)

११. सप्ताश्वि for (समाधि)

२६. कलांतर for (कलांतर)

१७. व्यासस्य for (व्यासः)

१८. संपातस्य for (संपातस्य)

२३. कोष्टकेष्टगुलादि for (कोष्टकेष्टगुलादि)

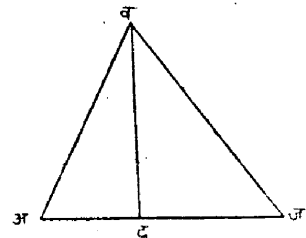
केन्द्रगुलादि लिखितं । चतुर्थद्वैर्घ्यकोष्टके स्थित्यद्वैजा चन्द्रगतिः तदधोमर्द-
कालीना चन्द्रगतिः मया स्थित्यद्वैदिकाः कलाया उत्पादितास्ता चापा सरसा
रेखा प्रकल्प्य निःसरिताः, यतः लघुचापेषु तत्पूर्णा ज्याष्वु चांतरं स्वल्पमस्ति ।
पुनर्मिण्डलचापस्य क्रांतिवृत्तस्याप्यन्तरं स्वल्पमस्ति । इदं मया ज्ञायते विमण्ड-
लान्तरं वशेन अमायां पूर्णिमास्यां वा स्पर्शं अंतरं पतति ।

अथ द्वितीय क्षेत्रम्

तत्रास्य विचारो निरूप्यते । अचिह्नं पात^{१२}अवं विमण्डलं चापं अजं क्रांति-
वृत्तीयं चापं वैतद्वयं^{१५} समानकल्पितं वचिह्नं चन्द्रवि^{१६}व कल्पितं वजरेखा संयोज्या ।
पुनर्वदलम्बः अजरेखायां निष्काश्यः । इदं प्रकटमस्ति यदि अदचापस्थाने
अजचापं चेदग्रह्यते तदा जदचापतुल्यमन्तरं पतति । यदि वचिह्नं सूर्यकेन्द्रं
वा भूछायाया केन्द्रं कल्प्यते, तदा अमांतः पूर्णिमांतश्च तदा भविष्यति ।

- (क) १. कोष्टकेषु for (कोष्टके) २. स्थित्यद्वैजा for (स्थित्यद्वैजा)
३. ममक्स for (मयास्थि) ४. कलाः या for (कलाया)
५. ताः for (ता) ६. चापेषु for (चापा)
७. सरला for (सरसा) (ख)
८. ज्यासु for (ज्याष्वु) ९. मस्ति for (मस्ति)
१०. विमण्डलान्तरं for (विमण्डलान्तरं)
११. द्वितीयं for (द्वितीय) १२. पातः for (पात) (ख)
१३. विमण्डल for (विमण्डल) (ख)
१४. 'य' लुप्त १५. चैत द्वयं for (वैत द्वयं) (ख)
१६. समानं for (समान) १७. चन्द्रः for (चन्द्र)
१८. 'वि' लुप्त १९. 'द' लुप्त
२०. चदृते for (चेदग्रह्यते) २१. 'या' लुप्त
२२. अमायः for (अमांतः)

- (ख) ६. चापानि for (चापा)
८. ज्यासुचांतरं for (ज्याष्वुचांतरं)
१८. विव for (विद्व)

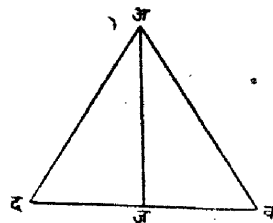

यदि चन्द्रोज्ज्वलं भवति, यदा दचिह्नं स्ति^२ । तस्माद्जचापानुसारेण कालेन्तरं पतति । इदमन्तरं लघुकस्मिन्नपि स्थले पंचकलाभ्योधिकं न भवति, ग्रहणे अवचापं द्वादशांशमितं भवति । तदा कलाद्वयाधिकं न भवति । अतो सुखार्थं स्वल्पांतरात्यक्तं ।

अथ स्थित्यर्धचन्द्रगत्यर्थं तृतीयक्षेत्रं^१ निरूप्यते । अचिह्नं सूर्यकेन्द्रं वा भूध्यायाकेन्द्रं वज्रदं विमण्डलं चिह्नं स्पर्शकाले चन्द्रकेन्द्रं दचिह्नं मोक्षकाले चन्द्रकेन्द्रं कल्पितं । पुनः अवरेखा अदरेखा च संयोज्या । अचिन्हात् अवलम्बो वदरेखायां कार्यः । तस्मात् जचिह्नं मध्यग्रहणकाले चन्द्रकेन्द्रं भविष्यति । यतः अव अदो समानौ वज्रजदौ च समानौ अजरेखा ताभ्यां रेखाभ्यां न्यूनास्ति, याः रेखाः अचिन्हात् वदरेखा लग्नाः सन्ति । तस्मादिदं प्रकटमेव प्रत्येकं अवरेखा अदरेखा

- (क) १. +तदा + २. +S+
 ४. लघुकस्मिन्नपि for (लघु कस्मिन्नपि)
 ५. यद्यवचापं for (अवचापं) ६. 'भवति' लुप्त
 ८. स्वल्पांतरं for (स्वल्पांतरा)
 ९. तृतीयं for (तृतीय) १०. 'क्षेत्र' लुप्त
 ११. विमं for (विमण्डलं) १२. केन्द्रं for (केन्द्र)
 १३. अज् लम्बो for (अव लम्बो)
 १४. तस्माज्जचिह्नां for (तस्मात् जचिह्नं)
 १६. भविष्यतिः for (भविष्यति)
 १७. +अव अदयोः + १८. रेखाभ्यां for (रेखाभ्यां)
 २०. 'रेखाः' लुप्त
 २१. अचिन्हात् निर्गता for (अचिन्हात्)

- (क) ३. "न्तरं—स्थले" लुप्त
 ७. अतः for (अतो)
 १५. ग्रहण (ग्रहण)
 १८. ताभ्यां for (ताभ्यां)
 १९. रेखाभ्यां for (रेखाभ्यां)

मानैकखण्डतुल्यास्ति । अजरेखा च एकस्या प्रत्येकस्या छत्रतुल्या न्यूनास्ति । तस्मा-
भिरंगुलत्रयं छत्रं कल्पितं । तस्य गणितं चतुःसारणीषु, अनेन प्रकारेण भवि-
ष्यति । अचिन्हं सूर्यकेन्द्रं कल्पितं । सूर्यग्रहणार्थं चन्द्रग्रहणार्थं भूछायाकेन्द्रं कल्पितं ।
चन्द्रश्च प्रकारद्वये एकदोच्चकर्णं कल्पितः । एकदा च नीचकर्णं कल्पितः । एवं
चत्वारः प्रकारा उत्पन्नाः । प्रथमतः अचिन्हं सूर्यः वचिन्हं उच्चकर्णं चन्द्रश्चेतदा
अवरेखा ०।३१।२० यदा वचिन्हं चन्द्रनीचकर्णं भवति । तदा अवरेखा ०।३३।२०
तृतीये अचिन्हं भूछायाकेन्द्रं वचिन्हं चन्द्रोच्चकर्णं तदा अवरेखा ०।५६।२४ चतुर्थ-
प्रकारे अचिन्हं भूभावचिह्नं नीचकर्णं चन्द्रचिह्नं तदा अवरेखा ०।६३।३६ ।

अथ प्रथम अवरेखावर्गः ६८१।४७ द्वितीय वरेखा वर्गः ११११।७ तृतीय अव-
रेखा वर्गः ३१८०।१८ चतुर्थवर्ग ४०।४४।१८ ।

अथ प्रथमा अजरेखा ०।२३।३० द्वितीया ०।२५।३० । तृतीया ०।४८।३४
चतुर्थी ०।५४।४८ ।

(क) १. लुप्त	२. प्रत्येकस्याः for (प्रत्येकस्या)
४. तदस्माभि for (तस्माभि)	५. + ३ +
७-८. लुप्त	६. केन्द्रं for (केन्द्र) (ख)
१०. एवं for (एकदा)	११. चन्द्र उच्चकर्णं for (चन्द्रोच्चकर्णं)
१२. अवरेखा for (अवरेखा)	
१३. प्रथमे for (प्रथम)	१४. वर्गः for (वर्गः)
१५. द्वितीये for (द्वितीय)	१६. तृतीया for (तृतीय) (ख)
१७. ३१८०।१८ for (३१८०।१८)	
१८. वर्गः for (वर्ग) (ख)	

(ख) १. एकस्याः for (एकस्या)	३. छन्न for (छत्र)
५. छन्नं for (छत्र)	६. ग्रहणार्थं for (ग्रहणार्थ)
८. ग्रहणार्थं for (ग्रहणार्थ)	११. चन्द्रोच्चकर्णं for (चन्द्रोच्चकर्णं)
१५. द्वितीया अवरेखावर्गः for (द्वितीय वरेखावर्गः)	
१६. ०।३३।३० for (०।२३।३०)	

अथ अजरेखायाः प्रथमवर्गः ५५२।१५ द्वितीयवर्गः ६५०।१५ तृतीयवर्गः ३३-
५८।४८ चतुर्थवर्गः २६९।२३।

अथ वर्गद्वयांतरवज्रवर्गः प्रथमः ४२६।३२ द्वितीयः ४६०।५२ तृतीयवर्गः
३३।५८।४८ चतुर्थवर्गः २६९।२३।

अथ वर्गद्वयांतरवज्रवर्गः प्रथमः ४२६।३२ द्वितीयः ४६०।५२ तृतीयः ८२२।१५
चतुर्थः १०४५।३५। अस्य मूलं वजरेखा प्रथमं ०।२।४३ द्वितीया ०।२।१।८ तृतीया
०।२८।४१ चतुर्थी ०।३२।२०। एताः चतुः सारणीषु अंगुलत्रयं ग्रासाधो लिखिताः।

अथ चतुर्थं क्षेत्रम्

मन्दकालचन्द्रगतिसाधनार्थं अचिह्नं भूमाकेन्द्रं वदमं चन्द्रविमण्डलं अव-
चिह्नं मोक्षकाले चन्द्रकेन्द्रं। पुनः अदलम्बो वभरेखायां निष्काश्यः, तस्माद् अचिह्नं

(क) २. ६५०।१५ for (६५०।१५) ३. वर्गः for (वर्ग) (ख)

४. २६९९।२३ for (२६९९।२३) (ख)

५. द्वयांतरं for (द्वयांतर) (ख) ६. 'वज' लुप्त

७. विसर्गं लुप्त

८. —१६ लुप्त (पुनरावृत्ति)

२०. तृतीयं ८२२।१५ for (तृतीयः ८२२।१५)

२१. चतुर्थः for (चतुर्थः)

२३. विसर्गं लुप्त

२. मंदं for (मन्द) (ख)

२५. वदमं for (वदमं)

२६. चन्द्र विमण्ड for (चन्द्र विमण्डलं)

२७. अचिह्नं for (अचिह्नं)

२८. + स्पर्शं चन्द्रकेन्द्रजचिह्नं संमीलने चन्द्रकेन्द्रं हचिह्नं उन्मीलने चन्द्रकेन्द्रं ज
चिह्नं +

२९. वभरेखायां for (वभरेखायां) ३०. निष्काशः for (निष्काश्यः)

१३. दचिह्नं for (द + अचिह्नं) (ख)

(ख) १. द्वितीयवर्गः for (द्वितीयवर्गं)

८-६—१६" लुप्त

२२. ०।२०।४३ for (०।२।४३)

२५. वदउं for (वदमं)

२८. + स्पर्शं चन्द्रकेन्द्रं जचिह्नं संमीलने चन्द्रकेन्द्रं
हचिह्नं उन्मीलने चन्द्रकेन्द्रं उचिह्नं +

२९. वज for (वभ)

मध्यग्रहो चन्द्रकेन्द्रं जातं । तत इदं स्पष्टं अजररेखा अहरेखा भूक्षाया व्यासाद्धं-
चन्द्रव्यासाद्धं योः अन्तरं तस्मादजदहे समाने भवतः । अनयोः प्रत्येकांन्मद् काल-
गतिर्भविष्यति । प्रत्येकं वज हमे समाने भविष्यतः ।

अथ पंचादशांगुलतुल्यो ग्रासः कल्पितः । अवग्रदरेखयोरन्तरं सम्पादचन्द्र-
व्यासतुल्यं भविष्यति । पुनः अजग्रदरेखयोरन्तरं व्यासचतुर्थांशं तुल्यं भविष्यति ।
अस्य गणितं कर्णद्वे प्रकारेण भविष्यति । उच्चकर्णे अवरेखा ०१५६।२२ नीचकर्णे
१।३।३६ प्रथमवर्गः ३१८०।५८ द्वितीयवर्गः ४०।४४।५८ अजररेखा उच्चकर्णे ०।२५।४
नीचकर्णे ०।२८।१६ प्रथमवर्गः ६२८।२० द्वितीयवर्गः ७९६ अदरेखा उच्चकर्णे
०।१७।१४ नीचकर्णे १६।२६ प्रथमवर्गः २६६।५६ । द्वितीयवर्गः ३७७।३६ शेषं प्रथमे
वदवर्गः २८८३।५६ द्वितीयः ३६६७।३९ । अस्य मूलं वदरेखा प्रथमः ०।५३।४२

(क) २. 'स्पष्ट' लुप्त ३. व्यासाद्धं for (व्यासाद्धं)

४. व्यासाद्धता for (व्यासाद्धं योः)

५. + वृद्धिरूपास्ति +

६. 'अन्तरं' लुप्त

७. तस्मादज० for (तस्मादज) (ख)

८. भववः for (भवतः)

९. अनयो for (अनयोः)

१०. प्रत्येकं for (प्रत्येक)

११. प्रत्येकं for (प्रत्येक)

१२. हे for (हमे)

१४. चतुर्थांश for (चतुर्थांश)

१५. कर्णं द्वयेप्यनेन for (कर्णं द्वे प्रकारेण)

१६. उच्चकर्णं for (उच्चकर्णे)

१७. ०।५६।२४ for (०।५६।२२)

१८. अजररेख for (अजररेखा)

१९. विसर्गं लुप्त

२०. ७९६।१६ for (७९६)

२२. ०।१७।४४ for (०।१७।१४)

२३. २६।२६ for (१६।२६)

२४. ३६७।१६ for (३६६७।१६)

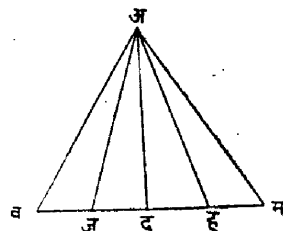
(ख) १. ग्रहो for (ग्रहो)

१२. हउं for (हमे)

१३. सपाद for (सम्पाद)

१५. कर्णद्वयेन for (कर्णद्वे)

२१. अजररेखा for (अदरेखा)

द्वितीया १।०।३४ शेषं जदवर्गप्रथमः ३३१।२१ द्वितीयः ४२१।२१ । अस्य मूलं जद-
रेखा प्रथमं ०।१०।१२ द्वितीयः ०।२०।३२ शेषं चजरेखा प्रथमं ०।३५।३० द्वितीया
०।४०।२ । इदं वजरेखाजदरेखयोः प्रमाणां चतुर्थपञ्चमकोष्टके पञ्चदशांगुलसन्मुखे
लिखितं । इदं च उच्चनीचकर्णस्थे चन्द्रे निष्काश्य लिखितं । अभ्यन्तरस्य ज्ञानार्थं
कलाभिधसारणी लिखिता । तत्र कोष्टकद्वये षडन्तरप्रमाणेन स्पष्टमन्दकेन्द्रांशा
लिखिता । तृतीये कोष्टके कलाभिधानि लिखितानि । तान्येवैतानि कलाभिधानि
दृग्लम्बने निष्काश्य तत्सारिण्यां सप्तमकोष्टके लिखितानि ।

अथ यानि ग्रासांगुलानि लिखितानि विवजानि बोध्यानि । तक्षेत्र फलांगुलार्थं
अन्या सारणी लिख्यते । तस्या दैर्घ्यं द्वादशकोष्टकाः कृता विस्तारे च त्रयो कोष्टकाः
कृताः । तत्र प्रथमकोष्टके व्यासांगुलानि लिखितानि । तानि द्वितीये सूर्यग्रासक्षेत्र-
फलांगुलानि । तृतीयकोष्टके चन्द्रग्रासक्षेत्रफलांगुलानि एतान्यंगुलानि मध्यकर्ण
चन्द्रं प्रकल्प्य निष्कासितानि । यतः अन्यकर्णेष्वपचयापचयौ व्यासक्षेत्रफलयो

- (क) १. प्रथमः for (प्रथम) २. ब for (च) (ख)
३. प्रथमः for (प्रथम) (ख) ४. द्वितीय for (द्वितीया)
६. लिखितं for (लिखितं) ७. अभ्यन्तरस्था for (अभ्यन्तरस्य)
८. सारिणी for (सारणी) ९. केन्द्रांशा for (केन्द्रांशा)
१०. तृतीय for (तृतीये) ११. तानेवैतानि for (तान्येवैतानि)
१२. सारिण्यां for (सारिण्यां)
१४. फलांगुलार्थं for (फलांगुलार्थं) १८. सारिणी for (सारणी)
१६. तस्माद्दैर्घ्यं for (तस्यादैर्घ्यं) १७. विसर्गं लुप्त
१९. त्रयः for (त्रयो) (ख) २०. विसर्गं लुप्त
२१. विसर्गं लुप्त २२. 'तानि' लुप्त
२३. निष्काशितानि for (निष्कासितानि)

- (ख) ५. कोष्टके for (कोष्टके)
६. केन्द्रांशा for (केन्द्रांशा)
१०. तृतीय for (तृतीये) ११. तान्येतान्ये वैतानि for (तान्ये वैतानि)
१३. तक्षेत्र for (तक्षेत्र) १८. कृताः for (कृता)

निष्पत्तिस्तुल्यो भविष्यतः । अस्य गणितं व्यासपरिघ्नो यो निष्पत्तिस्तत्तुल्यं
लिखितं सावसाद्वाष्ट कलाधिकांश त्रयानां ३।८।३० रूपेण १या भवति ।

अथ पंच क्षेत्रम्

तत्र ग्रासक्षेत्रफलं निष्काश्यते । हचिह्लकेन्द्रोपरि अर्धजदसूर्यविं । अथवा
चन्द्रविं कल्पितचिन्हे च अभजवचन्द्रविं प्रथमा भूमा विं कल्पनीयं, अचिन्हं
जचिन्हं यो वृत्तपालिद्वयस्य सम्पातः कल्पितः । पुनर्वहसरेखा संयोज्या ।

अथ व्यासखण्डं यावन्मितं अस्तं तत् अंगुलत्रयमितं कल्पितं, वदेद्वादशतत्प्र-
माणेन मदरेखा कल्पिता । भवरेखा चैतत्प्रमाणेन सूर्यग्रहणे १२।२० चन्द्रग्रहणे

(क) १. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)	२. परिघ्नोर्यो for (परिघ्नोयो)
३. च for (व) (ख)	४. त्रयाणां for (त्रयानां) (ख)
५. '१' लुप्त	
६. पंचम for (पंच) (ख)	८. त चिह्ले for (कल्पित चिह्ले)
९. अभजव for (अभजव)	१०. मथवा for (प्रथमा) (ख)
११. भूमा for (भूमां) (ख)	
१३. अचिन्हे for (अचिन्ह)	११. जचिन्हे for (जचिन्ह)
१५. 'यो' लुप्त	१६. 'सं' लुप्त
१७. कलितः for (कल्पितः)	१८. वंहतव for (वंहस) (ख)
१९. लुप्त	२०. सावदे for (वदे)
२१. भद for (मद)	२२. भव for (भव)

(ख) १. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)	२. परिद्वोर्यो for (परिघ्नो यो)
५. १या for (१)	
७. निष्काश्यते for (निष्काश्यते)	७. कल्प्यं for (कल्प)
८. अज for (अभ)	१२. विं for (विं)
१४-१५. चिन्हयोः for (चिन्हयो)	२१. उदरेखा for (मदरेखा)
२२. उज for (भव)	२३. गृहणे for (ग्रहणे)
२४. गृहणे for (ग्रहणे)	

३१^११२ एतावत्यस्ति समग्रा हतेरेखा सूर्यग्रहणे ६।१० चन्द्रग्रहणे १८।३६ कल्पिता ।
 छाद्यस्य वृत्तपालिः सूर्यग्रहे ३८।४६ चन्द्रग्रहे ६८।१, छाद्यस्य क्षेत्रफलं ११३।६, छाद्य-
 स्य क्षेत्रफलं सूर्यग्रहे ११६।३२ चन्द्रग्रहे ७६४।३२, अदस्माकं अदमजस्य क्षेत्रफलम-
 पेक्षितं भवति । ततः अहरेखा अतरेखा जहरेखा जतरेखा संयोज्या । अकजलम्बश्च
 साध्यः । तत्र प्रत्येकं अहरेखा संयोज्या । अकजलम्बश्च साध्यः । तत्र प्रत्येकं अह-
 रेखा जहरेखे ६।० प्रत्येक अतरेखा तजरेखे च सूर्यग्रहणे ६।१० चन्द्रग्रहणे १५।३६ ।
 एवं अतवग अहवर्गयोरन्तरं सूर्यग्रहणे २।२ चन्द्रग्रहणे २१।७।२१ । इदमन्तरं हत-
 रेखया भक्तं लब्धं तककहरेखयोरन्तरं सूर्यग्रहणे ०।१३।२० चन्द्रग्रहणे ११।८।० ।

- (क) २. हतरेखा for (हतेरेखा) ३. + ३७।४२ छाद्यवृत्तपालिः + (ख)
 ८. 'द' लुप्त ६. अवमजस्य for (अदमजस्य)
 १०. रेखाः for (रेखा) ११. संयोज्याः for (संयोज्या)
 १२. प्रत्येकं for (प्रत्येकं) १
 १३-१४-१५-१६-१७-१८. लुप्त (ख)
 १९. अज for (अकज)
 २०. प्रत्येके for (प्रत्येक) २१. लुप्त
 २२. अत्ये for (रेखे) २३. 'च' लुप्त
 २४. + च + २६-२७. लुप्त
 ३०. २०।७।२१ for (२१।७।२१)

(ख) १. "३१।१२" से 'चन्द्रग्रहणे' तक लुप्त ।

४. गृहे for (ग्रहे) ५. गृहे for (ग्रहे)
 ६. छाद्यस्य for (छाद्यस्य) ७. गृहे for (ग्रहे)
 ८. अस्माकं for (अदस्माकं) ९. अदमजस्य for (अदमजस्य)
 १९. जहरेखे for (जहरेखे) २४. गृहणे for (ग्रहणे)
 २५. गृहणे for (ग्रहणे) २८. गृहणे for (ग्रहणे)
 २९. गृहणे for (ग्रहणे) ३०. २८।७।२१ for (२१।७।२१)
 ३१. गृहणे for (ग्रहणे) ३२. गृहणे for (ग्रहणे)
 ३३. ११।८।० for (११।८।०)

तस्मात् हकरेखा सूर्यग्रहणे ४२८ चन्द्रग्रहणे ३४४ करेखा सूर्यग्रहणे ४४२ चन्द्रग्रहणे १४५२ ।

अथ प्रत्येकं अकरेखाकजरेखे सूर्यग्रहणे ४१० चन्द्रग्रहणे ४४२ ।

अथ ग्रहजत्रिभुजस्य क्षेत्रफलं सूर्यग्रहणे १७५२ चन्द्रग्रहणे १७५३ अतजत्रिभुजस्य क्षेत्रफलं सूर्यग्रहणे १८४८ चन्द्रग्रहणे ६६५२ ।

अथ यत्प्रमाणेन ववरेखा १२१० मवरेखा १२१२० । तेन प्रमाणेन अजरेखा सूर्यग्रहणे ८१० चन्द्रग्रहणे १२४ एवं यदि वदरेखा खार्कमिता भवति १२०, तदा अजरेखा सूर्यग्रहणे ८०१० चन्द्रग्रहणे १४१० । यदि भवरेखाकं १२० मिता भवति ।

(क) २-३: लुप्त

११. अथज for (अतज)

१४. वव for (वव) (ख)

१६. ८५१० for (८०१०)

४. कत for (क) (ख)

१५. भवरेखा for (मवरेखा)

२१. भव for (भवरेखा)

(ख) १. गृहणे for (ग्रहणे)

२-३. "४१२८-ग्रहणे" लुप्त

५. गृहणे for (ग्रहणे)

६. गृहणे for (ग्रहणे)

७. गृहणे for (ग्रहणे)

८. गृहणे for (ग्रहणे)

९. गृहणे for (ग्रहणे)

१०. गृहणे for (ग्रहणे)

१२. गृहणे for (ग्रहणे)

१३. गृहणे for (ग्रहणे)

१५. उवरेखा for (मवरेखा)

१६. गृहणे for (ग्रहणे)

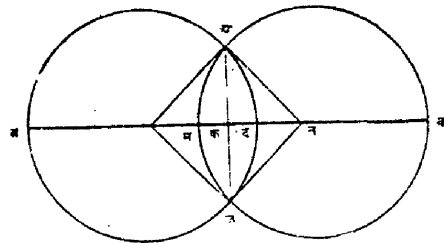
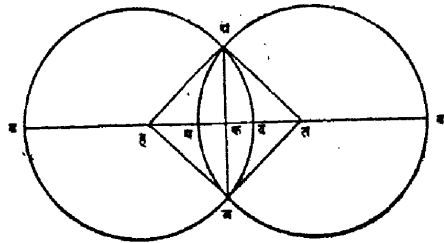
१७. १० for (८१०)

१८. गृहणे for (ग्रहणे)

२०. गृहणे for (ग्रहणे)

२१. उव for (भव)

२२. रेखाखार्क for (रेखाकं)

तदा अजरेखा सूर्यग्रहणे ७७।५० चन्द्रग्रहणे ३६।९ । तत्र अदजचापं सूर्यग्रहणे ८३।-
३७ चन्द्रग्रहणे १०३।१० अभजचापं सूर्यग्रहणे ८०।५२ चन्द्रग्रहणे ३५।४ अहजद-
क्षेत्रफलं सूर्यग्रहणे २२।१६ चन्द्रग्रहणे ३२।२४ अतः जभक्षेत्रफलं सूर्यग्रहणे २६।५१
चन्द्रग्रहणे ७४।२८ शेषं अवजकं क्षेत्रफलं सूर्यग्रहणे ८।२४ चन्द्रग्रहणे १४।५१ जभज-
क्षेत्रफलं सूर्यग्रहणे ८।३ चन्द्रग्रहणे ४।३६ । तस्मात् अदजभक्षेत्रफलं सूर्यग्रहणे
१६।२७ चन्द्रग्रहणे अवजदवृत्तक्षेत्रफलं ११३।६ पूर्वोक्तं प्रमाणेन ।

अथ वृत्त क्षेत्रफलं द्वादशांगुलं कल्पितं । तदा अदजभक्षेत्रफलं अंगुलादिकं
कल्पितं । सूर्यग्रहणे १।४५ चन्द्रग्रहणे २।४ । एतद्वयं सारिण्यां त्रिगुलसन्मुखे लिखितं
एवं सर्वे सारिण्या लिखिताः ।

इति षष्ठप्रकरणं समाप्तम्

(क) ६. अभज for (अभज)

१०. २६।१६ for (२२।१६) (ख) १२. भज for (जभ)

१५. अवमकं for (अवजकं)

१८. अरुजक for (जभज) २१. अदमभ for (अदजभ)

२४. + १६।२७ +

२५. वृत्त for (वृत्तक्षेत्र)

२६. पूर्वोक्त for (पूर्वोक्त)

२७. त्र्यंगुल सम्मुखे for (त्रिगुलसन्मुखे) (ख)

३१. सारिण्यां for (सारिण्या)

(ख) १. गृहणे for (ग्रहणे) २-३-४. गृहणे for (ग्रहणे)

५. ११०३।१० for (१०३।१०) ६. अज for (अभज)

७-८-९-११-१३-१४. गृहणे for (ग्रहणे)

१८. अजक for (जभज)

१६-१७-१९-२०-२१-२२-२३. गृहणे for (ग्रहणे)

२१. अदज for (अदजभ)

२८. अद for (अदजभ)

२९. गृहणे for (ग्रहणे)

३०. गृहणे for (ग्रहणे)

ग्रहण सारिणी .

सूर्यग्रहणे उच्चकर्णस्थचन्द्रे

शर	केंद्रांशाः	ग्रास	स्थितः	श०	केंद्रांशाः	ग्रास	स्थितः
८४।०	२७६।०	०	०।०	६१।३०	२६८।३०	११	३१।१३
८४।३०	२७५।३०	१	१२।३२	६१।०	२६७।०	१०	३०।५४
८५।०	२७५।०	२	१७।१६	६२।३०	२६७।३०	९	३०।२०
८५।३०	२७४।३०	३	२।४३	६३।०	२६७।०	८	२९।३२
८६।०	२७४।०	४	२३।२७	६३।३०	२६६।३०	७	२८।२६
८६।३०	२७३।३०	५	२५।३०	६४।०	२६६।०	६	२७।८
८७।०	२७३।०	६	२७।८	६४।३०	२६५।३०	५	२५।३६
८७।३०	२७२।३०	७	२८।२६	६५।०	२६५।०	४	२३।२७
८८।०	२७२।०	८	२९।३२	६५।३०	२६४।३०	३	२०।४७
८८।३०	२७१।३०	९	३०।२०	६६।०	२६४।०	२	१७।१६
८९।०	२७१।०	१०	३०।५४	६६।३०	२६३।३०	१	१२।३२
८९।३०	२७०।३०	११	३१।३१	६७।०	२६३।०	०	०।०
९०।०	२७०।०	१२					
९०।३०	२६९।३०	३					
९१।१०	२६९।०	४					

(क) १. ग्रह for (ग्रहण)

२. कर्णे for (कर्णस्थ)

३. + सारिणी +

(ख) ४. स्थिति for (स्थितः)

क

सूर्यग्रहणे उच्चकर्णो सारिणी

सपातार्क- चापम्	सपातार्क- चा०	व्यासोर्गु- लादि	स्थित्यर्द्ध- कालः
न४। ०	२७६। ०	०	१०। ०
न४।३०	२७५।३०	१	१२।२३
न५। ०	२७५। ०	२	१७।१६
न५।३०	२७४।३०	३	२०।४३
न६। ०	२७४। ०	४	२३।२७
न६।३०	२७३।३०	५	२५।३८
न७। ०	२७३। ०	६	२७। ८
न७।३०	२७२।३०	७	२८।२६
न८। ०	२७२। ०	८	२९।२२
न८।३०	२७१।३०	९	३०।२०
न९। ०	२७१। ०	१०	३०।५४
न९।३०	२७०।३५	११	३१।१३
६०। ०	२७०। ०	१२	३१।२०
६०।३०	२६९।३०	११	३१।१२
६१। ०	२६९। ०	१०	३०।५४
६१।३०	२६८।३०	९	३०।२०
६२। ०	२६८। ०	८	२९।३२
६२।३०	२६७।३०	७	२८।२६
६३। ०	२६७। ०	६	२७। ८
६३।३०	२६६।३०	५	२५।५८
६४। ०	२६६। ०	४	२३।२७
६४।३०	२६५।३०	३	२०।४३
६५। ०	२६५। ०	२	१७।५६
६५।३०	२६४।३०	१	१२।३२
६६। ०	२६४। ०	०	०। ०

सूर्यग्रहणो नीचकर्णस्थे चन्द्रे

शरकेंद्रांशाः	ग्रास	स्थिति
न३।३६	२७६।२४	०
न४। ६	२७५।५४	१
न४।३६	२७५।२४	२
न५। ६	२७४।५४	३
न५।३६	२७४।२४	४
न६। ६	२७३।५४	५
न६।३६	२७३।२४	६
न७। ६	२७२।५४	७
न७।३६	२७२।२४	८
न८। ६	२७१।५४	९
न८।३६	२७१।२४	१०
न९। ६	२७०।५४	११
न९।३६	२७०।२४	१२
ह०। ०	२६९। १	१२
ह०।२४	२६९।३६	१२
ह०।५४	२६९। ६	११
ह१।२४	२६८।३६	१०
ह१।५४	२६८। ६	९
ह२।२४	२६५।२६	८
ह२।५४	२६७। ६	७
ह३।२४	२६६।३६	६
ह३।५४	२६६। ६	५
ह४।२४	२६५।३६	४
ह४।५४	२६५। ६	३
ह५।२४	२६४।३६	२
ह५।५४	२६४। ६	१
ह६।२४	२६३।३६	०
		०। ०

क

सूर्यग्रहण सारिणीनीचकर्ण

सपाताकं	सपाताकं	व्यासोऽंगु- लादि	स्थित्यर्थः
८३।३६	२७६।२४	०	०। ०
८४। ६	२७५।५४	१	१२।५७
८४।३६	२७५।२४	२	
८५। ६	२७४।५४	३	२१।२८
८५।३६	२७४।२४	४	२४।१४
८६। ६	२७३।५४	५	२६।२७
८६।३६	२७३।२४	६	२८।१७
८७। ६	२७२।५४	७	२९।४५
८७।३६	२७२।२४	८	३०।५१
८८। ६	२७१।५४	९	३१।५१
८८।३६	२७१।२४	१०	३२।३३
८९। ६	२७०।५४	११	३३। १
८९।३६	२७०।२४	१२	३६।१६
९०। ०	२६९। ०	१२	३३।२०
९०।२४	२६९।३६	१२	३३।१६
९१।५४	२६८।३६	११	३३। १
९१।२४	२६८।३६	१०	३२।३३
९१।५४	२६८। ६	९	३१।५१
९२।२४	२६७।३६	८	३०।५५
९२।५४	२६७। ६	७	२९।४५
९३।२४	२६६।३६	६	२८।१७
९३।५४	२६६। ६	५	२६।२७
९४।२४	२६५।३६	४	२४।१४
९४।५४	२६५। ६	३	२१।२८
९५।२४	२६४।३६	२	१७।५४
९५।५४	२६४। ६	१	१२।५७
९६।२४	२६३।३६	०	००। ०

चन्द्रग्रहण सारिणी उच्चकर्णौ

सपातचन्द्र	सपातचन्द्रः	व्यासो- गुलादि	स्थित्यर्द्ध कलाः	महं काल
७६।१२	२८।४८	०	०। ०	
७६।४२	२८।१८	१	२६।१६	
८०।१२	२७६।४८	२	३३।४५	
८०।४२	२७६।१८	३	२८।४१	
८१।१२	२७८।४८	४	२२। ४	
८१।४२	२७८।१८	५	३७।४६	
८२।१२	२७७।४८	६	३६। १	
८२।४२	२७७।१८	७	४१।३४	
८३।१२	२७६।४८	८	४२।५०	
८३।४२	२७६।१८	९	४५।४८	
८४।१२	२७५।४८	१०	४७।२७	
८४।४२	२७५।१८	११	४६। ६	
८५।१२	२७४।४८	१२	५०।३१	०। ०
८५।४२	२७४।१८	१३	४०।३५	११। ६
८६।१२	२७३।४८	१४	३७।१८	१५।२०
८६।४२	२७३।१८	१५	३५।३०	१८।१२
८७।१२	२७२।४८	१६	३४। ६	६२०।२२
८७।४२	२७२।१८	१७	३३। ७	२२। ०

क

नन। ०	२७२। ०	१८	३६।३७	२६। १
नन।३४	२७१।२६	१६	३५।५५	२७।४३
नन। ८	२७०।५२	२०	३०।३४	२७।१२
नन।४२	२७०।१८	२१	३२।	२८।१२
न०। ०	२७०। ०	२१	३५।४६	२८।१२
न०।१८	२६९।४२	२१	३६।३५	२८।१२
न०।५२	२६९।२४	२०	३७।२०	२७।१२
न१।५६	२६९। ६	१६	३८।२८	२७।४३
न२। ०	२६८।४८	१८	४०।२०	२६। १
न२।३४	२६७।२७	१७	४२।१६	२४।४६
न२। ८	२६७।१२	१६	४५।४७	२२।३८
न३।४३	२६६।१८	१५	४६।५६	२०।३२
न४।१६	२६५।४४	१४	५५।२०	१७।१७
न४।४०	२६५।१०	१३	५३।३६	१२।३४
न५।२४	२६४।१६	१२	५१।३६	०। ०
न४।५८	२६४।१२	११		
न६।३२	२६३।२८	१०		
न७। ६	२६३। ६	९		
न७।४०	२६०।२०	८	४९।२०	
न८।१४	२६१।२६	७	४६।५६	
न८।४८	२६१।१२	६	४३।५६	
न९।२२	२६०। ६	५	४०।५३	
न९।५६	२६०। ७	४	३६।५३	
१००।३०	२५९।३०	३	३२।२०	
१०१। ४	२५८।५६	२	३६।४०	
१०१।३८	२५७। ६	१	२९। ६	
१०२।१२	२५७।४८	०	०। ०	

चन्द्र ग्रहणो- स्ये चन्द्रेश्वर	उच्चकर्णो केन्द्रा	शंस	स्थि०	चन्द्र ग्रहणो- स्ये चन्द्रेश्वर	उच्चकर्णो केन्द्रा	शंस	स्थि०
७६१७२	२८६१४८	०११	०१.०	६०१४८	२६६११२	२०	३११२२
७६१४२	२६०११८	१	३६११६	६१११८	२६८१४२	१६	३११४१
८०११२	२७६११८	२	२३१४५	६११४८	२६८१४२	१८	३२१२१
८०१४२	२७६११८	३	२८१४१	६२११८	२६७१४२	१७	३३१ ७
८१११२	२७८१४८	४	३२१४२	६२१४८	२६७११२	१६	३४१ ६
८११४२	२७८१४८	५	३७१४६	६३११८	२६६१४२	१५	३५१३०
८३११२	२७७१४८	६	३६१ ३	६३१४८	२६६११२	१४	३२११८
८२१४२	२७७११८	७	४११३४	६४११८	२६५१४२	१३	४०१३५
८३११२	२७६१४८	८	४११५०	६४१४८	२६५११२	१२	४०१३१
८३१४२	२७६११८	९	४५१४८	६५११८	२६५१४२	११	४६१ ६
८४११२	२७५१४८	१०	४७१३५	६५१४८	२६५११२	१०	४७१३५
८४१४२	२७५११८	११	४६१ ६	६६११८	२६३१४२	९	४५१४८
८५११२	२७४१४२	१२	५०१३१	६६१४८	२६३११२	८	४३१५०
८५१४२	२७४११८	१३	४०१३५	६७११८	२६२१४२	७	४११३४
८६११२	२७३१४२	१४	३७११८	६७१४८	२६२११२	६	३६१ १
८६१४२	२७३११८	१५	३५१३०	६८११८	२६११४२	५	३७१४६
८७११२	२७२१४८	१६	३४१ ६	६८१४८	२६१११२	४	३२१४२
८७१४२	२७२११८	१७	३३१ ७	६९११८	२६०१४२	३	२८१४१
८८११२	२७११४८	१८	३२१२३	६९१४८	२६०११२	२	२३१४५
८८१४२	२७१११८	१९	३११४१	१००११८	२५९१४२	१	२६११६
८९११२	२७०१४८	२०	३११३२	१००१४८	२५९११२	०	०१.०
८९१४२	२७०११८	२१	३११२२				
९०१००	२७०१.०	२१	३११२०				
९०११८	२६९१४२	२१	३११२२				

चन्द्र ग्र० चन्द्रेश्वर	नीचकर्णो केन्द्रांशः	ग्रास	स्थि०		
	७७४८	२८२११२	०	०१ ०	०१ ०
	७८१२२	२८११३६	१	१६१ ६	१६१२०
	७८५५६	२८११ ४	२	२६१४७	२७४४५
	७८१३०	२८११३०	३	४२१२०	३२१२०
	८०१ ४	२७६१५६	४	३६१५३	२६११३
	८०३८	२७६१२२	५	३६१५३	४०१४२
	८१११२	२७८१४८	६	४३११५	४३१५६
	८१४७	२७८११४	७		४६११३
	८२१२०	२७७१४०	८		४६१२४
	८२१५४	२७७१ ६	९	५११४०	५११४०
	८३१२८	२७६१३२	१०	५३१३६	५३१३६
	८४१ २	२७५१५८	११	५५१२७	५२१
०१ ०	८४३३६	२७५१२४	१२	५६१२०	०१ ०
१११ ६	८५११०	२७४१५०	१३	४५१४७	१२१३४
१५१२०	८५१४४	२७६११६	१४	४२१ २	१७११७
१८११२	८६११८	२७३१४२	१५	४०१ २	२०१३२
२०१२२	८६१५२	२७३१ ८	१६	३८१२८	२२१३८
२२१ ०	८७१२६	२७२१३४	१७	३७१२७	२४१४६
२३१५४	८८१ ०	२७२१ ०	१८	३६१३७	२४१ १
२४१४८	८८१३४	२७१११६	१९	३५१५५	२७१४३
२४१४३	८९१ ८	२७०१५२	२०	३०१३४	२७११२
२५१ १	८९१४२	२७०११८	२१	३२१	२८११२
२५१ ४	९०१ ०	२७०१ ०	२१	३५१४६	२८११२
२५१ १	९०११८	२६९१४२	२१	३६१३५	२८११२

चन्द्र ग्र० चन्द्रेश्वर	नीच कर्ण कांद्रशा	ग्रास	स्थि०		
२४१४३	६०१५२	२६६१२४	२०	३०१२०	२७११२
२४१४८	६११२६	२६६१६	१६	३०१२८	२७१४३
२३१५४	६२१ ०	२६८१४८	१८	४०१ २	२६१ १
२२१ ०	६२१३४	२६७१ ०	१७	४२११६	२४१४६
२०१२२	६३१ ८	२६७११२	१६	४५१४७	२३१३८
१८११२	६३१४२	२६६११८	१५	४६१५६	२०१३२
१५१२०	६४११६	२६५१५४	१४	५५१२०	११११७
१११ ६	६४१५०	२६०१००	१३	५३१३६	१२१३४
०१ ०	६५१२४	२६४११६	१२	५११४०	०१ ०
	६५१५८	२६४११२	११		
	६६१३२	२६३११८	१०		
	६७१ ६	२६३१०६	९		
	६७१४०	२६२१२०	८	४६१२०	
	६८११४	२६११२६	७	४६१५३	
	६८१४८	२६१११२	६	४३१५८	
	६९१२२	२६०१०६	५	४७१४२	
	६९१५६	२६०१४७	४	३६१५३	
	१००१३०	२५४१३०	३	३२१२०	
	१०११०४	२५८१५८	२	३६१४०	
	१०११३८	२५७१२६	१	२६१ ६	
	१०२११२	२५७१४८	०	०१ ०	

क

चन्द्र ग्रहण उच्चकर्ण

सपातचन्द्र	सपातचन्द्र	अंगुला- दि० व्या०	स्थित्यर्द्ध	मर्द
८८११२	१७११४८	१८	३२१२३	२३१५४
८८१४२	२७१११८	१६	३११५१	२४१४८
८८११२	२७०१४८	२०	३११३२	२४१४३
८८१४२	२७०११८	२१	३११२२	२५११
८८१०	२७०१०	२१	३१११२	२५१४
८८११८	२६८१४२	२१	३११२२	२५११
८८१४८	२६८११२	२०	३११३२	२४१४३
८८११८	२६८१४२	१६	३११५१	२४१४८
८८१४८	२६८११२	१८	३२१२३	२३१५४
८८११८	२६७१४२	१७	३३१७	२२१०
८८१४८	२६७११२	१६	३४१६	२०१२२
८८११८	२६६१४२	१५	३५१३	१८११२
८८१४८	२६६११२	१४	३७१८	१५१२०
८८११८	२६५१४२	१३	४०१३५	१११६
८८१४८	२६५११२	१२	४०१३१	१०१०
८८११८	२६४१४२	११	४११६	
८८१४८	२६४११२	१०	४७१३५	
८८११८	२६३१४२	९	४५१४८	
८८१४८	२६३११२	८	४३१५०	
८८११८	२६२१४२	७	४११३४	
८८१४८	२६२११२	६	३८१६	
८८११८	२६११४२	५	३७१४६	
८८१४८	२६१११२	४	३२१४२	
८८११८	२६०१४२	३	२८१४१	
८८१४८	२६०११२	२	२३१४५	
१००११८	२५८१४२	१	१६११६	
१००१४८	२५८११२	०	०१०	

चन्द्रबीचकणै सारिणी

७७।४८	१८२।१२	०	१६। ८	०। ०
७८।१२	२८१।३८	१	२६।४७	१६।२०
७८।५६	२८१। ८	२		२७।४५
७९।३०	२८१।३०	३	३२।२०	३२।२०
८०। ४	२७९।५६	४	३६।५३	३६।१३
८०।३८	२७९।२२	५	३६।५३	४०।४२
८१।१२	२७८।४८	६	४३।१५	४३।५६
८१।८६	२७८।१४	७		४६।१३
८२।२०	२७७।४०	८		४९।२४
८२।५४	२७७। ६	९	५१।४०	५१।४०
८३।२८	२७६।३२	१०	५३।३६	५३।३६
८४।४२	२७५।५८	११	५५।२७	५२।
८५।३६	२७५।२४	१२	५६।२०	०। ०
८५।१०	२७४।५०	१३	४५।४७	१२।३४
८५।४४	२७४।१६	१४	४२। २	१७।१७
८६।१८	२४३।४२	१५	४०। २	२०।३२
८६।५२	२७३। ८	१६	३८।२८	२२।३८
८७।२६	२७२।३४	१७	३७।२७	२४।४६

मूलम्

स्पष्ट चन्द्र ग्रहणो केद्रांशाः कलाभिधः केद्रांशाः	मासां गुलानि क्षेत्रां गुलानि सूर्यग्रहणो क्ष० गुलानि
६ ३५४ ०१२१	१ ०१२० ०१३०
१२ ३४८ ०१५२	२ ११ ० १११०
१८ ३४२ ११४२	३ ११४४ २१ ४
२४ ३३६ २१४२	४ २१४० ३११०
३० ३३० ४१ १	५ ३१४० ४१२०
३६ ३२४ ५१२१	६ ४१४० ५१३०
४२ ३१८ ७११८	७ ५१४५ ६११५
४८ ३१२ ८११४	८ ७१ ० ८१ ०
५४ ३०६ १११३७	९ ८१२० ९११०
६० ३०० १४१ ०	१० ९१४० १०१२०
६६ २९४ १६१४८	११ १०१ ६ १११२०
७२ २८८ १९१३४	१२ १२१ ० १२१ ०
७८ २८२ २२११६	
८४ २७६ २५१३६	
९० २७० २८१४२	
९६ २६४ ३११४८	
१०२ २५८ ३४१५४	
१०८ २५२ ३८१ ०	
११४ २४६ ४११ ०	
१२० २४० ४४१ ०	
१२६ ३३४ ४६१ ०	
१३२ २२८ ४९१३०	
१३८ २२२ ५११३६	
१४४ २१६ ५३१४८	
१५० २१० ५५१३२	
१५६ २०४ ५७१४५	
१६२ १९८ ५८१५८	
१६८ १९२ ५९१२१	
१७४ १८६ ५९१४१	
१८० १८० ६०१ ०	

क

कलाभिधानि लम्बनानयनोत्थादि तानि कलाभिधानि चन्द्र स्पष्टमन्दकेन्द्रांशः			चन्द्रसूर्ययोः क्षेत्रफलांगुलसारिणी		
६	३५४	०२११	१	०१२०	०१ ३
१२	३४८	०१५२	२	११ ०	११२०
१८	३४२	११४२	३	११४४	२१ ४
२४	३३६	२१४२	४	२१४०	३११०
३०	३३०	४१ १	५	३१४०	४१२०
३६	३२४	५१२१	६	४१४०	५१३०
४२	३१८	७११८	७	५१४५	६११५
४८	३१२	८१२४	८	७१ ०	८१ ०
५४	३०६	१११३७	९	८१२०	९११०
६०	३००	१४१ ०	१०	९१४०	१०१२०
६६	२९४	१६१४८	११	१०१ ६	१११२०
७२	२८८	१८१३४	१२	१२१ ०	१२१ ०
७८	२८२	१९१३६			
८४	२७६	२०१३६			
९०	२७०	२११४२			
९६	२६४	२२१४८			
१०२	२५८	२३१५४			
१०८	२५२	२४१ ०			
११४	२४६	२५१ ०			
१२०	२४०	२६१ ०			
१२६	२३४	२७१ ०			
१३२	२२८	२८१३०			
१३८	२२२	२९१३६			
१४४	२१६	३०१४८			
१५०	२१०	३११५२			
१५६	२०४	३२१५५			
१६२	१९८	३३१५८			
१६८	१९२	३४१६१			
१७४	१८६	३५१६२			
१८०	१८०	३६१ ०			

ख
सूर्यग्रहणे उत्पत्तिकास्थचन्द्रे

क्षरकेन्द्रांशाः		ग्रासस्थितिः	
८४। ०	२७६। ०	०। ०	०। ०
८४। ३०	२७५। ३०	०। १	१२। ३२
८५। ०	२७५। ०	०। २	१७। १६
८५। ३०	२७४। ३०	०। ३	२०। ४३
८६। ०	२७४। ०	०। ४	२३। २७
८६। ३०	२७३। ३०	०। ५	२५। ३८
८७। ०	२७३। ०	०। ६	२७। ८
८७। ३०	२७२। ३०	०। ७	२८। २६
८८। ०	२७२। ०	०। ८	२९। ३२
८८। ३०	२७१। ३०	०। ९	३०। २०
८९। ०	२७१। ०	०। १०	३०। ५४
८९। ३०	२७०। ३०	०। ११	३१। १३
९०। ०	२७०। ०	०। १२	
९०। ३०	२६९। ३०	०। ११	
९१। ०	२६९। ०	०।	
९१। ३०	२६८। ३०	०। ११	३१। १३
९२। ०	२६८। ०	०। १०	३०। ५४
९२। ३०	२६७। ३०	०। ९	३०। २०
९३। ०	२६७। ०	०। ८	२९। ३२
९३। ३०	२६६। ३०	०। ७	२८। १६
९४। ०	२६६। ०	०। ६	२७। ८
९४। ३०	२६५। ३०	०। ५	२५। ३८
९५। ०	२६५। ०	०। ४	२३। २७
९५। ३०	२६४। ३०	०। ३	२०। ४३
९६। ०	२६४। ०	०। २	१७। १६
९६। ३०	२६३। ३०	०। १	१२। ३२
९७। ०	२६३। ०	०। ०	०। ०

सूर्यग्रहणे नीचकर्णस्थ चन्द्रे

शरकेन्द्रांशः	ग्रासस्थितिः		
८३।३६	२७६।२४	०	०। ०
८४। ६	२७५।५४	१	१२।५७
८४।३६	२७५।२४	२	१७।५४
८५। ६	२७४।५४	३	२१।२८
८५।३६	२७४।२४	४	२४।१४
८६। ६	२७३।५४	५	२६।२७
८६।३६	२७३।२४	६	२८।१७
८७। ६	२७२।५४	७	२९।४५
८७।३६	२७२।२४	८	३०।५५
८८। ६	२७१।५४	९	३१।५१
८८।३६	२७१।२४	१०	३२।३३
८९। ६	२७०।५४	११	३३। १
८९।३६	२७०।२४	१२	३३।१६
९०। ७	२६९। ०	१२	३३।२०
९०।२४	२६९।३६	१२	३३।१६
९०।५४	२६८। ६	११	३३। १
९१।२४	२६८।३६	१०	३२।३३
९१।५४	२६८। ६	९	३१।५१
९२।२४	२६७।३६	८	३०।५५
९२।५४	२६७। ६	७	२९।४५
९३।२४	२६६।३६	६	२८।१७
९३।५४	२६६। ६	५	२६।२७
९४।२४	२६५।३६	४	२४।१४
९४।५४	२६५। ६	३	२१।२८
९५।२४	२६४।३६	२	१७।५४
९५।५४	२६४। ६	१	१२।५७
९६।२४	२६३।३६	०	०। ०

ख

चन्द्र ग्रहणे कलाभिध			क्षेत्रांगुलानि		
स्पष्ट	केन्द्रांशाः	कलाभिध	व्यासांगुलानि	सूर्यग्रहणे	चन्द्रग्रहणे
६	३५४	०।२१	१	०।२०	०।३०
१२	३४८	०।५२	२	१।०	१।१०
१८	३४२	१।४२	३	१।४४	२।४
२४	३३६	२।४२	४	२।४०	३।१०
३०	३३०	४।१	५	३।४०	४।२०
३६	३२४	५।२१	६	४।४०	५।३०
४२	३१८	७।२८	७	५।४५	६।१५
४८	३१२	८।१४	८	७।०	८।०
५४	३०६	११।३७	९	८।२०	९।१०
६०	३००	१४।०	१०	९।४०	१०।२०
६६	२९४	१६।४८	११	१०।६	११।२०
७२	२८८	१९।३४	१२	१२।०	१२।०
७८	२८२	२२।१६			
८४	२७६	२५।३६			
९०	२७०	२८।४२			
९६	२६४	३१।४८			
१०२	२५८	३४।५४			
१०८	२५२	३८।०			
११४	२४६	४१।०			
१२०	२४०	४४।०			
१२६	२३४	४६।०			
१३२	२२८	४९।३०			
१३८	२२२	५१।३६			
१४४	२१६	५३।४८			
१५०	२१०	५५।३२			
१५६	२०४	५७।४५			
१६२	१९८	५८।५८			
१६८	१९२	५९।२१			
१७४	१८६	५९।४१			
१८०	१८०	६०।०			

ख

१ चन्द्र ग्रहणो उच्चकर्णाः	२ श० क० सं०	३	४ ग्रासः	५ स्थितिः
७६।१२	२८०।४८	०	०। ०	
७६।४२	२८०।१८	१	३६।१६	
८०।१२	२७६।४८	२	२३।४५	
८०।४२	२७६।१८	३	२८।४१	
८१।१२	२७८।४८	४	३२।४२	
८१।४२	२७८।१८	५	३७।४६	
८२।१२	२७७।४८	६	३६। १	
८२।४२	२७७।१८	७	४१।३४	
८३।१२	२७६।४८	८	४३।५०	
८३।४२	२७६।१८	९	४५।४८	
८४।१२	२७५।४८	१०	४७।३५	
८४।४२	२७५।१८	११	४६। ६	
८५।१२	२७४।४८	१२	५०।३१	०। ०
८५।४२	२७४।१८	१३	४०।३५	११। ६
८६।१२	२७३।४८	१४	३७।१८	१५।२०
८६।४२	२७३।१८	१५	३५।३०	१८।१२
८७।१२	२७२।४८	१६	३४। ६	२०।२२
८७।४२	२७२।१८	१७	३३। ७	२२। ०
८८।१२	२७१।४८	१८	३२।२३	२३।५४
८८।४२	२७१।१८	१९	३१।५१	२४।४८
८९।१२	२७०।४८	२०	३१।३२	२४।४३
८९।४२	२७०।१८	२१	३१।२२	२५। १
९०। ०	२७०। ०	२१	३१।२०	२५। ४
९०।१८	२६९।४२	२१	३१।२२	२५। १

ख

१ चन्द्र ग्रहयो उच्चकर्णस्थे	२ चन्द्रेशः कें० सं०	३	४ ग्रासः	५ स्थितिः
६०१४८	२६६११२	२०	३११३२	२४१४३
६१११४	२६८१४२	१६	३११५१	२४१४८
६११४८	२६८११२	१८	३२१२३	२३१५४
६२११८	२६७१४२	१७	३३१ ७	२२१ ०
६२१४८	२६७११२	१६	३४१ ६	२०१२२
६३११८	२६६१४२	१५	३५१३०	१८११२
६३१४८	२६६११२	१४	३७११८	१५१२०
६४११८	२६५१४२	१३	४०१३५	१११ ६
६४१४८	२६५११२	१२	४०१३१	१०१ ०
६५११८	२६४१४२	११	४६१ ६	
६५१४८	२६४११२	१०	४७१३५	
६६११८	२६३१४२	९	४५१४८	
६६१४८	२६३११२	८	४३१५०	
६७११८	२६२१४२	७	४११३४	
६७१४८	२६२११२	६	३९१ १	
६८११८	२६११४२	५	३७१४६	
६८१४८	२६१११२	४	३२१४२	
६९११८	२६०१४२	३	२८१४०	
६९१४८	२६०११२	२	२३१४५	
१००११८	२५९१४२	१	३९११६	
१००१४८	२५९११२	०	०१ ०	

ख

१ चन्द्र ग्रहे नीचकर्णः	२ श० के०	३	४ ग्रासः	५ स्थितिः
७७७४८	२८२११२	०	०१ ०	०१ ०
७८१२२	२८११३८	१	१६१ ६	१६१२०
७८५५६	२८११ ४	२	२६१४७	२७१४५
७९१३०	२८०१३०	३	४२१२०	३२१२०
८०१ ४	२७९१५६	४	३६१५३	३६११३
८०१२८	२७९१२२	५	३६१५३	४०१४६
८१११२	२७८१४८	६	४३११५	४३१५६
८११४४	२७८११४	७		४६११३
८२१२०	२७७१४०	८		४९१२४
८२१५४	२७७१ ६	९	५११४०	५११४०
८३१२८	२७६१३२	१०	५३१३६	५३१३६
८४१ २	२७५१५६	११	५५१२७	५२१
८४१३६	२७५१२४	१२	५६१२०	०१ ०
८५११०	२७४१५०	१३	४५१४७	१२१३४
८५१४४	२७४११६	१४	४२१ २	१७११७
८६११८	२७३१४२	१५	४०१ २	२०१३२
८६१५२	२७३१ ८	१६	३८१२८	२२१३८
८७१२६	२७२१३४	१७	३७१२७	२४१४६
८८१ ०	२७२१ ०	१८	३६१३७	२६१ १
८८१३४	२७११२६	१९	३५१५५	२७१४३
८९१ ८	२७०१५२	२०	३०१३४	२७११२
८९१४२	२७०११८	२१	३२१	२८१५२
९०१ ०	२७०१ ०		३५१४६	२८११२
९०११८	२६९१४२	२१	३६१३५	२८११२

स

१ चन्द्र ग्रहे नीचकर्णः	२ श० क०	३	४ घासः	५ स्थितिः
६०५२	२६६१२४	२०	३७१२०	२७११२
६१५६	२६६१ ६	१६	३८१२८	२७१ १
६२१ ०	२६८१४८	१८	४०१ २	२६१ ०
६२१३४	२६७१२७	१७	४२११६	२४१४८
६३१ ८	२६६११२	१६	४५१४७	२२१३८
६३१४२	२६६११८	१५	४६१५६	२०१३२
६४११६	२६५११४	१४	५५१२०	१७११७
६४१५०	२६५११०	१३	५३१३६	१२१३४
६५१३४	२६४११६	१२	५११४०	०१ ०
६५१५८	२६४११२	११		
६६१३२	२६३१२८	१०		
६७१ ६	२६२१ ६	९		
६७१४०	२६०१२०	८	४६१२०	
६८११४	२६१११६	७	४६१५३	
६८१४६	२६१११२	६	४३१५६	
६९१२२	२६०१ ६	५	४०१४२	
६९१५६	२६०१ ०	४	३६१५३	
१००१३०	२५९१३०	३	३२१२०	
१०११ ४	२५८१ ६	२	३६१४०	
१०११३८	२५७१२३	१	२९१ ६	
१०३११२	२५७१४८	०	०१ ०	

ख

ग्रा० अंश	सू० स्थ मो० को	च० ग्रा० को	सन्ती. उन्नीत को
०	६०। ०	६०। ०	
१	६६।५०	७२।३०	
२	५६।१६	६५।१०	
३	५६।१६	५६।२७	
४	४२।३६	५४।२७	
५	३६।३०	५०।१४	
६	३१। १	४६।१५	
७	२५।४६	४२।३१	
८	२०।४४	३६। २	
९	१५। ०	३५।४२	
१०	११। ६	३२।२६	
११	६।२२	२६।२३	
१२	१।२७	२६।२३	६०। ०
१३		२३।२८	६३।३७
१४		२०।५६	५२।२१
१५		१७।४८	४३।२६
१६		१२। ०	३५।४१
१७		१२।२८	२८।२६
१८		६।१६	२२।१६
१९		६।१५	१५।४३
२०		६।१५	१६।३६
२१		१।३६	३।३५

अथ सप्तम प्रकरणम्

तत्र चन्द्रग्रहणसाधनं निरूप्यते । चन्द्रस्य स्पष्टमन्दकेन्द्रं^३ स्पष्टशरकेन्द्रं^४ च पूर्णमातकालीनं^५ कार्यं । स्पष्टशरकेन्द्रेण चन्द्रसारणीद्वये चन्द्रग्रासांगुलानि स्थित्यर्द्धकालचन्द्रगतिः मर्द्दकालचन्द्रगतिः ग्राह्या । स्पष्टमन्दकेन्द्रात् द्वय-
कलाभिधं ग्राह्यं । तत्कलाभिधं सारणीद्वयस्थापितचन्द्रग्रासांतरेण स्थित्यर्द्ध-
कालीनगत्यंतरेण मर्द्दकालीनगत्यंतरेण च पृथक् पृथक् गुणनीयं । प्रथमसारणी-
जनितेन संयोज्यं । यदि स्पष्टशरकेन्द्रं^३ द्वितीयसारिण्यां प्राप्यते, प्रथमसारिण्यां
न प्राप्यते । तदा द्वितीयसारिण्यां यत्लब्धं, तदेव ग्राह्यं । यानि ग्रासांगुलानि
प्राप्तानि तानि व्यासांगुलानि बोध्यानि । एतेभ्यो गुलेभ्यो द्वितीयसारिण्यां क्षेत्र
फलांगुलानि ग्राह्यानि ।

अथ स्थित्यर्द्धचन्द्रगतौ मर्द्दगतौ च स्वद्वांशशांशो योज्यः । चन्द्रकहोरा-
स्पष्टगत्या भाज्यं यत्लब्धं, तत् स्थित्यर्द्धहोराप्रमाणं मर्द्दहोरा प्रमाणं भवति ।
एवं पूर्णिमान्तहोराभिश्च स्पर्शकालसमीलनकालोन्मीलनकालोक्षकाला बोध्याः ।

अथ स्पर्शान्मध्यपर्यन्तं^{१०} यत्स्थित्यर्द्धं मध्यान्मोक्षपर्यंतं यत्स्थित्यर्द्धं तन्मिथः
समानं न भवति । एवं हि मर्द्दद्वयमपि समानं न भवति । अतः सूर्यचन्द्रयोगति-
रेतत्काले समाना न भवति । परमिदमन्तरं स्वल्पम् ।

इति सप्तमप्रकरणं समाप्तम्

(क) २. + सारिणीतः +

३. शरकेन्द्रं for (शर केन्द्रं)

५. सारीणी for (सारणी)

६. ग्राह्य for (ग्राह्या) (ख)

७. काला for (कला)

८. सारिणी for (सारणी)

९. प्रथक् for (पृथक्)

१०. लुप्त

११. सारिणी for (सारणी)

१२. केन्द्र for (केन्द्रं)

१३. एतेभ्योगुलेभ्यो for (एतेभ्योगुलेभ्यो)

१४. द्वादशांशो for (द्वादशांशो)

१५. + भवणं +

१६. कालाः for (काला)

१७. पर्यंत for (पर्यंत)

(ख) २. चन्द्रग्रहण for (चन्द्रग्रहण)

४. पूर्णिमांतकालीनं for (पूर्णमांतकालीनं)

९. पृथक्पृथक् for (पृथक्पृथक्)

१३. एतेभ्योगुलेभ्यो for (एतेभ्योगुलेभ्यो)

१४. द्वादशांशो for (स्वद्वादशांशो)

अथाष्टम प्रकरणम्

सूर्यं ग्रहणसाधनं । अस्य साधनं लम्बननिमित्तेन कठिनमस्ति । अस्य साधन-
साधनं प्रकारः अमान्तहोराः मध्याह्नकाला ग्राह्याः । ताभ्यः होराभ्यः प्रागुक्तसारिण्यां
स्पष्टसूर्यस्य नतांशा ग्राह्याः, कोणश्च ग्राह्या यद्देशीया होराः भवति । तद्देशीय-
सारणीतः नतादिकं ग्राह्यं । नतांशेभ्यः सूर्यलम्बनसारिण्यां लम्बनं ग्राह्यं ।
तेभ्यो नतांशेभ्य एव चन्द्रस्पष्टमन्दकेन्द्रतः स्पष्टलम्बनं ग्राह्यं । पुनः सूर्यदृग्-
लम्बनं चन्द्रदृग्लम्बनतः शोध्यम् । यत्त्रेण तत्स्पष्टदृग्लम्बनं भवति । पुनः स्पष्ट-
दृग्लम्बनतः कोणाच्च पूर्वोक्तप्रकारेण स्पष्टलम्बनं साध्यं । तत् एकहोरास्य
स्पष्टचन्द्रगत्या भाज्यं यल्लब्धं तत् होरादिकं भवति । एताभ्यो होराभ्यः मध्याह्ना-
दमान्त होरा निष्पत्त्यनुसारेण स्पष्टलम्बनस्य विभागो ग्राह्यः । यल्लब्धं तत्स्पष्ट-
लम्बने योज्यं । इदं स्पष्टलम्बनं भूपृष्ठदृग् सूत्रग् सूर्यचन्द्रकालीनं जातं । पुनः
द्वादशांशो सूर्यार्थमस्मिन्येव योज्यः । पुनरेकहोरा चन्द्रगत्या भाज्यः । यल्लब्धं

- (क) २. + सारिणीतः + ४. कठिनमस्ति for (कठिनमस्ति) (ख)
५. साधनेऽयं for (साधन) ६. लुप्त
७-८-९-१०-११. लुप्त १२. प्रागुक्त for (प्रागुक्त)
१३. कोणाच्च for (कोणश्च) (ख) १४. ग्राह्याः for (ग्राह्या)
१५. तद्देशीया for (तद्देशीय) १६. नतांशाः for (नतादिकं)
१७. ग्राह्याः or (ग्राह्य) १८. सारिण्य for (सारिण्यां)
१९. लावनं for (लम्बनं)
२०. केन्द्रतश्च for (केन्द्रतः) २१. 'दृग्' लुप्त
२२. तदेक for (तद् एक) २३. 'हो' लुप्त
२४. 'पुनः' लुप्त

- (ख) १. अथाष्टम प्रकरणं for (अथाष्टम प्रकरणम्)
३. ग्रहण for (ग्रहण) ५-६. साधनस्यायं for (साधनसाधनं)
८. कालाद् for (काला)
२४. ग्राह्याः for (ग्राह्या) १८. नतांशादिकं for (नतादिकं)
२५. द्वादशांशः for (द्वादशांशो) २६. मस्मिन्नयं for (मस्मिन्येव)

तदेव भूगर्भभूपृष्टः अमीतयोरन्तरं भवति । पुनरेतावतीभि होराभिश्चन्द्रस्य
तिस्रो गतयः संग्राह्याः । ताः पूर्वानीतामांतकाले पूर्वकपाले चन्द्रस्थानत्रये
शोध्याः, पश्चिमकपाले योज्याः । एवं भूपृष्टामांतकालीनचन्द्रस्थानत्रयं भवति ।

अथास्य मध्यान्हात् होरा ग्राह्याः । पुनराभिर्होराभिस्तत्कालीनकोशेन च
नतिः साध्या । तस्या नत्या सपातचापं कार्यं । तद्यथा नतिः साद्वैकादशभिः ११।३०
गुण्या यत्फलं भवति । तत् नतिश्चेदुत्तराश्चन्द्रश्च राहुसमीपे भवति । रूकरा
चन्द्रश्च केतुसमीपे तदा तत्फलं शोध्यं, यदि नतिर्दक्षिणा तदा राहुसमीपस्ये चन्द्रे
फलं शोध्यं । केतुसमीपस्ये योज्यं, एवं योगवियोगादिना यद् भवति तेन सूर्य-
सारणीद्वयात् व्यासांगुलादिग्रासः चन्द्रगतिश्च संग्राह्या । पुनः चन्द्रस्पष्टमन्द-

(क) १. अमांतयोरन्तरं for (अमीतयोरन्तरं) (ख)

३. ता for (ताः) ४. अमांत (मांत) :

६. त्रयो for (त्रये) ७. विसर्गं लुप्त

८. अमांत for (मांत) ९. ग्राह्याः for (ग्राह्याः)

१०. ग्राम्यो for (ग्रामिः) ११. होराभ्यस् for (होराभिस्)

१२. + चन्द्रमन्दकेन्द्राच्च सूर्यचन्द्र दृग्लम्बनग्राह्यं पुनः सूर्यदृग्लम्बनं चन्द्रदृग्लम्बने
विशोध्य शेषेन तत्कालीन +

१३. तथा for (तस्या)

१४. + तदा + १५. चन्द्रश्च for (श्चन्द्रश्च)

१६. + तदा स्पष्टचन्द्रशरकेन्द्रगतौ योज्यं यदि चन्नेतिरुत्तरा +

१७. + शरकेन्द्रे + १८. सारिणीतः for (सारणी)

२०. तस्मात् for (द्वयात्) २. + मन्दस्पष्ट +

(ख) २. होराभि for (होराभि) ५. + पूर्वानीतामांतकाले +

१२. + चन्द्रमन्दकेन्द्रेण च सूर्यचन्द्रयोर्दृग्लम्बनं ग्राह्यं पुनः सूर्यदृग्लम्बनं चन्द्रदृग्लम्बने
विशोध्य शेषेण तत्कालीन +

१४-१५. चन्द्रश्च for (श्चन्द्रश्च)

१६. 'रूकरा—यदि' लुप्त + इसके स्थान में निम्नांकित-

+ तदा स्पष्टचन्द्रशरकेन्द्रगतौ योज्यं यदि चेत् +

१८. चन्द्र for (चन्द्रे)

१९. सारिणी for (सारणी) २१. संग्राह्या for (संग्राह्या)

केन्द्रेण कलाभिधं गृहीत्वा तेन सारणीद्वयोत्पन्नग्रासाद्यांतरं गुणनीयं तत्प्रथम-
सारणी फलेषु योज्यं ।

अथैतदंगुलादिकेन तत्क्षेत्रमपेक्षितं चेत्तदा तदपि सारणीतो ग्राह्यं ।
चन्द्रगतेर्द्वादशांशश्च सूर्यायं क्षेपः । एकहोराजनितस्पष्टचन्द्रगत्या भाज्यं यत्तल्लब्धं
तदेव स्थित्यद्धं भवति ।

अथ स्पर्शान्मध्यपर्यन्तं यत्स्थित्यद्धं मध्यान्मोक्षपर्यन्तं च तल्लम्बनवशान्मिथः
समानं न भवति । तस्य विचारो निरूप्यते । यतश्चन्द्रस्य स्पष्टगतौ यत् कलादिकमा-
नीतं तावन्मितं दर्शने नायाति । कुतः यदि चन्द्रस्थिरः कल्प्यते, तदा निजलम्बन-
वशाद्विलोमन गच्छतीव भावसते । यतोऽस्य ल्वनं पूर्वं कपाले यथा यथोद्गच्छति
तथा तथापचीयते पश्चिम कपालेदुपचीयते । अत एव प्रथमस्थित्यद्धं पूर्वकल्पनास्थि-
त्यद्धादिधिकं भवति । एवं ल्वनयोरन्तरं यथा यथा मध्यं चन्द्रो गच्छति तथा तथो-

(क) १. कलाभिधं for (कलाभिधं)

२. सारिणी for (सारणी)

४. गुणनं यं for (गुणनीयं)

६. 'त' लुप्त

८. + होरादि +

१०. गतं for (गतौ)

१२. 'कुतः' लुप्त

१४. गच्छतीव for (गच्छतीव)

१६. यतोऽस्य or यतोऽस्य for (यतोऽस्य) (ख)

१८. उपचीयते for (पचीयते)

१९. पश्चिमकपोलउपचीयते for (पश्चिमकपालेदुपचीये)

२०. + द्वितीय स्थित्यद्धं + (ख)

२१. 'यथा' लुप्त

३. ग्रासांतरं for (ग्रासाद्यांतरं)

५. सारणी for (सारिणी)

७. क्षेप्यः for (क्षेपः) (ख)

९. तल्लम्बन for (तल्लम्बन) (ख)

११. कलादिक for (कलादिक) (ख)

१३. मेव (विलोममेव) for (लोमन)

१५. भासते for (भासते) (ख)

२२. + ख + (ख)

(ख) ३. ग्रासाद्यांतरं for (ग्रासाद्यांतरं)

१३. विलोममेव for (विलोममेव) १७. अनुस्वार लुप्त

पचीयते । यथा यथा च ख मध्याद्दूरे भवति, तथा तथापचीयते । यथा लम्बन-
सारणी कोष्टकैभ्यः इदं निश्चीयते । अत एव मध्यान्हासन्नकालाः मध्यान्हदूरकले-
भ्योधिका भवन्ति । तस्मात् स्थित्यद्धं द्वयं समानं न भवति । यदा मध्यग्रहणकालो
मध्यान्ह एव भवति, तदा समानं भवति । यतस्तत्रोभयदिस्युत्पन्नं लंबनं समानं
भवति । यदि मध्यं मध्यान्हात् पूर्वतोषे भवति । तदा स्पर्शस्थित्यद्धं मोक्षस्थि-
त्यद्धान्म्यूनं भवति । यदि पश्चाद्भवति तदेदं वैपरीत्यं भवति । एवं कालद्वय-
स्पष्टीकरणार्थं स्पर्शकालो मोक्षकालश्च पूर्वोक्तप्रकारेणोपय चन्द्रनतांशाः दृग्लम्बनं
स्पष्टलम्बनं च कार्यं । उदाहरणं यथा स्थित्यद्धं होरा १ मध्यनतांशाः ७५
एतेषां नतांशानां उच्च कर्णो दृग्लम्बनं ०।५२ परैकस्मिन् काले नतांशाः ६० अस्य
दृग्लम्बनं ०।४७ एतत्कालजा मध्यान्हास्पष्टगतिः ०।५ द्वितीयकाले नतांशाः ९० ।
अस्य दृग्लम्बनं ०।५३।३० एतत्कालजा स्पष्टगतिः क्षितिजासन्ना ०।१३०, एतासां
गतीनां होराः कृत्वा स्थित्यद्धं संयोज्यन्ते । तदा स्पष्टस्थित्यद्धं भवति । एवं तदा
मध्यान्हासन्न स्थित्यद्धं गतिः द्वितीयस्थित्यद्धं गतेः साद्धं काला त्रयाधिका भवति ।

- (क) १. 'तथा' लुप्त २. कोष्टकैः for (कोष्टकैभ्यः)
३. कालेभ्योऽधिकाः for (कालेभ्योऽधिकाः)
५. 'त्' लुप्त ६. मध्याह्नतः for (मध्याह्नात्)
७. 'वे' लुप्त (ख) ८. स्पर्शात् for (स्पर्शं)
९. स्थित्यद्धान् for (स्थित्यद्धं) १०-११. लुप्त
१२. प्रकारेणानीय for (प्रकारेणीय)
१३. लुप्त १४. मध्यकालेन नतांशाः for (मध्यनतांशाः)
१५. नतांशानामुच्चकर्णो for (नतांशानां उच्चकर्णो)
१६. मध्याह्नासन्ना for (मध्याह्नाः) (ख)
१६. + स्यज्यन्ते तदा + २०. स्थित्यद्ध for (स्थित्यद्धं)
२१. कला for (काला) (ख)
(ख) ३-४. कालेभ्योऽधिकाः for (कालेभ्योऽधिकाः)
१४. मध्यकाले नतांशाः for (मध्यनतांशाः)
१७. ६ for (६०) १८. ०।१३० for (०।१३०)

मध्यान्हस्थित्यर्द्धकालः द्वितीयस्थित्यर्द्धकालात् होरा नवमीशतुल्यकालो नाधिको भवति । इदमुदाहरणं मेषतुलासंपातस्थे चन्द्रे भवति । नान्यत्र अस्मिन्नुदाहरण-
द्वयोः स्थित्यर्द्धयोः परममन्तरं प्राप्यते । कुतः कालांशा एव दृग्वृत्तांशा भवन्ति
स्पर्श समये ।

अथात्र मोक्षसमये भूगर्भाभिप्रायेण भूपृष्ठाभिप्रायेण वासरध्रुवकयोरन्तरं
पतति, तेन स्थित्यर्द्धं सान्तरं भवति । तदप्यन्तरं धीमता साधनीयं ।

इति अष्टमप्रकरणं समाप्तम्

-
- (क) १. नवमांश for (नवमीश) (ख)
 २. कालेनाधिको for (कालेनाधिको) (ख)
 ४. अथ च for (अथात्र) (ख)
 ६. भिप्रायेण for (भिप्रायेण) ७. वासर for (वासर) (ख)
- (ख) ३. अस्मिन्नुदाहरणे for (अस्मिन्नुदाहरण)
 ५. भूपृष्ठा + for (भूपृष्ठा)

अथ नवम प्रकरणम्

अथ नवम प्रकरणे स्पर्शमोक्षयोर्ज्ञानं निरूप्यते ।

प्रथमं प्रासः यदि क्रांतिवृत्तेन भवति, तदा क्रांतिवृत्तस्य कस्यचिदंशस्य सन्मुखं भविष्यति । सौंशस्तत्र ज्ञेयः यत्र छाद्यछादकयोः केन्द्रगतं त्रिज्यावृत्तं यत्र क्रांतिवृत्ते लगति तत्र त्रैयः । इयं दिक्क्रान्तिवृत्ताभिप्रायेण जाता क्रांतिवृत्तमपि क्षितिजस्य कस्यचिदंशस्य सन्मुखमस्ति स कोशः । यत्र क्रांतिवृत्तस्य क्षितिजस्य सम्पातोस्ति तत् लग्नं । अथवा सप्तमं भवति । इयं द्वितीया दिक् ज्ञेया प्रथमोक्ता दिक् स्थिरास्ति, सूर्यचन्द्रयोर्गत्योरस्थिरत्वात् । तत्र कोणाऽपि न्यूनाधिका भवन्ति । द्वितीयादिगपि स्थिरा न भवति । नाडीवलयभ्रमणेन दक्षिणोत्तरगता भवति । अनेनैव प्रकारेणेन अग्रापि न्यूनाधिका भवति, क्षितिज क्रांतिवृत्त जनिता कोणाऽपि न्यूनाधिका भवन्ति ।

अथ छाद्यछादककेन्द्रोपरिगतं त्रिज्यां वृत्तं क्षितिजे यत्र लग्नं स अंशो ज्ञेयः । पूर्वोक्तं दिग्द्वयज्ञानेन सति अयमंशो ज्ञातो भविष्यति । ग्रहणस्य स्पर्शकालेषु दिग्द्वयज्ञानमशक्यमस्ति । तदर्थं नियतस्पर्शमोक्षकालयोः दिग्ज्ञानं कथ्यते । एभ्यो चिन्हेभ्यो

- (क) १-२-३. लुप्त (ख) ५. सन्मुखो for (सन्मुखं) (ख)
 ६. 'त्र' लुप्त ७. 'तत्' लुप्त
 ८. दिगस्थिरास्ति for (दिक् स्थिरास्ति)
 ९. कोणाग्रपि for (कोणाऽपि)
 १०. कारणेन for (प्रकारेणेन) (ख)
 ११. अग्रापि for (अग्रापि) (ख) १२. ऽधिका for (न्यूनाधिका)
 १४. भवति for (भवन्ति)
 १५. केन्द्रापरिगतं for (केन्द्रोपरिगतं)
 १६. त्रिज्या for (त्रिज्यां) (ख)
 १८. पूर्वाक्त for (पूर्वोक्त) १९. सति for (सति)
 २१. सर्वं for (स्पर्शं) (ख) २२. मशक्यमस्ति for (मशक्यमस्ति)
 २३. येभ्यो for (एभ्यो)
 (ख) ४. दिक् ज्ञानं for (ज्ञानं) १३. कोणाः अपि for (कोणाऽपि)
 १७. + यदा + २०. ग्रहणस्य for (ग्रहणस्य)

दिक् साध्यते । तानि चिन्हान्युच्यन्ते । नाडीवृत्तक्षितिजसम्पातस्य चिन्हद्वयं पूर्वापर-
स्वस्तिकद्वयं समचिन्हद्वयं च कर्काहोरात्रवृत्तस्य पूर्वापरसम्पातचिन्हद्वयं तथा
मकराहोरात्रवृत्तस्य चिन्हद्वयं, एवमष्टौ चिन्धानि भवन्ति । क्रांतिवृत्तस्य संस्था
क्षितिजोपरि तत्सम्बन्धेन कीदृशी जातेति ज्ञानार्थं प्रतिराशिसप्तानां देशा-
नामग्रा निष्कासितास्ति । एकस्मिन् केन्द्रे अष्टौ वृत्तानि निष्कासितानि सन्ति ।
तेषु पूर्वापरां याम्योत्तरां च रेखां कृत्वा विभागचतुष्टयं कृतं दिगंकितं च
कृतं । तत्र याम्योत्तररेखाजनितकोष्ठकेषु उत्तरविभागे परमहोरा अक्षांशाः दक्षिण-
विभागदेशनामानि लिखितानि सन्ति । तत्र बृहद्वृत्तेषु महदक्षांशदेशा लिखिता
तदधस्तारतम्ये नान्ये देशा लिखिता । पुनः प्रत्येकविभागे केन्द्रसम्पातगतरेखा-
त्रयेण प्रत्येकविभागे कोष्ठचतुष्टयमुत्पादितं । तत्र पूर्वपश्चिमरेखायामुभयपार्श्वे
शून्यानि लिखितानि । तदुत्तरपार्श्वेषु वृषकन्यकयोरग्रा ततोऽन्यरेखायां पूर्वापरभागे
मिथुनसिंहयोरग्रा ततः कर्कस्याग्रा पूर्वापररेखातो दक्षिणविभागासन्नरेखाद्वये
मीनवृश्चिकयोरग्रा तस्य सन्नरेखायां धनुः कुंभयोरग्रा ततो मकरस्य ।

अथ सप्तम क्षेत्रम्

तत्र अत्र क्रांतिवृत्तं अचिन्हं सूर्यकेन्द्रं वा भूध्यायाकेन्द्रं जहं विमण्डलं ज-
चिन्हं मध्यग्रहणे चन्द्रकेन्द्रं सचिन्हं चन्द्रकेन्द्रं सम्मीलनसमये वोन्मीलनसमये

(क) १. द्वयसंज्ञं for (द्वयं)	२. कर्काहोरात्र for (कर्काहोरात्र)
३. +पूर्वापर सम्पात +	४. निष्काशिता for (निष्कासिता)
५. निष्काशितानि for (निष्कासितानि)	
६. देशनामानि for (देशनामानि)	७. लिखिताः for (लिखिता)
८. देशाः for (देशा)	९. लिखिताः for (लिखिता) (ख)
११. 'षु' लुप्त	१२. ततोऽन्य for (ततोऽन्य)
१४. कृतं for (वृत्तं)	१५. सूर्यकेन्द्रं for (सूर्यकेन्द्रं)
१६. केन्द्रे for (केन्द्रं)	१७. जहं for (जह) (ख)
१८. +चिन्हं +	२०. लुप्त
२१. अचिन्हं for (सचिन्हं)	२२. समयो for (समये)
(ख) २. कर्काहोरात्र for (कर्काहोरात्र)	४. "निष्कासिता—वृत्तानि" लुप्त
१०. शून्यानि for (शून्यानि)	१३. "भागे—पूर्वापर" लुप्त
१६. ग्रहणे for (ग्रहणे)	२१. अचिन्हं for (सचिन्हं)

पुनर्हचिन्हं^२ चन्द्रकेन्द्रस्पर्शे^३ वा मोक्षे एतत् मध्यकर्णस्थे चन्द्रे कल्पितं । पुनरज-
रेखा अदरेखा अहरेखा संयोज्या । तत्र स्पष्टमेव व अजचिन्हं^४ मध्यग्रहणसमये^५
कोणमस्ति । वअहकोणः^६ वअदकोणश्चान्यसमये समकोणोस्ति^७ । अजहमपि सम-
कोणकल्पितं अजं शरोस्ति^८ वा स्पष्टशरोस्ति । मध्यग्रहणसमये अहं छाछादकयो-
र्व्यासाद्धं^९ योगोस्ति । अदचिन्हं व्यासाद्धं योरन्तरमस्ति । एतानि सर्वाणि ज्ञातानि
सन्ति । तस्मात् अदजकोणाग्रहजकोणावपि ज्ञातौ स्तः । ततो वअदकोणवअह-
काणावपि ज्ञातौ भविष्यतः । तस्मात् अचिन्हं सूर्यकेन्द्रं कल्पितं, ग्रासो व्यासाद्धं^{१०}
कल्पितं । तस्मात् अहं ०।३२।२० एतावन्मितं भविष्यति । अजं सूर्यव्यासाद्धं अहं-
योरन्तरमस्ति ०।१६।४० अहे षष्टिः कल्प्यते । तदा अजरेखा ३०।५५।३० । इयं
अहज कोणज्या पुनः अचिन्हं भूछाया कल्पितं, चन्द्रग्रहणोऽष्टादशांगुलमितो ग्रासः

(क) १. पुन for (पुन)

६. 'ये' लुप्त

८. अन्य for (चान्य)

११. स्तः for (स्ति)

१३. शसरोस्ति for (शरोस्ति)

१६. कोणावपि for (काणावपि) (ख)

१७. व्यासाद्धं for (व्यासाद्धं) १८. + एवं यत्र +

१०. + अस्य चापं ३१।१ + (ख) २०. कल्पिता for (कल्पितं)

२१. चन्द्रग्रहणस्याऽष्टादशांगुल १८ for (चन्द्रग्रहणोऽष्टादशांगुलमितो)

२. हचिन्हं for (हचिन्हं)

८. विसर्गं लुप्त

१०. समकोणो for (समकोणो)

१२. कोणं for (कोण) (ख)

(ख) ३. केन्द्रं for (केन्द्र)

४. "अहरेखा" लुप्त

५. गृहण for (ग्रहण)

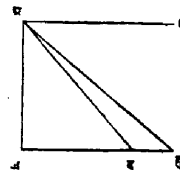
७. समकोण मस्ति for (कोण मस्ति)

१०. कोणो for (कोणो)

११. स्पर्शादिकाल चतुष्टयेस्ति for (स्ति)

१४. गृहण for (ग्रहण)

१५. + पुनः +

कल्पित, अहं षष्टिमितमस्ति । अदं ०।२६।४० अजं चन्द्रव्यासाद्ध अदयोरन्तरं
 च्चैतावन्मित ०।१० यदि अहे षष्टिः कल्प्यते । तदा अदं १०।० इयं अहजकोणज्या ।
 अस्याः चापं ६।३६ इदं व अहकोणोस्ति, यदा अदं षष्टितुल्यं कल्प्यते । तदा अजं
 २२।३० इदं अदज कोणज्या । अस्याः चापं २२।१ इदं व अदकोण प्रमाणं । अनेनैव
 प्रकारेण एकोदयं गुलस्य ग्रासस्य कोणप्रमाणं निष्कासितमस्ति । तत्स्थापनार्थं
 सारणी कृता, यस्याः विस्तारो चत्वारः कोष्टका दैर्घ्यं च २२ द्वाविंशत् तत्र प्रथम-
 दैर्घ्यकोष्टकेषु ग्रासांगुलानि द्वितीयदैर्घ्यकोष्टके सूर्यस्य स्पर्शमोक्षयोः कोणाः,
 तृतीये च स्पर्शमोक्षयोः कोणाश्चन्द्रग्रहणस्य लिखिता, चतुर्थकोष्टके चन्द्रग्रहणस्य
 सम्मीलनोन्मीलनकोणा लिखिता । इयं कोणानां अग्रायाश्च सारणी ।

इति नवमप्रकरणं समाप्तम्

- (क) १. कल्पितः for (कल्पित) (ख) २. अहे for (अहं)
 ३. कला for (मित) ४. कल्पिता for (मस्ति)
 ५. अद ०।२६।४० for (अदं ०।२६।४०)
 ६. 'न्द्र' लुप्त ७. मितं ०।१० for (मित)
 ८. कल्पते for (कल्प्यते) १०. अजं for (अदं)
 ११. अस्याश्चापं for (अस्याः चापं)
 १३. एकां गुलस्य for (एकोदयं गुलस्य)
 १४. प्रमाणानि for (प्रमाणां) १५. निष्काशित for (निष्कासित)
 १६. 'मस्ति' लुप्त १७. विस्तारे for (विस्तारो)
 १८. द्वाविंशति for (द्वाविंशत्) (ख)
 २०. लिखिताः for (लिखिता)
 (ख) ३-४. "मितमस्ति" लुप्त
 ७. तच्चैतावन्मित for (चैतावन्मित)
 ८. "तदा अदं—तुल्यं कल्प्यते" लुप्त
 १२. ६।३६ for (२२।१)
 १३. एकांगुलस्य for (एकोदयंगुलस्य)
 १६. "ग्रहणस्य—चन्द्र" लुप्त २१. गृहणस्य for (ग्रहणस्य)

ग्र अंगु	सू० स्प० मो को	च० ग्र को	स श्री तुलीकृत को
०	६०१ ०	६०१ ०	
१	६६१५०	७२१३०	
२	५६११६	६५११०	
३	४६११६	५६१२०	
४	४२१३६	५४१२७	
५	३६१३०	५०११४	
६	३११ १	४६११५	
७	२५१४६	४२१३१	
८	२०१४४	३६१ २	
९	१५१ ०	३५१४२	
१०	१११ ६	३२१२६	
११	६१२३	२६१२३	
१२	११२७	२६१२३	६०१ ०
१३		२३१२८	६३१३७
१४		२०१५६	५२१२१
१५		१७१४८	४३१२६
१६		१५१ ०	३५१४१
१७		१२१२८	२८१२८
१८		६८११६	२२११६
१९		६११५	१५१४३
२०		६१२५	१६१३६
२१	१	११३६	३१३५

क

संमीलनोन्मी- लनयोः कोणाः	चन्द्रग्रहणे स्पर्शमोक्षयोः कोणाः	सूर्यग्रहणे स्प. मो. कोणा	व्यासो गुलादि के ग्रास
	६०१ ०	६०१ ०	०
	७२१३०	६६१५५	१
	६५११०	५६११६	२
	५६१२७	४६११६	३
	५४१२६	६६१५५	४
	५५११४	३६१३५	५
	४६१५५	३११ १	६
	४२१३१	२५१४६	७
	३६१ २	२०१४४	८
	३५१४२	१५१११	९
	३२१२६	१२१ ६	१०
	२८१२६	६१२५	११
६०१ ०	२६१४३	११४७	१२
६३१३७	२३१२८		१३
५२१२१	२०१२६		१४
४३१२६	१७१२६	१७१४८	१५
३५१४१	३५१४१	१५१ १	१६
२८१३८	२८१३८	१२१२८	१७
२२१ १	६१३६		१८
१५१४३	६१५५		१९
६१३६	४१५५		२०

अथ दशम प्रकरणम्

तत्र स्पर्शादीनां दिक्साधनं निरूप्यते । तत्र प्रथमतः कालत्रयस्य वा पंच-
कालस्य लग्नं सप्तमभवनं च प्रसाध्य पुनर्यदि चन्द्रकेन्द्रं क्रातिवृत्ते भवति । तत्र
सूर्यग्रहाण्यस्य स्पर्शादिकचन्द्रग्रहणे मोक्षस्य संमीलनस्य वा दिक् सप्तम भवनदिशि
भवति । पुनः सूर्यस्य मोक्षदिकचन्द्रस्य स्पर्शादिक वा उन्मीलन दिक् लग्नदिशि
भविष्यति । यदि चन्द्रकेन्द्रं क्रातिवृत्ते भवति, तदा पूर्वोक्तसारिण्या कोणा ग्राह्याः ।
यदि चन्द्रः उत्तरदिशि भवति, तदा सूर्यस्य स्पर्शार्धं चंद्रस्य सन्मीलनार्थं क्षितिजो-
परि सप्तमभावमारम्य कोणतुल्यांशा उत्तरदिशिकाः गणनीयाः । सूर्यस्य मोक्षार्थं
चन्द्रस्योन्मीलनार्थं क्षितिजोपरि लग्नात् कोणतुल्यांशा गणनीया । चन्द्रग्रहणं स्प-
र्शार्थं लग्नात् मोक्षार्थं सप्तमात् दक्षिणदिशि क्षितिजोपर्यंशाः ग्राह्याः । यदि च
चन्द्रो दक्षिणदिशि भवति, सूर्यस्य स्पर्शार्धं चन्द्रस्य सन्मीलनार्थं तदा सप्तमात्
क्षितिजोपरि दक्षिणदिशि ग्राह्याः । पुनः सूर्यस्य मोक्षार्थं चंद्रस्य उन्मीलनार्थं लग्ना

(क) १. चापं for (वा पंच)	२. स्पर्श for (स्पर्शा)
३. दिक् for (दिक्)	
४. सूर्यस्य for (सूर्यस्य)	५. स्पर्शं दिक् for (स्पर्शा दिक्)
६. लग्ना for (लग्न)	७. वृत्तेन for (वृत्ते)
८. सारिण्यां for (सारिण्या)	९. कोणाः for (कोणा)
१०. ग्राह्याः for (ग्राह्या)	११. स्पर्शार्धं for (स्पर्शार्ध)
१२. तुल्यांश for (तुल्यांशा)	१३. प्रमाणेनीतर for (उत्तर)
१४. दिश्यंशाः for (दिशिकाः)	१५. गणनीयः for (गणनीया)
१६. गणनीयाः for (गणनीया)	१८. लग्नात् for (लग्नात्)
२०. 'च' लुप्त	२२. ग्राह्या for (ग्राह्याः)

(ख) १२. तुल्यांशाः for (तुल्यांशा)	१४. दिक्काः for (दिशिकाः)
१७. गृहण for (ग्रहण)	१९. "दक्षिण—चन्द्रो" लुप्त
२१. स्पर्शार्धं for (स्पर्शार्ध)	२३. लग्नादक्षिण for (लग्नादक्षिण)

दक्षिणदिशि ग्राह्याः, चन्द्रस्य स्पर्शार्थं लग्नादुत्तरदिशि ग्राह्याः । मोक्षार्थं सप्तमा-
दुत्तरदिशि ग्राह्याः । यत्र गणनयांशानां विरतिर्भवति, सैव स्पर्शादीनां दिज्ञेयाः ।

राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथकृते सुशिल्ये ।

सिद्धांतसारे खलु क्रौस्तुभेस्मिन्नध्याय आगाद्विरतिं तु षष्ठः ॥

इति षष्ठोऽध्यायः

- (क) २. ग्राह्याः for (ग्राह्याः)   ३. ग्राह्याः for (ग्राह्याः)
४. स्पर्शादीनां for (स्पर्शादीनां)   ५. सम्राट् for (सम्राट्)
७. इति for (इति)   ८. षष्ठो for (षष्ठो)

- (ख) १. स्पर्शार्थं for (स्पर्शार्थं)
२. दिज्ञेयाः for (दिज्ञेयाः)